LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF ILLINOIS
327.52
F32j
cop. 2

The person charging this material is responsible for its return to the library from which it was withdrawn on or before the **Latest Date** stamped below.

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.

To renew call Telephone Center, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

OCT 16 1985

Nov. 26

NOV 19 1985

MAR 05 1987

JUN 05 1988

L161—O-1096

WERKEN

UITGEGEVEN DOOR

DE VEREENIGING

Het Nederlandsch Economisch-Historisch Archief

GEVESTIGD TE 's-GRAVENHAGE

3

J. FEENSTRA KUIPER

Japan en de buitenwereld in de achttiende eeuw

's-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1921

JAPAN
EN DE BUITENWERELD
IN DE ACHTTIENDE EEUW

DOOR

DR. J. FEENSTRA KUIPER

MET ACHT AFBEELDINGEN

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1921

327.52
F32j
cop.2

NAAMLIJST

DER LEDEN VAN HET

NEDERLANDSCH ECONOMISCH-HISTORISCH ARCHIEF

OP 1 JANUARI 1920.

BESTUUR:

Prof. Dr. G. W. Kernkamp, Hoogleeraar in de Geschiedenis aan de Rijks-Universiteit te Utrecht, *Voorzitter*. (1925.)

Dr. Mr. S. Muller Fz., Rijks-archivaris te Utrecht, *Onder-Voorzitter*. (1922.)

H. G. A. Elink Schuurman, Accountant te Amsterdam, *2e Secretaris-Penningmeester*, (*Keizersgracht 274, Amsterdam*). (1924.)

Mr. Chr. P. van Eeghen, Lid der firma Van Eeghen & Co., te Amsterdam (1923.)

Dr. H. E. van Gelder, Directeur van den dienst van Kunsten en Wetenschappen, te 's-Gravenhage. (1924.)

Prof. Mr. N. W. Posthumus, Hoogleeraar in de Economische Geschiedenis aan de Nederlandsche Handels-Hoogeschool te Rotterdam, *1e Secretaris*, (*Mathenesserlaan 464, Rotterdam*). (1921.)

Dr. C. J. K. van Aalst, President der Nederlandsche Handel Maatschappij, te Amsterdam. (1922.)

Mr. Dr. S. van Brakel, Rechter in de Arrondissements-Rechtbank te Utrecht. (1921.)

Prof. Dr. H. Brugmans, Hoogleeraar in de Geschiedenis aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam. (1925.)

W. A. Engelbrecht, lid der firma Wambersie en Zoon, te Rotterdam. (1923.)

Mr. H. A. Hartogh, lid van de Directie der Bank-Associatie Wertheim en Gompertz 1834 en Credietvereeniging 1853, te Amsterdam. (1923.)

Mr. P. Hofstede de Groot, Directeur der Amsterdamsche Bank, te Aerdenhout. (1923.)

G. J. Honig, te Zaandijk. (1924.)

C. A. P. van Stolk, Lid der firma Van Stolk's Commissiehandel, Curator der Nederlandsche Handels-Hoogeschool, te Rotterdam. (1925.)

Prof. Mr. M. W. F. Treub, Oud-Minister van Financiën, te 's-Gravenhage. (1923.)

J. IJzerman, Directeur der Openbare Handelsschool te Amsterdam (1920.)

Het DAGELIJKSCH BESTUUR wordt gevormd door de eerstgenoemde zes leden van het Bestuur.

TALMADGE 857478

RAAD VAN ADVIES:

Dr. H. Blink, Voorzitter van de Nederlandsche Vereeniging voor Economische Geographie, te 's-Gravenhage.
Prof. Dr. P. J Blok, Hoogleeraar in de Geschiedenis aan de Rijks-Universiteit te Leiden.
Ch. E. H. Boissevain, Voorzitter van de Nationale Vereeniging voor Handelsonderwijs, te Amsterdam.
C. L. Bressers, Lid van Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant, te Dongen.
Dr. J. L. Cluysenaer, Voorzitter van het College van Curatoren der Technische Hoogeschool, te 's-Gravenhage.
Prof. Mr. P. A. Diepenhorst, Hoogleeraar in de Staathuishoudkunde aan de Vrije Universiteit, te Amsterdam.
G. L. M. van Es, koopman, te Rotterdam.
Mr. J. C. A. Everwijn, Administrateur van de Afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, te 's-Gravenhage.
Prof. Mr. R. Fruin, Algemeen Rijks-archivaris, te 's-Gravenhage.
Dr. H. F. R. Hubrecht, te Amsterdam.
Dr. C. W. Janssen, te Naarden.
A. G. Kröller, Voorzitter van het Algemeen Bestuur der Nederlandsche Handels-Hoogeschool, te Wassenaar.
A. Labouchere, Directeur der Delftsch Aardewerkfabriek „De Porceleyne Fles" te Delft, te Rijswijk.
Dr. W. W. van der Meulen, Lid van den Gemeenteraad, te 's-Gravenhage.
H. R. du Mosch, Lid der firma Maintz & Co., Curator der Nederlandsche Handels-Hoogeschool, te Amsterdam.
Prof. Dr. W. H. Nolens, Lid der Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage.
Wouter Nijhoff, Uitgever, te 's-Gravenhage.
M. Onnes van Nijenrode, Lid der firma P. Onnes & Zoon, te Breukelen.
Edwin vom Rath, Lid der firma Deichmann & vom Rath, te Amsterdam.
Dr. D. F. Scheurleer, Bankier, te 's-Gravenhage.
Mr. J. van Schevichaven, Directeur van de Algemeene Maatschappij van Levensverzekering en Lijfrente, te Amsterdam.
Mr. J. A. van Sonsbeeck, Secretaris van de Vereeniging voor den Effectenhandel, te Amsterdam.
C. G. Vattier Kraane, Directeur van de Naaml. Venn. Blaauwhoedenveem-Vriesseveem, te Amsterdam.
A. B. van der Vies, te Amsterdam.
M. P. Voûte, Lid der firma Mirandolle, Voûte & Co., te Amsterdam.
W. G. Wendelaar, Voorzitter van de Vereeniging voor den Effectenhandel, te Amsterdam.
F. M. Wibaut, Wethouder, te Amsterdam.
I. IJssel de Schepper, te Gouda.

J. W. IJzerman, te 's-Gravenhage.
B. C. E. Zwart, Directeur van de Amsterdamsche Boek- en Steendrukkerij v/h. Ellerman, Harms & Co., te Amsterdam.

COMMISSIE VOOR DE PUBLICATIËN.

Prof. Dr. G. W. Kernkamp, *Voorzitter*. (1925.)
Mr. Dr. S. van Brakel. (1921.)
Prof. Dr. H. Brugmans. (1925.)
Dr. H. E. van Gelder. (1924.)
Dr. Mr. S. Muller Fz. (1922.)
Prof. Mr. N. W. Posthumus, *Secretaris*.

COMMISSIE VOOR HET ARCHIEF.

Dr. H. E. van Gelder, *Voorzitter*. (1924.)
Mr. Chr. P. van Eeghen. (1923.)
H. G. A. Elink Schuurman. (1925.)
Prof. Mr. N. W. Posthumus, *Seretaris*.

LEDEN.

(De oprichters der Vereeniging zijn door een * aangeduid).

Prof. Mr. P. J. M. Aalberse, te 's Gravenhage.
Dr. C. J. K. van Aalst, te Amsterdam.
F. van Alphen, te 's-Gravenhage.
A. Andriesse, te Amsterdam.
F. C. van den Arend, te Rotterdam.
C. R. Bakhuizen van den Brink, te Rijswijk.
J. Frederik Bangert, te Amsterdam.
Dr. H. E. Becht, te Hengelo.
Mr. A. W. van Beeck Calkoen, te Utrecht.
A. A. van Beek, te Rotterdam.
H. van Beek, te Rotterdam.
Jhr. Mr. W. A. Beelaerts van Blokland, te Wassenaar.
H. L. Bekker, te Rotterdam.
J. S. M. Bemelmans, te Rolduc, Gem. Kerkrade.
Mr. H. H. van den Berg, te Amsterdam.
Arn. I. van den Bergh, te Rotterdam.
Arn. S. van den Bergh, te 's-Gravenhage.
S. van den Bergh Jr., te Rotterdam.
Mr. J. L. Berns, te Leeuwarden.

H. F. de Beukelaar, te Rotterdam.
D. G. van Beuningen, te Rotterdam.
Mr. G. Bicker Caarten, te Laag Soeren.
Mr. J. G. Blink, te 's-Gravenhage.
E. Bloembergen, te Utrecht.
*Prof. Dr. P. J. Blok, te Leiden.
Prof. Mr. D. van Blom, te Leiden.
J. J. Th. Blijdenstein, te Amsterdam.
W. J. Blijdenstein, te Enschede.
H. Boekenoogen, te Wormerveer.
Dr. M. G. de Boer, te Amsterdam.
*Charles E. H. Boissevain, te Amsterdam.
Mr. Dr. W. P. J. Bok, te 's-Gravenhage.
W. C. Bolle, te Rotterdam.
Prof. Mr. Dr. H. C. W. Bordewijk, te Groningen.
Jhr. Mr. L. W. G. Boreel van Hogelanden, te Velsen.
*Mr. Dr. S. van Brakel, te Utrecht.
P. Bredius, te Rotterdam.
*C. L. Bressers, te Dongen.
W. K. Brevet, te 's-Gravenhage.
O. W. G. Briegleb, te Amsterdam.
*Prof. Dr. H. Brugmans, te Amsterdam.
Dr. E. G. C. Brünner, te Utrecht.
Dr. M. Bruyel, te Haarlem.
G. A. M. de Bruyn, te Rotterdam.
Prof. Mr. G. W. J. Bruins, te Rotterdam.
L. Bückmann, te 's-Gravenhage.
G. H. Bührmann, te Overveen.
Mr. M. Burgerhout, te Rotterdam.
H. A. Burgerhout, te Rotterdam.
Prof. I. J. de Bussy, te Hilversum.
Ch. Calkoen, te Baarn.
Dr. J. A. Carp, te Helmond.
W. F. T. Carp, te Rotterdam.
James Catz, te Rotterdam.
J. B. Catz, te New-York.
A. S. Chabot, te Rotterdam.
Ad. Chabot, te Rotterdam.
J. J. M. Chabot, te Rotterdam.
M. Taudin Chabot, te Rotterdam.
Mr. J. E. Claringbould, te 's-Gravenhage.
A. de Clercq, te Aerdenhout.
Dr. J. L. Cluysenaer, te 's-Gravenhage.
Mr. J. Coert, te Rotterdam.
Prof. Mr. I. B. Cohen, te Groningen.
H. Colijn, te 's-Gravenhage.
J. G. Coster, te Winnipeg, Canada.

H. Cox, te Amsterdam.
Patric Cramer, te Overveen.
Herbert Cremer, te Haarlem.
J. T. Cremer, te Santpoort.
V. R. IJ. Croesen, te 's-Gravenhage.
D. Croll, te Rotterdam.
W. van Dam, te Rotterdam.
M. Davidson, te 's-Gravenhage.
J. J. Dekker, te Zeist.
Mr. D. A. Delprat, te Batavia.
Henri Dentz, te Amsterdam.
H. W. A. Deterding, te Londen.
A. M. F. van Deventer, te 's-Gravenhage.
* Prof. Mr. P. A. Diepenhorst, te Amsterdam.
Dr. J. G. van Dillen, te Amsterdam.
A. Ed. Dinger, te Rotterdam.
R. P. Dojes, te Uithuizen.
Mr. P. G. H. Dop, te Utrecht.
Mejuffrouw Mr. E. C. van Dorp, te Bloemendaal.
J. J. M. Driebeek, te Rotterdam.
A. van Driel, te Rotterdam.
W. van Driel Jr., te Rotterdam.
Prof. mr. W. H. Drucker, te Rotterdam.
J. Dudok van Heel, te Amsterdam.
E. J. Duintjer Jzn., te Veendam.
P. Dumon Tak, te Middelburg.
D. Dunlop, te Rotterdam.
C. J. van Dusseldorp, te Rotterdam.
E. G. Duyvis Tzn., te Koog a/d Zaan.
C. van Eeghen, te Amsterdam.
* Mr. Chr. P. van Eeghen, te Amsterdam.
S. P. van Eeghen, te Amsterdam.
Prof. Mr. J. A. Eigeman, te Rotterdam.
Jhr. Mr. C. A. Elias, te Amsterdam.
E. Elias, te Tilburg.
Joh. E. Elias, te Amsterdam.
G. A. Elink Schuurman Duuring, te Rotterdam.
*H. G. A. Elink Schuurman, te Bussum.
G. J. Engelberts, te Arnhem.
W. A. Engelbrecht, te Rotterdam.
Mr. H. J. D. D. Enschedé, te Aerdenhout.
Mr. Joh. Enschedé, te Heemstede.
Mr. M. Enschedé, te 's-Gravenhage.
M. D. Enthoven, te 's-Gravenhage.
G. L. M. van Es, te Rotterdam.
P. Eschauzier, te 's-Gravenhage.
C. Everts, te Amsterdam.

*Mr. J. C. A. Everwijn, te 's-Gravenhage.
D. P. D. Fabius, te Amsterdam.
Mr. Dr. G. J. Fabius, te Rotterdam.
*Mr. Ph. Falkenburg, te Amsterdam.
Mr. E. Fennema, te Amsterdam.
F. H. Fentener van Vlissingen, te Utrecht.
P. Fentener van Vlissingen, te Helmond.
M. Feuer, te Scheveningen.
Mr. M. J. van der Flier, te Scheveningen.
Mr. D. Fock, te 's-Gravenhage.
R. K. Fraay, te Pretoria.
Mr. J. W. D. Francken, te Amsterdam.
Mr. J. A. Fruin, te Rotterdam.
*Prof. Mr. R. Fruin, te 's-Gravenhage.
Mr. Th. A. Fruin, te Rotterdam.
Mr. Dr. H. Frijda, te Amsterdam.
F. van Gardinge, te Eindhoven.
Mr. C. C. Geertsema, te Groningen.
*Dr. H. E. van Gelder, te 's-Gravenhage.
J. van Gelderen, te Batavia.
H. J. H. Gelderman, te Oldenzaal.
Joan Gelderman, te Oldenzaal.
J. Th. Gerlings, te 's-Gravenhage.
J. Gerritsz, te Haarlem.
Ed. Gerzon, te Amsterdam.
Jul. Ed. Gerzon, te Amsterdam.
C. M. Ghijsen, te Middelburg.
A. J. A. Gilissen, te Rotterdam.
A. Gips, te Rotterdam.
C. Gips Jr., te 's-Gravehhage.
A. Gleichman, te Rotterdam.
J. M. P. Glerum, te Amsterdam.
G. P. F. Goddard, te 's-Gravenhage.
Mr. J. R. Goddard, te Rotterdam.
H. Goedhart Jr., te Arnhem.
L. J. B. Compertz, te Amsterdam.
Prof. dr. A. Goslinga, te Amsterdam.
*Prof. Dr. I. H. Gosses, te Groningen.
J. H. Gouda, te Amsterdam.
A. J. M. Goudriaan, te Rotterdam.
J. Grelinger, te Laren (N.-H.).
N. Haas, te Rotterdam.
B. J. H. Haitink, te Scheveningen.
B. C. D. Hanegraaff, te Rotterdam.
Mr. H. A. Hartogh, te Amsterdam.
Frans L. Hartong, te Rotterdam.
Jac. Haslinghuis, te Rotterdam.

Mr. F. van Hasselt, te Rotterdam.
M. J. van Hattum, te Beverwijk.
I. J. Havelaar, te Rotterdam.
Dr. W. A. A. Hecker, te Delft.
Prof. Mr. J. E. Heeres, te Leiden.
J. N. Hendrix, te Amsterdam.
Mr. A. J. van Hengel te Amsterdam.
J. F. van Hengel, te Amsterdam.
G. Hennus, te 's-Gravenhage.
S. Hepner, te Amsterdam.
W. F. van Heukelom, te Amsterdam.
Dr. G. J. van der Heyden, te Amsterdam.
Mej. A. Hingst, te Amsterdam.
G. Hintzen, te Rotterdam.
Joh. van 't Hoff, te Rotterdam.
R. W. H. Hofstede Crull, te Hengelo.
*Mr. P. Hofstede de Groot, te Aerdenhout.
Dr. C. Hoitsema, te Utrecht.
A. B. van Holkema, te Amsterdam.
Jhr. Mr. A. W. van Holthe tot Echten, te Assen.
J. P. Holtzschue, te Amsterdam.
*G. J. Honig, te Zaandijk.
J. J. Hoogewerff, te Rotterdam.
G. van der Horst Hzn., te Amsterdam.
D. J. van Houten, te Weesp.
Dr. H. F. R. Hubrecht, te Amsterdam.
D. Hudig Pzn., te Rotterdam.
J. Hudig, te Rotterdam.
J. M. Hudig, te Rotterdam.
W. C. Hudig, te Rotterdam.
C. Hülsmann, te Amsterdam.
A. W. F. Idenburg, te 's-Gravenhage.
F. B. 's Jacob, te Staverden bij Elspeet.
G. Jannink, te Enschedé.
*Dr. C. W. Janssen, te Amsterdam.
Mr. Richard Janssen, te Amsterdam.
Mr. F. A. Jas, te 's-Gravenhage.
P. J. J. Jonas van 's Heer Arendskerke, te Amsterdam.
J. B. A. Jonckheer, te Amsterdam.
Jhr. Mr. B. de Jong van Beek en Donk, te Bern.
P. C. Jongeneel, te Rotterdam,
Herman de Jongh, te Rotterdam.
Prof. J. G. de Jongh, te Rotterdam.
Mr. J. C. Kakebeeke, te Twello.
J. A. Kalff, te Amsterdam.
G. M. Kam, te Nijmegen.
J. H. Kann, te 's-Gravenhage.

Jhr. Mr. A. P. C. van Karnebeek, te 's-Gravenhage.
Jhr. Mr. Dr. H. A. van Karnebeek, te 's-Gravenhage.
J. S. C. Kasteleyn, te 's-Gravenhage.
D. Keesing, te Amsterdam.
H. van Kempen, te Amsterdam.
E. S. Kerkhoven, te Amsterdam.
*Prof. Dr. G. W. Kernkamp, te Utrecht.
A. B. A van Ketel, te Overveen.
Mr. Dr. E. van Ketwich Verschuur, te Groningen.
Prof. Mr. J. C. Kielstra, te Wageningen.
W. T. Klaare, te 's-Gravenhage.
S. E. K. Klatte, te 's-Gravenhage.
Mej. B. W. van der Kloot Meyburg, te Alphen a/d Rijn.
H. J. Knottenbelt Azn., te Rotterdam.
O. S. Knottnerus, te Rotterdam.
D. Kok, te 's-Gravenhage.
E. Kol, te Amsterdam.
H. H. van Kol, te Voorschoten.
S. Koperberg, te Weltevreden.
I. I. Korndorffer, te Arnhem.
M. A. J. Kortenoever, te Gouda.
J. Koster, te Heerlen.
Mr. J. J. Krantz, te Rotterdam.
Prof. Dr. J. Kraus, te 's-Gravenhage.
Jhr. J. A. van Kretschmar van Veen, te Utrecht.
*A. G. Kröller, te Wassenaar.
N. E. Kröller, te 's-Gravenhage.
W. N. A. Kröller, te Hilversum.
Harry ter Kuile, te Enschede.
R. Kuyper, te Amsterdam.
A. R. Laan, te Bloemendaal.
J. A. Laan Jr., te Wormerveer.
E. Laane, te Bergen-op-Zoom.
Mr. H. J. de Lange, te Wapenvelde.
W. A. Leembruggen, te Scheveningen.
C. van Lede, te Rotterdam.
C. H. van der Leeuw, te Rotterdam.
Mr. H. F. van Leeuwen, te 's-Gravenhage.
Dr. J. van Leeuwen, te Utrecht.
P. van Leeuwen Boomkamp, te Amsterdam.
C. van Lennep, te 's-Gravenhage.
Jhr. Mr. L. H. van Lennep, te Amsterdam.
Mej. Dr. C. Ligtenberg, te Leiden.
Th. Limperg Jr., te Amsterdam.
Corn. Loeff, te Utrecht.
Mr. J. A. Loeff, te 's-Gravenhage.
F. B. Löhnis, te Scheveningen.

Th. P. Löhnis, te Rotterdam.
Mr. B. C. J. Loder, te 's-Gravenhage.
Jos. Loopuit, te Amsterdam.
P. Loopuyt, te Schiedam.
Vincent Loosjes, te Haarlem.
Victor R. Los van Aarlanderveen, te 's-Gravenhage.
F. Lugt, te Maartensdijk.
Mr. A. Maclaine Pont, te Haarlem.
Simon A. Maas, te 's-Gravenhage.
Mr. H. R. van Maasdijk, te 's-Gravenhage.
Mr. K. P. van der Mandele, te Rotterdam.
Mej. Dr. Ch. A. van Manen, te 's-Gravenhage.
Ph. Marcella, te Rotterdam.
Z. G. Ph. Marcella, te Rotterdam.
G. H. de Marez Oyens, te Amsterdam.
C. Matthijsen, te Helmond.
Paul May, te Amsterdam.
Robert May, te Amsterdam.
J. J. van Meel, te Rotterdam.
W. J. J. van der Meer, te 's-Gravenhage.
Fred. Meerkamp van Embden, te Rotterdam.
A. C. Mees, te Rotterdam.
Mr. R. Mees, te Rotterdam.
Mr. W. C. Mees R.Azn., te Rotterdam.
N. J. Meihuizen, te Veendam.
H. Meinesz, te Haarlem.
* Dr. W. W. van der Meulen, te 's-Gravenhage.
Mr. A. Moens, te Amsterdam.
Scato Molkenboer, te Oldenzaal.
Mr. H. M. Moll, te Amsterdam.
C. N. J. Moltzer J.Czn., te Amsterdam.
Mr. M. J. A. Moltzer, te Amsterdam.
C. de Monchy, te Rotterdam.
E. P. de Monchy Rzn., te Rotterdam.
Mr. E. P. de Monchy, te Amsterdam.
H. G. J. de Monchy, te Rotterdam.
S. del Monte, te Rotterdam.
*H. R. du Mosch, te Amsterdam.
Abram Muller, te Amsterdam.
*Dr. Mr. S. Muller Fz., te Utrecht.
*J. Muysken, te Amsterdam.
Mr. A. Nicol Speyer, te 's-Gravenhage.
J. W. Niemeyer, te Soesterberg.
Mr. F. S. van Nierop, te Amsterdam.
Mr. H. A. van Nierop, te Amsterdam.
*Dr. Leonie van Nierop, te Amsterdam.
B. Nierstrasz, te Amsterdam.

*Prof. Dr. W. H. Nolens, te 's-Gravenhage.
J. P. Nord Thomson, te Amsterdam.
Paul Nijhoff, te Amsterdam.
*Wouter Nijhoff, te 's-Gravenhage.
Paul Nijgh, te Rotterdam.
Dan. Obreen, te Rotterdam.
Mr. H. C. Obreen, te 's-Gravenhage.
Phs. van Ommeren Jr., te Rotterdam.
*M. Onnes van Nijenrode, te Breukelen.
Jhr. L. P. D. Op ten Noort, te Baarn.
D. Ornstein, te Amsterdam.
E. S. Orobio de Castro, te Amsterdam.
Mr. E. S. Orobio de Castro Jr., te Amsterdam.
S. F. van Oss, te 's-Gravenhage.
J. R. van Osselen, te Amsterdam.
M. van Overeem, te Utrecht.
M. J. Overeynder, te Rotterdam.
Mr. H. E. Oving, te Groningen.
H. E. Oving Jr., te 's-Gravenhage.
Prof. Mr. B. H. Pekelharing, te 's-Gravenhage.
Dr. G. Pekelharing, te Rotterdam.
J. J. Pelt, te Rotterdam.
Mr. V. van Peski, te Rotterdam.
J. Ph. Peters, te Rotterdam.
G. M. Philippi, te Scheveningen.
A. F. Philips, te Eindhoven.
Dr. G. L. F. Philips, te Eindhoven.
W. F. Piek, te Rotterdam.
Jacq. Pierot Jr., te Rotterdam.
L. Pieters, te Rotterdam.
Mr. L. J. Pieters, te Rotterdam.
Dr. A. Plate, te Rotterdam.
Chr. Pluygers, te Amsterdam.
H. J. Pluygers, te Rotterdam.
Dr. H. A. Poelman, te Groningen.
*S. J. Le Poole L.Gzn., te Leiden.
J. de Poorter, te Rotterdam.
Dr. F. E. Posthuma, te 's-Gravenhage.
*Prof. Mr. N. W. Posthumus, te Rotterdam.
Ary Prins, te Schiedam.
*P. A. Pijnappel, te Hilversum.
Jhr. G. C. Quarles van Ufford, te Amsterdam.
Jhr. H. L. Quarles van Ufford, te Amsterdam.
Mr. E. E. van Raalte, te 's-Gravenhage.
*Edwin Vom Rath, te Amsterdam.
L. J. C. J. van Ravesteyn, te Rotterdam.
A. van Rede, te Rotterdam.

Mr. Th. Reepmaker, te Rotterdam.
Mr. R. van Rees, te Amsterdam
L. M. H. F. Regout, te 's-Gravenhage.
Mr. L. van Regteren Altena, te Amsterdam.
J. D. Reiman Jr., te Amersfoort.
Jhr. D. F. Reuchlin, te Rotterdam.
Prof. Mr. H. R. Ribbius, te Rotterdam.
P. Ribbius Peletier, te Utrecht.
Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk, te 's-Gravenhage.
H. W. van Riet, te Rotterdam.
Jhr. Mr. Dr. A. Roëll, te Haarlem.
W. Roessingh, te Veenendaal.
L. V. van Rossem, te Rotterdam.
Dr. J. Ruinen, te Bussum.
B. E. Ruys, te Rotterdam.
J. A. Ruys, te Rotterdam.
Willem Ruys, te Rotterdam.
Mr. A. E. von Saher, te Amsterdam.
C. J. van Schaardenburg, te Rotterdam.
Mr. H. M. Schadee, te Rotterdam.
Mr. W. C. Th. van der Schalk, te Amsterdam.
Prof. Dr. A. A. van Schelven, te Haarlem.
*Mr. J. van Schevichaven, te Amsterdam.
J. Schilthuis, te Rotterdam.
P. W. Schilthuis, te Rotterdam.
Mr. Dr. C. F. Schoch, te Amsterdam.
Dr. M. Schoengen, te Zwolle.
H. J. Scholte, te Amsterdam.
W. A. Scholten, te Groningen.
Mr. J. G. Schölvinck, te Amsterdam.
Mr. IJ. A. Schuller tot Peursum, te Amsterdam.
Mr. J. G. Schürmann, te Rotterdam.
A. H. van Schijndel, te Waalwijk.
Prof. Jhr. Dr. J. Six, te Amsterdam.
Prof. Dr. J. G. Sleeswijk, te 's-Gravenhage.
Mr. G. van Slooten Azn., te 's-Gravenhage.
F. Smit s. i., te Kinderdijk.
Dr. H. J. Smit, te Groningen.
L. J. Smit, te Kinderdijk.
R. C. Smit, te Brussel.
Dr. M F. J. Smith, te Rotterdam.
Dr. Z. W. Sneller, te 's-Gravenhage.
A. Solleveld, te Rotterdam.
*Mr. J. A. van Sonsbeeck, te Amsterdam.
*A. Spakler, te Amsterdam.
I. J. Spanjaard Dzn., te Borne.
J. J. C. van Staay, te Rotterdam.

J. Stibbe, te Utrecht.
D. Stigter, te Bussum.
Felix Stokvis, te 's-Gravenhage.
L. Stokvis, te 's-Gravenhage.
Theo Stokvis, te 's-Gravenhage.
A. van Stolk, te Rotterdam.
Mr. A. P. van Stolk, te 's-Graveland.
*C. A. P. van Stolk, te Rotterdam.
Mr. R. W. van Stolk, te Delft.
C. F. Stork, te Hengelo.
D. W. Stork, te Hengelo.
J. E. Stork, te Baarn.
W. Stork, te Hengelo.
C. Sijthoff, te Rotterdam.
M. Tabingh Suermondt, te Rotterdam.
Mr. A. Tak van Poortvliet, te Rotterdam.
J. W. C. Tellegen c. i., te Amsterdam.
Mr. Q. J. Terpstra, te 's-Gravenhage.
Mr. P. J. C. Tetrode, te Amsterdam.
E. den Tex, te Amsterdam.
Dr. J. S. Theissen, te Groningen.
Mr. C. H. van Tienhoven, te Baarn.
J. C. van Tienhoven, te Utrecht.
Mej. Dr. E. M. A. Timmer, te 's-Gravenhage.
Mr. P. Tjeenk Willink, te Haarlem.
Mr. C. L. Torley Duwel, te 's-Gravenhage.
Prof. Mr. M. W. F. Treub, te 's-Gravenhage.
Mr. J. J. van Troostenburg de Bruyn, te 's-Gravenhage.
Mr. C. J. Baron van Tuyll van Serooskerken, te Arnhem.
Ewald Tweer, te Amsterdam.
Tj. J. Twijnstra, te Leeuwarden.
Dr. W. S. Unger, te Middelburg.
C. H. Uijt den Boogaard, te Amsterdam.
Mr. D. L. Uyttenboogaart, te Rotterdam.
*C. G. Vattier Kraane, te Amsterdam.
A. Veder, te Rotterdam.
J. C. Veder, te Rotterdam.
J. H. Veder, te Rotterdam.
Prof. Mr. J. A. Veraart, te 's-Gravenhage.
Jan Verheyen, te Roosendaal (N.-Br.).
E. G. Verkade, te Delft.
Th. J. Verrijn Stuart, te Amsterdam.
P. Verschuijl, te Amsterdam.
J. T. Vervloet, te Rotterdam.
*A. B. van der Vies, te Amsterdam.
H. Visser, te Rotterdam.
Jan Visser Jacz., te Scheveningen.

Mr. G. Vissering, te Amsterdam.
B. Vlielander Hein, te Rotterdam.
G. Vlug, te Rotterdam.
A. C. Volker Azn., te 's-Gravenhage.
J. van Vollenhoven, te Amsterdam.
Prof. J. G. Ch. Volmer, te 's-Gravenhage.
A. Voogd, te Rotterdam.
P. Voogd, te Laren (N.-H.).
G. Voorhoeve, te Rotterdam.
W. van der Vorm, te Rotterdam.
*M. P. Voûte, te Amsterdam.
D. de Vries, te Rotterdam.
D. H. Wallis de Vries, te Amsterdam.
Prof. Mr. F. de Vries, te Rotterdam.
W. de Vries Robbé, te Gorinchem.
L. J. C. L. de Vriese, te 's-Gravenhage.
Dr. R. de Waard, te Groningen.
J. M. Wagenaar Hummelinck, te Vlaardingen.
Mr. H. Waller, te Utrecht.
Dr. E. van Welderen baron Rengers, te IJsbrechtum.
Th. van Welderen baron Rengers, te Oenkerk.
*W. G. Wendelaar, te Amsterdam.
A. van de Werk, te Amsterdam.
Hendr. Wertheim, te Amsterdam.
Joh. G. Wertheim, te Amsterdam.
Mr. H. K. Westendorp, te Amsterdam.
W. Westerman, te Scheveningen.
Mr. W. M. Westerman, te Scheveningen.
C. J. J. Westermann, te Hilversum.
J. F. Westermann, te Rotterdam.
*F. M. Wibaut, te Amsterdam.
J. Rypperda Wierdsma, te Rotterdam.
A. C. van der Wilde, te 's-Gravenhage.
U. Wilkens, te Veendam.
Mr. Jb. Willeumier, te Amsterdam.
A. van der Willigen, te Rotterdam.
J. Wilmink, te Amsterdam.
B. Wilton, te Rotterdam.
J. H. Wilton, te Rotterdam.
W. Wilton, te Rotterdam.
P. J. J. de Wit, te Helmond.
Dr. E. B. Wolff, te Bussum.
J. F. Wüstenhoff, te Amsterdam.
Jhr. Mr. H. C. van der Wijck, te 's-Gravenhage.
Jhr. Mr. W. F. van der Wijck, te Amsterdam.
Mr. H. van Wijk Czn., te Rotterdam.
Mr. N. P. C. van Wijk, te Rotterdam.

Mr. P. J. van Wijngaarden, te Rotterdam.
*I. IJssel de Schepper, te Gouda.
*J. IJzerman, te Amsterdam.
Mr. Dr. S. Zadoks, te Amsterdam.
Mr. J. W. van Zanten, te Rotterdam.
*B. C. E. Zwart, te Amsterdam.

LIJST VAN DE IN HET JAAR 1920 BENOEMDE LEDEN.

Mr. V. Bakker, te Hilversum.
D. Chabot, te Rotterdam.
Theod. C. Dentz, te Amsterdam.
S. Elzinga, te Haarlem.
F. Th. Everard, te Amsterdam.
Edo Fimmen, te Amsterdam.
G. Gonggrijp, te 's-Gravenhage.
Mr. W. H. de Greve, te Leeuwarden.
H. van Helden, te Rotterdam.
J. van Hinte, te Amsterdam.
Dr. A. O. Holwerda, te Rotterdam.
Jac. van 't Hoogerhuys, te Rotterdam.
Mr. Ed. Jacobson, te Rotterdam.
Mr. A. M. Joekes, te 's-Gravenhage.
Mr. L. G. Kortenhorst, te Amsterdam.
E. S. Labouchere, te Amsterdam.
P. J. van Ommeren, te Rotterdam.
H. W. A. van Oordt, te Scheveningen.
Dr. J. Rueb c. m. i., te 's-Gravenhage.
J. Schouten, te Rotterdam.
Alb. Spanjaard, te 's Gravenhage.
A. W. Volz, te 's-Gravenhage.
G. Ph. de Willigen, te Rotterdam.
Mr. J. Wolterbeek Muller, te 's-Gravenhage.

CONTRIBUEERENDE INSETLLINGEN.

Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkersbond, te Amsterdam.
Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, Afdeeling „Handel", te Buitenzorg.
Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië, te 's-Gravenhage.
De Nederlandsche Bank, te Amsterdam.
Nieuwe of Litteraire Societeit, te 's-Gravenhage.
Openbare Leeszaal en Bibliotheek, te Dordrecht.
R. K. Openbare Leeszaal Geloof en Wetenschap, te Bergen-op-Zoom.
Vereeniging van oud-leerlingen der Openbare Handelsschool „Hou' en Trouw", te Amsterdam.

CORRESPONDEERENDE LEDEN.

J. de Groot, te Weltevreden.
D. van Lookeren Campagne, te Hengelo.

DONATEURS.

*Dr. H. Blink, te 's-Gravenhage.
Jhr. H. Loudon, te Wassenaar.
Ph. Mees, te Rotterdam.
Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek, te Delft.
Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.
*Dr. J. W. IJzerman, te Wassenaar.

DONATEURS VOOR HET LEVEN.

L. C. van Heukelom, te Amsterdam.
Hollandsche Stoomboot-Maatschappij, te Amsterdam.
*Dr. C. W. Janssen, te Amsterdam.
Frans Jurgens, te Nijmegen.
A. de Koster, te Leiden.
*A. Labouchere, te Rijswijk.
Jan Lels, te Kinderdijk.
Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.
Maatschappij voor Nijverheid, te Haarlem.
H. D. Pierson, te 's-Gravenhage.
H. C. Rehbock, te Amsterdam.
Dr. W. Roosegaarde Bisschop, te Londen.
*Dr. D. F. Scheurleer, te 's-Gravenhage.
H. Smulders, te 's-Gravenhage.
W. Spakler, te Amsterdam.
H. Tutein Nolthenius, te Vrijenban bij Delft.
Utrechtsche Hypotheekbank, te Utrecht.
E. H. de Vries, te 's-Gravenhage.

DONATEURS VAN HET PUBLICATIEFONDS.

Algemeene Nederlandsch-Indische Electriciteit Maatschappij, te Amsterdam.
Anton Jurgens' Vereenigde Fabrieken, te Nijmegen.
Bank-Associatie Wertheim en Gompertz 1834 en Credietvereeniging 1853, te Amsterdam.

Bataafsche Petroleum-Maatschappij, te 's-Gravenhage.
Van den Berghs Limited, te Rotterdam.
Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden, te Amsterdam.
Het „Deli Archief", te Amsterdam.
W. van Driel's Stoomboot- en Transport Ondernemingen, te Rotterdam.
Fransch-Hollandsche Oliefabrieken: Nouveaux Etablissements Calvé—Delft, te Delft.
Furness' Scheepvaart- en Agentuur Maatschappij, te Rotterdam.
Le Gué en Bolle's Handel Maatschappij, te Rotterdam.
Haarlemsche Bankvereeniging, te Haarlem.
Handelsveem, te Rotterdam.
Handelsvennootschap voorheen Maintz en Co., te Amsterdam.
Hengelosche Electrische en Mechanische Apparaten Fabriek (Heemaf), te Hengelo.
Holland-Amerika Lijn, te Rotterdam.
Hollandsche Bank voor Zuid-Amerika, te Amsterdam.
Hollandsche Draad- en Kabelfabiek, te Amsterdam.
Hollandsche Stoomboot Maatschappij, te Amsterdam.
Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij, te Amsterdam.
Hudig en Veder, te Rotterdam.
Internationale Crediet- en Handelsvereeniging„Rotterdam",teRotterdam.
Java-China-Japan Lijn, te Amsterdam.
Javasche Bank, bijkantoor te Amsterdam.
Koninklijke Cacao Fabrieken C. J. van Houten en Zoon, te Weesp.
Koninklijke Hollandsche Lloyd, te Amsterdam.
Koninklijke Nederlandsche Stoomboot Maatschappij, te 's-Gravenhage.
Koninklijke Paketvaart Maatschappij, te Amsterdam.
Koninklijke Stearine Kaarsen Fabriek „Gouda", te Gouda.
Koninklijke West-Indische Maildienst, te Amsterdam.
Lijm- en Gelatinefabriek „Delft", te Delft.
Maatschappij van Berkel's Patent, te Rotterdam.
Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, te Utrecht.
R. Mees & Zoonen, te Rotterdam.
Wm. H. Müller & Co., te 's-Gravenhage.
Nationale Bankvereeniging, te Utrecht.
Nederlandsche Bank, te Amsterdam.
Nederlandsche Bank voor Zuid-Afrika, te Amsterdam.
Nederlandsche Handel Maatschappij, te Amsterdam.
Nederlandsch Indische Handelsbank, te Amsterdam.
Nieuwe Afrikaansche Handels-Vennootschap, te Rotterdam.
Van Nievelt, Goudriaan & Co.'s Stoomvaart-Maatschappij, te Rotterdam.
Philips' Gloeilampenfabrieken, te Eindhoven.
Pierson en Co., te Amsterdam.
Rotterdamsche Bankvereeniging, te Rotterdam.
Rotterdamsche Droogdok Maatschappij, te Rotterdam.
Scheepvaart- en Steenkolen-Maatschappij, te Rotterdam.
Scheurleer & Zoonen, te 's-Gravenhage.

Solleveld, van der Meer en T. H. van Hattum's Stoomvaart-Maatschappij, te Rotterdam.
Steenkolen-Handelsvereeniging, te Rotterdam.
R. S. Stokvis & Zonen Ltd., te Rotterdam.
Stoomvaart Maatschappij „De Maas", te Rotterdam.
Stoomvaart Maatschappij Nederland, te Amsterdam.
Stoomvaart-Maatschappij „Rotterdamsche Lloyd", te Rotterdam.
N. V. Gebr. Stork & Co., te Hengelo.
Surinaamsche Bank, te Amsterdam.
Tabaksindustrie v. h. Gebr. Philips, te Maastricht.
Thomsen's Havenbedrijf, te Rotterdam.
De Twentsche Bank, te Amsterdam.
De Twentsche Bank, te Rotterdam.
J. Th. Wilkens, te Rotterdam.
N. V. Wilton's Machinefabriek en Scheepswerf, te Rotterdam.
Zeehaven en Kolenstation „Sabang", te Amsterdam.

Het Archief is gevestigd Prinsegracht 11, 's-Gravenhage, tel. 4858.
Het is geopend van v.m. half tien uur tot n.m. half vijf uur.

STATUTEN

DER VEREENIGING

HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH-HISTORISCH ARCHIEF

GEVESTIGD TE 'S-GRAVENHAGE

(Goedgekeurd bij Koninklijk Besluit d. d. 8 Juni 1914 S. 170)

ARTIKEL 1.

De Vereeniging „HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH-HISTORISCH ARCHIEF" is opgericht op 2 April 1914. Zij is gevestigd te 's-Gravenhage.

ART. 2.

De Vereeniging stelt zich ten doel het verzamelen, bewaren en bewerken van het bronnenmateriaal, dat van belang kan worden geacht voor de economische geschiedenis van Nederland en zijn koloniën in den ruimsten zin des woords.

ART. 3.

De Vereeniging tracht dit doel te bereiken:

a. door het in eigendom verwerven of in bruikleen ontvangen van handelsboeken, handelscorrespondenties, koers- en prijslijsten en verdere bescheiden en publicatiën betreffende bestaande of opgeheven handels- en industrieele ondernemingen enz.;

b. door het in eigendom verwerven of in bruikleen ontvangen van archieven, schrifturen en publicatiën van vereenigingen of instellingen, werkzaam op economisch gebied;

c. door het verzamelen van oudere en nieuwe documenten betreffende de economische geschiedenis van Nederland in het algemeen;

d. door het verzamelen van afbeeldingen enz. betreffende de economische geschiedenis;

een en ander ter plaatsing in het archiefgebouw van de Vereeniging;

e. door hetzij het publiceeren van bescheiden en ander bronnenmateriaal op het gebied der economische geschiedenis van Nederland, al of niet in eigendom der Vereeniging, alsmede van wetenschappelijke studiën op dit gebied, hetzij het ondersteunen of het bevorderen van de uitgave van dergelijke publicatiën;

f. door alle verdere wettige middelen, die tot het doel van de Vereeniging kunnen leiden.

ART. 4.

Door de Vereeniging zal een archiefgebouw worden gesticht ter bewaring van de door haar verkregen documenten.

Zoo mogelijk zal door de Vereeniging ook een Museum worden opgericht, waarin de arbeidsmiddelen enz., belangrijk voor de kennis van de technische ontwikkeling en de economische geschiedenis, zullen worden opgenomen.

ART. 5.

Het vereenigingsjaar loopt van 1 Januari tot ultimo December.

ART. 6.

De Vereeniging wordt opgericht voor den tijd van 29 jaar en 11 maanden, te rekenen van den dag der oprichting, zijnde 2 April 1914.

ART. 7.

Leden van de Vereeniging zijn:

1e. de oprichters;

2e. zij, die na het verkrijgen van de koninklijke goedkeuring door het Bestuur der Vereeniging daartoe worden benoemd.

De jaarlijksche contributie bedraagt tien gulden.

Er kunnen zijn correspondeerende leden, door het Bestuur te benoemen. Zij hebben dezelfde rechten als de overige leden, maar betalen geen contributie.

Donateur of donatrice wordt men door een gift ineens van ten minste *f* 100.— aan de Vereeniging te schenken of ten minste *f* 25.— jaarlijks aan de Vereeniging te betalen.

De rechten van leden en donateurs zijn gelijk, behoudens het bepaalde in de artt. 9 en 19.

ART. 8.

Het lidmaatschap gaat verloren:

a. door overlijden;

b. door schriftelijke opzegging, ten minste twee maanden vóór het eindigen van het vereenigingsjaar;

c. door royement door het Bestuur, inzonderheid wegens wanbetaling van de aan de Vereeniging verschuldigde gelden.

ART. 9.

Het Bestuur bestaat uit ten hoogste vijf en twintig leden, door en uit de leden der Vereeniging te kiezen.

Het Bestuur kiest uit zijn midden een Dagelijksch Bestuur van 5 leden, dat de werkzaamheden onderling verdeelt.

Het Dagelijksch Bestuur vertegenwoordigt de Vereeniging in en buiten rechten.

ART. 10.

De leden van het Bestuur worden voor den tijd van 5 jaar gekozen. Elk jaar treedt een vijfde of zoo na mogelijk een vijfde der bestuursleden af, volgens een daarvan door het Dagelijksch Bestuur op te maken rooster. De aftredenden zijn terstond herkiesbaar.

ART. 11.

De Directeur van het Archief der Vereeniging wordt voor onbepaalden tijd door de Algemeene Vergadering benoemd en is als zoodanig lid van het Bestuur en het Dagelijksch Bestuur.

De Directeur wordt zoo noodig ter zijde gestaan door een Conservator, door het Bestuur te benoemen.

De verdere beambten worden door het Dagelijksch Bestuur benoemd.

ART. 12.

Er is een Raad van Advies, bestaande uit:

a. door de Algemeene Vergadering te benoemen personen;

b. ten hoogste vijf door de Algemeene Vergadering te benoemen vertegenwoordigers van vereenigingen of instellingen, die zich bereid hebben verklaard hunne archieven of gedeelten hiervan in het archiefgebouw der Vereeniging te deponeeren.

Het Bestuur maakt vóór elke benoeming een aanbeveling op. De leden van den Raad van Advies hebben een raadgevende

stem in alle aangelegenheden, die door het Bestuur aan hun oordeel worden onderworpen. Zij vergaderen ten minste eenmaal per jaar met het Bestuur, dat het tevens op de hoogte houdt van alle belangrijke zaken, de Vereeniging betreffende.

ART. 13.

Bescheiden, die in bruikleen worden aangenomen, kunnen slechts met toestemming van den uitleener worden gepubliceerd.

Raadpleging van bescheiden door derden kan de deposant van zijn toestemming afhankelijk maken.

ART. 14.

Er zal zijn een Huishoudelijk Reglement, dat niet in strijd mag zijn met den inhoud van deze statuten.

ART. 15.

Een instructie betreffende het beheer en het gebruik van het Archief zal door het Bestuur worden opgesteld.

Voor de publicatiën, door de Vereeniging uit te geven, zal een Algemeen Reglement door het Bestuur worden vastgesteld.

ART. 16.

De inkomsten der Vereeniging bestaan uit contributiën, subsidiën, giften, legaten en de opbrengst van publicatiën.

ART. 17.

Jaarlijks wordt in Maart of April eene Algemeene Vergadering gehouden, waarin door het Bestuur verslag wordt uitgebracht over den toestand en de werkzaamheden van de Vereeniging in het afgeloopen jaar en rekening en verantwoording wordt gedaan van het gehouden geldelijk beheer. Door de goedkeuring dezer rekening is het Bestuur gedéchargeerd.

Tevens worden in deze Algemeene Vergadering de vacatures, ontstaan door de periodieke aftreding van Bestuursleden en in den Raad van Advies, vervuld.

Algemeene vergaderingen zullen verder worden gehouden zoo dikwijls het Bestuur of de Raad van Advies dit wenschelijk oordeelt of als minstens 25 leden dit in een gemotiveerd schrijven bij het Bestuur aanvragen.

In een Algemeene Vergadering kunnen een of meer voordrach-

ten worden gehouden over onderwerpen, verband houdende met den werkkring van de Vereeniging.

ART. 18.

Alle stemmingen over personen geschieden, tenzij de vergadering met algemeene stemmen hiervan wenscht af te wijken, schriftelijk, over zaken mondeling.

Alle besluiten worden genomen bij meerderheid van stemmen.

Bij staking van stemmen over personen beslist het lot, over zaken de Voorzitter.

ART. 19.

Besluiten tot verandering der statuten, behoudens nadere koninklijke goedkeuring, en tot ontbinding van de Vereeniging kunnen slechts genomen worden op voorstel van het Bestuur of van minsten 25 leden.

ART. 20.

Bij ontbinding van de Vereeniging zullen, met inachtneming van art. 1702 Burgerlijk Wetboek, hare eigendommen komen aan het Rijk, ter plaatsing in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage voor zoover het geschriften betreft. Van de afbeeldingen en overige eigendommen der Vereeniging bepaalt de Algemeene Vergadering de nadere bestemming.

INHOUD.

Blz.

INLEIDING XIII

HOOFDSTUK I. DE WERELD BUITEN JAPAN. 1

1. Inleidende beschouwingen.— 2. Mercantilisme. — 3. Verval van den Hollandschen handel. — 4. Buitenlandsche staatkunde en economische belangen. — 5. Binnenlandsche staatkunde. — 6. Geestelijke stroomingen en literatuur. — 7. Natuurwetenschappen en hare toepassing: *a.* medicijnen en anatomie; *b.* mathematische en physische wetenschap, biologie, astronomie; *c.* techniek, nijverheid en kunst. — 8. Reizen en cartographie. — 9. Weelde en bedrog.

10. Mercantilisme en Indische handel. — 11. Karakter der Ned. Oost-Indische Compagnie. — 12. Buitenlandsche concurrenten. — 13. Politieke en economische toestand der Ned. Oost-Indische Compagnie omstreeks de eerste helft der 18e eeuw. — 14. Ambtenaren en smokkelpraktijken. — 15. Inlandsche vorsten, Siam. — 16. Veroveringspolitiek, in Noord- en Oost-Azië, China, Rusland. — 17. Westersche betrekkingen tot China en den Chineeschen handel. — 18. Verval van de Oost-Indische Compagnie tot 1743, het geldwezen: *a.* bestuur en resultaten; *b.* verovering in Zuid-Azië; *c.* geldwezen. — 19. Van Imhoff, hervorming van het geldwezen. — 20. Na van Imhoff: *a.* Mossel; *b.* van de Parra; *c.* de catastrophe van 1780—1784. — 21. Geestelijke, wetenschappelijken technische werkzaamheid in Indië.

Blz.

HOOFDSTUK II. DE JAPANSCHE WERELD. 43

1. Inleidende beschouwingen. — 2. Confucianisme, het stelsel van Chu Hi. — 3. Buddhisme. — 4. Diervoorstellingen en volksgeloof. — 5. Arai Hakuseki, Shintō en keizervereering. — 6. De Shōgun als hoofd van den krijgsadel. — 7. Ambtelijk bestuur. — 8. Geschiedenis en ontwikkeling van het bestuur in het behandelde tijdvak (1700—1786). — 9. Landbouw en grondbelastingen. — 10. Misgewas, hongersnood en hun gevolgen. — 11. Opkomst van het geld als ruilmiddel. — 12. Muntveranderingen, metalen, mijnbouw: *a.* muntstelsel en waardeverhoudingen vóór de Genroku-aera; *b.* Veranderingen in de Genroku en daarna; *c.* overgangstoestand, goud; *d.* Hakuseki, herstel van den munt, gevolgen daarvan; *e.* koper; *f.* mijnbouw; *g.* opvattingen van volksgeloof en Confucianisme; *h.* hernieuwde verzwakking van de munt; *i.* slotphase. — 13. Sociale verschuivingen, koophandel: *a.* chineesche opvatting; *b.* verhouding tot en ingrijpen van de centrale regeering; *c.* commercieele opvattingen; *d.* verkeer; *e.* organisatie van den handel; *f.* gilden; *g.* verhouding tusschen feodale en economische belangen. — 14. Nijverheid: *a.* textiel; *b.* andere producten; *c.* kamfer; *d.* zwavel. — 15. Kunstnijverheid, lak en porcelein. — 16. Kunst: *a.* bouwkunst; *b.* beeldende kunst Ukiyoe; *c.* algemeene afwijkingen van de westersche opvatting. — 17. Studie van den makrokosmos en den mikrokosmos in het Confucianisme: *a.* Officieele positie der medici en astrologen; *b.* medicijnen; *c.* astrologie; *d.* wiskunde; *e.* studie van het oude, geschiedschrijving. — 18. Herleving van zuiver Shintō, de Wagakusha. — 19. Toestand van het land op het eind der 18e eeuw, Sadanobu.

HOOFDSTUK III. HANDEL EN VERKEER. 87

A. Nagasaki en de Hollandsche handel aan het begin van de 18e eeuw.

1 Ambtelijke organisatie van Nagasaki. — 2. Be-

lastingen en voordeelen der burgerij, heffingen van den vreemden handel. — 3. Beperkingen van den vreemden handel. — 4. Handelsorganisatie te Nagasaki. — 5. Toezicht op de vreemdelingen. — 6. Aard van den Compagnies-handel bij het begin der 18e eeuw. — 7. Oorzaken van verval van den Compagnies-handel. Blz.

B. Algemeen overzicht van den Compagnies-handel (1700—1790). 97

1. Moeilijkheden aan het begin der 18e eeuw, Voor-Indië, Siam. — 2. De zilverkwesties 1705—1707; eerste invloed van de geldveranderingen. — 3. Het rapport van 1707 en de verzwaring der lasten van 1708. — 4. De „voordeelige jaren" sinds 1709, invloed van de prijsstijging. — 5. Arai Hakuseki en zijn memorie. — 6. De voorschriften van 1715. — 7. Houding van Batavia, de hernieuwde taxatie. — 8. Verhouding tot China, beteekenis van de maatregelen van 1715. — 9. Beraadslagingen der Compagnie, onzekerheid en beslissing van Yoshimune. De maatregelen van 1720. — 10. Blijvende onzekerheid bij de Compagnie, ontwikkeling van de levering op bestelling. — 11. De crisissen, inleidende beschouwingen. — 12. De crisis van 1733/34, van der Bel, Rokuzaemon, contract van levering. — 13. Het geschenk en de brief van 1735. Houding der Bewindhebbers, Concessies der Japanners. — 14. Voorschriften van 1743, Van Imhoff en zijn Consideratiën. — 15. Pogingen door en tijdens Van Imhoff 1744—'49. — 16. Eindresultaat der Van Imhoff-periode, de crisis van 1751 en het contract van 1752 en '53. — 17. Werking van het contract Mossel en van der Waeyen. — 18. De veranderde toestand in Voor-Indië, de vermindering van het staafkoper. — 19. Houding van Batavia en Deshima, de vermeerdering van 1768. — 20. De taelverandering van 1768, resultaten van den handel, combinatie met particulieren. — 21. Titsingh's gelegenheid en zijn gebruik daarvan. — 22. Titsingh's resultaten. — 23. De Westersche strooming. — 24. Van Rheede. — 25. Sadanobu, de maatregelen van 1790. — 26. De memorie Sieberg.

Blz.

C. Nabeschouwing over den Hollandschen handel aan het eind der 18e eeuw. 154
1. Algemeene opmerkingen. — 2. Nagasaki. — 3. De Compagnie.

D. Particuliere handel en smokkelpraktijken . . 159
1. De particuliere handel in het duister (1700—1744).
2. De part. handel in het halve licht (1744—1790).

E. Personeel en leven op Deshima 169
1. Jaarverdeeling in verband met het personeel. — 2. Opperhoofden, promotie en protectie. — 3. Chirurgijns. — 4. Het eiland met de Factorij (bij de afbeeldingen).

F. Vertegenwoordiging der Nederlanders, hofreizen. 176
1. Inleidende beschouwing, reisgezelschap. — 2. De reis.

G. Schepen en vaarwater. 182
1. Aantal en route. — 2. Wind en weer, schipbreuken. — 3. De baai van Nagasaki (bij de kaart).

H. Internationaal verkeer en Nederlandsche bemiddeling 186
I. Oostersche handel.
1. China. — 2. Siam. — 3. Cochin-China. — 4. De Ryū-Kyū. — 5. Korea. — 6. Yezo.

II. Europeesche handel. 191
1. Inleiding. — 2. Christendom, Zuid-Europeesche volken. — 3. Franschen.— 4. Engelschen.— 5. Russen.

HOOFDSTUK IV. JAPAN VOOR EUROPA. 212
1. Algemeene toestand, hoofdstroomingen. — 2. Psalmanazar. — 3. Uitvloeisels van Psalmanazars optreden, phantasie en onderzoek, Swift en de uitgave van Kaempfer. — 4. Invloed van Kaempfer, andere geschriften. — 5. Voltaire. — 6. Hollandsche schrijvers, van Haren, invloed van Voltaire. — 7. Thunberg. — 8. Houding van de gewone factorijambtenaren, Isaac Titsingh. — 9. Russen. — 10. Politiek, Benyowski. — 11. De memorie van Scherer getoetst aan de werkelijkheid. — 12. Cartographie. — 13. Kunst en kunsthandwerk: *a.* porcelein; *b.* bouwkunst en meubelen.

Blz.

HOOFDSTUK V. EUROPA VOOR JAPAN. 239

1. Algemeene inleiding. — 2. Sidoti en Hakuseki: *a.* christendom; *b.* landen en volken, de Seiyōkibun en de Sairanigen; *c.* de Hollanders. — 3. Yoshimune: *a.* voortbouw op Hakuseki, maatschappij en staatsbestuur; *b.* het geschenk van 1735, muziek; *c.* paarden; *d.* planten en dieren. — 4. Aoki Bunzō en de opheffing van het boekenverbod. — 5. Tolken en taalstudie: *a.* tolken en invoer van boeken; *b.* de Rangaku en haar beoefenaars; *c.* de Bangosen; *d.* fonetische en grafische kwesties, Nederlandsche woorden in het Japansch. — 6. Geneeskunde: *a.* Inleiding, verzwakking van de Chineesche theorie, polsleer; *b.* anatomie, de Kaiteishinshō en de Oranda zenku no zu; *e.* praktische geneeskunde, Thunberg en Katsuragawa Hoshū, boeken. — 7. Botanie, zoölogie, mineralogie. — 8. Astronomie: *a.* algemeene opmerkingen; *b.* boeken en vertalingen; *c.* landmeten en cartographie. — 9. Wiskunde en werktuigkunde. — 10. Physica en techniek: *a.* optiek en electriciteit; *b.* techniek; *c.* schepen en scheepsbouw. — 11. Politiek. — 12. Zeden en gewoonten, de Kōmō Zatsuwa. — 13. Kunst en kunsthandwerk: *a.* algemeene inleiding; *b.* teeken- en schilderkunst; *c.* Shiba Kōkan en de Lairesse; *d.* lak en porcelein; *e.* netsuke; *f.* textielproducten; *g.* metaal. — 14. Literatuur, Washiyōbiyōe, besluit.

Lijst der meest aangehaalde boeken, tijdschriften en kaarten 291
Bijlagen 301
Lijst van personen 324
Verklaring van enkele Japansche uitdrukkingen, titels en instellingen 328

INLEIDING.

De oorspronkelijke opzet van dit geschrift was de leemte aan te vullen, die tusschen de werken van Nachod, „Die Beziehungen der Niederländischen Ostindischen Kompagnie zu Japan im siebzehnten Jahrhundert", en van Van der Chys, „Neerlands streven tot openstelling van Japan voor den wereldhandel", open is gebleven.

Om echter aan te sluiten bij laatstgenoemd werk, alsmede bij het tweede hoofdstuk uit de sedert dien verschenen dissertatie van Van Kleffens, die de internationaal-rechterlijke betrekkingen tusschen Nederland en Japan tot heden behandelt, zouden de gebeurtenissen sedert ongeveer 1700 moeten worden gevolgd tot de komst van Perry (1853) of althans tot omstreeks 1840 (opiumoorlog, onze nieuwe politiek in Japan). Het veld, dat aldus moest bewerkt worden, bleek echter al spoedig te uitgestrekt met het oog op de hoeveelheid en de verscheidenheid van het materiaal, dat bovendien nog slechts gedeeltelijk ter beschikking stond.

Zoo is dan de keuze gevallen op het aangegeven tijdvak, omdat dit een veelszins eigenaardig en afgerond geheel vertoont en bovendien wat de te verzamelen gegevens betreft, het best geschikt scheen voor de omstandigheden, waaronder gewerkt moest worden. Tusschen deze twee: het karakter van de periode en het materiaal, bestaat natuurlijk zekere wisselwerking.

Men kan de bronnen naar groote trekken indeelen in:

a. De officieele bescheiden, vooral later ook wel gedrukt, maar vaak nog slechts in de archieven van Nederland en andere Westersche landen aanwezig; evenzoo in Japan en mogelijk elders in Azië.

b. Daaromheen groepeeren zich de meer persoonlijke uitingen, zoowel van degenen, die direct bij het verkeer betrokken waren, als van hen, die er meer buiten stonden. Deze laatste groep vormt ten eerste een goede aanvulling op de onder a. genoemde, verleent het historische beeld meer leven en volheid; voorts geeft zij inzicht in de indrukken en begrippen, die Japan en Europa

wederzijds van en door die aanraking ontvingen, en in de invloeden, stroomingen, plannen en werken op het gebied van kunst en wetenschap, die daaruit voortkwamen.

De indeeling van onze stof is daarmee als vanzelf aangewezen. Eerst dient het terrein overzien, om te beginnen buiten Japan, waar de blik natuurlijk vooral op de Republiek der Vereenigde Nederlanden en bij deze weer op de Vereenigde Oost-Indische Compagnie met haar handel en bezittingen moet rusten. Vervolgens moeten de ideeën en toestanden in het land zelf beschouwd worden. Dan komen de betrekkingen, de handel tusschen beide naties, met aanwijzing wat daarbuitenom nog aan aanraking werd gezocht en verkregen. Twee hoofdstukken van meer cultuur-historischen aard, welke een beeld trachten te geven van wat, in het kort aangeduid, „Japan voor Europa" en „Europa voor Japan" zou kunnen heeten, dienen het geheel te besluiten.

Het aangegeven tijdvak blijkt in de meeste dezer vijf onderdeelen een eigenaardig en afgerond geheel, tenminste als men de overgangen, vooral die aan het begin, niet al te scherp stelt.

Voor Europa, voor de Republiek, behoeft deze onderscheiding van „de achttiende eeuw" tegenover „de zeventiende" geen nader betoog, al stelt men de grens behalve in 1702, ook vaak in 1713, om den tijd aan te duiden, sedert welken andere mogendheden: Engeland, Frankrijk, Rusland (afgezien van Oostenrijk en Pruisen) ons al meer boven het hoofd groeien, en er hier stilstand en malaise intreedt, die echter tevens overgang zal blijken naar iets nieuws; tegelijk komt ook het verval der Oost-Indische Compagnie in het werk van Van Dam (1703) en iets later in de brieven van G.-G. van Hoorn (1708) [1]) duidelijk aan den dag. Evenzoo wijst de eindafsluiting zich zelf aan, als Compagnie en Republiek hun stervensuur zien naderen.

Doch ook in Japan valt dit tijdsbestek ongeveer samen met de middelste periode van het Tokugawa-shōgunaat (volgens de indeeling bij Brinkley [2])). Een markante episode vormt de z.g.n. Genroku-aera (1688—1704). In dien tijd toch had het shōgunhuis zich stevig gevestigd en traden de hoofdkenmerken zijner regeering in geestelijken, maatschappelijken en economischen zin

---

Hoofdstuk I § 14 slot. Vgl. de Jonge, Opkomst van het Nederlandsch gezag, dl. XI, Inleiding.

[2]) A history of the Japanese people.

(overheersching van Confucianisme en Bushidō, opkomst van den koopmansstand en het gildewezen, de geldveranderingen) duidelijk aan den dag. Het slot vormen de hongersnood- en rampjaren van 1779—1787, de opvolging van Ienari (1786) en de oplossing, door diens minister Matsudaira Sadanobu (1788—93) aan de zich voordoende economische en politieke problemen gegeven. Het licht der laatste feodale regeering in Japan gaat verbleeken, maar in den geestesgang des volks gloort het begin van een komenden dag.

Met het begin der 18e eeuw – Nachod merkte het reeds op – komt geen onderbreking in de Nederlandsch-Japansche betrekkingen; maar wel verkeeren deze dan in een staat van overgang. Van 1700 af begint, naar het woord van G.-G. van Imhoff, de „koperen", sinds 1709 de „ijzeren" tijd voor onzen Japanschen handel[1]). Vervoer en vaart worden omschreven, het merkantiel regeeringsmonopolie is op komst (1715). Die normen, die maatregelen, het reageeren en verzet daartegen van de Compagnie, drukken hun stempel op het verdere tijdvak.

De geestelijke vader der bepalingen van 1715, de geleerde en staatsman Arai Hakuseki, heeft echter ook zijn naam verbonden aan een tweede verschijnsel, dat naast en gedeeltelijk gemengd in die commercieel-politieke verwikkelingen, vooral sinds het begin der achttiende eeuw — een Japansch auteur [2]) geeft aan: 1704 — de aandacht vraagt: de belangstelling voor, de studie van Westersche gebruiken en voortbrengselen, techniek en cultuur, door Hollandsche bemiddeling binnengekomen.

Wat Hakuseki in contact bracht met het Westen, dat was Sidoti's komst in 1709, een laatste naspel van het groote drama der vreemde zendelingen en kooplieden, dat de vorige eeuw soms zoo heftig en bloedig had bewogen. Van toen af liet Europa zich nauwelijks meer gelden in het gesloten land, behalve door Deshima. Beide functies, handelsverkeer en geestelijke bemiddeling, vereenigden zich op dit hoekje grond; vrediger werd het dan vroeger, maar ook stil. Aangewezen te zijn op Deshima beteekende voor Japan niet altijd actieve medewerking, beteekende voor Europa vooralsnog weinig baat.

---

1) „Oordeel van Van Imhoff over den Japanschen handel" (Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, XXXVII (1853), dl. 1, blz. 317 vlgg.)

2) Otsuki Shuji, Nihon Yōgaku nenpyō.

Afscheiding en vervreemding wekten daarginds in het Westen de barokke Japan-fantasie, welke men met den drang tot werkelijk weten vereenigd vindt in de Psalmanazar-episode van 1704 en volgende jaren. Ook deze biedt een geschikt uitgangspunt voor het betrokken hoofdstuk; 1727 pas volgde de eerste uitgave van Kaempfer's werk.

Eerst tegen het einde van ons overzicht blijkt de Factorij in ruimer mate contact te bieden; een eeuw na Kaempfer werken Thunberg (1775/6) en Titsingh (1779/84) voor Japan en Europa beide. Tijdens en na hen krijgt de „Hollandsche" richting een toenemende uitbreiding en invloed, die een oogenblik groote verwachtingen wekt, ook voor de Compagnie. Maar haar begeven de krachten; het monopolie schijnt te wankelen, Europa neemt zelf het initiatief. De Russen banen een nieuwen weg naar het Oosten; al talrijker dagen de schepen op, waarmede eerst zij (1739), spoedig Engelschen (1779), Franschen (1787) die kusten en zeeën, nog slechts door de Hollanders bekend, doorkruisen en op de kaart omlijnen. Amerika treedt op het tooneel. Opnieuw klopt het Westen aan de poorten. Aldus leidt de ontwikkeling tot nieuwe pogingen van andere naties sedert de jaren 1780—'90 om zich den handel op Japan te verwerven.

Dan valt de beslissing van het Shōgunaat; het land blijft gesloten; het bestaande stelsel wordt gehandhaafd; de Westersche invloed trekt meer de aandacht. Maar er is ook argwaan en reactie; de handel en aanraking met de Nederlanders wordt, althans voorloopig, beperkt zooveel als maar kan; Deshima, losser gemaakt van Batavia en Yedo, krijgt meer vaste bevolking, staat van nu af meer op zich zelf.

Doch juist zoo kon de Factorij de internationale verwikkelingen, die volgden, doorkomen; kon ze haar taak blijven vervullen in cultureelen, ten slotte ook in politieken zin; kon een reeks bekende Hollanders, te beginnen met Doeff en von Siebold, daar de taak verrichten, die ze volbracht hebben.

Merkwaardig als die latere ontwikkeling zeker mag heeten, zou deze tevens voor een waardige behandeling een veelomvattend onderzoek vereischen in tal van Europeesche landen, waaronder Rusland. Het minder gecompliceerde der verhoudingen in de achttiende eeuw; de geringe plaats, die het vreemdelingenverkeer dan ook voor het innerlijk leven van het land nog inneemt,

wees deze periode anderzijds aan, waar gewerkt moest worden zonder de eigenlijk noodzakelijke Japansche documentatie. Ik kon hier beproeven het gebeuren in hoofdzaak met Europeesche gegevens te benaderen.

Het belang van het factorij-archief Deshima, waaromheen de gegevens in koloniale en andere afdeelingen van het Haagsche centrale depôt gegroepeerd zijn, is, gegeven de aard van het gekozen tijdvak, nu wel gebleken. Daarom was het vooral noodig, dat juist hieraan de hand eerst werd geslagen, waar door enkele uittreksels, te vinden bij Valentijn, door het verwerken van een aantal stukken in Meylan's „Geschiedkundig overzicht van den handel der Europezen op Japan" en Lauts' „Japan en het verkeer met Europeesche natiën", benevens door een onvolledige uitgave der memorie van G.-G. van Imhoff [1]) nog slechts een begin was gemaakt. Onder de in de laatste jaren verschenen tijdschriftartikelen o.a. van de heeren Kalff, Habbema, van Kol [2]) en Nederbracht [3]), leverde, wat betreft archiefonderzoek, slechts dat van den heer Gysberti Hodenpijl [4]), die uit de Dagregisters 1720—'30 heeft geput, iets nieuws. Het leek mij dus noodzakelijk kennis te nemen van de uitgaande en inkomende brieven van 1700–1790, ook de secrete zoover aanwezig, van de correspondentie met de Japanners, een aantal dagregisters en de memoriën, resoluties en missiven van de besturen in Batavia en patria enz.

Het buitenlandsche archiefonderzoek kon nu binnen de noodzakelijke grenzen blijven, althans dat betreffende officieele stukken, op welk gebied ook reeds de vondst van Lefèvre Pontalis [5]) viel te boeken. Daarbuiten was echter nog heel wat te vinden, b.v. de handschriften van Kaempfer en Titsingh in Londen.

De onmogelijkheid om, afgezien van de omstandigheden, na een studie der taal van slechts een à twee jaar reeds iets van beteekenis te doen inzake het Japansche materiaal, dat op zich zelf al ten gevolge van de eigenaardigheden der Japansche chronologie zoo moeilijk met het overige te vereenigen is, zal ieder, die het kan beoordeelen, wel duidelijk zijn. De groote publicaties

---

[1]) Tijdschrift voor Ned.-Indië 1853, dl. I, blz. 317 vlgg.
[2]) Indische Gids, 1898, 1909/10 en 1914.
[3]) Stemmen des Tijds, 1918.
[4]) Het Nederlandsche Zeewezen, 1919.
[5]) Annales de l'Ecole libre des sciences politiques, IV (1889), blz. 432 vlgg.

over Ieyasu in de ,,Dai Nihon shiryō" en over Perry's verblijf in de ,,Dai Nihon komonjo", vallen buiten dit tijdvak. Wel is er de officieele uitgave eener ,,Geschiedenis van Nagasaki onder het Bakufu" en ligt in het Britsch Museum een exemplaar eener reeks korte annalenvormige aanteekeningen over die stad en haar haven (de Nagasaki nenreki ryōmen kwan), wel is er ook overigens veel gepubliceerd, o.a. in tijdschriften, niet het minst in het ,,Shigaku zasshi" (Tijdschrift van Geschiedenis), waarvan ik door vriendelijke tegemoetkoming en hulp een aantal nummers o.a. met een artikel over de hofreizen van Saito Agu [1]) kon raadplegen. Verder is dankbaar verzameld hetgeen in Europeesche talen en periodieken toegankelijk was; hier moet ik behalve een rijken oogst uit de groote series der wetenschappelijke Japan-vereenigingen nog een aantal moderne Japansche schrijvers, Titsingh en von Siebold noemen.

Belangrijk zijn ook een later chronologisch overzicht (Otsuki Shuji's Nihon yōgaku nenpyō) en eenige contemporaine geschriften, vooral op het gebied van genees-, land- en volkenkunde, uit de Japansche bibliotheeken te Londen en te Leiden (de ,,Kōmō zatsuwa" en de ,,Ransetsu benkoku Iwamizu monogatari"), die een blik geven op houding en inzicht der ,,Hollandsch"-gezinde Japanners en op het doordringen der Westersche ideeën.

Van veel nut voor het terechtbrengen van personen en plaatsen was het werk van Papinot: ,,Dictionaire d'histoire et de géographie du Japon". De transscriptie der Japansche woorden en namen is overal zooveel mogelijk die der ,,Romajikwai" (Vereeniging voor Latijnsch schrift).

Voor de Europeesche bibliografie ben ik in de eerste plaats veel verplicht aan de ,,Bibliotheca Japonica", waarin Cordier de oudere schrijvers met bijna volledige uitvoerigheid heeft behandeld, benevens aan de artikelen ,,Japan" van Nachod in de ,,Jahresberichte der Geschichtswissenschaft", die een mijn zijn voor de nieuwste literatuur tot en met 1913. De beide deelen ,,Bibliography of Japan" van Wenckstern verschaften mij minder gegevens. Ik stip hier ten slotte nog enkele titels aan van werken,

---

[1]) Overigens laat juist deze auteur zich vrij sceptisch uit over de uitvoerigheid der voorstelling, althans van sommige onderdeelen, die men, uitsluitend ziende door dit Japansche, venster, krijgt; wat natuurlijk nog weinig zegt tegen de aanvullende waarde van dit gezichtsveld, mits bekeken ook met behulp van Westersch apparaat.

die, juist omdat ik ze zoo herhaaldelijk gebruikte, niet geregeld in de noten vermeld konden worden.

In het eerste hoofdstuk viel uit den aard der zaak veel nadruk op de geschiedenis van handel, kunsten en wetenschappen en onder de laatste weer speciaal op medicijnen, natuurwetenschappen en geografie. Overigens zijn de gewone bibliografieën en handboeken gebruikt. Voor Nederland waren de volgende werken vanzelf aangewezen: Blok, „Geschiedenis van het Nederlandsche Volk", Colenbrander, „Patriottentijd", Japikse, „Handboek der staatkundige geschiedenis" en Goslinga, „Slingelands efforts". Voor Indië was dit het geval met de Jonge's „Opkomst van het Nederlandsch gezag", Klerk de Reus' „Geschichtlicher Ueberblick", Lauts' „Geschiedenis der Nederlanders in Indië" en het artikel van Heeres, „Compagnie", in de „Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië".

Wat betreft Japan heb ik mijn voorstelling dikwijls te danken aan het werk van Brinckley, „History of the Japanese people" en, hoewel minder, aan diens „China and Japan". Daarenboven moet ik hier noemen: Prof. De Visser's „Oud en nieuw Japan", Rathchen's „Japans Volkswirtsschaft und Staatshaushalt" en vele artikelen uit tijdschriften en publicaties van verschillende genootschappen, in het bijzonder uit de „Transactions" der Asiatic Society of Japan. Op laatstgenoemde berust in hoofdzaak het boek van Roux de la Mazelière, „Le Japon, histoire et civilisation". Tenslotte dienen de ten deele nog in handschrift liggende aanteekeningen van Titsingh vermeld.

Bij het handelshoofdstuk moest ik den lezer eerst oriënteeren over den toestand, gelijk die aan het begin der 18e eeuw bestond en reeds ten deele door Nachod was behandeld. Voor het overige heb ik, behalve in de archieven en in sommige Japansche werkjes, bouwstoffen hiervoor gevonden in de geschriften der ooggetuigen; Kaempfer („Geschichte Japans") en Thunberg („Resa uti Europa, Africa, Asia") en die van vele oudere auteurs. Van deze was reeds veel gebruik gemaakt in Münsterberg's „Japans auswärtiger Handel". Dan zijn na het algemeene overzicht verschillende bijzondere onderwerpen behandeld, waarbij uit den aard verschillende literatuur gebruikt en in de noten vermeld is.

Hoofdstuk IV, Japan voor Europa, draagt de sporen van bij-

zonder veel gebruik van de bibliografieën, vooral die van Cordier, van Teleki's ,,Atlas zur Kartographie der Japanischen Inseln" en van Laske's ,,Ostasiatischer Einfluss auf die Baukunst des Abendlandes".

Op het gebied van hoofdstuk V, Europa voor Japan, was mijn pad reeds ten deele gebaand, o.a. door de met andere stukken vermeerderde uitgave, welke Serrurier bezorgd had van Hoffmann's ,,Verzameling van Japansche boekwerken". Speciaal op medisch gebied bestond reeds het groote werk van Kleyweg de Zwaan, ,,Völkerkundliches und Geschichtliches über die Heilkunde der Chinesen und Japaner", dat een zeer uitgebreide literatuuropgave bevat. Veel gebruik heb ik ook gemaakt van de Thèse van Yamasaki Naozo, ,,L'action de la civilisation européenne sur la vie du Japon avant l'arrivée du commodore Perry".

EERSTE HOOFDSTUK.

DE WERELD BUITEN JAPAN [1]).

§ 1. INLEIDENDE BESCHOUWINGEN.

De groote ontdekkingstochten ontsluiten den nieuwen tijd: aldus de gebruikelijke historische opvatting. Bij deze toont zich onder al de groote stroomingen en verschuivingen, welke in de 15e en de 16e eeuw den overgang kenmerken, bijzonder scherp de grens van de middeleeuwen. Zij openen een onbekend verschiet en duurzaam verkeer langs nieuwe wegen, naar verre landen en zeeën, naar Oost en West. Tegenover de voorstelling, als zou de aarde zich groepeeren om de Middellandsche Zee met Rome als middelpunt, ontstond een nieuwe opvatting door proefondervindelijke bevestigde beredeneering der verschijnselwereld. Een resultaat werd verkregen, dat zich als vanzelf sprekend deed kennen en dat door eigen aanschouwing was na te gaan.

Van dit standpunt bezien vertoonen zich die tochten als een phase in het doordringen van de individueele richting, die de nieuwe tijd zou brengen, en tevens als een mijlpaal op den weg naar algeheel veranderde voorstellingen van de stoffelijke ruimte. Men ontdekte niet alleen, dat de aarde een bol was, maar ook, dat zij slechts als één onder de vele hemellichamen kon gelden en een gering onderdeel was van een geheel stelsel, dat zich bewoog volgens vaste wetten. Een natuurbeschouwing won veld, die

---

[1]) Het kan natuurlijk niet de bedoeling zijn, hier meer dan eenige voorname verschijnselen aan te stippen, die voor het verkeer met en den invloed op en van Japan van belang leken. Deze zijn reeds in de inleiding aangeduid, met name de „verlichtingsliteratuur", de opkomst van natuurwetenschappen en medicijnen en techniek, handel en verkeer, en de betrekkingen tusschen Europa en Azië.

zich instelde op het logisch en experimenteel normale en het abnormaal-miraculeuse terugdrong [1]).

Het is bekend, hoe diepe sporen dat in het denken heeft achtergelaten, hoe physici en mathematici den weg hebben geëffend tot het rationalisme. De werking der indrukken, de stoffelijke gebondenheid des geestes kwam tevens naar voren in het bewustzijn. Ook in de medische wereld zou het onderzoek naar het lichaam zelf een steeds ruimer plaats vragen. Vesalius' leer van de anatomie en Harvey's ontdekking van den bloedsomloop worden vaak als tegenhangers beschouwd der vindingen van Copernicus en Newton. Zoo wendden belangstelling en neiging zich van middeleeuwsch ascetisme meer en meer naar deze wereld. Maar vóór dat dit alles was doorgedrongen in alle landen en volken, hetgeen een wisselwerking van scheepsbouw en handel eenerzijds, van natuurwetenschappen anderzijds, hetgeen wetenschappelijke exploratie en verkeerstechniek zou brengen, vóór dien tijd moesten nog jaren verloopen.

In den beginne zien we echter in de koloniale geschiedenis juist volken een eerste plaats innemen, die zich onderscheiden door hun trouw aan de Roomsche kerk. Het prediken van het Christendom naar de katholieke leer, in verband met de beoefening en verbreiding van westersche wetenschap en techniek, is een der merkwaardigste trekken hunner werkzaamheid. De pauselijke stoel verdeelde den aardbodem, wees aan Spanjaarden en Portugeezen ieder hun bijzonder terrein aan. Japan was op de grens van die beide gebieden gelegen en werd, hoewel bepaald toegekend aan de Portugeezen, toch met ontduiking van de bul ook van de Spaansche bezittingen uit bezocht.

Voor deze beide volken waren dus uitsluitend de wegen en vruchten van het nieuwe verkeer; het middeleeuwsch stedelijk monopoliebeginsel werd toegepast voor volken en staten op een terrein, zoo wijd als de wereldzeeën. Rijkelijk stroomde het edel metaal toe. De Spaansche monarchie ontleende aan

---

[1]) Voor deze en verdere algemeen geestelijke beschouwingen gebruikte ik van Troeltsch Das Wesen des modernen Geistes (Preussische Jahrbücher, 1907, blz. 1 vlgg.) en Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt (Historische Bibliotheek, Bd. 24), benevens van Lecky, History of the rise of rationalism in Europe, p. I.

dat kapitaal zijn kracht. Doch op den duur bleek deze niet in staat, zich aldus te handhaven.

De Hollanders verkregen hun aandeel; weldra overheerschten zij, verdrongen en vervingen zij in het bijzonder de Portugeezen (b.v. in Japan). Duidelijk teekende zich af, hoe wereldverkeer en macht zich van land naar zee verplaatste. Bij de Hollanders overheerschten, juist in verband met hun Calvinisme, de wereldlijke, de koopmansbelangen; ongeveer te zelfder tijd verschenen de Engelschen, later de Franschen. Er kwam nieuwe beweging in het reeds verstarrende verkeer; de methode en plaatsen van vestiging veranderden; een tijdperk van verdere ontdekkingen brak aan: de Castricum en de Breskens deden pionierswerk in de zeeën rond Japan, Sachalin, Jezo en de Koerillen(1642).

Doch ook in de 17e eeuw bemerkt men allerwegen het streven naar monopolie. Het kon op sommige punten verwezenlijkt worden, zooals door de Hollanders in Nagasaki en op de Specerij-eilanden, maar een algeheel overwicht, met uitsluiting van alle mededingers, bleek niet te handhaven. Een verwoede wedstrijd ontstond. Engelschen en Franschen lieten hun overwicht van grooter en meer bevolkte staten gelden door concentratie op politiek en economisch terrein, door fnuiken van de vreemde mededinging, en het binnenslands dienstbaar maken van alle krachten aan den staat. Zij beiden waren aan de spits na de oorlogen van Lodewijk XIV en zouden verder den strijd uitvechten om de heerschappij ter zee. Die maatregelen door Cromwell en Colbert, als reactie tegen de Hollandsche handelsmacht genomen, hebben het scherpst het systeem geformuleerd, dat we mercantilisme noemen [1]).

§ 2. MERCANTILISME.

De verzwakking der kerkelijke autoriteit heeft vooreerst bovenal de wereldlijke overheid versterkt; in 't religieuse, daar ze door de hervorming beslissing kreeg over kerkelijke zaken; in de philosophie, waar aan de „Raison d'Etat" een absolute waarde werd toegekend, die niet gebonden was aan de beperktheid van den enkeling; in het economische, waar de praktische groei van

[1]) Schmoller, Das Merkantilsystem (Jahrbuch der Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft, VIII, blz. 35).

stedelijke en gewestelijke naar een meer centrale organisatie de theorie begeleidde.

Rijkdom en kracht van den staat te vergrooten, dezen bestand te maken tegen vreemde mededinging, dat is het begin en einde van de theorie. Overal wijst men op de welvaart van anderen en de bedreiging, daarin gelegen; naijver schijnt de sterkste prikkel. Nog in de zeventiende eeuw, motiveert men het handelsverkeer, door te wijzen op den mogelijken aanbreng van wapens. In ieder geval moet de handel voorspoed brengen, werk verschaffen, schepen ter verdediging beschikbaar stellen en bovenal goud en zilver doen vloeien in de schatkist. Uitvoer van waren tegen betaling in metaal, dat is „de eenige nutte en voor een land voordeelige handel", daarentegen „invoer van waaren . . . equivocque en onseeker" [1]). Om dat te bereiken. moest men zelf den handel in handen nemen, baas worden in eigen huis, de buitenlanders uitsluiten, markten veroveren. Daarin waren Engeland en Frankrijk voorgegaan; sedert het begin der achttiende eeuw volgden tal van andere landen. Scheepvaartacten en handelscompagnieën kwamen overal te voorschijn, zelfs in de Zuidelijke Nederlanden; vooral echter in het Noorden: Hamburg, Bremen en de Scandinavische landen.

De Baltische handel was, naar het woord van Jan de Witt, met dien op Indië een der groote criteria voor de Republiek [2]). Doch sinds het eind der 17e eeuw begonnen de Noordsche staten zich economisch onafhankelijk te maken, eigen handel en industrie te bevorderen en den vreemden invoer te belemmeren [3]).

Zeer duidelijk blijkt dat in Zweden. Omtrent het begin der 18e eeuw was de toestand zoo, dat, naar een der hierover bestaande memories zegt: „le commerce de Suède a esté bien plus important autrefois par la quantité de nos manufactures de soie et de nos draperies que l'on y portait; il semble maintenant que l'on y est résolu de se passer de toutes les nations de

---

[1]) Propositie van Sijne Hoogheid . . . tot redres en verbeeteringe van den koophandel . . . , 's-Gravenhage, 1751, blz. 23, vgl. ald., blz. 28.

[2]) Mémoire touchant le négoce et la navigation des Hollandais, uitg. door Blok, Bijdr. en Med. Hist. Genootschap, dl. XXIV, blz. 240 vlgg.

[3]) Blok, ald., inleiding en blz. 248, noot 2.

l'Europe; l'on y a défendu l'entrée de toutes les étoffes de soye et de laine et de tous les draps ....". Die maatregelen werden verder voltooid door de scheepvaartacte van 1724, op de leest der Engelsche geschoeid. Voor de Hollanders bleef in Zweden dus nog slechts de uitvoerhandel over, vooral belangrijk om het koper; de Amsterdamsche kooplui, die den pachters der mijnen geld leenden en zoodoende dit metaal tegen zeer lagen prijs in groote hoeveelheid naar de Republiek trokken, beheerschten, naar algemeene opvatting, daardoor alleen al dit handelsgebied [1]). Doch ook hier namen de moeilijkheden toe, de binnenlandsche deelneming aan de vaart werd in de hand gewerkt, een eigen Oost-Indische Compagnie opgericht, die zelf het vervoer in de hand nam. En om Oostersche produkten uit Zweden te betrekken, daartegen verzette zich de Indische maatschappij in eigen land. De mededinging van andere vreemden, vooral Engelschen deed de rest. Omstreeks 1728 voeren deze laatste reeds met evenveel schepen als de Hollanders; ongeveer in 1740 zouden ze reeds driemaal zooveel hebben uitgevoerd als deze. Zoo ging het over de geheele linie. Om nog eenige andere ook koper produceerende landen te noemen: in Rusland, waar men de vreemdelingen ook sterk bemoeilijkte, in Denemarken (met Noorwegen), dat zelf geweldige uitbreiding gaf aan zijn scheepvaart en ook eene Oost-Indische Compagnie verkreeg, in Spanje, dat zich ook eenigszins herstelde van het diepe commercieele verval der vorige eeuw en waar eveneens gold: „Les Anglais leur (les Hollandais) ont enlevés la plus grande partie" [2]). Overal zag men dezelfde verschijnselen.

§ 3. VERVAL VAN DEN HOLLANDSCHEN HANDEL.

Tegenover het streven van al die landen bleek de Hollandsche, groote, internationale transito-handel een maar al te aantastbaar object. Een conservatieve sleur deed haar in veel opzichten bij het oude blijven; de schepen voldeden niet meer aan de laatste eischen; bovenal, men kreeg een afkeer van alle in-

---

[1]) Le Moine de l'Espine, uitg. Le Long, De Koophandel van Amsterdam, blz. 527; Huet, Mémoire sur le commerce des Hollandais, chap. V; vgl. de Rooy, Geschiedenis van den Nederlandschen handel, blz. 687 vlgg.

[2]) Fénélon, Mémoire etc. 1724, uitg. door Bussemaker, Bijdr. en Med. Hist. Genootschap, dl. XXX, blz. 119.

spanning [1]). Zoo kon het gebeuren, dat men zich ongemerkt in dienst stelde van anderen.

„The merchants preferred safe agencies for foreigners to trading on their own bottom, thereby lending their credit. Dutch capital was employed to purchase goods in one country and sell them in another, so that the Dutch became carriers for others, instead manufacturing and carrying for themselves", zegt een bijna contemporain auteur [2]).

Evenzoo meent een Fransche mémoire van 1724: „Notre commerce avec la Hollande nous est avantageux en ce qu'elle tire de nous tout ce qui nous embarasse, elle gagne beaucoup avec nous par les commissions continuelles, que notre commerce lui donne" [3]).

Van die „negotie in commissie" zegt een werk aan het eind der eeuw: „De eigenlijke aard van de koopman is daardoor genoegzaam weggeraakt; in plaats daarvan is de neiging gekomen om zaaken voor rekening van anderen te doen en daaruit zooveel winst te trekken als er op mag zitten; ligt begrijpt men, dat het belang van den lastgever voor dat van den lastneemer moet wijken, telkens als die tegen elkander stonden; men heeft er door gekregen meerder zekerheid tot het plaatsen van goederen en vermeerdering van winst door berekenen van provisie. Geen wonder dat deze tak eindelijk de hoofdneering der Hollandsche koopluiden geworden is. Daarbij zorgt men naast koop en verkoop voor betaling een koopman als commissaris voert de last uit voor eigen reekening . . ., hij staat ook in voor de betaling en doet ze de vreemde hiermede een crediet geven op de gekochte waaren; desgelijks bij verkoop door betaling vooruit" [4]). Hier duidt men op een verschijnsel uit de ingrijpende verandering in het economisch leven, welke zich reeds aan het voltrekken was; het kapitaal begon zich met het verloopen van het getij te verplaatsen. Het vond in de bedrijven, weldra in de staatsleeningen van andere landen voordeeliger en ook veiliger belegging. In de Zweedsche O. I. C. en in die van Oostende stak veel Nederlandsch geld.

---

1) Blok, Geschiedenis van het Nederlandsche Volk, III, blz. 376, 550.

2) W. Playfair, Inquiry into the permanent causes of decline and fall of powerfull nations, ed. 1805, blz. 67.

3) Bussemaker, Bijdr. en Med. Hist. Genootschap, dl. XXX, blz. 121, noot.

4) Luzac, Hollands Rijkdom, II, blz. 300 vlgg.

Al deze factoren bemoeilijken een duidelijke voorstelling van den handel. Toch blijkt deze op vele gebieden en in tal van takken vóór 1780 herhaaldelijk nog zeer uitgebreid en winstgevend te zijn geweest. Zoo bloeide de geldhandel vooral na de geldcrisis, tengevolge van de speculatie van 1720 ontstaan en die zich nog tot 1728 liet gevoelen, tot de crises van 1763 en '73 ook daaraan een einde maakten [1]).

De binnenlandsche nijverheid vertoonde wel het eerst en duidelijkst de sporen van verval: zoo wijst men in de Leidsche lakennering op een daling van 20.000 stuks in 1718 tot 6400 in 1749; desgelijks ging het in de grijn- en chitsfabricage; iets beter alleen in de baaibereiding [2]).

§ 4. BUITENLANDSCHE STAATKUNDE EN ECONOMISCHE BELANGEN.

In overeenstemming met de boven besproken ontwikkeling, stak de financieele toestand van den staat, die niet bij machte bleek om convooien te verleenen tegen zeeroof, kaapvaart en onderzoek door oorlogvoerenden en die een enkele maal zijn betalingen moest staken, scherp af tegen den rijkdom zijner onderdanen [3]).

Behalve Engeland en Frankrijk traden ook Rusland en Oostenrijk, die beiden de Turken terugdrongen en (het eerste uit den Noordschen oorlog op Zweden, het tweede uit de Spaansche successie) aanzienlijke voordeelen veroverd hadden, op den voorgrond. Ook de keurvorst-koningen van Saksen-Polen, en steeds meer die van Brandenburg-Pruisen namen een belangrijk aandeel in de politiek. Daartegenover teerden de Vereenigde Nederlanden nog lang op hun geld en hun naam, verworven in de 17e eeuw, in het bijzonder in den laatsten oorlog, met de schamele winst (de barrière), die deze hun had opgeleverd.

Een politiek als in de vorige eeuw, toen de Republiek zich bij het botsen der economisch-politieke belangen vaak te midden der vlammen had bewogen, was niet meer te verwachten, maar ook de sfeer was nu anders. In den rustigen tijd van

[1]) Differee, Studiën over den Nederlandschen handel, II, de Fondsenhandel, blz. 49 vlgg.

[2]) Luzac, a. w., blz. 304 vlgg.; Pringsheim, Beiträge zur wirthschaftlichen Entwickelungsgeschichte der Vereinigten Niederlande, blz. 34, 72. De laatste spreekt blz. 33 ook van de bloeiende zijde-industrie, die in den loop van hetzelfde tijdvak moet zijn te niet gegaan.

[3]) Bussemaker, a. w., blz. 99.

herstel en overleg paste een middelaar, die overal groote belangen had, wiens doel en wiens eerlijk streven was de handhaving van het bestaande „systema" en van den vrede in Europa; de invloed van Slingelandt is er het bewijs voor. Zijn rol bij de bevrediging der zeemogendheden met en tusschen Spanje en den keizer mag bekend heeten (1729 en' 31).

Aan den anderen kant ging de plooibaarheid zoover, dat de Republiek liever contracten sloot en geschenken bood aan Barbarijsche piraten dan tot een gewapend optreden over te gaan.

Hoezeer financieele verhoudingen een factor vormden bij deze politiek, kan o.m. blijken ten opzichte van Engeland. Groote belangen had men daar; voor 28 millioen van de 100 millioen waren de Hollanders bij de staatsschuld betrokken; en daarbuiten trokken ze nog 15 millioen pond Engelsche rente. Dit verklaart mede een vaak gemeenschappelijk optreden als „de zeemogendheden", een verbondsverhouding, waarbij men elkaar gedurende de geheele achttiende eeuw althans eenigszins ontzien heeft. Daartegenover stond de invloed van Frankrijk. Uit zuiver handelsbelang was er voor toenadering tot dit land veel te zeggen, n.l. om zich aaneen te sluiten tegen het Engelsche overwicht. Lang echter bleef dit moeilijk om de barrière-politiek.

Later waren het vooral de stadhouders, die een goede verhouding met Engeland voorstonden. Tevens echter heeft Willem IV een meer nationale handelspolitiek althans voorgeslagen, deels naar den geest van het mercantilisme. Dat kwam echter niet tot uitvoering [1]); de strooming van „het patriotisme" zwol aan, de cultuur-invloed van Frankrijk deed zich gelden, gepaard aan de diplomatieke actie van dit land. Zoo werd een evenwichtstoestand bereikt tijdens den Zevenjarigen oorlog, tot met de nieuwe factoren, die de Amerikaansche vrijheidsoorlog bracht (1780), de wijzer ten gunste van Frankrijk oversloeg. Frankrijk nam de gelegenheid waar, dat zijn tegenstander in moeilijkheden verkeerde, om zich te wreken voor de verliezen van den laatsten oorlog. Spanje sloot er zich om Gibraltar bij aan. Duidelijk ging het om de heerschappij der wereldzeeën, maar ook binnen Europa wierven beide staten bondgenooten.

---

[1]) Propositie enz.; zie boven blz. 4, noot 1.

Engeland hoopte eerst op Rusland (legitimiteit), wilde het de vrije hand laten in het oosten (Turkenoorlog. Constantinopel); aan de Republiek verklaarde het echter, om de koloniën, zelf den oorlog, toen deze naar de andere zijde neigde [1]).

Handelsbelang woog mee bij den overgang van de Republiek naar Fransche zijde, maar deze politiek zou juist noodlottig blijken voor den nabloei op commercieel gebied van de laatste jaren. Van samenwerking tusschen beide mogendheden in Indië b.v. is praktisch na den oorlog weinig meer gekomen.

Theoretisch werd het stelsel van physiocratisme in Frankrijk toen gehuldigd, welk stelsel den grond als eenige bron van rijkdom beschouwde en gebaseerd was op groote agrarische belangen, zooals hier niet bestonden. Het voornaamste resultaat was, dat de Republiek een twistappel werd tusschen de mogendheden. De neutraliteit, welke de grondgedachte van haar buitenlandsche politiek was geweest gedurende de laatste periode, werd in die oorlog van ± 1780 buiten haar om verkondigd, onderstreept met bewapening, door Rusland; de vrijheidsidee, die haar bestaan ten grondslag had gelegen, namen de Vereenigde Staten over. Toch kon Van de Spiegel nog meenen een glimp van staatkundig aanzien te bewaren, tot in 1795 ook de laatste schijn verviel.

§ 5. BINNENLANDSCHE STAATKUNDE.

Want van schijn mag men wel spreken bij deze machtelooze regeering over deels welvarende, vaak in weelde levende onderdanen.

Het autonoom beginsel vertoonde hier groote uitwassen; de versplintering van het gezag in tal van steden, elk met een olichargie van enkele regentenfamilies, tastte het geheele staatsleven aan. Geld en gewin oefenden ook hier een maar al te sterke aantrekkingskracht en invloed, want daardoor ontstonden corruptie, niet slechts in engeren zin, maar zoover uitgebreid, dat men er toe kwam het algemeen belang onbepaald te verwaarloozen en achter te stellen bij eigen voordeel, nepotisme en ambtenverkoop, om slechts enkele woorden te noemen uit een heel zondenregister [2]).

---

[1]) Immich, Geschichte des Europäischen Staatensystems, 1660—1795.

[2]) Gosses en Japikse, Handboek tot de staatkundige geschiedenis van Nederland; vgl. Knappert, Het zedelijk leven onzer vaderen in de 18e eeuw, blz. 9 vlgg.

Wel waren de oude „maximes" uitgewerkt! Maar in stilte groeide een nieuwe eenheid, door de gelijksoortigheid in politieke stroomingen, in beschavingshoogte in alle deelen des lands het eerst aan den dag tredend. Oranje werd het symbool, algemeen hoofd hier en in Indië, maar bleek vooralsnog geen positieve kracht te wezen tot vernieuwing. De beweging van 1748 liep uit op een mislukking. De zwakke Stadhouders, de Gouvernante gingen ten slotte schuil achter hun omgeving, al heeft bij deze wel degelijk een nationale gedachte gewerkt, die wees op de historie en op de koloniale werkzaamheid, gelijk die ons in een Van Haren tegentreedt. Eigenaardig is, hoe ook de tegenstanders van de Oranjepartij zich „patriotten" noemen.

§ 6. GEESTELIJKE STROOMINGEN EN LITERATUUR.

Deze nationale richting komt hier in de tweede helft der eeuw meer op den voorgrond tegenover die andere, welke samenhangt met de betrekkelijk groote mate van vrijheid der gevoelens, waardoor hier een toevluchtsoord voor uitgewekenen, een plaats van samenkomst en doorgang voor nieuwe geestesstroomingen kon ontstaan. De namen van een Locke, een Bayle, om slechts deze te noemen, zijn aan dat laatste verschijnsel verbonden. Hollandsche drukkerijen zonden de werken der verlichting de wereld in, een bemiddelingsvorm soortgelijk aan die in Japan.

Maar anderzijds mag niet uit het oog worden verloren, hoeveel onvermogen om de bestaande plakkaten uit te voeren, hieronder schuilde [1]). Dat is dus een ander uitvloeisel van het geringe gezag der overheid hier te lande, in onderscheiding met de meeste staten van het vaste land. Want, gelijk gezegd, de autoriteit had zich verplaatst naar het wereldlijke. Wij zien haar in het staatkundige (verlicht despotisme), het sociale (strenge scheiding der standen), in het familieleven (vaderlijk gezag). De kerkelijke idee daarentegen was nooit zoo zwak geweest als in de eeuw, welke de Jezuietenorde zag opheffen. De religieuse stroomingen bewogen zich veelal buiten de Kerk om; de belangstelling richtte zich van philologie en theologie meer

---

[1]) Fruin, De drie tijdvakken der Nederlandsche geschiedenis, Verspreide Geschriften, dl. I, blz. 42 vlgg.

op de physisch gekleurde philosophie en deze kantte zich tegen de leerstellingen der kerken.

„Uit de waarneming ontstaat de reflexie", aldus Locke. Naar laatstgenoemde geesteswerking verplaatste zich nu het zwaartepunt. De „rede", die het absolute kon kennen, deduceerde uit een, bijna in alle stelsels aanwijsbaar, apriori een theorie, die uitsluitsel gaf voor alle mogelijkheden. Een vast stel regels, vormen en wetten bakende de vaarwateren des levens en des geestes af.

Voor den vorm der literatuur b.v. vond men deze regels bij de classieken en in Frankrijk had men die verder uitgewerkt. Dit land en Engeland bekleedden de eerste plaats in het letterkundig leven van de eerste helft der eeuw en de strijd met veel van het overgeleverde stond bij vele schrijvers op den voorgrond. Daardoor ontstond behoefte aan algemeen geldige normen, die een soortgelijk gezag hadden als de Openbaring. Dat was voor hen de Rede, welke op grond van de waarneming werkt in den mensch, hoewel die werking door de omgeving kan worden beinvloed en belemmerd. In de eigen omgeving, in West-Europa, waren de omstandigheden verre van gunstig naar het onvoldaan gevoelen der schrijvers, die absolutisme en dogma's zagen heerschen. Vandaar dat hun verbeelding op navraag uitging met de zeevaarders om in verre landen de ware wijsheid te vinden.

Aldus was het geval met Gulliver en Swift. In dwergen en reuzen ontmoet de reiziger dezelfde menschen weer als hij achterliet, nu komisch verkleind en vergroot. De rede spreekt in den reuzenkoning, maar de menschen haten, de auteur vertoont alleen de volle glorie en wijsheid daarvan in het paard.

Iets anders is het, maar toch, naar mij voorkomt, de uiting van een soortgelijken geest, als de meest gevierde schrijver der verlichting, Voltaire, in zijn „Essai sur les moeurs et esprits des nations" met behulp van reisverhalen en geschiedschrijvers in gedachten alle landen doortrekt. Hij meent, in dit en andere werken, bij Chineezen en oude Egyptenaren ideeën en Godsvoorspellingen aan te treffen, nog niet door priesterbedrog bedorven en gelijkend op die, welke weer door de Deïsten werden verkondigd.

Montesquieu in zijn critiek en satyre op de toestanden in Frankrijk heeft deze door Perzen laten beschouwen. Dezelfde

schrijver verwerkte in zijn „Esprit des lois" de strafbepalingen en instellingen van vele volken, waarbij hij b.v. in de oud-Germaansche wetten nu en dan iets vindt van de oorspronkelijke vrijheid, welke later, gelijk in Rome, door tyrannie was verschrompeld.

Twee gedachten strengelen zich dus in deze geschriften dooreen, die aan een oorspronkelijke volmaaktheid (bij kinderen en natuurmenschen), en die aan de eenheid van het menschengeslacht, waardoor, bij encyclopedische samenvatting van alle gegevens daaromtrent, de grondwaarheden vanzelf aan het licht zouden komen. De schrijvers beseften niet, hoe de „esprit des nations" zich spiegelde in hun eigen geest en dat hetgeen resultaat scheen, reeds in hun gedachten voorop had gestaan [1]).

§ 7. NATUURWETENSCHAPPEN EN HARE TOEPASSING.

Het blijkt dus hoe hooge waarde men hechtte aan de redeneering en haar gevolgtrekkingen. Aldus was het ook bij de natuurwetenschap. Uit het denken over de natuur wilde men zelfs het bestaan Gods afleiden. Wij zien sinds den aanvang der eeuw ten deele een verzadiging optreden van experiment en de neiging zich te bezinnen, te groepeeren en systematiseeren.

a. Medicijnen en anatomie.

Vooral heeft zich dat ontwikkeld op het terrein, waar stoffelijke en levensfuncties in elkaar loopen, de biologie, meer in het bijzonder de medicijnen [2]), waar de noodzaak van dagelijksche toepassing de behoefte schiep aan een werkregel, die meer houvast gaf dan de nog onvolledige resultaten van proefneming. Al eerder was aan den eenen kant voorbarig getracht de zuiver physische krachten op organisch gebied over te brengen, anderzijds was het geestelijke dier functies zeer sterk naar voren geschoven. Van deze twee gezichtspunten uit werden nu de velerlei systemen geconstrueerd. De „anima" en haar reactie tegen ziekteoorzaken, het sterke of zwakke stroomen van bloed en de z.g.n. zenuwether en dergelijke beginselen vormen de quintessence. Als omstreeks het midden der eeuw Haller de

---

[1]) Vgl. hierover in het algemeen Hettner, Literaturgeschichte des 18en Jahrhunderts, en Söderblom, Das Werden des Gottesglaubens.

[2]) Leiddraden voor dit gedeelte waren de beide groote handboeken der „Geschichte der Medizin", uitgegeven door Haeser en door Neuburger en Pagel, van beide dl. II, in het bijzonder de inleidingen en overzichten van „Bereicherungen" op bepaald gebied.

irritabiliteit der spieren en sensabiliteit der zenuwen ontdekt, geeft dat weer aanleiding tot de veelvuldigste stelselvorming. Men schreef ook aan andere organen dit vermogen toe, terwijl met elk een afzonderlijk gedeelte van de hersens zou correspondeeren. Van den bloedsomloop verplaatste men de grondoorzaak naar de zenuwwerking, alweer in meer psychischen of meer physieken zin.

Een looper tot alle moeilijkheden verschafte het „levensprincipe" of de „levenskracht", dat aanduiden kon het onbekende in de verschijnselen uit de levende natuur. Even vaag was een o.a. door Joh. de Gorter buitendien nog aangenomen „grondkracht". Het kwam tot uitersten, waarbij 30 axioma's volstonden om de heele behandeling van alle geneeselijke kwalen samen te vatten. Ook nieuwe chemische en physische vondsten schikten zich in denzelfden vorm; de galvanische werking in de physiologie gaf aanleiding tot het „dierlijk magnetisme;" de zuurstof (met heel de verklaring van ademhaling en stofwisseling) werd tot panacee; of men bracht tot de vijf chemische qualiteiten (waterstof, zuurstof, stikstof, phosphor en „warmtestof") en hun onderlinge verhouding alle ziekteoorzaken terug [1]).

Zich naar den vorm bij deze richting des tijds aansluitend, heeft het leeraarschap van Boerhaave voor heel Europa een meer blijvende beteekenis, doordat hij toen gewezen heeft op historie en klinisch onderzoek, op botanie, physiologie, chemie en anatomie. Zijn onderwijs wekte een internationaal verkeer, dat tal van vreemden hier bracht en (vooral Duitschers) er een werkkring verschafte. Anderzijds stonden voor de Leidsche adepten de hoogste ambten open tot in Oostenrijk en Rusland toe (Van Swieten, De Haen, Bidloo, De Gorter), terwijl zij hun klinieken en apparaat aan vele universiteiten inrichtten naar Leidsch model. „Der Schwerpunkt des wissenschaftlichen Lebens lag in der ersten Hälfte des 18en Jahrhunderts unleugbar in den Niederlanden", aldus vooral van het standpunt der medici bezien [2]). Boerhaave's klinische methode, zijn wijze van toepassing der humoraal-pathologie hebben allerwege grooten weerklank ge-

---

[1]) O. a. de theorieën van Bordeu, Neuburger en Pagel, a.w., II, blz. 87. Zie ook blz. 107 die van Baumis en sommige Brownisten (Pagel, Vorlesungen zur Geschichte der Medizin, blz. 319).

[2]) Haeser, a.w., II, blz. 485.

vonden. Zij sloot zich n.l. gemakkelijk aan bij de vier temperamenten der oudheid, die dan elk een verschillend aspect zouden vertoonen in rondloopende en afscheidende vochten (bloed, zenuwvocht, urine, spijsverteerings- en ontlastingssappen) en waarop men dan aftapping (aderlaten, klisters), „verkoelende" en „verwarmende" middelen toepaste. Ook op de geneesmiddelleer deed zich zijn invloed gelden. Maar meer nieuw nog dan zijne werkzaamheid in de therapie was, dat hij de microscoop en den thermometer in de kliniek heeft ingevoerd. Zijn leerlingen zetten dat voort: de Haen voerde de electrotherapie in, Haller legde den grondslag tot de physiologie.

Die empirische richting werd aangevuld door vele bekwame anatomen: Ruysch, Albinus, Sandifort, Camper. Over den bouw van de klieren, het skelet, de spierweefsels enz. hebben zij nieuwe gezichtspunten geopend. De voorstellingen van Leeuwenhoek over de beenderen, die van Boerhaave over de zinsorganen en het zenuwstelsel, gebouwd op de onjuiste idee van Malpighi en Ruysch omtrent een zenuw- en hersenvocht en die tot Haller's vinding stand hield, zijn gedurende langen tijd heerschend gebleven [1]). De Leidsche en Amsterdamsche kabinetten waren beroemd; de laatsten vonden zelfs koopers als den Czaar van Rusland en den koning van Polen. De kunst van prepareeren was hoog ontwikkeld, de microscopische techniek evenzoo; de haarvaten, die zelfs Haller niet kon vinden, werden nu gezien.

Wel was er dus veel veranderd sedert den tijd, dat Vesalius' geluid had geklonken en ook hier de ontleedkunde van apen en varkens plaats maakte voor onderzoek op „eens dooden mensch lichame", gelijk dat te Amsterdam sinds 1556 bij stadskeur „eens jaars" na „bij wet en justitie geëxecuteerd" te zijn, „tot anatomisatie" werd afgestaan, gelijk reeds in 1550 met de dievegge „zuster Luyte" geschied was [2]). Sinds dien was dan de ontleedkunde tot grootheid en aanzien gekomen en toch waren de meeste der anatomen als chirurgen werkzaam geweest.

Uit haar ondergeschikte en weinig geachte positie (mededinging van scherprechters) had dus deze stand van „heelmees-

---

[1]) Van der Boon, Geschiedenis van de ontdekkingen in de ontleedkunde van den mensch, gedaan in de Noordelijke Nederlanden tot het begin der 19e eeuw, passim.

[2]) Van der Boon, a. w., blz. 256 vlgg.

ters" in de 18e eeuw zich opgewerkt en het gebied van haar werkzaamheid door ontleedkundige kennis verruimd.

De techniek (breukbanden) en wondbehandeling (schotwonden) werd verbeterd. Door aderafbinding en vermindering van amputaties op haar aloud terrein (de extremiteiten) was een zwenking genomen naar de z.g.n. conservatieve methode.

Zij had reeds dochterwetenschappen, als de oogheelkunde, waar de strijd om de lens en grauwe staar (Brisseau 1706), en de verloskunde, waar de aanwinst van de tang (Paflijn 1721) belangrijke mijlpalen beteekenden. Frankrijk (het land van Paré, den tijdgenoot van Vesalius) was voor dat vak het centrum, maar Boerhaave werkte toch ook mee tot de verbreiding der ontdekkingen.

Aldus maatschappelijk en wetenschappelijk de gelijke, kwam de heelkunde toch pas volledig in de spheer der interne medicijnen door de chirurgische pathologie van Hunter (1794). Evenzoo had Morgagni den band tusschen pathologie en anatomie gelegd.

Dit valt onder de ingrijpende werkzaamheid van de tweede helft der eeuw. Een verzet kwam op tegen autoriteit en deductie, de idee volkssouvereiniteit zat in de lucht, de waarneming hernam haar recht. Zoo zijn de stelsels tenslotte overschaduwd door ontdekkingen, waarvan er vele echter pas in de volgende eeuw tot vollen wasdom kwamen. De werkzaamheden van Haller, Priestley, Galvani zijn reeds genoemd. De opkomst van embrologie, percussie, koepokinenting, psychiatrie en paedologie mogen er aan toegvoegd worden.

b. Mathematische en physische wetenschap, biologie, astronomie.

Een dergelijk verschil deed zich voor in de natuurwetenschappen. Boerhaave was tevens hoogleeraar in de botanie. Ook op dit gebied is zijn invloed merkbaar. Hier heeft hij buiten de tropische kruiden vooral gewezen op de inlandsche flora. Dat viel samen met vele belangrijke data in de ontwikkeling der biologie, zooals Linnaeus' uitgave van zijn „Systema naturae" in het land, dat reeds voor 150 jaar een Dodonaeus had voortgebracht. Ook de leerlingen van den beroemden Zweed kwamen op hun studiereizen hierheen. Een er van zou een rol spelen in de betrekkingen tusschen Japan en Europa.

Daarentegen is in de Republiek weinig gedaan voor de verdere oplossing der wiskundige en mechanische problemen, waartoe

Huyghens toch mede de grondslag had gelegd [1]). De strijd om de vinding van de differentiaalrekening, tusschen Leibnitz en Newton met hun aanhangers, die het eerste kwart der eeuw en nog daarna de wetenschappelijke wereld in beroering bracht, heeft hier slechts zeer weinig weerklank gevonden. Er is door Hollandsche wiskundigen veel tweedehands werk gedaan; nog tegen het midden der eeuw weet de Leidsche hoogleeraar Lulofs blijkbaar niets beters dan een veertig jaar oude mathematische-astronomische verhandeling van Keill, landgenoot en pleitbezorger van Newton, te vertalen en op de hoogte van den tijd te brengen.

Wat de Republiek wel had aan te wijzen, waren belangrijke resultaten in de physica: 's-Gravesande en Musschenbroek verschaften de theorie, door Newton gegrondvest, het experimenteele apparaat in machines en prenten. Er kwam voortgang o. a. in de nieuw opgekomen electriciteit (Leidsche flesch) en in de optiek, welke hier reeds een merkwaardig verleden had en ook vorderingen boekte, waar ze als hulpmiddel diende van astronomie en biologie. Leeuwenhoek leefde nog, de microscoop was zooals gezegd in eere, hoe onvolmaakt die ook wezen mocht nog zonder achromatische lenzen.

De groote bloei op dit terrein viel echter in de tweede helft der eeuw. Toen begonnen sommige natuurwetenschappen zich te vervormen tot hun tegenwoordige gedaante [2]); de scheikunde b.v. onder handen van Boyle en Lavoisier. Tal van nieuwe genees- en verbruiksmiddelen bracht ze aan; zoo ook de eigen en tropische flora. Veel mode en humbug daarbij, gelijk eens koffie, thee en suiker in de apotheken druk dienst hadden gedaan [3]).

Botanie en zoölogie breidden zich uit in veelsoortigheid en indeeling, op den weg van Linnaeus, benevens in de richting van physische toepassing. In de natuurkunde had de electriciteit tegen de helft der eeuw een eindpunt bereikt in de machine met glasschijf [4]); toen kwam de electrische stroom, met nieuwe

[1]) Vgl. Kantor, Vorlesungen über Geschichte der Mathemathik, III en IV.

[2]) Dannemann, Die Naturwissenschaften in ihrer Entwickelung und in ihrem Zusammenhange, III.

[3]) Lipmann, Abhandlungen, I, blz. 270 vlgg. Ook over suiker in het algemeen.

[4]) Gerland u. Traumüller, Geschichte der physikalischen Experimentierkunst, blz. 330 vlgg. Zie ook aldaar over 's-Gravesande.

gezichtspunten en invloed op andere wetenschappen. Zoo kreeg ook de mathematica allerwege contact bij haar ontwikkeling. Aloude problemen, als de quadratuur van den cirkel, reeksen binomium en logarithmen, hadden haar naar het begrip „oneindig" gevoerd.

De hoogere wiskunde werd betreden, infinitesimaal-, differentiaal- en integraalrekening voerden Euler en Lagrange tot al ijler hoogte op [1]). Een nieuwe wereld deed zich open, een kosmische, om met Von Humboldt te spreken. Kant en Laplace vestigden met hun spiraalneveltheorie de embryologie van het zonnestelsel. Het was het meer historische inzicht, na het mechanische van Newton; met Herschel wierp men 't dieplood in de omringende wereldruimte. Dat alles en meer is met enkele namen slechts aan te duiden. Het is het resultaat alweer van internationale samenwerking, doch hier evenmin als in het staatkundige en het medische, heeft de Nederlandsche republiek nu meer in 't middelpunt gestaan.

c. Techniek, nijverheid en kunst.

Deze ontwikkeling werd gesteund en voorbereid door een grooten technischen vooruitgang, b.v. in bewerking van materialen, zooals glas, voor allerlei optische doeleinden (de eerste groote spiegels in 1688, betere vensterruiten in de 17e eeuw). Hier naderen we het gebied van de industrie, waarop Engeland zijn economische kracht grondvestte en die zoo grooten steun zou krijgen van den mijnbouw, waar eerst het gebruik van pompen en andere instrumenten die ontwikkeling mogelijk maakte. Daarmee komt tevens het terrein der kunstnijverheid in het zicht, welke aan dezen tijd zoo eigen is met haar meubel- en aardewerkbereiding.

Concentreerde de eerste zich vooral in Frankrijk, de laatste is meer internationaal (Sèvres, Chelsea, Meissen), en weerspiegelt zich in de fabrieken te Delft, sedert het midden der 17e eeuw door Aelbrecht de Keyzer en zijn opvolger Adriaen Pijnacker in de hoogte gebracht. Wel beheerschen de Delftsche pottebakkers niet alles, wel laat hun teekenkunst te wenschen over, maar met hun durf, hun gevoel voor kleur weten ze in alle verschei-

---

[1]) Kantor, a. w.

denheid van hun probeeren en namaken iets merkwaardigs te bereiken [1]).

De teeken- en graveerkunst heeft hier te lande sterk den invloed ondergaan van de ontleedkunde, welke als bij haar eerste geboorte in het Italië van de quattrocento nu in het land van Rembrandt's „Anatomische lessen" de hand heeft gereikt aan de beeldende kunst. Nog eenmaal heeft die kunst hier op een aanmerkelijk resultaat te wijzen, zij 't ook slechts in nauwkeurigheid en hooge techniek. Wandelaar's afbeeldingen bij Albinus, voor 't eerst na herhaalde vergelijkingen opgemaakte voorstelling van spieren en beenderenstelsel, worden onovertroffen genoemd. Houbraken geeft de fijnste vaatjes, Lamiral de minitieuste preparaten in koper weer. Bleuland zet Albinus' werk voort, bekende schilders werken er voor, de beste graveurs brengen het op de plaat.

Het is merkwaardig, hoe dit technisch-minitieuse weergeven bij onze toch al naar het realistische neigende schilders geheel gaat overheerschen. De absolute regels voor hen stelde de veelbewonderde Gérard de Lairesse. Deze schreef een verhandeling over de mathematische methode om ledematen enz. juist te teekenen; ook in zijn herhaaldelijk herdrukt „Groot Schilderboek" nemen de juiste afmetingen, standen en andere kenmerken der personen, de projectie en schaduwen een zeer groote plaats in [2]).

Ook bewapening en oorlogvoering ondervinden den invloed der techniek. Er is een groote afstand tusschen den tijd van Coehoorn-Vauban en dien der drijvende batterijen bij het beleg van Gibraltar in 1779.

De techniek werd anderzijds toegepast door de uitvinding van brandspuiten. (1669 Parijs, 1688 London), en uurwerken, (de Schwarzwalder klokken sinds 1727, de chronometer ongeveer

---

[1]) Henry Havard, Histoire de la faience de Delft; Eliz. Neurdenburg, De verzameling Loudon, (Oude Kunst, 1916; een kort uittreksel in Onze Kunst 1916), vgl. Pit, Aanwinsten Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst (Bulletin van den Oudheidkundigen Bond, 1916).

[2]) Gér. de Lairesse, Grondlegginge der teekenkunst, zijnde een korte en zekere weg, om door middel van de Geometrie of Meetkunde de teekenkunst volkomen te leeren. Id. Groot schilderboek, waarin de schilderkunst in al haar deelen grondig werd onderweezen, 1e druk, 1728, 2e 1746 enz.; Hoogduitsch 1728, Engelsch 1738, '84, Fransch 1784.

1765). Op grond van die laatste vinding verbeterde Harrison in dat jaar het opnemen van de lengte. Evenals de achromatische verrekijkers (Collon, 1758), de sextant (Hadley, 1739) waren die instrumenten immers van nut bij het toenemen der zeetochten.

§ 8. REIZEN EN CARTOGRAPHIE.

Behalve de pogingen der Russen om de noordwestelijke (ten N. van Azië) en die der Engelschen om de noordoostelijke (ten N. van Amerika) doorvaart te vinden en enkele tochten naar de stille Zuidzee, als die van Roggeveen (1722), zijn er weinig ontdekkingsvaarten te vermelden vóór 1764—'90. Maar dan wordt veel van het nog onbekende een derde gedeelte der aarde wordt in snel tempo opgenomen en in kaart gebracht. In ontdekkingsreizen en cartographie heeft de Republiek evenmin als op technisch en wetenschappelijk gebied een plaats in de eerste rij kunnen behouden [1]). De groote naam, welke de atlas van Blaeu, het belang, dat de Hollandsche kaarten en exploratie b.v. in Rusland (Witsen) hadden verkregen, gingen geleidelijk te loor. Fransche kaarten met ruimer kennis en juister meridiaanmeting (d'Anville, de l'Isle) verdrongen de bovengenoemde, en werden hier zelfs nagemaakt. Alleen de van Keulen's zetten de traditie voort met hun zeekaarten; ze eindigden echter met hun Indischen atlas van 1753. Sindsdien wordt hier in hoofdzaak alleen aangaande de opneming van diepten en kusten van buitenlandsche vinding kennis genomen.

§ 9. WEELDE EN BEDROG.

Al die techniek trok belangstelling, echter niet het minst onder liefhebbers (electriseermachine) en ter bevrediging van deze strekte de uitvoering van merkwaardigheden en kunststukken (automaten, panorama's), die de aandacht meer direct grepen dan de langzame, wetenschappelijke waarneming. Ze passen in hun tijd, die, ingesteld op het zinnelijke, op de uiterlijkheid der dingen, een rococo voortbracht, dat de constructie wegwerkte onder de grilligste ornamenten, de tuinen bedekte met versiering en voegde naar den voorgeschreven stijl. Overal blinkt dat

---

[1]) Wieder, Een inleiding tot de studie der Oud-Nederlandsche kartographie (Tijdschrift van het Kon. Aardrijkskundig Genootschap, 2e s., XXXII, blz. 775 vlgg.).

verguldsel op een periode, die naar haar valsche haren heet. Was het niet in 1701, dat Shōgun Tsunayoshi bij de jaarlijksche audiëntie het opperhoofd zijn pruik liet afnemen en vond, dat hij zich „veel fraeyer zonder dan met dezelve vertoonde" [1])? Het is de schijn, dien we bij de Republiek waarnemen, en een zelfde misleidende glans schitterde in de pracht van het hof te Versailles, als het de misstanden in de schaduw bracht, de geldschieters verblindde, Europa verrukte en tot navolging uitlokte. Een soortgelijk goochelspel vertoonen ten deele de machinaties van Law, dezelfde kleuren drijven in de „bubbles" ten tijde van Southsee Company. Vruchtbaar is de tijd aan geniale avonturiers (Ripperda, Cagliostro, we zullen ze ook Japan zien gebruiken) en bedrog, dat belangstelling en succes had, zoo het maar boeiend en wonderbaarlijk was.

Hier toont zich de onevenwichtige moraal, bij het uiteenwijken der bovennatuurlijke kerkelijke en der natuurlijke rechts- en staatsorde uit de vaste voegen losgeraakt; een probleem, door de „verlichte philosophie" voorloopig slechts met een „algemeen nut" of „opvoeding tot schoonheid en deugd" opgelost. Welke opvatting aan talrijke instellingen tot verbreiden van kennis en beoefenen van weldadigheid het aanzijn heeft gegeven. Hier voelt men anderzijds de behoefte aan het mystieke, aan het irrationeele, dat door de tegenstrooming van de verlichting gevoed werd. In beiderlei zin werkte dan ook de opening van nieuwe werelden. Het piëtisme heeft een nieuwen stoot gegeven aan de zending; Swift zou de verlichte eeuw hekelen in den vorm van reisbeschrijvingen naar onbekende landen [2]), terwijl Montesquieu en Voltaire Chineesche wijsheid als bewijs aanvoeren van de oudheid en oorspronkelijkheid hunner ideeën en Godsvoorstellingen boven die van de ontaarde Christelijke kerken. De cultuur kleurt zich met een exotische tint; koffie en thee vieren hun intocht bij alle landen en standen; Indische nabobs geven met hun rijkdom den toon aan; het Oosten moest de cabinetten, verzamelingen en lusthoven vullen.

§ 10. MERCANTILISME EN INDISCHE HANDEL.

Die luxe heeft men nog omstreeks het begin der eeuw als een

[1]) Japansch Daghregister, 1701; vgl. ook ms. van Dam, boek II, c. 21, f. 490.
[2]) Gullivers Travels.

schadelijk gevolg van den Aziatischen handel (in onderscheiding met den Amerikaanschen en Afrikaanschen) kunnen aanvoeren: het zilver vloeide door die vaart uit Europa weg en wat had men ervoor in de plaats? „From the greatest gallants to the meanest cookmaids nothing was thought so fit to adorn their persons as the fabrics of India, nor for the ornaments of their chambers, like Indian screens, cabinets, beds and hangings, nor for closets like China and lacquered ware" [1]). Die transactie bracht, dus vond men, nadeel toe aan de binnenlandsche voortbrengselen en in Engeland konden door die mercantilistische opvattingen in 1700 nog beperkende bepalingen tegen de Oost-Indische Compagnie worden doorgezet [2]). Tevergeefs waarschuwde Davenant toen voor het (al dan niet ernstig gemeende) gevaar der macht en concurrentie van de Hollanders, die wel tot uitsluiting van anderen kon leiden [3]). Toch wordt zijn betoog als een keerpunt in de Engelsch-Indische betrekkingen beschouwd.

Ten onzen evenwel heeft men een enkele maal protesten van industriesteden gehoord, maar over het geheel worden toch in nationalen zin de „coloniën" met „onse fabricquen, manufacturen en landsproducten" enz. in één adem genoemd door Willem IV, (en hij geeft blijkbaar de heerschende meening der groothandelaars weer) in zijn „Propositie" (omstreeks 1750). Volgens dit voorstel zullen voor de te heffen invoerrechten onder de goederen, die „strekken tot luxure en dus overtollig" zijn, niet de Indische begrepen worden, hetgeen bovendien uit de erbij gevoegde projectlijsten dier rechten duidelijk blijkt [4]). Ook zij, die tegen het monopolie der compagnieën waren, gelijk de schrijver van de bekende „Korte schets van 's lands welwezen" (anno 1714), argumenteeren dit voornamelijk daarmee, dat deze nu beletten de volle krachten te ontplooien; en wel speciaal voor het Oosten gold, dat, zoo dit mogelijk was, daardoor de „En-

---

[1]) Pollexfen, A discourse of trade, coyn and paper credit, (1697), blz. 99.

[2]) Cunningham, The growth of English industry and commerce, blz. 131.

[3]) Protection and care of trade, I, blz. 418. Over 't algemeen is Davenant echter wel wat heel optimistisch over de Hollanders; hij beweert b.v., dat ze kleine dividenden uitkeeren (Discours on East-India trade, blz. 140).

[4]) Aldaar, blz. 25 Projectlijst (a): goederen, die franco worden ingevoerd: katoen, ook garen, koper in alle vormen, suiker, lijnwaad, zijden stoffen, saffraan, specerijen „mits met de schepen van de Oost-Indische Compagnie"; lijst (b): te betalen van Oost-Indisch porcelein f 1, thee f 1 (per 100 pond), tin f 6 (per 100 pond).

gelschen volkomen verjaagd zullen worden . . . , omdat onze kennisse bij die woeste natiën grooter is door den gedurigen handel en onderhouding van vriendschap, dan van eenig Europisch vorst" [1]).

Men ziet, in tegenstelling met Engeland en ook met Frankrijk, die het oog zeker niet minder naar Amerika richtten, werd, trots den bloei der West-Indische koloniën toch Oost-Azië als het speciale gebied der Hollanders beschouwd. Maar tevens overwoog toch de meening, vooral naarmate men daar meer door gevaren bedreigd werd, dat „de verbinding eener maatschappij en een bepaalde vaart op de Indiën dan dienstig is, zal het land dien tak van koophandel behouden" [2]). Waren monopolies in het algemeen schadelijk, de Oost-Indische Compagnie viel niet onder dien regel. Eerst toen de Compagnie vrijwel openlijk bankroet was, kon de stem van Dirk van Hogendorp doordringen.

Desniettemin bestond het vervoer naar Indië, ook bij de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie (geheel strijdig met alle balans), voor zeker 2/3 uit edel metaal (f 4—6 millioen, tegen f 2.3—2.6 millioen andere goederen), al schommelde dat wel, zoodat b.v. in de jaren 1730 tot '38, 1743—'48 en 1762—'65 het specievervoer vrij wat minder was [3]). Deze verhouding was nog „ongunstiger" dan elders, daar de Nederlandsche compagnie nooit als de Engelsche gedwongen werd een afzetmarkt voor inlandsch fabrikaat te vormen. Om die uitvoer naar Indië heeft de Maatschappij zich dan ook nooit bijzonder bekommerd.

§ II. KARAKTER DER NEDERLANDSCHE OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

Opgezet tot het halen van Indische producten en erin geslaagd dit voor eenige dier producten geheel aan zich te brengen, is het streven van de O.-I. C. geworden, dat te behouden. Liefst zag zij monopolieverkoop en beperkten omzet, waardoor de prijzen hoog gehouden konden worden en van een betrekkelijk klein kapitaal (± f 7 millioen) en bedrijf (± 30 schepen p. j. uitgezonden, met f 15—10 millioen vracht en 20—25 p. j. terug-

---

[1]) Ald., blz. 15.

[2]) „De Koopman" II, blz. 23.

[3]) Memorie van Van der Oudermeulen, uitgeg. door D. van Hogendorp, blz. 272.

gekeerd, en een verkoop van 12—20 millioen per jaar [1]), een zeer groote winst gemaakt kon worden. Als reden daarbij gold, dat het kapitaal in den Indischen handel maar één keer per jaar kon omgezet worden, in den Europeeschen daarentegen meermalen per jaar. Maar het betrekkelijk klein aantal personen, dat erbij geïnteresseerd was (± 10000) of, in nog engeren zin de bestuurders, stonden in nauwe relatie met de regeeringsolichargie.

De loome en langzame republiek is opeens vol actie en vastberadenheid, als het om de vernietiging van de Oost-Indische concurrentie gaat (1723—'32). De leiders der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie zijn destijds in hoofdzaak regenten, en pas omstreeks 1746, na van Imhoff, dacht men er aan ook deskundigen en kooplieden ervoor in aanmerking te doen komen.

Het geheele regeeringstelsel van de Republiek werd aldus in het bestuur der Maatschappij overgeplant; het is bekend hoe vruchtbaren bodem het er vond, hoe welig het ginds onder de tropische zon voortwoekerde [2]): nepotisme, familiebetrekkingen, contracten spelen een groote rol; de gouverneurs-generaal van Outhoorn (1704) en van Hoorn (1704—'09) gaven door hun verzwagering aanstoot; voor van Imhoff (1742—'51) waren zijn verwanten onder de directie in patria bij het conflict met zijn voorganger Valckenier (1737—1742) van groot belang; hoe het onder Alting (1780—92) ging, is bekend.

Eigen voordeel bovenal: de bewindhebbers hadden zich reeds lang onafhankelijk gemaakt van de compartisanten. Zij konden zich in die positie handhaven door den aandeelhouders de hand te stoppen en tegelijk de buitenwereld te verblinden met hun uitkeeringen. Dat hield de actiën (waarvan de directie zelf een aanmerkelijk bedrag moest bezitten) op peil en gaf, vooral aan wie vooruit ingewijd waren in de dividenden, gunstige gelegenheid tot speculatie. Tevens moest het aldus verworven aanzien het crediet geven, waardoor weer de tekorten gestopt

---

[1]) Raynal, Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes, I blz. 259; Klerk de Reus, a. w., blz. 117 vlgg.
In Indië bezat men in 1743 19 groote, 18 middelsoort (fluyten) en 11 kleine schepen, jachten enz. (Mac Leod, in Indische Gids, 1909, I, blz. 855, II, blz. 995 vlgg.)

[2]) Heeres' artikel over de Oost-Indische Compagnie in de Encyclopadie van Nederlandsch-Indië, dl. 1, blz. 489 vlgg.

worden. Deze kwamen na 1736 voorgoed en zijn wel tijdelijk verminderd, maar nooit meer geheel verdwenen. Er is echter steeds uitgekeerd, tot men voor den afgrond stond: wel is het percentage der dividenden nu en dan tot een minimum van 12½ % verminderd; maar niet altijd liet de koers zich daardoor dwingen.

De volgende cijfers zullen dit ophelderen [1]).

Jaar	ten achter millioenen guldens	overschot millioenen guldens	% uitkeering	Stand der aandeelen
1700—'02	2,3—0,5		20	
1703—'06		5—0,9	25	
1707—'15	0,3—5		25—40	
1716—'22		11—1	40—30	
1723	0,3		12½	654
1724—'36		2,9—0,01	15—25	560—779
1737	1,4		15	450
1745	7		12½	350
1751	10		25	403
1761	21		15	323
1764	17		15	403
1767	13—14		20	590
1771	17		12½	314
1778	7		12½	378

Traditie, de vrees voor verandering, was dan ook overheerschend. Kon elke wijziging misschien niet slecht gerucht geven en minder fraaie toestanden bekend maken?

Zoo gaf men na 1650 geen nieuwe instructies meer, die de verhouding met Indië regelden. De boekhouding bleef in een veelszins onbruikbaren vorm trots Paulus de Roo; afschrijving van oude, waardeloos geworden posten werd door Bewindheb-

[1]) De cijfers van de „Generale Staat" en uitkeeringen naar Klerk de Reus, a. w., bijl. VI en IX. Voor den stand der aandeelen zie Le Moine de l'Espine, Le Long, Koophandel van Amsterdam, uitg. 1781, II, blz. 47.

bers verhinderd. Retourschepen maakten, ook in vredestijd, den omweg om Schotland, zooals vanouds was ingesteld in oorlogstijd. De vaartuigen, die men bouwde, werden steeds volgens het geijkte model afgeleverd.

§ 12. BUITENLANDSCHE CONCURRENTIE.

Kon de Maatschappij op deze wijze de steeds toenemende mededinging, de concurreerende maatschappijen, die her en der verrezen en Indische producten aanbrachten, het hoofd bieden? Slechts gelukte het de Compagnie van Oostende te doen opheffen; de andere bleven. Vooral de twee oude mededingers, de Engelsche-Fransche compagnieën, waren gevaarlijk.

1. Engelsche Oost-Indische Compagnie.

Omstreeks het begin der 18e eeuw was een keerpunt in den Engelsch-Indischen handel gekomen [1]). Een groote moeilijkheid werd overwonnen en de oude maatschappij werd op breeder grondslag gevestigd door vereeniging met een mededingend genootschap der Whigs in 1702 (volledige versmelting 1708). Daardoor kon ze erin slagen haar uitsluitende rechten ook te doen waarborgen door het Parlement (1725—1733). Bovendien was ze nu veel kapitaalkrachtiger dan haar Hollandsche zuster (men noemt getallen als f 30 tegen 7 millioen). Wel had ook zij te klagen over „the corruption and rapacity of our servants"; maar ze liet deze toch een eigen gebied, waar ze hun voordeel konden vinden. Wel bracht ook haar de dividenden-politiek in groote moeilijkheden, maar door de maatregelen van 1767 en '69 kwam hierin verandering.

2. Fransche Oost-Indische Compagnie.

De Fransche Compagnie [2]) had het bijzonder nadeel niet te zijn voortgekomen uit de behoefte en het initiatief van den handel, maar, instelling naar den geest van Colbert, d. w. z. met nog stroever monopolie, was zij bovendien nauw verbonden aan de kroon. Wereldlijke en kerkelijke waardigheidsbekleeders hielden haar ten doop; politiek en missie hadden er naast de commercieele belangen een stem. Op allerlei wijze gemengd in de oorlogen van Lodewijk XIV, later in het systeem van Law,

---

[1]) Cunningham, a. w., blz. 271 vlgg.; Lyall, History of India, VIII, blz. 73 vlgg.

[2]) Bonnassieux, Les grandes compagnies de commerce; Henry Weber, La compagnie francaise des Indes Orientales.

was haar toestand in 1722 nog niet schitterend, maar ze beleefde in de toen volgende dertig jaar toch een bloeitijd. Zorg voor de dividenden slokte echter alles op, leening op leening volgde en de financieele zorgen beletten een voldoende krachtsontwikkeling tegenover de Engelschen.

§ 13. ALGEMEENE POLITIEKE EN ECONOMISCHE TOESTAND DER NEDERLANDSCHE OOST-INDISCHE COMPAGNIE OMSTREEKS DE EERSTE HELFT DER 18E EEUW.

Met het begin van het te behandelen tijdvak kon, zooals reeds bleek, het nog den valschen schijn hebben van een algemeen overwicht der Hollanders over geheel Oost-Indië, sedert het terugdringen der Portugeezen. Zij oefenden op de machtigste vorsten een verwonderlijk overwicht. Zij hadden meer dan 20 handelsgebieden, waarvan b.v. alleen op de kust van Coromandel (Voor-Indië) 14 kantoren. In 1697 veroverden zij (tijdelijk) de hoofdvestiging der Franschen aldaar, Pondichéry, en nog in 1714 overwonnen ze een vorst op de kust van Malabar [1]), die gesteund werd door de Engelschen. Bovenal beheerschten zij samen met de Spanjaarden de eilandenwereld in het Oosten. De Engelschen waren er hun eenige mededingers. De Franschen hebben er nooit aspiraties gehad, en boden zelfs, toen ze er de Engelsche bezittingen veroverden, die te Batavia ter overname aan. Maar ook de Engelschen waren in 1685 daar uit Bantam verdreven, en moesten zich naar Benkoelen terugtrekken. De Nederlandsche Compagnie beheerschte nu, behalve Malakka, ook straat Sunda en straat Banka en daarmee de voornaamste toegangen tot oostelijker zeeën en landen, hetgeen vooral om de Specerij-eilanden van belang geacht werd. Daarenboven bleven de Hollanders nu zonder mededinging op Java, waar hun „centraal vereenigingspunt" lag, met de onderhoorige rijken. Zoo kwam de gelegenheid open, door tal van contracten met de Javaansche vorsten (o. a. 1705, 1709, 1733, 1743, 1747, 1753), het eiland geheel te trekken binnen hun monopolie. Maar toen zij eenmaal belang had bij de productie en het bestuur, werd de Compagnie al dieper in de binnenlandsche politiek gewikkeld,

[1]) Van Kampen. De Nederlanders buiten Europa III, 1e st., blz. 68; Hamilton, A new account of the East Indies, I, ch. XXV, blz. 315 vlgg.; een aantal stukken over die actie tegen den Samorin of Saphorin zijn in het Japansch archief terecht gekomen.

met het gevolg, dat in drie successieoorlogen (1704—'08, 1718—'22 en 1749—'55), de Chineesch-Javaansche (1740—'44), het rijk Mataram, tevens (sedert 1752) Bantam, en daarmee bijna het geheele eiland in haar macht kwam. Tevens breidde die macht zich op Sumatra uit (Siak 1745). Doch die veroveringen joegen de Maatschappij niet alleen op geweldige oorlogskosten, zij hebben haar positie ingrijpend veranderd en naast den koopman geplaatst den landsheer, wiens verteringen de eerste betalen moest.

De contracten, welke de bevolking dwongen te verbouwen en te leveren voor de grillige behoeften en lage prijzen van de Compagnie, verarmden het land. Zoo verloren deze contractlanden zeer aan waarde als afzetgebieden. Aldus was het met de Specerij-eilanden gegaan; denzelfden weg ging Java, ten deele Sumatra. En daar was of werd men nog heer en meester, maar elders, waar dat niet of in minder mate het geval was (Sumatra, Celebes, Siam enz.) en waar men de vorsten had te ontzien, die vaak een volstrekte minachting betoonden voor verbintenissen, verrezen nog andere moeilijkheden.

Het voordeel, dat men van deze contractlanden nog had, bestond echter in den lagen inkoop der bevoorrechte artikelen, die weer zeer duur verkocht werden. Die winst was echter eerst in patria te realiseeren. In het begin der eeuw bezat de Compagnie daarbij echter nog een aantal kantoren, die ook voordeelige afnemers waren en door haar transitohandel binnen Azië geregeld, of bijna altijd, „te voren" kwamen. Dat waren de uiterste grenzen van haar werkzaamheid in Azië, waartusschen het groote, bovenbeschreven, monopoliegebied lag: de Voorindische kantoren (vooral die van Coromandel, Suratte, ook Bengalen) met Ceylon, Perzië en Japan. Op deze lichtpunten kon gouverneur-generaal van Hoorn met zijn sombere beschouwingen van 1708 en '09 nog wijzen [1]). Met deze verhoudingen hangt een groot deel van de ontwikkeling en de problemen in Indië samen.

§ 14. AMBTENAREN EN SMOKKELPRAKTIJKEN.

Op een deel van die winsten aasden de ambtenaren der Compagnie. De tusschenhandel in Azië lieten de Engelsche

---

[1]) De Jonge, Opkomst, dl. X, blz. XXIX vlgg.

en meeste andere maatschappijen vrij en hij leverde aldus aan hunne dienaren een bestaan; bij de Nederlandsche was deze nog absoluut monopolie. Dat wilde zeggen: de beslissing, of er, in verband met dien uitgebreiden particulieren handel in Azië (ook Portugeezen, Arabieren, Chineezen beoefenden dien), gelegenheid tot smokkelen zou wezen en de mededinging voor de Compagnie nog meer bemoeilijkt zou worden, hing voor een goed deel af van haar eigen aldus achtergestelde „bedienden".

Men kan zich voorstellen, hoe die positie gebruikt is door de velen, die zonder eenigen waarborg van eerlijkheid en geschiktheid, integendeel juist als mauvais sujets of tot betaling hunner schulden naar Indië gezonden werden. Zij moesten daar tegenover de inlanders en hun vorsten optreden met vriendelijkheid en tact of met kracht; zij kregen eenerzijds een geweldige macht, en voelden anderzijds hun verblijf als een verbanning, die slechts door het verzamelen van rijkdom kon worden opgeheven.

Maar afgezien van het gehalte, de bekende advocaat der Compagnie van Dam zegt met nadruk: „dat de dienaren der Compagnie van hun gage moeten leven en bestaan, is van begin af erkend als iets, dat niet wil lukken, zoodat men hier en daar door de vingers moet zien en conniventie gebruiken" [1]). Mocht men dan eerbied van hen vergen voor een lichaam, dat door hun dienst schatten had verworven en hen onvoldoende betaalde; waarvan de bewindhebbers zelf het voorbeeld gaven door met scheepsbevelhebbers te knoeien, door bij de veilingen den beste qualiteiten achter te houden, den verkoop na dien der slechtste soorten te sluiten en het beste voor den gemaakten prijs zelf te nemen? Het is te begrijpen, hoe pogingen tot schrikaanjaging, gelijk door gouverneur-generaal Zwaardekroon werden aangewend (1721—'22), weinig indruk maakten. Visitatie van een ieder aan zijn persoon en goederen, gelijk de artikelbrief van 1743 nog voorschrijft, had dus geen succes; immers die bepalingen moesten worden uitgevoerd door de ambtenaren zelf.

Zoo bleef de sluikhandel niet beperkt tot de Indische vaart; de verboden waren overkropten zelfs de schepen naar Nederland, die den eigenlijken rijkdom van de Compagnie droegen, zoo-

[1]) Boek III, c. 22, f. 465.

danig met particuliere goederen, dat deze, onhandelbaar geworden, herhaaldelijk vergingen. Wat iets zeggen wilde voor een maatschappij, die (ook hier de behoudende) van geen assurantie wilde hooren en zelf de risico droeg [1]). Wel echter heeft hierbij meegewerkt, dat de Indische beambtenwereld, in verband met de landelijke politiek en verovering, veel onafhankelijker kwam te staan tegenover het opperbestuur; immers een zekere plaatselijke kennis was vaak noodzakelijk voor het nemen van beslissingen. Het centraal gezag in Indië, dat bij ons (in onderscheiding met de Engelschen alweer) gevormd was, heeft zich verder ontwikkeld, het handelsverkeer binnen Azië en dat met patria werd zooveel mogelijk getrokken over Batavia, ook al gaf dat een langen omweg en verlies van tijd en extra-kosten; alleen de kantoren om de West (Voor-Indië) hielden directe retourschepen.

Anderzijds maakte de geweldige uitbreiding der te behandelen kantoren en belangen het noodzakelijk, ook te Batavia, de plaatselijke kennis te benutten bij de leden van den Raad, die met Gouverneur-Generaal en Directeur-Generaal de hooge regeering vormde. Dat gaf aanleiding tot het stelsel van „beschrijving", praktisch daarin bestaande, dat de vroegere hoofdambtenaren van de verschillende gouvernementen, directiën en opperhoofdijen, Raad van Indië geworden, de contrôle kregen over hun opvolgers, door het uitbrengen van jaarlijksche „deskundige" rapporten. Het bond sleur en traditie nog vaster aan de factorijen en was een hindernis voor het achteraf uitkomen van eenige knoeierij.

§ 15. INLANDSCHE VORSTEN. SIAM.

Zoo was ook in Indië de Compagnie niet toegerust op de komende wisselingen. De moeilijkheden, welke zich het eerst voordeden, waren vooral die met de inlanders. Op Java kwam men alles te boven, zelfs de samenzwering der Indo's in 1722. Maar juist daarbuiten deden zich ook groote moeilijkheden voor. Er kwam een neiging bij de vorsten naar meerdere zelfstandigheid in economische politiek, door den handel van de inlanders te monopoliseeren en omgekeerd de Europeanen vrij toe te laten

[1]) Van der Oudermeulen, a. w., blz. 268.

en aldus de verhoudingen om te keeren. Heel duidelijk blijkt dat in Siam [1]), waar de „koning", aangezien de Compagnie tegen aanvoer van dure lijnwaden levering van goedkoope huiden, verfhout, arak enz. verlangde, den handel aan zich trok en de uitvoerartikelen duur en slecht leverde of zelfs inhield. Dus ging de Maatschappij zelf probeeren te smokkelen, terwijl zij tegelijk haar eigen monopolie tegen sluikhandel en mogelijke inmenging van andere Europeanen (Franschen 1688, Engelschen 1701) moest vrijwaren. Na het conflict van 1704—'08 kwam men eigenlijk nooit meer op dreef, verloor bijna steeds, en verkeerde sedert de botsing van 1740 in een toestand van halve opbraak. Van toen af was de alleenhandel feitelijk geëindigd. Eveneens ging het in Cochin-China, dat de Compagnie bij 't begin der eeuw verlaten had, terwijl latere pogingen om terug te keeren weinig gebaat hebben [2]).

§ 16. VEROVERINGSPOLITIEK IN NOORD- EN OOST-AZIË, CHINA, RUSLAND.

Het machtigste van deze rijken was evenwel China [3]). Sinds de vestiging van de Manchu (Tsing) dynastie was het rijk tot een veroveringspolitiek gekomen, die vooral keizer Sheng Tsu (Kang Hi) krachtig voerde; Formosa (1683) en Tibet (1720) werden onder de invloedsfeer ervan gebracht, bovendien in het noorden (± 1786—'97) Mongolië en het Amoergebied, waar men de Russen ontmoette en door de tractaten van 1688 en 1724 een definitieve grens met hen vaststelde. Sinds de 17e eeuw waren deze laatsten als kozakken-avonturiers geleidelijk opgeschoten naar 't Oosten; in 1648 was Ochotsk, in 1652 Irkoetsk gesticht. Pas in 1695—'97 volgde het in bezit nemen van Kamtschatka. Dat opende hun een onbekend verschiet naar het

[1]) Memoirs of the Far East Indian trade (Bodlean Library Oxford, Rawlinson mss. no. 394, f. 72; Siam, Tonquin; Louveois, Relation de Siam, gecit. Universal History, vol. LXXVI, blz. 2. Zie verder: De Jonge, Overzicht van de betrekkingen der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie in Siam (Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde 4e s., V, blz. 410. De brieven uit Siam (1700—1717), in het Japansch Factorijarchief.

[2]) Hamilton, a. w., II, ch. XLIXI, blz. 207 vlgg.; Milburn, Oriental commerce, IIe, ch. XXVII; zie de Memoirs bovenvermeld en de Resolutiën G. G. en Raden 1753, 10 April, waar nog van een hernieuwde poging om betrekkingen aan te knoopen, melding wordt gemaakt.

[3]) Williams, The middle kingdom, II, blz. 180, 181.

Zuiden en Westen, maar het groote gebied van Siberië was nog weinig toegankelijk en vorderde twintig maanden om door te trekken; ook was het nog weinig onderzocht. Hier hebben de Russen belangrijk exploratiewerk gedaan; het plan van Peter den Groote, die reeds in deze richting gestuwd had, is na zijn dood nog verwezenlijkt in de z. g. n. Academische expeditie of liever expedities van 1739—'41, waarbij o. a. Behring met de meeste zijner tochtgenooten omkwam [1]).

Overigens bekommerde Petersburg zich niet bijzonder om de handhaving en uitbreiding van het keizerlijk gezag over de verre bezittingen. De vorm van overheersching bestond meest in een matig tribuut, de bevolking nam vaak het Christendom aan, politieke en andere ballingen verschenen. Uit deze elementen met vaste ingezetenen en bestuurderen ontstond soms een tamelijk patriarchale samenleving. Als donkere schaduwen tusschen dit vrij vriendelijke tafreel vindt men ook hier het geweld en de willekeur van een Tsaristisch bewind en soms zware besmettelijke ziekten (Kamtschatka 1769). Met kleine schepen en sleden trok de jager-koopman door de ijszeeën uit op pelswerk, maar daar de scheepsbouw in 't groot nog niet ontwikkeld was, werd de afzet van den buit vooral over land ondernomen. Hier wees dus de aangegeven weg naar China [2]).

§ 17. WESTERSCHE BETREKKINGEN TOT CHINA EN DEN CHINEESCHEN HANDEL.

En ondertusschen kwam ook van uit zee het verkeer met dit groote rijk in een nieuw stadium; nog speelden de Portugeezen daarbij een groote rol. Dezen hadden in Macao een eigen nederzetting, die, hoewel onder Chineesch toezicht, de basis werd van geheel den buitenlandschen handel; zij bezaten tot in het begin van ons tijdvak een monopolie; de missie had grooten invloed aan het hof te Peking [3]), ook door de westersche techniek, die zij er bekend maakte, (astronomie, medicijnen, kanonnen). Zij slaagden er aanvankelijk in het verkeer van andere naties

[1]) Barthold, Geographische und historische Erforschung des Orients mit besonderer Berükcsichtigung der Russischen Arbeiten (aus dem Russischen von Romberg, Leipzig, 1913).
[2]) Steller, Beschreibung von dem Lande Kamtschatka, 1774.
[3]) Williams, a. w., II, blz. 289 vlgg.

te beletten, maar op den duur bleek dat onmogelijk. Onder de missionnarissen hadden echter reeds vroeger anderen, de Duitscher Schaal, de Vlaming Verbiest, later vooral Franschen, een vooraanstaande plaats ingenomen. In den handel waren het de Engelschen (sedert 1715 regelmatig te Kanton gevestigd), die de eerste plaats begonnen in te nemen. De vraag in Europa vooral naar thee en porcelein trok echter ook anderen; het was deze handel, die den stoot gaf tot de Oostendsche Compagnie. Ook Denen, Franschen (1728), Zweden (1733) verschenen en niemand werd geweerd [1]).

Voor het verkeer met het buitenland golden immers eenvormige bepalingen, die men bij de verhoogde belangstelling nu nogeens herzag. Sheng Tsu (Kang Hi) verbood 1718—'23 alle vaart van zijn onderdanen, behalve op Japan [2]); in 1720 volgde de steviger vestiging van het sinds 1702 opgekomen monopolie van Chineesche zijde, n.l. door een gilde (Kong Hō), door welker bemiddeling uitsluitend het verkeer met de wester sche barbaren gedreven werd. Zijn opvolger Shih Tsung (Yung-Cheng) (1722—'36) verzwaarde de douanerechten, maar bovendien richtte hij zich tegen de missie. De twisten van orden en nationaliteiten hadden deze veel kwaad gedaan; toch had Sheng Tsu ze steeds nog beschermd; nu volgde 1724 verbanning uit Peking van alle geestelijken, die daar niet voor astronomische- en dergelijke doeleinden noodig waren, benevens strenge maatregelen tegen het door hen gekweekte Christendom. Intusschen kwam voor den handel spoedig een kentering; de Russen konden de markt van Kiachta voor hun goederen verwerven; in 1728 kwam te Kanton eenige verlichting. Maar daar bleef het ook bij. Ook Kao Tsung (Kien Lung) (1736—'94) volgde dezelfde lijn en handhaafde het monopolie. De pogingen der Engelschen om nog in andere havens te handelen (1702 Chusan [3]), 1734 en '44 Amoy. 1755—'59 Ningpo [4]) mislukten alle na korter of langer tijd, en Kanton werd 1757 officieel de

[1]) Williams, a. w., II, blz. 444 vlgg.; Morse, International relations of the Chinese empire, I, ch. III en IV, blz. 40 vlgg., blz. 63 vlgg.

[2]) De Hullu, De porceleinhandel van de Oost-Indische Compagnie (Oud-Holland, 1916, blz. 51); H. P. N. Muller, Onze vaderen in China (Gids 1917, I, blz. 514).

[3]) Milburn, a. w., blz. 546 en zie ook in 't algemeen aldaar, ch. XXVIII passim.

[4]) Morse, a. w., blz. 63—70, Williams, a w., II, blz. 447 vlgg.

eenige haven. De Kong Hō, wier monopolie in 1755 bevestigd was, drong er zich steeds meer in als eenige tolk en tusschenpersoon vóór de regeering en zelfs vóór de plaatselijke autoriteiten. De opheffing ervan in 1771 was slechts tijdelijk; in 1781 verscheen ze weer; en kloppartijen tusschen Europeesche zeelieden en Chineezen deden het hunne. De geheele rechtstoestand der vreemde Westersche handelaars bleef onzeker, zoodat men van Engelsche zijde, na de twisten van 1781 (over een door hen genomen Hollandsch schip), in 1784 besloot tot de zending van een gelastigde, Maccartney [1]).

De Nederlandsche Compagnie [2]) was in die verwikkelingen aanvankelijk niet direct betrokken; ze had wegens tegenwerking sedert 1689 alle pogingen tot wettig verkeer opgegeven. Het bezit van Formosa was haar ontslipt, en toen de keizer haar in 1690 bij de verovering van dat eiland om hulp vroeg, kwam zij te laat. Alleen Chineesche jonken onderhielden sinds 1695 den handel met Batavia nog, en in niet noemenswaardige mate Bataviasche ingezetenen. De bovenvermelde maatregelen van 1718 troffen dus G.-G. van Swoll, die in geschil geraakt was met de nachodas van die jonken, en eerst zijn opvolger Zwaardecroon wist in 1723 de vaart der jonken te herstellen. Dit alles, gevoegd bij de Oostendsche mededinging, deed uit het vaderland dringende aansporingen komen om zelf de vaart te hervatten of op Java thee te planten. In Batavia hield men zich echter aan het belang, dat de particulieren hadden bij den bestaanden toestand. Nu zulk een gebrek aan medewerking bleek, gingen de Bewindhebbers, met terzijdstelling van de hoofdplaats in Indië, Chinavaarders afzenden direct naar Kanton (1728). Maar toen ook dit bezwaren bracht, kwam in 1734 het bevel uit patria een factorij te stichten (Kanton of Amoy), waaraan echter zeer schoorvoetend voldaan werd, terwijl nu jaarlijks twee schepen over Batavia derwaarts gingen en terug direct naar Holland. Pas tijdens van Imhoff (1749) was, na herhaalde aanmaning, de factorij gesticht; en ook sinds dien bleef er geschil, of er particuliere vaart mocht plaats hebben of niet.

---

[1]) Davids, China en de Chineezen, blz. 60 vlgg.; Robbins, Life of Maccartney.

[2]) De Hullu, Over den Chineeschen handel der Oost-Indische Compagnie in de eerste dertig jaar van de 18e eeuw, Bijdragen Taal-, land- en volkenkunde van Ned.-Ind. XXIII, blz. 32 vlgg.; Muller, a.w., I, blz. 517, II blz. 16, 126, 430; vlg. ook memorie van der Oudermeulen, a.w., blz. 115 enz.

Toen had men de groote crisis echter al weer achter zich, welke de uit vroegere betrekkingen met de Chineezen in en om Batavia ontstane kolonie had doorgemaakt. De vestiging der Zonen van het Hemelsche rijk had voorzien in de behoefte aan een middenstand; zij kregen o. a. de suikerindustrie bijna geheel in hun handen, maar op hun vestiging had van het begin af de vloek gerust van schrikkelijk geknoei en afpersing der „Hooge Regeeringe", terwijl die euvelen in het algemeenon der Durven (1729—'31) een toppunt bereikten [1]).

§ 18. VERVAL VAN DE NEDERLANDSCHE COMPAGNIE EN HAAR HANDEL TOT 1743. HET GELDWEZEN.

a. Bestuurders en resultaten.

Daarbij kwam de steeds hooger loopende oneenigheid aan de regeeringstafel tusschen de steeds meer tot Oostersche despoten wordende gouverneurs-generaal en de Raden, die, op de buitenbezittingen aan soortgelijke positie gewend, zich niet meer onder een ander konden schikken. Er hing mee samen, dat sommigen der lange rij landvoogden uit den tijd vóór 1742 er zich bijzonder op toelegden het werk van hun voorgangers ongedaan te maken; zoo de Haan (1725—'29) tegenover de door Riebeeck (1709—'13) en Zwaardecroon (1720—'25) aangemoedigde cultures. De geschillen aan de regeeringstafel stegen al hooger tijdens van Cloon (1732—'35) en kwamen met de Chineezen-kwestie onder Valckenier (1737—'42) tot uitbarsting. Maar welke verwijten men ook onderling hoorde, niet die van particulieren handel, want ieder voelde, dat hij dan maar als pot zou schijnen, die den ketel zijn zwart-zijn verweet.

Het is duidelijk, dat de Compagnie de lasten droeg. De baten der winstgevende kantoren, die we boven door van Hoorn (1704—'09) zagen aanduiden, zijn omstreeks 1740 dan ook, op een enkele uitzondering na (Coromandel), tot bijna niets geslonken. Natuurlijk deed zich hier tevens de hachlijke toestand van de Compagnie op Java en in 't algemeen voelen.

b. Verovering in Zuid- en West-Azië.

Deze laatste factor hing samen met de ontwikkeling van den politieken toestand in Zuid- en West-Azië. Sedert het begin der eeuw was in Voor-Indië en Perzië een toenemende ontreddering waar te nemen. In tegenstelling met China, waar de

[1]) De Jonge, dl. 9, blz. XVII vlgg.

Tartaarsche dynastie een hoogtepunt bereikte, verloren de daar gevestigde vorsten, waarmede de Hollanders hun contracten hadden, juist aan macht. In Perzië had de verdrijving der oude dynastie (1722) een schok gegeven aan den Nederlandschen handel, die sedert nooit meer de oude winsten afwierp. Bengalen [1]) klaagde al lang over Mahratten-invallen en troontwisten, Suratte over zeeroof. Het rijk van de Grootmogols verkeerde sedert Aurangzeb's falen bij de verovering van de Dekan en den Perzischen inval in algeheelen staat van ontbinding. Sedert 1740 zouden de Engelschen en Franschen daarvan gebruik maken om van de kust (Coromandel en Bengalen) uit de verovering te beginnen, welke hen al spoedig in conflict bracht met elkaar[2]). Sinds dien tijd begint Azië als handels- en koloniaal gebied naast Amerika de algemeene Europeesche aandacht te trekken.

c. Geldwezen.

Deze oorzaken: 1e verhoogde concurrentie, 2e de last van oorlogen, 3e de kosten van bestuur in het daardoor verworven gebied, 4e het monopoliestelsel, dat uitsluitend op uitvoer was gericht, terwijl men den tusschenhandel kwijt raakte, 5e slechte bediening, hebben gezamenlijk de financiën in Indië geheel uitgeput. Omstreeks 1700 was er nog 40 millioen over; die raakten eerst op en toen moest er tot 1743 nog 81 millioen aan tekorten uit patria bijgepast. Dat geschiedde in den gewonen vorm der ladingen daarvandaan en die ook voor China gebruikt werden: zilver (ducatons) en goud (ducaten) [3]). Nu was daarop wel winst behaald, aangezien de Indische metaalwaarde hooger was, speciaal voor zilver. Goud werd bijzonder in de oostelijke deelen van het handelsgebied zelf veel gevonden, terwijl in Europa door de crisis van 1720 het zilver gedeprecieerd was. Tot 1728 was hier de verhouding 1—15½ à 16, daarna ± 1—15, in Batavia 1—12 à 12½. Door de dubbele geldrekening evenwel werd in Indië de waarde der eenheidsmunt van de Compagniesboeken (guldens, stuivers) 20 % lager ten opzichte van zilver gerekend

---

[1]) Brieven uit Bengalen, Surratte en Coromandel in het Factorijarchief Japan (1700—1715). Algemeen Rijksarchief.

[2]) Cambridge Modern history, V, blz. 506 vlgg.; Lyall, History of India, a. w.

[3]) Hogendorp, Recherches sur le commerce ou idées relatifs à differents peuples, I p. 2 blz. 179; van Imhoff, Consideratiën, cap. VII; Uytrekeninge van de Goude en Silvere muntswaardije van Indiën, een boekje van 1687 en in 1720 aan de verschillende kantoren toegezonden; Consideratiën over de waarde van Goud en Zilver, met relatie tot de belangen der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie (1761).

dan in Holland: z.g.n. „licht geld". In dat „lichte geld" rekende men vervolgens de inlandsche geldstukken om, waarin de prijzen der aangekochte goederen waren uitgedrukt, zoodat die prijzen betrekkelijk hooger kwamen. Aldus verdween, zoo ik het wel heb, die winst op het metaal weer bij verrekening van den uitvoer naar patria. Het hokuspokus van al die Indische pagoden, ropijen, taels, welke hier zus, ginder zoo, naar zilveren of gouden standaard berekend werden, terwijl de onderlinge verhouding der metalen telkens weer anders was en er bovendien rekening moest gehouden met het recht van muntslaan, waardoor men b.v. op Coromandel met groot voordeel goud kon aanvoeren, hoewel daar het zilver naar verhouding veel duurder was, — dit alles maakte het geldsysteem tot een ondoorzichtig gordijn, waarachter heel wat ongerechtigheid schuil kon gaan.

§ 19. VAN IMHOFF, HERVORMING VAN HET GELDWEZEN.

Met al deze factoren had Van Imhoff rekening te houden, toen hij, na de crisis onder Valckenier tot diens opvolger benoemd, zijn consideratiën indiende met een plan tot herstel en tevens, in de latere plakkaten, memoriën en maatregelen, die tot uitvoering daarvan dienst moesten doen [1]).

In deze stukken spreekt hier en daar een zelfde mercantilistisch getinte geest als die, welke men opmerkt in de bovengenoemde „Propositie" van Willem IV, met wien hij in nauwe betrekking stond. Om te beginnen was de bedoeling daarbij, het verworven, bevoorrechte handels- en souverein gebied in den Archipel en omgeving, vooral Batavia met toebehooren, te behouden en te versterken, tevens tot bloei te brengen door Europeesche volksplantingen op het gebied van landbouw en cultures, door een vrijen handelstand, die drukker verkeer kon teweegbrengen dan de Compagnie alleen. Met de eerstgenoemde doeleinden hing dan een „réforme" van het zeewezen en de militie samen.

In de tweede plaats wilde de G.-G. er kapitaal- en metaalverruiming verkrijgen zonder, in dat laatste opzicht, verder beroep te doen op patria; hij richtte daartoe het oog op China, heeft

[1]) Ik gebruikte de uitgave achter Dubois, Vies des gouverneurs-généraux; zie ook Mac Leod, Uit de Geschiedenis der Oost-Indische Compagnie in de 18e eeuw (Indische Gids 1909, 1910).

zelfs directe betrekkingen met Zuid-Amerika beproefd [1]). Uit Nederland heeft hij eerst nog getracht meerderen uitvoer van manufacturen er door te krijgen; overigens dacht hij de vaart naar Indië te bevorderen door die vrij te laten. Met de particulieren, die dan een gedeelte van deze en van den tusschenhandel in Indië zouden drijven, kon dan het kapitaal der maatschappij worden ineengeschakeld, daar ze elkaar zouden aanvullen. Want, aanknoopend aan den bestaanden toestand, behield de Compagnie voor zich: den handel in de voornaamste monopolieartikelen hun beperkten omzet en hooge prijzen (opium, met behulp van een particuliere societeit, lijnwaden, specerijen, verschillende metalen, w.o. vooral Japansch koper), bovendien den grooten afvoer naar patria. Met die particulieren, met de oud-ambtenaren, die terugkeerden, stond de Compagnie dan in rekening-courant, waarbij het bankwezen zou worden bevorderd.

Ten derde wilde hij de Indische rekening sluitend maken: 1e door recognities op de retourassignaties naar Nederland; 2e door de vaderlandsche munt ook als eenheid in Indië aan te nemen, daarin alle aankoopen te berekenen, maar tevens de ducatons eenigszins (ruim 2½ %) hooger te rekenen en het inlandsche geld zelf naar het gehalte, ter plaatse geschat, zoodat men nu in Indië voordeel had van de metaalzendingen; 3e door de prijzen der monopoliewaren, met name specerijen, hooger in rekening te brengen dan ze gekost hadden en evenzoo daardoor een deel der vaderlandsche winst over te boeken [2]).

In de vierde plaats hoopte van Imhoff gelegenheid te krijgen een aantal factorijen speciaal in het Westen op te ruimen of in te krimpen en zoodoende den omslag en de uitbreiding, waaronder de Compagnie bezweek, wat te beperken, tevens door vele ambtenaren als vrijburgers of kolonisten te plaatsen.

Is het te verwonderen, dat van deze plannen niet in alle opzichten veel terecht kwam, dat de „hersteller", maar „versteller" bleek, dat de private handel, bevoordeeld onder zooveel reglementen en slagen om den arm, niet tot bloei kwam? Om te beginnen hadden de kooplui in het geheel geen eigen schepen of bemanning, dus bleef feitelijk toch bijna de geheele vaart met

[1]) Lauts, De Nederlanders in Indië, III, blz. 79 vlgg.

[2]) Van der Oudermeulen schat (Memorie, blz. 89—92), die schijnwinsten gedurende 1744—'69 op 40 millioen

Compagnieschepen geschieden, waarin men dan tegen vrachtprijs een plaats afstond aan de particulieren. Men begrijpt gemakkelijk, wie daardoor getroffen werden, en het ligt in de lijn, dat de ambtelijke traditie der ,,bedienden" een lijdelijk verzet pleegde, en dat dit personeel overigens van die bepalingen gebruik maakte, waar het er voordeel in zag.

Daarenboven werd de regeering op Java in nieuwe oorlogen gewikkeld; in Voor-Indië begon de boven beschreven ongunstige verschuiving. De onderlinge strijd der beide rivalen, Engelschen en Franschen, bracht groote moeilijkheden; vergeefs trachtte men er tusschendoor te zeilen; de Hollandsche onmacht ter zee kwam nu pijnlijk duidelijk uit; de Engelschen gebruikten Batavia als ververschingsplaats, de Franschen namen schepen; ten laatste volgde een conflict met de Franschen. ,,Het eigenlijk voordeel van het nieuwe systeem trokken vooral vreemdelingen", zegt van Imhoffs opvolger, onder wien men meest tot de oude toestanden terugkeerde [1]).

§ 20. NA VAN IMHOFF.

a. Mossel. Mossel (1750—'61) heeft nog eens getracht het handelsbelang der Compagnie omhoog te brengen. Hij trachtte de ambtenaren te winnen en van de bedekte praktijken af te brengen door het toekennen van pensioenen en openlijke gratificaties, hetgeen Van Imhoff, naast zuiveringseed en opheffen van zedelijk en godsdienstig peil, reeds hier en daar (China, Japan) had ingeleid. De nieuwe geldkoers veranderde men weer, omdat bleek, dat het te hoog getaxeerd inlandsch zilver Batavia overstroomde; de prijzen der metalen in Azië ondergingen door oorlogen en grooten invoer ook sterke wijziging; geleidelijk echter begonnen ze de Europeesche verhoudingen te naderen, waarnaar in 1768 wederom de koersen herzien werden. Intusschen verdiende de Compagnie toen veel aan kopergeld (duiten), dat zij danig verknoeide. Ook Mossel vestigde echter vooral het oog op de gepreviligeerde artikelen; ook hij trachtte naar bezuiniging en inkrimping, gelijk die door zware oorlogskosten en de nieuwe toestanden om de West van Indië meer dan ooit noodzakelijk waren geworden.

---

[1]) Mac Leod, a. w., Indische Gids 1910, I, blz 623.

De beslissing was in Voor-Indië gevallen; sedert de expeditie naar Chinsoura (1759) kwamen de meeste Hollandsche factorijen in Bengalen, weldra ook Coromandel en Suratte, onder Engelsch toezicht. Zelfs in den Archipel kon men nauwelijks het overwicht handhaven. In 1761 begon een zware strijd op Ceylon, al wist men daar en in de Perzische golf het hoofd nog boven te houden. Tegen dat alles deed Mossel weinig met zijn „memories van menage”, die een maximum van uitgaven voor alle kantoren vaststelden. Het heele handelssysteem der Compagnie bleek onhoudbaar.

b. V. d. Parra.

Van de Parra (1761-'75) keerde — en resoluter dan Van Imhoff — bij de maatregelen van 1711 en 1774 tot de openstelling van den handel terug. De vaart op de West, op China, op de Noord en Oost van den Archipel kwam vrij; zelfs de beperkingen, die men nog instelde, spoelde het getij vanzelf weg. Engelsche en andere vreemdelingen verschenen geregeld; de wensch, nu het heele eiland Java sinds 1773/75 in de macht der Compagnie was, overal dien handel aan te moedigen en den bloei te herstellen, is duidelijk te bemerken [1]). In de „hooge regeeringe” begon de souverein op den voorgrond te komen. Zoo beleefde de Compagnie nog een rooskleurigen zonsondergang. Men vestigde zich zelfs op Borneo en vaster op Celebes. Onder Alting (1780-'95) viel echter met alle aarzeling ook elke scrupule weg. Het ambtelijk belang werd door het particuliere maar al te zeer overheerscht.

c. De catastrophe van 1780/84.

Tegelijk was het monopolie in politieken zin gebroken. Het verdrag van Parijs (1784) gaf den Engelschen vrije vaart op den Archipel; reeds waren zij, behalve in Benkoelen, gevestigd geweest op Noord-Borneo. (1773—'75) [2]). Tevens kwam het voornaamste station op Coromandel aan hen, en een snel verval volgde. Vier jaar van oorlog had de handel stilgelegen (20 millioen schade), de meeste factorijen waren zonder slag of stoot in handen van den vijand gevallen; Batavia was slechts door Fransche hulp behouden, en wat men nu terugkreeg, was verwoest.

---

[1]) De Jonge — van Deventer, Opkomst van het Nederlandsch gezag op Java, dl. XII, inleiding.

[2]) Milburn, a. w., II, blz. 271.

§ 21. GEESTELIJKE, WETENSCHAPPELIJKE EN TECHNISCHE WERKZAAMHEID IN INDIË.

Isaac Titsingh, de „eenige eerlijke raad van Indië", wiens „particuliere brieven" [1]) merkwaardige documenten vormen over deze jaren, verwondert zich na zijn terugkomst uit Bengalen over het snel verval van Batavia, het middelpunt der oude koloniale samenleving [2]). Deze kleine Westersche maatschappij in het Oosten schijnt buiten de slavernij, die er in zwang was, toch een bijzonder Hollandsch aanzien gehad te hebben, niettegenstaande ook vele vreemdelingen in dienst der Compagnie waren, trots de bepalingen, welke het aanstellen van dezen en bijzonder van „Roomschgezinden" moesten beletten. Vele der gewoonten uit het vaderland zijn dan ook in de maatregelen tegen de weelde terug te vinden. Deze moesten na de plakkaten van 1704, 1719, 1729, 1733, in 1754 toch nog weer verscherpt worden: paarden, maaltijden, bruiloften, dat alles kon ook voor de Republiek gelden. Velerlei technische kunststukken en fraaiigheden enz. zijn dus zeker ook naar Indië gevoerd. Toch mag men niet aan een hoogen graad van ontwikkeling denken in een kolonie, waar maar één uit het heele opperbestuur genoeg taalkennis bezat om een Engelsch vertegenwoordiger [3]) te ontvangen.

Ook den medischen dienst kan men niet roemen. De reusachtige sterfte te Batavia hebben de medici weinig weten te verminderen. Wel was reeds lang ziekenverpleging een punt van zorg, bouwde men tegen 1750 zelfs een tweede hospitaal voor herstellenden, was er buitendien een lazarushuis en in de bergen (Tjipanas) een particuliere ziekeninrichting bij een warme bron. Er waren in 1742 te Batavia behalve den stads-chirurg 52 „deskundigen". Maar mannen als Ten Rhijne in de vorige eeuw zal men er schaarsch onder vinden. Het waren er vaak de medici naar; een barbiersleerling deed een van buitengeleerd examentje, werd derde chirurgijn en was volleerd. De volksmond sprak van „menschenmoorders". Het ambt stond dan ook in bezoldiging (en dus rang) achter bij predikanten en landmeters. Wel is er op het gebied, waarop Rumphius, (wiens geschriften in dezen tijd

---

[1]) Britsch Museum, add. mss. 18101 (Titsingh's particuliere brieven).

[2]) Vgl. Batavia en derzelver gelegenheid opkomst enz., Amsterdam, Harlingen 1783, 3e boek, blz. 13 vlgg.

[3]) N.I. Maccartney; zie Titsingh, a. w.

werden uitgegeven) gewerkt had en waar tijdens G.-G. Camphuis zoo groote activiteit was ontwikkeld, nog een en ander gedaan. Aan het begin der eeuw vond men kruidtuinen, belangstelling voor en beoefening van botanie aan de Kaap onder Van der Stel [1]. Men verleende in Nederland medewerking tot den tocht van den geleerden Donati c.s., maar in Batavia was de voornaamste zorg toen, dat die heeren toch niets buiten hun studieveld zouden te weten komen. Toen omstreeks het midden der eeuw vanwege de Leidsche Universiteit een rondschrijven naar de verschillende kantoren ging om toezending van natuurmerkwaardigheden, sloegen de enkele ambtenaren, die er aan gehoor gaven, er voor zichzelf nog een slaatje uit.

Van Imhoff klaagt over het verval der Christelijke prediking en wetenschappelijke ontwikkeling, maar de door hem gestichte Latijnsche School liep spoedig te niet. En hij zelf strekt ten voorbeeld, hoe diep de onkunde van de zeden der inlandsche bevolking, hoe gering de takt in den omgang met haar wel was [2]. Niettegenstaande alle aanschrijvingen leek het soms meer op de gewoonten (en fouten) der Portugeezen dan op de voorgeschreven ,,voorzichtigheid en beleefdheid'' en de Hollandsche Compagnie had weinig, dat bij het zendingswerk dier Portugeezen (hoezeer zij dat b.v. op Ceylon ook bestreed) vergeleken kon worden. De prediking te Batavia vertoonde zelfs nog veel Portugeeschen invloed. Het gesukkel met den Maleischen bijbel is bekend. Iemand, die Javaansch kende, was een uitzondering. Omgekeerd moedigde men ook onder de inlanders geen kennis van Hollandsch aan. Eerst tijdens Van de Parra is dat laatste eenigermate ter hand genomen, tevens het onderwijs bevorderd, de predikanten maatschappelijk op hooger peil gebracht.

Terzelfder tijd werd de eerste courant opgericht, maar spoedig weer verboden [3]; bovenal, het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen werd toen gesticht. De ,,verlichting''

---

[1]) Tijdschrift Kon. Aardrijkskundig Genootschap 1916, blz. 10, vlgg.; Pere Rocha, Voyages des frères Jesuites à Siam; Blok, Verslag van een studiereis naar Berlijn, blz. 19. De prenten van Japansche planten te Berlijn zijn van Cleyer afkomstig; vgl. Kleyweg de Zwaan, Völkerkundliches und Geschichtliches ueber die Heilkunde der Chinesen und Japanner, blz. 450 vlgg.

[2]) Hij ontketende opnieuw het verzet op Java, door vergrijp tegen den vorm (openbare berisping van een prins).

[3]) Van der Chijs, Tijdschrift Indische Taal-, land- en volkenkunde, II, blz. 150 vlgg.

drong met volle kracht door. Batavia was een aanlegplaats voor tal van wetenschappelijke expedities met astronomische, biologische, ethnologische deskundigen aan boord (Cook, la Perouse). Maar in de tweede helft der eeuw, na den onbeteekenenden tocht naar Australië, is van eigen deelneming der Compagnie aan de ontdekkingstochten geen sprake meer. De Nederlandsche vlag begon verdrongen te worden van de zeeën, om tijdelijk geheel te verdwijnen. Vreemden, de overwinnende Britten vooraan, zetten zich allerwege op hun plaats, behalve daar, waar de vloedgolf brak op de ontoegankelijke kusten van het rijk, dat die vlag een toevlucht verschafte en zich bleef afsluiten, trotsch en eenzelvig, voor de wereld daarbuiten.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE JAPANSCHE WERELD.

§ I. INLEIDENDE BESCHOUWINGEN.

In Voor-Indië en China liggen de bronnen, waaruit tal van cultuurstroomingen in Oost-Azië, bijzonder in Japan, zijn ontsprongen. Tien eeuwen lang deden eenerzijds de Chineesche vormen van het Mahayana-Buddhisme, de verheven leer, welke den geest afwendde van de ijdelheid der verschijnselen, hun grooten invloed gelden op onderwijs en wetenschap, terwijl anderzijds de wereldsche en hoofsche zeden, taal, kunst en literatuur, hoewel aan China ontleend, toch hier en daar een nationaal-Japansche strekking vertoonden. Deze beide vulden het leven der heerschersgeslachten, die een korte periode uitgezonderd, het werkelijk bestuur des rijks voerden, dat sedert omstreeks het jaar 1000 in de aan afzondering voortlevende keizers was ontglipt. Terwijl echter die luxe en verfijning, na reeds herhaaldelijk verderfelijk te zijn gebleken voor de innerlijke kracht van het bestuur, weer een werkzame oorzaak waren geweest van den val van een dier heerschersfamilies, de Ashikagas, was het Buddhisme op den voorgrond gekomen, had in de volgende binnenlandsche oorlogen militaire en politieke aspiraties aangenomen; en Oda Nobunaga had in zijn streven, om dat te knotten, toen een tegenwicht trachten te vinden in het Christendom.

Toyotomi Hideyoshi, na Nobunaga's dood de groote man, zag evenwel, dat het Buddhisme te diep geworteld was, en onttrok zijn steun aan de katholieke zending. Toen bemachtigde Tokugawa Ieyasu de opperheerschappij en wist die voor zijn familie te handhaven.

De Tokugawas moesten nu opnieuw de politieke hoofdbeginselen bepalen en vatten, na een aanvankelijke toenadering tot de westerlingen en hun handel, een onoverwinbaar wantrouwen tegen dezen en hun beschermers onder de Japansche grooten op. Ze sloten het land en roeiden het Christendom uit. Het Buddhisme werd staatsdienst, doch vooral in materieelen zin. De Buddhistische tempels kregen financieelen steun en ambtelijk toezicht; en het inschrijven van alle ingezetenen bij die tempels was een middel voor de inquisitie tegen de verboden „leer van Yaso" (Christendom) en tot het opmaken van den census. In een dergelijke positie kwamen ook de voornaamste heiligdommen van den nationalen godsdienst, het Shintō. In den geest daarvan scheen te vallen, dat het keizerlijk hof in stoffelijken zin nu beter toerusting verkreeg. Maar het werd tevens gebonden aan enge bepalingen, die zelfs de kleeding, vooral van zijne majesteit, tot in de details regelde [1]).

Dit herinnert echter aan de Li Ki (het oud Chineesche boek der Ceremonieën), die ook als het voornaamste en meest eigenaardige de gewaden van den keizer nauwkeurig voorschrijft. De overeenkomst is niet toevallig. Want dit is het nieuwe en beslissende van de Tokugawas: zij hebben de Chineesche klassieken naar voren gehaald en die laten drukken; het Confucianisme in zijn rijksidee en zedeleer is onder hen tot bijzonderen invloed gekomen. Daarin zochten zij hun steun tegen de dreigende verslapping door weelde en verfijning, die, dat voelden ze, ook hen eenmaal zou bedreigen.

§ 2. CONFUCIANISME, HET STELSEL VAN CHU HI.

De werken der Japansche Confucianisten weerspiegelden gedeeltelijk den geest der bestuurders. Een van de eersten, Fujiwara Seigwa (1561—1619), de vriend van Ieyasu, spreekt nog van harmonie tusschen alle religies en het belang van billijk gedreven handel [2]). Wat later voerde Hayashi

---

[1]) In de Kinchū narabi ni kugeshū shō-hatto (wetten voor het keizerlijke hof en de hofgrooten) (1615); een vertaling daarvan, met afbeelding der voorgeschreven gewaden, bij Hall, Japanese feodal laws (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. XXXVIII, blz. 301 vlgg.).

[2]) Lloyd, Historic development of the Shushi philosophy in Japan (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. XXXIV, part. 3, blz. 5 vlgg.).

Razan [1]) (1583—1657) een heftige polemiek tegen het Christendom en stond achter de shōguns Hidetada en Iemitsu bij hun maatregelen tegen de missie en haar proselieten en bij het dempen van den laatsten opstand (de Arimarebellie in 1638, meest van Christenen tegen het Tokugawagezag). Tevens was het deze, die de shōguns inspireerde bij hun optreden tegen het verlaten des lands door de onderdanen en het verleenen van verderen toegang aan vreemdelingen, behalve aan Chineezen en Hollanders. Het was ook Razan's geest, die sprak uit de wetten, welke voor den krijgsadel en zijn dienaren naast wapenhandel letterkundige studie voorschreven en eenvoud in dracht en levenswijze tot hun plicht maakten [2]). Voor hem werd op last der shōguns in de hoofdstad, Yedo, de Daiseiden gebouwd, een school met bibliotheek, waarin hij speciaal de naaste vazallen van den shōgun onderrichtte in zijn leer. Van toen af werd de familie Hayashi, als erfelijke leeraars, een macht in den staat; Shunsai, Razan's zoon (1618—'80) stelde riten in voor Confucius, in diens tempels uitgeoefend. Tevens kwam er een stoot van buiten, toen door den val van de Mingdynastie, onder welke de leer van de Neo-confucianisten der Sungdynastie, bovenal Chu Hi (Japansch Shushi) een overheerschende plaats bekleed had, eenige Chineesche geleerden en staatslieden naar Japan vluchtten. Vooral aan het hof van Mito, uit een zijtak der Tokugawas gesproten, werden zij hartelijk ontvangen [3]) en versterkten zoo deze leer, welke in de Hayashischool reeds begon te overheerschen.

Het stelsel van Chu Hi is een uitvloeisel van het Chineesche religieus-philosophisch denken, dat het universistische daarin zeer duidelijk vertoont [4]). Een bijzondere rol speelt n.l. in China steeds het inwerken van den Hemel, dien men zich rond dacht, als actief of mannelijk element op de vierkante aarde, passief en vrouwelijk. Met de Tao (weg, vaste gang) van het universum

---

[1]) Duthu, Hayashi Razan, Un Confucianiste du 17e siècle (Mélanges Japonais no. 23, blz. 324 vlgg.; no. 24, blz. 487 vlgg.) Zie ook aldaar Peregrinus, Notes sur le Confucianisme (no. 20, blz. 375).

[2]) Hall, a. w.

[3]) Clement, Chinese refugees in the 17th century (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. XXIV, blz. 1 vlgg.), en Tokugawa princes of Mito (aldaar, vol. XVIII, blz. 1 vlgg.).

[4]) De Groot, Universismus, blz. 261 en passim.

moet die van het rijk overeenstemmen. Daarin heerscht de Zoon des Hemels over de Aarde. Hij is de representatie van de poolster, waarom alles draait, en evenzoo is elk mensch de voorstelling hierbeneden van een bepaalde ster: het Hemelsche en Aardsche element zijn dus beide in ieder persoon vereenigd.

Hier blijkt dus al uit, van hoe groote beteekenis in dat Chineesche denken de voortdurende samenhang en overeenstemming was van den staat, de maatschappij met den makrokosmos van het heelal, en hoe ook deze weer met den mikrokosmos der persoonlijkheid in voortdurend verband stond.

Nu heeft Chu Hi de gedachte aan het persoonlijke b.v. van den Hemel, zooals men dat wel bij de classieken vindt, vervaagd en wij zullen iets analoogs in de Japansche staatsinrichting terugvinden. Zijn ideeën zijn dus meer pantheïstisch-dynamisch getint dan die van het oude Confucianisme. Hij voelt zich aangetrokken tot oude Taoistische begrippen als Yang en Yin, het actieve-lichte en passieve-duistere principe, samenhangend met Hemel en Aarde, met het mannelijke en het vrouwelijke in de natuur. Hij rangschikt deze alle dan ook in twee groote groepen bijeen. Daarnaar voegden zich ook de vijf elementen, vuur en hout ter Yang zijde, water en metaal aan den Yin kant, aarde in het centrum. Gezamenlijk vormt dit alles het groote organisme, de adem en bezieling van het heelal in zijn steeds voortdurende schepping en zich hernieuwend leven, K'i (geest) geheeten. Deze K'i wordt nu doordrongen door de Li (Japansch Ri = logos), het regelend beginsel van oorspronkelijke reinheid, dat harmonie, deugd en wijsheid voortbrengt. De Li straalt uit van het Primordium (T'ai Ki, groote uiterste) en de Yang groep bevat die Li meer volkomen dan de Yin groep; de laatste vormt de inferieure deelen van K'i, welke „de glans van de Li verduisteren als een morgennevel". Er heeft dus in den kosmos een schifting plaats in fijne substantie, die opstijgt, en grove, die bezinkt. Ieder mensch heeft beide in zich, zoowel zielenadel en zelfverloochening als het tegenovergestelde. Daarom hebben slechts enkele wijzen de oorspronkelijke reinheid onzer natuur bewaard [1]).

[1]) W. Knox, A Japanese philosopher (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. XX, blz. 1 vlgg.). Idem A comment upon Shushi's philosophy, (aldaar, blz. 148 vlgg.); Haga, Notes on Japanese schools of philosophy, (aldaar, blz. 139 vlgg.). Idem, Something more about Shushi's philosophy (aldaar, blz. 178 vlgg.).

Daar nu van deze wijzen de aloude en juiste inzettingen afkomstig zijn, moet men deze handhaven en den vrede in stand houden. Tevens moet er voor gewaakt, dat het hoogere en edele, d.i. mannelijke en eerdergeborene heerscht. Anders wordt de harmonie van heel het universum verstoord, verontrusten kometen den gang des hemels, raken de elementen (vuur, water) uit hun evenwicht, calamiteiten doen zich voor. Daarom is het eerste en voornaamste belang, dat onder de menschen aan de ouders de kinderen, aan den heer de dienaar, aan den ouderen broeder de jongere, aan den gemaal de gemalin eerbied en gehoorzaamheid bewijzen, dat vrienden elkaar genegen zijn en helpen, dat de menschelijkheid heerscht, de oude regelingen en gebruiken in eere blijven en geen nieuwigheden worden ingevoerd. Door deze vijf verhoudingen kan de harmonie het best bewaard blijven.

Hiermede heeft men, dunkt me, tevens de voornaamste grondstellingen in het Tokugawarégime; de band van familie en stand, de vazallentrouw, de kracht van traditie en precedent [1]).

§ 3. BUDDHISME.

Naast het Confucianisme nu vinden we drie hoofdstroomingen, het Buddhisme, het volksgeloof en het Shintō met de keizervereering.

1e. Het aloude Buddhisme. Chu Hi's theorie vertoont nog duidelijk den invloed van het Buddhisme; ook uiterlijk blijkt uit de kleeding van zijn volgelingen, dat zij ondanks hun aanvallen op deze leer toch nog met de bonzen in eenig verband stonden [2]). Doch onder Tsunayoshi, den eersten echten vredesshōgun (1680—1709), kreeg Hayashi Hōkō uiterlijk en titel van een hofdignitaris; zijn school en de tempel van Confucius werden vergroot [3]). Toen gingen de richtingen dus uiteen. Nog eenigen tijd mocht het Buddhisme zich verheugen in de belangstelling der leidende kringen, doch van 1718—1768 heeft het geen enkel officieel feit van belang aan te wijzen en van 1768 tot 1800 slechts twee [4]).

[1]) Duthu, Kumazawa Banzan (Mélanges Japonais, no. 25, blz. 13).

[2]) Reischauer, Studies in Japanese Buddhism, blz. 148.

[3]) Duthu, Hayashi Razan, a. w.

[4]) Haas, Annalen des Japanischen Buddhismus (Mittheilungen der Deutschen Gesellschafft für Natur- und Völkerkunde Ost-Asiens, Bd. XI, blz. 381 vlgg.).

Kort voor die stille periode echter vervormde zich het Buddhisme tot volksleer; begrippen als bezetenheid en bestraffing door plotseling overlijden, in het algemeen de gedachte aan het hiernamaals, stonden daarin op den voorgrond [1]). De onsterfelijkheidsidee in het Buddhisme trok nog machtig; zorg voor de dooden en de graven bleef een der voornaamste plichten van de bonzen.

In deze zoo belangrijke Genrokuperiode (1688—1704) deed het Buddhisme nog eens zich, nu op merkwaardige wijze, gelden door de z.g.n. hondenmanie. Tsunayoshi geraakte onder den invloed van zijn uit lagen rang opgekomen gunsteling Yanagisawa Yoshiyasu (Yasuaki), en deze bracht hem er toe het dooden van alle dieren, met bedreiging van zware straffen, te verbieden en de honden bijzonder te laten verzorgen.

Dit streed natuurlijk met de confucianistische opvattingen, zoodat een der volgende shōguns, de militaire Yoshimune, juist het omgekeerde principe huldigde en jachten op honden hield, te paard met pijl en boog [2]).

§ 4. DIERVOORSTELLINGEN EN VOLKSGELOOF.

Deze jachten, die het karakter van ceremonies droegen, vertoonden de zeer eigenaardige Chineesche opvattingen omtrent het dier, waarbij b.v. bijzondere kracht werd toegekend aan haarkleur, staart en wervels [3]) van een paard. Zoo moesten ook de paarden, welke voor die jachten bereden werden, van voorgeschreven afmetingen zijn, vier shaku (omstr. vier voet) hoog, op vaste wijze aan manen en staart gefatsoeneerd, met roodverlakte stijgbeugels in geel of blauw doek, en van buik- en staartdoek voorzien [4]).

China's invloed deed zich ook gevoelen in de voorstellingen, waarmee het volksgeloof [5]) vossen, dassen, katten, slangen, om

[1]) De Visser, The Bodhisattva Ti-Tsang (Jizo) in China and Japan (Erste Sonderveröffentlichung der Ostasiatischen Zeitschrift, ch. VI, blz. 161 vlgg).

[2]) Shinzinger, Die Jagd auf Hunde im alten Japan (Mittheilungen des Deutschen Vereins für Natur- und Völkerkunde Ost-Asiens. Band X, blz. 3 vlgg.).

[3]) De Groot, geciteerd door Habbema in Indische Gids 1910, I, blz. 20. De daar gegeven verwijzing is echter blijkbaar onjuist.

[4]) Leer was als dierlijk product in een Buddhistisch land natuurlijk uit den booze.

[5]) Zie de verhandelingen van Prof. de Visser in Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. XXXVI—XXXVIII, en in de Mittheilungen des Seminars für orientalische Sprachen, 14e Abteilung, benevens in de Verhandelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen, (afdeeling letterkunde, deel XIII, no. 2).

van draken en tengus nu maar niet te spreken, verbond. Dat populaire element, waarop een goed Confucianist met verachting neerzag, begon zich onafwijsbaar te doen gelden in kunst en literatuur [1]) en tooneel. Deze nieuwe strooming en de belangstelling, welke zij aanvankelijk ook bij de heerschende kringen ondervond, was n.l. een hoofdkenmerk van de zooeven genoemde Genroku-aera. Een verslapping van het standenonderscheid deed zich gevoelen, ongebondenheid en weelde namen toe. De van het begin af gevreesde vijanden rezen dreigend op. Inderdaad roerden zich vulkanen; steden brandden af.

§ 5. ARAI HAKUSEKI, SHINTŌ EN KEIZERVEREERING.

Hij, die tegen deze stroomingen en gevaren den dam opwierp van het Confucianisme, de daimyō's en andere grooten in hun neiging tot praal beteugelde, de vijf verhoudingen opnieuw aan het volk inscherpte, maar ook, als een praktisch man, de brandweer te Yedo organiseerde (wat na hem werd voortgezet en voltooid), deze man was de leermeester en raadsman van den shōgun Ienobu (1709—1713): Arai Hakuseki [2]). Eigenlijk was hij een van buitenaf gekomene onder de traditioneele beoefenaars van de staatsphilosophie en hij vond dan ook in Hayashi Hōkō een verbitterd tegenstander.

Een voornaam punt van verschil tusschen beide richtingen betrof den Mikado en zijn huis. Onder de Confucianisten liet men den keizer wel uit China afstammen, maar stelde hem toch niet hooger dan een ceremonieel ornament [3]). Tevens werd hij beschouwd als een goede zondebok in geval van veel rampen of omina; in zulke omstandigheden zag men er niet tegen op hem eenvoudig af te zetten. Toch lag in het Confucianisme wel

[1]) Florenz, Geschichte der Japanischen Literatur, blz. 419, 582; Aston, A history of Japanese literature, blz. 267 vlgg.

[2]) Over Hakuseki's leven en philosophie zie de beschrijving van Mita Hōkō in de bewerking van Lönholm, Hakuseki und Sidoti, Anhang III (Mittheilungen der Deutschen Gesellschaft für Natur und Völkerkunde Ost-Asiens Bd. VI, Heft 54, blz. 180) en zijn autobiographie, Oritaku Shiba no ki (Herinneringen uit ledige uren), vertaald door G. W. H. Knox in Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. XXX. Zijn invloed vertoont ook het plakkaat van 1711, waarover beneden (zie Hall, a. w.). Voor de brandweer (door Yoshimune in 1722 voltooid) zie de verhandeling in Mittheilungen der Deutschen Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ost-Asiens, Bd. X, blz. 247 vlgg. en de Japansche werken daarover in de Leidsche Universiteitsbibliotheek (Catalogus Serrurier, no. 507 en no. 510).

[3]) Duthu, Hayashi Razan, a. w.

degelijk de mogelijkheid voor hooger waardeering opgesloten. Dat bleek aan het zoo Chineesch denkende hof te Mito [1]). Men kon zich daar niet vereenigen met Razan's onhistorische en onnationale afstammingstheorie voor den Mikado. Ongeveer in de Genroku-aera ontstond daar, ter bestrijding van dit punt, de groote Japansche geschiedenis „Dainihonshi", die de aandacht vestigde op het eigen verleden, het zelfbewustzijn der natie prikkelde en den grooten stoot gaf tot die richting der Japansche geleerden (Wagakusha [2])), welke de heerschende Chineesche ideeën met kracht zouden aanvallen, en de herleving prediken van zuiver Shintō met keizervereering.

Hakuseki zelf, die ook op historisch gebied gewerkt had en een zending naar het Mikadohof te Kyōto vervulde, had blijkbaar denkbeelden, welke overeenkwamen met die van de geleerden te Mito. Hij stelde voor het keizerlijk hof te ontheffen van de bepaling, dat alle leden behalve den kroonprins bonze of non moesten worden. Dit werd ten deele uitgevoerd, en andere prinsen werden daardoor in de gelegenheid gesteld om een gezin te stichten. Zoo maakte hij den band tusschen het keizerlijk hof en het Buddhisme losser. Tevens beoogde hij ermee de huwelijksbanden tusschen Yedo en Kyōto nauwer aan te halen.

Maar na Ienobu's dood begon Hakuseki's invloed tijdens de regeering van den minderjarigen Ietsug (1713—1716) te tanen, en Yoshimune (1716—1745) herstelde de Hayashis in eere, zoodat de oude geleerde zich morrend terugtrok.

Yoshimune gaf de toenadering tot Kyōto op; hij was bevreesd, dat groote invloed van het keizerlijk hof de luxe zou bevorderen en verslappend werken op de aloude instellingen van zijn geslacht. Daarom wezen zijn edicten uitsluitend op den stichter van zijn huis, Ieyasu, en was daarin van geen keizerlijke traditie meer sprake.

Deze staatkunde zou gevaarlijk blijken bij het wassend aanzien van den Mikado. Reeds in 1760 (of 1766) moest een samenzwering verijdeld worden, waarbij behalve keizerlijkehof grooten

---

[1]) Clément, Mito, a. w., en het artikel Tokugawa Mito Mitsukune bij Papinot, Dictionaire d'histoire et du géographie du Japon, blz. 802. Deze Mitsukune heeft bewust het Shintō beschermd.

[2]) Tegenover de Chineesche geleerden (Kangakusha), zie beneden (§ 18) en E. Satow in Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. III, Appendix, „The revival of pure Shintau".

(kuge) ook confucianistische geleerden en leden van den krijgsadel (buke) betrokken waren.

§ 6. DE SHŌGUNS ALS HOOFD VAN DEN KRIJGSADEL.

Zoo bleken de shōguns met tal van krachten te moeten rekenen. Als hoofd van den krijgsadel bezaten ze hun macht; de loyale philosophie [1]) wijst, behalve op de familietraditie uitgaande van Gongen Sama (Ieyasu), op het belang van legeraanvoerders (vertaling van Shōgun), zonder welke ook in China de keizer maar bitter weinig beteekende. De krijgsman-philosoof was het ideaal; zijn stand die bij uitnemendheid onder de Tokugawas. Het teeken shi, dat in het Chineesch in de allereerste plaats den confucianistischen geleerde en ten tweede de civiele of militaire ambtenaren weergeeft, duidt in Japan uitsluitend den samurai, den vazal, aan. Alweer in de Genrokusperiode wordt de zede- en plichtenleer voor wat men de Japansche ridderschap genoemd heeft, (in de eerste plaats piëteit en opoffering van den dienaar voor zijn heer) theoretisch verklaard en vastgelegd in de „Bushidō" door Yamaga Sōkō [2]). Tegelijk wordt ze toegepast en gewijd, zij het niet ten gunste der regeering, in de beroemde daad der 46 rōnin. Op den band van het geslacht, welke teweegbracht, wat den enkeling te zwaar viel, en op de trouw van de daarin opgenomen vazallen, d.w.z. op hun clan en huismacht steunden de Tokugawas.

De kern van hun eigenlijk gebied was gelegen in het midden van het hoofdeiland Hondo, grootendeels de latere Tokaidō en Hokurokudō, en bestond verder nog uit bezittingen, over het geheele land verspreid [3]).

Zoo stonden wegens hun opperheerschappij de historisch of geestelijk, militair of economisch belangrijkste steden en land-

---

[1]) Knox, A Japanese philosopher (Transactions of the Asiatic Society of Japan, XX). n.l. Muro Naokiyo, inleiding tot en vertaling van diens „Shundai Zatsuwa" (± 1730), blz. 24, 39 enz.

[2]) Over de Bushidō is veel geschreven; ik noem alleen de werken van Nakariya Kaiten en van Itobe Inazo.

[3]) Bij het volgende heb ik zeer veel dienst gehad van Rathchen, Japans Volkswirtschaft und Staatshaushalt (Schmoller, Staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen X, Band I, Heft 2, blz. 26 vlgg). Zie ook Gubbins, The feodal system in Japan under the Tokugawa Shōguns (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. XV, blz. 131 vlgg.).

U. OF ILL LIB.

schappen onder hun onmiddellijk bewind: Kyōto, Fushimi, Nara, Sumpu, Yamada, Nikkō, het eiland Sado met zijn goudmijnen, Ōsaka, de groote handelsmarkt, de zeehavens Niigata, Hakodate, Shimoda, Uraga, Sakai en Nagasaki (de plaats der vreemdelingen). Van dat eerste domein was evenwel een belangrijk gedeelte weer onderbeleend aan hun vazallen. Dit waren:

1e. hun eigenlijke samurai, die rechtstreeks onder hun banier stonden en waarvan de grootste, de zoogenaamde Hatamotos, een soort van lijfwacht vormden;

2e. een aantal daimyōs, die zich voor den beslissenden slag van Sekigahara in 1600 bij hen geschaard hadden en aldus in een nauwere, doch meer afhankelijke verhouding tot hen gekomen waren; dat waren de Fudai, 160 in aantal. Van dezen waren er 23 verwanten van het Tokugawa-huis en 3 daarvan namen weer een bijzondere positie in. De heeren van Mito bekleedden de plaats van permanent raadsman, een soort van vice-shōgunaat; die van Owari en Kii leverden den opvolger bij uitsterven van de hoofdlinie. Uit laatstgenoemden tak stamde (ingevolge deze bepaling) Yoshimune, in wiens houding veel daardoor wordt verklaard.

De overige leden van de krijgerskaste bestonden uit de 106 Tozamadaimyōs. Dit waren degenen, die bij gemelden slag de andere partij gekozen hadden en dan ook vele hunner bezittingen hadden moeten inboeten. Toch omvatte de opbrengst hunner landen (volgens welke men de waarde ervan en de positie der eigenaars bepaalde) nog meer dan $^1/_3$ van dien van het geheele rijk.

Deze opbrengst werd n.l. omgerekend in koku (180,39 liter) rijst en daarvan kwamen er 9,3 millioen voor de Tozama tegen 9,4 voor de Fudai (wier minimum per daimyaat 10.000 koku bedroeg), en 8 millioen voor het shōgunaat. Van het laatste gedeelte ging echter bijna de helft af aan bezittingen van tempels en Hatamotos (maximum 9900 koku) benevens aan inkomsten van het keizerlijk hof.

De Tozama ontleenden hun gebied onmiddellijk aan den keizer, maar de shōguns waren ook hun hoofden en reglementeerden ook hen bij de edicten van 1615, 1635 en 1665. Zij waren immers met hun volgelingen eveneens verdedigingsplichtig. Het aantal te leveren manschappen te paard en te voet hing af van de inkom-

sten [1]). De eigen troepen van den shōgun schat men wel op 80.000 man; de totale legermacht kan niet hooger dan 400.000 geweest zijn (het aantal gezinshoofden der samurai). Hierbij waren echter slechts enkele tienduizenden te paard en een gelijk aantal met geweren gewapend. De lange vredestijd dreigde soms de strijdvaardigheid te verslappen en ook aan den vestingbouw en de kustverdediging werd vermoedelijk niet altijd de hand gehouden.

Meer reëel dan de krijgsdienst waren de geregelde geschenken, meest in landsprodukten (zijde, paarden enz.), die de daimyōs aan den shōgun (van wien ze een tegengeschenk ontvingen), aan verschillende hooge ambtenaren en ook aan de tempels moesten opbrengen. Om hen te verarmen diende eveneens de sankinkōtai, afwisselende residentie, om het andere jaar in Yedo, waar ze dus een hofhouding moesten onderhouden en, tot 1665 [2]), hun vrouwen en kinderen als gijzelaars achterlaten. Eenzelfde strekking had de plicht tot uitvoering van groote werken of geregelde diensten, recepties of wachten. Dit laatste werd ook als straf opgelegd en evenzoo het afstand doen ten gunste van den opvolger en het verplaatst worden naar een kleiner gebied. De Fudai liet men ook om politieke redenen wel verwisselen. Tenslotte zaten laatstgenoemden aan de voornaamste verbindingswegen en hadden gemakkelijker communicatie, de Tozama daarentegen waren verspreid. Onderlinge huwelijken en verbintenissen zonder toestemming van Yedo en alle verkeer met den keizer was den daimyōs verboden. Door verspieding hield men aan deze bepalingen de hand.

Toch kan van het Tokugawa-bestuur gezegd worden, dat de glans van zijn macht en zijn bevelen bij het uitstralen van het

---

[1]) Over de militaire inrichting zie de verhandeling van Daizai Shundai, vertaald door Kirby, Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. XL). Genealogisch-militaire almanakken: lijsten der landsheeren, hun inkomen, woonplaats, familie en gevolg, zijn vrij talrijk; eenige bevinden zich in de Leidsche bibliotheek (b.v. Catalogus Serrurier. no. 408, een voor de periode 1736—'40); een bewerking van eenige in het uitvoerig handschrift van Titsingh (Britsch Museum, additional manuscripts 18099, Boek I en II).

[2]) Aldus Brinkley, History of the Japanese people, blz. 586. Echter vond ik dit nergens elders; uit een der verhalen van Titsingh (aanteekeningen over de Sjōguns, (Britsch Museum, add. mss. 18099, zie ook aldaar ns. 9391 en 9393, later in Fransche, Engelsche en Nederlandsche uitgave) op Ieshige 94 blijkt, dat de barrière van Hakone nog diep in de 18e eeuw voor vrouwen gesloten was. Dezelfde auteurs geven het verschil in jaartal (1760 of '66) voor de op blz. 50 vermelde samenzwering.

middelpunt Yedo geleidelijk verduisterde, naarmate het gebied der landsheeren en ambtenaren verder verwijderd was, en dat het gehoorzamen vaak omgekeerd evenredig ging met den afstand. De Shimazu familie van Satsuma b.v., op een na de grootste daimyōs en van het begin af Yedo's verklaarde tegenstanders, waren feitelijk oppermachtig in hun land; zij konden zich den geheelen duur van den Tokugawa-tijd handhaven in hun onaantastbaar gebied op Zuid Kyūshū, zonder dat men hen ooit krachtig durfde aantasten [1]).

§ 7. AMBTELIJK BESTUUR.

Behalve aanvoerder der Buke was de shōgun hoogste rechter in crimineele en enkele civiele zaken. Hij regelde (krachtens verdrag) de keizerlijke huishouding en de buitenlandsche zaken. Zelden evenwel voerde hij zelf het bestuur; het persoonlijke vervaagde in de staatsinrichting behalve bij enkele krachtige figuren, als Yoshimune, en zoo ging het ook veelal in de daimyaten. Het was de clan, de familie met vazallen en ambtenaren, die het gezag in handen had. Men spreekt van „het bakufu van Yedo", waarin echter wel degelijk de leiders te kennen zijn. Bovenaan stond het go Rōjū (centrale raad der ouden of ordinaire rijksraad, zooals de Compagnie ze noemt), doorgaans met 5 leden; dan volgde een „jongere", dus lagere (zoogenaamde extra-ordinaire) raad, „wakatoshiyori" geheeten, en die 6 leden telde. Daaronder stonden 3 uitvoerende bugyōcolleges: het eerste voor toezicht op tempels en godsdienstzaken (de jishabugyō, 6 leden), het tweede voor het bestuur in Yedo (machibugyō, 2 in getal), het derde voor het financieel en administratief gedeelte (kanjōbugyō, 5 leden).

Onder laatstgenoemd college stonden de locale ambtenaren ten plattelande [2]). In de gemeenten heetten die nanushi, in de districten daikwan. Boven een aantal daikwans stond soms weer een gundai, zoo b.v. over het heele eiland Kyūshū.

De bovenvermelde steden, waar het bakufu direct gezag oefen-

---

[1]) Over de positie der daimyōs zie nog de Becker, Elements of Japanese law, historische inleiding (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol., XLIV, part. II, blz. 3 vlgg.).

[2]) Mac Laren, Japanese government documents (Transactions Asiatic Society of Japan, vol. XLIV, part I, blz. 59); vgl. „Local gouvernment under the Tokugawas", (aldaar, vol. XIX, part. I).

de, vertoonden in haar administratie onderling nogal afwijkende inrichtingen. Zoo waren in Yedo de reeds genoemde machibugyōs. In Kyōto daarentegen resideerde de shoshidai (grootrechter in Compagniestermen) die tevens met de Sekke en Densa het toezicht hield op het keizerlijk hof. Hij had de jurisdictie in de omgeving, en in tijd van nood het militair bevel over heel West-Japan. Onder hem stonden in Kyōtō zelf 2 machibugyōs en evenzoo de bugyōs van Nara en Fushimi. In Ōsaka vond men een dergelijk ambtenaar, de Jōdai; ook aan dezen waren de machibugyōs ter plaatse en de bugyō van Sakai ondergeschikt. Jōdais zetelden nog in enkele andere steden; verder had men in sommige Kimbans, maar in de meeste gewone bugyōs als hoogste gezaghebbers. Van laatstgenoemde categorie waren die te Nagasaki de belangrijkste.

In het bestuur werden de plaatselijke autoriteiten bijgestaan door organisaties der grondbezitters, vereenigd tot groepen van 5 en tot wijken en straten. Daarnaast had men bestuurders, gekozen door boeren en gilden (de kumigashiras), vertegenwoordigers der grootste grondbezitters, in de steden de machitoshiyori enz. De locale ambtenaren hadden over het geheel groot gezag, wat betreft rechtspraak en belastingen; uitvoering van het verbod tegen het Christendom was een van hun eerste plichten.

De hoofdtrek bij al deze ambten was bij het begin van ons tijdvak, dat ze meer en meer familie-eigendom waren geworden. Het aantal benoembare personen was al dadelijk zeer beperkt, althans voor de hoogere: jisbabugyō, jōdai, shoshidai, wakatoshiyori, kanjōbugyō en rōjū, om een hierarchische trap te geven. Deze allen moesten namelijk ingenomen worden door Fudaidaimyōs; Tozama waren uitgesloten, ook al waren ze bekwaam; en van die Fudai kwamen alleen nog degenen in aanmerking,welke een voor het ambt vereischte rang en inkomen hadden. Immers bezoldiging was er (afgezien van de naar Oostersche zede geheel wettige geschenken) ook niet aan verbonden; het werd beschouwd als dienst en gaf vrijstelling van andere lasten. Bovendien deed ook hier zich het overwicht derfamilie gevoelen; het ambt werd uitgeoefend door de han; alle samurai van den heer hadden er deel aan. Door deze oorzaken hechtten de ambten zich aan een of enkele daimyaten (b.v. dat van dairō (groote oude), voorzitter der rōju, aan de heerlijkheden van Ii, Hotta en Sakai); de ambten werden dus veelszins erfelijk. Soortgelijke verschijnselen deden

zich voor bij de lagere. Deze, zooals de gewone bugyō, nam men meest uit de hatamoto. Bij de colleges bestond vaak de gewoonte van afwisselend bewind door elk der leden (bij de rōjū om de maand). Ook daar dus verdeeling van macht en belemmeren van persoonlijk régime.

§ 8. GESCHIEDENIS EN ONTWIKKELING VAN HET BESTUUR IN HET BEHANDELDE TIJDVAK (1700—'86).

Maar nu deed zich juist omstreeks Tsunayoshi, de Genroku, (toen de bureaucratie de macht aan zich begon te trekken en de shōgun, zoo het heette uit voorzorg na den moord en op den dairō, Hotta Masatoshi uit de vergadering van rōjū verwijderde), tegelijk een andere mogelijkheid voor. Lager geplaatsten kwamen door list en gunst, mogelijk ook als reactie tegen de overgroote macht van den clan naar boven, gelijk Yanagisaawa Yoshiyasu (Yasuaki), dien we reeds ontmoetten. Dit kon niet geschieden zonder dat in de daimyaten plaats voor den parvenu werd gemaakt; zoo ontstond een crisis, die wordt weergegeven in het, misschien onjuiste, verhaal, als zou Tsunayoshi door zijn gemalin vermoord zijn, omdat hij zich vergreep aan de wettige erfopvolging [1]).

De familie hernam haar recht, maar ze kon niet verhinderen, dat bekwame mannen buiten de allerhoogste of in 't algemeen de aangewezen kringen onmisbaar bleken en de leiding kregen, gelijk Hakuseki, zoon van een onaanzienlijk Samurai. Deze verbood dan ook de overmatige geschenken der daimyōs en wilde voor de ambtenaren het Chineesch examenstelsel invoeren. Kennis in plaats van rang! Bovendien stelde hij censoren aan, tot toezicht op de ambtelijke knoeierij, die b.v. bij belastingen geweldige afmetingen had aangenomen. Zoo bond hij den strijd met de bureaucratie aan.

Yoshimune voorzag nu in de moeilijkheid door een titel en aanvullend inkomen te verleenen voor den duur van het ambt. Tevens vergemakkelijkte hij den overgang der bezittingen van een familie. De gelegenheid stond daarmee open, tot het toevoegen van steeds nieuwe trappen en tusschenpersonen, met den ooster-

---

[1]) Brinkley, History, blz. 605, vermeldt, dat de Shōgun aan de pokken stierf; den moord vermelden daarentegen als historisch niet slechts Titsingh, a. w., maar ook Florenz, Literaturgeschichte, en Papinot, a. w., in voce Tokugawa Tsunayoshi.

schen zin voor het indirecte, terwijl in veel gevallen het wezenlijk bestuur kwam aan de middelste ambtenaren en erfelijk gebleven posten vaak tot een leegen titel werden. Ook het shōgunsambt zelf verloor zich op den duur achter de dichte haag hofceremonieel. Dit gaf weer aanleiding tot het instellen van functionarissen met zeer hoogen rang, welke slechts de taak hadden vreemde gezanten aan te kondigen of geregeld te informeeren naar „de hooge gezondheid" [1]).

Nog was het zoover niet, zoolang Yoshimune vast de teugels hield. Hij voelde zich hersteller der oude gewoonten van Ieyasu, van goede zeden, van eenvoud en krijgshaftigheid en van Confucianisme; maar hij was toch niet afkeerig van nieuws: het residentiesysteem der daimyōs in Yedo beproefde hij af te schaffen en in plaats daarvan een schatting te laten betalen; maar hij moest erop terugkomen. De ambtelijke inrichtingen stelde hij definitief vast; hield echter allen onder contrôle met het, door zijn zorg tot vollen wasdom gekomen systeem der metsuke of dwarskijkers, volgens den karakteristieken naam van de Compagnie.

Hij, de zoon van een concubine, welke de volle maat en meer van de kinderlijke piëteit genoot, in betrekkelijk onaanzienlijke en sobere omstandigheden opgevoed, kende iets van het volk; hij wilde voeling blijven houden door het opstellen van bussen voor berichten direct aan den shōgun. Nog tijdens Hakuseki bleek n.l., hoe moeilijk een petitie bij de bureaucratie ingang vond; ook al, daar, wegens de goede orde en de vrees voor precedent, het volk steeds ongelijk had en de gemeene man geheel onbekend was met de wet, terwijl Yoshimune die nu openbaar liet maken.

Bovendien verkoos hij zijn medewerkers niet altijd uit den eersten rang, gelijk bleek bij Matsuura Yoshiro (Kawauchi) en vooral den als rechter beroemden Ōoka Tadatsuke, die ook werkzaam was bij de codificatie van het recht en bij de financiën. Daar kwam Yoshimune's aard, zuinig tot op het schriele af, aan het licht. Zijn groote vrees was dan ook de weelde en ceremonie van een vorstelijk hof; daarom schuwde hij verbinding met Kyōto;

---

[1]) Een uitvoerige lijst van al het hofpersoneel bij Titsingh (Britsch Museum, add. mss. 18099, Boek III); zie ook Kani Shō, uittreksels uit de registers der regeeringsambtenaren Universiteits-Bibliotheek Leiden (Catalogus Serrurier, no. 500).

daarom moesten titels als „Ō" (koning) en „Chin" (pluralis majestatis) uit zijn edicten verdwijnen.

Zoo bleef het ook na zijn afstand (1745) ongeveer tot zijn dood in 1751. De eerste maatregel daarna was echter zijn oude paleisbeambten allen op straat te zetten; Ieshige (1745—1760), in uitspattingen verzonken en geheel onder den invloed geraakt van zijn persoonlijke dienaren, had blijkbaar al lang het toezicht van zijn vader als drukkend gevoeld. De familie, die een anderen opvolger had voorgestaan, maar wier overwicht ook Yoshimune blijkbaar had tegen gegaan, verloor nu eerst recht aan invloed. De Genroku-aera keerde in veel opzichten terug.

En eerst recht, toen, bij den afstand van zijn vader Ieshige (1760), Ieharu, op wiens in zijn jeugd uitstekenden aanleg zijn grootvader gehoopt had, de leiding terstond weer opdroeg aan Tanuma Okitsugu, die ze reeds te voren had bezeten en ze gezamenlijk met zijn zoon Okitomo behield tot den moord op laatstgenoemde in 1784 en den dood van den Shōgun in 1786. Dit ging gepaard aan een omkoopbaarheid, demoralisatie en verwildering, zoo verzekert de geschiedschrijving van hun tijd, als sinds lang niet waren gezien. Daarentegen wijst de buitenlandsche beschouwer Thunberg [1]) op groote welvaart, bloei en tal van andere lichtzijden. Maar ook dat veranderde, toen in de laatste 10 jaren van hun bestuur, gelijk na de Genroku rampen door vuur (vulkanen) en water, honger en ziekten benevens ongeregeldheden zich voordeden, voor de bestrijding waarvan zij tal van drukkende heffingen moesten opleggen. Het was toen immers naar de algemeen doorgedrongen opvattingen wel duidelijk, dat men van den rechten weg af was. Met vaste hand maakte dan ook de familie zich weer van het gezag meester.

Shōgun Ienari (1785—1837) was uitgehuwd aan een dochter der Satsumas en nog slechts 15 jaar oud, maar zijn schoonvader kwam niet tot invloed. Zijn neef Matsudaira Sadanonu, kleinzoon van Yoshimune en ten deele de drager van diens geest, nam de zaken in handen.

§ 9. LANDBOUW EN GRONDBELASTING.

Die noodtoestanden nu hadden echter nog een anderen kant,

---

[1]) Thunberg, Resa uti Europa Africa, Asia III, blz. 282 vlgg.

n.l. dat ze de aandacht vestigden op het volk [1]). Niet zoozeer de semmin, uitgestootenen, bedelaars, of wie door hun beroep eerloos of onrein heetten (tooneelspelers, bewerkers van dierlijke producten) waren in de eerste plaats van belang, maar de breede laag van de heimin, het gewone volk, de drie maatschappelijke klassen behalve hof en feodaliteit, waar ze geheel buiten stonden: boeren, handwerkers en kooplieden. Van deze meer in het bijzonder de eersten, de hyakusho (de honderd geslachten), sinds de oudste tijden werkzaam in en als de beide andere ook gebonden aan hun bedrijf. Een bedrijf, niet alleen onmisbaar, maar als in volkomen overeenstemming met en een weerspiegeling der telkens hernieuwde schepping van het heelal (zoodat de stand ervan weergeeft of de harmonie verstoord is), eigenlijk de eenige belangrijke tak van productie. In China ieder jaar gewijd door het voorgaan van den Keizer zelf met de ploeg; in Japan bij het Shintō de instelling van Amaterasu, de zonnegodin. De bouw van gewassen kreeg nog grooter belang, daar alle dierlijk voedsel, ook melk, voor den Buddhist verboden is.

Ten deele droeg men dat belang ook wel over op de nijverheid, zooals die voor het vervaardigen van kleeding; verder had de teelt van genotmiddelen vaak nog een hoogere beteekenis, zooals de thee door de er aan verbonden ceremonie en het jaarlijks aanbieden van het eerste produkt uit Uji aan den Shōgun, welk laatste gebruik de sobere Yoshimuni echter afschafte: want het voornaamste waren toch de voedselgewassen.

„Het volk is de hemel des heeren, en het voedsel is de hemel van het volk" zegt het Confucianisme.

Men vindt onder de meest verbouwde granen de drie soorten mugi (eerst in 2 varieteiten en tarwe, deze laatste het minst en alleen om Yedo en op Kyūshū). Verder is een vermeldingswaardig product boonen, waarvan Thunberg [2]) een aantal weet op te noemen en waaronder de soyaboon (dairū) een belangrijke plaats

---

[1]) Het hoofstuk II, „La Société" uit La Mazellière, Le Japon, III, hoewel ook niet altijd nauwkeurig, verdient toch de aandacht; het berust echter voor een aanmerkelijk deel op de publicaties van Whigmore (Transactions of the Asiatic Society of Japan, XIX en XX, met appendices).

[2]) Vele gewassen; bij Thunberg, Resa III, blz. 91—98; een uitvoerige beschrijving van den landbouw aldaar IV, blz. 76—92; zie verder Rein, a. w. De waardeering ervan bij Droppers, Old Japanese economic theories (Transactions Asiatic Society of Japan, vol. XXIV, Minutes of meetings)

inneemt; echter diende de teelt daarvan vooral als aanvulling op de randen van het rijstveld. Want rijst was eigenlijk het gewas bij uitstek; daarin berekende men immers de heele opbrengst. Terwijl de daimyōs bosschen en woeste gronden bezaten, hadden boeren vast recht op het bebouwde gedeelte, mits zij de cultuur onderhielden, terwijl bij wijze van geschenk (mitsugi) een bepaald quantum ging naar de voorraadschuur van den heer. Die last bedroeg op de bakufu-terreinen 40 % en werd tijdens Yoshimune verhoogd tot 50 %. Toch ging men daar nog niet boven de uiterste grens van betalen, in tegenstelling met veel daimyaten, waar bovendien van alles (niet alleen rijst als bij het bakufu) belast was [1]. De heer toch moest er zich en zijn gevolg van onderhouden, de rest, zoover wenschelijk, van de hand zetten en voorraad maken voor slechte tijden.

§ 10. MISGEWAS, HONGERSNOOD EN HUN GEVOLGEN.

Als men oordeelde naar den uitslag der oogsten, zou volgens ons Westersch begrip het nogal vaak uit den haak moeten zijn met de harmonie en dat niet alleen in die tijden, toen er zoo sterk de nadruk op gelegd werd. Er is namelijk van 1690—1790 15 maal misgewas en hongersnood vast te stellen, in de jaren 1702, 1710, 1721, 1732, 1749, 1757 en 1780—'87 zelfs zeer hevig [2]. Weliswaar veelal van plaatselijken aard, maar de gevolgen waren, door de feodale instellingen, ook dan ernstig genoeg. Dat blijkt uit de statistiek, welke den, door Yoshimuni weer ingestelden, census verschaft.

Wij zien er uit, dat de bevolking tot 1732 nog toenam. Zij bedroeg toen buiten de vrijgestelden (leden van de feodaliteit en priesterschap, benevens jeugdige personen) bijna 27 millioen zielen, doch daalde sindsdien tot 25,5 millioen in 1746, om in de periode 1760—'80 omstreeks 26 millioen te bedragen, doch daarna weer tot beneden de 25 millioen te zinken.

Deze gevolgen waren toe te schrijven aan de economische zelfstandigheid der daimyōs, waardoor degenen, die in onderscheid met de anderen een goeden oogst hadden, hun koren liefst vast

[1]) Zie de chronologische aanteekeningen vooral over branden, kometen, enz. bij Titsingh, a. w. (Britsch Museum, add. 9394).

[2]) Droppers, Population of Japan in the Tokugawa period (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. XXII, blz. 250).

hielden, terwijl, ook bij goeden wil, de moeilijkheden van vervoer uit het eene naar het andere gebied nog vele waren, afgezien van de natuurlijke terreinhindernissen en technische bezwaren. De landheeren met slechte oogsten moesten om hulp verzoeken in Yedo, voorschot vragen, schulden maken bij kooplieden. Hongersnood had dus vaak tweeledig gevolg: ze bracht de feodaliteit deels zwaar nadeel, maar ook ten deele groot voordeel; overvloed deed de prijzen van het koren dalen en verminderde dus hun aller inkomen.

§ II. OPKOMST VAN HET GELD ALS RUILMIDDEL.

In het merkwaardig en duidelijk vertoog van Dazai Shundai [1]), waarop Nachod reeds de aandacht vestigde (waarschijnlijk geschreven omstreeks 1730), blijkt, dat het bij dit vraagstuk ging om den grondslag van het economisch leven, tusschen edel metaal en landbouwprodukten. Verontwaardigd zegt de confucianist Shundai: „vroeger was het graan geëerd, nu het goud". De geregelde reizen der daimyōs naar Tōkyō hadden reeds eerder een toenemend geldverkeer in de hand gewerkt; sindsdien (in de Genroku- en de daarop volgende Hoei-Shōtoku-, en het begin der Kyōhō-perioden tot na de schaarschte van 1721) kwam daar de wisselende en onzekere prijs van het graan bij, die er vele, vooral pas ingestelde, landheeren toe bracht hun heele administratie om te zetten, met als basis edel metaal. Het was bij uitgaven als voor salarissen, die vroeger naar de opbrengst van zeker stuk land berekend werden, zooals bij de betaling der samurai gebruik was en bleef ook voordeelig, die nu in geld vast te stellen, waar de rijst zoo duur was; aldus geschiedde dan ook met de bezoldiging hunner administratieve bestuursambtenaren. Voor belasting betalenden, vooral in de groote steden, gold een dergelijke

[1]) Ik gebruikte de vertaling van Kirby, Food and Wealth (Transactions of the Asiatic Society, XXXV). Mogelijk wijkt de tekst, die Nachod ten dienste stond, hiervan af, en is aldus de verschillende opvatting, waartoe ik kwam, te verklaren. Nachod zegt immers, dat de muntverandering o. a. diende om den toestand der feodaliteit, die in schulden stak, te verlichten (a. w., blz. 412 met noot 1), terwijl mijns inziens duidelijk blijkt, dat Shundai's vertoog dateert van ± 1730 (Kirby, a. w., blz. 164) en de toestanden beschrijft van dien tijd, zoodat de nood van den kleinen adel bestond na en wel als gevolg van de geldknoeierij (Food and Wealth, blz. 118 vlgg. en 179).

Tevens is de autobiographie van Hakuseki (vertaling Knox, a. w.) van groot belang.

verandering; ook zij verkregen het verschuldigde berekend in geld [1]. Over het geheel blijkt dus, dat in die jaren Japan de trap van het metaalruilmiddel (Geldwirtschaft) heeft bereikt. Daarvoor gebruikte men vooral goud in het oosten, de Kwantō, het land van den Shōgun, zilver ten westen en zuiden van Ōsaka.

De vraag naar geld en metaal nam nu natuurlijk zeer toe, en daaruit meende het Bakufu een voordeel te vinden, toen het én wegens de verkwistingen van Tsunayoshi, èn door de noodzakelijke uitgaven, veroorzaakt door branden, aardbevingen enz., zich voor uitgeputte reservefondsen en ernstige moeilijkheden geplaatst zag. De leiding der financiën was juist te voren gekomen aan de wakatoshiyori, en de invloedrijke man op dit gebied, die ook in betrekking stond tot Yasuaki, was Hagiwara Shigehide. Hij bracht een vermindering in gehalte van alle specie tot stand, waardoor men in de behoefte tot meerder aanmaak kon voldoen en een aanwinst voor de schatkist hoopte te vinden. Het meest had hij echter eigen voordeel in het oog, en hield voor zich 200.000 ryō met tal van geschenken.

Nu begonnen een aantal daimyōs echter met dezelfde oogmerken papiergeld uit te geven, zoodat een algemeene inflatie te wachten stond. Doch toen verbood het Bakufu de papieruitgaaf en de daimyōs moesten, om het zelfde te bereiken, tot gedwongen leeningen hun toevlucht nemen.

§ 12. MUNTVERANDERINGEN; METALEN, MIJNBOUW.

a. Muntstelsel en waardeverhoudingen vóór de Genroku-aera.

Als uitgangspunt voor het nagaan der veranderingen kunnen wij m. i. het best nemen de oorspronkelijke eenheid van munt: koperen of ijzeren stukken, die bepaald werden naar een gewicht, de mon of zeni (sen = $58^1/_3$ gram), hoewel vele stukken lichter waren, soms zwaarder. Bij de Compagnie stonden ze bekend [2] als pitjes en werden gerekend voor omstreeks $^1/_{10}$ stuiver. Er was een gat in, en ze waren geschikt om aan bossen van 1000 stuks (kwan) geregen te worden en zoo mee gedragen te worden. Er waren van vroeger ook nog andere, Chineesche stukken, in omloop, maar de hoofdzaak waren toch de in de 17e eeuw geslagen munten; vooral die uit Kanei-13 (1636), welke het model waren voor

[2]) Whigmore, Private law in old Japan (Transactions of the Asiatic Society of Japan, XX, Introduction, blz. 5, Taxation, blz. 94 vlgg.).

[1]) Imhoff's memorie met bijlagen en brieven (Factorij-archief Japan, Alg. Rijksarchief).

de meeste later aangemaakte stukken, die daarom Kanei tsūhō (Kanei circulatiemunt) heetten, waren van groot belang [1]).

Het zilver berekende men naar het gewicht; hetzelfde als dat van de kopermon, ook „momme" genoemd en „maas" bij de Compagnie, die dit op $^1/_{10}$ „tael" stelde. De stukken hadden geen vaste waarde, werden steeds gewogen en heetten kinjo of „schoenen" (de Compagnie sprak van schuiten), omstreeks 600 momme zwaar, of in klein, z.g.n. gebroken geld, „boonen" (mameita) van 6,4 of 4 à 5 momme.

De eenheid van het goud was de ryō, een gewicht van 4,8 mon of momme, de munten waren de ōban of han (7,3 ryō), alleen bij daimyōs in gebruik, de koban (1 ryō), de groote verkeersmunt, (ruim f 25,—) en de bu ($\frac{1}{4}$ ryō).

Allerwege werd dus de zwaarte als maatstaf gebruikt, waarmee samenhing, dat de munt van zeer zuiver gehalte was, afgezien b.v. van eenig zilver, dat bij de Japansche bewerking altijd in het goud achterbleef, en koper, dat men bang was door lood uit het zilver te halen. Er werden ook nauwelijks eenige onderscheidingsteekens gebruikt behalve voor koper. Op dien grondslag gold nu 1 ryō = 60 (55—65) mon zilver = 4400—4800 mon koper. Voorschrift was in 1636 1 ryō tegen 4 kwamme koper, maar de verhouding had zich in werkelijkheid gewijzigd (1e phase).

b. Veranderingen in de Genroku en daarna.

De veranderingen tijdens de Genroku bestonden dus in het uitgeven der specie naar een waarde, welke het gehalte niet meer dekte, zoodat de regeering die nu voorschreef; en deze verwierf daarmee dan ook aanzienlijke baten (eigenlijk crediet). Hakuseki schat die voordeelen op millioenen ryōs, afgezien van wat in de zakken der ambtenaren terecht kwam. Evenwel geschiedde het, zonder dat de financieele nood afdoende gebaat werd. Het niet volwaardige geld was nu door teekens gewaarmerkt, maar daardoor werd de vervalsching niet voorkomen, die aan duizenden den dood aan het kruis bezorgde. Zoo werd het goud, naar Bataviasche bepaling, gebracht van 202 op 132 karaat; het zilver werd vooral in de volgende Hōeiperiode (1704—1711) zelfs viermaal, tenslotte tot op $\frac{1}{4}$ van het vroeger gehalte verminderd. In 1709 was eveneens een proef genomen met koperstukken van bijna 3 mon zwaar, die tegen 10 der gewone moesten

[1]) Van de Polder, Abridged history of the copper coins of Japan (Transactions of the Asiatic Society of Japan, XIX, blz. 468 vlgg.).

aangenomen (2e phase). De reactie liet zich ook niet wachten onder het confucianistisch getint régime na den dood van Tsunayoshi; het was immers een inbreuk op de juiste menging der metalen en op de oude inzettingen. Dadelijk werd het groote kopergeld afgeschaft. Er verscheen een nieuw financieel lichaam in het Bakufu, de keizerlijke (d.i. shōgunale) „rekenkamer" noemen het de Hollandsche bronnen; en Ienobu was een sterk voorstander van terugkeer tot de zuivere munt uit de Keichō-aera (den tijd van Ieyasu), die handelsartikel kon zijn zoowel als ruilmiddel. Maar hij liet Shigehide wegens zijn bekwaamheid voorloopig in dienst; en deze schijnt buiten zijn weten met verknoeien van het zilver tot dekking van het tekort in de schatkist te zijn voortgegaan, zoodat men pas tegen het laatst van zijn regeering tot het uitgeven van een betere soort kwam.

c. Overgangstoestand, goud.

Maar bijzondere moeilijkheden leverde het goud, de keizer, het centrum der vijf metalen, waarvan lang niet voldoende aanwezig was voor de sterk toegenomen behoefte. De rijkdom aan goudertsen in Japan is, naar de meening van alle deskundigen op dit gebied [1]), bij de opening des lands dan ook tegen gevallen.

Bovendien bepaalde men zich destijds nog tot de beste, aan de oppervlakte gespoelde, aders, maar zelfs daar was de productie alleen loonend door de lage bezoldiging, die oorspronkelijk alleen bestond in het stof, dat aan de kleeren der wasschers bleef hangen. De mijnen van Ōshū, Mutsu en Sado, die in den tijd van Ieyasu en daarvoor de groote bronnen waren geweest, begonnen te verminderen.

Men moest dus tot een tijdelijken maatregel overgaan: n.l. de bijmengselen uit de Genroku-munt te smelten tot ongeveer het gehalte der vroegere bereikt was. Er kwamen aldus kleiner en lichter stukken (Batavia bevond het gewicht der kobans 25 conderijn tegen 47 vroeger), doch met bijna gelijke hoeveelheid goud als in de Genroku-stukken, gemerkt met het karakter

---

[1]) Netto, Mining and mines in Japan (Memorials of the University of Tokyō, Science department 1879, blz. 1 vlgg.).

Gowland, Metals and metalworking in old Japan (Transactions and proceedings of the Japan society, vol. XXII, blz. 26).

Geerts, Minerals and metallurgy, part 4 en 5 (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. IV, blz. 89 vlgg.).

Idem, Produits de la nature Japonaise et Chinoise, II, partie inorganique et mineralogique, blz. 483 vlgg.

„ken". Daarmee was feitelijk erkend, dat het stukken van minder waarde waren; niettemin heeft de regeering bij „placcaat", een z.g.n. „sadame" (een verordening niet slechts voor de ambtenaren, maar openlijk aan den weg opgehangen): vastgesteld, dat deze kobans of ryōs bij alle transacties met de daimyōs en het Bakufu, bij belastingen enz., moesten worden aangenomen tegen 4.000 kopermon, en dat schijnt verder de officieele koers gebleven. Twee jaar vroeger was tijdelijk een afwijking hiervan ingesteld, die weer werd opgeheven. Doch de werkelijke verhouding bleef anders; kon de omwisseling tot het toen nog overheerschende slechte zilver in 1711—1712 naar Compagniesberichten 70 en ten slotte zelfs 83 mon per ryō worden, het sterk onderschatte koper, waarvan de aanmunting bij hetzelfde plakkaat tijdelijk geheel aan den staat was getrokken, werd (ook volgens de wet van Gresham) schaarsch, en kon niet lager dan tegen een verhouding van ± 40 mon tegen 1 mon zilver in koers gehouden worden, d. i. dus 3200 mon per ryō (3e phase).

De prijzen bleven hoog, ook nu de slechte oogsten voorbij waren, en dat werden ze eerst recht zoo, toen er berichten opdoken over een herstel der Keichō munt, door Ienobu op zijn sterfbed aangeraden, door Hakuseki sinds dien krachtig ter hand genomen, door Yoshimune voltooid. Hakuseki, die lang tegen Shigehide geijverd had, bracht hem eindelijk ten val en bleef toen, ook na het overlijden zijns meesters, nog de economische en financieele autoriteit.

d. **Hakuseki, herstel van de munt, gevolgen daarvan.**

Hij schijnt eerst op het oog gehad te hebben door koper-, of zelfs papiergeld in de moeilijkheden te voorzien, maar liet dat varen voor een veel beter eenvoudig plan, aan de hand gedaan door een koopman, zij het een van samurai-afkomst, en dat hij tegen alle ambtelijke kortzichtigheid en dwarsdrijverij doorzette.

Eerst kwamen er nieuwe kobans, die beter waren dan eenige vroegere, maar met de bijvoeging van overheidswege, dat de kenstukken maar de helft waard zouden zijn van deze. En het volk (zegt Shundai), dat dit had zien aankomen, verlaagde de waarde ervan bijtijds, zoodat de prijzen hoog bleven. Door de nieuwe bepaling, welke tevens de pas uitgegeven munt aan de vroegere uit de Keichō-aera gelijk stelde, was de eerstgenoemde weer overschat en de afgesleten oude stukken, die verborgen geweest waren, zag men nu overal in omloop. De nieuwe verdwenen op hun

beurt. Toen kwam de bepaling, dat alle slechte zilver was ingetrokken, maar deze specie steeg nu even sterk als de goudprijs daalde; de muntregisters van Ōsaka [1]) geven de verhouding aan als gewijzigd van 4360—2616 gram zilver per ryō. Die zilverschaarschte raakte men evenwel te boven. Het goud paste zich aan bij de omstandigheden. In de behoefte aan koper werd voorzien en het kwam weer in omloop; en nu volgde, na de schaarschte van 1721, in het volgend jaar een algemeene prijsdaling (4e phase).

Dit had echter verderfelijke gevolgen voor de landheeren en hun samurai, wier rijstinkomens bij de vorige duurte veel meer waard geweest waren en die, sinds 20 jaar daaraan gewend, hun geheele huishouding daarnaar hadden ingericht, maar nu de destijds ingestelde geldsalarissen tot hun nadeel zagen verkeeren. Zij wisten de tering niet meer naar de nering te zetten, en velen geraakten geheel in de macht van hun schuldeischers; vooral de toestand van den lagen adel was hachelijk.

e. Koper.

Nu schijnt Dazai Shundai o. m. als redmiddel de uitgave van groote massa's kopergeld aanbevolen te hebben. Maar hij zag tevens wel in, op hoe groote bezwaren dat stuitte. Daar was om te beginnen het zeer groote gebruik van dit metaal voor andere doeleinden: 1e. voor de bronzen in tempels, de groote Buddhabeelden, waartegen Shundai toornt, de klokken; 2e. voor zeer talrijke verbruiksvoorwerpen (ook elders uit ijzer of tin vervaardigde); 3e. aan de huizen, de groote Yashiki der daimyōs. Juist daardoor echter ging er bij brand zeer veel verloren; in het bijzonder, toen b.v. in 1724 te Osaka de centrale koperraffinaderij in vlammen opging; 4e was er het volksgebruik om de dooden eenig kopergeld (rokusendō, 6 sen reisgeld) mee te geven (wat ook sinds 1740 verboden werd), en ten slotte de buitenlandsche uitvoer.

f. Mijnbouw.

Daartegenover stond men, ook op dit gebied, voor een blijkbaar falen van den mineraalrijkdom des lands. Later werden de ertsgebieden allerwege omgewoeld gevonden; dat gold ook voor koper. De moeilijkheid schijnt (althans in iets later tijd) speciaal gezeten te hebben in de bestrijding van het grondwater, zoodra de delvers verder in den bodem doordrongen. Dan werd de exploitatie al gauw onvoordeelig, terwijl het streven van het Bakufu, en na Yoshimune ook van de ambtenaren persoonlijk, steeds meer werd, er een slaatje uit te slaan. „Dus klagen ze over gebrek en

[1]) Ikebe Komao, Outflow of gold in Japan (Far East, I, 9, blz. 23).

graven niet diep genoeg, in plaats van er desnoods bij te leggen", zegt Shundai. Onder deze omstandigheden zochten ze namelijk productie en prijs zooveel mogelijk te beheerschen. Daarom werd in 1738, toen er groote schaarschte bestond, al het gedolven koper bestemd voor de nieuwe munt te Ōsaka, om daar onderzocht te worden; en zonder officieele toestemming was particuliere aanmunting tijdelijk verboden [1]). Maar een eigenlijk mijnregaal bestond, zooals een later Japansch schrijver [2]) het uitdrukt, niet. Verschillende rijke velden lagen op gebieden van landheeren en waar deze niet zoo sterk stonden als b.v. de Satsumas, daar hielden ze dien rijkdom liefst wat achteraf, uit vrees, dat hun anders, bijv. door verplaatsing, die gebieden ontnomen zouden worden.

g. Opvattingen van volksgeloof en Confucianisme.

Zij sloten hier aan bij het volksgeloof, als zouden de Goden der bergen hun schatten afgunstig bewaken en wraak nemen op wie deze aanrandde, zoodat zelfs een matsuri (offer en feest ter eer dier Goden) voor het openen eener mijn onvoldoende scheen. Shundai beveelt als proef daartegen divinatie aan; overigens vindt hij, dat de Keizer, Zoon des Hemels en eigenaar van den grond (en in wiens naam de shōgunale regeering optreedt), toch alleen daarover te zeggen heeft; en dat er genoeg erts moet zijn, daarvoor zorgt immers de Ri (Li). De opvatting was n.l., dat de 5 metalen: goud, zilver, koper, ijzer, tin, ontstaan ui teen bepaald soort geologische formatie in den tijd van 200 jaar. Nu kan men daarbij den nadruk leggen erop, dat er dan toch steeds nieuw bijkomt, of op dien langzamen groei, waardoor men ze met de beenderen van het groote organisme, dat het heelal is, vergeleek, in tegenstelling met het vegetatieve hout-element, dat als 't ware de huid en haren vormt, die zich snel herstellen.

h. Hernieuwde verzwakking van de munt.

Hoe dit zij, onder Yoshimune overwoog natuurlijk de zuinigheid; waarschijnlijk was er daarbij een werkelijk tekort, althans wat betreft goud; want na de aanmunting op groote schaal in de voorafgegane jaren werden sinds 1716 in 20 jaar slechts 8,2 millioen stuks kobans geslagen, en waar de bevolking nog (tot 1732) toenam, achtte men dit niet voldoende, zoodat in 1736 als 5e phase weer een andere koban verscheen met minder gehalte en minder gewicht, die tot na de 18e eeuw

[1]) Van de Polder, a. w., blz. 478.
[2]) Kussaka, Das Japanische Geldwesen, blz. 25.

in gebruik bleef. Tevens ging het zilver weer in gehalte achteruit en in 1739 kwamen er zelfs ijzeren „pitjes”.

i. Slotphase. Tenslotte ging men in 1764 en '73 stukken van bijna zuiver zilver slaan volgens den vorm (regelmatige munten) en naar de verdeeling van de ryō, zoodat een begin van een gouden standaard schijnt ingevoerd en aldus in het goudgebrek voorzien te zijn. Tevens verschenen destijds weer velerlei ijzeren en koperen stukken. De landheeren oefenden ook het muntrecht weer vrijer uit. (6e phase).

§ 13. SOCIALE VERSCHUIVING, KOOPHANDEL.

a. Chineesche opvatting. Dat was dus het einde van de muntveranderingen in de 18e eeuw. De maatregelen van 1737 brachten weer prijsstijging, maar toch (zeggen de Compagniesberichten), treuzelden vele daimyōs met de invoering ervan. Misschien, omdat die de uitgifte van papiergeld, waartoe zij sinds 1730 weer het recht hadden, bemoeilijkte. En of het hun toestand duurzaam verbeterde?

Immers, „al die complicaties”, constateert Shundai, „komen vooral het volk ten goede; de adel kan daar in zulke zaken niet tegen op”. Daarmee duidt hij reeds de groote sociale verschuiving aan, welke eraan gepaard ging. Dat „volk” waren de kooplieden, die sinds de Genroku een plaats innamen in de literatuur, financieel de beheerschers des lands, maar zelfs onder de heimin, de minst geachte klasse, het andere uiterste van de landbouwers. Hun beginsel was de winst, die Chu Hi als inferieur tegenhanger stelt tegenover dat van den vorst. Een samurai mocht het land bewerken; maar handel was zelfs te omineus om er over te spreken. Dat een koopman handelt naar de Bushidō, vermeldt men als groote bijzonderheid.

b. Verhouding tot en ingrijpen van de centrale regeering. Doch de practijk was en werd steeds meer, dat alleen zij behalve den shōgun kans hadden rijk te worden (Thunberg) en dat hun positie vrij wat beter was dan die van hun standgenooten in China (Titsingh); dat zij door hun crediteurschap erin slaagden om zich in den samuraistand te doen adopteeren en door hun weelde andere klassen in de oogen staken. Zij vormden dan ook het groote gevaar voor de vaste en onwrikbare sociale- en familieorde, die de grondslag was van het Tokugawa-régime [1]) en het kenmerk

[1]) Fukuda Tokuro, Gesellschaftliche und wirtschaftliche Entwickelung in Japan (Münchener wirtschaftliche Studien, no. 42), blz. 140 vlgg.

van de ware harmonie. „Als het chaotische de overhand krijgt, verlaten de menschen hun natuurlijk bedrijf (den landbouw) en worden tokohouders", zegt 't Confucianisme [1]). Reeds onder Ienobu in 1711 scherpte dan ook het vroeger genoemd sadame den burgers in: het naleven der vijf verhoudingen en het blijven van ieder in zijn stand. Yoshimune trachtte in opbouwenden zin den landbouw te bevorderen en zoo de boeren te verzoenen met hun lot; hij gaf gelegenheid om onontgonnen land in cultuur te brengen [2]); hij bevorderde de cultuur van nog onverbouwde gewassen, voedsel, verfstoffen, zelfs genotmiddelen; hij streefde naar beter doorvoering van het systeem der voorraadschuren met de eraan verbonden prijsnivelleering. Daartoe was zeker al dadelijk de hulp der kooplieden vereischt. Sinds het midden der vorige eeuw hadden de kakeya's het beheer over de centrale pakhuizen te Ōsaka en daarmee over de administratie voor tal van daimyōs, wier zaakwaarnemers en bankiers ze feitelijk werden. Daartegenover stond in Yedo de fudasashi, die de rijstopbrengst van de shōgunale- en Hatamoto-domeinen *a*) beheerde, alles tegen vaste commissie. Fuda waren „bewijzen" op onderweg zijnde of nog te leveren rijst; zij kregen de rol van handelspapier; groote transacties hadden er in plaats. Het plakkaat van 1711 al, verbiedt combinaties van handelaars tot het opdrijven der prijzen en de prijsverlaging van 1722 moest ook van de speculanten worden afgewrongen. Van toen af begon het samenwerken van agrarische en commercieele belangen plaats te maken voor een soort voogdij van laatstgenoemde. Terwijl Yoshimune dan ook de in 't nauw gebrachte feodaliteit eenigszins tegemoet kwam (residentieplicht en papiergeld), had hij een streng oog op die plotseling opgekomen handelaars. De rentevoet werd vastgesteld op 5 % (1729) en de prijzen voor de rijst eveneens voorgeschreven, ± als 1,3—1,5 koku per ryō (1736) [3]).

c. Commercieele opvattingen

Zeer karakteristiek, hoewel uit twijfelachtige bron, is dan ook de uitspraak, waarmee zijn befaamde medewerker Ōoka voor 't eerst zijn roem als rechter zou gevestigd hebben [4]). Hij krijgt

a) Zie hiervoor blz. 52.

[1]) Dazai Shundai, Doing nothing (Wuwe), bewerking Kirby (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. XII, blz. 2).

[2]) Een Sadame van 1722, Hall, a. w. [3]) Van de Polder, a. w., blz. 475.

[4]) Waarschijnlijk uit de Ooka Meigo Seidan; men vindt den tekst in Chamberlain's. Introduction to the study of Japanese writing.

het voor zich als een geval van brandstichting van een Buddhistische non uit samuraifamilie bij een aanzienlijk koopman. Zij verhaalt, hoe deze er haar, die rustig leefde, toe bracht, interest van haar kapitaaltje te maken, hoe zij hem uit dank en vriendschap geld leende zonder reçu, en hoe hij daarvan gebruik maakte om haar 300 ryō afhandig te maken, met de hulp waarvan hij een groote zaak geopend en zijn fortuin gevestigd had. Zij had daarop uit wraak brand gesticht. Het was wel de heldere blik van Ooka op alle menschen, die dadelijk inzag, dat dit waar was. Maar zou niettemin in een beslissing, waarbij de rechter zonder bewijs den koopman veroordeelt tot terugbetaling met interest, en waarbij de non praktisch vrij kwam, zou in zulk een beslissing niet een zekere voldoening hebben gestoken, dat de rijk geworden koopman nu ook betalen moest aan de arme non? Men vindt hier, dunkt me, iets van denzelfden overheidsgeest, die nog in veel later dagen de concessie weigerde om een groot hotel, dat was afgebrand, weer op te bouwen, daar de kleinere yadoyas nu ook eens een kans moesten hebben [1]). Van aanmoediging der bedrijfsuitbreiding was ook in die dagen geen sprake; zelfs in den landbouw werd grootexploitatie tegengegaan [2]).

d. **Verkeer.** Ook het binnenlandsch verkeer had niet op ruime schaal plaats. Behalve de natuurlijke gesteldheid des lands werkte het feodale systeem daarbij belemmerend. Slechts indien dit stelsel ertoe leidde, zooals op de groote wegen, die de daimyōs jaarlijks volgden op hun tocht naar Yedo, waren er hulpmiddelen aanwezig voor reizigers- en goederenverkeer, in den vorm van geregelde pleisterplaatsen, waar paarden en koelies te krijgen waren.

Het paard was dan ook bij uitstek lastdragend dier; voor den landbouw werd het weinig gebruikt wegens de plateaus van het rijstveld en voor de jacht deugde het weinig, daar het spoedig bezweet geraakte, zoodat feodale grooten stoeterijen inrichtten ter verbetering. Maar voor het vervoer was het dikbuikig, koppig ras des lands in zijn element. Overigens schikten deze dieren zich goed in de van Westersche gebruiken zoo ver afwijkende behandeling. Men bevestigde het tuig en steeg op van rechts, bond

---

[1]) Chamberlain, Things Japanese, blz. 301; aldaar nog enkele andere voorbeelden van de overgeleverde handelsopvattingen.

[2]) Cesselin, Quelques causes célèbres du juge Ōoka (Mélanges Japonnais, no. 27, blz. 340 vlgg., no. 28, blz. 481 vlgg.).

het paard op stal met den kop naar den uitgang gekeerd zoo vast, dat het niet kon gaan liggen, zonder ruif, met zijn voer (hooi, gerst, soms wat boonen) in een tobbe aan den kop bevestigd[1]). Van overheidswege werd ook voor deze pakdragers gezorgd, doordat b.v. in den schaarschen tijd van 1711 voor paarden en koelies maximum belading werd vastgesteld.

Doch voor het handelsverkeer waren de wegen en het vervoer te paard in het geheel niet voldoende. Daarom koos men hierbij vaak den zeeweg, hoewel die buitengewoon gevaarlijk was; niet alleen wegens de vele stormen in dit land, maar ook om de soort van schepen. De regeering toch verbood het bouwen van vaartuigen boven een bepaalde grootte, zoodanig, dat de wel toegestane alleen geschikt waren voor de kustvaart. Twee modellen waren het meest in gebruik (Kaempfer beschrijft ze), maar beide bleken zoo onhandig, dat schipbreuken zeer veelvuldig voorkwamen. Toch trotseerden de kooplieden die moeilijkheden en risico's, waarschijnlijk om zich daardoor te onttrekken aan het voortdurend toezicht der overheid en de goederen desgewenscht tijdelijk op te kunnen houden. De ambtenaren der kustplaatsen kregen dan ook last om de schepen streng te onderzoeken.

e. Organisatie van den handel.

Het zou echter onjuist zijn te meenen, dat de koopmansstand den invloed der algemeen heerschende, officieele opvattingen niet zou hebben ondergaan. Ook bij hen ziet men de groote beteekenis van de verwantschap in het openbare leven. De zoon kiest het vak van den vader, of wel hij gaat over tot een ander geslacht, zoodat de begrippen familie en bedrijf elkaar dekken. Onder die omstandigheden kon het aantal firma's betrekkelijk weinig toenemen. Degenen, die voor een bepaalden tak van handel bestemd waren, ontvingen hun opleiding, d.i. ze werden geadopteerd in een bestaande zaak en hadden het vooruitzicht, zelf een eigen filiaal te mogen besturen. Die filialen bleven echter meest in contact met het hoofdbedrijf en de algemeene leiding ging vaak over van de eigen zoons op de aldus opgenomenen en aangetrouwden. Op deze wijze werd naar den vorm het kleinbedrijf gehuldigd.

Iets soortgelijks blijkt ook in den geest van den Japanschen koopman, die nog later huiverig was voor groote transacties en

[1]) Rein, Japan in Reisen und Studien II, blz. 56.

destijds maar $^1/_{10}$—¼ van zijn kapitaal gebruikte en de rest uitzette. Dit werkte het credietstelsel in het verkeer nog meer in de hand en maakte tevens, dat bij kleinen omzet en veel risico de winsten hoog moesten zijn.

Deze eisch kon slechts vervuld worden door aaneensluiting en handhaven van het alleenbedrijf, hetgeen geschiedde door de gilden. De voornaamste van deze waren die der groote toiya-huizen op de distributiemarkt Ōsaka, de centra van den geheelen handel. Sommige bezorgden den afvoer vandaar naar de algemeene afzetplaats Yedo. Andere (minder exclusief ingericht dan eerstgenoemde), verzamelden de producten uit het geheele land. Laatstgenoemde traden (analoog aan de bovengenoemde kakeya en fudasashi) als ondernemers en kapitalisten op voor boeren en handwerkers, en waren met den chusainin (makelaar) de middelaars, welke volgens de heerschende Chineesche opvatting bij alle maatschappelijke handelingen noodig geacht werden.

Weliswaar vervoerde de producent ook zelf wel de goederen of liet deze, eveneens voor zijn rekening en risico, aanbrengen door een cargadoor (ninushi), maar hij consigneerde toch aan een bepaald huis, en moest bij een der toiyas terecht komen. Die firma berekende dan een commissieloon van 3½—10 %. Vaak stuurden de toiyas echter een agent of een geschreven bestelling, waarin de qualiteit enz. van hetgeen verlangd werd nauwkeurig omschreven stond. Op goederen, volgens de laatstaangeduide wijze geleverd, werd dikwijls een voorschot gegeven van $^1/_2$ tot $^2/_5$ van den prijs. De aflevering van de bestelling geschiedde op langen termijn (tot een jaar toe), wegens het vervoer over zee. De eindafrekening had bij een groot aantal artikelen (b.v. katoenen en andere stoffen) plaats na afloop van den verkoop, daar de toiya van den opbrengst nog eerst een bepaald percentage genoot.

De auctie werd door den toiya aangekondigd, en alleen chusainin mochten er aan deelnemen. Ze had plaats bij (nu en dan schriftelijk ingeleverd) opbod, terwijl een officieel prijsnoteerder (urikata chotsuke) erbij aanwezig was. Van het oogenblik der toewijzing af zijn de goederen ter beschikking en verantwoording van den kooper; met dezen wordt echter pas later afgerekend. Bij de zooeven genoemde transactie, tegenover de makelaars en verder tegenover den kleinhandelaar (ko urinin), was een ingewikkeld credietstelsel in zwang. De toiya neemt,

zooals hieruit volgt, de risico op zich voor de betaling van de makelaars[1]).

f. Gilden.

Het streven der groote gilden in Ōsaka was dus den producent zoo ver mogelijk van den consument en het verschil in prijs zoo groot te houden als het maar kon. Daartoe werkten ze samen met de gilden van Yedo, en namen zelfs het scheepvaartverkeer tusschen beide steden in handen. Daarna trokken ze het geldwisselen (eigenlijk bankstelsel) in den tijd der muntveranderingen aan zich. Aldus werden ze van steeds grooter belang voor het maatschappelijke leven en tevens in klimmende mate ook bij de staatsverhoudingen betrokken.

De bestuurders des lands hadden de kooplieden naar beide bovengenoemde steden uit Fushimi en vooral uit Kyōtō overgeplaatst. In de laatste stad hadden de gilden reeds veel vroeger erkenning verworven. Toen volgden die van den nieuwen regeeringszetel, Yedo. Kenschetsend is daarbij, hoe het eerste officieele gilde aldaar dat der badhuishouders was (toezicht op de openbare zedelijkheid), en dat daarna erkend werden die organisaties, welke den handel in belangrijke levensmiddelen beheerschten, namelijk: visch en groenten; sinds het begin van ons tijdvak komen de fudasashi op, als handelaars in rijst. Het was dus het Bakufu te doen om, 1e, een gehoorzamen koopmansstand, 2e om een geldschieter en economischen steun. Dat laatste vond het vooral bij het bekende huis Mitsui (Echigoya). Omstreeks dien tijd worden 10 gilden in Yedo en Ōsaka vermeld. In 1720 volgden de geldwisselaars en kort daarna blijkt hun getal voor elk der twee steden op meer dan het dubbele te zijn gestegen. Zij schijnen destijds reeds wel talrijke voorrechten, maar nog niet overal een bepaald monopolie gehad te hebben, al kwam het praktisch daar wel vaak op neer.

Wel was vermoedelijk destijds hun organisatie gevormd, waarbij in het algemeen een aantal aandeelhoudende leden (huizen, kabushiki geheeten) waren vereenigd tot een genootschap (Kumi), en gold dat over de minder aanzienlijke van deze een jaarlijksche of maandelijksche, over de grootere een permanent bestuurder fungeerde. De leden mochten hun gildebrief buiten toestemming niet uit hun familie vervreemden; ze konden er echter geld op opnemen.

---

[1]) Whigmore, a. w., vol. XX blz. 74. Zie verder aldaar vol. XX, Introduction § 6, Commercial houses en § 7, Guilds.

De algemeene erkenning der gilden kwam echter pas na den tijd van Yoshimune, in de Anei- en Meiwa-perioden, toen bij de verslappende banden en bij toenemende weelde meer concurrentie zich deed voelen. Bovenal echter kwam die van de zijde der landheeren, die een geweldige poging [1]) deden om zich economisch onafhankelijk te maken en zelf de afzetmarkt voor hun producten in handen te krijgen. Het Bakufu was echter destijds ervoor te vinden om de voorrechten der gilden nader vast te leggen, tegen aanbieding hunnerzijds van een myōgakin (dankgeld) en mudaimono (jaarlijksche geschenken). De leden der gilden moesten meedragen in die lasten, waartegenover echter vele voordeelen stonden.

g. **Verhouding tusschen feodale en economische belangen.**

De wisselwerking tusschen feodale en economische belangen had dus deze belangrijke beslissing teweeggebracht. Wij vinden ze ook elders, op den Tōkaidō [2]), ingericht voor de hofreizen der daimyōs', maar die tevens de drie groote koopsteden met elkaar verbond en wegens de vele stations uitermate geschikt was voor postdienst. Kaempfer heeft het woelige verkeer erlangs uitvoerig beschreven. Zelfs hebben wonderlijkerwijze een aantal takken van handel hun oorsprong aan samurai te danken; bijvoorbeeld gold dat voor de reizende kooplieden, die zelfs in het uiterste noorden doordrongen, en den handel in een medicament voor vele kwalen, welke handel zijn middelpunt had in het hof der Mayeda van Toyama. Maar het sterkst is de invloed van de landheeren te bemerken in de industrie.

§ 14. NIJVERHEID.

Deze tak van het economisch leven is steeds huisnijverheid gebleven en heeft zich onder het shōgunaat nooit tot eenigen omvang ontwikkeld. De autoriteiten (of kooplieden) hielpen de industrie aan een afzetgebied en vervoerden de producten naar de markt van Ōsaka, of wel zij werkte alleen voor haar naaste omgeving en een rijk daimyō was dan de groote afnemer (kunstnijverheid). Eenige takken mogen hier volgen.

a. **Textielnijverheid.**

Bij de textielindustrie [3]) greep al dadelijk de weeldepolitiek,

---

[1]) Fukuda, a. w.

[2]) Rein, en Rathchen, a. w.; zie ook Thunberg, a. w., IV, blz. 57.

[3]) Crewson, Textiles in Old Japan (Transactions and Proceedings of the Japan Society, vol. XI, blz. 1 vlgg.).

de nauwkeurige omschrijving der etiquette in. Bij de wetten van Ieyasu en Iemitsu was niet alleen voor het keizerlijk hof, ook voor de buke en hun samurai, de kleeding nauwkeurig voorgeschreven; bij de laatste was bepaald, wie zijde mocht dragen en dan nog slechts wit of purper met alleen geweven figuren. Voor de anderen en alle heimin bepaalde men katoen of hennep als stof voor de kleeding, wat Yoshimune propageerde door het zelf te dragen. Toch moedigde hij de binnenlandsche zijdeteelt in Kotsuke en Shimetsuke aan en ontwikkelde deze zich ook overigens, o.a. in Echigo en Sendai als liefhebberijteelt wegens de betrekkelijk gemakkelijke wijze van winnen, terwijl de kweekers zelf de bewerking van het spinsel ter hand namen. Katoen was kort voor Ieyasu opnieuw in Japan ingevoerd en verbreidde zich krachtig [1]).

b. Andere produkten.

Naast deze valt te noemen de bereiding van papier (door Kaempfer uitvoerig beschreven) en metaalwerk (de beroemde zwaärden, en koperen, bronzen of cloisonné vaatwerk).

c. Kamfer.

Van belang voor ons onderwerp is nog de productie van kamfer. Deze verkrijgt men van een boom [2]), die ook op de oostkust van Azië (Cochinchina, het Yangtsekianggebied) voorkomt, maar die in Japan den hoogsten wasdom bereikt. Thunberg heeft de destijds gebruikelijke bereiding der gom beschreven; zeer primitief geschiedde dit door distillatie van het hout in een soort houten hoed met stroo, waarin de kamfer dan blijft hangen. De daimyō van Satsuma schijnt een soort monopolie ervoor gehad te hebben. Men dient deze kamfer wel te onderscheiden van de tropische soort, die op Borneo en Sumatra voorkomt en gevonden wordt in holten en spleten van den boom. Men onderscheidt ze met de maleische namen ,,kapur China" en ,,kapur Baros". De laatste werd gebruikt als medicijn.

d. Zwavel.

Eveneens schijnt in Satsuma een middelpunt geweest te zijn voor de zwavelbereiding, die pas in de 18e eeuw eenige uitbreiding kreeg in dit zoo vulkanische land.

§ 15. KUNSTNIJVERHEID, LAK EN PORCELEIN.

Afzonderlijk zijn te behandelen de bereiding van porcelein en

---

[1]) Poute, Cotton in Japan (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. IV, blz. 145 vlgg.).

[2]) Rein, a. w.; vergelijk Titsingh's ,,missiven", 1779 (Factorij-archief Japan, Alg. Rijksarchief).

lak, beide uit China afkomstig en oorspronkelijk nauw verbonden met de theeceremonie. Het vervaardigen van porcelein [1]) is eigenlijk pas bekend geworden uit Korea, op Hidevoshi's veldtocht daarheen; die kennis is nog na de sluiting des lands nader aangevuld door lessen der Chineezen te Nagasaki. Sindsdien bereikte men de vervaardiging van werkelijk porcelein; de fabricatie daarvan kwam omtrent het midden der 17e eeuw te Arita in Hizen op Kyūshū tot grooten bloei; daarvandaan werd ze overgeplant naar Kyōto. Andere middelpunten van aardewerk-industrie waren Owari en Mino. De 18e eeuw zag een hoogen bloei, bijzonder na Yoshimune. Vele daimyōs (ik vermeldde het reeds) onderhielden hun eigen pottebakkerijen (o.a. die van Kaga), en desgelijks stond het met het lak [2]).

Deze kunst was al veel ouder in Japan en had reeds in de vorige eeuw den naam van een Kōrin aan te wijzen; ze bereikte nu echter den hoogsten graad van techniek en verbreiding. Het meest bloeide deze nijverheid om Kyōto en Yedo: in één dorp met 4500 inwoners bij laatstgemelde stad waren 2000 lakwerkers. Ook Nagasaki had een afzonderlijke school van lakkunstenaars. Het was het voorkomen van den lakboom in de landschappen Dewa, Oshiu, Echigo enz., die de productie mogelijk maakte. Het opbrengen der kleuren: lampzwart, indigo en sapanrood, benevens het drogen was een even groote kunst en bijna nog hooger in tel dan de fijne schildering, het inleggen met goudblad en -draad benevens paarlemoer, het lakwerk uit deze jaren, die sterk deden afsteken tegen den strengen vaak onversierden eenvoud der oorspronkelijke voorwerpen, voor de theeceremonie in gebruik. Schakeering en vormenrijkdom zag men in de 18e eeuw, vooral na Yoshimune, overal. De vraag beinvloedde de productie; de populaire smaak deed zich gelden. Geheele landschappen, wolken, tempels, pagoden vindt men er op afgebeeld; dichterlijke motieven als nachtegaal en kersenbloesem worden talrijker; de kracht van heilbrengende figuren, als kraanvogel en schildpad met het hen omringende water, maakt het werk voor het publiek aantrekkelijk.

---

[1]) Men zie de uitvoerige verhandeling van Brinkley in het tijdschrift Chrysanthemum, later nog uitvoeriger in zijn China and Japan, vol. VIII.

[2]) Roorda en de Visser, Tentoonstelling van Japansch lakwerk in het Rijks-ethnographisch Museum. Zie ook de literatuuropgaven aldaar en Korschelt, Chemistry of Japanese lacquer (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. XII).

§ 16. KUNST.

a. Bouwkunst.

Het water vinden we ook in den bouwstijl, b.v. het golf (nami)-ornament aan de daken, waarschijnlijk als brandwerend symbool zeer veel gebruikt. Ook hier dus het magische, populaire begrip.

b. Beeldende kunst. Ukiyoe.

Want dat is het kenmerkende van de geheele behandelde periode, doch speciaal van de door de Confucianisten zwart gemaakte gedeelten ervan, dat vooral in de kunst de populaire begrippen en voorstellingen naar boven dringen en zich tijdelijk, b.v. bij het schilderen, verbinden met de reeds bestaande scholen, als samurai en heimin tijdens de Genroku-periode voor korten duur een nauwer contract krijgen. Maar sedert daarna van hooger hand de scheiding tusschen de klassen strenger dan ooit wordt geboden, gaan de stroomingen uiteen [1]). Naast de aloude Kano, Tosa en Kōrinkunst maakte nu de Shijō-school van Kyōto, die naar de natuur werkte, maar zich overigens inspireerde op den nieuw-Chineeschen, streng confucianistischen stijl (de bunjinga), onder Yoshimune een geweldigen opgang. Nog meer bekend is evenwel de andere populaire school, die, in plaats van het Buddhistisch pantheon Chineesche wijzen, oude keizers en helden, bijzonder het leven uitbeeldt van de straat, het theehuis en theater (het volkstheater, naast de adellijke Nōspelen opgekomen). Deze schilders geven voorstelling van den echt populairen kring der zeven zoogenaamde geluksgoden (Kaempfer, die er nog slechts enkele kent, noemt ze „goden van kooplieden"). In de prenten van die meesters komt de, ook reeds door Thunberg opgemerkte, vereering uit voor de Yoshiwara of, gelijk Titsingh het weergeeft, „huizen der dames van plaisier". Dat was de Ukiyoe-school, zoo geheeten, daar ze haar onderwerpen koos uit „de vlietende wereld" van het heden en het dagelijksche doen, waarvan het Buddhisme zich afwendt en die voor het Confucianisme het lagere vertegenwoordigt. Haar voornaamste uiting was de houtdrukprent; en ze bereikte na Yoshimune, vooral in de jaren 1765—'85, technisch en aesthetisch een hoogtepunt. Dit was mogelijk sedert de uitvindingen der kleurblokken, waardoor niet slechts lijnen, maar ook kleuren konden worden gereproduceerd, en waardoor de prenten goedkooper werden, dus ruimer aftrek vonden.

Met deze nieuwe middelen moesten dus in de kunst, tot op dien

[1]) Fenolossa, Epochs of Chinese and Japanese art, II, ch XVI en XVII. De Visser, Kleurendrukken in het Rijks-ethnographisch Museum (Elseviers Maandschr. 1912—'16).

tijd, geheel ongebruikelijke, onderwerpen bewerkt worden. Zoo kwam de gelegenheid open voor andere ruimtevoorstelling, en vooral voor gewijzigde lichaamsafbeelding.

c. Algemeene afwijkingen der Westersche opvattingen.

De Japansche kunst is vooral die der impressie, die de details terzijde laat, geen nauwkeurige nabootsing zoekt, maar het geven van een algemeenen aesthetischen indruk [1]). Zij bekommert zich weinig om mathematische juistheid van constructie en verhouding en brengt alleen hier en daar bepaalde gedeelten en relief. Ze geeft de groote lijn, de kern van de voorstelling en laat details, tonen, schaduwen, waterrimpels, wolkenvormen, den nauwkeurigen bouw van planten en dieren, de atmospheer meestal terzij. In de personen acht men vooral van belang hun houding als geheel, met het zich daarom plooiende kleed, ook wel het gelaat, maar dan toch vaak als caricatuur [2]).

d. Netsuke.

Ten deele vinden we een soortgelijke figuurvorming echter ook meer naturalistisch getint in de plastische kunst. Ook daar trekken tal van nieuwe vormen uit de werkelijke omgeving de aandacht, speciaal de zoo populaire netsuke, tot vasthouden van den gordelknoop allerwege gedragen [3]). Sedert 1720 trad ook deze kunst op breeder plan en ging den hoogsten bloei tegemoet.

§ 17. STUDIE VAN MAKROKOSMOS EN MIKROKOSMOS IN HET CONFUCIANISME.

a. Officieele positie der medici en astrologen.

In de banen der stoffelijke waarneming leidde nu ook, wat in velerlei zin juist de tegenstander van de volkskunst kan heeten, de confucianistische leer uit de school van Chu Hi. In afwijking met de als oppositie veel verkondigde opvatting van een ander Chineesch wijsgeer, Wang Yang Ming, die het oog slechts richt op eigen innerlijk, leert Chu Hi, dat de waarneming van Ki in al zijn verscheidenheid vereischt is om de Li (Ri) en zijn werking te kennen. Twee methoden stelden vooral in staat om den loop van het groote alorganisme te volgen en op te merken, of de harmonie verstoord was. Immers dan verstoorden kometen en verduisteringen de geregelde wenteling des hemels; en bovendien moest het menschelijk lichaam, dat daar zoo nauw mee samenhing, den

[1]) Dickins, The Mangwa of Hokusai (Transactions and Proceedings of the Japan Society, vol. VI).

[2]) Stratz, Körperformen in Kunst und Leben des Japaners; Brinckmann, Kunst und Kunsthandwerk in Japan I.

[3]) Brockhaus, Netsuke, blz. 123.

terugslag vertoonen door (het eerst bij den vorst) de ernstigste afwijkingen te zien te geven. Astrologen en medici behooren dan ook tot de belangrijkste officieele ambtenaren. Zij worden in de wetten van Ieyasu als hooge dienaren der landsheeren genoemd. De doctoren droegen nog lang evenals de Confucianisten de dracht der bonzen; met dezen legden ze die af. Het onderzoek van den shōgun door zes medici op beide polsen, de maag enz., was iederen morgen een vaste ceremonie. De groote daimyōs volgden Yedo na, hadden ook hun vasten staf en families van huisartsen [1]).

Buiten de door divinatie vast te stellen grenzen reikt het vermogen van den arts niet; ook overigens is het slechts zijn taak, de werking van de Li (Ri) tot zijn volle recht te laten komen. Hij mag niet storend ingrijpen evenmin als de rijksbestuurder zelf. Waarnemen en in het goede spoor houden, dat is dus de taak. De mensch is daar de „Liki" (het oud-Chineesche boek der etiquette), het product van hemel en aarde, van yang en yin, die zich beiden weer splitsen in ontelbare atomen en geesten (kwei en sen). Door de vereeniging daarvan vormen zich schepselen, waarin dus tegelijk licht, warmte, leven en duisternis, koude en dood huizen. Bij afsterven stijgt het een weer omhoog, keert het ander tot de aarde terug. Daarom moet het yang, levenselement in den mensch, worden versterkt door ademen en onthouden van spijs, door het aanwenden van veel yang houdende planten, bij voorbeeld hars en zaden van langlevende, altijd groene boomen [2]). *b.* Medicijnen.

Op deze en dergelijke grondslagen zijn nu geheele physiologische stelsels uitgewerkt. Men localiseert de beide principes in twee dubbele vuren, gelegen in hart en ingewanden eener-, milt en galblaas anderzijds [3]).

Het lichaam stemt verder overeen met de vijf elementen, en aldus weer met de heele indeeling der natuur, in al haar verscheidenheid, door de vijf hoofdorganen. Men kan dus heheele reeksen van overeenstemmingen opstellen, gelijk hier één volgt bij wijze van voorbeeld [4]).

[1]) Ook de keizer zelf natuurlijk, zie Titsingh, Aanteekeningen op de Dayries, (Britsch Museum, add. mss. 18100).

[2]) De Groot, Universismus, blz. 109—123.

[3]) De Visser, Fire and Ignes fatui in China and Japan (Mittheilungen des Seminars für orientalische Sprachen, Teil XVII, blz. 1 vlgg.).

[4]) Kleyweg de Zwaan, Völkerkundliches und Geschichtliches über die Heilkunde der Chinesen und Japaner. kap. II, V VI, vergeleken met Wieger, Histoire des croyances religieuses et des opinions philosophiques en Chine, leçon 41.

hoofd-orgaan	beheerscht	opening	element	kleur	jaar-getijde	wind-streek	weers-gesteldheid	smaak	gemoeds-functie
hart	bloed	ooren	vuur	rood	zomer	zuiden	warmte	bitter	wellevendheid
lever	pezen	oogen	hout	blauw-groen	lente	oosten	wind	zuur	welwillenheid
longen	huid	neus	metaal	wit	herfst	westen	droogte	scherp	rechtvaardigheid
milt	vleesch	mond	aarde	geel	laatste maand van ieder seizoen	midden	vocht	zoet	vertrouwen
nieren	beenderen, merg (o.a. hersenen)		water	zwart	winter	noorden	koude	zout	weten

Aldus heeft ook ieder orgaan een eigen toon, zoodat het lichaam een muziekinstrument gelijkt. In bijzonderheden echter vindt men nogal afwijkingen. O.a. brengt de „Liki" samenhang tusschen longen en vuurelement enz. en geeft de „Souwenn" een geheel andere verdeeling der geestesverrichtingen.

De vijf hoofdorganen staan in onderling verband met elkaar en de centra van yang en yin. Een aantal kanalen worden aldus door het gansche lichaam gedacht, waardoor bloed en levensgeest stroomen. De loop van deze bepaalt aan de oppervlakte meer dan 100 zeer belangrijke plekken. Dit had echter niets te maken met den bloedsomloop en het kloppen van de pols was ook, meende men, daarvan onafhankelijk. Die plekken werden n.l. hol gedacht, als verzamelplaatsen der uitwaseming en aldus gevuld met allerlei ziektestoffen en -geesten. Door het branden van een bepaald kruid, de zoogenaamde moxa, dreef men ze uit; en aangezien die plaatsen tevens correspondeeren met de hoofdorganen, kon men deze, ingeval er een niet behoorlijk werkte, door een juist toegebrachte naaldeprik tot zijn plicht brengen [1]). Een derde geneeswijze, op die circulatie berustende, was de massage, precies in omgekeerde richting met de onze.

Verschillende andere organen stonden in verband met deze voorstellingen: de maag, die men met bloed en urine in verband bracht, de galblaas, zetel van den moed, eenige soorten ingewanden, een „levenspoort" enz. Dat de lever, als het houtorgaan, bladervormig vertakt was, dat men geen afzonderlijke spieren onderscheidde, en aangaande het skelet in twijfel stond, of er 22 dan wel 32 wervels waren — dit alles wijst wel uit, dat het empirisch onderzoek zich totaal niet met lijkensecties bezig hield. Niet alleen Buddhisme en Shintō, met hun opvattingen over onreinheid van het doode lichaam, maar eveneens de Chineesche voorstelling, als zou verminking van het lijk ook voor den geest van de doode slechte gevolgen hebben, zoodat het openen ervan alleen als verzwaring van de doodstraf mogelijk was, al deze ideeën beletten een dergelijk onderzoek.

De diagnose was nu ten deele reeds uit gelaatskleur, reuk, gemoedstoestand, neigingen enz. van den zieke op te maken. Deze verschijnselen duidden het zieke hoofdorgaan aan, doch moesten

[1]) Kaempfer, Thunberg en Titsingh hebben zich allen daarmee bezig gehouden.

nader opgehelderd worden door divinatie en speciaal door onderzoek naar de gesteldheid van de pols. De arts voelt deze op drie plaatsen, ongeveer een duim boven elkaar gelegen aan elken arm en elke pols ook van weerskanten, dus totaal op 12 verschillende wijzen. De benedenste polsen, het dichtst bij de hand, geven het boven-, de hoogere het benedenste deel van het lichaam aan. Elke pols dient speciaal voor een of meer organen. Ook binnen deze normen was evenwel nog ruimte voor strijd tusschen verschillende scholen gelijk die over de verhouding van organen en elementen (zooals in de 17e eeuw in Japan), of zelfs voor twijfel aan actief en passief beginsel. Men vindt ook toepassing van bijzondere middelen als ginseng (den mandragorawortel) en theorieën, welke aan den verslappenden invloed van den langen vrede de verstoring van de circulatie der geestessappen toeschreven; tenslotte zelfs opbouwende onderzoekingen als die naar de geneeskracht van warme bronnen en de toepassing daarvan [1]).

c. Astrologie. De tweede soort van waarneming is die van den sterrenhemel, dienstbaar in de eerste plaats aan de kalendervorming, waardoor men gedurende heel het jaar de menschelijke verrichtingen overeenkomstig den weg des hemels indeelt en de gunstige tijden voor offers en andere belangrijke handelingen vaststelt. Dus zou reeds de eerste Chineesche keizer zon, maan, sterren en planeten hebben doen nagaan, om daarnaar het staatsbestuur in te richten [2]). In dezen geest moet men dus de heele hofastronomie van oud-China opvatten en evenzoo de hemelglobes, waarvan gesproken wordt tijdens de tweede Han-dynastie (25—220 n. Chr.). Terzelfder tijd zouden Chang Heng en anderen hun scheppingstheorieën hebben opgesteld. Daarbij wordt aan het begin der dingen het Tai K'i gesteld, dat we ook bij Chu Hi terugvonden en dat „wortel van de wet" wordt genoemd. Toen was er slechts „niet zijn" en „geest"; daarop ontstonden eerst „bestaan" (de stam der wet) en vervolgens „hemel" en „aarde", de een rond en bewegelijk en actief (yang), de ander vierkant, in rust, passief (yin). Aldus ontwikkelt zich uit de algemeene duisternis „de essentie" en daaruit de levende wezens (vrucht van de wet). De vorm van het heelal werd in deze theorieën voorgesteld als

---

[1]) Whitney, Notes on medical progress in Japan (Transactions Asiatic Society of Japan, vol. XII, blz. 311 vlgg.).

[2]) De Groot, Universismus, blz. 313 vlgg.

een ei; de hemel omsluit het als de schaal; een beeld, dat blijkbaar al in de Yih king voorkomt [1]).

Toch konden ook andere voorstellingen ontstaan door de uitspraak, dat de hemel boven, de aarde beneden was; de eerste wentelt om de poolster, die staat boven het keizerlijk paleis, middelpunt der benedenwereld. Op deze wijze krijgt men een soort koepelvorm. Dit vertoont eenige overeenkomst met de Buddhistische theorie; de noordpool staat daarin boven het hoogste punt der aarde; de sterren en de zon worden door dien berg om beurten verduisterd.

Maar deze opvattingen staan steeds op het tweede plan bij het aloverwegend belang der divinatie, waarop het kosmologische werk onder de klassieken, de Yih King geheel is ingesteld: „de wijze beschouwt de schitterende verschijnselen des hemels en de bepaalde ordeningen der aarde; aldus weet hij de oorzaak van wat duister is en wat helder, ziet het begin der dingen en volgt ze tot het eind; weet, wat kan gezegd worden over leven en dood . . . .” [2]). De bedoeling is dus: de diepste grond der dingen te leeren kennen, die makrokosmos en mikrokosmos in overeenstemming beweegt, en daarmee levensregels te vinden, welke alleen dat geheel in stand kunnen houden. Tot dat doel heeft men de 64 diagrammen met alle er aan verwante symbolisch-mystische getalverhoudingen; even hoort bij yin, oneven bij yang; elders plaatst men twee wielen met 5- en 6-voudige indeeling boven elkaar (hemel en aarde). Dan zijn er de 10 hemelteekenen en 5 planeten, die weer met de 5 elementen, kleuren, windstreken enz. in verband staan, de 12 uurteekenen, de 60-jarige periode.

d. **Wiskunde.**

Daarmee naderen we het gebied der wiskunde in het Japan der Tokugawas [3]), een geheimleer, waarvan de vondsten meest in de school (familie) onder meester en leerlingen bewaard bleven, middenstuk tusschen filosofie en kunst. Ze waardeert bijvoorbeeld formules naar hun eenvoud, d. w. z. het aantal woorden (karakters), waarin ze zich lieten uitdrukken; kenmerkend

---

[1]) Schlegel, Uranographie Chinoise, blz. 254; een werk met voorzichtigheid te gebruiken.

[2]) Yih King, vertaling Legge (Sacred Books of the East, vol. XVI), introduction, blz. 15, part. I § 949, 950.

[3]) Harzer, Exakte Wissenschaften im alten Japan, Rede; Mikami Yoshio, Development of mathemathics in China and Japan (Abhandlungen zur Geschichte der Mathematik, Teil XXX); Moriz Kantor, Vorlesungen, Teil III, blz. 646, IV, blz. 44.

was aan den anderen kant, hoe men wiskundige vraagstukken ophing in een tempel. De groote man in die scholen was Seki Kowa, die tot in de Genroku geleefd heeft. Doch breeder spreidde zich deze leer nog daarna. Het middelpunt van haar beschouwingen vormt het vraagstuk van de quadratuur van den cirkel. Mogelijk verwerkte men dit ook als praktisch probleem, maar zou niet tevens de verhouding van den ronden hemel en de vierkante aarde bij die overgroote belangstelling in het spel zijn geweest? Seki zocht de oplossing van het probleem door ingeschreven zeshoeken; later pastten de wiskundigen smalle strooken toe. Het getal π werd in verscheiden decimalen benaderd en eveneens als destijds in het westen in reeksen, die ook in onzen tijd veel belangstelling hebben gewekt, doch de strijd tusschen de leiders uit den tijd na Yoshimune geeft weer heel afwijkende begrippen te zien van die in Europa.

e. Studie van het oude; geschiedschrijving

Evenzoo werkte de Chineesche invloed door in de geschiedschrijving. Wel is de Japansche minder nauwkeurig dan die aan de overzijde van de Chineesche Zee, maar ze vertoont toch dezelfde voorliefde voor moraliseerende voorbeelden, hoe de deugd beloond, het kwaad gestraft wordt. Dan had de geschiedschrijving in Japan waarde als letteroefening, waarin het anecdotische een belangrijke plaats bekleedt, zooals Titsingh's vertalingen bewijzen.

§ 18. DE HERLEVING VAN ZUIVER SHINTŌ, DE WAGAKUSHA.

Reeds is er op gewezen, hoe de echt Chineesche studie van het oude de belangstelling gericht heeft op het verleden van Japan [1]), hoe de Keizeridee daardoor versterkt is en hoe zich dat ten slotte keerde tegen de overheersching van het Confucianisme zelf. Bij Kada Azumamaru en Kamo Mabuchi nam nog de eerste plaats in de aandacht voor de liederverzameling Manyōshū, voor de kroniek Kojiki, en de bewondering voor de oude wereld, daardoor geopend. Naar aanleiding daarvan hekelen die geleerden dan wel het zedenbederf, sindsdien door de Chineesche dwalingen binnengebracht, door welke dwalingen immers de Keizer op den achtergrond raakte. Maar met Motoori Norinaga

---

[1]) Satow, Revival of pure Shintau, vol. III, appendix; over de leiders der beweging Kada Azumamaru, blz. 6 vlgg., Kamo Mabuchi, blz. 9 vlgg., Motoori Norinaga, blz. 15 vlgg., Hirata Atsutane, blz. 36 vlgg.

komt tegen het eind van ons tijdvak een nog forscher geluid aan het woord. Krachtig verdedigt hij het bovennatuurlijke van de godenverhalen tegen de rationeel-plausibele chineesche systemen, wijst op het door alle klassieken onverklaarde wonder van alle leven en bestaan, van een aarde, die drijft in het luchtruim. Wie dan ook die theorieën van barbaren (de Chineezen) aanhangt, veracht zijn eigen land, zegt Norinaga; en dan richt hij de aandacht op de ononderbroken lijn van heilige heerschers, afstammend van de Zonnegodin, die het levend blijk zijn, dat Japan is het land der Goden, bij welk land alle andere achterstaan. Als uiting van iets eigens begroet hij dan ook de nieuwe populaire strooming in de schilderkunst, bijzonder de Ukiyoe-school en keurt de traditie in die kunst af [1]); in een overzicht der buitenlandsche betrekkingen (tot Ieyasu) beschrijft Norinaga alle hulde uit Japan, ooit aan den keizer van China gebracht, als bedoeld om voordeel en verkeerd. Stonden de Chineesche keizers achter bij den Mikado, dan zeker die zoogenaamde Wijzen: „niets als oproermakers, aanranders van het wettig gezag, welke ook in Japan alleen maar burgeroorlog en beroering hadden gewekt", is zijn aanduiding. Onuitgesproken maar duidelijk lag hier een politieke gedachte ten grondslag: niet slechts tegen het Confucianisme ging het, maar tegen het bewind, dat er op steunde. Die strooming zou aanzwellen, al meer, vooral toen de Shintō-theorie later, met Hirata Atsutane, tot volle ontwikkeling kwam.

§ 19. TOESTAND AAN HET EINDE VAN DE 18E EEUW, SADANOBU.

Gedurende deze aanvallen was bij de Kangakusha, die de Wijzen en de Tao nastreefden, volstrekt geen eenstemmigheid, en namen na Yoshimune de afwijkingen van de officieele leer volgens Chu Hi steeds meer toe. Daarenboven zag men de verwildering in het moreele, de overheersching van het geld en dus der kooplieden, het losraken van de maatschappelijke orde. Zou heel het stelsel wankelen?

Geweldige rampen teisterden het land, uitbarstingen (de Mihari, 1779, de Asana, 1783), overstroomingen, gevolgd door droogte met plotselinge regenvloeden, oogstmislukking, hongersnood, algemeene duurte. Onder die omstandigheden weigerden de kooplieden crediet en dreven speculanten de prijzen nog

[1]) Chamberlain, Notes by Motoori on Japanese art (Transactions of the Asiatic Society of Japan, XII, blz. 221).

meer op. Epidemieën volgden, de bevolking verminderde met bijna 2 millioen menschen, geheele provinciën stierven uit.

Toen trad de man op, die met krachtige hand het gezag herstelde, Sadanobu. Voor 't eerst werd een der leden van het shōgunhuis zelf minister. Hij greep terug naar de oude leer van zuinigheid en sparen; elke niet strikt noodige uitgave werd verboden, de pakhuizen werden zooveel mogelijk gevuld. Uit het volk stonden sterke persoonlijkheden op, die soortgelijke leeringen nog eens opfrischten tot theorie of praktische toepassing: Sato Shinnen, Ninomiya Sontoku [1]).

Dat sloot een verbod in van alle luxe. Nog ascetischer dan Yoshimune vertoonde zich Sadanobu: tot in de fijnste details daalden zijn voorschriften tegen de gewoonten van den tijd en tot bevordering van eenvoud af.

Als derde trek kwam het herstel der goede zeden; de badhuizen dienden al weer gereinigd. Ter aanmoediging reikte hij extra premiën uit van openlijke loftuiting en stelde verwilderde zwervers te werk.

Daarop richtte hij zich tegen het uitwisschen der standsgrenzen door adoptie, het binnendringen der kooplieden in de adellijke bushikringen. De geldmacht van de handelaars trachtte hij te fnuiken door nietigverklaring van vele oude schulden.

En toen, als kroon op heel het werk, het herstel van het uitstervend geslacht Hayashi door adoptie daarin van een zijner vertrouwelingen; deze werd hoofd van het onderwijs en ondervond zijn krachtigen steun. Tenslotte kwam er een dekreet, om zelfs aan ieder, die niet Chu Hi aanhing, allen staatsdienst te verbieden, en nog scherper bepalingen werden opgelegd. Weg met alle dwaalleer!

Ten slotte moest nog het keizershuis vernederd, alle goede verhouding ermede verstoord worden, om den persoonlijken wrok te koelen van Sadanobu tegen vader en schoonvader van den Shōgun. Het werd zijn val, maar zijn werk bleef bestaan. Het oude moest gehandhaafd, en behalve in de spoedig met het einde der rampen weer ontwakende luxe en losse zeden, is dat op alle ander gebied het devies gebleven.

Toen kwamen de zwarte schepen uit vele landen en spraken van handelsverkeer in volle mate met de wereld rondom. En het eerste antwoord wees naar Nagasaki. Daar bond zich de traditie; daar kwamen de Chineezen; daar lag Deshima.

[1]) Droppers, Economic theories, a. w.

DERDE HOOFDSTUK.

HANDEL EN VERKEER [1]).

A. NAGASAKI EN DE NEDERLANDSCHE HANDEL OMSTREEKS 1700 [2]).

§ 1. AMBTELIJKE ORGANISATIE VAN NAGASAKI.

Nagasaki was de eenige handelshaven voor vreemdelingen, want het verkeer met de Ryū Kyū over Satsuma en dat met Korea over Tsushima waren speciale regelingen voor naburige, en als onderhoorig beschouwde landen. Met het oog op dit buitenlandsch verkeer was deze stad onder direct beheer der centrale regeering te Yedo gekomen; maar de bestuursorganisatie was niet essentieel verschillend met die van andere steden in dezelfde positie *a*). Aan het hoofd stonden bugyōs (gouverneurs heetten

---

a) Zie Hoofdstuk II § 6, 7.

[1]) Waar niet speciaal anders vermeld staat, mogen in het algemeen als de bronnen van het in dit hoofdstuk verwerkte materiaal de stukken uit het Alg. Rijksarchief te 's-Gravenhage worden aangenomen. Het meest is onder die stukken gebruik gemaakt van de volgende, behoorende tot het Factorij-archief Deshima. De portefeuilles: „inkomende en afgaande brieven", „correspondentie met de gouverneurs", „secrete missiven", „memoriën", „secrete memoriën" en „dagregisters". Tevens zijn geraadpleegd uit het algemeen koloniaal archief de „resolutiën" en „generale missiven" der regeering te Batavia. Daarenboven zijn gegevens geput uit het Britsch Museum en India Office Record Department te Londen. Uit dit gezamenlijke materiaal is een voorstelling ontworpen, die in veel opzichten afwijkt van de vroeger gegevene, b. v. door Meylan, een der best gedocumenteerde en meest gebruikte auteurs. Er is van afgezien deze afwijkingen telkens aan te wijzen. Ze komen ook ten deele voort uit gebruik van Japansch materiaal, hoewel dit voor bepaalde perioden in geheel onvoldoende mate tot mijn beschikking stond, te meer daar, gelijk reeds in de Inleiding gezegd is, mijn taalkennis nog veel te kort schiet.

[2]) Veel stof voor dit gedeelte hebben de volgende werken geleverd: Kaempfer, Geschichte und Beschreibung Japan's, uitgave „aus den Originalhandschriften" door Dohm, Lemgo 1777 (deze is, zoover nog noodig, met het handschrift in het Britsch Museum vergeleken), boek IV, cap. 2 en 3, benevens Whigmore, Materials to the study of private law in old Japan, speciaal de afdeeling Introduction 2, „Local administration". (Transactions of the Asiatic Society of Japan, XX, appendix en 41 vlgg.).

ze bij de Compagnie). Volgens den regel zouden het dus hatamatos zijn geweest, doch misschien hadden ze ook hooger rang. Ten minste later treft men geregeld den naam van een daimyaat en den titel „kami" op de lijst dier bestuurders[1]) aan. Ze hadden een inkomen van 6000 koku (in Nederlandsch geld ± f 50.000), maar moesten daar hun personeel van onderhouden. Vóór 1700 waren er drie van deze functionarissen; na dien termijn echter vier, waarvan er twee in Nagasaki resideerden en twee in Yedo, terwijl ze elkaar afwisselden. In datzelfde jaar zouden ze in rang zijn verhoogd en gesteld boven de machibugyōs van Kyōto en Ōsaka en den bugyō van Sakai, die aan een ander ambtenaar ondergeschikt waren. Den gouverneurs stonden karōs, secretarissen, terzijde; dezen namen brieven en verzoeken in ontvangst en gaven mededeelingen namens hun heer, alles volgens de Japansche etiquette. Op de bugyōs volgden in rang een aantal ambtenaren uit den samuraistand, die men vroeger als dōshin en jōriki aanduidde. Sinds 1688 echter onderscheidde men, volgens Kaempfer, bij hen kyūnins, die blijkbaar hatamotos waren en shitanins, persoonlijke dienaren van de gouverneurs. Laatstgenoemden maakten dus deze categorie ten deele meer afhankelijk van zich. Tegenover de Compagnie evenwel, wier schepen ze geleidden en onderzochten, op wier pakhuizen en handel ze toezicht hielden; en wier opperhoofden ze vergezelden naar Yedo, vertegenwoordigden deze tweederangs ambtenaren bij dat alles het hoogste stadsgezag, en heetten deze dan uit beleefdheid ook bugyō (bongiozen of banjozen). Uit die bijzondere commissie moeten eveneens de groote eerbewijzen, hun betoond, verklaard worden. Geroep „o oide de gozaimas" (Zijn Edele komt) ging hen vooraf; de opperhoofden stonden minutenlang gebogen en kregen dan maar een knikje tot antwoord. De dienst van deze kyūnins en shitanins was moeilijk en slecht betaald en het was menschelijk, dat zij tegenover die diepverachte kooplieden hun rang van samurai lieten gelden en wel eens lastig waren. Toch had men over hen niet in de eerste plaats te klagen.

Naast deze ambtenaren, van uit Yedo aangesteld en gezon-

[1]) Zoowel in de Hollandsche stukken als in de „Nagasaki nenreki ryōmen kwan" (annalen van de beide fronten der Nagasakische haven), waar men jaarlijks den naam vindt opgegeven. Het is mogelijk, dat ze sedert Yoshimune tijdelijk een daimyaatstitel en -inkomsten hadden gedurende hun ambtsbekleeding (vgl. hoofdstuk II § 8).

den, stonden organisaties en autoriteiten, voortgekomen uit en gekozen door het volk (namelijk de grondbezitters). Deze vertegenwoordigden dus het plaatselijk belang, en soms zelfs het interesse van nog enger kring. Immers vele van die waardigheden waren erfelijk geworden in bepaalde families. De hoogste orde dezer groep functionarissen waren de toshiyorishus [1]) (stadsoudsten), of gelijk de Compagnie ze aanduidt: stadsburgemeesters. Zij vormden een college, waarvan ieder lid telkens een jaar lang met den titel ,,nenban'', de loopende zaken leidde.

Als een invloedrijke familie onder hen worden de Takakis genoemd. Voor het overbrengen van berichten enz. vinden we ook naast dezen een aantal jaarlijks, of ook wel maandelijks wisselende functionarissen.

Zoowel wat het milieu betreft (ook zij kwamen voort uit enkele geslachten), als aangaande hun organisatie (2 colleges van 4, uit elk van welke beide jaarlijks een lid ,,rapporteur'' was), behooren ook de tolken en eveneens de andere ambtenaren, die speciaal met het oog op de vreemdelingen waren ingesteld, het dichtst bij deze groep.

De burgerorganisaties waren namelijk, gelijk in andere steden (bijv. Ōsaka), belast met het vaststellen der bijzonderheden van het dagelijksch toezicht op handelszaken. De feodale bestuurders lieten veel details graag aan hen over. Ook stonden zij in voortdurend contact met de handelsorganisaties, de gilden, die ten deele invloed op hun benoeming oefenden *a*).

In den kring der toshiyorishus zijn sedert het begin van de 18e eeuw ook verschillende werkzaamheden getrokken, vroeger door den daikwan van het district verricht. Het schijnt, dat deze toen werden uitgeoefend door de familie Takaki (zonder den titel). Aldus ontstond een soort van erfelijk rentmeestersambt, om met de Compagnie te spreken, waardoor alle goederen van het Bakufu en zoo ook de geschenken der Hollanders werden geadministreerd.

Nagasaki was, gelijk andere steden, verdeeld in wijken of straten, die elk een gemeenschap op zich zelf vormden, met

---

a) Hoofdstuk II § 7 en § 13e en f.

[1]) Toshiyori = oude man, is hetzelfde woord, dat men aantreft in Wakatoshiyori. Voor feodale en gewestelijke functies gold dus eenzelfde opvatting (zie hoofdstuk II § 2). Shu beteekent ,,hoofd''.

poorten, die bij bijzondere aanleiding 's nachts dicht gingen, en een eigen wacht voor brandbeveiliging en politietoezicht op dieven, smokkelaars en christenen. Aan het hoofd der straat stond een otona. Ook Deshima was zulk een straat.

§ 2. BELASTINGEN EN VOORDEELEN DER BURGERIJ, HEFFINGEN VAN DEN VREEMDEN HANDEL.

De wijkorganisatie had in hoofdzaak ook de zorg voor de belastingen. Er was een grondbelasting, benevens een jaarlijksch geschenk van ambtenaren aan hun superieuren en een van de burgerij aan de overheid, te voldoen op en na het Hassaku feest (1e dag van de 8e maand). Die laatste vorm was iets bijzonders voor Nagasaki.

Tegenover dat alles stond echter het groote en buitengewone voordeel, onder den naam „hanakin" (gelden tot „bloei" van de stad bestemd en voortspruitend uit heffingen van den buitenlandschen handel). Het ambtelijk personeel, tot de otonas toe, genoot zijn aandeel hiervan, en de rest werd gestort in de kas der verschillende straten, die er hunne uitgaven mede bestreden, terwijl de inwoners zelf een uitkeering ontvingen evenredig aan hun huizen, dus hun belastinggrondslag. Wie van die uitkeering afzag, genoot vrijdom van lasten en diensten voor het stadsbestuur; maar daarvan werd weinig gebruik gemaakt. Kaempfer spreekt van 30—150 momme (zilver) per persoon en 4,5 millioen als totaal; en verzekert, dat de inwoners zonder die inkomsten in dit onvruchtbaar oord niet konden bestaan. Het bestaan en in stand blijven van den buitenlandschen handel is dus een levensbelang geworden voor de stad Nagasaki, hetgeen van niet te onderschatten invloed is geweest. Want deze inkomsten der stad verkreeg men uit belasting van het vreemde bedrijf. Met den vorm van dit bedrijf hing vermoedelijk ook de heffing samen, en deze vertoonde dus eenige, zij het niet essentieele verschillen, naarmate er een monopolie-inrichting bestond (in den geest van den taxatie-handel [1]) vóór 1684, in 1698/9 en gelijk we na 1715 weer zullen ontmoeten), dan wel of er een zoogenaamd „vrije" kanban [2])-handel werd gedreven (zooals aan het begin van ons tijdvak). In dat laatste geval hief men het „kosengin" [3]) van de koopers

[1]) Over de taxatie zie beneden en Nachod, a. w., blz. 365 vlgg.

[2]) Kanban was het uithangbord voor ieder handelshuis, en werd blijkbaar voor de Compagnies-verkoopen gebezigd, zoolang ze die zelf direct hield.

[3]) Letterlijk: kleingeld (heffing), iets als percentage.

der vreemde waren, die het weer moesten verhalen op hun leveranciers. Kaempfer [1]) geeft op, dat deze belasting voor de Compagnie 15 %, voor privaathandel en Chineezen een hooger percentage bedroeg, wegens de lagere kosten van hun vervoer. Vermoedelijk is dat een globale raming en wisselde dit percentage voor de Compagnie, zoowel bij de verschillende verkoopingen als voor de onderscheiden koopwaren. In 1707 kreeg men een geheime mededeeling, die sprak van een recht van 50—100 %, naar gelang der behoeften, daargelaten, dat er in dat jaar nog 20 % bovenop werd gelegd *a*). Behalve de retributies aan de stad was ook de belasting, voor het centraal gouvernement waarschijnlijk hierin begrepen. In 1710 zou die 5 % op zijde en stoffen en een geringer bedrag op andere pondgoederen bedragen hebben, of in totaal 40000 ryō (240.000 momme) [2]).

Een belangrijk deel van de geheele heffing is wel door de Chineezen opgebracht, daar dezen een maximum omzet hadden, tweemaal grooter dan die der Hollanders.

Een tweede belasting op den handel der Compagnie vormde de zoogenaamde nusuki (uitzoek). Deze bestond daarin, dat de gouverneurs en andere hooge ambtenaren het beste gedeelte uit elke partij voor zich behielden tegen den prijs, welke voor het geheel gegeven werd. De kooper kon dus zijn winst alleen behalen op het slechtste gedeelte en richtte zijn bod daarnaar. Deze praktijk wordt reeds vermeld in 1700 en is mogelijk omstreeks dien tijd in zwang gekomen. De Compagnie trachtte dit tegen te gaan, door in 1701 de waren gesorteerd te verkoopen, maar dit gaf slechts het resultaat, dat de fijnste qualiteiten het minst opbrachten [3]).

Ten 3e en 4e had de Compagnie in Yedo jaarlijks geschenken aan te bieden (waarvan de Chineezen vrij waren) en moest zij als mede-ingezetene aan de „hassaku" te Nagasaki deelnemen.

De vijfde last drukte op de betaling der goederen. Gelijk voor geheel Zuid-Japan gold ook voor Nagasaki het zilver als standaard en daarin werden ook de prijzen der Compagnie berekend. Zijzelf rekende in taels van 10 maas (wat wel haar term voor me of

---

a) Zie hierachter B § 3.

[1]) A. w., blz. 113; zie echter blz. 111, waar de auteur zelf zegt, dat het percentage voor de Compagnie niet vast stond.

[2]) Brinkley, History of the Japanese people, blz. 609.

[3]) In Kaempfers tijd bestond ze blijkbaar nog niet („Brieven" 1700/02, vlg. Alg. Rijksarchief).

momme zal wezen), en ze stelde dien tael op drie en een halven gulden, f 3, 10 st. Oost-Indisch „ligt" geld [1]). De betaling geschiedde echter in goud, daar de uitvoer van zilver haar sinds 1672. verboden was. Daarbij moest iedere ryō of koban aangenomen worden tegen de waarde van 68 maas, dus 6,8 tael. Mogelijk was dit een soort maximum-standaard, doch de doorsnee koers was 57 à 60 momme. Dit heeft heel het geldsysteem van den handel beïnvloed; want het is duidelijk, dat de Compagnie's „maas" nu niet ten volle een, en dus de tael maar 8 à 9 momme waard was *a*).

§ 3. BEPERKINGEN VAN DEN VREEMDEN HANDEL.

Deze fiscale richting viel natuurlijk het meest in den geest der kooplieden en burgerautoriteiten te Nagasaki. Zij wilden zooveel mogelijk voordeel trekken uit den vreemden handel, maar hun streven werd gekruist door een andere strooming, zuiver protectionistisch en feodaal getint. Bij de laatste zat de (Chineesche) neiging voor om zich geheel onafhankelijk te maken, op eigen landbouw te kunnen drijven en tegelijk den metaalvoorraad te sparen *b*). Dit streven blijkt ook bij den prijs der kobans, aangezien de Maatschappij deze blijkbaar tegen denzelfden koers weer voor staafkoper, kamfer en andere artikelen mocht uitgeven; want daardoor drukte die last vooral op den uitvoer van goud. Evenzoo was er aangaande het koper een maximum voor den uitvoer vastgesteld, n.l. 250.000 Japansche kin, waarvan er 10 in eene picol (of kist) der Compagnie gingen. Bovendien was er een maximum voor den verkoop der ingevoerde waren. Dit bedroeg volgens Japansche bronnen 50.000 ryō, en dus 340.000 taels; daarvan was het aandeel van de Compagnie zelf bepaald op 300.000, terwijl de 40.000 overige door particulieren verhandeld werden. Hierop doelt vermoedelijk ook Kaempfer. Maar als hij zegt, dat de Compagnie niet ten volle 300.000 tael bereikte in haar omzet, is dit onjuist; het moest zijn: niet ten volle 3 millioen momme (3000 kwamme) in Japansche munt; het bedroeg namelijk 2644 kwamme, want dit stemt met 300.000 taels overeen. Die laatste som vindt men in de boeken der Compagnie (omgerekend tot f 1.050.000) en dus ook in de uitvoercijfers, die met

a) Hoofdstuk II § 12*a*; hoofdstuk I § 18 en 19. *b*) Hoofdstuk II § 9 en 11.

[1]) Dezelfde (uit het Maleisch afkomstige) namen en ongeveer dezelfde waardebepaling golden voor de Compagnies-rekenmunten bij haar handel in China. Op den duur weken Chineesche en Japansche taels van elkaar af (vgl. de Hullu, a.w., Bijdragen, 73, blz. 93).

den verkoop moesten kloppen. Beschouwen we de zaak op deze wijze, dan behoeft het gezag van Kaempfer en anderen niet geheel te worden terzijde gesteld. Dit klopt ook ongeveer met den prijs der Japansche pitjes of koperme te Batavia. Ik meen hier dus van Nachod's opvatting te mogen afwijken [1]).

De Compagnie zelf heeft zich over dit maximum voor haar verkoop nooit bijzonder beklaagd; immers haar principe was, uit en door kleinen omzet groote winst te maken. Nu behoorde Japan nog tot de enkele kantoren in Indië, die winst gaven. Maar ook dit voordeel was door de bovengenoemde heffingen al aanmerkelijk besnoeid. Het was bovendien in het fiscaal belang vooral van Nagasaki, dat de hoeveelheid waren binnen bovengenoemd maximum niet te klein werd. De autoriteiten der stad hadden dus al uit haar eigen middelen een verhooging van dien tax toegestaan groot 80.000 taels, die niet in goud, maar in koper werden betaald.

§ 4. HANDELSORGANISATIE TE NAGASAKI.

Als een tweede middel tot beperking van den omzet kon men zorgen, dat de winstmarge voor de Compagnie smal bleef. Om dit in de hand te houden, was noodig een systeem, analoog aan dat, wat ook bij de Nederlandsche Oost-Indische Maatschappij zelf heerschte: niet alleen in enkele uiterlijke (en misschien toevallige) kenmerken, als nusuki, dubbele geldrekening en geknoei der ambtenaren ziet men de gelijkenis *a*), maar in de neiging tot monopolie zelf. Nagasaki had een privilege en dat gold ook voor de colleges, die ter contrôle over het verkeer met de Hollanders speciaal waren ingesteld, en, gelijk wij zagen, georganiseerd waren op de wijze van en in verband met bestuurscolleges en gilden.

Hiervan waren de tolken de voornaamste. Op hen viel heel het odium van alle schade en beperkingen, die de Compagnie bij het Japansche systeem had te verduren en vaak ook nog dat van de schade, door lakschheid en eigenbaat der Hollandsche ambtenaren

a) Hoofdstuk I, § 14 en 18.

[1]) Nachod, a. w., blz. 392. Zie echter aldaar blz. 373, waar uitdrukkelijk staat vermeld, dat ook de koperinkoop en dus export van de Compagnie tegen denzelfden koers der taels (6,8 per ryō) plaats had, zoodat die voor haar geheele geldrekening gold. De pitjes of kopermon golden te Batavia 10 op 1 zwaren stuiver (Van der Chijs, Plakaatboek van Nederlandsch-Indië, IV, blz. 34) (1 Juni 1713), dat is omgerekend in licht geld: f 25 per 4000, en klopt dus met de waarde van een koban aldaar; echter zal men de winst der regeering in aanmerking moeten nemen.

zelf veroorzaakt. Toch hebben ook zij ijverig mee gedaan op rekening der Compagnie te teren en zich te bevoordeelen [1]). Ook waakten zij nauwgezet voor hun privilege, als uitsluitende middelaars voor alle zaken met de Nederlanders en als eenige beoefenaars van hun taal; voor deze studies waren zij echter toen nog deels afhankelijk van het onderwijs en de examens der Hollanders [2]).

Een tweede instituut voor de vreemdelingen was de Compra nakana, waarbij zij alle levensmiddelen moesten betrekken, en een derde de z.g.n. Geldkamer voor al de betalingen aan en van hen. Nachod heeft reeds een schildering gegeven van den handel aan de hand van Kaempfer en andere bronnen uit het laatst der 17e eeuw [3]). Hier zij daarnaar verwezen; slechts met het oog op de derde instelling mogen nog enkele punten worden aangestipt. De verkoop geschiedde bij opbod, met briefjes, door de kooplieden in een bus gedaan en door den tolk afgelezen. Deze inrichting herinnert dus levendig aan de transacties, bij de Toiya, de groote grossiersgilden te Ōsaka, gebruikelijk. Die firma's deden ook de betaling aan den supra-cargo (dien men met de Compagnie kan vergelijken), en namen het risico op zich tegenover den kleinhandel *a*). Dezelfde functie werd bij den vreemden handel reeds nu blijkbaar waargenomen door de Geldkamer [4]), en was dus een overblijfsel uit den taxatiehandel, waarvan eveneens als een kenmerk gold, dat de Compagnie geen zorg had voor insolventie van de kleine koopers. Bovendien werden verkoop en levering van de belangrijkste in- en uitvoerartikelen (zijde en koper), aan bepaalde groepen kooplieden toegewezen. Zoo waren de factoren aanwezig, die dreven in de richting van volledig monopolie, gelijk bij het Japandsche gildensysteem paste. Blijkbaar hadden zich de belanghebbenden nog niet bij de opheffing

---

a) Zie Hoofdstuk II § 13e.

[1]) Kaempfer zegt, (Collectanea Japonica, Britsch Museum, Sloane manuscripts 3062), dat de „lex fundamentalis interpretum" is, de Compagnie op kosten te jagen.

[2]) Thunberg verhaalt, dat de chirurgijn speciaal met dit onderricht belast was.

[3]) Nachod, a. w., blz. 429 vlgg.

[4]) Een andere instelling, welke Japansche bronnen noemen, is de kaisho (Compagnie's bureau), opgericht in 1698, het jaar van de hernieuwde taxatie. Een afbeelding ervan vindt men in de „Taigai shiryō jijitsu daikan" (een platenatlas van de geschiedenis der Japansche buitenlandsche betrekkingen); ook in Nagasaki nenreki ryōmen kwan komt die naam voor.

van den taxatiehandel neergelegd. Kooplieden en ambtenaren te Nagasaki gingen hier samen.

§ 5. TOEZICHT OP DE VREEMDELINGEN.

Uit de andere sfeer komen echter weer de tallooze middelen, waarmee men de barbaren van de bevolking afscheidde, hun belette om sluikhandel te drijven, en hen ringeloorde. Hierover is de vernuftige veronderstelling gemaakt [1]), dat de Japanners, meesters in het navolgen, het geheele systeem zouden hebben ontworpen naar wat zij zelf bij hun handel op Korea hadden ondervonden. Ook in dit geval zou dan het Chineesche stelsel in Japan zijn binnengekomen over het land van de morgenklaarte. Doch de Japanners hebben zich er zelf minder geduldig in geschikt dan de Hollanders deden.

§ 6. AARD VAN DEN COMPAGNIESHANDEL BIJ HET BEGIN DER 18E EEUW.

De Nederlandsche Maatschappij voer met 4 of 5 schepen. In 1700 was dit getal als maximum vastgesteld, maar zooals veel Japansche bepalingen, bleek ook dit eenige jaren later (in 1705) alweer vergeten.

In tegenstelling met andere kantoren bestond de invoer uit industrie- en landbouwprodukten, daarentegen de uitvoer meest uit metalen. Behalve wat kamfer, lak en porcelein namen in de retourladingen voor de Compagnie goud in den vorm van kobans en koper wel de eerste plaatsen in. De koperuitvoer was reeds een belangrijk punt in den Japanschen handel; oorspronkelijk weer begonnen om de gestegen prijzen van dat metaal in patria, bleken op den duur toch de Voor-Indische kantoren speciaal voordeelige afnemers.

Volgens Kaempfer bracht het koper op Coromandel 78 % en in Bengalen en Suratte 50 % [2]) winst op. Coromandel was wegens het muntrecht ook een der meest profijtelijke afzetgebieden van goud.

De invoer der Compagnie was uit zeer verschillende landen bij elkaar gebracht. Zijde betrok men vroeger uit China, ook wel uit Perzië en Tonkin, den laatsten tijd echter meer uit Bengalen.

---

[1]) Brinkley, China and Japan VI, blz. 169 vlgg.

[2]) Kaempfer, ,,Collectanea Japonica", (Britsch Museum, Sloane manuscripts, no. 3061).

Daarvandaan kwamen ook tal van zijden, half zijden en katoenen stoffen, die eveneens uit Coromandel en Suratte afkomstig waren. Ook pelswerk betrok men uit Voor-Indië. Siam leverde rood verfhout (z.g.n. sappanhout), huiden, buffelhoorns, wortel, poetsjoek en verdere boschprodukten, Mocha caoutchouc, Perzië leer, en volgens Kaempfer ook lood en tin. Dit laatste kwam in ons tijdvak meer en meer uit den Archipel (Banka). Van de eilanden waren ook afkomstig de benjuingom, de „kamferbaros" enz. uit Sumatra en Borneo, de nagelen en noten uit de Specerij-eilanden, benevens de peper en suiker uit Java. Ten slotte betrok men nog kaneel uit Ceylon. Uit Europa werden hier alleen lakens en andere manufacturen aan toegevoegd *a*).

Men krijgt door dit alles reeds den indruk, dat Japan vooral was een station in den handel tusschen de verschillende deelen van Indië. Daarom is het duidelijk, hoe ook volgens getuigenis der Engelschen zeer lang slechts de Hollanders met al hun kantoren en nederzettingen die alleen naar behooren en met voordeel konden drijven. Jaarlijks wachtte men te Batavia zoo mogelijk tot de schepen uit de „West van Indië" binnenkwamen, alvorens de Japanvaarders te bevrachten; een van dezen ging echter vooruit om in Siam zijn lading aan te vullen; op den terugweg gingen een aantal schepen direct van Japan over Malaka naar Voor-Indië *b*) om koper en goud over te brengen.

Vele waren echter de moeilijkheden, waarmee men in Japan te rekenen had. Boven zijn er reeds enkele aangeduid; maar bij het begin der 18e eeuw begonnen daarenboven de economische ontwikkelingsfactoren duidelijk merkbaar te worden, die ook de sappen voor den bloei van den handel zouden doen verdrogen, gelijk Nachod in zijn slotbeschouwing reeds opgemerkt heeft [1]).

§ 7. OORZAKEN VAN VERVAL VAN DEN COMPAGNIESHANDEL.

Japan begon zich industrieel geheel onafhankelijk te maken; zijde en textielproducten, de voornaamste invoerartikelen, werden dus minder gevraagd, gaven lagere prijzen. Er was een bepaling, dat $^1/_3$ van den geheelen verkoop (100.000 taels) in zijde moest bestaan, doch die som werd herhaaldelijk niet bereikt en dan kreeg de Maatschappij meestal goedgunstig verlof de rest

a) Zie bijlage IV. *b*) Zie bijlage VI.

[1]) A. w., blz. 442.

met andere goederen aan te vullen. Intusschen werd van Hollandschen kant aan de berichten over eigen zijde- en katoenteelt der Japanners nog geen geloof geslagen. Met dat al deed zich zelfs in de lakens de concurrentie gevoelen van de Chineezen, die Fransche en Engelsche stoffen aanvoerden en, naar men zeide, ook die van de binnenlandsche productie.

Voorts begon zich het geld als ruilmiddel te ontwikkelen. Dit, gevoegd bij het gebruik, dat in het binnenland werd gemaakt van metaal voor gebouwen en andere doeleinden, deed den grooten uitvoer daarvan steeds meer als een last door de Japanners voelen. Een crisis trad nu in door de muntverandering *a*), welke een der verschijnselen vormde van de Genroku-aera en die zich in 1698 ook aan de Compagnie vertoond had in de kobans, door haar uitgevoerd. Deze verminderden immers $^1/_3$ in waarde en gaven in plaats van 25 % winst (gelijk vroeger) nu verlies [1]). Doch de Japanners weigerden prijsverlaging, van hun standpunt volkomen begrijpelijk. Zij streefden naar de ware verhouding der twee metalen; en het zilver, waarnaar de taels rekenden, werd evenzeer in gehalte verminderd als het goud. Zonderling klinkt het, dat de Compagnie daarop niet zelf de omrekening in haar eigen geld veranderd heeft, maar dat is toch niet heel verwonderlijk bij een lichaam, dat zoo moeilijk te vinden was voor eenige verandering, waar verwarde administratie en muntrekening zoo inheemsch waren, en de neiging zoo groot tot fraaie eindcijfers, ook al waren die niets dan schijn *b*).

Onder deze omstandigheden ging de Japansche handel de nieuwe eeuw in.

B. OVERZICHT VAN DEN NEDERLANDSCHEN HANDEL (1700–1790).

§ 1. DE MOEILIJKHEDEN IN HET BEGIN DER 18E EEUW; VOOR-INDIË, SIAM.

In de eerste jaren waren die moeilijkheden nog niet dadelijk merkbaar in de cijfers. Er werd nog jaarlijks een bruto winst gemaakt van 5½ à 5¾ ton gouds, of, na aftrek der onkosten, van

a) Hoofdstuk II § 12. *b*) Hoofdstuk I §§ 11 en 18.

[1]) Deze winsten op Japansch goud in Coromandel berustten, als ik het wel heb, voor een goed deel op de verschillende geldrekeningen in de twee landen, ook bij de Compagnie zelf, die een koban hooger in waarde rekende dan een pagode met dezelfde hoeveelheid goud.

4,1 à 4,2 ton. Toch werd zelfs in het beste jaar (1703) het maximum voor den verkoop niet eens bereikt, zoodat ook de hoeveelheid koper gering was, en toen dit laatste in 1704 wat beter werd, moest men zich afvragen, „of er wel vertier voor wezen zou" *a*).

Immers in de jaren 1703—1706 had de Maatschappij met groote bezwaren te kampen, juist in die streken, welke voor den Japanschen handel van het grootste belang waren [1]). In Voor-Indië was de verwarring algemeen, zoowel in Malabar door geschillen met den Samorin, als in Suratte, waar het hoofdkantoor tijdelijk werd opgeheven, en in Bengalen, waar een handelsverbod van den Groot Mogol was afgekondigd.

Ernstige storingen waren het gevolg in hoeveelheid, qualiteit en prijs der zijde, zoodat dit artikel in 1704 onverkoopbaar bleek, toen men in Batavia den eisch stelde, dat er minstens 30 % winst op gemaakt moest worden *b*). Evenzoo stond het in Siam, dat in 1706 zelfs geheel door de Compagnie werd verlaten, zoodat ze geheel verstoken was van de produkten, die eenige jaren geleden zoo winstgevend waren, dat de aanvoer van een tweede scheepslading per jaar overwogen was. De vorst van dat land kreeg nu een goede kans voor zijn eigen handel op Japan *c*). Van de jaren 1703—1708 gold dan ook, dat het verloop was „slechter dan ooit", en de opperhoofden verwachtten geen beterschap, „zoolang dit rijk van alles overvloedig voorzien is".

Wel was in 1703 het sedert eenige jaren hangende geschil [2]) over de gewichten opgelost, maar nu waren de Japansche zwaarder dan die te Batavia, zoodat de pondgoederen geregeld onderwichten gaven bij den verkoop.

§ 2. DE ZILVERKWESTIES 1705—'07; INVLOED VAN DE GELDVERANDERINGEN.

Terwijl de naaste toekomst zich zoo somber voordeed, sprak de missive der Bewindhebbers van 1703, alleen al op grond van het slechter gehalte der kobans, aangaande Japan twijfel uit, „of het wel dienstig was den handel op dien bezwaarden voet te

---

a) Bijlage II en III. *b*) Vgl. hoofdstuk I § § 14 en 19. *c*) Hoofdstuk I § 16.

[1]) De factorijen van Voor-Indië en Siam voerden in deze jaren nog directe briefwisseling met Japan. Uit de bijlagen van de brieven der regeering te Batavia (Alg. Rijksarchief) zijn de volgende feiten ten deele afkomstig. Overigens verwijs ik naar hoofdstuk I.

[2]) Zie Nachod, a. w., blz. 414.

continueeren"; hoopte men echter te Batavia op betere tijden dan wel op middelen tot herstel, dan stelden de Heeren XVII de vraag, of er dan niet zilver in plaats van goud kon uitgevoerd worden [1]).

De ,,Hooge Regeering" voelde echter blijkbaar weinig voor opheffing van het kantoor. Zij gaf daarvoor de volgende redenen, waarbij blijkbaar ondersteld wordt, dat dit toch een maatregel van tijdelijken aard zou zijn. Overigens gaan deze ook wel van onderling strijdige onderstellingen uit.

1e. Er bestond vrees voor de Engelschen, niet geheel zonder grond, gelijk elders zal blijken. Dezen zouden ,,bij ons vertrek niet nalaten te trachten daarin te geraken". Zij voeren ook steeds meer op China *a*) en kochten daar Japansche waren; en men liep dus gevaar door hun concurrentie van het koper beroofd te worden, waarvan de Compagnie de winsten in Voor-Indië nog niet kon missen.

2e. Japan kon, ook al liet het de Engelschen niet toe, alle direct Europeesch verkeer desnoods missen, daar de Chineezen zorgden voor voldoenden aanvoer van alle waren.

3e. Nu in de ,,West van Indië" de handel tijdelijk stillag, waren Perzië en Japan de eenige werkelijk winstgevende factorijen. Het was dus niet geraden één daarvan op te geven.

Dientengevolge had de regeering de vraag betreffende het zilver te beantwoorden en daarover werd het personeel van Deshima om advies gevraagd. Deze opdracht heeft aanleiding gegeven tot een rapport van Tant en Mensingh betreffende den metaaluitvoer uit Japan in 1705 [2]).

Er wordt in dat stuk eerst op gewezen, dat de Chineezen met 70 à 80 jonken verschenen en even zoovele kleine handelaren vormden. Voor hunne transacties en detail was zilver het meest geschikte betaalmiddel. De Compagnie echter was één groot lichaam, een heer op handelsgebied, om het zoo uit te drukken; want evenals bij de daimyōs en de regeering, geschiedden haar

---

a) Hoofdstuk I §§ 17, 18, 19.

[1]) Ook uittreksels van die gedeelten der ,,Patriasche Generale Missiven", welke Japan betreffen, vindt men in de portefeuilles ,,Brieven" van het Factorij-archief. De onderhavige komt ook voor in de bijlagen no. 4/5 van Van Imhoff's Consideratiën aldaar (,,Memoriën" I, Alg. Rijksarchief).

[2]) Resolutiën Gouverneur-Generaal en Raden 30 December 1704, en van Imhoff, bijlage 56 (,,Memoriën", Alg. Rijksarchief).

betalingen in goud *a*). Nu was die betaling in goud, ging het rapport verder, wel schadelijk, maar het was zeer de vraag, of in de plaats daarvoor wel zilver kon verkregen worden, daar dit zeer schaarsch was. Immers er werd 53, in plaats van 57 à 60 momme gegeven voor een ryō. Toch was het gehalte der muntstukken verre van goed, want, als men zilvergeld voor het omsmelten tot gebruiksvoorwerpen daaruit gaf, verloor men 30 %. Bovendien moesten bij uitvoer van dat metaal hooger kosten van verpakking gerekend worden dan bij goud.

De beschrijver van het Japansche kantoor, Douglas, Raad van Indië en oud-opperhoofd, onderschreef dat alles en deze meening vond goedkeuring in Batavia, waar men echter meende, dat de Japanners de prijzen der metalen verhoogden om den uitvoer tegen te gaan. Daar tegenover sprak men te Nagasaki van schaarschte; en dit was meer in overeenstemming met de werkelijke omstandigheden, zoodat dan ook de Chineezen allerlei knoeierijen aanwendden om nog eenig metaal tot uitvoer te bemachtigen. De heeren in patria echter waren niet tevreden.

Vooral wekte het hun achterdocht, dat het zilvergehalte, bij het te Batavia vastgesteld essai, toch beter was bevonden dan dat van het goud (367 tegen 325). Maar men had daar tevens, ter bepaling of de uitvoer van zilver meer loonend zou zijn, het verschil in waardeverhouding tusschen beide metalen in Japan (waar die 1—11½ was) en in Europa (waar ze 1—15 bedroeg) in rekening gebracht; en op deze wijze was men er toe gekomen, den gouduitvoer de voorkeur te geven.

§ 3. HET RAPPORT VAN 1707 EN DE VERZWARING VAN LASTEN IN 1708.

Toen de Bewindhebbers dienaangaande om nadere inlichtingen vroegen, kon men hen van uit Deshima gemakkelijk tevreden stellen. Het zilvergeld toch werd in Japan, gelijk reeds vermeld is, gedurende deze jaren (de Hoei-periode, 1704—1711) geregeld in gehalte verminderd *b*). De uitvoer ervan werd dus hoe langer hoe onvoordeeliger.

Maar er waren meer omvattende problemen gerezen dan enkel dat van de edele metalen. De boven omschreven moeilijkheden deden zich in vollen omvang gevoelen in 1707 en dienovereenkom-

a) Hoofdstuk II, § 12 c. *b*) Hoofdstuk II, § 12b.

stig gaven de opperhoofden de Groot en Mensingh op dit stuk meer algemeene beschouwingen, gingen de geheele geschiedenis van het verval na en kwamen daarop tot de middelen tot herstel. Deze waren al in Kaempfer's tijd en daarvóór veelzins bekend en beproefd [1]). Reeds van Diemen had geweten, gelijk nu ook weer herhaald werd, dat met geweld alleen tegengeweld en een verbod voor allen verderen handel kon uitgelokt worden. Misschien had de Compagnie eenigen indruk kunnen maken door herovering van het verloren Formosa [2]); maar op een aanbod uit China *a*) reageerde zij te langzaam, en alleen dacht zij er zelfs niet aan. Slechts door beleefdheid en onderdanigheid viel dus iets te bereiken. Derhalve kon het met verzoekschriften geprobeerd. Maar deze moesten op goed geluk aan een secretaris worden afgegeven, of wel men kreeg in Yedo vage beloften, die in Nagasaki niet werden uitgevoerd. Brieven werden, op de gewone wijze aangeboden, verkeerd vertaald; en ze met voorbijgaan van alle tusschenpersonen direct naar Yedo te smokkelen, kon groote verbittering wekken en groot gevaar. Indien echter uit Holland volledige machtiging kwam om het kantoor op te heffen, kon te voren nog eens beproefd worden een scheepje te zenden met een brief tot dankbetuiging aan den shōgun voor genoten gunst. Men riskeerde dan niets, en juist daardoor kon het wel eens gelukken. De ambtenaren gevoelden of wisten door geheime verstandhouding met de tolken op Deshima dus misschien al wel, dat noch Nagasaki, noch Yedo zoo dadelijk in het vertrek zouden toestemmen [3]).

Hier vinden we dus veel van hetgeen ging komen met juist begrip aangewezen: klachten en brieven, forschheid en toorn, niets hielp afdoende; slechts onuitputtelijk geduld, takt en op den achtergrond het dreigend vertrek, hebben, zij het weinig, althans iets vermocht.

Zou het nu reeds tot zulk een crisis komen? Het volgend jaar (1708), toen de geldnood bij het Bakufu zeer hoog was, kregen de opperhoofden aanzegging, dat het indirecte invoerrecht (kosengin), waarover reeds gesproken is, zou worden verhoogd met 20 %.

---

a) Hoofdstuk I, §§ 16, 18.

1) Collectanea Japonica (Britsch Museum, Sloane manuscripts, no. 3061, blz. 118).

2) Titsingh, Description of the Wedding Ceremonies, Introduction (Britsch Museum, additional manuscripts, no. 9397).

3) De aanmerkingen van 1707 zijn afgedrukt bij Valentijn V, 2e stuk, blz. 127 vlgg. Men vindt ze ook onder de bijlagen van Van Imhoff (Memoriën, Alg. Rijksarchief).

Het was toen, volgens een geheime opgave voor stukgoederen en geneesmiddelen 50 %, voor pondgoederen 60 %, voor lood 65 %, voor bont 80 %. Zij weigerden echter dit artikel uit de hun voorgelegde reeks te teekenen en aldus deze belasting te erkennen. Wel de andere bepalingen, die er mee vergezeld gingen en over het smokkelen liepen, daar een proces tegen sluikhandel der Chineezen het voorwendsel leverde. Het dreigement van Nagasaki, dat de 80.000 taels extra voor koperruil zouden worden ingetrokken, leek vrij imaginair, daar de laatste jaren niet de gewone 300.000 taels bereikt werden en het koper bovendien niet behoorlijk van de hand gezet kon worden [1]).

§ 4. DE „VOORDEELIGE" JAREN NA 1709; INVLOED VAN DE PRIJSSTIJGING.

In de volgende jaren kwam daarin evenwel verandering. Voor-Indië begon na 1708 en '09 weer geregelde toestanden te vertoonen; de vraag naar koper herleefde; ook de toezending van verschillende producten vandaar had weer ongestoord plaats; de verkoop in Japan leverde tegelijk resultaten op, zoo goed als in 25 jaar niet bereikt waren *a*). De oorzaak hiervan was gelegen in het streven der kooplieden om, wegens het zeer slechte zilvergeld, hun vermogen *b*) in allerlei handelsartikelen te beleggen. Deze vraag, gepaard aan de sterk gedaalde waarde van het ruilmiddel, veroorzaakte een algemeene prijsstijging. In Nagasaki had dit ten gevolge, dat maximum-prijzen voor de levensmiddelen werden vastgesteld, waaraan de kooplieden zich echter niet wilden houden, zoodat er „oproer en geraes in de straten" ontstond. De Compagnie had echter met het „compra-gilde" een contract op langen termijn, waaraan ze niettegenstaande alle klachten hardnekkig vasthield. De Oost-Indische Compagnie genoot dus bijna alleen de voordeelen van deze crisis, al waren die ook voor een goed deel schijn [2]).

Uit Batavia kwam dan ook in 1710, gelijk indertijd aan het begin der eeuw, de aanschrijving nu maar alle verzoeken verder te laten rusten tot een gunstige gelegenheid. Toch richtte men in dat

a) Bijlage II. *b*) Hoofdstuk II, § 13e.

[1]) Ook hiervoor zie de bijlagen van Van Imhoff's Consideratiën. (Memoriën, Alg. Rijksarchief).

[2]) Dagregister, 13 Nov. 1712.

jaren in 1715, zonder veel gevolg, rekesten aan de gouverneurs van Nagasaki. Maar voor meer doortastende maatregelen was de „Hooge Regeering" niet te vinden. In het algemeen weinig geneigd tot krachtig ingrijpen met betrekking tot de verschillende kantoren, had men die neiging bijzonder gering tegenover Japan. Men heeft de verklaring wel daarin gezocht, dat zij aandeel zou gehad hebben in den particulieren handel. Zeker is, dat toen in 1711 de toenmalige beschrijver van Japan, de latere directeur-generaal Chastelain, het plan van 1707 tot het zenden van een scheepje met brief aan den shōgun opnieuw aan de orde wilde stellen, hij op besliste afwijzing stootte, o.a. van gouverneur-generaal van Riebeeck persoonlijk [1]); hij kwam er de volgende jaren wel op terug, maar had ook toen weinig succes en het plan vond in 1716 zelfs bij de Bewindhebbers afkeuring.

Niettemin was het in Japan een laatste opflikkering der groote handelswinsten; en aangezien dit verschijnsel voortkwam uit depreciatie en vermindering in gehalte van het ruilmiddel, waarmee groot gebrek aan metaal gepaard ging, gevoelde de Compagnie dat anderzijds als een groote moeilijkheid in haar uitvoer. Koper was nauwelijks meer in eenigszins belangrijke hoeveelheid te verkrijgen. In 1712 bedroeg de verworven lading slechts 7469 picols of kisten. Bovendien kwamen nog herhaaldelijk klachten over de hoedanigheid. Ook het kopergeld in Japan vertoonde sporen van achteruitgang. Men had in 1699 gehoopt in de sen of pitjes een geschikte pasmunt voor Batavia te vinden, maar sinds 1703 waren alle bestellingen van die oude soort vergeefsch geweest; en nu moesten zelfs maatregelen getroffen worden om een overstrooming van het slechte nieuwe geld tegen te gaan [2]). Als alternatief van het koper moest men echter in hoofdzaak zijn toevlucht nemen tot goud, dat evenwel zeer schadelijk was [3]). In 1712 bedroeg de uitvoer 4431 kobans. Deze beide verschijnselen trokken de aandacht der centrale regeering te Yedo, waar toen ter tijd bij het begin van Ienobu's regeering de kwesties van financiën en muntwezen boven alles aan de orde waren. Arai Hakuseki had daarbij grooten invloed *a*).

---

a) Hoofdstuk II, § 5, § 12d; vgl. hoofdstuk V, §§ 1 en 2; zie ook bijlage III.

[1]) Resolutiën G.-G. en Raden, 8 Juni 1714.

[2]) Van der Chijs, Plakaatboek van Nederlandsch-Indië IV, blz. 106, 177.

[3]) Zie boven en vergelijk van Imhoff, Consideratiën, uitgave Tijdschrift van Nederlandsch-Indië 1853, blz. 325, en Nachod, a. w., blz. 453.

§ 5. ARAI HAKUSEKI EN ZIJN MEMORIE.

Deze leermeester van den shōgun was een der sterkste voorstanders van een zuivere munt, waarvan men in de Genroku-periode was afgeweken. Hij was blijkbaar overtuigd, dat in dien tijd de verslappende invloed der westersche weeldeartikelen zich had doen voelen en had bijgedragen tot deze afwijking der oude gewoonten. Door zijn verhoor van den priester Sidotti was hij overtuigd van de minderwaardigheid van het Christendom.

De moeilijkheid was echter om het noodige metaal te vinden tot herstel van het geldwezen, want juist door de muntverandering was er de laatste jaren heel wat goud en zilver aan den omloop onttrokken. Nu werden Hakuseki klachten voorgelegd uit Nagasaki, dat de behoefte van den buitenlandschen handel aan koper niet voldaan kon worden. Naar het schijnt is toen bij den philosoof de gedachte opgekomen: „al dat metaal wordt dus uitgevoerd". Hij heeft blijkbaar toen een rapport in dien geest opgesteld. Daartoe zijn evenwel uit Nagasaki statistieken en andere opgaven gevraagd. Een der Hollandsche tolken wordt speciaal genoemd als adviseur, maar het aangewezen lichaam in deze aangelegenheid was toch de Geldkamer, en de Compagnie vermeldt, dat daar destijds op groote schaal vervalsching in de boeken zou hebben plaats gehad. Vermoedelijk is het resultaat van alles weergegeven in de cijfers, welke Hakuseki's geschrift, zoowel in langere als kortere redactie (Ho ka jiryaku en Ho ka tsuyo jiryaku), vermeldt[1]). Na een uiteenzetting van het muntsysteem en de mededeeling, dat hij alleen gegevens heeft over Nagasaki, niet over Satsuma en Tsushima, en ongeacht allen sluikhandel, geeft hij den uitvoer van goud en zilver over de jaren 1646—1708, n.l. 2,397,600 kobans en 37,420,900 (taels ?), benevens dien van koper over de jaren 1663—1708, n.l. 1,114,498,700 (kin ?). Hij geeft vervolgens cijfers van 1611 af, maar schijnt over die vroegere jaren zelf volstrekt niet zeker te zijn geweest. Daarna

[1]) Ik gebruikte de uitgave van Klapfroth, „Hocka siriaxk, ou traité sur l'origine des richesses au Japon, écrit en 1708". (Paris-Nouveaux Mélanges Asiatiques 1828), vermoedelijk naar Titsingh's vertaling (Britsch Museum, add. mss. 18099A). Zie verder Knox, Autobiography of Arai Hakuseki, a. w., XXX, blz. 180, 220, en Riess, Goldausfuhr aus Japan im 16, 17 en 18 Jahrhundert (Zeitschrift für Soziale und Wirtschaftsgeschichte VI, blz. 149). Laatstgenoemde geeft ook den in den tekst genoemden titel, (blz. 163, vlgg.).Verdere werken, die Hakuseki citeeren, zijn: Ikebe Komao, Export of gold and silver; (Far East I, no. 8, blz. 15 vlgg.); Mochizuki Kotaro, Japan to day, blz. 175; Nitobe, Intercourse between the United States and Japan.

verzekert hij, dat van de sinds 1696 of 1706 geslagen goudmunten $^1/_3$, en van het in de laatste jaren gemerkte zilver zelfs $^2/_3$ was uitgevoerd [1]), om tenslotte den jaarlijkschen uitvoer van kobans op 150.000 stuks te stellen. Hoe weinig die cijfers onderling kloppen, schijnt Hakuseki zelf wel eenigszins gevoeld te hebben, maar hij heeft er zich heel weinig aan gestoord. Aldus schijnt er wel eenige aanleiding toe, ook op dit geval toe te passen, wat door landgenooten van Hakuseki is gezegd: dat hij heel weinig kritisch is tegenover gegevens, die zijn betoog staven [2]).

Er komen echter nog andere argumenten. Hij wijst op het waarschuwend voorbeeld van China, dat na de Sungdynastie ook door sterken uitvoer van goud naar Tartarije en door de vervaardiging van vele Buddhabeelden geheel verarmd was. Daarop geeft hij een vergelijking, die wegens het confucianistisch cachet *a*), dat ze droeg, blijkbaar geweldigen indruk heeft gemaakt. Hij zegt: de oude schrijvers vergeleken de mineralen met beenderen en de overige hulpbronnen des lands (rijst, granen, hennep, vlas) met andere deelen, zooals bloed, vleesch, huid en haren, die het menschelijk lichaam samenstellen. Laatstgenoemde hernieuwen zich gemakkelijk, in tegenstelling met die delfstoffen, die zich niet vermenigvuldigen, gelijk de beenderen, die eens uit het lichaam genomen, niet weer aangroeien. Elders drukt hij zich als volgt uit: er is groot verschil in land en seizoen wat betreft korenbouw, maar nog kleiner in aantal zijn de velden voor mijnbouw, en de oogsttijden zijn er zeer zeldzaam.

Hier spreekt duidelijk het universistisch beginsel; en de opvatting in China en Japan over het ontstaan der metaalertsen, die hier deels van toepassing is, heb ik reeds behandeld *b*). De classieke en medische waarde van deze beschouwingen laat ik daar. Wat van het meeste belang mag heeten, is wel, dat dit de officieele opvatting geworden is omtrent den buitenlandschen handel, en dat de Hollanders in het vervolg telkens kwamen te

a) Hoofdstuk II , § 12d. b) Hoofdstuk II, § 2 en § 12e.

[1]) Voor deze verhouding en andere gegevens zie Bijlage I en III. Von Siebold, Nippon II, blz. 215, en Brinkley, History of de Japanese people, geven afwijkende cijfers, n.l. degene, die Hakuseki noemt voor de jaren 1611—1708, als uitgevoerd in de kortere periode. Riess, a. w. heeft een uitvoerige weerlegging van Hakuseki's opgaven gegeven, op grond van Compagniesmateriaal. Hierbij is er echter geen rekening gehouden met den particulieren handel, die zich trouwens aan alle waarneming onttrekt en geen zeer aanzienlijken factor meer levert.

[2]) Knox, a. w., Inleiding, blz. VIII.

staan tegenover dit argument, als ze vermeerdering van hun koperuitvoer vroegen: „de mijnen zijn uitgeput, het metaal gelijkt de beenderen".

Want, zoo gaat Hakuseki voort, wat hadden al die naties, met welke Japan handel had gedreven, — en hij somt ze een voor een met data en bijzonderheden op, — wat hadden die alle wel voor belangrijks in ruil geboden, in plaats van den schat, dien ze roofden? Christendom, waarvoor de geloovigen ook weer offers moesten brengen, en dan mooie stoffen en kostbare snuisterijen. Behalve geneesmiddelen en boeken kon men dien geheelen vreemden invoer ontberen. Hij slaakt nog een zucht bij de gedachte aan die oude tijden, toen de menschen nog deugdzaam waren en metalen niet kenden, terwijl ze sindsdien al meer en meer bedorven werden, en verzot waren geraakt op buitenlandsche fraaiïgheden, zoodat nu maatregelen noodig bleken. Die maatregelen heeft Hakuseki waarschijnlijk reeds tijdens het leven van Ienobu erdoor gekregen; maar de uitvoering is door diens dood (1713) vertraagd en vermoedelijk door de bureaucratie tegengewerkt.

De toestanden bij den buitenlandschen handel verbeterden intusschen niet. De levering van koper werd aan een groep van kooplieden uit Ōsaka gegund; ook Kyōto (bij de Compagnie Miako geheeten), wordt als stapelplaats genoemd [1]), maar de hoeveelheid bleef, niettegenstaande de prijs iets verhoogd werd, onvoldoende. Daardoor kregen de handelaren, Chineezen en Hollanders, de lading hunner schepen voor een groot deel op zeer ongunstige voorwaarden betaald. Toch wilden vooral de eersten alles wat ze aanvoerden kwijt. Deze omstandigheid en de hooge prijzen in het binnenland gaven gereede aanleiding tot sluikhandel. Trots het groote gevaar waagde jong en oud de kans op de groote voordeelen eraan verbonden. De Chineezen wachtten hen op in volle zee en in 1714 werden er ook betrapt, die een dergelijke afspraak met de Hollanders hadden. Dat schijnt den doorslag te hebben gegeven. Het volgend jaar 1715 werden de nieuwe „Ordonanties van de Shōtoku-aera" naar Nagasaki verzonden.

§ 6. DE VOORSCHRIFTEN VAN 1715.

Hakuseki zegt, dat de plaatselijke autoriteiten in de havenstad met geen enkel behoorlijk voorstel kwamen, hoewel de Compag-

[1]) „Salmon", Tegenwoordige staat, I, blz. 402.

niesdocumenten aan een der gouverneurs, Ōoka Bizen (misschien een familielid van Tadasuke, den lateren gunsteling van Yoshimune), een groot aandeel in het tot standkomen ervan toeschrijven. Zeker is echter, dat het toezicht door wachten en de maatregelen tegen smokkelen in de haven geheel werden herzien, en dat het ambtenarencorps ook werd gereorganiseerd en onder toezicht gesteld. Het aantal gouverneurs was in 1714 weer gebracht op drie om nu zelfs tot twee te verminderen (1 te Yedo, 1 te Nagasaki), vermoedelijk in verband met hun verlaagde inkomsten [1]). Bovendien verschenen weer vaste dwarskijkers (metsuke) te Nagasaki.

Omtrent de handelsbepalingen zelf bouwde Hakuseki voort op de reeds bestaande limiet voor den omvang van den verkoop. Deze werd nu gesteld op 3000 kwamme, dus in naam bijna even hoog als vroeger, maar inderdaad, door de veel geringer waarde van het geld, aanmerkelijk minder. Als een anderen grondslag nam hij aan, dat de binnenlandsche behoefte aan koper voldaan moest zijn, voordat de handel der vreemden voorzien kon worden. De vastgestelde en zoo dadelijk te noemen cijfers zijn dus blijkbaar als maximum bedoeld, maar de Compagnie kreeg dat niet te hooren. Als betaling in goud werden nu de sinds 1712 geslagen ryōstukken aangeboden [2]), die lichter waren en zuiverder dan die van den Genrokutijd. Maar voornamelijk door geknoei van ambtenaren waren ze tevens nog nadeeliger.

Afgaande op het weinige, mij met zekerheid van Hakuseki's denkbeelden en voorstellen bekend, lijkt het mij zeer waarschijnlijk, dat wij in de voorschriften, gelijk die aan de Compagnie werden meegedeeld, ook nog de hand moeten zien van bureaucratie en gilden te Nagasaki. Deze hebben dan de bijzonderheden geregeld en daarbij rekening gehouden met hun eigen fiscale en commercieele belangen.

De resultante van deze beide krachten leidde tot de volgende eischen, welke in 1715 bij wijze van ultimatum naar Batavia

---

[1]) Natuurlijk één geleidelijk ingevoerde maatregel, dat blijkt ook uit Japansche bronnen (Nagasaki nenreki ryōmen kwan en Nihon Yōgaku nenpyō (Jaarregister van Westersche wetenschap in Japan), beide op Shōtoku 4 en 5 (1714 en '15).

[2]) Van Imhoff (druk blz. 326) meent op grond van gegevens uit Coromandel, dat er reeds in 1704 kleine goudstukken zouden zijn uitgevoerd. Deze onjuistheid berust denkelijk op eene knoeierij op gemelde kustkantoren of in Japan.

werden meegegeven, daar ze moesten ingewilligd of anders de handelsbetrekkingen afgebroken worden.

Vooraf gingen eenige woorden over de verarming des lands en over de vele naties, die er al handel hadden gedreven; dat de Hollanders de eenigen waren, die de hofreis nog deden, en dergelijke opmerkingen uit Hakuseki's memorie.

1. Er mochten niet meer dan twee schepen komen voor een verkoop van hoogstens 300.000 taels. In Japansche bronnen vinden we dit getal nog als 3000 kwamme aangegeven, wegens de veranderde zilver-me, maar het stond nu inderdaad in waarde gelijk met 1300 à 1400 van de vroegere kwamme, en wel bijzonder wegens het volgende punt.

2. De kleine van het teeken „ken" voorziene goudstukken uit de tweede (overgangs)phase der muntveranderingen werden voor uitvoer bestemd en moesten door de Compagnie in betaling worden aangenomen tegen 6,8 tael, hoewel ze spoedig feitelijk en tenslotte zelfs officieel niet meer golden dan de helft van de Keichōkobans, die vóór het begin van ons tijdvak in gebruik waren.

3. De uitvoer van koper werd vastgesteld op 15000 picol. Gelijk reeds bleek, moest men daarbij „hoogstens" lezen; en er was ook bij vermeld, dat het aan het believen der Compagnie stond ook minder te nemen. Intusschen was men de laatste jaren reeds aan kleiner hoeveelheid gewend.

4. Aan provisiën, lakwerk, porcelein enz., moest de Maatschappij minstens voor 12000 taels inkoopen, terwijl ze 14000 taels in contanten moest laten liggen, ter bestrijding der onkosten van de Factorij. Voor het overige mocht er goud worden uitgevoerd; maar dat kon nooit voor een groot bedrag zijn, daar het koper (waarvan de prijs bovendien tijdelijk verhoogd werd) reeds meer dan 200.000, en de onkosten ongeveer 40.000 taels bedroegen.

5. Alle koopmanschappen moesten bij taxatie verkocht worden.

6. Alle benoodigdheden, als eetwaren en anderzins, moesten tegen den wisselenden stadsprijs worden ingekocht, zoodat er geen contract op langen termijn meer mocht worden gesloten.

Naast deze nieuwe bepalingen bleven de reeds bestaande gehandhaafd. Speciaal herinnert het stuk nog even aan het verbod tegen het Christendom en aan de maatregelen tegen smokkelen.

Men ziet, dat verschillende gedeelten, in het bijzonder de punten 5 en 6, het belang en de denkbeelden van Nagasaki vertegenwoordigen. Vooral trekt het vijfde punt de aandacht, omdat dit blijkbaar niet of niet duidelijk werd teruggevonden in de Chineesche vertaling van dit document, die naar Batavia werd meegegeven. Evenzoo vond men daar voor de 12000 taels in punt 4 slechts 10.000 terug [1]).

Alvorens deze maatregelen af te kondigen, hadden eerst de gouverneurs de handelspassen van Ieyasu eenige malen ingezien, en in deze uiterst weinig zeggende verlofbrieven, waarop de gansche Hollandsche handel heette te berusten, blijkbaar geen bezwaar tegen de nieuwigheden gevonden. Een der weinige bepalingen, die duidelijk in die passen staan, namelijk dat de Hollanders uit geen enkele haven des rijks mochten geweerd worden, was door het bevel, om alleen in Nagasaki te komen, toch eigenlijk reeds geschonden. Er is, mijns inziens, reden in deze bepalingen van Hakuseki en de leiders te Nagasaki een soort nieuwen grondslag te zien voor den Hollandschen handel. Ze vormden tenminste een norm, een minimum, waaraan de Japanners, in tegenstelling met hun weifelen der vorige jaren, van nu af tot de opening des lands toe steeds hebben vastgehouden.

Ook voor de Chineezen schijnt Hakuseki dergelijke maatregelen vastgesteld te hebben. Hij wil de hun aantal, in de laatste jaren op acht jonken per jaar verminderd, brengen op 13. Volgens een Nagasakische opgave [2]) is daar echter niets van gekomen. Er waren, gelijk Hakuseki zelf zegt, allerlei moeilijkheden met het uitreiken der passen. Later zal blijken, wat hierachter kan gestoken hebben.

§ 7. HOUDING VAN BATAVIA EN DESHIMA; HERNIEUWDE TAXATIE.

In tegenstelling met de Chineezen heeft de Compagnie zich vrij gemakkelijk geschikt. De richting Chastelain vond te Batavia nog steeds weinig aanhang. Deze maatregelen droegen ten deele duidelijk de sporen uit Yedo afkomstig te zijn. Ze werden op dezelfde wijze medegedeeld als het verzoekschrift der

---

[1]) Generale Missiven van Gouverneur-Generaal en Raden, Januari 1716 (Alg. Rijksarchief).

[2]) Nagasaki nenreki ryōmen kwan; vgl. Brinkley, History, blz. 660.

Hooge Regeering van 1714 aan de gouverneurs van Nagasaki was ingericht, n.l. ook met een Chineesche vertaling erbij. Dus, zoo concludeerde men te Batavia, „dat verzoek was blijkbaar aan het hof geweest, en hier had men nu het antwoord". Er bestond daarom weinig aanleiding nog verder veel te riskeeren om de meening van de centrale regeering te leeren kennen. Bovendien was de Compagnie er zelf toe geneigd om zoo weinig schepen, als maar mogelijk was, op deze gevaarlijke zeeën te wagen. De laatste jaren hadden enkele zeer schadelijke schipbreuken opgeleverd: „de Monster" in 1709, „de Arion" in 1714. Ook kon men, nu na den oorlog in Europa de concurrentie weer begon, de schepen beter elders gebruiken. De „Heeren Majores" stemden hiermee volkomen in, waarbij ze tevens die meerdere schepen naar Japan in gedachten beladen zagen met particuliere goederen.

Dus werden het schip, dat op de heenreis Siam aandeed, benevens de retourvaarten over Malaka naar Voor-Indië afgeschaft en twee schepen, uitsluitend van en naar Batavia bestemd, verschenen in Japan met een toestemmend antwoord. De voorzorg van het opperhoofd, die reeds overlegde, welke regeling zou getroffen worden in geval van vertrek, bleek dus onnoodig. De voornaamste aandacht eischte nu nog de prijs der uitvoerartikelen, vooral die van het koper, opdat deze niet te veel werden opgedreven, want die uitvoer was „het laatste houvast".

Dat laatste voordeel heeft de Compagnie behouden. Het koper werd slechts met ruim 1,5 tael per pikol verhoogd (tot 14,84 tael p. p.). Het grootste nadeel leverde echter, vergeleken bij vorige jaren, de verkoop op. Van het verschil in tekst tusschen de Hollandsche en de Chineesche vertaling, betreffende punt 5 der eischen, schijnt verder geen opheldering te zijn gevraagd. De tolken verklaarden, dat de Chineezen den vrijen handel nog beproefd, maar zeer schadelijk hadden bevonden. De Compagnie deed ook het best zich in den nieuwen toestand te schikken. Het slappe opperhoofd Boudaen liet zich bepraten, en de toestand van vóór 1685 keerde in veel opzichten terug. De tolken kwamen met een 1e, 2e, 3e, tot soms 8e bod. Eindelijk was er dan geen verdere verhooging te verkrijgen; een beroep op de autoriteiten der stad baatte niet altijd en dan waren de ambtenaren van Deshima wel gedwongen te aanvaarden. Het gevolg was reeds in het eerste jaar, 1716, dat de netto-winst, die de laatste keeren

geregeld omstreeks 100 % bedragen had, tot 84 % daalde en evenzoo de uitvoer van f 1.000,000 à f 900.000 tot f 8 à 900.000; de groote winsten waren voorgoed verdwenen; en een tijd van aanhoudende daling der verkoopsprijzen begon *a*).

Gezien deze feiten en de vroeger besproken tendens in de stad, ligt het voor de hand, dat er een monopolie-instituut mee belast werd de lading (zoover aangeboden) over te nemen en weer van de hand te zetten aan de kooplieden. Hierop wijst ook een mededeeling uit het „Dagregister", dat de koopers de goederen kwamen bezichtigen, nadat ze door de Compagnie waren afgestaan. Uit een latere opmerking van Titsingh [1]) maak ik op, dat de Geldkamer, de wissel- en voorschotbank voor de transacties der Compagnie, van nu af met deze functie belast is. De werkzaamheden van dit lichaam waren door de geldveranderingen zeer uitgebreid, en daardoor waren voor de Chineezen dergelijke bemoeiïngen noodig geworden. Het is omtrent dezen tijd, dat ook de groote gilden te Yedo en Ōsaka het bankwezen aan zich trekken, en dat dit officieele erkenning verwerft *b*). De Compagnie had in de laatste jaren, om tot overeenstemming te komen voor haar verkoop, reeds dikwijls de hulp ingeroepen van de overheden, de gouverneurs, maar speciaal de tohiyorishu enz., die, door burgerij en gilden gekozen, het monopoliseeren gewend waren.

Baas worden in eigen huis, werd de leus in vele landen van Europa, waar men eigen compagnieën inrichtte; een dergelijk streven blijkt uit de maatregelen, die vele oostersche vorsten tegen de Nederlandsche maatschappij namen *c*). Dit deed zich nu in Japan gelden en bijna gelijktijdig in China; het is mogelijk hier eenig verband te zoeken tusschen die ontwikkeling in deze beide landen, welke toen zoo veel gemeen hadden, en dan in dat verband ook de Oost-Indische Compagnie te betrekken *d*).

§ 8. VERHOUDING TOT CHINA; BETEEKENIS VAN DE MAATREGELEN VAN 1715.

Terwijl Hakuseki voor den Chineeschen handel een getal van 13 jonken jaarlijks vaststelde, blijkt uit de havenannalen van

---

a) Bijlage II en IV. *b*) Hoofdstuk II, § 13e en g.
c) Hoofdstuk I § 2, § 13, § 16. d) Hoofdstuk I § 17.
[1]) Titsingh's aparte aanteekeningen (1781—'83), („Memoriën" II, en „Secrete brieven" 1783, Alg. Rijksarchief).

Nagasaki, dat er daarna geregeld 50 en meer kwamen. Om de een of andere reden is zijn bedoeling dus in 't geheel niet uitgevoerd. Bijna terzelfder tijd raakte echter de gouverneur-generaal van Swoll in conflict met de Chineesche nachodas en de jonken bleven uit Batavia weg. De Compagniesstukken vermelden daarbij, dat de keizer van China zijn onderdanen alle buitenlandsche vaart zou hebben verboden behalve die op Japan [1]). In 1720 verscheen een soortgelijk monopolie-instituut voor den Europeeschen handel te Kanton (de Kong Ho) als te Nagasaki bestond. De Chineezen zelf echter dreven in laatstgenoemde plaats nog een open handel. Uit niet nader te controleeren bron [2]) komt nu het bericht, dat de nachodas in Japan zouden geraden hebben de Hollanders evenzoo te behandelen, als men het hen te Batavia deed. Daar moesten zij n.l. hun Japansch koper tegen vasten prijs afstaan en er waren nog andere bepalingen, die aanleiding gaven tot geschil. Vroeger hadden zij reeds zonder recht de princevlag gebruikt in Japan, alsof ze uit Batavia gezonden werden, nu kwamen er geruchten te Batavia, dat zij juist deze jaren groote hoeveelheden koper vervoerden, veel meer dan in China noodig zou zijn. Men dacht daarbij natuurlijk dadelijk aan de Engelschen, die sedert 1715 voorgoed te Kanton waren gevestigd. Zouden deze niet ook een blik slaan op den Japanschen handel? Dit schijnt echter niet in de lijn te hebben gelegen van de Chineesch-Japansche richting van dien tijd. Deze was veeleer tegen alle Europeanen en anti-christelijk. In 1717 zou de mandarijn Tching Mao een memorie hebben ingediend tegen het Christendom, waarbij hij wees op het voorbeeld van Japan [3]). Hij zou daar evenals op de andere eilanden zelf zijn geweest. In dat land had de zending immers destijds gediend om veroveringsdoeleinden te bevorderen, en de Europeanen hadden nog oogmerken op Japan. Aldus Tching Mao. In hetzelfde jaar schreven de opperhoofden: „voor andere Europeesche naties behoeft geen vrees te bestaan, want de Engelsche

[1]) De Hullu Chineesche handel der Compagnie in de eerste dertig jaren der 18e eeuw. (Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, deel 73, blz. 42). Naar de Generale Missive uit Batavia van Maart 1718 stookten volgens Gouverneur-Generaal en Raden de Portugeezen te Macao ook op tot dergelijke maatregelen, daar zij de vaart alleen begeerden. Zie verder: Morse, International relations, I, blz. 53.

[2]) Psalmanazar and others, Universal history (modern part), vol. X, blz. 501, naar een niet nader omschreven „mémoire du docteur Garcin".

[3]) Van Haren, van Japan, blz. 99, naar een niet nader opgegeven bron, vermoedelijk de berichten van een missionaris.

en Franssen zijn doodelijk gehaat en andere komen niet in consideratie".

Hoe dit complex van gegevens ook te beoordeelen zij, wij krijgen, dunkt mij, wel een achtergrond van het tafereel in het samenstel van wedijverende en tegenwerkende krachten, die het overwicht van den Hollandschen handel voorgoed zouden breken. Een andere factor in het verval der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie was wel, dat ze zoo slecht bediend werd *a*). De Bewindhebbers meenden dezen o.a. te kunnen vaststellen, toen bleek, dat de Compagnie niet eens de volle 15000 kisten koper kreeg; en wel, omdat elk der twee schepen op dit gevaarlijke vaarwater (waar de particuliere handel bloeide!) niet meer vervoerden dan 6500 picol, terwijl even groote schepen op Zweden veel meer konden bergen. De opmerkingen, daarover gemaakt, baatten echter weinig; ambtenaren en schippers waren hierover volkomen eenstemmig en 2000 picol bleven jaarlijks liggen.

§ 9. BERAADSLAGINGEN DER COMPAGNIE. ONZEKERHEID EN BESLISSING VAN YOSHIMUNE; DE VOORSCHRIFTEN VAN 1720.

Eveneens wierp de missive uit patria de mogelijkheid op om nu toch iets te beproeven in den geest van het voorstel-Chastelain. Daarover ontstond een gedachtenwisseling tusschen Deshima en Batavia, waarbij aparte missiven aan de opperhoofden persoonlijk gebruikt werden om het belangrijkste aan het onbescheiden oog der tolken te onttrekken, en waarbij de opperhoofden Aouwer en Vrijberghe in 1717 opnieuw een rapport opstelden [1]). De leidende gedachte in die geschriften was, dat men in de eerste plaats had te rekenen met de Nagasakische autoriteiten. Het belang, dat zij bij onzen handel hebben, vormt het eenige tegenwicht voor het geval de Japanners plan hebben ons den handel onmogelijk te maken, zeide men te Batavia; te Deshima wees men op den invloed van tolken, toshiyoris en hun kring. Dezen nu bezaten in de taxatie een machtig middel en hadden te Yedo den steun van Ōoka Bizen; het verluidde zelfs, dat de „dirigeerende rijksraad" Abe Bongo in het Nagasakische monopolie was betrokken. Echter was het misschien mogelijk, om hen toch door het dreigement

a) Hoofdstuk I, § 15.

[1]) „Secrete missiven" 1717, zie ook van Imhoff („Memoriën" I, bijlage, Alg. Rijksarchief).

van bekendmaken ten hove murw te krijgen, en daartoe een plan als dat van Chastelain te gebruiken. Want volgens de tolken was de nieuwe shōgun Yoshimune verdiept in militaire zaken en misschien onkundig van vele bepalingen; zoo kon de geheele taxatie wel door „de Nagasakische cabale" zijn bedisseld; de Deshimasche en de Bataviasche cabale konden zich dat natuurlijk gemakkelijk voorstellen.

In Japansche bronnen vindt men inderdaad, dat het Bakufu, toen het nieuwe régime de adviezen van Hakuseki moest missen en tijdelijk de vaste lijn kwijt was. De vroegere specialiteit voelde zich echter door Yoshimune verongelijkt en weigerde alle inlichtingen, zoodat Abe Bongo heftig over hem uitviel [1]. Vermoedelijk hierom, en omdat wel bleek, dat niet alles ging zooals het moest, zond Yoshimune in 1717 een bijzonderen commissaris naar Nagasaki; een der resultaten van diens optreden zou geweest zijn, dat de nusuki verviel; tevens verschenen van dat jaar af, gelijk overal, vaste metsukes of dwarskijkers in de stad *a*).

Yoshimune had nu weldra zijn houding aangaande den Hollandschen handel voorgoed bepaald, en deze week niet veel af van de beginselen, door Hakuseki voorgestaan. Hij ontving de opperhoofden en hun gezelschap te Yedo met belangstelling; hun kennis en de producten, die zij konden leveren, trokken zijn aandacht; een hen begeleidend kyūnin (dus een hatamoto), die zich in rang boven het opperhoofd wilde plaatsen, werd terechtgewezen. Maar toch had hij geen goed oog op hun handel in metalen en weeldeartikelen.

Bovendien is het advies van Aouwer en Vrijberghe niet opgevolgd. Het was te Batavia er voorloopig maar om te doen het achterstallige koper te kunnen weghalen. Dus zette men een beperkt program op, alleen omvattende verlof te krijgen om een derde schip te mogen zenden teneinde het metaal te vervoeren. Dit scheen wel kans van slagen te hebben en in 1719 vertrokken drie schepen, waardoor de autoriteiten voor een fait accompli zouden gesteld worden, maar ze vergingen alle in een hevigen typhoon. Het duurde twee jaar voor te Batavia weer eenig bericht kwam, en toen bleek bovendien het opperhoofd Aouwer, die de

---

a) Hoofdstuk II, § 5, vgl. § 8.

[1]) Lönholm, Arai Hakuseki und Pater Sidotti, Bijlage IV (Mittheilungen der Deutschen Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ost-Asiens, Bd. VI, blz. 156).

zaken van 1718—'20 geleid had, in een vlaag van waanzin in zee te zijn gesprongen. Ook had deze geen gebruik gemaakt van den diepen indruk, die het uitblijven van de geregelde zending gedurende een jaar bij de Japanners schijnt gewekt te hebben. In 1722 en '23 verongelukten weer schepen met besturende ambtenaren aan boord, zoodat er groot gebrek was aan lieden met ervaring, en onder deze verwarring trof de Compagnie een nieuwe slag in haar metaaluitvoer. In 1720 waren nieuwe regels daarvoor afgekondigd.

De eerste aanleiding daartoe was het herstel van de aloude muntwaarde *a*). De overgangsstukken, welke de Compagnie uitvoerde en op ½ ryō gerekend werden, waren daarmee te laag geschat en verdwenen dus uit het verkeer. Het was daarom noodig desgewenscht ook oude en nieuwgeslagen volle kobans te kunnen meegeven, maar dan moesten die consequent worden aangenomen tegen twee van de kleinere kenstukken, dus tegen 13,6 taels, terwijl ze vóór 1700 6,8 taels golden. Daarmee was het halveeren van de Compagnie's tael voltooid. De kobans leverden nu op Coromandel geregeld 37 à 38 % verlies [1]).

Als tweede bepaling werd den Hollanders echter voorgelegd, dat het maximum voor hun omzet bepaald bleef op 300.000 van deze taels, dus ± 1300 kwamme.

Ten derde werd vastgesteld, dat de hoeveelheid koper, die bij elke bezending mocht geleverd worden, voortaan 10.000 pikols zou bedragen. Geen wonder, daar de Compagnie van de 15000 kisten jaarlijks liet liggen en er groote behoefte was aan dat metaal.

§ 10. BLIJVENDE ONZEKERHEID BIJ DE COMPAGNIE; ONTWIKKELING DER LEVERING OP BESTELLING.

Kort nadat die maatregelen te Batavia waren doorgedrongen en men na de groote gevaren op Java (oorlog en samenzwering *b*) weer ademschepte, kwamen de bestellingen van paarden uit Yedo in 1724, met toezegging van handelsvoordeelen, indien daaraan voldaan werd. Het is begrijpelijk, dat de Gouverneur-Generaal en Raden zich door deze dubbelzinnigheid gingen inbeelden, dat schadelijke maatregelen niet in de bedoeling van „het hof"

a) Hoofdstuk II, § 12d. *b*) Hoofdstuk I § 18a.

[1]) Het verschil met de kenstukken was trouwens maar 1 à 2 %; Van Imhoff (uitgave, blz. 327).

konden liggen en die opvatting als argument gebruikten om niet in te gaan op den voorslag uit Nederland, nu weder te overwegen, of het geen tijd van gaan werd in Japan. Terzelfder tijd schreef evenwel het opperhoofd in zijn dagregister, dat er geenhoop was op beterschap, zoolang de tegenwoordige zoo „sobere" vorst leefde.

Op deze wijze is de Compagnie in het onzekere gebleven over de denkbeelden van den shōgun en de verhouding tusschen Yedo en Nagasaki. Want terwijl haar eenerzijds werd aangeboden, om met een derde schip te komen, terwijl dan tevens haar omzet-maximum met 160.000 taels verhoogd zou worden[1]), nam het Bakufu anderzijds tal van maatregelen, die een uitgebreide vraag naar haar voornaamste artikelen zeer moest bemoeilijken. De dracht van zijde en de consumptie van suiker werden als „weelde" streng beperkt. Daarenboven was het streven van Yoshimune den landbouw op te heffen, overeenkomstig de bij zijn régime heerschende Chineesche begrippen *a*). De weelde, zoover hij die nog toeliet, moest dienstbaar gemaakt worden aan dit doel. Zijn oogwit was dus om in al die buitenlandsche producten, weefsels en verfstoffen en zelfs in de genotmiddelen gelijk specerijen en suiker te leeren voorzien door eigen teelt.

Door deze oorzaken en door de algemeene prijsdaling na 1721*b*), die de Compagnie evengoed trof als de daimyōs (haar voornaamste afnemers), is de verkoop steeds minder voordeelig geworden. Sedert 1718 al behoefde niet meer $^1/_3$ van den omzet in zijde te bestaan. Maar evenals van dit artikel daalden ook de prijzen der voornaamste stukgoederen, zoowel uit Indië als uit Europa, en van vele pondgoederen benevens de Siameesche waren (huiden enz.). Wel kwam die daling tijdelijk tot staan, toen in 1723 het opperhoofd Durven geweigerd had de schepen te lossen, alvorens eenige zekerheid over de resultaten te hebben. Wel behield men in de volgende jaren nog een nettowinst van omstreeks 60 à 70 %, maar in 1727 begon een nieuwe prijsvermindering, die vooral na 1729 dreigende afmetingen aannam. In laatstgenoemd jaar beproefde het personeel van Deshima nog eens hetzelfde middel, maar met minder succes dan Durven. Bovendien werd toen gevolg gegeven aan een voorstel, waar destijds de eerlijke

a) Hoofdstuk III § 13a en b. *b*) Hoofdstuk II § 12d.

[1]) Ook deze verhoogde omzet bleef nog beneden de 3000 kwamme, die Japansche bronnen noemen.

gouverneur-generaal Zwaardecroon geen ooren naar gehad had, maar dat bij de regeering van een Diederik Durven in goede aarde viel. Namelijk, om uit Batavia valsche facturen van de aangevoerde goederen mee te geven en aldus de Japanners, die ze inzagen, in den waan te brengen, dat de inkoop, waarboven de Compagnie nog haar winst moest maken, veel hooger zou zijn dan inderdaad het geval was. De onbescheiden aanmatiging der Japanners om de boeken te willen controleeren, stelde tot deze weinig verheffende proef in staat, maar men liep er te Nagasaki niet in.

Eigenlijk hechtte de Compagnie ook niet boven alles aan die verkoopprijzen, maar veel meer aan haar uitvoer van metaal. In 1729 vond men te Batavia de uitkomst nog vrij goed en schreef voor, dat het verlies, geregeld op de kobans in de West van Indië geleden, zou worden afgetrokken van de uitkomsten, door het Japansche kantoor geboekt. Daardoor daalden de nettowinsten op 9 à 12 % en toen deze bepaling drie jaar later weer verviel, bleken ze toch buitendien op 30 à 50 % teruggezonken *a*).

Terzelfder tijd had een nieuwe regeling haar beslag gekregen, waardoor de handel weer vaster werd geschroefd in een ingewikkeld stelsel, dat zich langzaam aan vormde. Sedert de opheffing van den kanban had de Compagnie geen zekere aanwijzing meer over hetgeen werkelijk al dan niet gevraagd werd. Als men aan opgaven der Japanners (zooals die van 1725 betreffende een aantal Europeesche manufacturen [1]) gevolg gaf, bleken de daarvoor gegeven prijzen toch ook niet buitengewoon, en die aanvraag dus blijkbaar ongegrond. Te Batavia leverden de ambtenaren dus maar, wat ze kwijt wilden zijn. In deze omstandigheden ontstond bij de Maatschappij de wensch, dat de Japanners zouden aangeven, wat ze verlangden, en daarvoor een bepaalden prijs beloven, te betalen over eenige jaren als het gevraagde zou verschijnen. Op deze wijze werd alle initiatief en risico overgelaten aan de Geldkamer, die de bestellingen deed, terwijl de Compagnie haar agent werd. Een toestand trad in, die eenige verwantschap vertoont met de vervorming van den Hollandschen handel in Europa *b*).

---

a) Bijlagen III en IV. *b*) Hoofdstuk II § 3, 4.

[1]) Bovendien betrok de Compagnie blijkbaar in dezen tijd haar lakens van elders, vooral van Engelsche fabrieken, terwijl de Leidsche industrie al minder produceerde (zie hoofdstuk I § 3d).

Terwijl echter de groote winsten van het kantoor aan de Geldkamer, de eigenlijke ondernemer, kwamen, leverde dat instituut waarschijnlijk toen reeds het koper aan de Compagnie beneden den marktprijs en beproefde volgens de berichten zelf de raffinaderij. Immers dit produkt had in haar noteering bij de Maatschappij den invloed der daling van den tael niet vertoond. De verhooging van 1716 schijnt zelfs spoedig weer verdwenen te zijn. Bovendien bleek in dezen tijd duidelijk, dat er verband bestond tusschen de resultaten van den verkoop en den prijs voor goud en koper; want de tolken boden in 1729 en' 30 aan om de taxatie te verhoogen, of wel (wat op hetzelfde neerkwam) den koers der kobans te verlagen, mits de Maatschappij van haar kant meer voor het koper wilde geven. Dit voorstel had laatstgenoemde echter niet aanvaard, daar de voordeelen op dat goedkoop verkregen metaal haar boven alles dierbaar waren. Aldus werd Deshima een der gewone Indische monopolie-kantoren, waarvan het voornaamste voordeel was, dat ze hun bijzondere artikelen buitengewoon goedkoop aan de Compagnie leverden *a*).

§ 11. DE CRISISSEN. INLEIDENDE BESCHOUWINGEN.

Doch voordat de nieuwe toestand geconsolideerd was, drong blijkbaar toch iets van het besef tot de Compagnie door, dat de oude tijden voor altijd verdwenen waren. Ze heeft toen nog late pogingen gedaan om, zoo niet de vroegere toestanden weer te krijgen, althans onder de bestaande zoo gunstig mogelijke voorwaarden te verwerven. De handel maakte dus de eerstkomende jaren een aantal crisissen door, waarin we dezen nu moeten volgen.

Aan het koper bleef de Maatschappij boven alles hechten. Proeven met andere uitvoerproducten als thee en staal mislukten, en een exportartikel, dat zich eerst gunstig liet aanzien, namelijk balein, moest in 1734 op bevel uit patria worden opgegeven, daar het verhandelen ervan strijdig bleek met het monopolie van de Groenlandsche Compagnie. Misschien school achter dit bevel een contract van correspondentie. Daardoor is het echter te verklaren, hoe enkele pikols koper meer of minder bij de Compagnie reeds zoo groote uitwerking konden hebben.

Overigens gaf zich dit handelslichaam weinig rekenschap van

a) Hoofdstuk I, §§ 14 en 19.

den bestaanden toestand. Het staarde op een steeds meer verwijderd verleden van vrijen handel en vrije inzameling van metaal tegen lage prijzen; het klaagde over schade bij den verkoop en over verlies op de uitgevoerde kobans, zonder zich in geldkoers en prijsverloop bijzonder te verdiepen.

Waarschijnlijk lag dit meer aan onwil dan aan onmacht, want, waar het eigen zaken betrof, wisten de ambtenaren die zeer wel te behartigen. Het schijnt, dat de particuliere handel een tijd van grooten bloei beleefde, en volgens een niet nader te controleeren bericht deelden de heeren te Batavia in de winsten [1]). Dit zou een aanwijzing kunnen zijn, waarom uit laatstgenoemden kring zooveel lijdelijk verzet kwam tegen alle ingrijpende maatregelen aangaande den Japanschen handel. Wij dienen dus de tragische gebaren, die volgen, met zekere kalmte te beschouwen.

Er waren twee punten, welke men als de voornaamste stutten voor den handel in Japan noemde: het materieel belang der autoriteiten en burgerij van Nagasaki en het moreel, cultureel en politiek belang der regeering te Yedo, om in contact te blijven met een westersche zeemogendheid. Op het eerste kon men werken door op een gegeven oogenblik te weigeren handel te drijven; maar dan vond dat jaar ook de particuliere handel niet plaats, en dat wilde voor een opperhoofd, die twee jaar tijd kreeg om er bovenop te komen, nogal iets zeggen. Voor het tweede kon men beproeven om met de centrale regeering in nauwer aanraking te komen en invloed aan het hof te verwerven. Maar bij de Japanners had men van Deshima af naar den shōgun tal van geledingen: de tolken, de colleges en besturen te Nagasaki, het Bakufu met alle trappen en tusschentrappen uit dezen tijd *a*). Men was dus nooit zeker wat tot de hoogste instantie doordrong en waar het ergens haperde. Bovendien kon eigenbelang hier gemakkelijk een voorwendsel vinden. Want aan Hollandsche zijde oefende de regeering van een Van Cloon, Patras en Valckenier de contrôle; en het maakt soms den indruk, of de wensch tot verbetering van de Compagnie voornamelijk of alleen uitging van de verre „Heeren XVII". Deze gaven tenminste denkbeelden, maar zonder vaste lijn en naar de opwelling van het oogenblik.

---

a) Hoofdstuk II § 8.

[1]) „Batavia beschreven....", blz. 106, eveneens een citaat van den reeds meergenoemden dr. Garcin.

§ 12. DE CRISIS VAN 1733—'34. VAN DER BELL EN ROKUZAEMON: HET CONTRACT VAN LEVERING.

Bijvoorbeeld verleenden zij in 1730 weer eens toestemming om Japan desnoods te verlaten. Maar het opperhoofd van der Bell, die drie jaar later vertrok, kreeg wel openlijke instructies mee in dien zin, doch deze werden bij secreeten brief uit Batavia weer teruggenomen. Van der Bell begon met het eerste der zooeven genoemde middelen, ook in 1723 en '29 reeds beproefd. Hij weigerde de schepen te lossen, onder voorgeven, dat hij de kosten van het opnieuw laden niet wilde riskeeren, voor het geval men niet tot overeenstemming kwam, maar de tolken verklaarden zich bereid daarvoor borg te blijven. En ze wisten natuurlijk, wat ze waagden.

Daarop wierp hij het over een anderen boeg en betoogde, dat de Compagnie, die de passen van Ieyasu bezat en geregeld te Yedo geschenken aanbood, in andere positie verkeerde als bijvoorbeeld de Chineezen, die passen ontvingen te Nagasaki. Zij had directe verbinding met het centraal gouvernement en het recht om daar haar grieven open te leggen en herstel te zoeken. Uit Yedo was haar reeds het recht om met een derde schip te komen, toegezegd: nu was het noodig, dat er extra koper werd geleverd om daarmee de vaart productief te maken. Bovendien eischte het opperhoofd nog den goudprijs te verlagen en de tollen af te schaffen [1]).

Dat tweede punt schijnt ondervangen te zijn door maatregelen, toen bij de gilden en burgerlijke bestuurders der stad in overweging. Voor de bevolking van het keizerrijk, zooals de laatste census die aanwees, was de hoeveelheid goud in omloop nog te gering *a*). De gouduitvoer gaf maar aanleiding tot gekibbel, en deze werd onmogelijk, indien men den totalen uitvoer der Compagnie vaststelde op de waarde van 10.000 pikols koper plus wat kamfer en kleinigheden = 136.000 taels = f 476.000. Vermoedelijk in verband hiermee liet van der Bell zijn verlangen aangaande den goudprijs vallen en nam als eenig uitgangspunt de drie schepen. Den invoer daarmede moesten de Japanners maar vaststellen, doch ze moesten er 20 % meer voor geven dan tot nu toe en dit omzetten in een retourlading van 13000 pikols koper, 40.000 cattie (kin) kamfer en 100.000 cattie walvischbaarden (balein).

---

a) Hoofdstuk II § 12h.

[1]) „Brieven" en „Secrete missiven" 1733 en 1734, Resolutiën van Gouverneur-Generaal en Raden 1734, (Alg. Rijksarchief).

Als waarborg zou de Compagnie het recht krijgen om desgewenscht den handel voor 7 of 8 jaar af te breken en dan te hervatten, alsook om in Yedo te klagen. Dit voorstel, dat zich aansluit bij de plannen der Japanners, geeft, dunkt mij, reeds den wensch te kennen de vroegere eenzijdige bevelen te doen plaats maken voor een tweezijdig contract.

Naar de mededeeling van het opperhoofd zelf heeft hij in de hoofdstad zooveel beweging gemaakt en gedreigd deze wenschen (in 13 punten vervat) aan te bieden aan den rōjū, dat hij een onderhoud verkreeg met den Nagasaki-bugyō aldaar en diens chef, den shōmonbugyō (commissaris der vreemdelingen), die achter de schermen zaten. Het resultaat was verrassend, geen enkel handelsvoordeel werd verkregen, maar een aanbod gedaan vanwege den shōgun om een tegengeschenk, bestaande in 1000 pikols koper (waarde omstreeks f 100.000), te geven als vergelding voor de aangevoerde paarden. Na het aanvaarden van een zoo vorstelijke gave waren verdere rekesten onvoegzaam; maar weigeren was ook bezwaarlijk. Van der Bell gevoelde zich niet op zijn gemak tusschen daimyōs en samurais; moorddadige plannen, die de gouverneurs tegen een onwillig opperhoofd zouden gekoesterd hebben, spookten door zijn hoofd. En dan, wat zou men te Batavia zeggen, als hij afsloeg . . . Hij accepteerde, al was hij in de overtuiging, dat de shōgun zelf er niets van wist. Merkwaardig is zeker, dat Japansche bronnen [1]) er pas vier jaar later gewag van maken. Te Batavia keurde men het gedrag van het opperhoofd dan ook met nadruk goed. Deze vroeg ontslag en werd „verlost" naar Nederland; zijn fortuin was gemaakt; eveneens een merkwaardige samenloop. Later hoort men van omkooperij der onderhandelaars; maar dat behoeft hier niet op te passen.

Wel echter had de Maatschappij als 't ware haar recht verkocht, van een contract was nu geen sprake meer. In Nagasaki, waar toen een burgemeester „Rokuzaemon" [2]) grooten invloed had, dicteerde men zijn wenschen: de Compagnie's tael zou weer gebracht worden op 10 momme zilver, zoodat de koban op 6, en 10 kin of 1 pikol koper op 8 van die taels kwam, terwijl het omzetmaximum door 120.000 tael uitgedrukt zou worden. De hoofdzaak was dus een verhooging van den koperprijs, waardoor de maximumop-

[1]) Woolley, Historical notes on Nagasaki (Transactions of the Asiatic Society of Japan IX, blz. 238).

[2]) Den familienaam vond ik niet.

brengst van den verkoop na aftrek der onkosten weinig meer bedroeg dan 10.000 pikols van dat metaal, en dus de verlaagde goudprijs illusoir werd. Ook als men in rekening bracht, dat, in verband met dien nieuwen geldkoers, de geschenken te Yedo en Nagasaki (de voornaamste last) werden gehalveerd, en dat die der lagere ambtenaren overeenkomstig landsgebruik zouden worden voldaan in geld, bleef de nieuwe regeling nadeelig.

Doch het verluidde reeds, dat er oneenigheid bestond tusschen Rokuzaemon en de gouverneurs. Er heerschte schaarschte in de stad [1]), en dus was er reden tot voorzichtigheid bij de autoriteiten der stad inzake hun handelspolitiek. Toen het volgend jaar de schepen aankwamen, bleek eerstgenoemde gestorven, en het eenige, wat van zijn plan overbleef, was, dat de verkooptax verminderd bleek te zijn tot 240.000 Compagnie's taels buiten de goederen, die tot betaling der onkosten dienden; ook dit had dus vermoedelijk beperking van den goudexport ten doel. In een Japansche opgave van iets later tijd vindt men voor dat maximum het getal 1000 kwamme, wat dus niet klopt, hoewel 1 tael = 5 me bleef. Misschien is het verschil te verklaren uit de geldverandering van 1736 en de toen gevolgde stijging van het zilver.

In Deshima legde men zich bij dat nieuwe maximum neer; en aangaande de overige belangen blijkt er dit jaar een soort overeenkomst gesloten te zijn, die den bestaanden toestand grootendeels vastlegde. De Geldkamer zegde 10.000 pikols koper toe voor elken verkoop, die het maximum bereikte, en vaste prijzen voor de door haar bestelde goederen, mits de Compagnie de gevraagde qualiteiten leverde (wat nog wel eens te wenschen liet) en zooveel aanvoerde als men te Nagasaki wenschte. Dit laatste gold vooral de suiker, waarvan de Japanners jaarlijks een millioen pond verlangden, en sapanhout uit Siam voor het maken van roode verf, dat zij in geregelde zendingen van 40.000 pond bestelden. Dat waren dus de nog meest benoodigde produkten. Voor de suiker deed men (1736) in Satsuma een poging om die met Chineesche hulp zelf gaan te bereiden, maar de opperhoofden noemen die mislukt.

§ 13. HET GESCHENK EN DE BRIEF VAN 1735; HOUDING DER BEWINDHEBBERS; CONCESSIES DER JAPANNERS.

Maar daarmee was de crisis niet afgesloten, want te Batavia

[1]) Nagasaki nenreki ryōmen kwan.

had men grooter plannen. De Bewindhebbers hadden in 1733 weer iets anders geopperd. Zij waren op het denkbeeld gekomen door de zending van sergeant Keyserling in 1729 en '30. Deze was naar Japan gekomen om paarden, door de Compagnie geschonken, bij den overtocht te verzorgen, benevens om de Japanners te Nagasaki, maar vooral te Yedo, in de paardentechniek te onderrichten. Doch tevens had hij toen ondershands moeten trachten zoo mogelijk de klachten der Compagnie in de hoofdstad bekend te maken. Hij had daarbij weinig succes gehad, maar toch leek het idee den „Heeren XVII" geschikt en zij boden aan, musikale, mechanische en optische instrumenten te zenden, die de grooten onder de Japanners verlangden, met „luyden, die daarmee weten om te gaan" *a*). De bedoeling was om aldus aangenaam en familiaar te worden aan het hof, gelijk sommige Europeanen wegens hun kundigheden dat geweest waren aan het hof van Ieyasu. Mislukte dit, dan kon men nog eens ernstig beproeven, „of de Japanners ons laten vertrekken".

Daarop werd nu te Batavia een gedeelte van de geschonken 1000 pikols koper besteed om fraaiigheden in te slaan, ten einde den shōgun een tegengeschenk aan te bieden. Daarbij waren een koets en drie paarden onder de hoede van genoemden Keyserling, die speciaal voor deze gelegenheid gehoord was; later kwam nog een horlogemaker. Tot geleide van het geschenk diende een brief van de „Hooge Regeering" aan den shōgun om dank te zeggen; had de „Nagasakische cabale" dat eerste geschenk inderdaad eigenmachtig gedaan (zoo was de redeneering van Batavia), dan had men hierin een goed middel om dat te ontdekken. In de tweede plaats moesten de ijver en de goede diensten van de Compagnie in dien brief duidelijk aan het licht treden door een verhaal over mogelijke aanslagen der Spanjaarden. Dat was echter kwalijk te rijmen met de Europeesche constellatie van dat oogenblik *b*). Verder volgden eenige klachten.

Sinds 1683 was er niet zulk een brief direct aan Yedo gericht geweest; hij werd met hetzelfde ceremonieel als zijn naaste voorganger aan het stadsbestuur overgedragen; maar het resultaat was vrij wat minder[1]). Het schijnt, dat de bugyōs geen scrupules maakten om dadelijk den brief te openen. Zij verklaarden, dat de

a) Zie hoofdstuk V § 3b. *b*) Hoofdstuk I § 4.

[1]) Nachod, a. w., blz. 381 vlgg.

termen weinig eerbiedig en onderworpen waren, ook die van de Chineesche vertaling, die er was bijgevoegd. Tevens gaven ze als in 1685 een memorandum met uiteenzetting van het geheele stelsel, van koper en kamfer beneden den marktprijs verstrekt, en die toch geregeld geleverd werden. Waarom men dan klaagde? De opperhoofden antwoordden, dat de Compagnie liever directen verkoop wenschte en de 10.000 kisten als vast prerogatief van den shōgun beschouwde. In het vermoeden, dat het doel der gouverneurs was om de schuld op de toshiyori enz. te werpen, trachtten zij misschien met dat antwoord van de reeds vermelde oneenigheid tusschen beide groepen bestuurders gebruik te maken. Doch zij kregen geen bescheid. De Japansche bureaucratie gaf de voorstelling alsof het niemand geoorloofd was den shōgun zelf te schrijven, en tenminste niet over handelszaken. Het doel was, aldus de brieven der Compagnie weer weg te krijgen, terwijl als pleister op de wond werd aangeboden om dat jaar nog 200 pikols koper extra te leveren.

Doch deze documenten bleven te Nagasaki en werden in de kleerenkist van het opperhoofd Drinkman naar Yedo gesmokkeld. Maar aangezien plotseling bevel kwam het reeds ten deele voor de hofreis ingepakte extra-geschenk weer te lossen, en daar hij onder den indruk kwam van de bedreigingen der hooge ambtenaren, durfde ook Drinkman ze tenslotte niet voor den shōgun leggen. Alles liep uit op twee ordinaire rekestjes aan den Nagasaki-bugyō te Yedo, die (als gewoonlijk) in den doofpot gingen. Tevens ontlokte de voorlezing der passage over Spanjaarden en Portugeezen in de vaste bevelen aan de Hollanders, aan het opperhoofd bij de afscheidsaudientie een uitroep over den Compagniesbrief. Maar na deze schending der etiquette legde een scherp „damatte kure" [1]) hem het zwijgen op.

Ook Keyserling is weer in Yedo geweest, voorzien van een geheime instructie. Hij bracht evenmin als de vorige malen iets tot stand en kreeg op zijn enkele mededeelingen geen antwoord. De opperhoofden hadden dit wel voorzien, daar zijn kennis vooral van de hoftaal te kort schoot.

Tenslotte werd de Compagnie met de toezegging, tegen 1735 1000 pikols koper meer te leveren, murw gemaakt; die extra hoeveelheid kon niet dadelijk vervoerd worden (een der beide schepen was vergaan), en kon dus ook het volgend jaar nog als lokaas dienen.

---

[1]) D.i. „zwijg", imperatief-vorm, gebruikelijk tegen koelies en eigen bedienden.

Met deze klinkende argumenten heeft men te Nagasaki de geheele crisis bezworen. Reeds overwogen de Bewindhebbers, of de destijds begonnen directe handel op China dien op Japan voordeelig kon vervangen en of er moest worden uitgezien naar andere koperproduceerende landen in Indië (Malaka, Perzië) of anders in Europa (Zweden), om de behoefte in dat metaal te voorzien. Zelfs decreteerden ze in hun missive van 1735 om, zoo er geen beterschap kwam, ,,mesures (te) nemen, ten einde die vaart te abandonneeren''. Maar dit schrijven kwam in 1736 pas aan, toen de Japansche schepen dat jaar al vertrokken waren; in 1737 was ook de volgende brief uit patria reeds binnen, en daarin werd het vorig bevel herroepen, op grond van de betere vooruitzichten sinds 1735.

Of niettemin de Japanners eenigszins onder den indruk zijn gekomen? In 1737, toen de nieuwe goudmunt der vijfde phase in aanmerking kwam voor betaling aan de vreemdelingen, werd die vastgesteld op 7 taels, hetgeen minder schadelijk was voor de Hollanders dan de groote koban tegen 13,6 taels. Te Batavia besteedde men dat nadeelige goud nu voor de onkosten van Deshima, welke immers buiten den tax gerekend werden, al leverde de Compagnie toch ook weer graag goederen. In Japan werd die betaling in goud aangenomen; het Bakufu beval tevens allen uitvoer van munten zooveel mogelijk tegen te gaan.

Een tweede concessie bedong het opperhoofd Visscher, toen hij in 1738 weer beproefde om niet te lossen alvorens prijsverhooging te krijgen. Daarop volgde namelijk een toezegging om 6000 taels jaarlijks te betalen als niet gespecificeerde toegift op de opbrengst der gezamenlijke goederen, dus bij wijze van commissieloon, hetgeen de Geldkamer verder geregeld heeft uitgekeerd. Ook verkreeg Visscher een tweede geschenk, nu van 500 pikol koper, voor de paarden van 1733, die (in tegenstelling met de koets enz.) wel waren aangenomen. In 1741 volgde nog een, zij het geringe, prijsverhooging op enkele artikelen. De prijsstijging, welke op de laatste muntverandering moest volgen, zal hier misschien van invloed zijn geweest *a*).

§ 14. DE VOORSCHRIFTEN VAN 1743; VAN IMHOFF EN ZIJN CONSIDERATIËN.

Maar deze gunstige teekenen zouden niet van langen duur

a) Hoofdstuk § II 12h.

wezen. Diezelfde geldverandering van 1736 veroorzaakte nijpende koperschaarschte. In 1741 en 1743 waren te Nagasaki en elders ijzeren senstukken geslagen [1]) en de uitvoer van munten en metaal moest dus noodzakelijk beperkt worden. Reeds in 1738 was het aantal Chineesche jonken, dat een pas kreeg, vastgesteld op hoogstens 25, en tot een dergelijken maatregel gaf nu ook de Compagnie gereede aanleiding. In 1743 was de Chineesch-Javaansche oorlog uitgebroken; het volgend jaar waren te Batavia de bij contract van 1734 vereischte hoeveelheden suiker (waarvan de bereiding meest in Chineesche handen was) en sappanhout niet bij elkaar te krijgen *a*). Daarover ontstonden natuurlijk strubbelingen. De Japansche leiders te Nagasaki redeneerden nu: hun is de omvang van het aan te brengen goed te groot, ons die van het uitgevoerde metaal; het best is dus voor beiden, dat we inkrimpen. Zoo verschenen in 1743 opnieuw orders van het Bakufu, waarbij het maximum voor den verkoop werd gebracht op 120.000 taels (1000 kwamme volgens Japansche opgave), het aantal schepen op één en de koperuitvoer op 5000 kisten. Dat laatste getal bedroeg volgens Japansche opgaaf 6500, maar men hield te Nagasaki blijkbaar nog een concessie achter de hand voor mogelijke moeilijkheden.

Aldus was het met den handel tot de uiterste grens gekomen; voor het eerst sloot het boekjaar der Factorij met verlies. Doch de terugwerking begon reeds. Valckenier had zich niet veel om Japan bekommerd; en Thedens (de eenige der oud-opperhoofden, die in de 18e eeuw, zij het tijdelijk, den hoogsten rang bekleedde) had de ambtenaren vrijer gelaten dan ooit. Nu echter trof men te Batavia van Imhoff *b*); en de schepen keerden terug met een memorie van den gouverneur-generaal zelf.

Van Imhoff's „Consideratiën over den Japanschen handel" vormen een uitvloeisel van zijn algemeene „Beschouwingen" over den toestand der Compagnie [2]). Hij noemt in laatstgenoemde dezen

a) Hoofdstuk I § 17. *b*) Hoofdstuk I § 20.

[1]) Nagasaki nenreki ryōmen kwan.

[2]) Dat van Imhoff's Consideratiën zijn afgedrukt in het Tijdschrift v. Nederlandsch-Indië 1853, is reeds vermeld. Inhoudsopgave en bijlagen (waarheen de G.-G. in de noten telkens verwijst) ontbreken daar echter. Voor deze is het oorspronkelijk handschrift gebruikt (Memoriën I, Alg. Rijksarchief). Ook twee copieën, die ik daar vond, zijn zonder deze toevoegsels,. De daarop gevallen besluiten in Rade (Resolutiën Gouverneur-Generaal en Raden, 16 Juni 1744) zijn ten deele reeds weergegeven in het Realiaregister II, blz. 44.

tak van commercie als een der onderwerpen, die hij nog bij aparte memorie zal afdoen, en wel speciaal de geldrekening, die hem toen blijkbaar nog niet duidelijk was. Inderdaad vond hij in Japan de bevestiging van zijn theorie, dat de Indische geldwaardeering in veel opzichten veranderd moest worden. Hij heeft voor het eerst en met groote duidelijkheid aangewezen, dat de Compagnie's tael gedeprecieerd was en hij heeft de consequentie aanvaard door de omrekening er van te verlagen van f 3,10 st. tot f 2.

De Gouverneur-Generaal zag in, dat daardoor de verkoop, die destijds de onkosten nog maar even dekte, voortaan (als men de opbrengst bijna de helft minder stelde) geregeld verlies zou geven, doch dat de inkoop van koper nog lager en nog voordeeliger zou blijken. Het belang van de voorstellen der Japanners, in 1731 en laatstelijk nog 1741 gedaan, was nu duidelijk, en ook van Imhoff stelde nu voor hen er toe te brengen beter prijzen te geven door van onzen kant wat meer voor het koper te betalen.

Een voordeel van die nieuwe rekening zou zijn, dat er nu vele andere Japansche producten binnen de mogelijkheid zouden vallen om ze met profijt uit te voeren. Doch vooral moest men zich op het koper toeleggen; als daarvan 20.000 pikol verkregen konden worden, gelijk van Imhoff hoopte, brachten die alleen in Coromandel meer dan een millioen gulden op.

Het is duidelijk, dat de Gouverneur-Generaal geheel in de lijst van zijn stelsel is gebleven. Hij keek voor het financieel belang der Compagnie bijna uitsluitend naar de rijke en winstgevende retourladingen. Wel rees daarbij de gedachte, dat om die te verwerven ook invoer noodig was, en beval hij de qualiteit daarvan beter te maken, ook door aan bestellingen met bestemming naar Japan de voorkeur te geven boven alle andere, maar werkelijk gewenschte en winstgevende artikelen heeft hij in de Consideratiën niet aangewezen. Zelfs worden in een noot als doeltreffende goederen zijde en manufacturen genoemd, welke opvatting geheel ten achter was bij de bestaande toestanden.

Verder wilde van Imhoff den verkoop vermeerderen, maar bracht niet in rekening, dat de prijzen daardoor allicht minder gemakkelijk zouden rijzen. Dit zou ten minste het geval zijn, daar hij, gelijk elders ook hier, het openlijk drijven van particulieren handel toestond aan burgers en ambtenaren, mits zij de Compagnie

maar niet benadeelden — een zeer rekbare restrictie; dat was al lang gebleken. Dat echter die particuliere handel ook iets uit Japan terug moest brengen, daarom bekommerde de Gouverneur-Generaal zich niet; want de belangrijkste uitvoerartikelen, koper vooraan, werden monopoliewaren voor de Compagnie. Intusschen hoopte hij blijkbaar de ambtenaren wat in te perken en ze aan de belangen der Maatschappij te binden door hun aandeel in de verkoopwinsten en koperinzameling te geven; tevens liet hij hen een zuiveringseed afleggen.

Een ander uitgangspunt van Van Imhoff's memorie was, dat deze, in geestdrift over de ontdekte onjuistheid van de omrekening van den tael, gemeend heeft daarmede den sleutel te hebben gevonden voor vele moeilijkheden in Japan. De Gouverneur-Generaal wees erop, dat tengevolge van die koersdaling in de Compagniesmunt de stabiel gebleven prijs van het koper, zonder dat men het bemerkte, te laag was geworden. Maar nu schreef hij tevens de verminderde leverantie ook daaraan toe. Door eenvoudige prijsverhooging, meende van Imhoff, kon men dus zooveel van dat metaal bedingen als men wenschte. De vraag wordt daarbij niet gesteld, waarom de Japanners, indien geen bijzondere reden daartoe bestond, in gebreke zouden gebleven zijn om uit zich zelf den prijs naar evenredigheid van de depreciatie te verhoogen; gelijk ze (de Gouverneur-Generaal toont het met nadruk aan) wel gedaan hadden voor de kamfer. Bovendien hadden zij wel, aangeboden om den prijs der aangevoerde goederen te verhoogen of dien van het goud te verminderen, mits men het koper duurder betaalde; maar nooit om in dat geval meer metaal te leveren, daar al hun bezwaren (dat was herhaaldelijk gebleken) die levering zelf betroffen en niet den prijs.

Op deze en meer opvattingen afgaande, moet men besluiten, dat van Imhoff niet helder beseft heeft, hoe tegenover de Compagnie ook aan Japanschen kant een monopolielichaam stond. Wel was hij overtuigd, dat de Japanners „onze rekening zeer wel weten te maken"; maar hij dacht ze toch wel bereid om toe te stemmen twee voordeelen (te weten: duurder verkoop en meer metaal) te geven, ten einde daarvoor dit ééne te verkrijgen, n.l. verhooging der prijzen voor staafkoper, waarvoor zij vroeger nooit heel veel moeite hadden gedaan. Immers de levering van koper onder den marktprijs verschafte hun een mooi schijnargument om den uitvoer

te beperken, den handel in monopolie te handhaven en de mijnwerkers krap te houden.

Ter uitvoering van zijn plannen, waarmee de Raad van Indië, zooals vanzelf spreekt, instemde, strekten de volgende bevelen, die tevens het boven behandelde kort samenvatten.

1e. In overeenstemming met de invoering van het „zware geld" in geheel Indië werd de tael der Japansche rekening gebracht op 40 stuivers of f 2. De verkoopprijzen moesten naar rato dezer verandering verhoogd worden (naar de verhouding 40—57); als premie werd het personeel van alle meerdere opbrengst boven den inkoopprijs der goederen toegekend 10 %.

2e. De koperprijs mocht van 14,8,4 tael (moest zijn 12,8,3 tael) gebracht worden op 18 à 20 tael, mits de Japanners meer en beter koper wilden leveren en de verkoopsgoederen verhoogen in prijs. Van het verkregen koper ontvingen de ambtenaren 5 %, zoo dit minstens 10.000 pikols bedroeg en de prijs niet steeg boven 20 tael de pikol; 4 %, als aan een dier vereischten niet was voldaan, en 3 %, indien de prijs boven 25 tael steeg.

3e. De leiders der zaken op Deshima moesten een eed afleggen de Compagnieszaken even ijverig behartigd te hebben, als ze hun eigen zaken zouden doen.

4e. De bestellingen voor Japan moesten voor alles gaan.

5e. Men zou trachten andere landsproducten voor uitvoer te vinden behalve rood staafkoper en kamfer, geel koper, draad- en plaatkoper, porcelein (waarvan de export den laatsten tijd nogal was verminderd), ijzer, kousen en dergelijke, vroeger reeds als te duur afgewezen artikelen.

6e. Bovendien kwam nog een bepaling, die aantoont, dat de omstandigheden, onder welke men de nieuwe poging inleidde, nog steeds niet gunstig waren. De nawerking van den Chineeschen oorlog op Java was voortdurend duidelijk merkbaar; de bijeengebrachte lading was niet eens voldoende om de genoemde minimum hoeveelheid koper in te slaan. Dus werd behalve de reeds sinds eenige jaren gebruikelijke gouden kobans zilver meegegeven en wel in munten (ducatons) en in staven.

§ 15. POGINGEN DOOR EN TIJDENS VAN IMHOFF 1744—'49.

Toch had van Imhoff den moed om de Japansche voorstellen over bekrimping van den omzet met nadruk van de hand te wijzen.

Voor het eerst hadden de ambtenaren besliste orders om verder alle handelsbetrekkingen te weigeren, zoolang de Japanners op hun standpunt bleven staan. Zelfs moest men tegen het volgend jaar maar met de komst van 3 schepen rekening houden.

En na veel consternatie, het raadplegen van Ieyasu's passen, hernieuwde voorlezing der maatregelen van '43, aanbieding van 6000 pikols 's jaars, ruggespraak met Bakufu en mijnbesturen, gaven eindelijk, nadat de gewone tijd verstreken was, naar het scheen, de Japanners voor het eerst sinds langen tijd toe. Ze weigerden het zilver en bepaalden zich dit jaar tot 6000 pikols; maar de autoriteiten gaven toezegging van 10.000 kisten voor het volgend jaar. Doch blijkbaar beloofden de bugyōs dit op eigen verantwoording en bleek het meer dan ze houden konden. We vinden dan ook de registratie van dit feit in Japansche bronnen pas twee jaar later, tegelijk met de verdere concessies [1]).

Want toen, aangemoedigd door het aanvankelijk succes, in 1745 werkelijk drie schepen kwamen, waarvoor nu een koperlading gevraagd werd (minstens de 4000 kisten, die het vorig jaar waren te kort gekomen aan de „rechtmatige portie"), toen begonnen de politieke en commercieele leiders te Nagasaki zelf op de 10.000 pikol, die ze hadden toegezegd, af te dingen. Men stond voor een breuk, want de opperhoofden hadden weer strikte bevelen en een poging om een van hen om te koopen mislukte. De onderhandelingen liepen nog slechts over het uitladen van het vaste geschenk, bestemd voor Yedo. Een maand lang lag het eiland verlaten. De andere gouverneur verscheen uit de hoofdsfad zonder nieuwe instructies. Toen kwam meer koperaanvoer in de stad; de tijding ging, dat Matsudaira Sakon, de geestelijke vader van het plan van 1743, in ongenade gevallen was; misschien is er verband met den afstand van Yoshimune als shōgun. Hoe dit zij, de Hollanders verkregen 10.000 kisten; maar ook niets meer.

Zoo was men na twee jaar harden strijd pas weer daar, waar men tevoren geweest was. Doch de Gouverneur-Generaal wilde verder en werd al meer door den glans van het rood metaal getrokken („dat is de bruyd, waarom wij dansen"). De prijzen in Voor-Indië, speciaal Coromandel, waren verhoogd; de winsten bedroegen nu van f 50 tot f 70 per pikol. Van Imhoff telde het weinig dat de Japanners iedere kin om zoo te zeggen hardnekkig

[1]) Woolley, Historical notes on Nagasaki, blz. 138.

betwistten. Nu stelde hij een minimum van 12000 kisten voor, zonder welke een breuk moest volgen. Hij achtte die bedreiging blijkbaar een werkzaam middel als steun voor zijn aanbod om den prijs te verhoogen, hetgeen trouwens alleen maar gold voor wat men boven 10.000 pikols zou bedingen.

Het zou een verdrietige herhaling worden, al de soms weinig verkwikkelijke onderhandelingen uitvoerig te volgen. Het merkwaardige er aan is, dat de Hollanders meespreken over de voorwaarden, waaronder de handel gedreven zal worden, en dat deze niet eenzijdig worden vastgesteld. Het opperhoofd de Win verkreeg, na besprekingen met den Nagasaki-bugyō te Yedo, Tatsuke Awa, de toezegging van nog 1000 pikols 's jaars tegen denzelfden prijs. Maar voor de overige 1000 (noodig om van 10 op 12000 pikol te komen) liet hij zich met een vage belofte tevreden stellen, loste op raad der tolken en in goed vertrouwen de schepen, en moest, toen de belofte in rook verdween, zich wel voegen. Later bleek de tolk Kiso, die te Yedo dienst had gedaan en door geschenken voor de Compagnie gewonnen was, daar een verklaring te hebben gegeven, dat de Hollanders met die 11000 pikol voldaan waren. Verder is men met het koper dan ook niet gekomen.

Bovendien dreigden ook de Chineezen hun voordeel te doen met het conflict door het aanbod om desnoods de Hollandsche waren te willen aanvoeren. Voorloopig bestond er nog groote behoefte aan die soort goederen. Daaraan schijnt toe te schrijven de eenige concessie, die men op het gebied van den verkoop verkreeg, en die op zich zelf merkwaardig genoeg is. Er zou n.l. 12½% meer worden gegeven voor alles wat boven het vroegere maximum werd verkocht. Die verkoopsgrens bleek dus niet alleen vervallen (en was reeds de laatste jaren nooit heel stipt gehandhaafd), maar in plaats van verbod kwam aanmoediging. Met het nieuwe régime van Ieharu deed de weelde haar intrede in Japan.

In 1747 trachtte men te Batavia hiervan gebruik te maken door het zenden van een derde schip, waarvan de lading geheel buiten den vroegeren tax zou vallen. Bovendien kon het als lokmiddel dienen voor verdere concessies. Maar de Japanners, geprikkeld door het voortdurend dreigement geen handel te drijven en de betrekkingen af te breken, weigerden nu van hun kant het binnenkomen der schepen, alvorens de bestaande voorwaarden gedurende dat jaar verlengd waren. Ook de lading van het derde schip

had weinig resultaat, aangezien de restanten van het vorig jaar dit keer plotseling niet mede werden gerekend om den tax te bepalen, terwijl dit vroeger altijd wel was gebeurd. Tevens maakten de Japanners bezwaar, dat goederen op zicht bij de gewone waren zouden gerekend worden. De opperhoofden van hun kant begrepen, dat, nu de derde lading toch moest aangesproken worden, het nog voordeeliger was, om vele waren, waarop men sinds de nieuwe geldrekening het meest verloor, achter te houden. Op deze wijze bleven boven de 240.000 tael slechts 8000 over, maar voor het eerst na vijf jaar leverde de verkoop weer een kleine winst.

Tal van plannen kruisten elkaar in dezen tijd Er was een niet uitgevoerd voorstel om het volgend jaar eens te stevenen naar het van ouds bekende Hirado. Anderzijds had ook een zijdelingsche aanbieding, zoogenaamd van een koopman uit Ōsaka om 3000 pikols koper te leveren tegen hoogeren prijs dan het monopolie meebracht, geen resultaat De opperhoofden zagen er tenslotte enkel een poging van Nagasaki in om prijsverhooging op koper te krijgen zonder meer te verstrekken. Als voornaamste hulpmiddel in een dergelijke sfeer noemden de opperhoofden omkooping; zij wonnen aldus den tolk Kiso, den gunsteling van gouverneur Awa, en hadden met laatstgenoemden weer een bijeenkomst. Doch plotseling kwam Awa ten val. Toen trad de vroegere gunsteling van Yoshimune op, Matsuura Kawauchi, die, hoewel eigenlijk te hoog in rang, in tijdelijke zending orde op de zaken te Nagasaki kwam stellen. Met hem kwamen de opperhoofden slechts eenmaal in meer direct contact; sindsdien versperden de tolken den weg *a*).

§ 16. EINDRESULTAAT DER VAN IMHOFF-PERIODE; DE CRISIS VAN 1751 EN HET CONTRACT VAN 1752 EN '53.

Onder zulke gegevens leverde het volgend jaar eveneens niets op. Een der schepen verging; de oorlog met de Franschen berokkende veel schade. Toen bracht 1749 teekenen, dat ook van Imhoff den strijd met menschen en omstandigheden moede werd. De Bewindhebbers waren met zijn forsche maatregelen maar matig ingenomen; zij wezen op het gevaar van de Chineezen en maanden tot kalmte. Te Batavia had de Regeering een moeilijken tijd achter zich en een nieuwe krijg met Bantam en Mataram *b*) stond

a) Hoofdstuk II, § 8. *b*) Hoofdstuk I § 19.

op uitbreken. Andere zorgen gingen vóór die in Japan, zoolang dit land nog geregeld 10.000 pikols koper leverde. Met deze nieuwe basis gaf van Imhoff nu twee hoofdgedachten uit zijn Consideratiën eenvoudig prijs.

De eerste van deze was, dat een voorname eisch om tot verbetering te komen bestond in een duidelijke en reëele wijze van rekenen; de tweede, dat een goed middel om meer staafkoper te krijgen was, de prijs ervan te verhoogen. Bij de door van Imhoff ingevoerde rekenwijze sloot het Kantoor zelf jaar op jaar met verlies; daarentegen bracht het er vandaan gehaalde koper geweldige winsten aan. De toestand vertoonde dus eenige overeenkomst met die der Indische balans in het algemeen, en, gelijk hij daar met de specerijen gedaan had, liet de Gouverneur-Generaal hier een gedeelte, van wat het koper elders opbracht, overboeken bij de winst van Deshima, om aldus daar weer een voordeelig saldo te krijgen, al was dit ook louter schijn, want het koper werd aan de andere kantoren niet duurder berekend. Anderzijds is het ook mogelijk om die verandering hierdoor te verklaren, dat van Imhoff geredeneerd heeft: „meer koper is door prijsverhooging toch niet te krijgen (de tweede hoofdidee, die de Gouverneur-Generaal opgaf); en wat betreft onzen anderen eisch: beter resultaten voor den verkoop, als het daar alleen om gaat, hebben we de hulp der Japanners niet noodig. We verschaffen ons die, door een imaginaire verhooging van den koperprijs, welke we aan die resultaten ten goede laten komen".

De zonderlinge toestand deed zich dus voor, dat de Japansche Geldkamer een gedeelte van haar winst, die behaald was op goedkoop van de Compagnie verkregen stuk- en pondgoederen, gebruikte om haar leverancier weer beneden den marktprijs aan staafkoper te helpen, en dat de Compagnie een gedeelte van het groote voordeel, hetwelk zij uit dat laag geprijsde koper trok, weer besteedde om de rekening van haar goedkoope stuk- en pondgoederen sluitend te maken.

Daardoor raakte de handel dus geschroefd in een steeds ingewikkelder machinerie en verandering werd moeilijker dan ooit. Het dreigement om zonder handeldrijven weer te vertrekken begon, daar het nooit werd uitgevoerd, zijn kracht te verliezen. De Japanners werden op deze wijze integendeel tot het denkbeeld gebracht, dat de Compagnie dezen handel toch niet kon missen.

Er was in de gegeven omstandigheden bijna geen enkel onderwerp haast meer te vinden, waarbij over verandering kon worden gesproken, zonder dat het geheele stelsel in gevaar kwam. Het eenige, wat in 1749 nog bereikt werd, was een verlaging van den prijs der groote kobans voor uitvoer tot omstreeks het dubbele van de binnenlandsche waarde in momme, n.l. 12 taels. Het voordeel, dat Nagasaki van den gouduitvoer genoot, verviel dus; en de gevolgen waren spoedig te bemerken: de laatste 1000 kobans, die de Compagnie nog mocht uitvoeren, werden ingehouden (de particulieren trokken die nog eenige jaren aan zich) en van het midden der eeuw af heeft dus de Maatschappij geen goud meer uit Japan gehaald. Tijdelijk waren wel andere uitvoerprodukten, als tarwe en zwavel geladen, maar ook dat was slechts van korten duur *a*).

Want het jaar na de verandering in de kobanrekening stierf de man, van wien sinds eenige jaren de groote drijfkracht was uitgegaan bij alle streven naar verbeteringen, van Imhoff. Tegelijk neigde in Japan Yoshimune ten grave, en daarmee nam de bureaucratie aan weerszijden weer de overhand; gouverneur Kawauchi vertrok en men meldde in Nagasaki spoedig, dat hij gestorven was. De opperhoofden moesten geregeld verklaren in Yedo geen stappen te zullen doen. Blijkbaar heeft echter de bestuurder, die in 1751 de hofreis deed, van Suchtelen het toch ondernomen geschriften werkelijk aldaar over te geven. Het succes was nihil; en er volgde een hevige uitbarsting. Er wordt gezegd, dat van Suchtelen ook ontactvol en uit de hoogte tegen de Japanners is opgetreden. Tevens kreeg hij ongenoegen met de Geldkamer, die een crediet verlangde in plaats van het niet meer geëxporteerde goud. Er is nog veel onopgehelderd in deze geschiedenis, maar het scheen er donker uit te zien; alle verworven voordeelen: de 11000 pikols koper, de 6000 taels toeslag stonden op losse schroeven.

Te Batavia bestelde men uit Europa alvast Zweedsch koper, voor het geval de betrekkingen in Japan werden afgebroken. De schepen kregen instructies mee weer te vertrekken ingeval er geen waarborgen kwamen, dat men aan zoo iets niet meer bloot zou staan. en dat de bestaande toestand gehandhaafd bleef. Te Batavia kregen zij nauwkeurige lastgeving, hoe in het geval van breuk te handelen.

Maar juist nu het ernst scheen te worden, bonden ook de Japan-

a) Bijlage III.

ners weer in. Geen van beide partijen zag verder kans dadelijk meer voordeelen te behalen. Men kwam tot een compromis op voet van status quo. Het contract, 6 September 1752 met de Geldkamer gesloten, bevatte 27 artikelen. Hierover was echter niet meer te vinden dan een opgave van den voornaamsten inhoud, uit Batavia aan de Bewindhebbers meegedeeld:

1. De Compagnie mocht niet meer omzetten dan 250.000 taels jaarlijks. Daar de restanten hier buiten waren gerekend, werd dit een zeer rekbaar begrip. Intusschen leerde de practijk, dat de uitvoer, welke 1747—'50 nog weer boven f 500.000 was geweest, van nu af met één uitzondering daar geregeld beneden bleef, niettegenstaande de verhooging op het staafkoper. De verkoop zelf kwam nauwelijks meer boven f 3 à 400.000 *a*).

2. De bestaande prijzen plus 6000 tael opgeld werden voor de bestelde en aangevoerde goederen gegeven. Intusschen maakten de Japanners datzelfde jaar reeds moeilijkheden hierover.

3. De Compagnie ontving voorloopig jaarlijks 11000 pikols staafkoper tegen den ouden prijs van 12,8,3 tael. De koperuitvoer werd nog vergroot, doordat de ambtenaren een kleine hoeveelheid plaatkoper kregen aangeboden (destijds door van Imhoff ook als uitvoerprodukt genoemd, maar na proefzending weer verworpen). De opperhoofden beweerden, dat zij vergeefs getracht hadden het ook nu voor de Compagnie te krijgen tegen den prijs van het staafkoper, maar dat zij zelf 26 taels (f 52) betaalden. De Compagnie nam het toen voor 30 rijksdaalders (f 72) van hen over.

Op deze wijze kreeg het belang van het personeel al meer en meer de overhand. Vermoedelijk heeft het volgend jaar weer een smokkelproces plaats gehad en werd dit aanleiding, dat tal van artikelen uit het contract, betrekking hebbend op de „huiselijke bestellingen" (particulieren handel), werden ingetrokken. Doch na veel moeite werden de belangrijkste, die voor de Compagnie golden, gehandhaafd. Alleen moest de qualiteit der goederen voldoen, wilde de vastgestelde prijs betaald worden. Terwijl dus van de hoeveelheden van sommige of alle artikelen gevraagd, geen sprake meer was, hechtte de Geldkamer nu vooral aan de hoedanigheid. Deze was tijdens van Imhoff hooger opgevoerd en dreigde blijkbaar nu weer te verminderen.

---

a) Bijlage III.

§ 17. WERKING VAN HET CONTRACT. MOSSEL EN VAN DER WAEYEN.

Het contract van 1752 en '53 is de eerstvolgende jaren steeds gehandhaafd. De Compagnie hield toen steeds de bedreiging achter de hand, dat de schepen weer zouden moeten vertrekken, indien de overeenkomst niet werd nageleefd. Te Batavia kregen de „bedienden" permanent een volmacht in dezen geest mee. Overigens ging daar de wensch in dit opzicht niet verder dan te houden hetgeen men had.

Op den grondslag, dat deze hoofdbeginselen en voornaamste cijfers nu onwrikbaar vaststonden, zijn dan ook de memories gegrond, welke de gouverneur-generaal Mossel en Van der Waeyen, Raad van Indië, beschrijver van Japan en oud-opperhoofd, in deze jaren hebben opgesteld.

Mossel's beschouwingen over Japan zijn telkens onderdeelen van een grooter geheel en geven dan ook zijn denkbeelden weer over den Compagnieshandel in het algemeen *a*). Hij wilde:

a. De particulieren inkorten en het Compagniesmonopolie handhaven. In Japan begonnen beide takken van handel elkaar al meer te hinderen op het ingeperkt afzetgebied. De bestaande prijzen moesten gehandhaafd, dus den particulieren de gelegenheid ontnomen worden om beter waar te leveren dan de Compagnie of om de markt te overvoeren. Vandaar dat het privilege der Oost-Indische Compagnie voor verschillende artikelen hersteld werd. Tot deze artikelen behoorden lijnwaden, al moesten die in Japan ver beneden den uniformen prijs verkocht worden. Verder kwamen daar nog bij: laken, suiker, kaneel, benzuin, kamfer-Baros.

b. Bezuinigen. Het onkostencijfer was een der weinige in alle transacties, waaraan nog ten deele te veranderen viel. Mossel meende, dat er jaarlijks gemiddeld f 143.000 winst gemaakt kon worden en dat de uitgaven der Factorij tot f 112.000 beperkt dienden te blijven. Dit wees hij uitvoerig aan en bracht verschillende posten op een aparte rekening, die van de baten uit koper werd afgetrokken. Er bleef dus nog f 30.000 winst over. Deze cijfers van den Gouverneur-Generaal zijn echter theorie gebleken, waarvan de werkelijkheid ook later ver afweek. Ook zijn andere voorstellen, die door het belang der zuinigheid zijn ingegeven, werden niet dadelijk uitgevoerd. Toch hebben ze wel belang, daar

a) Hoofdstuk I § 20.

de hoofdgedachte ervan latent is blijven voortleven en tenslotte toch is verwezenlijkt. Immers hier is voor het eerst sprake van beperking der hofreizen en het vervangen van twee opperhoofden door één, die voortdurend op Deshima zou resideeren. Tenslotte drong de Gouverneur-Generaal nog aan op vervroegde afsluiting der boeken om die niet meer in den drukten tijd te doen vallen.

Daarentegen ging Van der Waeyen uit van de werkelijke resultaten [1]). Zijn werk was bedoeld als een samenvatting der tien jaren sedert het ingrijpen van van Imhoff, en het neemt diens Consideratiën als uitgangspunt. Hij vond reden tot tevredenheid over die periode en liet uitkomen, dat zijn eigen optreden in Japan daaraan geen kleine stoot had gegeven. Die ingenomenheid werd gemotiveerd door gemiddelden der zeer uiteenloopende cijfers over de jaren 1745—'55. Men ziet b.v. niet in zijn eindcijfer der brutowinsten, dat daarin de resultaten zonder kopertoeslag vóór 1749 samengebracht zijn met die, verkregen door toevoeging daarvan, na dat jaar; evenmin ziet men dat trots die toeslag de laatste keeren (sedert het contract van 1752) de winst minder had bedragen dan 1746—'49. Men ziet alleen het slotcijfer: f 178.782.6 winst per jaar. Daarvan moest men weer aftrekken alle onkosten (f 141.813), scheepsuitrustingen (f 65.896) en salarissen (f 17.760).

Geheel afwijkend van dezen opzet der berekening beschouwt hij dan echter den handel blijkbaar als warenruil, en geeft de uitvoerproducten de waarde, die ze voor de Compagnie vertegenwoordigden, aangezien ze voor de daartoe vastgestelde prijzen verkocht konden worden. Vooral bij het koper maakte dat een groot verschil. Terwijl het n.l. in Japan tegen f 280.000 vóór 1749 werd verworven, en tegen f 396.000 daarna, verhoogde de regeering te Batavia den prijs van nog niet f 60, in 1748 en '49 tot boven f 100 de pikol. Het gevolg was, dat op de 11000 pikols jaarlijks 7 à 8 ton gewonnen werd, hoewel ook die voordeelen den laatsten tijd verminderden.

Deze winsten voegde Van der Waeyen nu ten bedrage van f 714.353.8 (die op kamfer en andere producten inbegrepen) bij de gewone en kwam aldus tot de slotsom, dat Japan f 677.651 per jaar rendeerde en dus nog lang niet tot de minste kantoren be-

[1]) Deze memorie heeft Meylan zeer veel geciteerd (blz. 178 en elders), zonder evenwel meer te geven dan de gemiddelden der cijfers en zonder verdere critiek. Hij noemt zelfs Van der Waeyen als bron, waar deze van Imhoff aanhaalt. Het stuk ligt niet in het Factorij-archief, maar elders in het Koloniaal Archief (no. 4464z) (Alg. Rijksarchief).

hoorde. Dat op deze wijze doorgeredeneerd alle winsten dubbel geteld werden, achtte hij blijkbaar minder, mits de ,,vertooning'' slechts fraai was. In het algemeen concludeerde Van der Waeyen bovendien, dat men alles zeer goed aan het personeel op Deshima kon overlaten en de beambten niet al te kort moest houden. Hiermede doelde hij misschien op de ,,menage'' van den Gouverneur-Generaal en geheel in strijd met diens wensch tot beperken, stelde Van der Waeyen juist voor, een derde schip te zenden, om de zeerisico voor dat koper te verminderen. Merkwaardig genoeg vond dit denkbeeld toch ingang en treft men het in de aanwijzingen uit Batavia naast die van Mossel.

§ 18. DE VERANDERDE TOESTAND IN VOOR-INDIË. VERMINDERING VAN HET STAAFKOPER.

Intusschen kan nauwelijks de bedoeling zijn geweest, dat dit schip nog veel uitlading zou bevatten; er was geen merkbare behoefte aan grooter invoer. Het resultaat van Yoshimune's bewind werd meer en meer voelbaar. Japan had eigen industrie en cultures; het kon de vreemde textielgoederen, suiker enz. trots toenemende weelde missen. Aan den anderen kant was de groote crisis in Voor-Indië zich aan het voltrekken, die aan den handel op Deshima een gebied dreigde te onttrekken, dat zoowel voor het leveren van den invoer in Japan als in den vorm van afzetmarkt voor het koper een zeer gewichtigen factor vormde. De geruchten hierover drongen in 1758 te Nagasaki door en het opperhoofd Vermeulen trachtte ervan gebruik te maken door van de lijst der bestellingen vele zijden stoffen en lijnwaden uit Bengalen te schrappen, waarop geregeld sommen verloren werden, zoodat Mossel er nog een bijzondere bepaling voor had moeten maken. Het was een concessie aan de werkelijkheid en daarom voor een ambtenaar der Compagnie gevaarlijk. Te Batavia was er nog voorraad, welke nu eenmaal voor Japan bestemd was, die moest en zou er heen; en toen Vermeulen wat ontactvol optrad, de bureaucratie trotseerde, en schreef, dat de regeering door valsche rapporten misleid was, toen trof hem van het anders zoo lankmoedig bestuur de boete van verlies van een jaar salaris [1]).

Het zal geen aanmoediging geweest zijn de sleur te breken en ernstig het belang der Compagnie te zoeken. Werd er echter nog

[1]) Het vonnis is uitvoerig afgedrukt bij Van der Chijs, Plakaatboek VII, blz. 108.

iets ondernomen, dan zetten de Japanners er een domper op; gelijk bleek in 1759, toen Van der Waeyen's plan tot uitvoering kwam, onder opmerking, dat het vorig jaar een bodem vergaan was, nu drie schepen naar Japan afzeilden. Ze werden ditmaal nog toegelaten, maar alleen tegen de belofte, dat zooiets niet weer voor zou komen. Van dit tijdstip af zijn dus niet meer dan twee vaartuigen per jaar naar Nagasaki vertrokken.

Het gebeurde in Bengalen wekte de Japanners op om de beperking in hun buitenlandsche betrekkingen te handhaven [1]. Daarentegen hechtten zij, in het gevoel van onzekerheid, steeds meer aan hun betrekkingen met althans één dier barbaren, welke hen over alles inlichtten. Velen hechtten aan de Europeesche merkwaardigheden. Reden te over bij Ieharu's ambtsopvolging om de zaken te laten als ze waren.

Maar voor de Compagnie veranderde alles wel. Gouverneur-Generaal Van de Parra *a*) aanvaardde het bewind onder geheel nieuwe omstandigheden, en hij was zich daarvan bewust. Voor Java, waarop hij het oog richtte, was Japan nog de op twee na belangrijkste afnemer van suiker [2]. Ook de kamfer was deze jaren van belang geworden als uitvoerprodukt naar Europa, waar er 100 % en meer van gemaakt werd [3]. Evenwel, de toenemende concurrentie der Engelschen dreigde de Compagnie ook dit voordeel te ontnemen in aansluiting bij den particulieren handel, welke onder Van de Parra tot grooter vrijheid en bloei kwam. Zwaar drukte ook deze buitenlandsche concurrentie door de veranderde toestanden in Voor-Indië den afzet van het op fabelachtigen prijs gehouden staafkoper. Niet alleen werd uit China het echte product uitgevoerd; uit Europa kwam een bedriegelijke namaak en ook de Perzische Golf leverde het metaal. De Compagnie moest bekennen, dat de markt kwijnde en men aan 11000 pikol eigenlijk nog te veel had. Uitdrukkelijk stelde de missive van 1764 uit Batavia vast, dat de Japansche handel niet voor uitbreiding vatbaar was.

Dat zelfde jaar beraadslaagden de Japanners reeds over ver-

---

a) Hoofdstuk I § 20b.

[1]) Vergelijk de kwestie met de vlaggen van de „Drie Papegaaien" (hierachter, hoofdstuk III G § 2), Plakaatboek VII, blz. 414 en VIII, blz. 387.

[2]) Plakaatboek VII, blz. 35: na Europa en Perzië.

[3]) Rendementen van kamfer, zijden kimonos enz. bij de Kamer Zeeland zijn nu en dan als bijlagen bij de brieven uit Batavia naar Japan overgezonden.

mindering van den koperuitvoer. Toch wachtten de autoriteiten te Nagasaki nog met de afkondiging van het gevallen besluit [1]. Deze kwam in het volgend jaar en daarmee de hervatting der oude methode van eenzijdige bevelen, hoewel het geen besliste inbreuk was op het contract van 1753, aangezien de Japanners zich daar omtrent het koper slechts voor „enkele" (2, 3)[2]) jaren hadden gebonden. Het woord van Hakuseki over het metaal en de beenderen weerklonk opnieuw. De moeilijkheden waren blijkbaar van analogen aard als een halve eeuw geleden; en het ligt voor de hand verband te zoeken met de nieuwe (laatste) phase in de muntveranderingen *a*). Er was vermoedelijk sinds geruimen tijd schaarschte in goudgeld en ook in kopergeld, daar er geel koperen en ijzeren stukken verschenen. Het régime der Tanumas, dat in dezen tijd de goudkwestie een oplossing gaf door zilvermunten, deinsde zeker ook niet terug voor drastische maatregelen inzake koper. Ook ditmaal verweet de Compagnie alles aan den gouverneur Ishitani Bigo no Kami. Deze zou de Chineezen begunstigen, die meer betaalden; bovendien wilde hij de Compagnie van Yedo verwijderen, schreef men op Deshima. Dit laatste betrof een tweede tegelijk afgekondigde bepaling, dat de hofreis om de 2 jaar zou plaats hebben. De Compagnie pingelde juist op een geschenk voor den „kroonprins" (Yishi no maru). Het kon een weerklank heeten op Mossel's memorie, maar de tijd van dezen gouverneur-generaal was voorbij en de ambtenaren beoordeelden het anders, gelijk wij zagen.

§ 19. HOUDING VAN BATAVIA EN DESHIMA. DE VERMEERDERING VAN 1768.

In zoover kwam het goed uit voor de plannen van Bigo, dat een permanente volmacht om desnoods geen koop te sluiten tijdens Mossel gegeven, maar gedurende de latere onbewogen jaren in onbruik geraakt was, en nu door zijn opvolger niet werd hernieuwd. De maatregel kwam te Batavia op dat tijdstip niet eens geheel ongelegen, daar de hoeveelheid van bijna 2 jaar (2, 3 millioen pond) nog onverkocht lag. Een tegenzet, waartoe de

a) Hoofdstuk II § 12 i, vgl. § 8.

[1]) Dit is de eenige verklaring, die ik weet voor de zonderlinge afwijking van de Nihon Yōgaku nenpyō, waar vermeld staat, dat de koperuitvoer in 1763 was gesteld op 7000 pikols, maar het volgend jaar op verzoek der Hollanders werd vermeerderd met 1000 pikols. De verandering van 1768 vind men daar in het geheel niet aangeduid.

[2]) Ni san is in het Japansch: eenige.

„Hooge Regeering" besloot, beoogde vermoedelijk enkel bezuiniging; maar ook dit vatte men anders op als destijds Mossel en Van der Waeyen. Zij werd n.l. gezocht in een beperking van de vaart, door de Bewindhebbers reeds in 1761 voorgesteld, en die nu tenminste voor de hand lag. De hoeveelheid van 16000 pikols nu in 2 jaar gegeven kon gemakkelijk door 3 schepen vervoerd worden; er zou dus om het andere jaar maar 1 schip komen. De Compagnie achtte zich nu ook niet meer door de bestaande gewoonten gebonden. Welke uitwerking deze handelwijze nog verder zou hebben, heeft zij echter wel niet vermoed. Als andere voorwaarden noemde men te Batavia een verhooging der prijzen (die niet bereikt werd) en de toezegging, dat de 11000 pikols weder geleverd zouden worden, zoodra de mijnen weer beter produceerden — geen bijzonder vaste waarborg.

De particuliere handel speelde ook een rol bij deze geschiedenis. Reeds in 1763 en '64 hadden de autoriteiten ook het laatste overblijfsel van den gouduitvoer, de 1000 kobans, die het personeel sedert 1752 uitvoerde, ingehouden. In plaats daarvan kregen de opperhoofden c.s. sedert eerstgenoemde tijdstippen 700 kisten staafkoper tegen denzelfden prijs als de Compagnie en zij leverden het weer aan dit lichaam met een aanzienlijke winst gelijk vroeger ook het plaatkoper. Maar te Batavia rees het vermoeden, dat deze particuliere uitvoer schade kon doen aan dien van de Oost-Indische Compagnie. Daarom moesten de opperhoofden dit produkt maar weigeren en de Maatschappij zou het een volgend maal ook niet meer overnemen. De aangemaanden verklaarden in het belang der Compagnie van staafkoper voor zich afstand gedaan te hebben; maar intusschen blijkt, dat het personeel in plaats daarvan kopermomme of pitjes ontving. Evenwel waren deze minder voordeelig dan staafkoper en de opperhoofden gaven dan ook te kennen, dat gouverneur Bigo blijkbaar liever koper aan particulieren leverde dan aan de Compagnie, daar hij eerstgenoemden beter in zijn macht had. Zoodat deze omweg de meeste kans beloofde om meer te krijgen.

Wat wij van de woorden dezer opperhoofden moeten denken, staat dus niet altijd vast, en zoo is het ook niet met zekerheid te zeggen, of het eveneens uitsluitend het belang van de Compagnie is geweest, waarom zij, naar hun zeggen tegen alle drijven der tolken, toch in 1766 de hofreis hebben gedaan.

Zij handelden echter in den geest van Batavia. Ook daar was men overtuigd van het belang om nu te toonen, dat de Compagnie niet op geld zag. Dat bleek uit de wijze, waarop de paarden, die Bigo opnieuw bestelde, werden toegezegd en tevens uit de „spendatiën", nu ruim besteed (f 4896) aan gouverneurs en andere waardigheidsbekleeders van het bedorven Tanuma-régime.

Hoe dit alles precies gewerkt heeft, is moeilijk te zeggen, maar in 1768 kreeg de Compagnie toezegging voor nog 1000 pikols koper. Aangezien dit feit al weer ontbreekt in de weinige Japansche bronnen, die ten dienste stonden, ging deze maatregel denkelijk ook ditmaal uit van de bureaucratie te Nagasaki, die dit ondershands in orde bracht.

Als motief werd bij de afkondiging eerst aangevoerd, dat de opperhoofden toch jaarlijks de hofreis deden, en, als toelichting, dat het tevens beschouwd kon worden als bijdrage, opdat men het varen met één schip zou staken en er weer geregeld twee Japanvaarders mochten uitgaan; want als dat eenige schip eens verongelukte, zou dat een ernstige stremming in het verkeer ten gevolge hebben, en de geschenken voor Yedo (en tusschen haakjes, die voor Nagasaki) bleven na zulk een ramp ook uit.

De Japanners lieten dus weer blijken, wat ze in de eerste plaats duchtten: het uitblijven van alle verkeer zelfs maar voor een jaar, en de „Hooge Regeering" trachtte daar geen verder voordeel uit te slaan, maar zond de twee schepen nu weer geregeld. Deze konden tenslotte meer van de volumineuze suiker vervoeren; de particulieren kregen nu weer 700 pikols staafkoper per jaar, zoodat het totaal dicht bij 10000 kisten kwam (den norm der Japanners). Van de Parra achtte dus het best den autoriteiten in Nagasaki en den privaathandel van het personeel tegemoet te komen. Er moest dus worden uitgezien naar andere middelen tot verbetering. Men paste in de volgende jaren toe:

1e. pogingen om munt te slaan uit moeilijkheden met de Chineezen en de vrees voor bezoek of aanval van andere naties. Bij dat laatste onderstreepte de Compagnie nog sommige der fantastische verhalen, die Benyowski 1771 in Japan over de Russen gedaan had *a*);

2e. beroep op de hulp van enkele ambtenaren te Nagasaki, o.a. den toshiyori Fukuda Shuroemon, die den Hollanders genegen

a) Hierachter, hoofdstuk III H.

was. Bigo had deze burgercolleges onder contrôle gesteld door een z.g.n. commissaris van den handel, en zij zouden zich na diens vertrek in 1770 misschien leenen om de nieuwe instellingen op te heffen;

3e. indruk maken met nieuwe bezendingen van paarden; drie kwamen er in 1769 aan, maar werden niet volkomen volgens den eisch bevonden; gouverneur Bigo nam de afgekeurde toch nog gaarne in ontvangst.

De wassende cultuurinvloed, de internationale verwikkelingen, die zich aankondigden, bleken al meer de vaste steun voor het verblijf der Nederlanders in Japan — dat merkte de helderziende van de Parra op.

§ 20. DE TAELVERANDERING VAN 1768. RESULTATEN VAN DEN HANDEL; COMBINATIE MET DE PARTICULIEREN.

De moeilijkheid was juist, dat Deshima in commercieel opzicht geen pit en groeikracht meer bezat. Terwijl de Hollandsche handel en zelfs de Oost-Indische Compagnie een laatste opleving vertoonde *a*), terwijl zelfs de kantoren „om de West" meer staafkoper vroegen, was dat in Japan trots alle pogingen niet in grooter hoeveelheid te verkrijgen. Wat den verkoop betreft liet men eindelijk de Bengaalsche zijden en andere stoffen weg, nadat ze reeds lang met schade verhandeld waren. Maar sedert de geldrekening van 1768 [1]), toen de Indische muntwaarde een nieuwe wijziging onderging in verband met de veranderde metaalverhouding en de tael een koers kreeg van 33 stuivers (f 1,65), waarmee vermoedelijk ook de laatste wijzigingen in het Japansche ruilmiddel overeenstemden, verhandelde men de meeste en speciaal de Europeesche goederen met verlies *b*). Hierna komen de jaren, dat de boeken met verlies sloten — het gevreesde feit, dat lang was tegengehouden door het kunstmiddel van den toeslag uit de koperwinst — steeds veelvuldiger voor, ook met dien toeslag. Vele scheepsrampen gaven de resultaten een nog somberder aanzien. Een overzicht uit onzekere bron [2]) betreffende de jaren 1766—'75, blijkbaar samengesteld op dezelfde wijze als Van der Waeyen had gedaan met inbegrip der winsten op koper

a) Hoofdstuk I § 3, § 20c. *b*) Bijlage II en VI.

[1]) Zie hoofdstuk I § 21 en Van der Chijs, Plakaatboek, VIII, blz. 328.

[2]) Milburn, Oriental commerce, II, blz. 556.

en andere exportartikelen, leverde een opbrengst, die heel wat minder was 20 jaar geleden: n.l. f 356,250 per jaar.

Die scheepsrampen veroorzaakten bovendien, dat herhaaldelijk het geleverde koper met de invoerlading niet geheel betaald kon worden zoodat de Geldkamer een gedeelte op krediet leverde gelijk ze bij haar binnenlandsche transacties gewoon was. Tot aanzuivering van die schuld vulde men te Batavia de ladingen aan met zilver in den vorm van ducatons, die bij de bestaande geldwaardeering in Japan nog een winst van ruim 30 % afwierpen. Duidelijk kwam dus het waardeverschil uit, dat zich in dit land ontwikkelde ten gunste van het wit metaal, in Europa ten voordeele van het goud[1]).

Een ander middel om die kredieten af te doen was een combinatie te vormen met den particulieren handel; het was de oude geschiedenis, reeds in Van Imhoff's tijd algemeen opgemerkt. Der Compagnie ontbrak het aan invoerartikelen, den privé-handelaars aan een behoorlijke retourvracht. Nu gaven den voornaamsten onder hen, de opperhoofden, een voorschot aan de Compagnie en kregen een wissel op Batavia.

De eerste aanleiding hiertoe gaf een schipbreuk in 1772. Een oude Japanvaarder, de „Burgh", raakte in het zicht van zijn bestemming door storm zoo wrak, dat het opperhoofd Armenault het schip met de geheele bemanning verliet en zich aan boord van het andere begaf. Men liet het wrak onvoorzichtig genoeg drijven; het spoelde aan land aan de Gotto-eilanden; de Japanners onderzochten alles nauwkeurig en de sluikhandel der Hollandsche ambtenaren kwam duidelijk aan het licht.

Particulieren en Compagnie, langzamerhand door meer samenwerking verbonden, werden beiden verantwoordelijk gesteld bij de acte van beschuldiging, die in 1775 werd bekend gemaakt [2]). Laatstgenoemde werd bedreigd met verdere maatregelen tegen haar koperuitvoer. Maar het was niet meer de regeering van Van de Parra, die te Batavia zetelde. Wel maakten Gouverneur-Generaal de Klerck en zijn Raden bezwaar tegen de ingevoerde persoonlijke visitatie van opperhoofden en schippers *a*), maar telkens trokken ze ook het particulier vervoer weer in.

Dit tot het ouderwetsche neigende bestuur frischte nog eens de

a) Hoofdstuk III C § 2.

[1]) Verhouding 1—11½ in Japan, 1—15 in Europa. Over den verschillenden loop der metaalkoersen zie Riess, a. w.

[2]) Van der Chijs, Plakaatboek, X, blz. 19 vlgg.; zie aldaar blz. 260 en 366.

leus weer op: meer koper voor de Maatschappij zelf. Het gebruikte daartoe de ouderwetsche middelen. In 1778 kwamen prachtige Perzische paarden, vergezeld van een pompeuzen brief aan de autoriteiten te Nagasaki. Zelfs het verhaal van Benyowski deed er nog dienst in. Het antwoord was als vanouds een tegengeschenk van 500 kisten koper. Toen volgde aan den shōgun zelf een brief, die evenals vroeger werd geweigerd onder opmerking, dat zulk schrijven verboden was; de geschiedenis werd eentonig.

Maar datzelfde jaar was het opperhoofd aangekomen, die in den zwaren tijd, welken de Compagnie tegemoet ging, in Japan althans, die verbeteringen wist te verkrijgen, welke binnen het bereik lagen van het mogelijke.

§ 21. TITSINGH'S KANSEN EN ZIJN GEBRUIK ERVAN.

Mr. Isaac Titsingh is in 1779—'80 voor het eerst als leider van den Japanschen handel opgetreden, maar heeft dat eerste jaar nog weinig positiefs bereikt. De voornaamste opdracht gold toen nog het koper, en de resultaten, die hij kon melden, betroffen uitsluitend andere zaken. Hij bedong beter voorwaarden bij de verpakking van kamfer. Hij regelde de onderwichten, welke ontstonden, doordat de gebruikte gewichten, welke naar Japanschen norm gerekend werden, zwaarder waren dan die te Batavia in gebruik. Deze inrichting bestond reeds sinds 1703, maar eerst nu werd ze de Hooge Regeering volkomen duidelijk. De verandering met Titsingh's bestuur blijkt dus het eerst uit de volkomen heldere uiteenzettingen, die hij geeft, uit een onomwonden blootleggen van den ganschen toestand. Bij de lectuur daarvan blijkt duidelijk, dat het systeem van geheimhouding door de betrokken „bedienden" tot op dezen tijd heeft nagewerkt. Hier is een der eerlijke onder de Compagnie's ambtenaren aan het woord [1]).

Titsingh wees ook de verschillende factoren te Nagasaki aan. De geheele stad deelde in de voordeelen, tot de lagere bevolking toe, die als koelies dienst deed en daarbij als raven stal, zonder dat de Japanners het voldoende tegengingen. Toen daarop in deze jaren matrozen der Compagniesschepen belast werden om toezicht op de koelies te houden en niet zeer zachtaardig optraden, ont-

[1]) Men vergelijke de uiterst weinig zeggende secrete brieven der jaren na 1763 met die van Titsingh en vooral met zijn apart dagregister in de portefeuille „Secrete memoriën", Alg. Rijksarchief. Van dit laatste heeft ook Meylan reeds een dankbaar gebruik gemaakt.

stond in 1781 een formeel gevecht tusschen die twee groepen, hetwelk den handel voor dat jaar zelfs in gevaar scheen te brengen.

Verder wijst Titsingh op de Geldkamer, als eenigen koopman. Tolken, ,,burgemeesters'' enz., zijn bij de belangen van dit instituut betrokken. Zij knoeien gezamenlijk en versperren den weg naar den gouverneur. Deze heeft op zijn beurt betrekkingen te Yedo en houdt de Nederlanders soms daarvandaan, gelijk nog met den laatsten brief was gebleken. Die bugyō moest echter elk jaar van de 3 of 4, dat hij in functie was, zijn inkomsten trekken om zijn gevolg en personeel te kunnen betalen [1]). Wat hij dus het meest vreesde, was, dat er eenmaal in 't geheel geen verkeer zou plaats hebben, en geen goederen zouden aankomen. Titsingh ontried dan ook ten sterkste het zenden van een schip om den anderen keer, waarover Batavia opnieuw begon. Het zou de gouverneurs maar verbitteren, daar deze dan opnieuw het risico liepen, dat zij sinds 1768 vermeden hadden.

De reden van dit voorstel der ,,Hooge Regeering'' was de groote internationale crisis van dezen tijd, de oorlog tusschen Engeland aan den eenen en de opgestane koloniën met Frankrijk en Spanje aan den anderen kant *a*). Toen Titsingh in 1781 terugkeerde, had hij reeds bijna zekere berichten (een particulier schrijven van den gezant der Staten te Parijs aan een Compagniesambtenaar), dat ook de Republiek in den strijd zou worden betrokken. Hij begreep dadelijk, dat het onvermogen en de ellendige staat van verdediging, waarin Batavia verkeerde, het volgend jaar, buiten allen vrijen wil om, zou dwingen om geen schepen te zenden en aldus een onwillekeurige gelegenheid zou geven om te ervaren, welke uitwerking dit had op de Japanners. Inderdaad is het aldus uitgevallen. Te Batavia hechtte men zooveel gewicht aan den Japanschen handel, dat er in 1782 nog een poging is gedaan om althans één schip uit te rusten; maar dat moest de regeering opgeven wegens gebrek aan bemanning.

Dit viel samen met de ergste periode in den langdurigen hongersnood en de duurte, die geheel Japan in deze jaren teisterde *b*) en waarin Nagasaki moeilijker dan ooit een deel van zijn bestaans-

---

a) Hoofdstuk I § 4, § 20. *b*) Hoofdstuk II § 19.

[1]) Dit kan een steun zijn voor de onderstelling, dat de gouverneurs alleen voor hun ambtsduur rang en staat van een daimyō hadden, niet alleen wat betreft de inkomsten, maar ook aangaande de uitgaven.

middelen tijdelijk kon missen. Ten overvloede schijnen dat jaar (aanvankelijk?) ook minder Chineezen te zijn aangekomen.

Titsingh trof een bijzonder gunstig gezind gouverneur, Kusei Tago. Deze vatte wantrouwen op tegen den gewonen dienst der tolken, toen hij een onderzoek instelde naar het uitblijven der schepen en geen voldoende inlichtingen kreeg, terwijl Titsingh bij een onderhoud zijn afkeuring over de tolken wist te doen blijken.

Deze bugyō verbrak toen de kunstmatige scheiding, die hem van de Hollanders verwijderde door een leerling-tolk in vertrouwen te nemen, en dien buiten het college om in diep geheim naar het opperhoofd te zenden. Op deze wijze werd een beletsel voor het streven van Titsingh uitgeschakeld, dat, naar duidelijk bleek, anders toch alles tevergeefs zou gemaakt hebben.

Het opperhoofd liet in zijn antwoord, zonder de voornaamste reden te verzwijgen, uitkomen, dat de voordeelen, op den Japanschen handel behaald, toch ook niet uitlokten om in moeilijke omstandigheden nog schepen aan dubbele gevaren van water en vijanden bloot te stellen. Hij kon naar aanleiding van een opmerking van den gouverneur tevens mededeelen, dat meer koper niet dadelijk noodig was. Gezien den toestand in Voor-Indië en de concurrentie van het Hongaarsche koper gedurende de laatste jaren, kon het metaal der Compagnie daar niet eens in groote hoeveelheid meer geplaatst worden. Hij had instructies uit Batavia (waar men de débacle „om de West" zeker zag aankomen) om dit zoo moeilijke punt te laten rusten. Titsingh behoefde dus niet datgene te vragen, waartoe de Japanners steeds het minst genegen waren geweest; hij kon de oude traditie sparen.

§ 22. TITSINGH'S RESULTATEN.

De gelegenheid was dus buitengewoon gunstig, en dit in aanmerking genomen, is het bereikte niet verbijsterend. Titsingh ging uit van den bestaanden toestand. Hij maakte een lijst van de prijzen, door de Geldkamer sedert het begin van haar optreden als monopolist gegeven, en nam die als uitgangspunt voor de prijsverhooging, die hij beoogde. Tevens was hij van oordeel, dat de verliezen, die vooral sedert 1768 zoo drukkend waren, een eind moesten nemen. In dat niet overmatig verlangen is hij dan ten deele geslaagd.

Niet eens ten volle. Want nadat Tago toezegging had gegeven om

de prijsverhooging in Yedo te zullen voordragen, en vervolgens Titsingh vertrokken was met de schepen, die in 1783 weer verschenen, vond het opperhoofd, in 1784 teruggekeerd, den opvolger van Tago gestorven en weer vervangen door een persoonlijken vijand van zijn begunstiger. Door denzelfden leerling-tolk, die hem voor twee jaar in contact had gebracht met Tago en dien hij nu dadelijk weer aanklampte, vernam het opperhoofd evenwel, dat de oud-gouverneur toch zijn gelofte was nagekomen en de prijsverhooging te Yedo had doorgezet. Hij stond dus pal tegen alle pogingen om nu weer af te pingelen, waarbij als voorwendsel diende, dat door de vele moeilijkheden der Compagnie en door verongelukken van een der twee schepen de wenschen van de Geldkamer inzake de aanvoerlading lang niet vervuld waren. Maar op één punt moest Titsingh toch toegeven, en wel aangaande het belangrijkste invoer-artikel, de suiker. Dit was te Batavia destijds een der weinige goederen, die nog voor uitvoer voorhanden was; de Chineezen, die het verkeer met de stad onderhielden, ontvingen het dus in groote hoeveelheid en brachten die Javasuiker (de beste, die er was) nu in Japan, waar de markt weldra overvoerd was. De Geldkamer weigerde dus beslist om onder deze omstandigheden veel meer te geven voor dat product. Het opperhoofd moest aangaande suiker tevreden zijn met minder prijs en kon alleen nog bedingen, dat de Geldkamer voortaan geregeld 11000 pond nagelen zou accepteeren. Dit was een der weinige produkten, die nog vrij groote winst afwierpen en hiermee nam hij weer voor de Compagnie het recht om mee te spreken over de invoerlading ten deele in handen *a*).

Titsingh moest ingevolge den wensch van Batavia nog datzelfde jaar weer vertrekken om den handel in Bengalen weer op de been te gaan helpen, en kon dus verder weinig doen dan eenige aanwijzingen geven, hoe meerdere verbetering te bereiken zou zijn. Als een nieuw uitvoerprodukt wees hij op boomwas; maar vooral legde hij veel nadruk op de mogelijkheid om gedroogde vischjes (tripangs) in te voeren. Dit was een gewild exportartikel voor de Chineezen, en werd betrokken van de Ryū Kyū eilanden. Nu was de Geldkamer daarover in conflict gekomen met het handelsmonopolie van Satsuma, en zat dus zeer om dit produkt verlegen. Een tijdelijke gelegenheid dus en betreffende een artikel, niet eens be-

a) Zie bijlagen II en V.

stemd voor Japan zelf — dat was het, waarover het opperhoofd juichte en waarvoor hij reeds moeite deed. Sterker bewijs is wel niet mogelijk, dat in Japan weinig meer te verbeteren viel. In Batavia echter vierde destijds het particulier belang hoogtij onder Alting en men vond er duizend redenen voor een van sorteering en toezicht om die vischjes zonder proef als een ongeschikt artikel voor de Compagnie te kenschetsen en te betoogen, dat kleine handelaars die persoonlijk moesten vervoeren.

§ 23. DE WESTERSCHE STROOMING.

Doch wat haast nog belangrijker is dan Titsingh's adviezen en directe resultaten, betreft hetgeen door zijn onderhandelingen en daarna aan het licht kwam. Namelijk, dat onder de autoriteiten te Nagasaki, ja onder de machtigsten des lands een partij ontstond, die neigde tot de Westerlingen en volgens Titsingh's eigen mededeeling durfde denken aan, en zelfs hopen op het intrekken van het algemeen verbod om het land te verlaten, dat de kern vormde van het afsluitingstelsel *a*).

Daar was b.v. gouverneur Tago, die reeds belangstelling voor zeevaart en scheepsbouw aan den dag legde, al was het voorloopig alleen om het vervoer uit Ōsaka door de „Inlandsee" te verbeteren. Titsingh vond hierin aanleiding een voorstel te doen om Japanners te Batavia werkzaam te stellen ten einde hun de techniek te leeren en te Batavia zag men zelfs reeds in gedachten deze uitstekende soldaten weer in de Compagnie's strijdkrachten, waarin ze vóór 1620 zulk een roemrijke plaats hadden ingenomen.

In verband met dit pogen staat wellicht, dat Titsingh in zijn mededeelingen zeer openhartig was, zelfs meer dan men te Batavia noodig en goed vond. Hij vermeldde, toen hij dit gunstig achtte, dat de Compagnie er zeer slecht voorstond en alleen door leeningen der Staten er bovenop bleef. Hij liet contracten zien door haar met Haidar Ali gesloten. Hij gaf een duidelijke, zij het algemeene voorstelling van de factoren, die den Japanschen handel beinvloedden: met name den koperverkoop in Voor-Indië en de tijdelijke suikertransporten der Chineezen. Nog meer zal dit zeker gegolden hebben voor zijn particuliere correspondentie, waardoor hij met medewerking van Tago, die hem daarbij niet controleerde, in betrekking stond tot een aantal daimyōs en hoogwaardigheidsbe-

a) Vgl. hoofdstuk V § 10,11.

kleeders. Vermoedelijk heeft de geweldige crisis en groote ellende, welke het rijk had te doorstaan, de aandacht gevestigd op meer contact met de buitenwereld. De daimyōs streefden op velerlei gebied (ook economisch) naar meer vrijheid van beweging en het schijnt zelfs, dat de westersch-gezinden hun hoop gevestigd hadden op de Tanumas zelf, speciaal den zoon; tot de moord op dezen in 1784 die verwachting in duigen deed storten.

Daarna evenwel scheen de zaak der Hollandsch-gezinden nog niet dadelijk achteruit te gaan; wel echter stierf de leerling-tolk(?) Nansaburo, die met Titsingh en Tago in bijzonder contact gestaan had, in 1785 plotseling (naar men vermoedde door vergif), zoodat de opperhoofden sedert weer minder inlichtingen kregen. Maar het bleek, dat de neiging tot de vreemdelingen nog meer aanhangers in die kringen telde. Vooral kwam dit verschijnsel duidelijk aan het licht, toen de actie, die Titsingh had ingeleid, weer werd opgevat door een ander opperhoofd, namelijk baron van Rheede tot de Parkeler, die datzelfde jaar (1786) in Nagasaki aankwam.

§ 24. VAN RHEEDE.

Hij was de eerste der Factorij-bestuurders, die met de Japansche feodaliteit in geboorte eenigszins gelijk stond, en was daardoor tevens als aangewezen om in Japan een, zij het flauwe, afspiegeling te geven van de diplomatieke gewoonten in het 18e-eeuwsch Europa. Een resultaat van zijn ambtsduur betrof dan ook den persoon van opperhoofd: deze behoefde niet meer aan den lijve gevisiteerd te worden.

Het oog van alle voor ruimer buitenlandsch verkeer gestemden was destijds gevestigd op den daimyō van Satsuma, den schoonvader van den jongen Ienari, die weldra (1786) het shōgunaat zou aanvaarden. Hij was een der landheeren, met wien Titsingh correspondeerde, en ook van Rheede won zijn gunst door enkele geschenken. Het opperhoofd zorgde ook voor een extra-gave aan de nieuwe regeering in 1787. Hij kreeg het vertrouwen van een der machitoshiyoris te Nagasaki, Hannemon genaamd, die ook ten tijde van Tago nenban was geweest. De baron had ook onder de tolken zijn aanhangers; hij gebruikte niet alleen de heerschende corruptie maar werkte ook op het eergevoel. Sinds zijn tijd hooren wij van z.g.n. binnengesprekken, waarin hij tal van vertrou-

welijke mededeelingen kreeg; van Rheede voelde zich in deze sfeer van geheimzinnigheid blijkbaar goed thuis maar verloor daarbij de directe handelsvoordeelen toch niet uit het oog.

Ook in dat opzicht is hij in het voetspoor van Titsingh voortgegaan. Er is definitief gecontracteerd, hoe de Maatschappij het koper zou mogen vervoeren, dat haar van de jaren 1781—'84 nog toekwam; in dat tijdvak was namelijk tweemaal slechts één schip aangekomen, hetwelk maar 6 à 7000 pikols laadde. Sinds het einde van den oorlog kon de Compagnie dat metaal weer gebruiken. Overigens echter hield van Rheede zich aan de nog niet opgeheven instructie van Batavia om niet op meer metaal aan te dringen. Om die reden maakte hij ook geen gebruik van zijn geheime inlichtingen over de plannen der gouverneurs. Deze zouden namelijk overwogen hebben om den vreemdelingen meer koper aan te bieden, en aldus door bevordering van hun handel de Geldkamer, die in moeilijkheden verkeerde, hulp te bieden.

Inzake de verkoopsprijzen vond dit opperhoofd echter eveneens zijn handen gebonden, doordat de prijsregeling, die in 1784 was overeengekomen met Titsingh, voor 15 jaar was vastgesteld, en daaraan dus weinig viel te tornen. Hij heeft alleen nog het in '84 afgedongene op de suiker erbij weten te krijgen, en ook, dat op pelswerk (roggevellen) en op één soort zijden stof een kleine verhooging zou worden gegeven. Ook is door zijn toedoen de geregelde bestelling der Geldkamer verder gewijzigd en zijn daarin weer meer specerijen opgenomen.

Gouverneur-Generaal Alting en Raad waren met die resultaten niet tevreden. De Compagnie werkte in deze jaren zoo slecht, dat eigenlijk alles in verlies verkeerde. Voortdurend klonk uit Batavia als dreigement, dat er moest overgegaan tot de zending van één schip om het andere jaar, indien de toestand niet verbeterde. Doch er bleven nog geregeld 2 vaartuigen komen zoolang het achterstallig koper niet binnen was. Dit zou het geval zijn in 1789.

Dat jaar kwam van Rheede voor het laatst als opperhoofd om gelijk Titsingh in '84, alleen den handel van dat jaar te leiden en dan terug te keeren. De hoop op Satsumas invloed en mogelijke groote verandering, was verdwenen. We weten, hoe de familietraditie in het Bakufu met Matsudaira Sadnobu zijn invloed had hernomen *a*). Reeds in de vorige jaren waren de Hollanders in Yedo

a) Hoofdstuk II § 19.

strenger dan ooit bewaakt en afgescheiden van hun hooge begunstigers. Dit jaar liet het nieuwe régime zich ook voelen te Nagasaki. De „burgemeester" Hannemon, die al het vorig jaar tijdelijk in ongenade was geweest, werd nu geheel van het verkeer met de vreemdelingen afgesneden onder opmerking, dat „hij in zijn hart een halve Hollander was"; evenzoo ging het diens vriend, den oppertolk Monsuro. De gouverneur, die een gunsteling van Tago zou wezen, bleek strenge instructies te hebben; de Hollanders werden onder scherpe beperking opgesloten.

Er kon dus in 1789 niet alleen niets nieuws bedongen worden, de door Titsingh verworven prijsregeling en het contract voor uitvoer van het achterstallig koper waren zelfs bedreigd; het laatste kon men niet meer ten volle uitgevoerd krijgen.

Onder deze omstandigheden inspireerde van Rheede vóór zijn vertrek een resolutie van de leiders der Factorij, dat bij „contractbreuk" de oude bedreiging uitgevoerd zou worden om geen handel te drijven en de schepen terug te zenden. De Japanners zouden het er wel niet toe laten komen.

§ 25. SADANOBU, DE MAATREGELEN VAN 1790.

Reeds het volgend jaar stonden de leiders voor zulk een aanslag. Ook op dit gebied hield Sadanobu opruiming. De door dezen staatsman ingevoerde hervorming werd blijkbaar weer gemotiveerd met het betoog van Hakuseki; een toespeling op diens woorden ontbreekt ook nu niet. Op dezen grond werd nu het in 1734 en '43 mislukte plan om den vreemden handel te halveeren weer opgenomen. Waren die transacties met de barbaren niet op een lijn te stellen met alle koopmanschap, met alle weelde en ongebondenheid, waartegen hij streed? Had niet die buitenlandsche invloed enkele zeer gevaarlijke symptomen doen zien? De Chineezen, die den laatsten tijd met 13 vaartuigen jaarlijks kwamen, zouden voortaan niet meer in grooter getal dan 7 jonken worden toegelaten, althans de verdere zouden geen koperlading ontvangen. Tegen de Hollanders klonken zijn decreten.

Een schip per jaar; de Compagnie zag zich ineens dat voorgeschreven, waarmede zij zelf gedreigd had.

De retourlading mocht bevatten 6000 pikols koper, 5300 voor de Compagnie en 700 voor de particulieren; laatstgenoemden leden dus geen schade.

De verkoop mocht hoogstens bedragen 600 kwamme (120000 Compagniestaels). Dit punt komt echter alleen in Japansche bronnen voor, en is dus blijkbaar te Nagasaki weggelaten.

De autoriteiten van de handelshaven waren blijkbaar met het geval verlegen; zij verzochten, dat de opperhoofden de nieuwe eischen te Batavia zoo gunstig mogelijk zouden voorstellen. Zij erkenden, dat deze verandering niet in het belang van Nagasaki was, maar voegden er tevens aan toe, dat het bij het Bakufu om de vriendschapsbetrekkingen en niet om den handel te doen was.

De opperhoofden Domburg en Chassé namen dat aan; ze vonden, dat zulke plotselinge wisselingen in de regeering reden genoeg gaven om alle motieven voor hun resolutie vervallen te verklaren. Krachtdadig verzet zou slechts tot een breuk leiden. Zij vroegen slechts, dat in overeenstemming met de nieuwe bepalingen ook de geschenken zouden worden verminderd. Er waren redenen en precedenten genoeg om deze in verband te brengen met den omvang van de handelstransacties; de kleine afmetingen waartoe deze nu verschrompeld waren, konden een dergelijken last van f 50.000 niet meer verdragen. Voorzoover Nagasaki betrof, werd welwillende overweging van dit voorstel dadelijk toegezegd.

Te Batavia bedekte de regeering haar innerlijke voldoening onder veel gepruttel, dat het geen pas gaf tusschen „beschaafde naties" zóó „contractbreuk" te plegen, dat de opperhoofden zich hadden laten intimideeren, enz. Met het verlies van het hoofdstation op Coromandel had de Compagnie haar voornaamste afzetmarkt voor koper verloren. Elk schip, dat men in deze benarde tijden gedwongen werd te sparen, was een verlichting, en men kon nu gaan bezuinigen. De grootmachtige directeur-generaal Siberg stelde daartoe een memorie op, waarbij hij de denkbeelden van Mossel weer opvatte.

§ 26. DE MEMORIE SIBERG.

Siberg had slechts drie voorstellen:

1. de hofreis af te schaffen, als voor beide partijen bezwarend;

2. de geschenken te doen vervallen, daar, zoo meende hij, de Japanners die toch slechts als een plichtpleging beschouwden. In plaats daarvan moest dan in het vervolg een matige uitkeering plaats hebben;

3. de ambtenaren zouden voortaan alle bestendig in Japan mo-

gen blijven resideeren, zoodat de Compagnie met minder personeel kon volstaan. Tevens was ook kleiner ruimte aan pakhuizen enz. noodig.

Deze bepalingen drukken hun stempel op het volgende tijdvak, want wel zijn de hofreizen niet vervallen, maar toch beperkt tot eens in de 5 jaar. De opperhoofden mochten voortdurend op Deshima blijven. Op deze wijze werd de Factorij klein en eenvoudig en minder afhankelijk van geregeld verkeer. Dat was een belangrijke factor; want weliswaar zijn sinds 1798 vooral op aandrang van Nagasaki weer twee schepen toegelaten, maar daarvan is in de volgende periode slechts zeer zelden gebruik gemaakt en de vaart, nog eenigen tijd met ingehuurde neutrale schepen volgehouden, staat tenslotte geheel stil. Had in dien tijd de regeling nog bestaan, dat ieder opperhoofd met de eerst verschijnende schepen moest vertrekken, hoe zou bij voorbeeld Doeff de rol hebben kunnen vervullen, die hij gespeeld heeft? En ook na de hervatting van het geregeld verkeer bleven die regels geldig en vormden een bestanddeel in de geschiedenis der Nederlandsch-Japansche betrekkingen van de negentiende eeuw.

Voorloopig was dus de handel tot op een minimum herleid en ging een tijd van algemeene vermindering, van algeheelen stilstand tegemoet.

C. NABESCHOUWING OVER DEN HANDEL AAN HET EIND VAN HET TIJDVAK.

§ 1. ALGEMEENE OPMERKINGEN.

Hiermede eindigt de geschiedenis van een commercieel verkeer, dat gekenmerkt wordt door redeneeringen, plannen en voorstellen meer dan door zaken doen. De beschouwingen van Hakuseki in 1715, die door van Imhoff in 1744 openen een nieuwe episode; de projecten van Bigo in 1764 en de memories van Titsingh, van Rheede en Sieberg 1780—'90 zijn dergelijke episoden van overgang. Of wel de Japanners zetten bijna ongehinderd hun zin door (vgl. de eerste en derde der zooeven genoemde feiten), of wel een poging van de Compagnie tot verbetering wordt heel spoedig gecompenseerd door een tegenbeweging van de andere zijde (gelijk in het tweede en vierde geval); en tenslotte hebben ze meest geen ander resultaat dan de inrichting nog ingewikkelder, de voorschriften nog enger en drukkender te maken.

Daartusschen verkwijnde intusschen de eigenlijke handel. Want, terwijl tot 1715 Deshima nog een belangrijk middelpunt is in den Indischen tusschenhandel, brengt Hakuseki met meer klem dan ooit het stremmen van den uitvoer der metalen naar voren; en tegelijk herrijst buiten zijn direct plan de taxatie. Op dat laatste punt geeft de Compagnie gedurende de dan volgende periode van overgang en definitief onder van Imhoff alle pogingen tot verandering voorgoed op. Zij hechtte nu bovenal aan den uitvoer van koper, en motiveerde het voortbestaan van het kantoor daarmede. Op deze wijze werden dus de eigenlijke commercieele belangen van beide kanten buiten Deshima verplaatst eenerzijds naar de resultaten van de Geldkamer, die vaste prijzen gaf, maar te rekenen had met ongelijke vraag, anderzijds naar de afzetmarkt van koper in Voor-Indië. Voor beide bleken de betreffende produkten al moeilijker te plaatsen. De Japansche eigen productie en de Voor-Indische concurrentie van andere naties werden steeds zwaarder beletselen. We zien dan ook zoowel den invoer als den daarmede verband houdenden uitvoer steeds, zij het met schommelingen, dalen. Het voornaamste twistpunt was nog het koper en daarvan kwam de jaarlijksche hoeveelheid, die practisch niet eens altijd bereikt werd, van 15000 pikols in 1715 tot op 10.000 in 1720, op 11000 in 1745, op 8000 in 1764, op 9000 in 1768. Dus was de voornaamste kans nog die op een verdere opening des lands. De hevige schokken zoowel binnen als buiten Japan omstreeks 1780 schenen daartoe een gelegenheid te bieden, die echter vervloog door de maatregelen van Sadanobu, waarbij de hoeveelheid koper tot 6000 pikols daalde en ook de 2 of 3 schepen verminderden tot een.

De oorzaken, dat de handelsbetrekkingen verminderden, lagen dus bij beide partijen zelf, maar evenzoo de redenen, dat ze die tenslotte toch aanhielden.

Uit wantrouwen tegen de vreemdelingen beperkten de Tokugawas steeds alle verkeer buitenslands. Daardoor ontstond de economisch gesloten eenheidsstaat, die in eigen behoeften voorzag. Door deze en andere oorzaken ontstond toenemend verkeer binnenslands en daardoor geldverkeer, hetwelk met andere behoeften de metaalproduktie verteerde, die wegens verouderde techniek niet kon worden opgevoerd.

Om datzelfde wantrouwen echter moest de regeering kunnen vernemen, wat er in den vreemde gebeurde.

De Compagnie voelde zich voortdurend minder in staat om al haar zoo uitgebreide betrekkingen als voorheen te onderhouden. Zij klampte zich vast aan het verleden, vreesde de steeds toenemende mededinging en wenschte niets liever dan een rustig monopolie, waar zij ongehinderd en zonder veel bij te dragen in de behoeften des lands een goedkoop uitvoerartikel kon krijgen. Dit was het geval in Japan. Bij alle twee kwamen degenen, die het onmiddellijk verkeer leidden, tot buitengewonen invloed. In Japan waren bureaucratie en gilden oppermachtig, speciaal waar ze de handen ineensloegen, in het ver van Yedo liggende Nagasaki. Bij de Compagnie overheerschten haar eigen voordeel zoekende en eigen handel drijvende dienaars. Zij waren minder te controleeren dan waar ook en hadden beter voorwendsels dan elders op het zoo gereglementeerde Deshima. Deze beide groepen maakten van hun positie een geprivilegeerd monopolie; de eigenlijke winsten kwamen aan de Geldkamer, de tolken en de „kleine compagnie" van het factorijpersoneel.

De resultante van al deze krachten is een handel, die niet volkrachtig leven kon en niet sterven. Niet leven, omdat de sappen ontbraken, „de behoeften en aanbiedingen, die elkaar aanvullen en opbeuren". Niet sterven, daar beide partijen toch de voortzetting wenschten. De Compagnie om geen andere natie haar plaats te zien innemen, om het staafkoper, om den sleur, die alle kantoren aanhield, waar men het personeel nog kwijt kon, achter de schermen waarschijnlijk ook om den particulieren handel. De Japanners van hun kant wilden geen andere maar toch een Europeesche natie, die hen op de hoogte hield; een behoefte, die met het toenemen van ontdekkingen en veroveringen steeds sterker werd. Ze wilden dien handel aanhouden om de stad Nagasaki, die er de voordeelen van trok, en die zonder deze moeilijk kon bestaan. Zoo geschiedt het, dat voorstellen tot beperking dan opduiken ter eene, dan ter andere zijde, maar dat vooral Nagasaki er toe heeft bijgedragen, dat gedurende heel ons tijdvak nog altijd met 2 schepen is gevaren, terwijl Yedo en de Compagnie nog minder wenschten.

§ 2. NAGASAKI.

Nog altijd was de Compagnie te Nagasaki ingekwartierd, en werd door de samurai aldaar, als koopman, nog steeds met minachting behandeld. In 1803, toen een Russisch oorlogschip voor

de stad lag, stelde men de Hollandsche koopvaarders zoo ver daar beneden, dat ze niet op dezelfde reede mochten ankeren. Kon dit nog een voorwendsel zijn, het beginsel wordt bevestigd, doordat de Russische officieren vrijgesteld werden van de diepe buigingen, die het opperhoofd moest maken[1]). De kyūnin en shitanin installeerden zich ook nu nog aan boord der schepen, en een verhoogde zitplaats moest op dek voor hen worden ingericht [2]). Nog steeds stelden ze de wet op Deshima.

De overige beperkingen werkten nog ten deele volgens de verscherping van 1775; maar de opperhoofden hadden bij het afkondigen daarvan reeds opgemerkt, hoe dergelijke Japansche bepalingen de neiging vertoonden om te verslappen; vooral die, welke uitgevoerd werden te Nagasaki. Tenminste waren de oudere voorschriften over inleveren van wapens, verkeer met de Portugeezen, Christendom en dergelijke tot doode letter geworden, al werden nog enkele wapens afgegeven en werd het vat met bijbels enz. geregeld opgeborgen.

Tusschen de tolken vertoont zich een scherpe onderscheiding, bijzonder duidelijk na den tijd van Thunberg, als zij een belangrijke rol gaan vervullen in de opkomst van den westerschen invloed. Reeds lang hadden zij de opleiding van hun taalstudie in eigen hand; maar voor verdere informaties begonnen sommige nu de vreemdelingen weer hooger te schatten. De verhouding werd niet meer alleen bepaald door handelszaken; en er waren erbij, die zich niet meer zoo goed aanpasten bij de oude gewoonten, waarbij bedriegen en benadeelen der Hollanders schering en inslag vormden. Integendeel, een enkele ging zoover, dat hij zwoer bij den God, dien de Hollanders dienden, en verklaarde over zijn land beschaamd te zijn. Het gevolg was natuurlijk veel haat en nijd bij het tolkencollege.

Iets dergelijks heeft zich misschien voorgedaan bij de Geldkamer. Met deze hadden de tolken, ook de westersch-gezinde, hun relaties. Daarenboven werkte het instituut den laatsten tijd blijkbaar niet gunstig, al maakte het vaak nog meer dan 100 % bruto van de invoerartikelen. Ook dit monopolie vertoonde op den duur schaduwzijden. Veel uitstaande vorderingen op kleine kooplieden, een handel in weeldeartikelen voor zoo iets was de tijd van crisis niet gunstig in Japan. Ook werd het economisch conflict

[1]) Krusenstern, Reise um die Welt, II, blz. 258.

[2]) Voor dit alles zie Thunberg, Resa Uti Europa, III, blz. 14, 22, 141 en elders.

der daimyōs en gilden natuurlijk het zwaarst gevoeld bij een lichaam, dat tenslotte moest bestaan van de behoeften der feodaliteit. Het verval van de Compagnie en de stremming in de Chineesche vaart waren evenzooveel nadeelen. Voor de Hollanders moest behalve op koper ook op kamfer worden bijgepast *a*). Toch was het gilde in den nood meer gereed tot concessies om de zaken gaande te houden, en daarmede tevens de autoriteiten.

Want de tolken en de leiders van de Geldkamer waren naar allen schijn de gewone adviseurs der stedelijke regeering. De gouverneur liet hen in tijden van meeningsverschil soms persoonlijke geheime rapporten opstellen om op deze wijze de geschikte elementen te vinden, door wier onderhandsche diensten hij de tegenwerking van het college kon breken, gelijk die leerling-tolk in het geval van Titsingh [1]).

Als men den gewonen weg gaat, komt een verzoekschrift van het opperhoofd, dat de tolken niet verduisteren, eerst bij den „commissaris" der machitoshiyori van dat jaar. Deze kan het dan „binnenskants" (niet officieel) indienen bij den gouverneur. Stemt laatstgenoemde er mee in, dan vraagt hij het advies van de Geldkamer. In de laatste behandelde jaren (den tijd van Sadanobu) mocht zulk een „raadpapier" omtrent een ingrijpende verandering niet eens al te gunstig zijn om geen achterdocht te wekken, en, sprak een der genoemde organen er tegen, dan ging het terug naar het opperhoofd; eerst als het weer werd ingediend, kon zulk een rekest in ernstige behandeling komen. Dan moest in Yedo nog hemel en aarde bewogen, tal van tegenwerkende krachten tegen de „nieuwigheid" overwonnen worden en bovendien de volgende gouverneur gunstig gestemd wezen voor de uitvoering. Is het begrijpelijk, dat wijzigingen moeilijk waren bij den Japanschen handel?

§ 3. DE COMPAGNIE.

Inzake den invoer waren Voor-Indische goederen geheel op den achtergrond geraakt. Zijde, eenmaal het hoofdprodukt, kwam in den laatsten tijd in het geheel niet meer voor; onder de stoffen had slechts één soort uit Indië, de z.g.n. gingam tassackelassen, zich staande gehouden onder de artikelen, die winst gaven. Onder de Europeesche manufacturen waren de lakens en rassen ook al on-

a) Bijlage V.

[1]) Memories Titsingh en van Rheede (Alg. Rijksarchief).

voordeelig geworden. De industrieele ontwikkeling van Japan schreed voort. Men was voor korten tijd ook reeds begonnen kamfer-Baros te maken uit Satsumasche, een dubbel nadeel voor de Compagnie. Het afzetgebied was nu zoo klein, dat een of twee scheepsladingen voor de Geldkamer weinig verschil in voordeel beteekenden, daar de prijzen bij de minste hoeveelheid meer geweldig daalden. Het zwaartepunt lag nu in goederen als suiker (¼ van het fonds), peper, katoenen garen (alle drie van Java) en sappanhout (behalve uit Siam, waar men de Factorij erom had willen aanhouden, nu ook uit Bimas in Brazilië en van de Philippijnen). Specerijen gaven nog de meeste winst. Verder vinden we artikelen gelijk poetsjoek, caoutchouc en mumia, medicinale kruiden en ivoor onder de invoerfacturen. Schildpad en kamfer-Baros moest de Compagnie deelen met de particulieren. Sinds 1768 was de aanvoer van zilver hervat; en ook andere metalen: tin, lood, kwik, namen een plaats in *a*). Deshima kreeg daardoor duidelijker den stempel van monopolie- en uitvoerkantoor der Compagnie. De invoer steeg na Titsingh's resultaten weer eenigszins, tot 2 à 3 ton; de eigenlijke handelswinsten kwamen ook weer boven ½ ton; en de uitvoer bereikte nog eens 4 à 5 ton wegens het vervoer van het achterstallige koper, waardoor ladingen van 7000 pikol per schip gevormd werden *b*).

In een Engelsche opgave wordt vermeld, dat de Compagnie nog 120% van haar Japansch staafkoper zou gemaakt hebben tusschen 1783 en '92, vooral op de Voor-Indische kantoren. Daar de overige der meegedeelde cijfers echter niet kloppen met de gegevens uit Japan, wordt het hier alleen voor de volledigheid genoemd. Eer schijnt een deel van het koper evenals de andere uitvoerartikelen: kamfer, zijden rokken van den shōgun, ook te zijn vervoerd naar Europa. Het werd te Amsterdam bij 100 pond tegelijk verkocht en in Aken gelijkgesteld met het Zweedsche produkt [1]). Is dit juist, dan moest het Japansche produkt dus concurreeren met een dat veel meer nabij betrokken werd. De voordeelen waren dan zeker minder.

D. PARTICULIERE HANDEL EN SMOKKELPRAKTIJKEN.

§ 1. DE PARTICULIERE HANDEL IN HET DUISTER, 1700—1744.

Indien de particuliere handel buiten beschouwing zou blijven,

a) Bijlage IV. *b*) Bijlage II en III.

[1]) Le Long, Koophandel van Amsterdam (9e dr.), II, blz. 66.

was het Hollandsch mercantiel verkeer niet alleen onvolledig, maar ten deele ook onverklaarbaar. Veel in de houding te Batavia bij voorbeeld wordt duidelijker, als men denkt aan de persoonlijke belangen der hooge ambtelijke kringen en aan de gelegenheid, die het kantoor bood—ook toen het reeds achteruitging en op zichzelf geen winst meer gaf — om een aantal posten te bezetten, waaronder die van opperhoofd nog lang zeer voordeelig was; want de ambtenaren waren hier de bijna uitsluitende deelhebbers in de privé-transacties.

Natuurlijk ging echter ook het lucratieve van die betrekkingen evenals de winst der Compagnie geleidelijk achteruit, vooreerst omdat het verval van beide een grondoorzaak vond in het afnemen der beteekenis van de Japansche markt, en dan omdat de particulieren gewikkeld werden in de maatregelen der Japanners omtrent den vreemden handel.

Een zware slag was blijkbaar voor de particulieren het beperken van den verkoop in 1685. Zij waren blijkbaar meer gewend en wilden daarvan niet zoo maar afstand doen. Daarom zochten zij een anderen weg. Het eerste gevolg was het smokkelproces van 1686 [1]). Dit vestigde nog eens de aandacht op hun (verboden) handel, maar tegen alle aanvallen uit patria stond de heele bureaucratie te Batavia het personeel van Deshima solidair bij. Wel bracht een anoniem geschrift een en ander aan het licht over dit proces en de knoeierijen der opperhoofden met wegen, prijsbepaling enz.; maar het schijnt, dat dit nooit tot verder onderzoek heeft geleid.

Dr. Garçin, wiens opmerkingen mij alleen uit citaten bekend zijn, zou zelfs beweerd hebben, datde „Hooge Regeering" zelf aandeel in den kambanhandel der particulieren had. Hij stelt echter den omzet dier „kleine compagnie" op het dubbele van de 40.000 taels *a*), die Kaempfer daarvoor geeft. Dit valt vooral hierom op, daar de Hollandsche bewerker van de afdeeling over Japan der

---

a) Hiervóór, hoofdstuk III A, § 3.

[1]) Nachod, a.w., blz. 399; Kaempfer, a.w., Buch IV, cap. 8 (ed. Dohm, blz. 116, 119). Een anoniem geschrift (Alg. Rijksarchief, Koloniale afdeeling) „Het Japansch vergrootglas", is aan deze geschiedenis en vele andere knoeierijen met het wegen, de prijsbepaling, enz. der hoogere ambtenaren gewijd. Over de bepalingen tegen smokkelwaar zie ook het „Sadame" bij Kempermann, Tokugawa Gesetgebung, blz. 50, artikel 5.

[2]) N.l. Universal History X, afdeeling Japan, passim blz. 501, 516 etc.; misschien is het daarnaar geciteerd in „Batavia beschreven", blz. 166.

„Tegenwoordige Staet", die inlichtingen ontving van een oud-ambtenaar van Deshima, in zeer geheimzinnige bewoordingen spreekt over den „sluikhandel der bedienden", en verzekert, dat deze „nog wel 40.000 taels daarenboven zal weten om te zetten" [1]). Het recht op die 40.000 taels zelf was n.l. geheel verdeeld tusschen opperhoofden (10.000 en 7 of 8000 taels), de secunden (6000), de schippers (1100 taels) en de mindere beambten ieder naar zijn rang.

Hoe dit precies zit, blijft in het duister, gelijk het meeste van dit bedrijf, dat het daglicht niet zien mocht. Wij weten, dat dit alles bestond en daarmee uit. In patria bleef men zich verwonderen over plotselinge prijsdaling en over de zonderlinge verhoudingen in de lading der schepen, zoodat zelfs vermoedens rezen over de oorzaken der vele schipbreuken.

In Batavia werd dan z.g.n. contrôle ingesteld; zelfs werd de diepgang der schepen geregeld opgenomen, zonder dat dit blijkbaar een beletsel vormde. We hebben reeds gezien, welke vreemde afwijking zich voordeed in het vermogen der Japanvaarders om koper te vervoeren, vergeleken met de schepen op Zweden *a*), en zoo was er meer. Bekend is, dat de Japanners den handel van het personeel in de hand werkten, o. a. omdat deze meer betaalden dan de Compagnie. Kaempfer noemt 60 % tegenover 20 van de Maatschappij.

De invoerartikelen, die in particulier bezit binnen kwamen, bestonden behalve in manufacturen en andere producten, ook door de Compagnie verkocht, in houtsoorten, gommen, massang de vacca van Mozambique, bloedkoralen, amber, glas in verschillende variëteiten, potlood, rood krijt, westersche geneesmiddelen, instrumenten, vreemde vogels en andere merkwaardigheden van natuur en kunst.

De uitvoer legde zich veel toe op Japansche kunstwerken van allerlei aard in metalen gelijk sowa (een mengsel van goud, zilver en koper), in lak en porcelein, in papier (voor behangsels enz.) en tevens op levens- en genotmiddelen: soya, vruchten, jams, tabak, thee.

Hieruit blijkt, dat die particuliere handel tevens het voornaamste orgaan was om wederzijdsche cultuurprodukten bekend te maken en in trek te brengen.

---

a) Hiervóór hoofdstuk III, B § 8.

[1]) Salmon, Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige Staat van alle volkeren, deel I, blz. 397.

Tegen de kleine handelaren was dan ook voornamelijk het uitvoerverbod gericht, dat blijkbaar valt onder de nieuwe handelsregels, door Hakuseki in 1715 gesteld *a*). Daarbij worden opgesomd: alle boeken of voorwerpen met karakters er op, alle wapenen en artikelen van krijgsdienst en zeevaart, kaarten en afbeeldingen des lands, aldus zegt een geschrift uit Hollandsche bron; een uit Japansche daarentegen specificeert veel meer: goud en zilver, zwaarden en messen, afbeeldingen van krijgslieden en veldslagen, benevens van hoogwaardigheidsbekleeders, stoffen en kleedingstukken en eenige levensmiddelen [1]).

Als toezicht op het personeel en zijn handel waren ook de maatregelen van dwang en contrôle *a*) bedoeld, waarover de ambtenaren luid klaagden, maar waartoe ze door hun smokkelen zelf aanleiding hadden gegeven. Want, toen de vrees voor Christendom en vreemde inmenging tegenover de Hollanders begon te luwen, zoodat men b.v. niet meer probeerde om het roer der schepen weg te nemen, toen begonnen de maatregelen tegen den verboden handel. Reeds Kaempfer en andere bronnen hebben beschreven, hoe de Japanners zich bij aankomst op het schip nestelden, alles doorzochten, daarna het vaartuig op eenigen afstand van het eiland Deshima stationeerden en het verkeer vandaar met den wal bemoeilijkten. Ieder, behalve opperhoofden en secunden, moest persoonlijk onderzocht worden, sedert 1669 ook de schippers. De pakhuizen bleven verzegeld, tenzij de Japanners ze openden; de aanwezige gelden nam de Geldkamer zoolang in bewaring en alle Europeesche munt was streng verboden. Alleen bij de hofreis kreeg het opperhoofd een kleine som voor zijn uitgaven; bij die gelegenheid was hij echter zeer beperkt in zijn commercieele verrichtingen en zijn Japansch gezelschap hield daarop scherp toezicht.

Niet, dat dit alles afdoende hielp; want, gelijk reeds boven met het gezag van een „oud-secunde des comptoirs" werd aangehaald, zoolang de lucht niet toegestopt kon worden, bedroeg de sluikhandel nog wel 40.000 taels; maar wat de aangewende kunstjes der opperhoofden inhielden, laat die welingelichte bron te raden [2]). Zeker is de hulp der tolken van groote waarde geweest; dezen werden bij elke ontdekking vooral de slachtoffers.

a) Hiervóór hoofdstuk III, A § 5.

[1]) Aldaar, blz. 400; Thunberg, a.w., II, blz. 56; Woolley in Transactions of the Asiatic Society of Japan IX, blz. 14.

[2]) Aldaar, blz. 406.

Als dus met een schijnheilig air in de brieven der opperhoofden gesproken wordt over den smokkelhandel der Chineezen bij hun tempelbezoek, over hun gesloken metaaluitvoer en speciaal over hun bedrijf op uit- en thuisreis, wanneer ze heimelijke bezoeken aan Hizen en Satsuma brachten, als we daar lezen over het verhoor en de straffen, die sluikers ondergingen [1]), dan weten we, wat te denken. Slechts een enkele maal smoort wat klein goed in het net, waar het grof wild geregeld schijnt doorgesnapt te wezen; dan wordt bij een matroos of timmerman een dubbele bodem in de kist of zoo iets ontdekt en wordt die man in de boeien gezonden.

Inderdaad moet uit de woorden van Hakuseki worden opgemaakt, dat er aanvankelijk weinig van den geheimen handel der Hollanders uitkwam. Eerst in 1714 werden ook aan de Compagnieschepen, die bij den ingang der haven lagen te wachten op gunstigen wind, smokkelaars betrapt, wat een directe aanleiding was tot de veranderingen van 1715 *a*).

Overigens moeten we vaak maar raden, dat er blijkbaar weer iets aan den dag is gekomen, b.v. als aan sommigen van het personeel zonder overtuigende redenen het land wordt ontzegd.

Het schijnt, dat dit bedrijf de eerste jaren der eeuw toch minder bloeiend is geweest dan eertijds. Althans Valentijn [2]) beweert, dat het omstreeks 1720 in tegenstelling met vroeger voor een teeken van ongenade gold om naar Japan te worden gezonden. Sedert is dat echter beter geworden; want omstreeks 1743 was in Nederland bekend [3]), dat men, na 2 jaar opperhoofd op Deshima te zijn geweest, terug kon keeren, om van zijn rente te leven, en dat ieder dan ook na die 2 jaar in dien post plaats moest maken voor een ander. Inderdaad worden beide verschijnselen door de praktijk der jaren 1725—'40 bevestigd.

§ 2. DE PARTICULIERE HANDEL IN HET HALVE LICHT, 1744-1790.

Er valt eerst wat meer licht op deze nering, wanneer van Imhoff die officieel heeft toegestaan, al was het onder tal van

a) Hiervóór hoofdstuk III B § 5.

[1]) Aankomende en afgezonden brieven en dagregisters" bijv. van 1708, 1716 enz. (Alg. Rijksarchief).

[2]) Valentijn, Oud en Nieuw Oost-Indiën V, 2e stuk, blz. 142.

[3]) Patriasche Generale Missive 1743, onderdeel Japan (Alg. Rijksarchief); Thunberg zegt (Resa III, blz. 47), dat zij na een zoodanigen ambtsduur ook plaats moesten maken voor een ander.

beperkingen, waaraan evenwel niet altijd de hand zal gehouden zijn. Overeenkomstig zijn beginsel schijnt die openstelling echter niet zoozeer voor de ambtenaren bestemd te zijn geweest: hij vond dat die nu wel van hun commissiegeld konden leven; maar hij wilde de vrijburgers aanmoedigen *a*). Zoo blijkt zekere Kool thee besteld te hebben. Maar deze pogingen hadden denkelijk weinig resultaat; tenminste in 1752 werd in patria dergelijke thee niet meer begeerd. Evenmin is, naar het blijkt, een particuliere tocht doorgegaan, in 1745 opgezet om verkenningen te doen naar eilanden ten oosten van Japan [1]).

Niet lang daarna gaat dan ook een tipje van het gordijn voor den smokkelhandel naar boven. Het blijkt dat de schippers nu (we zijn in 1753) weer vrij zijn van persoonlijke betasting; zij varen geregeld en ongehinderd van en naar boord; zij dragen daarbij „van ouds" een heel bijzonder kleed, blauw met zilver, en zijn als ze aan wal komen zoo zwaarlijvig, dat ze uit de boot moeten worden gedragen.

Waarschijnlijk is er het vorig jaar weer een smokkelproces geweest, zoodat nu de eisch gesteld wordt, dat de schippers gewoon gekleed moeten gaan. De opperhoofden antwoorden lakoniek, dat ze niemand kunnen dwingen zich op bepaalde wijze te kleeden; maar om de stadsregeering genoegen te doen wordt door en namens de kapiteins verklaard, dat dezen zich aan dat bevel zullen houden. Denkelijk kwamen er het volgend jaar andere. Tenminste in 1766 is het nog zoo, want dan ontstaan nieuwe moeilijkheden. De hoogste ambtenaren en schippers besloten daarop, dat het volgend jaar geen particuliere goederen zouden worden aangebracht; het volgend jaar werd over de aangelegenheid gecorrespondeerd en een soort modus vivendi gesloten, waarbij onder oogluiking van Nagasaki de schippers geregeld hun gang gingen tot 1775 toe[2]).

Toen liep het echter spaak, doordat het schip de Burgh, dat in 1772 aan wind en golven was prijs gegeven, op de Goto-eilanden, dus buiten de stad, aan land dreef *b*). Wat de autoriteiten vooral verbitterde, was het ontdekken van een hoeveelheid valsche ninseng wortel. De echte kwam uit China en werd als genees- of algemeen

a) Hoofdstuk I § 19, hoofdstuk III B § 14, E § 2. *b*) Hoofdstuk III, B § 20, G § 2.

[1]) Van der Chijs, Plakaatboek van Nederlandsch-Indië V, blz. 260; over de theezendingen zie Resolutiën van Gouverneur-Generaal en Raden 13 Juni 1747 (Alg. Rijksarchief).

[2]) „Correspondentie met de gouverneurs" 1753 en '64 en „Resolutiën in Rade Deshima" 1766 (Alg. Rijksarchief); Thunberg, a.w., III, blz. 16.

heilmiddel gebruikt; de valsche werd door de Franschen uit Canada gebracht en de invoer in Japan was strikt verboden. De kist met valsche ninseng wortel werd op het eiland verbrand [1]). Ook in koper bleek gesmokkeld te zijn.

Er werden toen verschillende nieuwe bepalingen ingevoerd:

1. de opperhoofden en schippers zouden nu ook persoonlijk gevisiteerd worden; laatstgenoemden mochten niet meer dan twee maal heen en weer en moesten of aan land of op het schip blijven. Zij moesten nu werkelijk als de anderen gekleed zijn en de Japanners verbaasden zich over hun normalen omvang.

2. Alle goederen moest men in de verzegelde pakhuizen bergen behalve provisiën, die echter bij het aan land komen tot in het onmogelijke werden gevisiteerd. Daarbij mochten slechts enkele Hollanders aanwezig zijn. Na het lossen van het schip, wat in acht dagen gereed moest zijn, zou het geheel, met alle hutten en verblijven inkluis, opnieuw worden nagezien.

3. Behalve tusschenkomst der tolken was ook toestemming van den otona van de wijk Deshima noodig om iets te verrichten; gesprekken met leveranciers zonder derden waren verboden; correspondentie met het schip zou worden geopend.

4. De schepen mochten zonder opgaaf van redenen niet lang bij den Papenberg, aan den ingang der baai, blijven liggen.

5. De op de hofreis meegenomen goederen werden scherper gecontrôleerd.

Daar, gelijk gemeld, ook de Compagnie verantwoordelijk werd gesteld, is te Batavia eveneens tweemaal (1776 en '79) een plakkaat verschenen [2]).

De ,,bedienden" op Deshima maakten zich niet ongerust, en schreven, dat zulke strenge bevelen vanzelf met den tijd hun kracht verliezen. Denkelijk is het ook als een soort tegemoetkoming bedoeld, dat in 1778 het fonds voor den particulieren kambanhandel werd uitgebreid.

Dit bedroeg te voren 50.000 taels. De geldrekening van den particulieren handel is echter niet in die mate als bij de Compagnie gedeprecieerd; want het ,,sommetje" van 20.000 taels, die daar in '78 bijkwamen, werd gesteld op 24.000 rijksdaalders. Dit in aanmerking genomen, zou men tot de conclusie moeten komen, dat

[1]) Thunberg, a.w., III, blz. 56.

[2]) Van der Chijs, Plakaatboek X, blz. 18, vgl. blz. 366; Thunberg, a.w., III, blz. 16 en 85.

de geoorloofde particuliere handel sindsdien bijna de helft van dien der Compagnie kan bedragen hebben.

De opperhoofden en andere hoogere ambtenaren gezamenlijk met de schippers, hielden, naar het blijkt, een soort contrôle op dezen geheelen tak van handel; zij schreven in 1766 voor, dat er het volgend jaar als dwangmaatregel tegen de bestuurders te Nagasaki ,,op confiscatie'' geen particuliere goederen zouden worden aangebracht. Zij stelden ook voor, hoe de bovenvermelde grooter omzet van 24.000 rds. onder de ,,rechthebbenden'' zou worden verdeeld. De opperhoofden zelf kregen er 6500 van of ruim ¼, de koopman 2350, de twee onderkooplieden 3200, de scriba 640, de tien assistenten 4000, de oppermeester 350, de onderchirurgijn en timmerman elk 100, de hofmeester 200. De rest was voor de schepelingen, waarvan de schippers 3600 (dus iets meer dan de onderkooplieden), 2 opperstuurlieden 1200, 2 onder-dito 600, 4 derde dito 800, 2 opperchirurgijns 500, 2 bootslieden 150 en enkele lageren per man 30—50 rds. zouden ontvangen [1]).

Ook deze handel schijnt echter aan Japanschen kant al meer tot monopolie te zijn geworden en door de Geldkamer bestuurd. Reeds in 1752 richtten de opperhoofden zich tot de gouverneurs met verzoek om prijsverhooging der kamban-goederen; en 25 jaar later luidt er geregeld op het eiland een bel, die de belanghebbenden oproept om van den gedeputeerde (den tolk) te komen vernemen, wat er voor hun waren geboden is. Tot volledige taxatie is het echter niet gekomen; want, als na drie maal bieden, de verkooper nog niet toestemt, wordt zijn prijs gevraagd en houdt hij daarbij rekening met afdingen, dan komt men wel tot overeenstemming. De kooplieden bezichtigden de goederen ook vooruit en de belasting (het kosengin) was voor hen nog in gebruik [2]).

Toch schijnen de resultaten aanmerkelijk te zijn afgenomen; want in deze tijden moesten de opperhoofden veel langer in functie blijven en vele malen de gevaarlijke reis doen voor zij er boven op waren.

Dit lag niet zoozeer aan de invoerartikelen; daarin zijn nu en dan nog zeer goede zaken gedaan. B.v. had een geschenk van een

[1]) ,,Secrete missiven'' 1778 (Alg. Rijksarchief).

[2]) Thunberg, a.w., III, blz. 54 noemt nog dezelfde cijfers als Kaempfer: 60% en 15 % voor de Compagnie; het zou echter kunnen zijn, dat hij ze had overgenomen. Overmeer Fischer (Bijdragen tot het Japansche rijk, blz. 68) noemt (omstr. 1830) een korting van 35%.

oud-opperhoofd aan een oppertolk, bestaande in een eenhoorn uit de ijszeeën, de aandacht gevestigd op de reusachtige waarde, door de Japanners hieraan gehecht wegens de bovennatuurlijke geneeskracht, die ze eraan toekenden. Zij gaven tot 100 koban voor een kin (1¼ pond), maar die prijs daalde al spoedig, en men moest in Thunbergs' tijd gaan smokkelen om nog 15 à 16 koban per kin te maken. Toch maakte de Zweedsche bioloog van een klein partijtje, in den kamban verkocht, nog voldoende om zijn schulden te betalen en een flinke som over te houden voor de kosten van zijn wetenschappelijke werkzaamheid. Een tweede artikel van denzelfden aard was ninseng (waarover boven); een derde schildpad (caret), waarmede het personeel ook door Japanners allerlei voorwerpen liet maken[1]). Intusschen was de aanvoer van dat laatste 1769—'80 uitsluitend aan de Compagnie voorbehouden en eerst door Titsingh werd weer aan de particulieren het recht bezorgd om daarin te handelen. Desgelijks schijnt met kamfer-Baros het geval geweest te zijn. Ook suiker wordt als invoerartikel genoemd, evenals kostbare stoffen; het verbod van Mossel dienaangaande was spoedig in onbruik geraakt.

Behalve de genoemde werden natuurlijk in steeds grooter mate artikelen aangevoerd, waarnaar met het stijgen van den westerschen invloed meer vraag kwam: geneesmiddelen: drop, (caret), saffraan, kina, ruiten en ander glaswerk, sieraden, messen, reukwerken, zeep, blauwsel, curiositeiten en boeken. Over den cultuur-historischen kant hiervan nog nader [2]).

Wel een nadeel vormde het credietstelsel, dat geheel bij de Japansche wijze van zaken doen paste, en nu ook in gebruik kwam voor den kambanhandel. De betrokkenen kregen voor hun goederen geen specie, maar slechts credietbrieven; ieder betaalde daarmee zijn rekening bij het compragilde voor ontvangen levensbehoeften, en moest voor de rest artikelen inslaan op de markt, die 14 dagen voor het vertrek der schepen op het eiland gehouden werd. De handel bestond dus in warenruil. Bovendien waren de papieren taels vrij licht, deden disagio, zoodat alle goederen, die men inkocht, duurder en soms bijna dubbel betaald moesten worden. Tegen het eind van het jaar werden de rekeningen

[1]) Raynal, Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes, I, supplément, blz. 87.

[2]) Thunberg, a.w.; „Verzoeken aan- en correspondenties met de gouverneurs' (Koloniaal archief, afdeeling Japan, Alg. Rijksarchief).

met elkaar vereffend, en wat men niet had afgedaan, werd tegoed geschreven voor het volgende jaar [1]).

Hieruit volgen twee feiten: 1e. het smokkelen was hierdoor nog veel verlokkender, want daarbij werd men volgens de binnenlandsche geldswaarde betaald; 2e. de grootste moeilijkheden leverde onder die omstandigheden het vinden van een loonend uitvoerprodukt.

Een poging tijdens den welgezinden Van de Parra in '65 gedaan om de particulieren te helpen door een bestelling van boonen, zaden, olie, zwavel enz. mislukte en de order werd voor het meerendeel van de hand gewezen. Met lak, porcelein en andere Japansche curiosa (waarbij zelfs afbeeldingen van Willem V, Van de Parra, den slag bij Doggersbank *a*)) was Batavia al overladen; bovendien belemmerde hier het uitvoerverbod. Koperen voorwerpen waren ook maar tot een beperkt getal te verkrijgen.

Dus ging het personeel tornen aan den zoo winstgevenden uitvoer, dien de Compagnie voor zichzelf behield. Zij maakten zich sinds 1751 meester van de 1000 ryō, die na 1741 het laatste overblijfsel vormden van den gouduitvoer; zij kwamen als een gunst de Compagnie 700 pikol koper aanbieden, echter tegen zeer verhoogden prijs. Dat leverden de Japanners alleen aan de particulieren tot goedmaking van hun kosten. Te Batavia nam de regeering het aan, aarzelde daarna wel eens of het wel door den beugel kon, vooral toen in plaats van staafkoper een veel minder soort plaatkoper werd aangeboden in vaak zeer ongeschikten vorm. Maar met eenige onderbreking werd de levering voortgezet tot 1778 [2]). Toen probeerden de opperhoofden, gelijk 1765—'68, weer kopergeld te krijgen.

Tevens wierpen ze zich op kamfer; hoe de markt in Europa betreffende dit produkt door hun uitvoer, welke Engelsche „privateers" verder brachten, voor de Compagnie tijdelijk werd bedorven, is reeds vermeld *b*). Ook het vrijkomen van den Franschen handel na 1770 *c*) gaf goede kansen.

Een middel, dat de verschillende betrokkenen ook onderling toepasten en waarin de Compagnie hen gedurende enkele jaren tegemoetkwam, was de retourlading te vermijden door het

a) Hoofdstuk IV § 16 en V § 14 d. *b*) Hiervóór, hoofdstuk III B § 20. *c*) Hoofdstuk I § 13.

[1]) Thunberg, a.w.; Overmeer Fischer, a.w.

[2]) Het verbod in dat jaar bij van der Chijs, Plakaatboek X, blz. 270, vgl. blz. 720.

trekken van wissels op Batavia of het verleenen van credieten, bij acte vastgesteld; tot een bedrag van 4000 rds. toe worden ze aangetroffen [1]); daardoor hielpen beide partijen elkaar. De Compagnie spaarde een deel van haar invoerlading en haar ambtenaren vermeden den uitvoer.

E. PERSONEEL EN LEVEN OP DESHIMA.

§ 1. JAARVERDEELING IN VERBAND MET HET PERSONEEL.

Er zijn twee perioden in den jaarlijks terugkeerenden gang van zaken op de Factorij duidelijk te onderscheiden:

1e. de tijd, dat de schepen er waren, en het eiland een en al drukte en beweging was (omstreeks Augustus tot November);

2e. de „stille tijd", wanneer er weinig te doen was en het leven eentonig. Dit deel van het jaar wordt weer in drieën gedeeld door de hofreis van het opperhoofd (Februari—Mei). De maanden er vóór (November—Februari) dienden om toebereidselen te maken voor dien tocht en het aan te bieden geschenk; die er na (Mei—Augustus) om gebouwen, sloepen enz. in orde te brengen, tegen dat de handel weer begon. In later tijd werd ook tusschentijds wel een verkoop gehouden uit restanten.

Op deze wijze krijgen we in totaal vier tijdvakken, en in verband daarmede wisselde nu ook het personeel, dat op de Factorij aanwezig was. In den handelstijd was dit volledig en bestond in het begin der 18de eeuw uit twee opperhoofden (opperkoopman), een secunde met den rang van koopman, 3 onderkooplieden (pakhuismeester, negotieboekhouder en dispensier), 12 assistenten en subassistenten, een opper- en een onderchirurgijn, een hofmeesterkok, en nu en dan een timmerman.

Ingevolge de Japansche bepaling, dat niemand langer dan een jaar achtereen het bewind mocht voeren, ging een der opperhoofden afwisselend naar Batavia heen en weer, en bracht verslag uit, terwijl de ander in functie bleef, de hofreis deed en nog de leiding had bij de daarop volgende „negotie".

Een soortgelijke regeling gold voor de bugyōs van Nagasaki en voor de Japansche ambtenaren in het algemeen *a*). Met dat eene

a) Hoofdstuk II § 7.

[1]) „Minuutboek van particuliere instrumenten" (1740—'90) (Koloniaal archief-afdeeling Japan, Alg. Rijksarchief).

[2]) Het verband tusschen die twee wordt door Titsingh met nadruk aangewezen chronologie der Japanners. Inleiding (Britsch Museum, add. 9394).

opperhoofd vertrok ook een aantal lagere ambtenaren om met den zomer weer terug te keeren. Vandaar dat in den stillen tijd slechts in Japan bleven: een opperhoofd, een der drie onderkooplieden (afwisselend, echter zooveel mogelijk de dispensier), de opper- en de 2e- of 3e-rangsmeester, 4 of 5 assistenten, de hofmeester-kok, benevens den timmerman. Van dezen toog het opperhoofd met twee of drie anderen naar Yedo, zoodat dan het aantal Europeanen op 5 of 6 gedaald was.

Om het ongeduld van het lager personeel door spoediger bevordering te bevredigen, werden een soort tusschenrangen gevormd boven de assistenten: de boekhouders en vooral sedert ± 1720 den scriba, die o.a. de particuliere akten opmaakte.

Van Imhoff *a*) bracht echter de hun opgedragen werkzaamheden terug tot bijzondere functies van assistenten; hij schafte den graad van secunde af, omdat diens werk wel door het pas-aangekomen opperhoofd kon verricht worden, daar deze toch nog niet als leider behoefde op te treden. Het aantal onderkooplieden bracht hij op twee (de dispensier was tevens pakhuismeester). Maar in 1750 waren er weer drie functionarissen, en de pakhuismeester werd in 1759 koopman, daar de geregelde opschuiving zonder dien rang moeilijkheden leverde. De scriba onderscheidde zich nu meer van de gewone ,,pennisten'', daar hij toegang kreeg tot de vergaderingen van de vijf hoogere ambtenaren om de notulen te maken.

Die vergaderingen, ,,de Raad van Politie'', had zoogenaamd het bestuur en de beslissingen over de handelszaken; maar naar analogie van wat op andere kantoren gebeurde, en te Batavia met den gouverneur-generaal zelf, trokken hier de opperhoofden een groot deel van het gezag aan zich. Sinds 1717 en vooral na 1744 werden belangrijke kwesties uitsluitend door aparte brieven, bijzonder aan hen gericht, afgedaan.

§ 2. OPPERHOOFDEN, PROMOTIE EN PROTECTIE.

Het waren heele heeren die opperhoofden van Japan; zij stonden in rang eigenlijk apart van de opperkooplieden, en voerden een vlag op de wijze van directeurs en gouverneurs [1]).

---

a) Zie hoofdstuk III B § 15; hoofdstuk I § 20.

[1]) Van der Chijs, Plakaatboek III, blz. 526; IV, blz. 206. Een lijst van gezaghebbers op Deshima vindt men bij Levysohn, Bladen over Japan, vermoedelijk ontleend aan een bord, dat zich nu in het Algemeen Rijksarchief bevindt.

Zij leidden dan ook bij onderlinge twisten of in geval van delicten tegen de Compagnie een voorloopig onderzoek tegen hun onderhoorigen. Zij mochten echter niet meer dan hen tijdelijk in arrest zetten of gevankelijk naar Batavia laten voeren. Hoewel er wel mee gedreigd is, is mij niet bekend, dat de Japanners ooit Hollanders of zelfs een inlandsch bediende berecht hebben, zoodat de Factorij een zekere exterritorialiteit schijnt bezeten te hebben [1].

Ook overigens hadden de opperhoofden grooten invloed op het lot van het lager personeel. Ze bezetten vaak op eigen hand een assistentsplaats met een of anderen soldaat of matroos. Die begunstigden werden dan soms nog voorgetrokken boven ervaren krachten, zegt een bericht [2], en wel omdat ze meer afhankelijk van het opperhoofd waren. De bestuurders stelden eveneens bij geval van overlijden, vooral bij uitblijven van een der schepen, voorloopige plaatsvervangers in de opengevallen rangen, en droegen meestal die loco-functionarissen als opvolgers voor.

Zoo kon het gebeuren, dat iemand met wat geluk en steun van boven in zeer korten tijd van soldaat of matroos tot de hoogste rangen opklom (Reynouts opperhoofd 1747—'51, van der Cruysse sterft als pakhuismeester). Soms deed men er ook langer over. In het algemeen kon men in 5—8 jaar scriba worden, om het dan bij gunstige omstandigheden in 5—8 jaar tot opperhoofd te brengen. Niet altijd bleef men in die laatste functie even lang; in een afdeeling *a*) van dit hoofdstuk is reeds uiteengezet hoe en waarom. Vergelijkt men den vierjarigen ambtstijd der opperhoofden van 1730—'40 met den bijna 10-jarigen van 1770—'90, dan bemerkt men pas goed, hoezeer Japan als handelsmarkt voor den buitenlandschen handel was achteruitgegaan. Immers de opperhoofden hadden ¼ van den kambanhandel.

Bovendien hadden de leiders der Factory vooral in vroeger tijd nog vele min of meer obscure emolumenten. Het overige personeel genoot die maar in geringe mate. Dat zien wij uit de commissie-

a) Hoofdstuk III, D § 1, vgl. B § 11.

[1]) Intusschen zegt Kaempfer (Boek IV, cap. 6, ed. Dohm, blz. 78), dat de Otona de bedienden op Deshima „schützt und richtet". Daarmee bedoelt hij echter blijkbaar de Japansche en tegenover de Hollanders oefent die functionnaris praktisch (aldus staat er bij) alleen het recht tot arrestatie uit; verder ingrijpen zou trouwens wel niet geduld zijn. In de portefeuille „brieven" van 1783 (vergelijk „Resolutiën in Rade Deshima" (Alg. Rijksarchief) vond ik het verhoor van een „zwarten jongen", die medeplichtig was aan een diefstal van Japanners; deze werd door het opperhoofd ondervraagd.

[2]) „Japansch vergrootglas" (Alg. Rijksarchief).

gelden van Van Imhoff: 5 % eerst van winst en ,,koperinzaam", later van allen in- en verkoop. Deze dienden vermoedelijk tot een soort tegemoetkoming om van alles, wat met een zuiveringseed, gelijk deze gouverneur-generaal vorderde, niet bepaald strookte, nu ook in het vervolg na te laten. Van deze commissiegelden kregen de opperhoofden $^2/_3$, de onderkooplieden $^2/_9$, het lager personeel $^1/_9$. Bij een verdere regeling werd dit voor de besturende opperhoofden nog voordeeliger, daar deze 42 %, en de pas aangekomene 20 % kregen; de pakhuismeester ontving 12 %, de beide onderkooplieden 17 %, de minderen (waarvan de scriba een dubbele portie) 9 % *a*).

Behalve het gewoon kantoorpersoneel had men nog ongeregelde en geregelde employé's voor speciale diensten. Er wordt zeer vaak gesproken van een timmerman, hofmeester (kok of bottelier), soms van een tuinder; de voor ons merkwaardigste is de ,,meester", sedert 1702 een opperchirurgijn, bijgestaan door een functionaris van den 2en of 3en rang.

§ 3. CHIRURGIJNS.

Het was vooral in den beginne een nogal twijfelachtige positie. Wetenschappelijk cachet had die nog niet. Evenals in Europa riekte ze soms nog zéér naar de scheerzeep. Een timmerman stond onder de Compagnie nauwelijks bij hen achter. Daarbij werd allerlei negotiewerk van hen geëischt: b.v. toezicht op het juist afleveren van de lading: ze waren mogelijk nog het best betrouwbaar. Doch de meesters genoten zeer weinig van de stoffelijke voordeelen der anderen en waren al te zeer aangewezen op hun ellendig salaris van f 40 's maands. Een Kaempfer klaagt dan ook steen en been en de verleiding was voor het gewone type groot ,,bij de penne", in eigenlijken negotiedienst, over te gaan. Aldus deed P. Kesteloot, die bekend is uit de hofreis van 1702, waarvan Valentijn het journaal afdrukt. Dezelfde verwisseling kwam voor bij Drinkman (1729 chirurgijn, 1736 opperhoofd). Eveneens vroeg dit de meester Bourgeaux (1731), van wien gezegd wordt, dat hij met de Japanners goed kon omgaan, en zelf met ze kon praten. De taal-

a) Vgl. de verdeeling der kambanrekeningen hiervóór, D § 2.

[1]) Klerck de Reus, a.w., bijlage III.

[2]) Klad van een rekest om ingehouden salaris enz. in Collectanea Japonica (Britsch Museum, Sloane mss. 3061). Later worden er herhaaldelijk te hunnen gunste verzoeken door de opperhoofden te Batavia ingediend, maar f 40 was nu eenmaal hun maximum, en dat bleef.

kennis kwam trouwens bij de chirurgijns nog het veelvuldigst voor. Ook van Ketelaar (1725) en Wagemans (1718) wordt eenige bedrevenheid in het Japansch vermeld. De laatste zou er zelfs om verbannen zijn. Een zelfde lot trof J. P. Musculus, die 1739—'46 zeven maal de hofreis deed, hetgeen den Japanners begon te verdrieten. Echter had zijn voorganger Van Haaster een poging gedaan om zonder verlof uit Japan weg te komen, en was uit Batavia teruggestuurd. Het doel was daar dus blijkbaar althans den chirurgijn wel lang te houden.

Sinds Evertz (1750) schijnen meer vreemdelingen deze functie op Deshima te hebben bekleed. Er komen namen voor als Carl, Gabr. Sprengeur (1752), Rudolf Bauer (1760), François de Haut (1767), C. H. Terbitsky (1775), en als opvolger van dezen verschijnt de man die aan de geheele positie meer glans zou bijzetten, Thunberg. De Compagnie zal zich wellicht tegenover hem wat verlegen hebben gevoeld. Hij wordt bijna niet genoemd; maar sindsdien bracht vooral Titsingh in gebruik om te spreken van Doctor Oberkampf enz.

In den drukken tijd kwamen ook een aantal schepelingen aan land, om toezicht te houden op de koelies enz. De schippers en scheepsofficieren waren ook geregeld op het eiland. Hun rol bij den smokkelhandel is reeds bekend. Overigens waren het geen gemakkelijke heeren om mee te verkeeren en niet bang voor een krachtig woord. Aan boord waren er ook geregeld geschillen over quaesties van voorrang en hoogste bevel, speciaal tusschen schippers en onderkooplieden.

§ 4. BIJ DE AFBEELDINGEN.

1. *De plattegrond* van het eiland, die hierbij is gevoegd (plaat I), is ontleend aan de werken van Titsingh [1]). De eenigszins misvormde karakters van het opschrift luiden: Deshima Oranda okuō tei: gezicht op Deshima, de Hollandsche factorij (winkelhuis). Titsingh zegt, dat deze met den toestand uit Kaempfers tijd klopt, maar hij zal, naar uit het afgebeelde kan worden opgemaakt, toch iets jonger zijn, dus uit het begin van de 18e eeuw. Behalve deze zijn mij nog drie andere bekend, die misschien daarbinnen vallen, n.l.

---

[1]) Een tweetal andere afbeeldingen moet zich onder Titsingh's handschriften bevonden hebben; zie de lijst daarvan in de Cérémonies des mariages, editie Nepheu (verder vertaald in het Engelsch en Nederlandsch).

een te vinden in deel I van Salmon's „Tegenwoordige staat" en een in lak met paarlemoer, die bewaard wordt in het Nederlandsch Museum te Amsterdam. Van alle drie leek de hierbij afgedrukte mij de duidelijkste en meest karakteristieke.

2. De vier afbeeldingen (plaat III—VI) van verschillende deelen van het eiland zijn genomen naar eenige der reproducties van een gekleurd Makimono (rolschilderij) door Hirowatari Kōshu. Deze komen voor in een Japanschen historischen platenatlas over de buitenlandsche betrekkingen (Taigai shiryō-jijitsu daikwan) [1]. De rol is in het bezit van graaf Atsushi Matsuura te Hirado, en zou, daar Kōshu in 1784 op 48-jarigen leeftijd gestorven is, in de 30 jaar daaraan voorafgaande geschilderd zijn. Evenwel is het zonderling, dat het Compagniesschip, dat er ook bij is afgebeeld, den naam Alblasserdam op den spiegel voert, terwijl een schip van dien naam pas in 1786 in Japan aankwam.

Het eiland [2]) was van den vasten wal door een gracht gescheiden, waarover een brug. Rechts daarvan stond een huis voor de shitanin, die er wacht hield, benevens het dubbele plakkaat, deels van de regeering te Yedo, vermeldend wie alleen mochten binnengaan [3]), hoe men zich te gedragen had, wat er niet mocht gebracht, hoe smokkelhandel werd tegengegaan enz., deels van den Otona, voor zijn verordeningen. Want het eiland was een wijk op zich zelf en bezat als zoodanig een poort; maar deze was hier altijd gesloten en we zien op afbeelding III een Hollander daaromheen kijken in gesprek met een Japanner, denkelijk een lid van het compragilde: deze riep men door een afgesproken signaal daar heen. Van de poort leidde een straatje naar de hoofdstraat, die het eiland in volle lengte doorsneed, 236 schreden lang (de breedte van Deshima mat er 82). Deze was de oorspronkelijke en het eerst bebouwde, met houten gebouwen, die beneden pakhuis en boven woning waren. Aan het eene uiteinde van de straat was de dubbele „Waterpoort" (plattegrond no. 20) in den wal, welke het geheel omsloot; daar loste men de sloepen, die de goederen uit

---

[1]) Ter Leidsche Universiteits-Bibliotheek.

[2]) Ik verwijs hier naar het artikel in „Indië" 4e jaargang, blz. 484, waar ik dit alles uitvoeriger heb besproken.

[3]) Een breedvoeriger vertaling van alle dergelijke bevelen en verordeningen geeft Kaempfer, IV, a.w., cap. 10, editie Dohm, II, blz. 129 vlgg. Het handschrift in het Britsch Museum gaf eenige afwijkingen, echter niet van genoeg belang om ze uitvoerig te vermelden.

de schepen haalden. Hiervan geeft afbeelding IV een duidelijk beeld. Men ziet het visiteeren aan de binnenzijde der poort, het toezicht der kyūnin en shitanin (bongiozen) vanuit hun verblijf, het wegen en de koelies, die balen suiker(?) enz. wegdragen.

Van de Waterpoort de groote straat ingaande, heeft men rechts de woning van het aankomend opperhoofd, de Compagnies-dispens en eetzaal voor het hooger personeel, een woning van het regeerend opperhoofd, van den negotie-boekhouder en van den secunde; links woonden de pakhuismeester, opperchirurgijn en dispensier.

De eerstgenoemde huizen ziet men zeer goed op afbeelding V, en daar blijkt ook, dat de woning van het besturend opperhoofd een verhoogd galerijtje heeft als uitkijkplaats op de baai; daar nam men o.a. de aankomende en vertrekkende Chineesche jonken op. Daarachter ziet men van rechts naar links een verblijf voor de tolken gedurende den handel (bij de landpoort stond er ook een), benevens een wachthuis, een duiventil, de compagnieskombuis en denkelijk een badhuis. Wachthuisjes stonden overal verspreid; de plattegrond wijst ze aan onder no. 19. Midden aan de achterzijde waren gebouwen voor den Otona en een pakhuis, benevens een soort vijver, waarin de Compagnie gevogelte hield (afbeelding VI). De verdere watervoorziening geschiedde door buizen en in bakken (plattegrond, no. 9 en 11).

Van daar doorgaande naar den linker(oost)kant van het eiland vindt men daar (zie plattegrond) de koestallen, het hospitaal, particuliere pakhuizen, enz. Ook was hier een groententuin, terwijl links vóór een sierhof lag met tuinhuis (no. 12) en spelen (trektafel). Dit was met de opperhoofdswoning de voornaamste aantrekkelijkheid voor daimyōs en andere grooten, die Deshima herhaaldelijk bezochten. Aan de overzijde van het voorpoortstraatje, dus (rechtervoor- of noordkant) was een waschhok, een bleekveld (afb. VII) en de rest was ingericht voor de negotie. Hier stonden in den hoek de beide brandvrije pakhuizen: de Lelie en de Doorn, die de Compagnie in 1660 had laten zetten; verder bevond zich hier het kambanhuis voor de veiling, nabij het waschhok, dat na 1715, toen de openlijke verkoop voor goed verdween, niet meer noodig was. Het verviel en werd aan de tolken overgedaan (± 1740). Wel ziet men hier nog zoogenaamde kennislieden (deskundigen onder de kooplieden) bezig verschillende artikelen te bezichtigen (ivoor,

tin en stoffen). Op deze open ruimte, waar de vlaggestok geplaatst was, en op die aan de achterzijde stonden in de laatste veertien dagen vóór het vertrek de kramen.

Eenige voorname gebeurtenissen met het eiland in ons tijdvak waren de overstrooming van de rechterachterzijde in 1714, een groote aardbeving, die in 1726 groote verwoestingen aanrichtte enz. Daartegenover stond de bouw van een tuinhuis, het hernieuwen van de Lelie en de Doorn omstreeks 1735; groote verbeteringen werden ook aangebracht aan de opperhoofdswoning en de andere verblijven, die werden geverfd en van glazen ruiten voorzien.

F. DE VERTEGENWOORDIGING DER NEDERLANDERS, HOFREIZEN[1]).

§ 1. INLEIDENDE BESCHOUWINGEN, REISGEZELSCHAP.

De hofreis vertoont de Nederlandsche betrekkingen op hun Zondags. Gelijk vermeld zal worden *a*), kwamen behalve van hen alleen uit de naburige landen gezantschappen; Siam had daarmee reeds lang opgehouden. Als gezant stegen evenwel de geminachte en te Nagasaki beknibbelde kooplieden ineens tot den rang van daimyōs. Als daarmee gelijk gestelden passeerden zij de barrière van Hakone [2]), om die reden ook richtte men aan hun logies een plank met hun naam op aan een bamboestaaf [3]). Hun vlag werd uitgehangen en het ceremonieel van ontvangst had zelfs enkele punten gemeen met dat voor de afgevaardigden van den mikado zelf.

De eenige malen, dat geen reizen werden gedaan, was, wanneer geen schepen verschenen, b.v. in 1719 en 1782. Overigens werden elk jaar te voren toebereidselen getroffen; de geschenken voor den shōgun en zijn hoogwaardigheidsbekleeders moesten worden uitgezocht strikt volgens de aanwijzingen van den gouverneur en vooral van den rentmeester (Takaki Sakamon heette deze meest, met overgang in den eigennaam van vader op zoon). In den aanvang der eeuw bestond het gebruik, dat die „rentmeester" te voren een aantal Compagniesgoederen ruilde tegen een gelijke

a) Hierachter hoofdstuk III H, I §§ 4 en 5.

[1]) Voor deze afdeeling is buiten het archiefmateriaal een groote hulp geweest het artikel van Bungakushi Saito Agu, Ranjin no Yedo sanrei, in de Shigaku zasshi (Historisch tijdschrift) XXI, no. 9 en 10. De titel luidt vertaald: Yedoreizen tot het aanbieden van geschenken (door) de Hollanders.

[2]) Van Kol, De historische verhouding tusschen Japan en Nederland (Indische Gids 1914, blz. 1501).

[3]) Titsingh, Bijzonderheden over de dairies (Britsch Museum, add. mss. no. 8100).

waarde aan andere van Chineesche herkomst. Deze laatste gebruikte men dan bij de geschenken, z.g.n. om het geheel te verbeteren. Verder werden alle stoffen op voorgeschreven lengte gescheurd, verpakt en in een bark vooruitgezonden naar Shimonoseki. Op het eind der behandelde periode nam het opperhoofd ze veiligheidshalve overland mee daarheen.

Het reisgezelschap van den leider vormden twee andere Nederlanders, behalve tusschen de jaren 1702 en 1706, toen de Japanners er drie zouden verlangd hebben. Het personeel was daar wel voor te vinden, maar Batavia verzette zich hardnekkig. Deze twee Nederlanders (de opperchirurgijn en de scriba waren meest de aangewezenen) moesten lang nog de reis te paard volbrengen, maar bij Thunberg's reis kregen ze reeds ieder een eigen norimono (draagstoel) [1]).

De kosten van die voertuigen, van de huur voor paarden en dragers tot het vervoer der geschenken, de prijzen voor logies werden alle door den tolk behandeld, daar deze als zaakwaarnemer der heeren optrad en daarbij natuurlijk zich zelf niet vergat. Op heen- en terugreis werd dan een voorloopige rekening opgemaakt, die vaak veel onaangenaamheden gaf, wanneer b.v. wegens hongersnood een maximum-bevrachting voor mensch en dier was gesteld, gelijk bij sadame van 1711, of wanneer omstreeks dezelfde periode een wegbelasting, sanharimas genaamd, op die uitgaven drukte [2]).

Behalve den tolk ging van uit Nagasaki een kyūnin mede vergezeld van een shitanin als kenshi, gecommitteerd inspecteur en leider over den geheelen stoet [3]), natuurlijk ook in dit geval gevolmachtigd door den gouverneur en dus bugyō betiteld. Wegens de veranderde omstandigheden was hun positie als samurai vrij netelig. Maar de opperhoofden, aan de gehoorzaamheid te Nagasaki gewend, waren wel gezind zich te schikken en de kenshi bezaten hun natuurlijke wellevendheid. Een uitzondering bleef het, dat een hunner zich aanmatigde om te Yedo zich boven het opperhoofd als ambassadeur te plaatsen en terecht gewezen moest wor-

---

[1]) Thunberg, Resa III; over de verschillen tusschen dezen tijd en dien van Kaempfer zie Hildreth, Japan and the Japanese.

[2]) Hall, Japanese feodal laws (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. XXXVIII, blz. 3 vlgg.); den naam „sanwarimas," dien ik uit de Compagniesbrieven heb, kan ik moeilijk thuis brengen.

[3]) Saitō Agu, a.w., no. 19, blz. 45.

den of dat een ander kenshi 's nachts in het dorp Namada tot tijdelijken waanzin vervallen met zijn zwaard op de tochtgenooten aanviel, die inderhaast een goed heenkomen moesten zoeken [1]). Alleen wanneer de opperhoofden een gebruik maakten van de hofreis, dat niet naar den zin was van Nagasaki, werd het moeilijker. Dit was het geval in den tijd van Van Imhoff; en in 1747 verscheen dan ook een bevel, dat ze geen „vise-vasje" mochten maken, maar moesten gehoorzamen als op de Factorij zelf. Behalve den kyūnin, shitanin en tolken gingen mee: 2 wijkambtenaren van Deshima (otona) en een geheele sleep van lager personeel (klerken, koks, persoonlijke bedienden, koelies).

§ 2. BESCHRIJVING VAN DE REIS.

Terwijl de datum van vertrek uit Deshima in het begin der 18e eeuw omstreeks 9—14 Februari (Japansche rekening de 15e van de 1e maand) was, werd deze geleidelijk later en viel tenslotte in het eind van Februari of het begin (eenmaal 6) van Maart. Die tijd hing samen met den dag van audiëntie te Yedo, waarvoor men den 28en van de tweede en sedert 1740 den 1en (ook wel den 15en) van de derde Japansche maand noemt (eind Maart, begin April). In het midden der eeuw schijnt over die data een rapport te zijn verschenen, dat ik echter niet heb kunnen raadplegen [2]).

Het opperhoofd kreeg voor zijn vertrek eerst afscheidsaudiëntie bij den gouverneur om hem de bescherming van het achterblijvend personeel op te dragen. Het gezag in de Factorij had tijdens zijn afwezigheid de onderkoopman, voor wien hij een memorie achterliet. Na een eindweegs uitgeleide te zijn gedaan, kwam het gezelschap langs afwisselende routen door verschillende daimyaten in enkele dagen te Kokora aan de andere zijde van Kyūshū en stak over naar Shimonoseki. Vandaar ging het per schip naar Ōsaka, wat in 7 of 8 dagen heette te kunnen. Met stilte en tegenwind kon het evenwel weken duren; storm leverde daarbij groot gevaar, en daardoor ontstond de neiging om eerder aan land te gaan; en den

---

[1]) Dagregister 1716, 21 Maart, (Alg. Rijksarchief).

[2]) „Ranjin sampu o itoma no setsu kenshi kokoroe kata". Dit staat opgegeven in den catalogus der Japansche boeken van het Britsch Museum, doch werd tijdens mijn werkzaamheid aldaar vermist. Het is echter mogelijk, dat o itoma, over den termijn waarvan dit vertoog van den kenshi loopt, op de afscheidsaudiëntie in Yedo slaat. Overigens naar Saito Agu (no. 19, blz. 31—38); Titsingh, a.w., noemt alleen den eersten van de 3e maand.

weg langs de kust voort te zetten. Eenmaal te Osaka moest den bugyō aldaar een geschenk worden aangeboden. Vandaar ging de weg naar Kyōto, waar de shoshidai (grootrechter) en machibugyō bezocht en bedacht dienden te worden, aangezien eerstgenoemde passen gaf voor den Tokaido en tot het passeeren van den pas van Hakone. Dit gebergte ging men zooveel mogelijk in draagstoel over. Vervolgens verschaften de rivieren, die in het voorjaar soms tot wilde stroomen aanwassen, heel wat bezwaar en oponthoud. Verder namen stoeten van daimyōs soms de wisselposten en logeergelegenheden voor zich in beslag. Ontmoetingen der opperhoofden met die landheeren hadden dikwijls plaats. De talrijke stoet der keizerlijke gezanten, die natuurlijk vóórgingen, trok ook juist in deze maanden voorbij, en nu en dan ontmoetten de opperhoofden gezanten uit Korea of de Ryū-Kyū [1]). De geheele afstand bedroeg 1061 K. M.

In Yedo aangekomen, snelde de tolk vooruit en vervoegde zich bij den shōmonbugyō (commissaris van vreemdelingen); want deze regelde het verblijf en den dag van ontvangst. Dien dag ging het opperhoofd met zijn geleiders des morgens vroeg al naar het paleis. Daar wachtten ze in de tenshō no ma, de antichambre, ook voor de keizerlijke en Koreaansche gezanten. Vervolgens werd het opperhoofd alleen ontvangen om de geschenken aan te bieden in de o shiro no jin (witte zaal), bij Thunberg ook zaal der 100 matten genoemd [2]). Het daarbij vereischte compliment schijnt niet altijd naar wensch te zijn afgelegd; de Hollanders waren wel eens wat vrijmoedig en keken dan ter sluik in het rond, zoodat eenmaal de aanwezige Nagasakibugyō verplicht was, den gezant met den neus tegen de matten te drukken. Het daarop volgend jaar moest het toen verschijnend opperhoofd de ceremonie vóór de audiëntie eerst op proef doen [3]).

Na de eigenlijke aanbieding volgde dan het minder formeele, maar belangrijkste gedeelte van de ontvangst. Kaempfer heeft uitvoerig beschreven, hoe chirurgijn en assistent zich moesten uitsloven om den shōgun met dansen en zingen te vermaken. Men

---

[1]) Titsingh in Britsch Museum, add. mss. 8100, blz. 20; vergelijk zijn verslag aan de commissarissen over zijn gezantschap naar China (nu ter Leidsche Universiteits-Bibliotheek).

[2]) Titsingh, a.w. Kaempfer noemt Collectanea II, (Britsch Museum, Sloane mss. no. 3061, blz. 211) „go san no ma" voor de audiëntiezaal.

[3]) „Dagregister 1716 en 1717" (Alg. Rijksarchief).

heeft dat spottendweg den Hollandschen cultuurinvloed genoemd [1]). Inderdaad heeft zich in ons tijdvak geleidelijk een verschuiving voltrokken. Tusschen de danspartijen kwamen vragen om iets te schrijven of om een gewoonte te vertoonen [2]). De nieuwsgierigheid schijnt te zijn overgegaan in belangstelling. Aldus nemen we dat waar bij Yoshimune, tijdens wien de matten wegvielen, die den gewijden persoon van den shōgun verborgen om ongehinderd de vreemdelingen te kunnen gadeslaan. Bij dezen waardigheidsbekleeder vond het argument ingang van het opperhoofd Hartogh, die wist te doen uitkomen, dat zulk optreden (het dansen) uit westersch oogpunt niet welvoegelijk tegenover den opperaanvoerder mocht heeten [3]). Hiermee schijnt de uitgesleten gewoonte omstreeks 1731 in onbruik te zijn geraakt. Allengs namen nu vragen op wetenschappelijk gebied een eerste plaats in; de dokter speelde een steeds grooter rol. Wel is dus de toestand veranderd, als omstreeks 1770 een Japansch auteur beschrijft, hoe een weetgierige schare hen in de wachtkamer met vragen bestormt en hoe een Hollander zich onledig houdt met de pogingen der Japanners gade te slaan om een puzzelboekje te openen [4]). De belangstellende daimyōs en de shōgun zelf incognito zochten de Hollanders in de antichambre op.

Nadat deze ontvangst had plaats gehad, kwam de ambtsopvolger (nishi no maru) aan de beurt en dan de „rijksraden", zoowel rōjū als wakatoshiyori. Men trof die bijna nooit thuis; een secretaris of zoon ontving, en de vreemden werden door de vrouwelijke huisgenooten begluurd. Zoo ging het ook bij de jishabugyōs, tempelheeren, en allen, aan wie verder geschenken werden uitgedeeld.

Evenzoo waren op de afscheidsaudiënties alleen maar de rōjū aanwezig. Daar had de voorlezing plaats van de aloude voorschriften, die de Compagnie moest naleven bij haar handel. Dat deze lang tot doode letter waren geworden, deed er niet toe. Tevens nam het opperhoofd bij die gelegenheid het tegengeschenk van

---

[1]) Chamberlain, Things Japanese, blz. 153.

[2]) Vergelijk de beschrijvingen van Thunberg (a.w., III, blz. 217), met die van Kaempfer (a.w., boek V, cap. 12, editie Dohm, dl. II, blz. 271 vlgg.).

[3]) Gijsberti Hodenpijl, Hofreizen naar Yedo in 's Compagnies tijd (Tijdschrift van het Nederlandsche Zeewezen 1919, blz. 171); en Saitō Agu, a.w., no. 10, blz. 101.

[4]) Mitsukuri, Early study of Dutch in Japan (Transactions Asiatic Society of Japan V, blz. 289).

den shōgun in ontvangst: 30 en van diens ambtsopvolger 20 zijden kimonos. Daarna kwamen aan het logies de geschenken van de rijksraden enz. Aanvankelijk hield het opperhoofd de laatsten voor zich; maar aan het eind van ons tijdvak kregen zij en hun reisgenooten er slechts enkele. Misschien staat die verandering in verband met den ambtseed, door Van Imhoff gevorderd. Tenminste tegelijk met de invoering van dien eed werd vanwege de Compagnie voor de onkosten der hofreis een vergoeding toegekend, eerst van 1200, later van 1600 rijksdaalders.

Het logies te Yedo was steeds bij een vasten waard besproken evenals in de andere groote steden. Herhaaldelijk werd men er opgeschrikt door de vele branden en meer dan eens is het verblijf tijdelijk om die reden verlegd. Het bezoeken der vreemdelingen aldaar was alleen toegestaan aan Japanners, die een speciale vergunning hadden. Ook overigens was hun verkeer met de bevolking, in het bijzonder met de daimyōs, soms streng beperkt; een prent van Hokusai toont overigens nog, hoe de barbaren als wonderdieren werden aangegaapt [1]).

Tenslotte aanvaardde het gezelschap den terugweg. De op de heenreis bestelde kunstnijverheidsartikelen werden in ontvangst genomen in Kyōto; er werden nog tempels, de kopermijnen en andere merkwaardigheden bezichtigd. Op Kyūshū nam men soms een andere route. De vlag ging op Deshima in top en het opperhoofd hield na een afwezigheid van gemiddeld 3 maanden (80 à 100 dagen) zijn feestelijken intocht. Een welkomst-audiëntie bij den gouverneur volgde en het hinkende paard, de definitieve rekening van den tolk, kwam achteraan.

Het totale geschenk bedroeg over de 108.000 me zilver, waarvan voor den shōgun zelf 43000 en voor den nishi no maru 21750, voor een rōjū 5000 enz., voor een wakatoski gori 2000 me; daar beide laatstgenoemden wel eens en de ambtsopvolgers altijd ontbraken, wisselde het bedrag nogal [2]). Echter blijkt over het

[1]) De Visser, Japansche prenten in het Rijks-ethnographisch Museum (Elseviers Maandschrift 1915).

[2]) Voor 1703 worden de volgende getallen bij de geschenken te Yedo en elders en voor die te Nagasaki vermeld.

	taels		taels
shōgun	4267	2 Commissarissen der vreemdelingen	474
7 Gewone Rijksraden	3561	Stedehouders te Yedo (machibugyō)	210
4 Extraordinaire „	812	Grootrechter te Miaco (Shoshidai)	179
4 Tempelheeren	435	3 Miacosche gouverneurs	234

geheel een stijging gedurende het geheele tijdvak, ten deele verklaarbaar uit de veranderde geldswaarde. Hetzelfde vertoont zich ook in de reiskosten, die, naar ik meen te mogen besluiten, opliepen van 3000 tot over de 10.000 taels (50.000 me) *a*).

G. SCHEPEN EN VAARWATER.

§ 1. SCHEPEN, AANTAL EN ROUTE.

Er is van de vaart der Compagnie op Japan heel weinig partij getrokken voor de geographische kennis van het eilandenrijk en zijn omgeving. Men ging geregeld heen en weer. De route was nauwkeurig vastgesteld en voor de minste afwijking waren de bevelvoerders huiverig. Na het verlies van Formosa, vooral na 1701, had het overladen der goederen geregeld plaats bij Pulu Timaon. Dit was noodig op den terugweg, daar sommige schepen naar Voor-Indië, sommige naar Batavia gingen. Op den heenweg ging alleen vóór 1715, in welk jaar het totale aantal op 2 werd bepaald, één schip nog vooruit, dat Siam aandeed. Overigens werd langzamerhand al vaster de gewoonte eenvoudig heen en weer naar Batavia te varen. Van Imhoff zond in 1744—'50 nog eenige malen 3 schepen, en herstelde ook het directe verkeer met Voor-Indië. Sindsdien kwamen er (behalve in '59) twee, of bij schipbreuken en in de jaren 1765 en 1767 zelfs slechts een per jaar. Bij het afnemen van het aantal moesten de afmetingen toenemen; in later jaren gebruikte men dus weinig of geen fluiten of jachten

a) Bijlage VIII.

	taels
2 Secretarissen van dezelve	15
3 Dwarskijkers van het kasteel	11,3
6 Opperbonzen dienaren	80,2
2 Opperbonzen	115,6
2 Wachtmeesters van het veer van Array	6,5
Opperbongioos, geleider (kenshi)	264,3
2 Nagasakische stadsbongiozen	51,2
2 Tolken schrijvers	49,8
1 Hollandsche en 1 Japansche kok	24
1 Oppernorimondrager	12,8
1 Koelie- en 3 paarden-opzichters	123,5
Waard in Yedo	123,5
knechts	2,5
„ in Miaco	107,1
„ in Ōsaka	95,5
„ in Shimonoseki	4,8

	taels
Hassaku te Nagasaki	
2 Gouverneurs	5487
1 „keizerlijk" Rentmeester	590
6 „Burgemeesters"	2580
2 Otonas van Deshima } 4 Oppertolken }	2515
4 Ondertolken	821
5 Leerlingen	234
1 Boekhouder, 2 opper- en 2 onderschrijvers v. d. geldkamer	216,9
Wijkmeesters van het eiland (salaris)	300
15 Bongiozen	342
Bevelhebbers wachtschepen	34,4
2 Stadsschrijvers	66,3
Diverse schrijvers van de Geldkamer	410
Schrijvers van tolken	140
Opperschrijver	100

meer, doch schepen van 145 en 160 voet met een officieel en werkelijk ladingsvermogen van 140—180 en 406—547 last (1000 à 1500 ton).

In 1732 besloot men na ernstige schipbreuken tot een nieuwe route. Die verandering bestond in hoofdzaak daarin, dat de koers niet meer buiten de Paracelles omliep maar binnendoor, dichter bij de kust, in de route der Chinavaarders. Dus door straat Banka langs Pulu Condore tot in het gezicht van het Aziatische vasteland, langs Annam, tusschen Pulu Circir (Mare) en Pulu Circir (Terra) door, dan in het vaarwater van Hainan eener, de Paracelles anderzijds, tot de Chineesche kust bij de zoogenaamde „zwarte bergjes"(?), door straat Formosa naar de golf van Japan, een route nog thans door vele scheepvaartlijnen gevolgd [1]).

Deze reis schijnen de schippers over 't geheel goed gekend te hebben, hoewel ze zich niet altijd dadelijk konden oriënteeren, gelijk bij een schipbreuk in 1735 bleek. Zoo heet de Moaclesfieldbank naar een Engelsch schip, dat die ondiepte in 1702 zag; maar de Hollandsche schepen kenden haar toen reeds onder den naam van Rooyaart [2]).

Hun kaarten hadden dan ook waarde, vooral voor den omtrek van Nagasaki; en speciaal in later tijd (1757 en '72) kwamen aanmaningen, om tot de verbetering ervan bij te dragen. In 1761 is een wijziging naar het plan van den baas-kaartenmaker aangebracht, maar van welken aard deze was, is mij onbekend. Een enkele maal dwaalden er Japanvaarders af, b.v. toen ze in 1751 en '68 Oost van Formosa op West van Timaon langs gingen. Men was in zulk een geval blij weer op bekend terrein te zijn en opnemingen werden dan niet veel gedaan. Daarvoor waren de zwaar beladen schepen trouwens ongeschikt en niet bestemd. Ook de Japanners ontstelden, als er voorvallen plaats hadden, gelijk in 1759, toen de Zuid-Beveland op het eiland Koseku terecht kwam.

§ 2. WIND EN WEER, SCHIPBREUKEN.

De aanmaning van 1772 omvatte tevens ook nauwkeurige inlichtingen over winden, bewolking enz. tot aanvulling van den meteriologischen almanak. Dit was het tweede en zeker niet eenvoudigere probleem van de vaart. Tusschen den Zuid-West passaat

---

1) „Brieven", 1732, bijlage (Alg. Rijksarchief).

2) Von Siebold Nippon, 2e dr., I, blz. 25—42.

in het voorjaar en den Noord-Oost in het najaar had men omstreeks Juni-October in de Chineesche Zee een tijd van overgang met wisselende winden, vaak storm, soms aangroeiend tot typhoons. Het was in dezen tijd, dat de heengaande schepen hun tocht maakten, en op die reis zijn er dan ook talrijke verongelukt, terwijl de terugreizen tot slechts enkele rampen aanleiding gaven. Wel trachtte men te Batavia in 1725 en '29 den vertrekdag der schepen te vervroegen (tot Juni en Mei) en hielp dat enkele jaren; maar na 1745 begonnen de ongelukken opnieuw. Het is merkwaardig, dat deze zooveel talrijker zijn dan in de 17e eeuw, vooral met betrekking tot het totaal aantal vaartuigen. Men heeft hier natuurlijk gedacht aan de oorzaak van vele rampen op de retourvaart naar patria: overlading met particuliere goederen. Tevens blijken de schepen minder goed gebouwd, minder zorgvuldig nagezien. Het is opvallend, hoe vaak juist die bezwijken, welke voor een tweede of derde maal de zware reis doen. Een lijst van schepen en schipbreuken volgt in de bijlagen *a*); enkele van de merkwaardigste verdienen een oogenblik de aandacht.

In 1714 verging de Arion bij de Paracelles, zoodat 71 man met den secunde van Deshima, Gerrit Voogt zich aldaar in veiligheid konden brengen. Het opperhoofd Lardijn en anderen verdronken. Ze staken in een uit scheepshout getimmerde boot over naar Cochin-China, en werden er een tijdlang gevangen gehouden onder zeer slechte behandeling, waarbij tevens het scheepsvolk in verzet kwam tegen de hoofden. Zij kwamen met een Chineesche jonk tenslotte veilig via Siam in Batavia, na vooral veel hulp genoten te hebben van de Fransche missionarissen, met wie later nog eenige correspondentie werd onderhouden [1]).

In Japan was het bericht over dit ongeluk in 1716 reeds doorgedrongen. Het opperhoofd Boudaen deed nog moeite bij de regeering te Yedo om de bemanning te bevrijden; deze kon echter weinig doen. Alleen betuigde Hakuseki zijn deelneming over het verlies van Lardijn, dien hij persoonlijk kende.

1719. De gezonden 3 schepen gingen alle ten gronde in een zware typhoon even voorbij Formosa. Slechts acht matrozen van een der bodems dreven in China aan, waar zij goed behandeld werden.

a) Bijlage IV.

[1]) A. Boogaert, Droevige schipbreuk van het fluitschip den Arion (Amsterdam 1723) passim.

1735. De Huis ter Hult, reeds lek geslagen, haalde het er net nog door. De Popkensburg verleende hulp, toen zij ontredderd in de zoogenaamde Berebaai lag, maar het schip moest voor herstel naar Kanton, waar de lading ten deele verkocht werd tot dekking der onkosten.

Hetzelfde had in 1770 plaats met de Burgh; de Gansenhoef verongelukte toen op den terugweg, zoodat Batavia (gelijk in 1719) zonder communicatie met Japan bleef.

Het geval van de Burgh in 1772, die verlaten werd en aan de Gotto-eilanden belandde, is reeds vermeld in verband met de ontdekkingen, toen gedaan over smokkelarij. Het wrak werd naar Nagasaki gebracht, de lading zoo goed mogelijk gedroogd; en het schip voor afbraak verkocht *a*).

§ 3. BIJ DE KAART.

Deze kaart (plaat II)(Hishu Nagasaki no zu, afbeelding van Nagasaki in Hizen) geeft een gedeelte van de baai van Nagasaki, naar een exemplaar in de Leidsche Universiteitsbibliotheek, dat is gedateerd 1773. Zij geeft een voorstelling, hoe een Japanvaarder binnenkwam. Door het maken van de noodige toebereidselen — opslaan van een soort bed met hemel, waarop de heeren afgevaardigden van den bugyō moesten zitten — en door het toonen van bepaalden vlaggentooi, vooral met Prinsevlaggen, herkende men op de wacht aan de haven de Hollandsche schepen. In 1759 vertoonde de Drie Papegaaien vreemde vlaggen, onder anderen met kruisen, wat hevige beweging veroorzaakte. De bodems wachtten aan den ingang bij de zoogenaamde Papenberg (waar zendelingen en Christenen terechtgesteld waren), tot de afgevaardigden van gouverneur en opperhoofd met de tolken aan boord waren. Dan moest het schip naar binnen, wind of geen wind; er werden sleepbootjes met roeiers, of beter wrikkers, voorgespannen, zoogenaamde boegseerbarkjes, zoolang tot het gelukte. Hetzelfde geschiedde bij vertrek, als op den bepaalden datum de schepen weg moesten zijn. Was het schip geankerd, dan werd er een wachte schuitje bij geplaatst. Onze kaart geeft twee Hollandsche, een Siameesch, en eenige Chineesche schepen. De eerstgenoemde zijn

a) Over andere vijanden dan lucht en water zie men hierachter onder Internationale betrekkingen (Frankrijk); over de visitatie bij smokkelen *b*) Japanners en Compagniesschepen bij de cultureele betrekkingen *c*).

b) Hoofdstuk III H II § 2. *c*) Hoofdstuk V § 200.

kenbaar aan hun grooter afmetingen en vlaggentooi; het Siameesche ligt het meest op den voorgrond.

Enkele punten in de baai voor de Nederlanders van belang zijn Magome (bij het Chineesch eiland), waar ze hun sloepen borgen, en de tempel Go shin ji (Eerwaarde tempel des geloofs), waar hun begraafplaats was, Inassa geheeten [1]).

H. INTERNATIONAAL VERKEER EN NEDERLANDSCHE BEMIDDELING.

I. OOSTERSCHE HANDEL.

§ 1. CHINA.

De handel der Chineezen behoort in zoover niet tot ons onderwerp, dat hij buiten alle bemiddeling der Nederlanders omging, in zoover wel, dat 1. de Compagnie omgekeerd soms van hun bemiddeling gebruik maakte, 2. zij als haar grootste concurrenten voortdurend hun invloed op den Hollandschen handel lieten gevoelen.

Onder het eerste punt dient opgemerkt, dat de Chineezen als de grootste tusschenhandelaars in Oost-Azië in het begin van de 18e eeuw ook het verkeer tusschen China en Batavia onderhielden [2]), terwijl zelfs een enkele jonk vanwege de „Hooge Regeering" toen passen kreeg direct naar Japan.

Zij brachten in laatstgenoemde stad van ± 1700 af ook ladingen Japansch staafkoper aan. De Compagnie nam die over, uit vrees, dat anders particulieren ervan gebruik zouden maken tot een inbreuk op haar monopolie, hoewel zij toen nog in Japan zelf ruim voorzien werd. Naar gewoonte gunde zij het dus aan niemand anders; maar wilde toch niet veel besteden boven den prijs, waarvoor zij het kreeg in het land van herkomst. Dat sedert 1711 de Chineesche handelaars niet meer dan 20 rijksdaalders licht geld (f 48) voor een pikol te Batavia betaald kregen, was een der oorzaken voor het conflict met hen onder Van Swoll. Zij bleven toen weg en namen wraak in Japan, gelijk wij zagen *a*).

---

a) Hiervóór hoofdstuk III B § 8.

[1]) Zie Grimmius in Indisch Archief, deel I, blz. 414, en Kalff in Elzeviers Maandschrift 1920.

[2]) De Hullu in de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Ned. Indië, no. 73.

Later zullen zij vermoedelijk ook afnemers voor dit staafkoper gevonden hebben bij den toenemenden Europeeschen handel in eigen land. Immers in 1736 wilden de bewindhebbers het verkeer aan hen overlaten en alle Japansche waren betrekken uit China *a*).

Het personeel van Deshima vertrouwde aan de in Januari, tegen het eind van het Japansche jaar vertrekkende jonken soms brieven toe, in de hoop dat deze over China nog te Batavia zouden komen vóór de Hollandsche Japanvaarders omstreeks Juni zee kozen. Dat was echter zelden het geval.

Bij het tweede punt kan verwezen worden naar de reeds bekende feiten: de rol van de Chineezen bij de verandering van 1715; hun pogingen tijdens Van Imhoff enz. Anderzijds is reeds vermeld, hoe de Compagnie gebruik wilde maken van de Chineesch-Japansche moeilijkheden, bij voorbeeld in 1775 en 1782 *b*).

De Japanners probeerden natuurlijk beide soorten van handelaren tegen elkaar uit te spelen. Tegenover de Compagnie was de komst van vele Chineezen telkens de schuld van het dalen der verkoopprijzen en van schaarschheid in het koper. Vandaar dat beide takken van den handel in Nagasaki ook onder één contrôle werden gebracht; de Geldkamer bemoeide zich reeds in 1715, naar het schijnt, met den Chineeschen handel. Toch heeft men daar niet dezelfde toestanden gekregen als bij de Compagnies-transacties in gebruik kwamen. De prijzen werden ieder jaar opnieuw bepaald, en het koper ontvingen ze meer overeenkomstig de marktwaarde.

Want in tegenstelling met de Compagnie, die het vaak uitsluitend in de koperlading zocht en haar invoer soms verwaarloosde, vertoonden de Chineezen meer trekken gemeen met de Hollandsche particulieren. Zij toch moesten in later tijd alleen van den verkoop bestaan en het koper, dat zij meebrachten, moest blijkbaar, toen ook in China het monopolie voor goed gevestigd was, „aan den keizer" worden afgeleverd [1]).

Evenwel schijnt hun aandeel in de Japansche belasting voor stad en land hooger te zijn geweest *c*), omdat de reis naar Kanton, Amoy, Nepha, Chusan etc., vanwaar ze kwamen, veel korter was dan die naar Batavia. Niettemin was het aantal ongelukken bij hen nog veel grooter, daar hun scheepjes met een groot zeil zeer slecht hanteerbaar waren en licht omsloegen.

---

a) Hoofdstuk III B § 13. *b*) Hoofdstuk III B §§ 8, 15, 19, 21. *c*) Hoofdstuk III A § 2.
[1]) Dalrymple, Oriental repertory II, blz. 288.

Ook op cultuurgebied bestond er concurrentie, deels ook door bewust streven der beide naties. Ook de Chineezen voerden n.l. paarden, rijknechts en andere experts, eens zelfs een olifant, aan [1]). Dat zij invloed oefenden op philosophie, levensbeschouwing, zeden, literatuur, techniek en kunst behoeft nauwelijks meer vermeld.

Daardoor genoten zij meer vertrouwen, maar gebruikten dat in het begin van het door ons behandelde tijdvak voor het binnensmokkelen van christelijke boeken en voorstellingen vooral op porcelein. De zending genoot tijdens Kang Hi in China groot aanzien en hoopte aldus het veld in Japan meer vruchtbaar te maken [2]).

De ontdekking hiervan leidde tot het inrichten van een meer speciaal verblijf (een eilandje naast Deshima) voor de Chineezen, die tot nog toe in de stad waren ingekwartierd. Zij genoten echter toch meer vrijheid dan de Hollanders, daar zij geregeld naar eenige tempels in de buurt mochten om hun godsdienstplichten waar te nemen. Hiervan werd veel gebruik gemaakt om te smokkelen.

Dit laatste was bij deze vrije handelaars een zeer veelvuldig verschijnsel; zij bleven in zee liggen wachten op bootjes van sluikers, of togen naar Satsuma, waar de daimyō de ongerechtigheden oogluikend liet gebeuren.

De metaalcrisis en de eraan gepaarde hooge prijzen prikkelden de neiging tot verboden handel bijzonder; zoo b.v. werd zilver in koper gesmolten uitgevoerd, enz. In 1708 leidde dit alles tot een groot proces *a*). Daarentegen hadden ook de Chineezen in het openlijk verkeer er de groote moeilijkheden van ondervonden; een wisselbank, vermoedelijk van de Geldkamer, werd ook voor hen opgericht. Na 1715 daalt het aantal jonken, dat tot 1706 nog 80 en daarna 59—60 had bedragen, op 30—40 per jaar [3]).

Dat de maatregelen van Hakuseki ook tegen hen gericht waren, maar dat in de volgende jaren een soort zwenking en toenadering in de Chineesche-Japansche handelspolitiek is gevolgd, gepaard aan gezamenlijke maatregelen tegen westersche commercie en Christelijke zending, heb ik hiervóór pogen aan te duiden, al is er nog veel niet helder in deze zaak *b*).

---

a) Hoofdstuk III B § 4. *b*) Hoofdstuk III B § 5 en 8

[1]) Nagasaki nenreki ryōmen kwan 1730—'50.

[2]) Thunberg, Resa III, blz. 30.

[3]) Nagasaki nenreki ryōmen kwan.

Het schijnt, dat keizer Shih Tsung (Yung Tcheng 1723—'31) als een groot begunstiger van den Japanschen handel bekend stond en dat het verkeer in deze jaren nog eens opleefde (42 jonken in 1728 en '29) om 1736—'39 wegens koperschaarschte alweer een hevige crisis door te maken, waarna het maximum aantal vaartuigen tot 25 werd beperkt *a*). Toen dreigden de Japanners met de Hollanders, een tiental jaren later laatstgenoemden weder met de Chineezen. Toch verkeerden deze zelf toen niet in gunstige omstandigheden; het getal jonken, waaraan jaarlijks passen werd gegeven, was in 1749 bepaald op 15, en ± 1770 liep dat op 13 terug. Sedert wordt, wel wat heel regelmatig, in de Nagasakische havenannalen laatstgenoemd getal jaar op jaar vermeld.

De zaak was, dat ieder vaartuig aanspraak maakte op 1000—1200 pikols koper, en dit steeds bezwaarlijker werd. Later vonden de nachodas een winstgevend retour in gedroogde zeeplanten, visch en schelpdieren. De Geldkamer had hiertoe een groot bedrijf opgezet met inkoopcentrales te Ōsaka, Hakodate en Akama, waar kenners voor de sorteering zorgden. Ook van den Ryū-kyū-handel in Satsuma werd het betrokken. Daar de prijzen vast waren, ging de kwestie alleen over qualiteit; de Chineezen vroegen het beste, de Japanners wilden ook het mindere slijten [1]). In 1785 kwam het hierover tot ernstige moeilijkheden.

De invoerprodukten van de Chineesche kooplui waren aanvankelijk vooral zijde en fijne stoffen, soms ook Europeesche; verder ginseng wortel als genees- en heilbrengend middel, drogerijen, verfstoffen, gommen, gouddraad, brillen, papier, huiden, horens, olifantstanden, porcelein, peper; later namen suiker, specerij (heimelijk van de Nederlanders verkregen), vruchten, opium (zeer weinig) en poetsjoek een plaats in [2]).

§ 2. Siam.

Hierover slechts in het kort. Aanvankelijk groot opgezet met toestemming om geregeld de hofreis te doen, was deze handel later gering; bij het begin van de 18e eeuw kwamen er soms, niet eens

a) Hiervóór hoofdstuk III B § 14, hoofdstuk II § 11 h.

[1]) Brinkley, Japan and China, vol. V, blz. 172.

[2]) Milburn, Oriental commerce II, blz. 489. Een stuk in het BritschMuseum, getiteld „cargaison d'une joncque chinoise pour le Japon" (zonder jaartal) met inkoops- en verkoopsprijzen, dat als resultaat een winst van 100-200, zelfs tot 400—500% geeft, komt mij zonderling voor en althans niet op dezen tijd toepasselijk.

geregeld), 4 jonken per jaar [1]). Ook voor den Japanschen handel, gelijk voor den Hollandschen, trok de vorst meer en meer het monopolie aan zich, bevrachtte ieder jaar twee der scheepjes, en de troonopvolger een. De artikelen waren dezelfde als die de Compagnie uit dat land naar Japan bracht; voor bont en huiden had zij eerst den alleenhandel, maar verloor het houvast in Siam meer en meer, zoodat de Siameesche jonken, die wij nog in 1775 op de hierbijgevoegde kaart van Nagasaki aantreffen, het veld vrij kregen. De ongerustheid over den omvang van het Christendom in dit land, die tijdens Sidoti's verblijf bestond, is spoedig geluwd.

§ 3. COCHIN-CHINA.

De uitvoerige studie van Satow over de Japansche betrekkingen tot dit land en Cambodja[2]) eindigt ermee, dat het verkeer kort vóór 1700 stilstond; hetzelfde blijkt uit een Engelsch rapport uit Cochin-China van 1697 [3]). Toen echter de bemanning van de Arion er verblijf hield, werd gesproken van schepen, uitgerust voor Japan, en in de stukken van Deshima staan nog veel later terloops wel de jonken van Cochin-China vermeld. Misschien is dat echter Chineesche tusschenhandel geweest.

§ 4. RYŪ-KYŪ EILANDEN.

Volledigheidshalve zij hier even herhaald, dat de vaart op dat nabuurland was samengetrokken te Satsuma; en dat een der produkten, gedroogde visch, weer aan de Chineezen geleverd werd. Nu en dan kwam er een gezantschap vandaan.

§ 5. KOREA.

Voor den handel hiermee was Tushima de stapelplaats. Naar het schijnt namen de Japanners zelf dele aan het verkeer en hadden een factorij te Fusan, onder strenge bewaking binnen vier poorten, waar zij maar twee maal 's jaars uit mochten [4]).

Veelal schijnen door Chineezen en Hollanders ingevoerde artikelen geruild te zijn tegen lakwerk, ginseng en edel metaal, al nam dat laatste niet de fantastische afmetingen aan, waarover in

1) Dalrymple, a.w., blz. 376.
2) Transactions of the Asiatic Society of Japan XI.
3) Harris, A complete collection of voyages, II[3], blz. 1006
4) Brinkley, Japan and China IV, blz. 159.

Europa gesproken werd. Jonken uit deze vaart werden soms door storm naar Nagasaki gedreven.

Slechts met de troonsbestijging van een nieuw vorst te Seoul kwam een gezantschap. Daar de shōgun niet voor vol werd aangezien, had Hakuseki geraden ze uit Yedo te weren, zoodat de jaarlijksche aanbieding der geschenken, dateerend van den krijgstocht door Hideyoshi, sedert verplaatst werd naar Tsushima *a*).

§ 6. YEZO.

Het daimyaat van Matsumae, hoewel niet geheel onafhankelijk, was ook niet geheel met Japan verbonden. Toch zijn de belemmeringen daar niet essentieel te onderscheiden van dergelijke moeilijkheden tusschen andere landsheerlijke gebieden onderling. Het belang vormt vooral de mogelijkheid tot aanraking met Rusland. Daarover onder dit land.

II. EUROPA EN EUROPEESCHE NATIES.

§ 1. INLEIDING.

Evenals over Indië (o. a. Siam) bracht de Compagnie geregeld berichten aan over den staat van Europa. Er wordt aanvankelijk gesproken van „postrijders", later van „het aparte nieuws". In den vorm van couranten zal dit wel niet geweest zijn, daar die te Batavia niet uitkwamen en niet geduld werden, gelijk uit het lot der „Bataviasche nouvelles" (1744—'46) bleek [1]. Deze dienst werd steeds meer gewaardeerd, ook terwijl de handel verliep, en werd te Yedo een gewichtige factor bij de beslissing der Hollandsche zaken.

Bovendien kwamen onder den naam „Hollanders" bijna alle Europeesche naties in Compagnies-dienst wel in Japan: Noordsche volken, Russen, Duitschers, Franschen, Engelschen, tot Spanjaarden en Portugeezen toe [2].

§ 2. ZUID-EUROPEESCHE VOLKEN (CHRISTENDOM).

Spanjaarden en Portugeezen zaten in Manilla en Macao niet ver

a) Vgl. hoofdstuk II § 5.

[1]) Van der Chijs, De Bataviasche nouvelles en de Koloniale Courant, (Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde II, blz. 159).

[2]) Thunberg, a.w., III, blz. 4 vlgg.

af, maar hebben niettemin geen pogingen meer gedaan om in Japan toegang te krijgen; de harde behandeling, daar eenmaal ondergaan, bleef steeds in de kringen der missie levendig. Vaak werd die aan de Hollanders geweten. Zoolang dezen nog alleen met Japan op goeden voet stonden, was dit voor hen misschien een aanwijzing, dat nog niets was te hopen en dat de oude toestand bleef gehandhaafd. Trouwens dat was bij de Chineezen gebleken. Men had geprobeerd door hen Japan weer te winnen; maar het omgekeerde had plaats. Op het voorbeeld van Japan wendde ook China zich meer van de missie af *a*).

De twee malen, dat van de Philippijnen uit zich menschen in Japan vertoonden, waren: het geval der 6 zwervers in 1704 en de persoonlijke onderneming van Sidoti in 1709 *b*).

Eerstgenoemden, twee Hollanders, een Engelschman, twee Schotten, met een geïmproviseerde boot uit Manilla ontvlucht, leden bij Satsuma schipbreuk. Ze stonden onder leiding van den Vlaamschen ingenieur en avonturier Karel van der Hagen. Deze was goed Katholiek en had zelfs eenige zijner makkers bekeerd, maar werd in Japan bovendien voor priester gehouden [1]).

Zij werden naar Nagasaki gevoerd en het opperhoofd met den boekhouder van Deshima verleenden bij het verhoor hun bijstand. Door een zachten wenk van de Factorijbeambten ingelicht, verklaarden deze brutale, handige gasten zich allen voor „protestant". Er kwamen echter Roomsche gebedenboekjes en een rozenkrans te voorschijn. Toen zat er niets anders op dan ze daarop te laten trappen en vervolgens de Iefumi in optima forma te laten doen.

Het was de eenige maal, dat het Factorijpersoneel deze ceremonie en de kruis- en Mariabeelden, waarop bij zulk een gelegenheid getrapt moest worden, heeft gezien. De avonturiers bleken er allen toe bereid. Het opperhoofd kreeg Van der Hagens dagboek om rapport over mogelijke priesterzaken uit te brengen. Hij vatte sympathie voor den man op en eischte hem op, daar hij uit Compagniesdienst was ontsnapt en zich gesteld had in dien harer vijanden, de Spanjaarden (het is in 1704). De gouverneur, blij van de zaak af te zijn, gaf hen alle zes aan de Hollanders over. Geboeid uit Japan vertrokken en naar Batavia gevoerd, namen eenige van hen daar dienst. Van der Hagen kreeg verlof naar Europa te gaan.

---

a) Hoofdstuk III B § 8. *b*) Vgl. hierover nog hfdst. IV § 2, 3 en 7*a*, hfdst. V § 2.

[1]) Valentijn, a.w., V, 2e stuk, blz. 154 vlgg. en „Brieven" 1704 (Alg. Rijksarchief).

Joan Baptista Sidoti [1]) in 1668 uit aanzienlijke Siciliaansche familie geboren, trad in persoonlijken dienst van kardinaal Ferrara, klom op tot auditeur, en had goede vooruitzichten. Hij gaf dit alles op om in Japan de grootste gevaren te gaan trotseeren. Volgens Sidoti zelf zou Innocentius XI reeds besloten hebben de Japansche missie te herstellen, welk plan echter was blijven rusten; hij zelf kwam met het verzoek om naar Japan gezonden te worden bij Clemens XI, bij gelegenheid dat deze Mgr. Tournon, patriarch van Antiochië, naar China zond om de onderlinge twisten der verschillende orden bij de missionarissen bij te leggen, en om de zending van een gezantschap van keizer K'ang Hi te reciproceeren. Na vergeefs getracht te hebben om Sidoti terug te houden, verleende Clemens hem een opdracht en hij vertrok met Tournon op een Fransch schip (1703).

Onderweg was hij op zeer vertrouwelijken voet met den legaat, die hem raadpleegde over allerlei kwesties. Zij scheidden en Sidoti ging naar Manilla, waar hij bij afstammelingen van uitgeweken Japansche Christenen en met hulp van oude boeken zoo goed mogelijk de taal bestudeerde. Hij beoefende ook de prediking en werken van barmhartigheid onder de bevolking en stichtte inrichtingen. De gouverneur had eerst bezwaar om hem te laten brengen, maar tenslotte werd een schip uitgerust. Bij de Japansche kust praaide men tevergeefs een Japansche visschersboot; aan land werden seinvuren ontstoken. Eindelijk kleedde Sidoti zich op Japansche wijze als sumarai en werd na afscheid van de bemanning's nachts op het eiland Yakushima achtergelaten (najaar 1708).

Hij ontmoette een boer, die eerst van de gewapende verschijning schrikte, doch later met eenige buren terugkwam. Zoo raakte Sidoti te Satsuma en na correspondentie van den daimyō met de bugyōs te Nagasaki werd ook hij daarheen opgezonden. Weer

[1]) Na de uitvoerige publicatie bij Valentijn, a.w., blz. 158 vlgg., na het pamflet van Augustin de Madrid, „Relacion del viage que hiço el Abad D. Juan Baptista Sidoti des de Manila al Japon embiado par el Papa Clemente XI" en de daarvan onafhankelijke berichten bij Charlevoix (Histoire et description générale du Japon II, blz. 14), na de artikelen, waarin behalve deze ook Hakuseki's werk en andere Japansche bronnen zijn gebruikt (in: Les Missions Catholiques XVI, blz. 333, 343, 353, 367, 380; door Wright in Transactions Asiatic Society of Japan IX, blz. 156—172, en door Löhnholm in Mittheilungen der Deutschen Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ost-Asiens VI, blz. 149—189) heb ik hier weinig nieuws en dat nog niet eens van geheel betrouwbaren aard (het bericht over zijn laatste verhoor) kunnen bijdragen.

werden de Hollanders opontboden: het bleek n.l., dat het Japansch van Sidoti totaal niet begrepen werd, een ervaring, die meer is opgedaan door Europeanen. Het blijkt dit keer heel wat overleg te hebben gegeven, eer het verhoor juist was ingericht. Met tolken kwam men niet verder; de priester sprak noch Hollandsch noch Portugeesch voldoende.

Tenslotte stelde de assistent Douw de hem opgegeven vragen in het Latijn, vertaalde de antwoorden in het Hollandsch aan den tolk, die ze weer aan den bugyō overbracht. Sidoti herhaalde ze bovendien in het Japansch en oefende zich aldus. De Nagasakische autoriteiten waren eerst bevreesd voor de aloude veeten tusschen de Europeanen en hielden de Hollanders op Japansche wijze achter matten. Inderdaad nam Sidoti, toen hij hen hoorde noemen, naar het schijnt een uitdagende houding aan en sprak van „tabakari" (bedrog, bedriegers). In Yedo werd later gerapporteerd, dat de Hollanders zich vreesachtig toonden. Uit hun eigen berichten blijkt alleen, dat het opperhoofd voorstelde om het verhoor schriftelijk te houden en dat hij kennend het Japansch gevoel voor ceremonieel bezwaar maakte om Douw naast den gevangene te laten plaats nemen, maar vroeg, dat zij als vrienden der regeering bij de autoriteiten zouden zitten.

In ieder geval vernamen de autoriteiten op deze wijze eindelijk de reden van 's priesters komst en diens bij zijn aankomst uitgesproken verlangen werd nu vervuld. Hij ging naar Yedo, al kostte het vervoer in de nauwe norimono hem daar aangekomen aanvankelijk het gebruik van zijn beenen. Hij werd in Kirishitan Yashiki opgesloten (1709).

Ienobu had juist het shōgunaat aanvaard en Hakuseki, zijn leermeester, kreeg opdracht om het verhoor bij te wonen en het een en ander meer van den gevangene te vernemen. Er was eerst sprake van, dat Douw mee zou gaan naar Yedo; maar Hakuseki achtte de tolken voldoende. „Rome lag niet zoo ver van Holland; de taal zou niet meer schelen dan in Noord- en Zuid-Japan", vond hij. Beter middel tot gedachtenwisseling bleek waarschijnlijk des gevangenen bekendheid met het Japansch. Hakuseki beschrijft persoon en levenswijze van den priester uitvoerig. Met wantrouwen werd deze gade geslagen; zijne bedoelingen werden verkeerd uitgelegd. Toch blijken zijn wellevendheid en kennis wel indruk gemaakt te hebben. Maar in godsdienstzaken had hij geen minder ontvan-

kelijk gemoed kunnen treffen dan dat van den straffen Confucianist Hakuseki. Deze deed daarenboven controleerende navraag bij de Hollanders, welke niet nalieten den priester in een slecht licht te stellen (alsof hij een begenadigd veroordeelde was, enz.).

Het lijkt, alsof Sidoti gehoopt heeft, dat hij het wantrouwen tegen zijn zending kon wegnemen: 1e door zich nadrukkelijk te onderscheiden van Spanjaarden en Portugeezen, 2e door te doen uitkomen, dat hij geen koopman was, geen goud begeerde en geen veroveringsplannen had of wilde steunen, 3e door de Hollanders als onbetrouwbaar en gevaarlijk te brandmerken.

Een nadeel voor hem was, dat hij geen brief kon toonen, en ook zijn opdracht van de Curie, die er te Nagasaki nog was, schijnt Hakuseki niet te hebben gezien. Bovendien had laatstgenoemde al of niet terecht begrepen, dat er een tweede gezant uit Rome werd aangekondigd en die kwam niet. Daarbij viel ook de cultureele ondervraging van een Hakuseki niet gunstig uit voor het Christendom, maar daarover later.

Het eind van het proces was tragisch voor een man, die zich daar vrijwillig in begeven had en die meende door de kracht van zijn vurig geloof Japan weer voor het evangelie te zullen openen dan wel het martelaarschap te bereiken. Geen van beide scheen hem gegund. Van de drie mogelijkheden: dood, gevangenis, terugzenden, adviseerde Hakuseki tot het derde (met meegeven van een bedreiging, dat in het vervolg dezulken gedood zouden worden), het Bakufu koos het tweede.

Toch vond Sidoti nog een voorwerp voor zijn energie. Zijn oppassers waren altijd in Christelijke omgeving geweest; hij won ze voor het geloof, waarop zij zich zelf aangaven (1715). De Japanners beweerden, dat een voorwaarde bij de hem opgelegde lichte straf was geweest, dat hij niet meer over het Christendom zou spreken, en verzwaarden die dus. De priester trok met zijn bloed een kruis op den muur en moest met geweld door vele mannen daaronder vandaan gesleept worden. Blijkbaar zocht hij den marteldood. Hij werd in een verzegeld gat (4½ shoku (omstr. een voet) in het vierkant) gesloten en stierf daar, de Hollandsche bronnen zeggen in onreinheid (1716).

„Een onbegonnen werk" heeft men vermoedelijk te Rome gedacht. Bovendien kregen de geestelijke orden, vooral de Jezuieten, nu een moeilijken tijd. De geest in Europa zelf was hun niet gunstig. Vandaar dat zij Japan voorloopig opgaven.

Dus was er van Zuid-Europeanen in Japan weinig sprake meer behalve bij de verstarde „oude bevelen", elk jaar te Yedo afgelezen en wanneer de Compagnie hen als boeman gebruikte, gelijk in 1734 met het verhaal over hun toerustingen en de afweermaatregelen te Batavia genomen, waarmee Drinkman het hofceremonieel verstoorde *a*).

Er was inderdaad niet veel kans voor de Compagnie met zoo iets eer in te leggen. Vooral niet nu door het lager personeel meer en meer de ware verhouding bekend werd: dat Spanjaarden en Portugeezen vreedzaam te Batavia handel dreven in strijd met alle verouderde bevelen [1]). De machtsverschuiving begon in Japan langzamerhand duidelijk te worden. Niet zoozeer van de Philippijnen kwam de grootste expansie, gesteld al dat in de plannen omtrent een handelslichaam aldaar te vestigen tijdens Alberoni en 60 jaar later weer overwogen aan Japan gedacht is, maar de grootste kracht ging uit van de westersche mogendheden.

§ 3. FRANKRIJK.

De Fransche compagnie heeft blijkbaar gevoeld, dat ze met haar politieke en missionaire grondslagen weinig kans had in Japan en heeft zich na Caron vermoedelijk niet veel om dit land bekommerd. Zij vond sinds het begin der 18e eeuw een voldoend operatiegebied in China en had verder haar handen vol met Voor-Indië. Zelfs in den Archipel wilde zij zich niet vestigen. Van de nederlaag in 1756 is zij nooit hersteld en in 1771 opgeheven *b*).

De eenige actie van die zijde, die wij kunnen noemen, is de jacht op Hollandsche Japanvaarders in tijd van oorlog; in 1711 wisten deze aan Fransche belagers, die onder Engelsche vlag voeren, te ontkomen, maar in 1747 en '48 zijn er eenige genomen.

Intusschen zijn het ook de Franschen, die mede ons tijdvak besluiten door definitief de ontdekking en afteekening des lands weer te gaan hervatten en die in samenwerking met anderen te voltooien *c*). Aanleiding gaf hun de tocht van Cook c.s. *d*) en misschien de memorie Scherer.

De tocht van La Pérouse; want dien meen ik, heeft evenwel ook bedoelingen op handelsgebied gehad. Zijn instructie hield in, dat

a) Hiervoor hoofdstuk III B § 13. *b*) Hoofdstuk I § 12. *c*) Hoofdstuk I § 8 en § 21; vgl. hoofdstuk IV § 12. *d*) Blz. 200.

[1]) Portefeuille „Instructies aan de opperhoofden", 1753 (archief Deshima, Alg. Rijksarchief.)

in Japan moest beproefd worden, „si son gouvernement oppose en effet des obstacles invincibles à toute opération de commerce ou d'échange des Européens". Speciaal diende dat onderzocht aan de Noord- en Noord-Oostkust, die misschien verder van de hoofdstad lagen en waar het verbod mogelijk minder kracht had; dan moest hij de mogelijkheid van een Fransch etablissement op de Kurillen nagaan [1]).

Doch La Pérouse trof het gewone mistige en onstuimige weer in de zeeën tusschen Japan en het vasteland. Na een vaart van 10 dagen kon hij slechts enkele plaatsbepalingen verrichten. De kust was daar ontoegankelijk. Hij heeft een Japansch vaartuig ontmoet en gepraaid, maar zonder succes, zoodat hij geen loods kon innemen. Van aanslagen door Japanners, waarvan de instructie gewaagt, is geen sprake geweest.

De verdere tocht betrof Korea, Sachalin, de kust van Siberië, de Kurillen, Kamtschatka en omliggende landen. Groote waarde hadden zijn resultaten voor de helderheid van begrip in Europa over de verhouding en ligging van al dit gebied. Maar dat valt buiten ons bestek.

§ 4. ENGELAND.

De East India Company, de eenige maatschappij, die nog concurreerde in den Archipel, de voornaamste mededingster der Hollanders in heel den Aziatischen handel, de eenige, die in Japan toegang had gehad en vrijwillig was opgebroken, zou dit verlies vergeten zijn?

De poging met de Return in 1673 was een mislukking geworden en sedert zijn geen directe pogingen gedaan.

Niettemin is het denkbeeld niet blijven rusten; dat toont zeker wel een groot folio manuscript in het India Office [2]). Dit bevat een compilatie door de East-India Company op het einde der 18e eeuw aan den Japanschen handel gewijd.

Voorloopig is de indirecte weg ingeslagen. In de eerste plaats was noodig een goed uitgangspunt in de nabijheid van Japan en vestiging door geheel Indië. Een antwoord der bevelvoerders op de Return [3]) spreekt van „settlements in several places as Tonquin, Siam, Cambodia, and Tywan", gelijk de Hollanders bezaten

[1]) La Pérouse, Voyage autour du monde, I, blz. 25—38.
[2]) India Office, Factory records, China and Japan, IX.
[3]) Het journaal achter Kaempfer (Engelsche editie, 1906, III, bijlage I).

in Batavia en vroeger op Formosa. Immers de handel kon (om de gesteldheid van lucht en zee) niet direct van Europa uit gedreven worden. Voorloopig bezat the Company Bantam en hield de factorijen te Amoy (1679—'81) en op Formosa (1679—'83) daarom aan. De vorsten in Tonkin, Siam enz., die meerendeels handel op Japan dreven, hoopte men als bemiddelaars te gebruiken [1]).

Doch dat alles mislukte en de nederzetting in Bantam ging zelfs aan de Hollanders verloren. Van toen af liet men dezen handel over aan de bemiddeling der Chineezen, en aan het particulier initiatief van de „Company servants". Deze beiden werden echter flink aangemoedigd *a*).

Daarnaast komt nog eenmaal aan het begin van de 18e eeuw het denkbeeld op om een eigen nederzetting in de buurt te stichten; namelijk als Captain Catchpool met de zijnen pogingen doet in Ningpo en Chusan op de Chineesche kust. Van deze havens uit voeren wel jonken op Japan, maar Catchpool had weinig vertrouwen in hun tusschenkomst en wilde zelf handelsrelaties aanknoopen, waarvoor de Nederlandsche Maatschappij toen al vreesde *b*). Het daartoe uitgezonden schip zou bij mislukking in Japan zelf, een station trachten te stichten op een ten Noord-Oosten daarvan gelegen eiland, dat „dezelfde producten" opleverde en reeds verkeer had met Limpo en Hokchew. Slaagde het ook daar niet, dan gold deze opdracht ook voor Korea en moest de bevelhebber den overigen tijd van het jaar ontdekkingstochten doen.

Intusschen kwam een brief dit voornemen doorkruisen, die Catchpool aanmaande om het maar te laten rusten, totdat het nieuwe bestuur der pas vereenigde compagnieën daarover beslist zou hebben. Tot een dergelijke beslissing is het blijkbaar nooit gekomen. Wegens moeilijkheden met de Chineesche overheden verlegde hij de factorij naar Pulu Condore bij Cochin-China, nog zeer goed gelegen voor den Chineeschen, maar reeds minder voor den Japanschen handel. De managers in Europa hadden evenwel Benjar ergens bij Borneo aanbevolen. Intusschen nam op Pulu Condore de handel met de omgeving alle aandacht in beslag. De zaken gingen steeds achteruit; de vorst van Cochin-China nam een vijandige houding aan, tastte de nederzetting in 1705 aan en vernietigde die.

Deze plannen geven in kort bestek de verschillende wijzen aan,

a) Hoofdstuk I § 12 en § 13. *b*) Hiervóór hoofdstuk III B § 8.

[1]) Morse, International relations, vol. I, blz. 52 en het committee-rapport hierachter.

waarop de Engelschen in het Oosten hoopten het eilandenrijk te benaderen; telkens duikt daar weer iets van op.

Ook in de werken van Davenant, den heraut van den opbloeienden Engelschen handel op Azië, treffen we telkens den naam „Japan" aan. Vooral de kans op directen verkoop in dat land van lakens en andere textielgoederen als nationale produkten, beschouwde hij bij zijn systeem als een zeer aanlokkelijke omstandigheid van den handel op dat rijk. Nu werden deze goederen tot dat doel aan Hollanders en Chineezen geleverd; daarom betreurde hij dubbel het verlies van Bantam, waardoor de eerste dier concurrenten nu ook den toegangsweg door straat Sunda in handen hadden [1]).

Nu hebben de Britten in die omstandigheden voorloopig hun krachten gegeven aan Voor-Indië, waar ze ten slotte de suprematie verwierven. De geruchten, hierover 1756 in Japan doorgedrongen, sterkten daar de autoriteiten in hun overtuiging, dat het maar gevaarlijk was om vele Europeesche naties toe te laten. De Hollanders droegen naar vermogen daartoe het hunne bij *a*).

Evenwel, de Engelschen bleven het als een belemmering gevoelen uit Japan geweerd te zijn en dit verklaart mede hun ijver om een anderen weg naar Oost-Indië te vinden om Noord-Amerika heen, de zoogenaamde Nordeast-passage. Bij het overwegen van de vooruitzichten, die dat opende, komt nu ook weer een eiland bij Japan ter sprake. John Harris moedigde zijn landgenooten aan om als oudtijds in mededinging met andere volken (Russen, Zweden) op deze wijze nieuwe markten te openen. Het eiland, waaraan hij dacht, was bekend geworden door de schipbreuk van het Nederlandsche schip „de Sperwer" in 1635. De gedachte aan het lot der bemanning schrikte later nog een La Pérouse van landing af. Maar Harris ziet al in gedachten een station opgericht op Quelpaert, tusschen Korea en Japan. Alsdan zou de groote metaalrijkdom, dien hij in die streken onderstelde en dien de Hollanders, meende hij, nu van Nagasaki uitvoerden, daarheen vloeien. Daarentegen zouden de bewoners voorzien worden met Engelsche lakens, door schepen langs de Noord-Oostpassage derwaarts gebracht [2]).

Bij dit alles dient in het oog gehouden, dat de grondgedachte

a) Hiervóór III B § 18.

[1]) Davenant, Tract on East India trade (Works, ed. 1771, II, blz. 100), en Protection and care of trade (I, blz. 418).

[2]) Harris, Navigantium atque itinerantium bibliotheca or complete collection of travels, vol. II, bd. 4, ch. III, sect. VI, 3e dr., blz. 171.

sterk genoeg was om een reeks heldhaftige pogingen te inspireeren, ten einde de Noord-oostelijke doorvaart op te sporen. Die ontdekking was het hoofddoel van den derden tocht van den toen reeds beroemden James Cook. Over de politieke gedachten, hieraan gehecht, in het volgende hoofdstuk *a*).

In zijn instructie staat niets over Japan, hoewel de poging in tegenstelling met vroeger van uit den Stillen Oceaan beproefd werd. Nadat Cook was gevallen en zijn opvolger King nog eens beproefd had om langs Noord-West Amerika door te dringen, landden de tochtgenooten voor de tweede maal op Kamtschatka (September 1779), waar ook King stierf. De derde bevelhebber Gore raadpleegde de officieren over den te nemen terugweg. Zij kwamen tot het resultaat de Kurillen en eilanden ten Noord-Westen van Japan te gaan verkennen. Daar deze blijkbaar onafhankelijk waren van Russische en Japansche bezittingen, zou er uitgezien worden naar een geschikte haven als basis voor toekomstige ontdekkingstochten „or as the means of opening a commercial intercourse among the neighbouring dominions of the two empires". Ik meen hieruit op te maken, dat het verkeer met de Russische autoriteiten in Kamtschatka, die hen zoo hartelijk ontvingen en hun zooveel diensten bewezen, niet vreemd is aan dit besluit.

Intusschen belette slecht najaarsweer dit beoogde resultaat te bereiken; van opnemingen was geen sprake, laat staan van het vinden van havens. Zij kwamen tenslotte op de oostkust van Japan, brachten die nog ten deele in kaart, ontmoetten ook eenige vaartuigen zonder die aan te klampen. Maar het grootste enthousiasme was geweken; de instrumenten raakten in het ongereede; de expeditie verlangde na vier jaar afwezigheid naar huis [1]).

Dichter bij het gewone vaarwater blijft het plan van Alexander Dalrymple. Hij vatte een eiland in het oog bij Noord-Borneo, reeds tijdens Catchpool een geliefd denkbeeld bij het bestuur der Engelsche Compagnie. Van Balembangan uit zou ook op Japan gehandeld worden, maar voorloopig indirect door inlandsche vaart. Het plan is uitgevoerd in 1776, maar Dalrymple is tegen zijn verwachting niet met de leiding belast, wat hij de directie scherp

a) Hoofdstuk IV § 11.

[1]) Cook a. o., A voyage to the pacific ocean, I, introduction, blz. XXXI vlgg., III, blz. 383 vlgg.

verweet. Eenige jaren later vielen de inlanders de nederzetting aan en zij moest worden opgebroken [1]).

Merkwaardig is, dat Dalrymple uitdrukkelijk betoogt, dat zijn opzet geen schending beduidde van het Hollandsche monopolie; want dat de Hollanders daar geen handel dreven. Het blijkt dus, dat het Britsche handelslichaam dit monopolie wenschte te eerbiedigen, waartoe de Hollanders zich op de traktaten beriepen. Later geeft Raffles te kennen, dat de Japansche factorij en alleenhandel als een onderhoorigheid van Batavia beschouwd moest worden en, dus opgevat, zou deze een onderdeel kunnen vormen van de bijzondere aanspraken der Nederlanders in de Oost-Aziatische eilandenwereld.

Aan den anderen kant moet het een groote compensatie zijn geweest, dat de Engelsch-Chineesche handel, kort na het begin van de 18e eeuw in Kanton gevestigd, zich zoo merkwaardig ontwikkelde. Deze was ook voor de Nederlanders spoedig veel winstgevender dan de Japansche en gaf bovendien het voordeel, dat ook daar vertier was in alle artikelen voor en uit Japan. De oorspronkelijke bedoeling van een nederzetting in Japan was geweest om in contact te komen met China, en hoe de Nederlandsche handel in eerstgenoemd land zelf verviel, wist de directie blijkbaar wel uit onderschepte documenten.

Hoe dit zij, de Company heeft pas ernstig weer aan directen handel met Japan gedacht sinds den oorlog, die het monopolie van haar Hollandsche zuster in den Archipel vernietigde en den tijd, toen de Chineesche handel weer meer moeilijkheden opleverde. Zij ontving n.l. in 1782 het voorstel om den Japanschen handel te hervatten van een persoon, „who appeared to have been well acquainted with the nature of the trade". Hij maakte een schema op voor een invoerlading uit Engeland en Indië en wees op de artikelen voor retour: koper en kamfer. Men zou misschien kunnen denken met een voorlooper van Wardenaar te doen te hebben, maar de naam bleef bij onderzoek der records van 1782 in het duister[2]).

De East India Company was blijkbaar weinig gunstig voor zulk een plan gestemd; het bleef rusten gedurende een tiental jaren.

[1]) Dalrymple, A plan for extending commerce of the East India Company, 1769.

[2]) Dit en het volgende uit: India Office, Home series miscell., vol. 400 (Early parliamentary papers). Een kort uittreksel, dat m.i. slechts een onvolledig denkbeeld geeft van het rapport, is gepubliceerd in Mittheilungen der Deutschen Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ost-Asiens, I, Heft 5, blz. 35.

Toen ging de drang tot hernieuwde overweging uit van het „Privy Council". Dit lichaam gaf opdracht aan een „Committee" voor advies in Indische handelszaken, om een rapport samen te stellen over „trade with China, Japan and Persia". De commissie behandelde de laatste gebieden afzonderlijk en grondde haar beschouwingen over Japan op het voorstel van 1782 maar ze kon geen contact krijgen met den auteur. Later kreeg ze nog gegevens over den Hollandschen handel in 1770 en 1775, maar klaagde voor de rest over schaarschheid van materiaal; zoodat ze met het oog op de soortgelijke uitvoerlading ook de invoerlading in beschouwing nam van een Hollandsch schip in 1664.

Als uitgangspunt moest de commissie krachtens haar opdracht door het Privy Council nemen alleen het belang van den Engelschen handel en industrie. Nu gaf het plan van 1782 slechts voor £ 8000 invoer uit Engeland naar Japan, daarentegen een uitvoer van £ 23000—30000 aan koper. Het voordeel, dat het eerste bracht aan de textielnijverheid, werd naar haar oordeel opgewogen door de drie maal grootere schade, die de Cornwall-kopermijnen leden door het laatste. Door dit alles, gevoegd bij de bijzondere voordeelen, die de Hollanders nog hadden (terwijl men aan hun handel de gegevens ontleende), kwam het committee tot de slotsom: „to think the trade with this island is more calculated for the commerce de l'Inde en Inde than for the sale of British manufacture and produce".

Bij deze opvatting sloot „the Court of Directors" der Company zich geheel aan (1792). De Japansche handel werd dus ook nu nog steeds overgelaten aan het particulier initiatief en in dien geest werden in 1793 naar Japan evenals naar omliggende streken, die de tocht van Cook c.s. nader had bekend gemaakt, licences afgegeven.

De Noord-Westkust van Amerika en verdere gedeelten van den Grooten Oceaan waren toen al het veld geweest voor de actie van John Meares en de door hem te Calcutta opgerichte handelsmaatschappij. Doordat de Spanjaarden zijn schepen in beslag namen, had zijn optreden groot gerucht gemaakt, maar in Japan heeft hij geen poging gewaagd, al heeft hij in een memorie op de mogelijkheid gewezen om daar te handelen [1]).

[1]) Meares, Voyages de la Chine et du coté Nord Est d'Amérique faits dans les années 1788 et '89 (uit het Engelsch), blz. 186, 190, 206.

Onafhankelijk van en zelfs eenigszins in strijd met de opvatting van het bestuur der East India Company stond nog de zending door de regeering van Macartney naar China eveneens in 1792. Uit zijn instructie [1]) blijkt, dat hij ook een brief meekreeg aan den „keizer van Japan" voor het geval hij daar op de kust mocht komen of het terwille van de markt in China wenschelijk mocht achten den Japanners gelegenheid te geven, met de Chineezen te concurreeren. Macartney gaf echter zijn reis naar Japan op, om slechts die maatregelen uit te voeren, die de meeste kans beloofden op tastbare voordeelen [2]).

§ 5. RUSLAND.

De Russisch-Japansche betrekkingen werden omstreeks het begin der 18e eeuw geopend en wel in omgekeerden zin als bij alle andere Europeesche landen; geen Russische schepen werden op de kust van Japan gedreven, maar Japanners spoelden aan in Kamtschatka, dat toen juist binnen de invloedsfeer van den Czaar was getrokken. De eerste was Denbei, die in 1702 naar Europeesch Rusland geroepen werd, de tweede Sanima in 1710. In 1729 vond de bemanning van twee gestrande Japansche jonken haar einde door een verraderlijken aanval van een hoofdman over 50, die later op het schavot kwam. De twee eenig overlevenden Soza en Gonza, tot slaven gemaakt, gingen later naar Petersburg *a*). Over hun werkzaamheid aan de Japansche school nog nader [3]).

De Russen zelf vestigden zich in 1713 op de Kurillen en hun pogingen van grooter opzet begonnen met de tweede Academische expeditie (1734—'41). Deze moest in een reeks van tochten het denkbeeld van Peter den Groote verwezenlijken, door den omtrek en het binnenland van Siberië nauwkeurig te leeren kennen. Hetgeen dus ook de zoogenaamde Noord-westelijke doorvaart omvatte. Omstreeks 1739 was het onderzoek van de kust en omliggende zee van het uiterste Noord-oosten aan de beurt. Behring, die ook vroegere ondernemingen geleid had, ging van Kamtschatka uit naar het Noorden en Oosten; zijn vroegere tocht-

a) Hoofdstuk IV, § 9.

[1]) Instructie, India Office, China, miscelleneous documents XX.

[2]) Robbins, Life of Macartney, blz. 176.

[3]) Berthold. Die geographische und historische Erforschung der Orients mit besonderer Berücksichtigung von Russischen Arbeiten, blz. 137 vlgg.; Müller, Russische Geschichte III, blz. 163 vlgg.

genooten Spangberg en Walton naar het Zuiden en Westen.

Beide laatstgenoemden bereikten elk afzonderlijk Japan en werden overal goed ontvangen. Maar zij konden zich voor de bewoners niet verstaanbaar maken noch zelf deze begrijpen. Zij wisten dus bij hun terugkomst niet op te geven, op welke plaatsen zij precies geweest waren. Daar zij echter het verschil in lengte tusschen Kamtschatka en Japan aan den dag brachten en dus hun opgaven niet klopten met de traditioneele opvattingen, werden ze nog eens terug gestuurd met een leerling van de Japansche school aan boord; zij zagen ditmaal de Japansche kust echter niet meer.

In dat land zelf had hun komst eveneens opschudding verwekt. Op Deshima hoorde men geruchten over 4 of 5, later wel 6 schepen; geldstukjes, schrifturen enz.; werden getoond en moesten uitgelegd worden, reeksen vragen over de „Muscoviters” en hun land beantwoord.

Naar aanleiding daarvan vonden de leiders van den Japanschen handel, Van der Waeyen c.s., het wenschelijk vóór hun vertrek uit Batavia (1740) meer kruit te vragen en bovendien nauwkeuriger instructies. Ze voorzagen, dat bij eene herhaling (die, gelijk gezegd, slechts bij toeval uitbleef) de Factorij in politieke verwikkelingen zou betrokken worden [1]).

Deze instructies zijn vooral van belang, omdat ze de algemeene gedragslijn aanwijzen, die de Compagnie ten deze haar dienaren voorschreef. Deze heeft toch gedurende ons tijdvak gegolden en moet, naar mij dunkt, ook later nog nagewerkt hebben. De Gouverneur-Generaal en Raden houden echter tal van slagen om den arm.

Er bleek uit, dat men de schepen liefst niet door de Japanners voor oorlogsdoeleinden moest laten gebruiken; maar dwongen dezen met geweld, dan behoefde daarvan alleen een bewijsstuk gevraagd. Wel mocht men hen ten deele met volk of amunitie bijstaan en was daartoe gebonden tegenover Spanjaarden en Portugeezen. Tegenover Moscovië en „andere natiën met dewelke vrede is”, moest het personeel afwachten wat de Japanners deden, en zich zoo mogelijk onzijdig houden. Het mocht b.v. zeggen, dat de Franschen Roomsch waren. Verzoeken om verderen steun moesten de ambtenaren zonder eenige toezegging naar Batavia overbrengen en zich alleen te weer stellen tegen wie hen aanviel.

[1]) „Aankomende Brieven”, 1740, bijlage en 1741. Het bericht van Schwartz in Archief Staten-Generaal, Rusland-Polen, 1749 Juni (Alg. Rijksarchief).

„Mediatie" streed met de maximen en ordres der Compagnie; trouwens de Japanners zouden die wel niet vragen, als zij een overeenkomst met de Russen wilden.

In de volgende jaren werd er nog nagepraat. De Bewindhebbers berichtten, dat Spangbergs tocht door den Resident der Staten te Petersburg, Schwartz, gerapporteerd was en ze stelden voor om een wel bemand en bewapend scheepje met wat koopmanschap naar die noordelijke zeeën op kondschap te zenden. Maar te Batavia kon daaraan niet gedacht worden te midden der Chineesche troebelen en op Deshima verklaarde men: het was hetzelfde vaarwater waar De Vries 100 jaar geleden voer en voordeel was er dus niet te halen.

Zoo bleven deze alsook nadere ontdekkingstochten der Russen verder uit. De regeering te Petersburg onttrok er verder haar aandacht aan en alleen het particulier initiatief bleef over. Dat gaf het aanzijn aan allerlei handelsondernemingen, die vooral de jacht op pelsdieren ten doel hadden; daarna werd tegen het eind van de 18e eeuw zelfs een soort algemeene compagnie gesticht.

Ook op de Kurillen werd een vrij levendige handel gedreven. De meest nabij Kamtschatka gelegen eilanden stonden onder Russischen invloed en werden gechristianiseerd.

Vandaar af werd een vrij levendige ruilhandel gedreven met de omgeving, ook met Yezo en de naastbijliggende eilanden. Zoo trof men in Kamtschatka Japansche artikelen, documenten en schipbreukelingen. Die eilanden bevonden zich in naam onder Japansche heerschappij, maar de band was vrij los.

De vorsten van Matsumae, die Yezo bestuurden, waren eigenlijk (tozama) daimyōs en er had een zekere kolonisatie van Japanners plaats. Vorst en kolonisten bevorderden den handel, waarbij rijst uit Hondo werd aangevoerd; eigen landbouw zou het land veel meer tot een onderdeel van het Tokugawa-régime maken. Nu het van het verkeer moest bestaan, bleef het (als Nagasaki) daar min of meer buiten; want tegen die rijst enz. werden visscherij-produkten uitgewisseld, die men betrok van de Ainō bevolking, die eigenlijk buiten het Japansche rijk stond maar toch onder Matsumae behoorde. In het Noorden was Japan dus maar half gesloten en bovendien weinig verdedigd [1]).

---

[1]) Takaoka Komao, Die innere Kolonisation Japans. Schmollers staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen, Bd. XXIII, blz. 7 vlgg.

Er was echter een stoot noodig om de eerste aanraking te brengen tusschen het aarzelend naderen der Russen en Japanners en van deze weer met de verkeerszeeën der westersche mogendheden. Die stoot kwam van een buitenstaander, de Poolsch-Hongaarsche Münchhausen figuur van Maurice August graaf Benyowski. Hem toch komt ongetwijfeld de eer toe, het eerst den weg Kamtschatka-Japan-Kanton over zee te hebben afgelegd en dat wel onder zeer merkwaardige omstandigheden. De graaf was gevangen genomen na de confederatie van Bar en door de Russen naar Siberië gezonden. Hij stookte blijkbaar een opstand aan op Kamtschatka en benutte de gelegenheid om met een vrij groot en gemengd gezelschap in een zich daar bevindend schip te ontsnappen. Hij landde in Japan en hield er zich eenigen tijd op; deed toen de Ryū-Kyū aan, verscheen in Kanton en kwam daarna op een Fransch schip naar Europa om vandaar in Franschen dienst naar Madagascar te vertrekken en op dat eiland en later weer in Europa een loopbaan vol afwisseling te volgen [1]).

Volgens het journaal van den graaf zou hij drie maal in Japan zijn geland. Het eerst in de baai van „Usilpatchar", waar zekere „koning", Ulikamhy regeerde. Bij dezen werden de tochtgenooten schitterend ontvangen. Men leverde hun rijkelijk provisie en water en er werden geschenken gewisseld; Benyowski en eenige metgezellen gingen aan land en verkeerden zeer familiaar aan het hof van Ulikamhy. Aanvankelijk was het moeilijk elkaar te verstaan, zoodat zelfs de snelschilders werden te hulp geroepen; een der tochtgenooten was wel op de Japansche school te Irkoetsk geweest, maar hij was bijna alles weer vergeten. Later kwam een bonze aan, die Hollandsch kende en als tolk diende. Deze laatste verzekerde, dat alleen Spaansche en Portugeesche Christenen geweerd werden, maar niet die van andere naties. Vervolgens kreeg Benyowski het aanbod om in Japan te blijven en een belangrijk commando in 's „keizers" legers te vervullen, doch dit sloeg hij af. De graaf verklaarde overigens alleen te gelooven aan één God, schepper van alle stervelingen, en dat wekte groote voldoening. Ulikamhy was bovendien blijkbaar verheugd nu eens een krijgsman in Japan te zien, want hij wist, dat de Hollanders slechts een klein handelsvolk waren, door een vorst voor geld verdedigd, en

[1]) Count Benyowski's Memoirs and travels, ed. Pasfield Oliver (Dryden, House memoirs, 1904, blz. 345—369).

kooplieden hadden, zeide hij, geen godsdienst dan den eigenbaat. Na den maaltijd ging men schijfschieten. Ulikamhy liet een paard opstellen en schoot het ineens dood. Hij was zoo verrukt, dat hij Benyowski elke gunst wilde toestaan, waarom deze zou vragen. De graaf verzocht daarop in Japan terug te mogen keeren om handel te drijven. Dit werd hem toegestaan en de „koning" verzocht bijzonder om pelswerk te willen aanvoeren. De eenige voorwaarde, die gesteld werd, was, dat geen christelijke boeken of priesters mochten worden meegebracht. Daarop kreeg Benyowski bij zijn vertrek een verlofbrief en een vlag om zich weer kenbaar te maken; een Japanner ging mee aan boord. Intusschen hadden de schepelingen reeds een zeer voordeeligen handel gedreven, zoodat zij, toen men weer onderweg was, hun leider vroegen nog eenmaal te mogen landen.

Dit geschiedde in het „koninkrijk Idzo". Daar werd hun evenwel, toen ze reeds aan wal waren, gelast zich weer in te schepen, want de Hollanders kwamen ook nooit uit zichzelf aan land. Maar de graaf weigerde hieraan gehoor te geven, voordat hij water en ververschingen had gekregen. Hij gaf daar ook een brief voor de Hollandsche opperhoofden af, met verzoek om een tolk en geleide naar „hun haven". Er werd verder wel eenige ruilhandel met booten gedreven, maar het wantrouwen en de bewaking der Japanners deden hier toch de vooruitzichten hopeloos schijnen.

De wind dreef hen een derde maal aan wal en nu in het „koninkrijk Touza". Daar vertoonden de Japanners zelfs wapens en kwam een commissaris de mannen als ongewenschte vreemdelingen gevangen nemen. Deze functionaris schrikte echter zoo van het kanongebulder, dat hem op het schip verwelkomde, dat hij flauw viel; hij had bovendien de onhandigheid zijn commissie af te geven. In één woord Benyowski triomfeerde weer, maar hij gaf toch verdere pogingen in Japan op en landde eerst weer op Takashima bij de Ryū-Kyū.

Het blijkt op het eerste gezicht, hoezeer de waarheid door den graaf wordt gestoffeerd uit zijn verbeelding. Vooral het verblijf in Usilpatchar bevat wel zeer veel, wat in strijd is met al hetgeen we weten over de toenmalige houding der Japanners tegenover vreemdelingen. En wat er wel plausibel in klinkt, kan misschien nog ten deele het resultaat zijn van eenige lectuur.

Nu hebben twee andere tochtgenooten ook een relaas van de

reis Kamtschatka-Japan-Kanton gegeven. Een van die beide verhalen is in het Russisch verschenen, het ander door een Nederlandsche publicatie bekend geworden. Ik heb alleen het tweede kunnen raadplegen [1]). Nu zouden volgens den bewerker der nieuwste uitgave van Benyowski's „Memoires" deze berichten de verhalen van den graaf voor een aanmerkelijk deel ontzenuwen en zijn voorstelling tegenspreken. B.v. noemt Benyowski als den tijd van zijn verblijf in Japan de dagen tusschen 28 Juli en 11 Augustus 1771 en de beide anderen zouden spreken van 9—12 Juli. Dit berust echter vermoedelijk op een vergissing; tenminste ik vond in het eene reisverhaal (dat van Hypoliet Stephanof) de data 9 Juli—22 Augustus, zoodat de afwijking minder groot is en alleen daarin bestaat, dat Benyowski het verblijf veel korter voorstelt, denkelijk, omdat hij nog andere avonturen heeft ingelascht.

Dit verschil in tijdsbepaling kunnen we echter beoordeelen op grond van nog andere gegevens. De graaf heeft blijkbaar niet één, maar meerdere brieven gericht aan de Hollandsche opperhoofden en die zijn nog in het factorijarchief te vinden [3]). Enkele van deze zijn gedagteekend 12 en 20 Juli, zoodat Benyowski zelf daarmede de chronologie van zijn verhaal heeft weersproken en dus blijkbaar eerder in het jaar in Japan is aangekomen, gelijk Stephanof aangeeft. Ook bij den datum van vertrek is er veel kans, dat Stephanof's opgave dichter bij de waarheid blijkt te zijn. Immers de laatste der genoemde brieven werden te Nagasaki begin October vertaald, terwijl die van 12 Juli daar 31 Augustus in bewerking was. Het laatste tijdverschil als norm genomen, moeten die brieven dus midden of eind Augustus geschreven zijn.

Stephanof's gegevens verdienen dus de aandacht, maar er wordt van zijn mededeelingen, zoover wij ze kennen, verder niets vermeld dan dat men die 6 weken in een haven heeft gelegen en dat er een schermutseling ontstond met de Japanners, „die het schip afliepen" [4]). Dat laatste herinnert aan Benyowski's verhaal over de derde landing.

In het factorijarchief komen bovendien plaatsen voor, welke misschien aansluiten bij hetgeen Benyowski's reisjournaal ver-

[1]) Bedenkingen over Tartarijen en Japan en de ontdekkingen der Russen, uit Verhandelingen Bataviaasch Genootschap, I, afdruk blz. 7.

[2]) Pasfield Oliver, a.w., Introduction, blz. XIII.

[3]) „Hoogduytse brieven" (no. 40.1548 G, Alg. Rijksarchief).

[4]) „Dagregister" en „Brieven", 1771 (Alg. Rijksarchief).

meldt over de tweede landing. De Japanners toonden zich daar wantrouwig over de kleeding der Kamtschadalen, en vonden, dat die er heel anders uitzag dan de Hollandsche dracht. Later werden van die kleedingstukken op Deshima vertoond en er vragen over gesteld.

Daarentegen blijkt uit de brieven, dat Benyowski geen Hollandsch kende; zijn schrijven werd ook door de tolken blijkbaar niet verstaan, m. i. een belangrijk argument tegen de juistheid van het verhaal over Ulikamhy.

Uit het archief blijkt ook, waar de tochtgenooten geland zijn, n.l. in het daimyaat Awa op Shikoku, en dit klopt met de breedteopgaven uit des graven journaal; de namen bij zijn tweede en derde landing vinden we in daaraan grenzende landschappen (Izo en Toza) terug.

Het verhaal over die laatste pogingen van Benyowski sluiten dus beter aan bij de overige bronnen en men zou misschien met deze weinige gegevens kunnen vermoeden, dat Benyowski zich voor Hollander heeft uitgegeven, dat hij smokkelhandel heeft gedreven en dat hij aldus met de Japansche autoriteiten in conflict kwam. Het verhaal over Ulikamhy moest blijkbaar de verklaring geven voor den zoogenaamden verlofsbrief om handel te drijven op Japan, dien hij later vertoonde en waaruit hij waarschijnlijk in Europa voordeel hoopte te slaan. Prof. Hoffmann heeft reeds uitgemaakt, dat dit stuk geen Japansch bevatte.

Wat de graaf wel gedaan heeft in Japan, dat is, naar zijn gewoonte, geïntrigeerd. Hij beweert zelf „de waarheid" (omineus woord in zijn mond) over de Hollanders verteld te hebben. Hij maakt echter in zijn missiven wel veel strijkages tegen de opperhoofden met „Excellenten" en „Hoch Wohlgebohrenen", terwijl hij gewaagt van de „aimable alliance" (?) tusschen zijn Keizer(-in?) en de Heeren Staten; en vervolgens spreekt hij kwaad van de Russen. Er zullen het volgend jaar schepen komen om Matsumae te veroveren. Er is reeds een vesting gebouwd op een der naburige Kurillen. Hij biedt aan, mondeling nog meer te vertellen in diep geheim. Het ergste was, dat de Hooge Regeering te Batavia dit, gelijk vermeld *a*), nog onderstreepte; een latere echo van zijn beweringen in het cabinet van zijn begunstiger Vergennes zal later nog besproken worden *b*).

a) Hoofdstuk III B § 20. *b*) Hoofdstuk IV § 11.

Benyowski verhaalt, dat de ons reeds bekende Stephanof in China tegen hem samenspande en zich begaf naar de Hollandsche factorij, die hem dadelijk naar Batavia liet brengen. Stephanof is inderdaad in die stad geweest en zijn zeer kort reisverhaal staat in de verhandelingen van het Genootschap aldaar. Evenwel blijkt hiervan niets uit het bericht van de Chineesche supercargas naar Batavia van 1771 [1]). Dit spreekt volkomen sympathiek over den graaf en vermeldt, dat „alle tochtgenooten op punt stonden onder Fransche vlag te vertrekken". Uit alles valt misschien af te leiden, dat Benyowski, na niets vernomen te hebben op zijn onthullingen, „een samenzwering" bij de Hollanders onderstelde.

Van 1771 af wordt de verschijning van vreemde schepen in Noord-Japan geleidelijk een meer gewoon verschijnsel: behalve Cook, la Pérouse en anderen, die geen verkeer met de Japanners hadden, werd ook op Deshima in 1780 nog een zaak gerapporteerd, waarbij dit wel het geval was geweest. Uit een er bij overgelegd document bleek, dat het weer Russen waren. Het kan een militair transport geweest zijn naar Kamtschatka, gelijk kapitein King (1779) er een vermeldt, of wel een koopvaarder-pelsjager. Ook de Engelsche privateers en de Compagnie van Meares bezochten deze streken; in de kaart kwam nu meer orde. De Russen organiseerden zelf een geheimen ontdekkingstocht onder den Engelschman Billings, wat overigens weinig opleverde [2]).

De belangen van de reeds vermelde Russische Compagnie op Amerika vroegen echter meer activiteit; zij wilde zoo mogelijk ook Japan binnen haar veld van werkzaamheid trekken. Haar woordvoerder bij de regeering te Petersburg was de „Academiker" Laxman, sedert 1780 in Siberië woonachtig en die daar Japanners ontmoet had. Zijn voorstel was om die gestrande visschers naar hun land terug te brengen en daar verlof tot handeldrijven te verwerven. Katharina hechtte er weinig aan, maar gaf toch haar toestemming. Laxman zelf werd met de leiding belast [3]).

Deze tocht van 1792, de eerste officieele vraag om handelsrelaties na 120 jaar gedaan, opende een nieuw tijdvak. Sadanobu's

---

[1]) Factorij-archief China. „Documenten 1771", Koloniaal archief no. 1670 (Alg. Rijksarchief).

[2]) Krusenstern, Reise um die Welt, Teil I, Einleitung, blz. IX vlgg.

[3]) Barthold, a.w., blz. 151 vlgg.

bewind liep toen teneinde *a*). Deze had echter krachtige maatregelen genomen, en de oostelijke, meest gevaarlijke, helft van Yedo aan het bewind van Matsumae onttrokken tot den aanleg van versterkingen aldaar [1]).

Nu men zich veiliger voelde, werd Laxman trots of misschien door zijn weinige praal en hofmanieren vrij gunstig ontvangen. Alleen werd hij voor handelsrelaties naar Nagasaki verwezen. Daar mocht eens per jaar een onbewapend Russisch schip komen. Intusschen zijn de teruggebrachte schipbreukelingen danig uitgevraagd naar de toestanden in Rusland [2]).

---

a) Hoofdstuk II § 8, § 19.
[1]) Takaoka Komao, a.w., blz. 11.
[2]) Krusenstern, a.w., I, blz. 3.

VIERDE HOOFDSTUK.

JAPAN VOOR EUROPA.

§ 1. ALGEMEENE TOESTAND, HOOFDSTROOMINGEN.

Bij het begin van ons tijdvak bestaat de literatuur over Japan in hoofdzaak uit [1]):

1e. werken uitgaande van de missie, over de geschiedenis en vooral over het treurig en bloedig einde van het Christendom in Japan, de martelaren;

2e. natuurkundige verhandelingen op biologisch en medisch gebied (de werken van Cleyer en ten Rhijne, Kaempfers Amoenitatum Exoticarum enz.);

3e. reisverhalen over de vaart van en naar het land, schipbreuken (Hamels schipbreuk van de Sperwer, Bogaerdt, die van de Arion).

De twee laatste waren de hoofdonderwerpen der Hollanders en buiten den handel, dien de Compagnie zooveel mogelijk geheim hield, ook dat, wat voornamelijk hun belangstelling trok. Wij mogen Kaempfers geschriften uit hoofde van zijn functie als chirurgijn op Deshima wel onder deze groep brengen.

De literatuur der missionarissen had haar wortels niet meer in recente waarneming, zij moest steeds weer terug op de oude werken en geschriften van meer dan zestig, zeventig jaar te voren. In sommige opzichten is op die oude werkzaamheid met kracht voortgebouwd; de eenige Japansche grammatica buiten het land zelf in dezen tijd is er het resultaat van, n.l. die van Melchior Oyanguren, „Acte de la langue du Japon" in Mexico 1738, later in het Duitsch en vandaar weer in het Fransch overgezet. Aan den anderen kant namen de lofredenen op de martelaren en aanklachten tegen hun Japansche beulen en Hollandsche belagers, gelijk de

[1]) Cordier, Bibliotheca Japonica, kol. 397 vlgg. Vele dezer daargenoemde werken heb ik in het Britsch Museum, de Bibliothèque Nationale en elders kunnen raadplegen.

voorstelling meer en meer werd, toch ook den vorm aan van louter literatuur. Het onderwerp blijkt zelfs geschikt voor Latijnsche verzen, gelijk een manuscript in het Britsch Museum bewijst [1]). Ik meende in de woorden, tot aanhitsing der Japanners gesproken..... „cruci selecto junge tigilla, pectora impulso transfige nocentia ferro", ook daar een uiting te hooren der vijanden, aan welke men de verdrijving der aanhangers van het Christendom steeds verweet: de Hollanders.

§ 2. PSALMANAZAR.

Die theologische polemiek heeft den stoot gegeven tot de reis van Sidoti en ook de sfeer gevormd, waarin de figuur van Psalmanazar opkwam, die eenerzijds de fantasie opriep van een Japan, dat zich leende voor alle voorstellingen en allegorieën; aan den anderen kant de totale onwetendheid in scherp daglicht stelde, waarin Europa toen over die eilanden aan de Oost-Aziatische kust, hun volken, heerschers, godsdienst en gebruiken verkeerde, en zoo de behoefte schiep aan beter voorlichting.

George Psalmanazar (N. F. B. de Rodes [2])) uit Provence afkomstig, leerling van een Jezuïtenschool, daarna avonturier en zwerver door geheel Europa in steeds andere travesti, gelijk er zoovelen waren in dezen tijd, vond het tooverwoord, dat van een berooid soldenier een geëerd en bekend persoon en auteur maakte.

In het Schotsche regiment, dat onder bevel van Sir George Land, bij het begin van den Spaanschen Successie-oorlog gelegerd was in de vesting Sluis, deed zich namelijk het ongewoon verschijnsel voor, dat een der manschappen, zich noemend George Psalmanazar, overigens normaal van uiterlijk, eer blond dan donker, nog „heiden" bleek te zijn overeenkomstig zijn afkomst: „Ja-

---

1) „Carrara, Poemata" (Britsch Museum, additional manuscripts, 22174). Een epistola „pro obtenenda Missione Japonica" in 400 elegische verzen van Pierre de Marque uit Lille verscheen reeds in 1643 (Cordier, a.w., kolom 406).

2) Zie de literatuur over Psalmanazar bij Cordier, a.w., kol. 407 vlgg., speciaal het aldaar genoemde artikel van Augustin Thierry: Les grandes mystifications litéraires XX, Psalmanazar ou le Japonais fantastique. (Le Figaro, Sup. litt. 31 août 1912); benevens het werk van Le Fèvre Deumier, George Psalmanazar, (Celebrités anglaises); benevens den 1en druk der „Historical and geographical description of Formosa", de strijdschriften in dialogen enz.; tenslotte zijn de Rodes' „Mémoires" ook voor dit gedeelte gebruikt. Beide bovengenoemde geschriften over dezen avonturier geven diens werkelijken naam als onbekend. Prof. Cordier geeft dien wel; de naam komt trouwens in Psalmanazars werken wel voor, al blijkt daar niet, dat het zijn eigen naam is.

panner van het eiland Formosa". Nadat een der beide regimentspredikanten hem te vergeefs had zoeken te bekeeren (hij bleek zijn man te staan in het dispuut) gelukte dit den ander voorspoedig. Deze, de Anglicaan William Junes, was in ongenade als veldprediker gezonden; een geruchtmakend feit was noodig om hem te rehabiliteeren. Gesneden van soortgelijk hout als de „Formosaan", doorzag hij dezen, ontmaskerde hem, won echter toen zijn vertrouwen. Junes heeft geen gering aandeel gehad in wat volgde. Psalmanazar, gewonnen voor de „Church of England", werd door zijn leeraar voorgesteld aan den bisschop van Londen en een merkwaardigheid voor de hooge kringen aldaar. Wonderbaarlijk waren de verhalen, die hij deed over zijn geboorteland: de menschen werden er over de 100 jaar oud, enz. enz. Wie in sommige opzichten aan hem twijfelde, kon dezen „Japanner" voor aller oog rauw vleesch zien eten met gekookte boomwortels en vlot zien schrijven in een schrift, dat niemand kon lezen en waarin hij den Anglicaanschen cathechismus vertaalde. Hij werd een geëerd man, kreeg uitnoodigingen en jaargelden en studeerde een half jaar te Oxford om zich voor te bereiden tot de bekeering van heel zijn vaderland.

De tegenspraak van een uit het Oosten gekomen missionaris, die o.a. meende, dat Formosa aan China behoorde, vernietigde Psalmanazar door het verhaal, dat er jaarlijks in zijn land 18000 jongelingen geofferd werden, dat men er huizen van goud bouwde; en daar de pater van dat alles niets wist, bleek, dat hij George's geboorteland, het eigenlijke Formosa niet kende! Dit was ook het voornaamste argument, als men de mededeelingen van Hollanders, die er toch geweest waren, tegen hem uitspeelde. Die Hollanders waren nooit ergens anders geweest dan op Tyowan en dat was heel iets anders dan het eigenlijke Formosa.

In dien geest voerde hij ook zijn schriftelijke polemieken, nadat in 1704 zijn „Historical and geographical description of Formosa" was verschenen, zoogenaamd door hem in het Latijn opgesteld en in het Engelsch vertaald; van daar ging het geschrift over in tal van talen (Fransch, Duitsch, Nederlandsch) en drukken. Psalmanazar versmaadde echter toch niet hiertoe druk gebruik te maken van de mededeelingen dier Hollanders, Candidius en Varenius [1]),

[1]) Hij kende onze taal niet, maar raadpleegde Candidius blijkbaar in de editie van Churchills collection of voyages and travels, 1704 verschenen (vol. I, blz. 503). Varenius' Descriptio regni Japoniae et Siam verscheen oorspronkelijk in het Latijn.

die hij met zijn eigen al eenmaal vertelde verhalen handig dooreenwerkte. Bovendien voegde hij er nog bij een gedeelte over het Christendom in Japan, een dankbaar onderwerp om zoowel Jezuieten als Hollanders in een ongunstig licht te stellen. Van de eersten worden allerlei intrigues verhaald, o.a. dat ze, vermomd, nog steeds in Japan wisten binnen te dringen, van de laatsten, dat ze het beeldtrappen (Iefumi) hadden ingesteld en zelf beoefenden.

§ 3. UITVLOEISELS VAN PSALMANAZAR. PHANTASIE EN ONDERZOEK. SWIFT EN KAEMPFER.

Langzamerhand verloor Psalmanazar aanhang en crediet, maar zijn optreden heeft mee den stoot gegeven tot twee andere publicaties van duurzamer belang dan de zijne.

Bedoeld wordt een dichtwerk, spelend in een zuivere fantasiewereld, waarin, zonder overgang, het tooneel ineens verplaatst wordt naar Japan en onder de Hollanders aldaar. Ik heb het oog op de derde reis uit Gulliver's travels.

Nu is het bekend, dat voor dit meesterwerk zeer waarschijnlijk van verschillende bronnen is gebruik gemaakt (de ,,Voyages comiques" van Cyrano de Bergerac, Rabelais' ,,Gargantua", More's ,,Utopia", eenige zoogenaamde politieke romans, de beschrijving van een storm in een magazijn worden daarbij genoemd [1]). Bij sommige van deze sluit Swift zich zeer nauw aan. Dus mogen we ook wel veronderstellen, dat hij ook voor zijn paragraaf over Japan andere werken heeft geraadpleegd. Hiervoor komt het verhaal van Psalmanazar in aanmerking, maar, naar den tekst te oordeelen, staat Swift's geschiedenis van Gulliver (die niet op het kruisbeeld wil trappen, terwijl de Hollanders dat wel doen), dunkt mij, haast nog dichter bij een plaats uit zekere reisbeschrijving van Gemelli Carreri, die misschien de gemeenschappelijke bron voor beiden is geweest [2]). Maar zijn aandacht zal toch wel op dit onderwerp gericht zijn door den pseudo-Formosaan.

---

[1]) ,,Gulliver's travels", editie Bell & Sons VII, bewerkt door Venicroft Denis.
Hönncher, Quellen zur ,,Gullivers travels" (Anglia V, blz. 397 vlgg.).
Borkowsky, ,, ,, ,, ,, (Idem XV, blz. 345 vlgg.).
Bij een kort onderzoek in de rijke literatuur over Swift, welke het Britsch Museum bevat, heb ik geen enkele toelichting kunnen vinden op het gedeelte van ,,Gullivers travels", dat in Japan speelt. Ik geef dus deze hypothese voor wat ze is.

[2]) Geciteerd bij van Haren, Van Japan met betrekking tot het Christendom, blz. 81. Dit werk wordt door Cordier, a.w., niet genoemd en ik heb het ook niet kunnen vinden.

In den tijd van Psalmanazar's eerste optreden en grootste vermaardheid immers verkeerde Swift in diezelfde kringen, waarin diens verschijnen het meest besproken werd. Ook hij was een dienaar en soms een voorvechter van de High Church. Zijn „Laputa" was een persiflage op de „Royal Society", en die „Royal Society" had zich ook met den pseudo-Japanner ingelaten. De Secretaris, dr. Sloane, had hem aan zijn tafel genoodigd. Zoo is dit hoofdstukje over Japan een waardige epiloog op deze bittere satyre over die westersche wetenschap en vooruitgang, die het zoo ver meende gebracht te hebben, maar die, in vergelijking met de oudheid, naar Swift's meening nog niets beteekenende en in weerwil waarvan door de Hollanders om handelswinst zelfs het Christendom verzaakt werd *a*).

Dit is de beroemdste doch slechts één van de allegorieën, waarbij de naam Japan — een land, dat destijds als wit vlak willekeurig beschreven kon worden — zóó gebruikt werd, dat alleen de naam nog behouden bleef; aldus in de aan Swift zelf toegeschreven: „Relation of the Court of Japan" [1]), waar voor „Japan" steeds Engeland moet gelezen worden en voor „the emperor" en zijn minister, George I (of II) en Walpole.

In dienzelfden geest vallen:

„Man unmasked, wonderfull discovery in the island of Japan", written in the Japonise language by the spirit of contradiction, etc., Londen 1706 (de tijd van Psalmanazar). De hoofdpersoon is zekere Sir Neverbegode, een soort Faustfiguur, die door de„ spirit of contradiction" wordt rondgeleid.

„Voyages philosophiques au Japon" ou „conférences Anglo-Franco-Bataves" (de Hollander treedt als verteller op), motto: „ridendo dicere verum", Paris 1788. Beide laatstgenoemde geschriften zijn in het Britsch Museum te Londen.

Doch toen „Gulliver's travels" verscheen, was reeds het werk in voorbereiding, waarmee Sloane alles dubbel vergoedde: de opsporing der handschriften van Kaempfer en de vertaling en uitgave van diens „History of Japan" (1727). De auteur zelf was na een druk leven en veel moeilijkheden in de laatste jaren (een

a) Zie hoofdstuk I § 6.

[1]) The proseworks of Jonathan Swift, Bell and Sons, vol. VIII, edited by Temple Scott, blz. 382 vlgg.

ongelukkig huwelijk) [1]) overleden zonder zijn handschriften uitgegeven te hebben, behalve dan de ,,Amoenitatum Exoticarum.....''

In de Rodes zelf voltrok zich het volgend jaar (1728) door een ziekte een algeheelen omkeer. Hij werd ernstig, ging studeeren, stelde in een expres geschreven artikel zijn Formosa-comedie aan de kaak [2]), werd een bekwaam oriëntalist en leefde voor zijn werk, dat o.a. een groot deel omvatte van de ,,Universal History'', naar het schijnt, echter niet de gedeelten over Japan en het verre Oosten. De schrijver van deze afdeeling gebruikte, behalve voor den godsdienst, Kaempfer als hoofdbron.

§4. INVLOED VAN KAEMPFER, ANDERE GESCHRIFTEN OVER JAPAN.

In tal van algemeene verhandelingen, beschrijvingen, geschiedenissen is dus het rijke materiaal van den dokter van Lemgo verwerkt. ,,The history of Japan'' heeft den stoot ertoe gegeven, dat men van de zijde der Jezuieten nog eens een breed-opgevat werk heeft laten verschijnen, n.l. dat van Charlevoix [3]). Deze vermeldt uitdrukkelijk, dat Kaempfer's werk aanleiding gaf tot het schrijven van het zijne; hij heeft er dan ook veel gebruik van gemaakt, terwijl ook zijn oordeel over de Hollanders tamelijk gunstig uitviel.

Een tweede schrijver, die Kaempfer als bron aanhaalt, komt uit geheel anderen kring, n.l. Montesquieu [4]), die in zijn ,,Esprit des lois'' de overgroote strengheid der Japansche wetten schildert en betoogt, dat deze juist hun zwakheid uitmaakt, daar ze de wilde natuur van het volk versterkten. Hij acht die soort wetten strijdig met de rede en verklaart ze uit het feit, dat de Japansche godsdienst geen uitzicht zou geven op straf en belooning hiernamaals. Tevens verwerpt hij het beperkt handelssysteem der Japanners; het zou hun niets dan nadeel brengen.

§ 5. VOLTAIRE.

Doch er waren onder zijn geestverwanten ook, die het hierin niet met hem eens waren. Reeds tijdens Psalmanazar hadden de deïsten de verdediging van Japan op zich genomen. Zij beschouwden

[1]) Allgemeine Historie der Reisen zu Wasser und zu Lande, IIer Band, Leipzig 1753, caput XXXVI, blz. 501—551.

[2]) In Emmanuel Bowen's Complete System of Geography, artikel Formosa.

[3]) Histoire et description générale du Japon par le père Charlevoix de la Compagnie de Jésus, Paris 1736. De auteur was al bekend door een ,,Histoire du Christianisme dans l'empire du Japon''.

[4]) Montesquieu, Esprit des lois, livre VI, c. 13; zie ook ook c. 18; livre XII, c. 15, 17 etc.

China en andere Oostersche landen als steunpunten voor hun leer *a*).

In zijn kritiek op den „Esprit des lois" betoogt Voltaire, dat Montesquieu nog al eens verhalen van twijfelachtige herkomst aanhaalt teneinde de ongehoordheid der Japansche straffen te bewijzen, en zich dus niet hield aan soliede bronnen, gelijk Kaempfer, dien Voltaire zelf in zijn „Essai sur les moeurs et esprits des nations", „véridique et savant" en op een andere plaats nog „judicieux" noemt. Kaempfer nu had gezegd, dat in Japan altijd gewetensvrijheid heerschte; tevens had 't Confucianisme er invloed, en leidde de geesten af van het gezag der priesters. Overigens vond Voltaire, dat „lois, culte et moeurs ne tiennent rien de la Chine". Zijn theorie was, naar het schijnt, ongeveer, dat die Aziatische landen de zeer oude en oorspronkelijke beschaving nog bezitten, terwijl die van Europa door slechte invloeden bedorven was.

Alle volken zouden n.l. bijna gelijksoortige „esprit" en „raison" hebben. Met rassenverschillen laat hij zich niet in en hij vergelijkt aldus de Japanners met de Engelschen. De christenvervolging beschouwt Voltaire dan ook als ingegeven door „raison d'état"; wat echter de houding der Hollanders daartegenover aangaat (Koekebacker tegenover den Arima-opstand, het beeldtrappen), daaromtrent herhaalt de verlichte auteur vele beschuldigingen der Jezuieten en van Psalmanazar en Swift zonder zich blijkbaar overtuigd te hebben, of b.v. Kaempfer dat wel bevestigde. Ook het mislukken der poging van Colbert wordt eveneens den Hollanders verweten [1]).

Schrijvers als Montesquieu en Voltaire hebben ongetwijfeld invloed geoefend en kunnen bovendien als een barometer der publieke meening gelden. Uit hun geschriften blijkt, dat de literatuur der missionarissen een zeer sterken indruk heeft gemaakt, en dat ook de verhalen, door fantasie ingegeven, hun werking hebben gedaan.

Deze invloeden hebben veroorzaakt, dat men China en Japan ten deele als saamhoorige, ja als identieke begrippen ging beschouwen, zoodat een vliegend blaadje spreekt van: „un tremble-

a) Hoofdstuk I § 6

[1]) Voltaire, Commentaire sur l'Esprit des lois, ch. XLVI; Essay sur les moeurs et esprits des nations, c. CXLII, CXCVI, Oeuvres, edition Renouard, XXVI, blz. 386 en XV, blz. 26; XVI, blz. 323. Hoe sterk de legende van het beeldtrappen der Hollanders is, blijkt uit een lezing voor de Société Franco-Japonnaise in 1906, waar ze zonder tegenspraak herhaald werd.

ment de terre au Japon", waarmee een aardbeving in de stad Macao bedoeld wordt. We zullen dit bij de opvatting omtrent Oostersche kunst weer ontmoeten.

Bovendien bleek, dat er van de beschuldigingen der geestelijken, die men ook bij Swift las, wel een en ander was blijven hangen. Deze indruk, gevoegd bij dien van Kaempfer's beschrijving der vele beperkingen op Deshima, deed bij de Hollanders algeheelen onwil en onmacht veronderstellen om ook maar iets van Japan bekend te maken, zoodat de dokter van Lemgo geheel op zichzelf zou staan.

§ 6. HOLLANDSCHE BOEKEN. VAN HAREN, INVLOED VAN VOLTAIRE.

Dat er nog andere en nieuwe geschriften zouden zijn, die als bron konden dienst doen, schijnt den meesten ontgaan te zijn. Ook het niet zeer belangrijke stukje bij Hamilton [1]) en de Hollandsche vertaling van Salmons „Modern History", die door van Gogh naar schriftelijke en mondelinge gegevens van een oud-ambtenaar uit Deshima vermeerderd was [2]), schijnen geen van beide veel gebruikt te zijn. Nog minder bekend was in het buitenland het groote werk van Valentijn, dat zelfs nooit vertaald schijnt geweest te zijn; over Japan brengt dit n.l. een rijken oogst van excerpten uit de Compagnie's archieven [3]).

Het boek van Valentijn nu leverde materiaal, dat als grondslag diende voor het apologetisch werkje van den dichter-staatsman, Onno Zwier van Haren *a*): „Van Japan met betrekking tot de Hollandse natie en de Christelijke godsdienst", ook in Fransche bewerking verschenen [4]). Het beoogde vermoedelijk in Frankrijk indruk te maken. Bovendien is het geschreven onmiddellijk na zijn „Willem I", een Fransch klassiek treurspel in den geest van

a) Zie hoofdstuk I § 5.

[1]) Hamiltons' New account of the East-Indies, II, ch. CIV, blz. 291: Japan, Formosa etc.

[2]) Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige Staat van alle volkeren, eerst in het Engelsch beschreven door Th. Salmon, later „vertaelt en merkelijk vermeerdert" door M. van Gogh, deel I, blz. 319—441.

[3]) Valentijn, Oud en Nieuw Oost-Indië, V, 2e stuk, bijzondere zaken over Japan blz. 1—166; de handelszaken hfdst. III, blz. 34 vlgg.; Sidoti en de vijf zwervers hfst. XV, blz. 154 vlgg.

[4]) Van Japan met betrekking tot de Hollandse Natie en de christelijke godsdienst door Onno Zwier van Haren, Zwolle 1775, reeds vroeger voltooid; vgl. Kalff, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, V. De Fransche bewerking heet: „Recherches historiques sur l'état de la religion chrétienne au Japon".

Voltaire [1]). Nu blijkt inderdaad, dat de beschuldigingen, welke van Haren behandelt, ook door Voltaire zijn vermeld, namelijk: 1. de Hollanders waren oorzaak van, en 2. leenden de hand bij de Christenvervolging; 3. zij verklaarden geen Christenen te wezen; 4. zij namen zelf aan het beeldtrappen deel. De „raison d'état" als oorzaak voor de Christenvervolging neemt ook hij, in overeenstemming met Voltaire, aan. Bovendien kon van Haren uit Valentijn's beschrijving der komst van de zes zwervelingen in 1704 en van Sidoti in 1709 concludeeren, dat de behandeling der Christenen in Japan vrij wat minder streng was geworden. Hieruit deduceerde hij een geheim voortbestaan van het Christendom, hetgeen een kern van waarheid bevatte, doch overdreven wordt voorgesteld. Ook stelden die feiten het optreden der Hollanders in gunstiger licht.

Eenigszins verfranscht in zijn denken en sterk vaderlandsch gezind zag de Friesche edelman deels met verachting neer op den „Westphalinger" Kaempfer, hoewel hij diens talent ten volle erkent. Dezen kan hij speciaal niet vergeven het aanhalen van den regel „Quid non morsalia pectora cogis auri sacra fames" in toepassing op de Compagnie, vooral omdat velen het naciteerden. Van Haren schijnt dan ook de eerste geweest te zijn, die Kaempfer er een verwijt van maakt, dat hij pronkt met geleende veeren. Dit betreft het aandeel, dat de Gouverneur-Generaal Camphuis gehad heeft in de „Geschichte Japans". Deze was zelf als opperhoofd (±1670) daar geweest, was een groot liefhebber van al wat Japan betrof, had 20 jaar materiaal over dat land verzameld, zond Kaempfer, wiens talent hij ontdekte, derwaarts, en stelde dezen zijn eigen gegevens ter beschikking, gelijk aan Valentijn zijn geschiedenis van Batavia. Aldus van Haren, die het uit de mond van Van Imhoff had [2]). De beschuldiging, dat dit in de inleiding

---

1) Van Vloten, Willem en Onno Zwier van Haren, blz. 328.

2) Onno Zwier van Haren, Proeve op de levensbeschrijving der Nederlandsche doorluchtige mannen, behelzende het leven van Johannes Camphuis, blz. 63 vlgg. Nachod heeft, a.w., blz. 407 vlgg., reeds terloops hierop gewezen. Dat Kaempfer althans betreffende den Hollandschen handel veel uit de aanteekeningen van Camphuis moet geput hebben, neemt ook Nachod (blz. 368) blijkbaar aan. Een onderzoek in de op het Britsch Museum berustende handschriften leverde geen nieuws omtrent het aandeel van Camphuis in dit werk; behalve het uitgegeven gedeelte is er over Japan niets anders dan twee bundels aanteekeningen (Collectanea) in alle richtingen op de bladzijden over en door elkaar gezet en in een wonderlijk mengelmoes van Nederlandsch, Duitsch, Latijn en Japansch vervat. Ik kreeg echter wel den indruk, dat hier lang niet alle gegevens, welke Kaempfer ter beschikking hebben gestaan, bijeen zijn.

van Kaempfer's werk opzettelijk verzwegen zou zijn, is echter ongegrond, daar de dokter niet zelf die inleiding geschreven heeft. Immers al de uitgaven zijn na zijn dood verschenen en pas in 1773 kwam de eerste uit, die letterlijk een (tweede) oorspronkelijk handschrift volgde, bewerkt door B. Dohm te Lemgo.

Eveneens bij Voltaire sloot zich aan het werk van een zekeren le Jeune [1]), die Japan wilde behandelen in denzelfden zin als zijn voorganger het China gedaan had. Ook hij vergelijkt Japan en Engeland en de breuk tusschen Ieyasu en de Christelijke missie met die van Hendrik VIII en de Katholieke kerk. Doch vooral merkwaardig is zijn boek, omdat hij een der eersten was, die profiteerde van de nieuwe berichten, tegen het eind van ons tijdperk over Japan verschenen.

§ 7. THUNBERG.

Carl Peter Thunberg *a*), een leerling van Linnaeus *b*) en veelbelovend adept der hoogeschool te Upsala, kwam evenals zijn leermeester in 1770 in de Republiek. Op initiatief van den hoogleeraar A. Burman verschaften eenige liefhebbers van planten te Amsterdam hem fondsen en aanbevelingen om een reis te maken vooral naar Japan, van waar men nog geen enkele plant bezat. Wel waren er een aantal afbeeldingen gepubliceerd en ook in een handschrift van Nicolaas Witsen te vinden [2]), maar men verlangde meer. Zijn zending viel dus in den geest van de belangstelling voor natuuronderzoek, die bij de Hollanders op den voorgrond stond. Na een verblijf aan de Kaap om goed Nederlandsch te leeren, ging hij in Compagnie's dienst derwaarts. Het is bekend, hoe belangrijke resultaten dat opleverd; de tuinen werden met veel Japansche gewassen gesierd, die in Europa een groote toekomst bleken te hebben. Van belang waren daarenboven de eerste thermometrische opnemingen, die hij in Japan verrichtte, en die hij in de Haarlemsche Societeit van Wetenschappen publiceerde. In tal van wetenschappelijke lichamen en periodieken heeft hij ook overi-

---

a) Zie hoofdstuk V § 6*c* en § 7. *b*) Hoofdstuk I § 7*c*.

[1]) Le Jeune, Observations critiques et philosophiques sur le Japon et sur les Japonnais, Amsterdam-Paris, 1780 (exemplaar in de Bibliothèque Nationale).

[2]) „Plants of Japan in their propre colours" Britsch Museum, Sloane manuscripts 5018. Zie ook „Icones plantarum" van Kaempfer, uitgegeven Londen 1794. Een ouder boekje op dat gebied is geheeten: „Der Orientalische, Indianische Kunst- und Lustgärtner" door den hoftuinman van August den Sterke. Leipzig 1694.

gens zijn bevindingen in het licht gegeven; de eerste beschrijvingen van land en volk kwamen in de Londensche „Society" en in de „Philosophical transactions" (1780), ook in het Hollandsch, in de Nieuwe Nederlandsche Bibliotheek (deel I blz. 309). De meest uitgebreide samenvatting zijner resultaten gaf hij in de „Flora Japonica" (1784) en in de „Resa uti Europa, Africa, Asia" (Upsala 1788—'92). Behalve zijn beschrijving der Factorij en die van de reis naar Yedo (de laatste zeer beroemd geworden) gaf hij in dit werk (deel IV) een korte schets van natuur en menschen, muntwezen, regeering, wapens, godsdienst tijdrekening, dranken, feesten, wetenschap, politiek, medicijnen en vooral van den landbouw, en bovendien iets over de taal, met een vrij uitgebreide woordenlijst. Bij de terugkomst in zijn land is hij met eer overladen, werd spoedig hoogleeraar en later de opvolger van zijn leermeester[1]). Het is merkwaardig, hoe snel tijdens en na zijn publicaties het aantal werken toeneemt met afbeeldingen van Japansche gewassen en besprekingen over de wijze, hoe ze te krijgen en te behandelen. Dit stond in verband met de later te bespreken Oostersche tuinarchitectuur.

§ 8. DE HOUDING DER GEWONE FACTORIJ-AMBTENAREN. ISAAC TITSINGH.

Thunberg's reis was dus het gevolg van den drang in patria naar beter inlichting. Herhaaldelijk hadden de „Heeren Zeventien" dan ook de ambtenaren der Factorij aangespoord om de taal te leeren en kennis te verzamelen. Zij zonden zelfs een oud Spaansch-Latijnsch-Japansch woordenboek van Collado, waarover later meer *a*). De ambtenaren beriepen zich echter steeds op de bestaande bepalingen, waardoor hun dat uiterst moeilijk, zoo niet onmogelijk werd gemaakt. Hierin kwam nu verandering en Isaac Titsingh, die het werk, door Thunberg begonnen, als het ware weer opnam, heeft dat in gebreke blijven grootendeels aan gemis van aanleg en ijver toegeschreven en gewezen op het nut van opper-

---

a) Hoofdstuk V § 5.

[1]) C. P. Thunberg, Resa uti Europa, Africa, Asia forrattad 1770—'79, deel I—IV. De bijzonderheden over het tot stand komen der reis en een lijst van andere werken van den auteur met opgave der geleerde genootschappen, met welke hij in contact stond, vindt men in deel I: „Förtal" en „Holland"; de beschrijving van en beschouwing over Japan vindt men in deel III en IV (blz. 1—125).

hoofden, die nog andere kennis hadden dan alleen van den handel [1]). Echter waren hem de omstandigheden, evenals op handelsgebied, wel zeer gunstig, daar hij de Hollandsche beweging in volle kracht aantrof *a*).

Zijn optreden als opperhoofd is reeds behandeld *b*). Daarbij is gebleken, dat Titsingh het jaar 1782 in Japan overbleef, zonder dat er een schip aankwam. Hij gebruikte dien tijd om in oogluikend toegestane en niet gecontroleerde briefwisseling te treden met eenige daimyōs en hooge ambtenaren, die Hollandsch kenden. Ook na zijn vertrek zette hij die briefwisseling nog lang voort. Hij verkreeg op deze wijze tal van inlichtingen; bovendien leerde hijzelf Japansch; en dat niet alleen spreken, maar hij zette zich zelfs met behulp der tolken en later met die van Chineezen tot het vertalen van allerlei geschriften.

Het voornaamste, door hem meegebracht, bewerkt en later uitgegeven, bestond dan ook in vertalingen en compilaties naar in het Japansch geschreven bronnen. Daarbij is zijn hoofdgebied niet de natuurwetenschap, maar ethnologie en geschiedenis, verhandelingen over huwelijks- en begrafenisgebruiken, „het poeder dosia" (dosha), karakter der Japansche poëzie en een lijst van de jaarlijksche feesten, verder zijn aanteekeningen over de shōguns, benevens de annalen, „Nihon o dai ichiran", uitgegeven en algemeen bekend [2]). Daarenboven bevatten zijn handschriften nog materiaal over de afstamming der Japanners, hun oudste geschiedenis in verband met hun tijdrekening, hun kalender, feesten en hofceremonieel, de dairies (keizers), lijsten van het ambtelijk personeel en de daimyōs, de acupunctuur, beschrijving van Yezo, benevens een uitvoerige lijst van Hollandsche-Japansche-Ainowoorden [3]).

a) Hoofdstuk V § 10 en § 11 en § 12. *b*) Hoofdstuk III B § 21, 22.

[1]) Titsingh's aanteekeningen bij de patriasche „Generale Missive" 1784, (Secrete Missive 1785, Alg. Rijksarchief; vergelijk het uittreksel uit de „Resolutiën van Gouverneur-Generaal en Raden", 26 Augustus 1785, reeds afgedrukt bij Van der Chijs, Plakaatboek X, blz. 802 vlgg.

[2]) Nepheu, Les cérémonies usitées au Japon pour les mariages et les funérailles; de Remusat, Mémoires et anecdotes sur la dynastie règnante des shōguns, beide in Engelsche en vandaar weer in Nederlandsche vertaling gecombineerd. De „Nippon odai itchiran" door Klapfroth, Cordier, a.w., blz. 448 vlgg.

[3]) Titsingh's manuscripten Britsch Museum, add. mss. 9390—9399, 18097—18100; handschrift Bibliotheek Koninklijke Academie van Wetenschappen; een afschrift nog in de Leidsche Universiteits-Bibliotheek, no. 2102, benevens een „verslag van Chineesche reis. Een „Advertisement sur la publication des manuscrits de M. Titsingh" in de Cérémonies en in de Nouveaux Mélanges Asiatiques I, blz. 266.

Van dit alles heeft slechts een gedeelte het licht gezien en dan nog in vertaling. De eerste Fransche uitgever, Nepheu [1]), vermeldde uitdrukkelijk, dat Titsingh een verlokkelijk aanbod van f 250.000 weigerde, hem door de Engelschen in Bengalen voor zijn handschriften gedaan, en dat hij ook fragmenten zond naar de Academie in Parijs, maar ook het aanbod van deze om ze uit te geven, weigerde. Hij stond te Parijs in correspondentie met de Guines, die sommige brieven plaatste in het „Journal des Savants” en schijnt aan de Bibliothèque Royale een Japansche encyclopedie te hebben geschonken. Andere exemplaren van zijn handschriften gingen, wegens zeerisico, naar William Marsden in Engeland, maar de eigenlijke waren toch bestemd voor zijn broer, die ze zou laten uitgeven. De Leidsche hoogleeraar Schultens en de substituut-griffier bij het Hof van Holland, Royer (de eenige, die hier toen aan het Chineesch deed) hebben zich met de uitgave van zijn verhandeling over de tijdrekening bezig gehouden, maar zonder resultaat, mede tengevolge van de moeilijkheid van het weergeven der Chineesche karakters, waarvan Titsingh zelf oordeelde, dat ze er onmisbaar bij waren.

Een zware slag was voor hem het overlijden van zijn broeder, die al zijn zaken hier te lande behartigde; ook daarna hield hij nog aan het denkbeeld vast, dat een Nederlandsche uitgave moest voorgaan; hij keerde daarop, na zijn gezantschap in China, spoedig terug, maar door de ongunstige tijden, door geschil met het Oost-Indisch bestuur, later door zijn zwervend leven is er ook verder niets meer van de uitgave gekomen tot zijn dood (1812) te Parijs, waar hij zich in 1801 had gevestigd en hard aan zijn vertalingen werkte.

Hij schijnt in 1805 nog eenige hoop gehad te hebben, maar de uitgevers stelden te hooge eischen [2]). Eerst na zijn dood en toen in het Fransch, volgde de uitgave van enkele gedeelten door zekeren Nepheu, die zijn handschriften verworven had. Deze zijn later in handen van Klaproth gekomen, die een vertaling van de „Nihon o dai ichiran” van Hayashi Shunzai (de zoon van Razan) en enkele andere stukken, door Titsingh bewerkt, uitgaf.

Met de bibliotheek van den laatstgemelden bezitter verkocht,

---

[1]) Cérémonies usitées, Introduction.

[2]) Auctie Frederik Muller, L'art Japonnais (verzameling Dr. J. Titsingh 1893). Zie ook een lijst van artikelen door Titsingh meegebracht achter die der hoofdstukken in de Cérémonies.

werden de handschriften sedert her en der verspreid. Onderzoek te Parijs dienaangaande bleef zonder resultaat. Een aanmerkelijk deel van de verzameling Klapfroth en ook de zendingen aan Marsden liggen in het Britsch Museum. Eén groot manuscript, bevattende „chronologie der Chineezen", benevens vele andere stukken, kwam in 1807 terecht bij het Koninklijk Instituut (dat de uitgave nog overwogen heeft) en bevindt zich in de Bibliotheek van de „Koninklijke Academie van Wetenschappen". Sinds kort berust zijn verslag van de zending naar China in de Universiteits-Bibliotheek te Leiden.

Evenzoo ging het met zijn overige collecties, w. o. schilderkunst, kaarten, enz. (zie over die laatste hierachter). Een gedeelte werd geveild in 1893, in een door de familie later aangevulde collectie, zoodat niet zeker meer te onderscheiden is, wat van den grondlegger afkomstig was [1]).

De werkzaamheid van Thunberg en Titsingh deed zich ook gevoelen in de eerste jaargangen der „Verhandelingen van 't Bataviaansch genootschap", waar Japan herhaaldelijk aan de orde is. Aldus komt onder de tijdrekening der Aziatische volken ook de Japansche ter sprake (deel I, 1779, blz. 91). Van Kaempfer's tijd af wordt een aanvullingslijst gegeven van Mikados en Shōguns tot op 1778.

In dit artikel, evenals in de vergelijkende meteorologische waarnemingen te Nagasaki, Batavia en aan de Kaap, een bekroonde prijsvraag, meen ik de hand van Thunberg te speuren (deel I, blz. 71, blz. 85). In den derden jaargang (1781) komt Titsingh zelf aan het woord met een kleine verhandeling over bereiding van saki en soya. Vermoedelijk ook op grond van berichten van hem afkomstig publiceert de Raad van Indië en leider van het genootschap, Radermacher, een uitvoerig stuk over het muntwezen in Japan en een lijst van Japansche woorden met een bibliographische aanwijzing, waar andere onderwerpen over Japan in werken als die van Kaempfer, Charlevoix enz. behandeld zijn (deel III, blz. 135—236). Ten slotte verscheen nog een artikel over Russen in Siberië en Japan, waarin van Stephanof's reisverhaal *a*) is gebruik gemaakt (deel IV blz., 265) [2]).

a) Hoofdstuk III, H II § 5, vgl. hoofdstuk I § 16.

[1]) Behalve aan de Vissers artikel over Titsingh en diens werken in het Nieuw Biographisch Woordenboek III, en het aldaar vermelde materiaal, zijn de meeste hier behandelde feiten ontleend aan de onder blz. 223, noot 3, vermelde handschriften.

[2]) De beroemde oriëntalist Jos. Dahlmann heeft in „Stimmen aus Maria Laach", Theil 50, gezegd, dat de Hollanders vóór het midden der 19e eeuw niets van belang

§ 9. RUSSEN.

In laatstgenoemd stuk vindt men de meer gehoorde bewering, dat de Russen hun ontdekkingen en werkzaamheid aangaande Japan geheim zouden houden. Vermoedelijk is deze meening voor een deel aan onkunde van taal en literatuur in Rusland toe te schrijven. Eigenaardig is evenwel, dat over Laxman's tocht, naar bevoegde getuigenissen, weinig of niets in het Russisch is geschreven. Zeker vindt men een boek in die taal, gedateerd 1768, in de Bibliothèque Nationale (in 3 gedeelten), doch dit is veelzins naar vreemde bronnen (ook Hollandsche, als Hagenaar, Kaempfer en anderen) bewerkt [1]).

Zelfstandig werk was echter buiten twijfel de Russische school voor Japansche taal, de eenige, welke waarschijnlijk toen buiten het land zelf bestond.

Reeds in 1702 en 1705 had Peter de Groote in twee ukasen de mogelijkheid aangewezen om door Japanners, die als schipbreukelingen in Oost-Azië kwamen, onderricht te laten geven in hun taal. Zij werden naar Europa gebracht en daar uitgevraagd, maar zoover men op betrouwbare bronnen mag afgaan, schijnt er geen eigenlijke school bestaan te hebben voor de werkzaamheid te Irkoetsk der in 1729 aan land gekomen schipbreukelingen Soza en Gonza, die, tot de orthodoxe kerk bekeerd, Schulz en Pomertsew gedoopt werden. Vooral laatstgenoemde schijnt goed onderwijs gegeven te hebben, maar was te jong uit zijn land vertrokken om schrijftaal en karakters te kennen; het onderricht bepaalde zich dus tot lezen van „gesprekken" en verhalen („orbis pictus") in Russisch schrift en Japansche spreektaal. Soldatenkinderen dienden als leerlingen en twee van dezen gingen bij den tweeden tocht van Spangberg mee als tolk; kort te voren had echter door den dood van Schulz (1736) en Pomortsew (1739) de school een knak gekregen, waarvan ze niet meer herstelde. Noch hun leerlingen, noch later aangevoerde Japanners ontwikkelden meer die bekwaamheid. In 1753 werd de school naar Petersburg verplaatst en leverde ook later nog tolken voor de tochten der Russen naar Japan [2]).

over de Japansche taal hadden bekend gemaakt. Aan het bovenstaande kan de lezer deze meening toetsen. Natuurlijk wil ik niets te kort doen aan de groote verdiensten der missionarissen op dit gebied.

[1]) „Opisanie O Japonie", vertalingen van Sinbirenin, Gorlitsky en anderen, Bibliothèque Nationale O. O. 10.

[2]) Barthold, Geographische und historische Erforschung des Orients mit besonderer Berücksichtiging der Russischen Arbeiten, blz. 128.

Meer bekendheid echter dan deze ernstige werkzaamheden der Russen genoten de meest fantastische verhalen. En geen wonder, daar zelfs hier te lande, de in handelskringen meest gebruikte werken over de transacties van de Compagnie in Japan de zonderlingste beweringen gaven [1]).

§ 10. POLITIEK; BENYOWSKI.

Met het oog daarop moet men den invloed schatten, die van den tweeden avonturier en fantast op onzen weg, Benyowski *a*), wel degelijk is uitgegaan. Dank zij hem, is Japan even voorbijgegleden onder de intrigue van de diplomatie der 18e eeuw als de schaduw van een oogenblik. Zij teekent zich het duidelijkst af bij de Franschen, onder wier bescherming en in wier dienst hij was. Zijn bijzondere begunstiger te Versailles was de bekende minister van buitenlandsche zaken, Vergennes. In diens departement verplaatst zich het tooneel. Het was in het jaar 1776. De Amerikaansche vrijheidsoorlog was uitgebroken, de „declaration of independance" verschenen. Vergennes bereidde alles voor tot een ingrijpen van Frankrijk, in verbond met Spanje *b*), en volgde dus angstvallig de Britsche politiek en haar pogingen om de andere Europeesche staten voor zich te winnen. Speciaal over Rusland's houding heerschte onzekerheid. Katharina voelde veel voor het legitimiteitsbeginsel. Toen kwam bij Vergennes een memorie in van de Russische specialiteit in zijn dienst, den Elzasser Scherer, die beweerde van den Russischen legatiesecretaris te Londen te hebben losgekregen een groot plan van samenwerking tusschen zijn eigen regeering en het kabinet van St. James, dat in hoofdzaak luidde als volgt: Engeland staat Rusland bij in de verovering van Japan, zendt daartoe Cook naar die wateren, die de Russen wegwijs zal maken, hunne toebereidselen zal inspecteeren en hun tevens zal voorzien van werkvolk. Als de tocht slaagt, stelt Rusland aan Engeland zijn geheele scheepsmacht ter beschikking (tegen Amerika). Er zouden al duizenden Kozakken naar Siberië gezonden zijn, terwijl de Japanners weerloos waren, omdat hun „keizer" alle ijzer voor gebouwen gebruikte. Scherer voegde eraan toe, dat hij wel eenige aanwijzingen had, dat Rusland zon op zoo'n plan: gegevens, die op zich zelf wel niet

a) Zie boven hoofdstuk III, H I § 5. *b*) Hoofdstuk I § 4.

[1]) Vgl. b.v. Le Long, Koophandel van Amsterdam, waar touwwerk als een handelsartikel der Compagnie in Japan wordt genoemd.

veel beteekenden, doch grooter zekerheid kregen door de mededeelingen van Benyowski. Hier kwam de ware auteur om den hoek kijken, die hetzelfde reeds in Japan, gelijk wij zagen, door zijn brief aan de Hollanders had bekend gemaakt. Hij had bovendien, met zijn zin voor afwisseling, nog een fantastisch plan voor een verderen gecombineerden aanval der beide mogendheden tegen Californië gereed.

Maar Scherer bepaalde zich vooral tot Japan en bracht werkelijke feiten, gelijk den tocht van Cook en de Russisch-Japansche school in verband met zijn voorstel. Men zou echter Spanje kunnen waarschuwen betreffende Californië en de Philippijnen.

De daarbij voorgestelde afweer was al even eigenaardig. Er zouden eenige schepen naar den Stillen Oceaan gezonden worden onder bevel van Cook's ,,concurrent" Bougainville; men zou zich door middel van Benyowski's zoogenaamde ,,lettres de patente" toegang verschaffen tot de door hem ontdekte onafhankelijke eilanden bij Japan, daar een station vestigen voor den ,,meest winstgevenden handel ter wereld" en tegelijk Japan waarschuwen.

Het is Vergennes toch blijkbaar al te mooi geweest, hoeveel er ook in deze sfeer van wantrouwen geloofd werd. Hij nam ernstig kennis van het rapport, liet Benyowski's memorie uit het depôt komen, maar verder gevolg gaf hij er niet aan. Onder zijn correspondentie met de gezanten kwam alleen in die met Petersburg de waarschuwing tot voorzichtigheid voor [1]).

§ II. DE MEMORIE SCHERER GETOETST AAN DE WERKELIJKHEID.

Het zal haast niet noodig zijn uitvoerig te betoogen, hoe dat alles waarschijnlijk op fantasie berustte. De Engelsche archieven leverden niet de minste aanwijzingen op, die er eenigen grond aan konden geven. Er wordt een kroonraad genoemd, waarin het plan zou zijn besproken, maar op den aangegeven datum is er geen gehouden. Sedert November 1775 was de Britsche gezant te St. Petersburg, Sir Robert Canning met ziekteverlof teruggekeerd; kort voor zijn vertrek bereikte hem een ijlbode, die veel sensatie maakte onder het corps diplomatique [2]). Sir Robert kreeg order

[1]) Lefèvre Pontalis, Un projet de conquête du Japon par l'Angleterre et la Russie en 1776 (Annales de l'école libre des sciences politiques), IV (1889), blz. 432 vlgg.

[2]) Secreete Missiven ,,Rusland", Resident de Swart, 2 Sept. 1775, Archief Staten-Generaal Alg. Rijksarchief. Vgl. voor enkele opmerkingen: Immich, Geschichte des Europäischen Staatensystems (1648—1792), blz. 407.

te blijven, als er nog eenige kans was Rusland te winnen voor onderhandelingen over militaire hulp. Hij hield zich echter verzekerd, dat elke poging vergeefs zou zijn; de voornaamste Engelschgezinde minister, Kolow, had ontslag gevraagd. Panin was lauw, hij ageerde zelfs tegen de Britsche bedoelingen en bij de afscheidsaudiëntie betuigde de Keizerin haar sympathie voor de regeering te Londen, echter onder toevoeging der woorden: „on ne peut pas aller au dessus de ses moyens". Dit bewees volgens Canning voldoende, dat van Petersburg niets meer te wachten was [1]). De post is dan ook het geheele volgende jaar tijdelijk waargenomen door Oakes [2]), een deugdelijke aanwijzing, dat er geen gewichtige onderhandelingen gevoerd werden.

Nog sterker spreekt misschien een onderzoek in het journaal van Cook's derde reis. Er zij om te beginnen vastgesteld, dat bij een onderzoek in het „Public Record Office" en de „Admirality Records" met het oog op een bedoeling als Scherer aan den derden tocht toeschrijft, bleek, hoe niets meer was toe te voegen aan hetgeen reeds was uitgegeven. Nu is inderdaad in „the secret instruction" voor Cook als een haven tot verversching Petropawlowsk op Kamtschatka aangewezen, maar alleen als een punt, dat hij zou kunnen aandoen, terwijl de Admiraliteit hem oplegde de Spaansche West-Amerikaansche kust te mijden. Van eenige bijbedoeling daarmede blijkt echter volstrekt niets [3]). Ook is de Russische regeering van het voornemen blijkbaar niet in kennis gesteld; want toen, nadat Cook vermoord was, de tochtgenooten die haven binnenliepen, werden zij totaal niet verwacht, zoodat een hevige schrik ontstond, ook door verkeerde aanduiding in een aanbevelingsbrief, door hen uit Aljaska meegebracht. Het garnizoen van 30 man kwam in 't geweer. In de hoofdstad Bolcheretsk, aan de andere zijde van het schiereiland, ontstond zelfs een paniek bij de gedachte, dat het Franschen waren met vijandige bedoelingen. Dit stond in verband met het feit, dat Benyowski, wiens gewelddadigheden nog in het geheugen lagen, zich onder Fransche bescherming had gesteld. Er werd daar dus aangenomen, dat de graaf bij de Franschen tegen de Russische bezittingen zou stoken,

[1]) Suffolk papers, Correspondence II, blz. 175; Egerton-manuscripts 2705 en 2706 (Britsch Museum).

[2]) „Correspondence Russia" 1776-'78 (Oakes) en Miscellaneous (Public Record Office).

[3]) Cook-King, A voyage to the Pacific Ocean for making discoveries in the Northern hemisphere, I, Introduction, blz. XXXI vlgg.

doch kapitein King c.s. hoorden hier deze geheele geschiedenis voor het eerst. Voor het overige hadden de autoriteiten te Kamtschatka geen andere berichten, dan die drie jaar oud waren; zij wisten dus niets van de expeditie, voor welke ook geen brieven uit Engeland gekomen waren, zoodat beide partijen totaal onwetend waren van de gebeurtenissen der laatste jaren.

Men voelt, dat hier alle gedachte aan geheime samenzwering ver is. Wel was de ontvangst der Engelschen, gezien de armelijke voorraden en het moeilijk verkeer over het schiereiland, buitengewoon hartelijk en alles, wat de schepen noodig hadden, werd zoo mogelijk gratis geleverd. Daardoor ontstond vertrouwelijk verkeer. Majoor Behm, de commandant, werd ten deele ingewijd in enkele bijzonderheden van de reis, terwijl tevens een reisverslag en andere depêches door Siberië en Rusland naar Londen werden gezonden. Deze feiten staan evenwel op heel ander plan en sluiten het denkbeeld aan geheime aanslagen volstrekt niet in. Trouwens in de geheele episode komt duidelijk uit, dat Kamtschatka volstrekt niet voorbereid was op verdediging, laat staan op aanval, en het blijkt, dat ook de aandacht van het Gouvernement te Ochotsk door de komst der Engelschen op dit zwakke punt gevestigd was en dat dit toen eenige versterking van het garnizoen te Petropawlowsk zond[1]). Maar hieruit, zoowel als uit het journaal van La Pérouse, die acht jaar later hier ankerde, blijkt, dat de centrale regeering te Petersburg en Moskou zich nog weinig om die uiterste bezittingen bekommerde en niet veel waarde hechtte zelfs aan het bezit der Kurillen. Deze tweede, wetenschappelijke expeditie was in Kamtschatka vooruit bekend uit de nieuwsbladen en zij genoot dezelfde voorrechten als de eerste.

De eenige herinnering aan Benyowski en Scherer kan zijn de plaats in de instructie van La Pérouse, waar sprake is van een te stichten handelsfactorij op een onafhankelijk eiland bij Japan[2]); maar aangezien ook Cook's tochtgenooten zoo iets overwogen hadden en het journaal van laatstgenoemde den Franschen steeds als uitgangspunt diende, is het niet eens zeker, of in de Mémoire wel aan Benyowski en Scherer gedacht is.

Deze reis van La Pérouse was bovendien nog van bijzonder belang voor Europa uit het oogpunt van cartographie.

[1]) Cook-King, a.w., III, blz. 184 vlgg., blz. 492 vlgg.

[2]) „Voyage de La Pérouse autour du monde" ed. Milet Mureau, vol. I, Mémoire du Roi blz. II; zie verder nog ald., vol. III, blz. 225 vlgg.

§ 12. CARTOGRAPHIE.

Men kan op dit gebied bij Japan en naburige landen en zeeën in het algemeen drie onderwerpen onderscheiden:

1. zuidelijke omgeving, Formosa, Ryū Kyū eilanden enz. met de zeeën er omheen;

2. den omtrek en ligging der drie hoofdeilanden;

3. noordelijke omgeving, Yezo, Sachalin, Kurillen, Tartarije en Kamtschatka [1]).

Het eerste was het geregeld vaargebied der schepen en de kaarten, daarvoor aangelegd, hadden natuurlijk neiging in een vast type te verstarren; of ze in de 18e eeuw veel verbeterd zijn, is moeilijk te zeggen; voor enkele wijzigingen zij verwezen naar hoofdstuk III. Deze Compagnie's kaarten hebben ook, wat betreft Japan, het materiaal geleverd voor Cl. Jz. Vooght's „De groote, lichtende zeefakkel", de beroemde atlas der Van Keulen's (1750) *a*). Deze atlas had vooral beteekenis wegens die zeekaarten; riffen, ondiepten, ligging van eilanden waren de sterke punten van de uitgave en de kaarten. Ook was Formosa er betrekkelijk goed geteekend, maar de kennis van het Japansche kusten-contour was op dezelfde hoogte gebleven als een eeuw geleden. Beter waren de Compagnie's kaarten vooral aangaande Z.-O. Kyūshū en den omtrek van Nagasaki, voor welk gedeelte ze als model dienden tot kaarten, die men in Londen uitgaf [2]).

Voor de opmeting van Formosa verrichtten de Jezuieten van China uit nuttig werk; hun resultaten werden door du Halde en d'Anville openbaar gemaakt. Overigens was men, daar de expedities der buitenlanders rustten, aangewezen op de opnemingen der Japanners in hun eigen land. De kennis van Europa daaromtrent beperkte zich voorloopig meest tot de kaart, die in de uitgave van Kaempfer gepubliceerd was. Deze was ook apart bewerkt door Scheuchzer. Daarnaast bestaat een kaart van Reland, ook naar Japansche modellen [3]). Kaarten waren een verboden

a) Hoofdstuk I § 8.

[1]) Teleki, Atlas zur Geschichte der Kartographie der Japanischen Inseln, tekst 51z, 104 vlgg., 137 vlgg. enz., blz. 155 vlgg.; vlg. von Siebold, Geschichtliche Uebersicht der Entdeckungen der Europaër im Seegebiete von Japan und dessen Neben- und Schutzlanden, Nippon I, en Gizelius, Japan in västerlandisk framstellnung till omkring 1700.

[2]) Dalrymple, Nautical Memoires (1789) Idem, Plan of harbour of Nagasaki, (Old maps published by Alex Hume (1767), no. 406 de kaart van Jansonius, no. 485 idem from Dutch maps.

[3]) Scheuchzer, Koninkrijk Japan (1730); Seutter, Imperium Japonicum descriptum (1730); Reland, Imperii Japonicii descriptio (1740), alle in het Britsch Museum

uitvoerartikel en, hoewel ze mogelijk wel gesmokkeld werden, kwam er, zoover mij bekend, geen in Europa meer in gebruik tot Thunberg's tijd. Vooral die, welke Titsingh aanbracht en waarop reeds het resultaat van nauwkeuriger metingen te zien was, had van groot belang kunnen zijn; zulk een kaart van het jaar 1785, dus vermoedelijk diezelfde, ligt in het Britsch Museum [1]). Ook heeft Titsingh een aantal detailkaarten meegebracht en de vertaalde aanwijzingen en plaatsnamen betreffende die van Yedo en Nagasaki bevinden zich onder zijn handschriften [2]).

Het grootste probleem leverden wel de eilanden in het noorden en hun verhouding tot het vasteland. Evenals voor de hoofdeilanden was men zeer lang uitsluitend aangewezen op de reis van de „Kastrikum" en de „Breskens" in 1643, welke Sachalin, Yezo en een der zuidelijke Kurillen, door hen Compagniesland, genoemd, ontdekt hadden. Op die gronden had men verder een fantastisch beeld van die wereld ontworpen, waarbij Yezo en zelfs Hondo tot schiereilanden werden. Die mooie theorieën krijgen nu door de ontdekkingen der Russen een ernstigen schok. De Kurillen bleken een keten van eilandjes. Vooral toen Spanberg's en Walton's tocht o.a. het zeer belangrijke lengteverschil tusschen Japan en Kamtschatka aan den dag bracht, was de aardrijkskundige wereld in rep en roer. De ontdekkers werden, gelijk bekend, teruggezonden, maar nu zonder resultaat.

In de atlassen van Kyrillow en andere Russen werden deze opnemingen bekend gemaakt. Sommigen gingen nu aan den anderen kant aan de juistheid der waarnemingen van De Vries en Schaep twijfelen. De geografische autoriteiten: d'Anville, Buaches en Vaugondy hadden alle verschillende meeningen; of Sachalin met Azië verbonden was, of Yezo wel bestond, enz. Aan die onzekerheid hebben nu La Pérouse, Broughton en Krusenstern een eind gemaakt; de juiste ligging en afmeting van Hondo werd door de bepalingen van Gorre en La Pérouse vastgesteld; over het algemeen

(Map department 26980, no. 1, 2 en 8). Een dergelijke kaart als Kaempfer moet gebruikt hebben (1,50 bij 0,60 M.), van Ishigawa Nagara, „Dai Nihonkoku dai ezu" (groote kaart van Japan) (1755), is eveneens aldaar te vinden (62980 no. 9).

[1]) Deze zou zijn vervaardigd onder toezicht van den Daimyō van Mutsu (Titsingh: „Particuliere brieven" (Britsch Museum, Add. 18109). „Hayashi Kohei, Shin Nihon Yōchi hodo zenkoku zu" (Nieuwe kaart van Japan in alle onderdeelen) Map. Department (62980 no. 92), Britsch Museum.

[2]) Britsch Museum, add. 18098, 18099. Het nieuwe plan van Nagasaki liet hij heimelijk copieeren. Aldaar, add. 18100.

zijn daarbij de ontdekkingen van De Vries volkomen gerehabiliteerd. Waar men niet over zijn gegevens roemt (Krusenstern), ligt het vaak niet aan hem, maar aan de kaart van Jansonius [1]), die zijn ontdekkingen in beeld had gebracht.

§ 13. KUNST EN KUNSTHANDWERK.

De invoer van Japansch aardewerk en porcelein door de Compagnie in Europa loopt tot in het begin van ons tijdvak. Toen werden de groote verzamelingen aangelegd, althans die van August den Sterke in Dresden (1685—1714), naast welke die van de kasteelen Charlottenburg en Kassel en de Hamilton-collectie in Engeland genoemd mogen worden. *a. Porcelein.*

Eerstgenoemde collectie is voor eenige jaren kritisch besproken en in een viertal groepen gesplitst:

1. Het oude Amariporcelein uit Arita en Hizen (Kyūshū), dat in Europa op naam van den eersten bakker, Kakiemon, staat *a*).

2. Een aantal stukken, vooral gekenmerkt door roodbruine (roestkleurige) tinten.

3. Met kobaltblauw versierde vazen, enz.

4. Het latere (minder fraaie) echte exportgoed [2]).

Groepen 2 en 3 kunnen natuurlijk ook uit Arita zijn, maar er schijnt toch overeenkomst te bestaan tusschen het onder 2 genoemde porcelein en dat, wat destijds in het daïmyaat Kaga vervaardigd werd. Daarnaast komen van de destijds bestaande plaatsen, waar bakkerijen waren, minder Satsuma, maar vooral Kyōto in aanmerking, daar hier op de hofreis zeer vaak bestellingen werden gedaan en er westersche invloed bij de bakkers merkbaar is [3]). Intusschen is uit de gegevens over den handel weinig op te maken, daar deze reeds toen vermoedelijk veel door particulieren gedreven werd; de bestellingen der Compagnie hadden n.l. voor een groot deel ten doel om geschenken te verkrijgen bestemd voor Voor-Indische vorsten, evenals daartoe het lakwerk diende; verder vervoerde ze gebruiksartikelen voor den „medicinalen winkel" te Batavia en voor versieringen der woning van een nieuwen gou-

---

a) Hoofdstuk II, § 15.

[1]) Teleki, a.w., hoofdstuk XXI, blz. 158 vlgg.

[2]) Zimmermann, Die alte Bestände von Japanischem Porzellan in der Dresdener Porzellansammlung, (Mitteilungen aus den Sächsischen Kunstsammlungen, VIII, blz. 81 vlgg).

[3]) Brinkley, Japan, VIII, Ceramic, blz. 74 vlgg., 131 vlgg., 180 vlgg., 236 vlgg.

verneur-generaal. Ook aan de Bewindhebbers en de autoriteiten in Batavia werden geschenken in porcelein gegeven. Al deze soorten, waarbij veel blauw goed, kunnen, tot de apothekers-fleschen toe, in Europa wel voor versiering gebruikt zijn [1]).

In later tijd is deze handel bijna uitsluitend in particuliere handen overgegaan. Nadat reeds verscheidene jaren, ook in verband met de geldverandering, de Compagniesbestellingen wegens te hoogen prijs niet waren uitgevoerd, deden Bewindhebbers, naar aanleiding van het denkbeeld om den geheelen Japanschen handel op te heffen, in 1732 het voorstel om het ook met porcelein eens in China te probeeren. De ceramiek kunst, die daar sedert de verdrijving der Ming-dynastie was vervallen, was n.l. weer opgeleefd onder keizer Kang Hi in het begin van ons tijdperk. Kort vóór 1732 had de Compagnie de directe vaart uit Nederland daarheen hervat *a*), en twee jaar later sloot ze met Cornelis Pronk het contract af, waarbij deze zich verbond om teekeningen te leveren als voorbeelden voor porcelein. Tevens werden houten modellen enz. gezonden [2]). Ook hier meende de Compagnie dus de uitvoerartikelen te moeten laten inrichten naar Europeeschen smaak.

Datzelfde had het opperhoofd Wagener vroeger in Japan gedaan, toen men daarheen den blik wendde voor de behoefte, waaraan China toen niet meer voldoen kon [3]); alleen wisten de Japansche bakkers zich gemakkelijker aan te passen aan die voorschriften.

Het is zeker overdreven op grond van het bovenstaande te beweren, dat in Europa weinig of geen voorbeelden van echten Japanschen smaak en artikelen, onder het volk zelf werkelijk in gebruik, zouden bekend zijn geworden, waar alleen de Saksische verzameling reeds een aantal heeft aan te wijzen [4]). Toch kan gezegd worden, dat het meerendeel van het exportgoed, o. a. der Imariporceleinen, nog half Chineesch was, overeenkomstig hun oorsprong, en dat het speciaal was vervaardigd voor Europeesche bestellingen. Vandaar dan ook, dat het overbrengen van den handel naar China zoo betrekkelijk gemakkelijk viel. Er is daarbij sprake van Japansch-Chineesch aardewerk, dat de ambtenaren nu in China

a) Hoofdstuk III B § 13, hoofdstuk I § 17.

[1]) Facturen en Brieven Deshima-archief (Alg. Rijksarchief).

[2]) De Hullu, De porceleinhandel der Oost-Indische Compagnie en Cornelis Pronk als haar teekenaar (Oud-Holland, 1915, blz. 50 vlgg.).

[3]) Brinkley, Japan and China, VIII, blz. 83 vlgg.

[4]) Zimmermann, a.w., blz. 98, 100 enz.

moesten bestellen en dat door de Heeren Zeventien wordt omschreven als: „glad goed onder een effen verglaasd, gelijk het gecoulleerd Japansch porcelein zich vertoonde..." [1]). Dus loopen de begrippen hier geheel door elkaar: uit China en uit Japan kwam één soort export-aardewerk [2]) en aldus weerspiegelt zich dit ook in de faience-fabrieken in Europa. Het was in de 17e eeuw in Delft geweest, dat Aelbrecht de Keyzer en na hem Adriaen Pijnacker Japansch porcelein (toen een nieuw en voornaam invoerartikel) namaakten, mogelijk ook toen reeds (als later bij het Chineesch) witte stukken beschilderde [3]). Dat was de stoot voor een algemeene beweging in dien geest door heel Europa. In Engeland: Chelsea, Worcester, Plymouth; in Saksen: Meissen; in Italië: Bassano, Napels; in Frankrijk: Rouen, St. Omer, Nevers, Chantilly enz. Vooral toen de algemeene uitvoer uit China door vijf naties begon, heeft deze industrie een grooten omvang aangenomen [4]). Tenslotte slaagde Böttger en na hem Herold in het vervaardigen van een eigen porcelein. Pijnacker en andere Delftsche bakkers hebben dan ook met evenveel genoegen Chineesch nagemaakt als Japansch en zonder veel onderscheid, gelijk zij trouwens alles imiteerden. Van dien eersten namaak geeft de collectie Loudon, in het Nederlandsch Museum te Amsterdam, duidelijke bewijzen [5]). Pijnacker's voortbrengselen, die naar Japansch model zouden zijn, vindt men in het South-Kensington museum (Londen) en in het Louvre. Voor een leek gelijken ze tamelijk veel op de eerstgenoemde.

Door het samenvallen van den aanvoer uit China en den namaak in Europa is de Japansche porceleinhandel leelijk in de knel geraakt. Omstreeks het midden der eeuw waren in Batavia de voorraden zoo groot en de prijzen zoo laag, dat er weinig meer met voordeel kon afgezet worden, en in Thunberg's tijd was het nog

---

[1]) De Hullu, a.w., blz. 55.

[2]) Vergelijk o.a. de „Dictionnaire portatif de commerce", Kopenhagen 1761, in voce Céramique, waar van de superioriteit van het Japansch boven het Chineesch gesproken wordt, alleen wat betreft de oudere soorten: „car on est obligé de convenir, que les manifactures nouvelles se sont rapprochées en quelque sorte".

[3]) Het boekje van Gerrit Paape, geciteerd bij Havard, La fayence de Delft, blz. 112 vlgg.

[4]) Cordier, La Chine en France au 18e siècle, blz. 18 vlgg.

[5]) A. Pit, Aanwinsten, van het Nederlandsch Museum te Amsterdam (Bulletin van den Oudheidkundigen Bond 1916, blz. 200 vlgg.); Elizabeth Neurdenburg, De verzameling Loudon, (Oude Kunst 1915/16, blz. 382); vlgg.; zie verder: R. Graul, Ost-Asiatische Kunst und ihr Einfluss auf Europa (Aus Natur und Geisteswelt), passim, speciaal blz. 87.

evenzoo [1]). Een bestelling met opgave van modellen, die de Compagnie destijds ook in Japan eens geprobeerd heeft, is dan ook totaal mislukt, vermoedelijk om de genoemde redenen of omdat de particulieren dit als hun speciaal gebied beschouwden.

b. Lakwerk, meubelen, bouw- en sierkunst.

Het lakwerk wijst n.l. uit, dat de Japanners wel degelijk die modelfabrikaten konden vervaardigen. Een serie artikelen in het Nederlandsch Museum, waarop de slag bij Doggersbank (1782), gouverneur-generaal Van de Parra, prins Willem V, enz. zijn afgebeeld, getuigt dit. Het Japansch lakwerk wordt algemeen in de 18e eeuw boven het Chineesche geroemd (met „Japanned" duidde men zelfs alle soorten lakwerk aan [2])) en zoo heeft zich dit vermoedelijk beter kunnen handhaven dan het aardewerk.

Lak en porcelein hebben nog bijzondere beteekenis, aangezien daardoor waarschijnlijk in Europa eenige denkbeelden, hoe onjuist en onvolledig ook, verspreid werden over de opvattingen en motieven in de Japansche kunst: landschappen, tuinen, bouw van huizen en tempels, enz. Immers de uitvoer der produkten van schilderkunst was verboden *a*) en directe afbeeldingen zullen uiterst schaarsch geweest zijn. Die in Kaempfer's werk leverden uit dit oogpunt weinig op, en andere platen van Japansche tempels en andere gebouwen, die zich in ons werelddeel bevonden, zijn in portefeuille gebleven [3]). Wel vond Japan een plaats in de „Galéries agréables du monde", in de „Histoires des moeurs", en werd het daar afgebeeld in een reeks platen; wel vond men het land genoemd bij het namaak-Chineesch schilderwerk in sommige bibelots, maar meestal is niet na te gaan, wat van zulke prenten oorspronkelijk is [4]).

---

a) Hoofdstuk III D § 1. *b*) Hoofdstuk II § 14 en 15.

[1]) Thunberg, a.w., III, blz. 33 vlgg., blz. 57; „Correspondentie met gouverneur" Archief Deshima (Alg. Rijksarchief).

[2]) Mac Culloch, Geographical Dictionary, II, blz. 71—75.

[3]) „Drawings to Japanese temples and other buildings, and also of their habits and done by the Japanese themselves, brought from thence by Engelbert Kaempfer" (Britsch Museum 5252, Bibliotheca Sloaniana minutes 17); enkele van deze prenten zijn in de "History of Japan" opgenomen, o.a. een teekening van den „Daibuts" tempel te Kyōto (Miaco).

[4]) 1e. Van der Aa, Description du Japon et du pays d'Eso (102 afbeeldingen) Leide 1730 (?), waarin gezichten op steden, kostuums, gebruiken.

2e. Bernard Picard, Histoire générale des cérémonies, moeurs et costumes religieuses de tous les peuples du monde en 243 figures, avec explications par mr. l'abbé Banier (vol. II, blz. 1—39 over Japan) Paris 1736.

3e. Livre des dessins Chinois tirés d'après les originaux de Perssee, des Ind, de la

Als verdere gegevens voor de Japansche opvattingen, welke Europa bezat, zijn misschien textielgoederen, metaalwerk enz. te noemen. Pas in het laatst der 18e eeuw werd de aandacht van een opperhoofd getrokken door het werk van Hokusai, waarvan hij vrij groote hoeveelheden meenam en nog nabestelde [1]).

Het is mogelijk, dat hiermee Titsingh bedoeld wordt, hoewel dit chronologisch niet zou kloppen; in de verzameling van zijn familie toch waren vele boeken van Hokusai, van Utamaro en andere Ukiyoe-meesters, terwijl onder zijn papieren een aantal landschappen en geïllustreerde boeken worden genoemd *a*).

Dit alles is echter van niet veel beteekenis in vergelijking met de massa kunstvoortbrengselen, die uit China kwamen en waarvan vooral het porcelein bij tal van vorsten, bijvoorbeeld August den Sterke en Frederik den Groote, zeer gezocht was [2]). Dit is van bijzondere beteekenis, aangezien de Oostersche neigingen, welke zich in de Europeesche kunst vertoonden, in nauw verband stonden met de behoefte om de verzamelingen (in de eerste plaats porcelein) vooral in een passend milieu op te stellen. Tot dit doel dienden de, door den hofarchitect van Willem III in gebruik gebrachte kabinetten, alsook het namaaklak, zoogenaamd „Vernis Martin", door de gebroeders van dien naam 1730—'48 vervaardigd; daarna gaven zij dien namaak als hopeloos op [3]). In denzelfden stijl vallen de fantastische schilderingen; (men noemt ze: Chinoiseries) van Watteau en zijn navolgers. Zelfs geheele gebouwen werden voor dat doel geschikt gemaakt, gelijk het „Japansche" (vroeger „Hollandsche") paleis van koning-keurvorst August den Sterke voor diens porceleinverzameling. In den omtrek van Dresden is trouwens dergelijke z.g.n. Japansche architectuur vrij veel te vinden. Een bijzondere vorm van dezen Oosterschen stijl ontwikkelde zich in de tuinen, op quasi-Chineesche wijze met pagoden, pavilloens, bruggen en wat dies meer zij gestoffeerd.

Chine et du Japon par le Sr. Fraisse, peintre de M. le Duc. (52 planches) Bibliothèque Nationale, département des estampes.

a) Hoofdstuk IV § 8.

[1]) Dickins, The „Mangwa" of Hokusai (Transactions and Proceedings of the Japan Society VII, blz. 276).

[2]) Graul, a.w., blz. 25 vlgg.; Cordier, a.w., ch. II en III.

[3]) Of ook in de Republiek zelf zoovele van die verzamelingen voorkwamen, kan ik niet met zekerheid zeggen. Van Haren spreekt in zijn beschrijving van het (contemporaine) Amsterdam over het „Chineesche porcelein bij hoopen tusschen 't Japansche lak gezet". Maar de reiziger Uffenbach (Reisen, blz. 361) heeft slechts één verzameling bezocht en die bestond nog uitsluitend uit reeds lang ingevoerde stukken.

Een klassiek geworden voorbeeld waren de Kew Gardens, die bij het paleis (toen Dutch house geheeten) in de buurt van Richmond aan de Theems voor de Georges zijn aangelegd door den architect Chambers. Deze was in China geweest en had vandaar teekeningen meegebracht. Hij is de grondvester van den „Engelsch-Chineeschen stijl", die navolging vond in Frankrijk (Bagatelles, Chanteloup, etc.) en in Pruisen (Mon Byou en Sans Souci bij Potsdam).

Het heeft den schijn, alsof dit alles verloopt in fantasie en curiositeit en alsof, indien het eenigen echten achtergrond had, gelijk in het geval Chambers, deze meer speciaal Chineesch was. Evenwel aangezien men China en Japan nu eenmaal zoowat als saamhoorige begrippen beschouwde, werd aan een of ander gedeelte ook wel den naam van laatstgenoemd land gegeven, zooals bij de „gateway" in Kew Gardens, of symbolisch ook wel aan een „île inpénétrable" in een vijver.

Toch blijkt Oost-Azië op het rococo en op de Europeesche kunst in het algemeen wel degelijk zijn stempel gedrukt te hebben. Sedert dezen tijd toch komen nieuwe motieven te voorschijn: bloemen, slingers en andere figuren overeenkomstig het golfornament in Japan, schelpvormen, bliksemnabootsing (afgeleid uit het Swastika?), tevoren nog zeer weinig toegepast en blijkbaar aan Oosterschen invloed toe te schrijven [1]).

Ook in de constructie der huizen en vooral in die der daken merkt men dergelijke elementen op: gebroken en ronde lijn, overhangende dakrand, enz. Hier te lande zag men theekoepels en dergelijke gebouwtjes in dezen trant verrijzen.

Oordeelde de geestelijke vader, Chambers, zelf, dat de Chineesche architectuur eigenlijk niet voor ons gebruik geschikt is en was ook een later geslacht vaak niet eenstemmig over de schoonheid en praktische bruikbaarheid ervan, de 18e-eeuwsche groote wereld is in verrukking geraakt bij dit alles en heeft zich verbeeld nu echt Oostersch te zijn ingericht.

---

[1]) Laske, Der Ost-Asiatische Einfluss auf die Baukunst des Abendlandes, vornehmlich Deutschlands im 18en Jahrhundert. Men vindt hier uitvoerige beschrijvingen van gebouwen en kabinetten. Dat Laske echter een nieuw werk over Japansche bouwkunst noemt als uitgangspunt voor de 18e-eeuwsche navolging in Europa, had, dunkt me, nader moeten worden gemotiveerd. Ik wees er reeds op, dat behoorlijke afbeeldingen destijds in het westen bijna geheel ontbraken.

VIJFDE HOOFDSTUK.

EUROPA VOOR JAPAN.

---

§ I. ALGEMEENE INLEIDING.

Wel grillig is de loop der gebeurtenissen. De Vereenigde Oost-Indische Compagnie, die alles achterstelde bij het doel om winst te maken, is tenslotte onder den schuldenlast bezweken; maar zij heeft den grondslag gelegd voor een koloniaal bezit, voor een Nederlandsche volksplanting in Afrika: resultaten, die nooit eigenlijk in haar bedoeling hadden gelegen. Zoo is ook haar Japansche handel verloopen, maar zij heeft een ontwikkeling helpen voorbereiden, die in dat rijk tot verbazende gevolgen heeft geleid.

Die ontwikkeling van den Westerschen invloed begint zich eenigermate duidelijk te vertoonen aan het begin van het door ons behandelde tijdvak.

Hoe het destijds nog stond met de algemeene kennis der Europeesche wereld, kan men ten deele opmaken uit de Japansche bewerking van het groote Chineesche lexicon, de ,,Wakan Sandai zue'' door Terajima Ryōan, dat 1713 verscheen. Men leest daar iets over Oranda, waar de menschen veel vleesch eten en een soort gebak ,,pan'' (brood) geheeten, benevens over Ispanya, ten westen van Oranda, waar de dienst van Yaso heerscht — dat is alles[1]). Maar toch was destijds reeds een kentering begonnen.

Twee hoofdeigenschappen der Japanners treden bij hun verkeer met vreemdelingen het meest op den voorgrond: wantrouwen en nieuwsgierigheid. Nu begon hetgeen men eens van Spanje en Portugal gevreesd had uit de herinnering te verdwijnen en waren de vreemdelingen en hun gewoonten door de uitbanning tot

---

[1]) Léon de Rosny in ,,Feuilles de Momidze'', Mémoires sur des sujets litéraires et géographiques et ethnographiques du Japon, 3e serie, III, blz. 1 vlgg.

curiosa geworden. Zoo ging de laatste eigenschap het langzamerhand hier en daar van de eerste winnen.

§ 2. SIDOTI EN HAKUSEKI.

a. Christendom

Doch er was een stoot noodig om, bij deze geestgesteldheid, een gestadige ontwikkeling te doen ontstaan, die leidde tot belangstelling voor Westersche kennis. Die stoot is gekomen door den missionaris Sidoti, die door zijn brandenden geloofsijver naar Japan gevoerd werd *a*). Hij stelde de cultureele kwestie, de vraag aangaande het Christendom en zij werd in cultureelen zin behandeld. Daarmee is verbonden het optreden, ook op dit terrein, van Arai Hakuseki *b*). Aan hem toch, als specialiteit in diplomatieke missies (ook naar Kyōto) en voor buitenlandsche zaken (ook Korea), werd het onderzoek naar de zaak Sidoti opgedragen [1]).

De eerste moeilijkheid daarbij was, zich verstaanbaar te maken; tolken voor het Hollandsch waren den missionaris toegevoegd, toen hij uit Nagasaki naar Yedo ging. Hakuseki meende: die zouden den priester wel voor 7/8 verstaan; immers Holland lag niet verder van Italië dan Ōshu (Mutsu) van Nagasaki. Noord- en Zuid Japanners konden elkaar met eenige moeite verstaan, dus in Europa was het evenzoo. Dit is een staaltje van Hakuseki's wijze van redeneeren. Toch was nu zijn belangstelling voor de wereld daarbuiten gewekt. En Sidoti maakte deze nog klaarder wakker; door diens kennis van het Japansch is grootendeels het verhoor mogelijk geworden. Met behulp van een passer wist de zendeling alle plaatsen, die Hakuseki opgaf, op de kaart te vinden; ,,dat alles scheen precies vast te staan" constateerde de Confucianist. Bovendien wist de missionaris uit den stand van de zon den tijd te bepalen.

,,Europa", concludeerde Hakuseki, ,,moet uitblinken in dat soort kundigheden van materieelen aard". Maar het verhoor betrof nu eenmaal het Christendom; en waar Sidoti met alle vuur en kracht getuigde, had hij het niet ongelukkiger kunnen treffen, dan met een beoordeelaar, die niet in het minst onder den indruk kwam en verklaarde, dat, als de gevangene, hoe intelligent overigens, dáár-

---

a) Hoofdstuk III, H II § 2.

b) Hoofdstuk II § 5, § 12d; hoofdstuk III § 5.

[1]) De literatuur over Sidoti is reeds in hoofdstuk III, blz. 193, noot 1, opgesomd; daar van is hier speciaal het artikel van Lönholm en tevens dat van Wright gebruikt.

over begon, hij niets ten beste gaf dan tegen alle rede strijdend gepraat. Het was dan of men een anderen man hoorde.

Daarmee was het oordeel uitgesproken. Hakuseki neigde er wel toe om aan te nemen, dat, gelijk Sidoti pleitte, een plan tot verovering van Japan niet achter de vroegere prediking van het Christendom verborgen was geweest. Hierdoor verviel echter het staatsgevaarlijke van die leer nog niet, want in China had ze opruiend gewerkt tegen de Mingdynastie en China was het land, waarop de Confucianist zijn blik gericht had.

Maar bovenal, vond Hakuseki, was de leer van het Westen een kinderachtige dwaling. Het schijnt, dat Sidoti eenige opmerkingen over het Confucianisme heeft gemaakt, die zijn rechter zeker verbitterden. Deze vond hierin althans aanleiding te betoogen, dat het onnoodig is voor den gemeenen man om zich verder te moeien dan de vijf verhoudingen; voor de vereering van den Hemel (of Heer des hemels) zorgt de keizer wel *a*). De priester had gezegd, dat er een Maker moest zijn, dien hij tegenover het taikyoku stelde; maar wie maakte dan den Maker? vraagt Arai. Zondeval en zondvloed beschouwt Hakuseki als dwaze tegenstrijdigheden van God's vaderschap en almacht, en de zede, dat priesters niet trouwen en huwelijken niet ontbonden worden, hij had begrepen, ook niet door den dood, als een groot gevaar voor het instandhouden der families. Het Christendom, luidt zijn slotoordeel, is slechts een gebrekkige navolging van het Buddhisme *b*); bovendien heeft het eenige Taoistische elementen. Paradijsverhaal, kruisiging, opstanding, Constantinische schenking, alles vindt hij in het Buddhisme terug, terwijl de beide godsdiensten beeldenvereeniging, wijwater, rozenkrans, paradijs en hel enz. gemeen hebben. Blijkbaar is dus het Buddhisme in Judea bekend geweest, meent Hakuseki; en wat hebben wij met dit dunne aftreksel van noode?

Bovendien versterkte het den rechter nog in zijn oordeel, toen Sidoti, over de vroegere zending gevraagd, de wonderen vermeldde, waargenomen aan het lichaam van Xaverius, te Goa begraven: „het verging niet en verspreidde een wonderbare reuk". De Hollanders waren toen juist te Yedo en Hakuseki ging bij hen navraag doen. Ze gaven de nuchtere verklaring van balsemen met een welriekend preparaat (kusuri). Sidoti, gekrenkt, verdedigde het wondergeloof, maar de Confucianist glimlachte uit de hoogte.

a) Zie over dit alles hoofdstuk II § 2 en § 5. *b*) Hoofdstuk II, § 3.

Het scheen, vond hij, dat die Westerlingen al even bijgeloovig waren als het gemeene volk in Japan.

b. Landen en volken, de Seiyōkibun, de Sairanigen.

Hij kon nu met gerustheid overgaan op het gebied, dat hem het meest aantrok: landen en volken van Europa en de verdere wereld. Hij had reeds iets over hun godsdienst vernomen: in Europa waren allen Christenen, maar sommige kenden Yaso niet, enkel „Deusu", dat waren heritici, die Arius (Aruriyo), Calvinus (Karupino) of Luther (Ruteirusu) volgden; tot de laatsten behoorden de Hollanders. Hakuseki vond het echter wenschelijk om ter toetsing die Hollanders er toch maar bij te raadplegen. De hoofdtrekken heeft hij behalve in de Seiyōkibun (westersche literatuur) verwerkt in een afzonderlijk werk: „Sairan igen" (uitgezochte gezichtspunten (op?) buitenlandsche mededeelingen) geheeten.

Dat bracht duidelijk het verschil in voorstelling tusschen zijn beide zegslieden aan het licht. Sidoti leefde aangaande die wereldsche zaken nog veelszins in de middeleeuwsche staatsidee, waar het Roomsch-Duitsche keizerrijk over heel Europa heerschte met zijn zeven keurvorsten; voor dat getal gaven de Hollanders negen, aldus aansluitend bij den actueelen toestand. Van hen is misschien ook afkomstig, dat op de werkelijke zwakheid van de oude Duitsche „Reichsverfassung" eenig licht viel. In ieder geval kreeg Hakuseki te hooren, dat het Rijk voor de levering van oorlogsmateriaal afhankelijk was van de haven van Amsterdam.

Het juiste inzicht in de staatkundige verhouding der vorsten, die onder den paus en den keizer het hoogste gezag in handen hadden, verschafte hem nogal moeilijkheid. Vooral over het begrip „prins", dat Hakuseki als taishōgun weergeeft, en over de plaats, waarop deze rang in de Republiek recht gaf, bleef hij — alleszins verklaarbaar — eenigszins in het onzekere. Terwijl de bewoners van dien staat zelf spraken van een leider voor burgerlijke en een voor militaire zaken (raadpensionaris en kapitein-generaal?) verzekerde Sidoti, dat de Engelsche „rex" de leiding over de Hollandsche legers had. Wat Holland zelf aangaat, schijnt Hakuseki de voorstelling van een eiland te hebben gekregen *a*).

Van onze geschiedenis treden vooral de conflicten met Spanje op den voorgrond: Tachtigjarige oorlog, Spaansche successieoorlog (toen nog in gang). Bij de eerste is sprake van tien landen, de zuidelijke gewesten?, die de Hollanders veroverden, doch die zij bij

a) Vgl. over den werkelijken stand van deze verhoudingen hoofdstuk I, § 3, 4 en 5.

den vrede weer afstonden. De laatste is zeer uitvoerig beschreven; „dat komt ervan als men families laat uitsterven", zegt Hakuseki. Intusschen verzekerde ook Sidoti, dat het gebleken was, dat de Hollanders de sterkste zeemacht bezaten: hij had zelf de uitwerking van hun geschut op de Noord-Fransche kust waargenomen. Indien de priester hier een poging deed om zijn rivalen als gevaarlijk af te schilderen, had hij geen succes, daar deze bewapening Hakuseki blijkbaar eer aantrok. Ook de andere zeemogendheden, Engeland en Frankrijk, worden beschreven, tevens de Zuid-Europeesche rijken, Portugal vooral uitvoerig; Turkije, dat het sterkste leger had; Groenland, dat aan Zuid-Amerika grenst; Arabië; Nova-Hispania; Kaap „de Goede Hoop" en Indië, o.a. Java, waarbij Sidoti de praktijken der Nederlandsche Compagnie in het licht stelde. Maar over Nieuw-Holland weigerde hij inlichtingen, verklarend, „niet te willen meewerken aan mogelijke veroveringsplannen".

Hier kwam de bedoeling aan het licht te laten uitkomen, hoe zijn zending vreemd was aan alle plannen, die men vroeger van de Spanjaarden en Portugeezen vreesde. Elders liet Sidoti uitkomen, hoe Rome volstrekt geen goud behoefde *a*).

Over de talen van Europa kreeg Hakuseki nu eveneens nadere inlichtingen, maar weer naar het beginsel, dat ze alle uit het Hebreeuwsch, het Grieksch of het Latijn voortkwamen.

c. De Hollanders.

Is het te gewaagd, naar aanleiding van deze gegevens te onderstellen, dat Hakuseki zijn keus heeft bepaald en dat zijn neiging ten slotte gegaan is naar de zijde van het koele verstand, zij het dan van kooplieden? Deze vertegenwoordigden, om zoo te zeggen, hoe gebrekkig ook, het actueele en rationalistische Europa tegenover den priester, die nog leefde in de Middeleeuwsche kerkidee, waarbij Rome hoofdstad was van Europa, van de wereld. Den dag na Sidoti's tweede veroordeeling, waardoor verder verkeer met hem was afgesneden, kwam de Confucianist bij de Hollanders, vroeg hun naar Xavier, de Philippijnen, Indië, enz. Zij waren vermoedelijk minder bekwaam en antwoordden slechts „zoover het hun dienstig scheen", maar die antwoorden waren tenslotte meer geschikt voor de uitsluitend positieve kennis, die hij wenschte. Het was een kwestie van wereld- en levensbeschouwing, die van belang is geworden voor heel het later Japan *b*).

a) Zie hoofdstuk III, H II § 2.

b) Vgl. hoofdstuk I, § 1.

De kaart, door Hakuseki gebruikt, was van Hollandsch maaksel maar reeds oud (1670). Het eerste jaar na Sidoti's komst te Yedo bestelde hij een nieuwe platte globe, een grooten atlas, benevens „een goed astrologist van omstreeks vijf-en-veertig jaar om als leermeester te dienen". Die man is nooit aangekomen, maar wel heeft de boekhouder, Nentwig, de namen der oude kaart met kaarten der Factorij vergeleken; tevens gaf men toen inlichtingen over het vijfde werelddeel, waarover Sidoti niet wilde spreken, het „onbekende Zuidland" enz.

In 1712 kwam de nieuwe kaart aan, en in dat jaar vroeg Hakuseki tevens persoonlijke inlichtingen over Brazilië en andere landen. Hij bracht kaart en afbeeldingen mee. Dat alles is in zijn „Sairan igen" verwerkt. Later is nog de boekhouder, Van der Werff, bij de vertaling van geografische namen behulpzaam geweest en zijn wereld- en zeekaarten besteld [1]).

Het is op deze wijze, dat in Japan de voorstellingen van de verscheidenheid en grootte der landen en volken over den geheelen aardbodem ingang en belangstelling vonden. De buitenwereld werd als het ware opnieuw ontdekt. Maar door deze ontwikkeling, door het bekend worden der Europeesche ideeën over astronomie en medicijnen, hetgeen geleidelijk uit het optreden van Hakuseki zou voortkomen, is langzamerhand een ander kosmisch begrip gevestigd, hetwelk zijn Confucianisme, dat de steun was der Tokugawas, heeft helpen ondermijnen en het régime heeft helpen ten val brengen *a*).

§ 3. YOSHIMUNE.

a. Voortbouw op de grondslagen van Hakuseki; bestuur en maatschappij.

Op Hakuseki volgt Yoshimune. Hij schijnt reeds dadelijk met Hakuseki belangstelling voor die vreemde astronomie en geografie gemeen te hebben. Hij had een gebroken astrolabium, dat de Hollanders niet konden repareeren, zelfs niet een oud-ingenieur, die nu boekhouder was [2]). Hij liet een der tolken, die in dat soort zaken gewerkt had, naar Yedo komen. Hij richtte een observatorium in en overwoog zelfs blijkbaar de

a) Hoofdstuk II, § 1, 2 en 5; § 17*a*; vgl. hoofdstuk I, § 7*c*.

[1]) Dagregisters en Brieven 1712—1715 (Alg. Rijksarchief).

[2]) Aldaar, 1717—1722.

mogelijkheid om den Gregoriaanschen kalender in te voeren [1]).

Dat van de denkbeelden over „den loop des hemels” uit de westersche invloed zich kon verbreiden, is begrijpelijk en dan ook vast te stellen. Er is reeds op gewezen, dat in 1717 aan de Hollanders ter kennismaking een extra-audiëntie in Yedo verleend werd en dat sindsdien herhaaldelijk vragen en opdrachten van regeeringswege, zoowel daar als te Nagasaki, aan hen zijn voorgelegd *a*).

Een stel van die vragen waarin zich m.i. de toenmalige werkzaamheid van het Bakufu, om te komen tot codificatie van het recht en reorganisatie van justitie en andere instellingen afspiegelt *b*), geeft tevens een blik op de veelheid der problemen, waarvoor men — misschien door Hakuseki's Seiyōkibun opgewekt — vergelijking met of voorlichting door de toestanden in Europa wenschte. De volgende punten werden er in aangestipt:

rechtswetenschap (strafbepalingen in de Nederlanden voor velerlei soort van delicten; o.a. landverraad, misdrijven tegen familieleden en tusschen heer en dienaar onderling; dus betreffende de „vijf verhoudingen”), vraag II—IV;

regeeringsinrichting der zeven gewesten (hun afmetingen en verhouding der onderdanen in civielrechterlijken zin); vraag V—VII;

landbouw; vraag VIII;

positie der Chineezen op Java en hun vrijheid van godsdienst, vraag IX—X;

muntwezen;

eeredienst, zorg voor de dooden (in Japan zelf bestond verband tusschen deze beide); vraag X—XVII.

Dit laatste onderwerp vooral, culmineerend in de 17e vraag: „Hoe wij weten, dat er een God is?” wijst duidelijk uit, dat de problemen, die destijds bij Hakuseki gerezen waren, nog voortwerkten. Het is mogelijk, dat men het antwoord der Hollanders met de argumenten van Sidoti wilde vergelijken. Het opperhoofd brak er eenige uren zijn hoofd over en schreef tenslotte maar, dat hij

a) Zie hoofdstuk III, F § 2.

b) Hoofdstuk II, § 8.

[1]) Deze en vele andere feiten in dit hoofdstuk zijn ontleend aan de „thèse” van Yamasaki Naozo, l'Action de la civilisation européene sur la vie Japonnaise avant l'arrivée du Commodore Perry, 3e époque (in dit geval hoofdstuk II, blz. 71 vlgg.). Evenzoo is het met Ōtsuki Shuji, „Nihon Yōgaku Nenpyō, Annalen van de Westersche wetenschap in Japan. (In dit geval Kyōhō 3, 1718). Beide werkjes zijn echter met critiek te gebruiken (zie Inleiding).

geen theoloog was „maar alleen voor de negotie". Onbewust misschien het voor de omstandigheden meest geschikte en door de Japanners best geapprecieerde antwoord [1]).

b. Het geschenk van 1735. Muziek.

Het kon aldus een oogenblik den schijn hebben of Yoshimune, die in zoovele opzichten tot Ieyasu terugkeerde, ook de buitenlanders in de positie van een William Adams en anderen zou kunnen herstellen. Hierop heeft de Compagnie, gelijk wij zagen, gespeculeerd maar zij heeft dit niet op de juiste wijze aangepakt *a*). De Compagnie is in de sleur gebleven van wat zij eenmaal gewend was, n.l. geschenken zenden. Aldus kwamen in 1735 een koets en prachtige luchters benevens ander kristal en zilverwerk aan, weeldeartikelen, die men het allerlaatst aan een man als Yoshimune moest aanbieden. Bovendien gaven vele voorwerpen (de koets o.a.) aanstoot door beeldwerk, dat men voor Christelijk hield.

Een onderdeel van het geschenk bedoelde blijkbaar de Japansche ooren te bekoren door de tonen van hun onbekende muziek. Misschien is men daarbij afgegaan op een vroegere uitnoodiging van een der Nagasakische gouverneurs aan een quartet der Hollanders en hun bedienden om te komen musiceeren. Dat er toen vervolgens op „zingen" gezinspeeld werd, had bedenkelijk veel van de vroegere gewoonten op de audiënties te Yedo en werd dan ook geweigerd. Nu echter waren violen, harpen en andere instrumenten meegekomen en bovendien een groep „speeljongens" (misschien een gamelang), die als „zwarte Hollanders", Europeesch gekleed, in Yedo gefungeerd hebben. Ook schilderijen waren aanwezig. Maar dit alles getuigde met te meer kracht, hoe slecht de pracht en luxelievende bestuurders te Amsterdam en Batavia zich konden verplaatsen in den geest van den soberen en soldatesken Yoshimune.

c. Paarden.

De bestellingen, die hij deed, spraken anders duidelijk genoeg. Op een enkele uitzondering na, waren het militaire zaken: kurassen, verrekijkers, benevens jachtdieren, paarden en honden.

Die paarden zijn, gelijk vermeld, een groote rol in de handels-

---

a) Hoofdstuk III, B, § 13.

[1]) Gijsberti Hodenpijl, Hofreizen uit Compagnie's tijd (Tijdschrift Nederlandsch Zeewezen 1919, blz. 172). De auteur stelt de vragenlijst in 1721; dit klopt echter niet met mijn eigen uittreksel van het dagregister. Ik dacht wegens het noemen van 's Keyzers student, Kyōdai, eer aan 1731, maar in dat jaar heeft genoemde „student" wel vragen gedaan over naamgeving in Europa en over door de Compagnie aangebrachte artikelen, maar niet over deze onderwerpen. Ik heb er van moeten afzien alle dagregisters nog door te loopen, zoodat een vaste dateering uitblijft.

betrekkingen gaan vervullen *a*), de Compagnie maakte eerst weinig ernst met de zaak, totdat haar concurrenten, de Chineezen, in 1723 eenige van deze dieren hadden aangevoerd [1]). Toen kwam ze al spoedig met de hare, eerst van Java (verkregen als geschenk uit de stallen van Soerakarta), later uit Perzië.

Er zijn ook uit de beide vorige eeuwen voorbeelden te noemen van paarden, die als geschenk door Portugeezen en Nederlanders zijn aangeboden [2]). Het nieuwe was, dat ditmaal de zaak stelselmatig ter hand genomen is, waardoor telkens nieuwe zendingen aankwamen, dat alle paarden beneden bepaalde hoogte, 4 à 5 shoku (voet), werden uitgeschift (afgezien van eischen voor kleur, wervels, enz.) en dat stoeterijen werden ingericht tot verbetering van het ras. Er zouden ook paarden zijn verkocht naar Mutsu, Sendai en den Hokkaidō, waar ze werden gekruist met het inlandsche ras.

Hieraan gingen pogingen gepaard tot invoering van de westersche wijze van rijden en behandelen. Op de hofreis van 1721 vinden we dan ook den boekhouder Rijkman, voor den shōgun een proeve van rijkunst gevende, vermoedelijk van twijfelachtig gehalte. De bedoeling was om te paard rijdend een vuurwapen te leeren afschieten, daar immers het gebruik der dieren bij de hondenjachten een voornaam oogmerk was van dezen invoer. Toen in 1727 een Perzisch paard was aangekomen, verschenen pikeurs van den shōgun te Nagasaki om het Europeesch rijden te beoefenen; leer en zeildoek werden hun verstrekt om daarvan tuig en halsters te laten maken.

De lange, moeilijke zeereizen, waardoor vele dieren bezweken, maakten het voor de Compagnie wenschelijk aan deze kostbare geschenken speciale verzorgers toe te voegen. In die kwaliteit is Hans Jurgen Keyserling van Homburg als korporaal der cavalerie te Nagasaki gekomen en heeft in 1729 en '30 aldaar en te Yedo gereden, paarden gedresseerd en een Europeeschen stal gebouwd. Daar de shōgun hem een klein geschenk aanbood en hij hoog opgaf van zijn kennis der taal, terwijl hij tevens in Batavia protectie genoot, werd hij in 1734 weer aangewezen voor een half politieke zending bij de algemeene poging om handel en cultuur te vereenigen *b*).

a) Hoofdstuk III, B, § 10 vlgg. Hoofdstuk II § 4 en § 13*d*.

b) Hoofdstuk III B § 10, § 13.

[1]) Nagasaki, nenreki ryōmen kwan, Kyōhō 8 (1723.)

[2]) Brinkley, China and Japan IV, note 15; vgl. Crewdson in Transactions and Proceedings of the Japan Society, VI, blz. 176.

Maar Keyserling was naar de meening der opperhoofden niet de geschikte man. Hij heeft trouwens ook niets uitgericht buiten zijn eigen gebied, waartoe behoorde, dat hij rijlessen gaf aan een nieuwen stalmeester van Yoshimune, dat hij voor tal van groote heeren reed en wenken gaf voor paardenziekten. Hij overleed na terugkomst te Batavia; later in 1736—'37 is sergeant Jan Sephart Werner in dezelfde functie ook te Yedo werkzaam geweest [1]).

d. Dieren en planten.

Doch de belangstelling van den shōgun beperkte zich niet tot paarden alleen, honden voor de jacht te land en te water, benevens allerlei gevogelte: struisen, pauwen en ganzen waren voorwerpen van zijn verlangen. Er worden ook runderen vermeld en die zijn inderdaad ook wel eens aangevoerd, maar toch in mindere hoeveelheid. Doch meer nog trad in die bestellingen van 1724 en '26 een lijst van 26 soorten plantjes en 43 soorten zaden op den voorgrond. Japan moest dus voorzien worden van alle flora en fauna, die er ontbrak: zich onafhankelijk maken, was de leus. Er zullen misschien wel voedselgewassen bij geweest zijn; althans in het jaar 1724 hadden twee koks in Yoshimune's dienst het bereiden van het eten der Nederlanders gadegeslagen.

Reeds vroeger staat van een enkelen daimyō vermeld, dat hij zich de westersche keuken goed liet smaken en dikwijls liet opdisschen; nu breidde zich dat meer uit. Zeker is, dat er bij de bovengenoemde 26 soorten vruchten (olijven), saffraan en kruiden waren [2]).

Daar tastte Yoshimune de Compagnie echter in haar zwak. Zij zou er dus toe moeten meewerken, dat de teelt van kaneel, peper en bovenal notenmuskaat en andere specerijen werd uitgebreid? De wijze, waarop men dat tenslotte te Batavia heeft behandeld (het was de tijd van Durven), is kenschetsend: alles werd afgezonden, de Compagnie had haar plicht gedaan, maar zoo goed als niets kwam levend over; men begoot de plantjes met wat het rijkelijkst bij de hand was: zeewater. De heeren in patria konden rustig zijn.

Ten deele als een gevolg van dien Westerschen invoer kan men de teelt van talrijke nieuwe gewassen beschouwen (siri, oranje-

---

[1]) „Dagregisters" en „Brieven", 1725—'38 (Rijksarchief); vgl. nog Yamaga Shōzō, Political relations of Japan and Holland under the Tokugawa regime, eerst verschenen in the Japan Daily Mail, later overgenomen in de Notulen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 1892, bijlage XIII. Zie ook Yamasaki, a.w., ch. VI, blz. 91 en Ōtsuki, a.w., Kyōhō 9 en 10, (1725 en 1726), en Genbun 2(1737).

[2]) „Dagregisters", „Eischen", „Brieven" en „Facturen", (Alg. Rijksarchief).

appelen, indigo, bonitos) [1]; zeker is dat het geval met de teelt van den zoeten aardappel (tamave), die bij de Hollanders gevonden was en volgens van hen bekomen inlichtingen zeer geschikt bleek voor geval van hongersnood *a*).

§ 4. AOKI BUNZŌ; DE OPHEFFING VAN HET BOEKENVERBOD.

Aan dit feit is de naam van Aoki Bunzō (of Konyō) verbonden. Deze zou als ambtenaar van de hofbibliotheek en gewend met allerlei boeken om te gaan de officieele opdracht gekregen hebben, Nederlandsche en in het algemeen Europeesche zaken te bestudeeren naar aanleiding van een boek over paardendressuur, dat de shōgun graag vertaald wilde hebben [2].

Nu treedt zulk een „student" in westersche zaken vanwege den shōgun, Kyōdai genaamd, in de Compagnie's archieven op omstreeks de jaren 1729—'37. Deze hield zich eenmaal bijzonder met de Hollandsche keuken bezig, doch dat is geen reden om hem met Bunzō te vereenzelvigen.

Die figuur van Bunzō zelf, die dus onmiddellijk daarna (1738) zou zijn opgetreden, heb ik echter niet nader in de Compagnie's archieven kunnen terugvinden en ook de tijdsbepalingen der Japanners loopen nogal uiteen. Toch is hij ginds als een der grondleggers van „de Hollandsche wetenschap", bekend en gevierd.

Het gaat hier om een zeer belangrijken datum in de geschiedenis der westersche ontwikkeling, n.l. de zoogenaamde opheffing van het boekenverbod. In Kaempfer's tijd worden Buddhistische priesters als censoren van boeken genoemd om Christelijke en blijkbaar alle mogelijke Europeesche literatuur tegen te gaan [3]. Het blijkt, dat priesters van den Buddhistischen kloosterberg Kōyasan, die censuur uitoefenden en dezen hadden aldus toegang tot Deshima.

Nu schijnt in het bezit van een ingezetene van Nagasaki [4]) zich een document te bevinden, waarin door de tolken verlof wordt gevraagd Hollandsche boeken te mogen lezen, met de opmerking, dat dit een intelligent volk is en niet gevaarlijk in zaken den godsdienst betreffende. Dit is gedateerd 1719 en ook geteekend door

a) Hoofdstuk II, § 9.

[1]) Brinkley, History, blz. 612.

[2]) Ōtsuki, a.w., op Genbun 4 (1738) en Enkyō I (1744).

[3]) Kaempfer, Collectanea Japonica, (Britsch Museum, Sloane manuscripts, no. 3062).

[4]) Ono Kimpei, zie Yamasaki Naozo, a.w., blz. 59.

Aoki. Vermoedelijk doelen Japanners hierop, als zij de opheffing van genoemd verbod stellen in 1720. Uit de Hollandsche gegevens weten wij, dat de tolken reeds in 1717 ons schrift konden lezen; toen immers achtte men het noodig de belangrijkste zaken door een afzonderlijke missive aan hun blik te onttrekken; maar dat Aoki, die zeker geen tolk was, dit stuk heeft onderteekend, klinkt zeer zonderling.

Eenigszins duidelijk zou dit wezen, als wij hierin het feit mochten zien, dat aan Aoki door de meeste andere Japansche auteurs wordt toegeschreven, n.l. dat door zijn optreden, het monopolie, dat de tolken zich vroeger hadden verworven om alleen Hollandsche boeken te mogen lezen, gebroken zou zijn. Dit stellen zij dan echter in 1744 of vager, ,,tegen 1750" [1]).

Bunzō zou daarop een boekje tot handleiding voor het lezen geschreven hebben, waarover later, maar dit zou pas in 1762 verschenen zijn.

Bij dit alles moet men rekening houden met het feit, dat de Japansche geschiedenis omtrent die vroegste ,,westerlingen" voor een aanmerkelijk deel op traditie berust, dat boeken en documenten vaak pas later gedateerd zijn op de gis, waarbij het begrijpelijk is, dat de bezitters ze graag zoo oud mogelijk wilden zien [2]). Het document van 1719 dan is ook mede onderteekend door Nishi Zensaburō en deze wordt ook genoemd bij het feit van 1744.

Inderdaad is een tolk van dien naam zeer bekend in de Compagnie's documenten, maar deze werd pas in 1746 ondertolk. Wel was hij toen al bekend om zijn vrijpostigheid, ,,die alles in de war stuurde", om welke reden het opperhoofd toen bezwaar tegen zijn benoeming maakte; maar een leidende positie in het college had hij pas tusschen 1760 en '70. Dat Yoshimune voor de opheffing van dit verbod de eigenschappen bezat en de belangstelling had, is

[1]) Zie o.a. Baron Suyematsu, The risen sun, blz. 107; Fujikawa, Geschichte der Medizin in Japan, blz. 55; Suematsu Fujika, Indogermanic elements in the Japanese language (Far East, vol. I, no. 3, blz. 2 vlgg.). Al deze en andere geschriften van Japanners wijken van de reeds genoemde vaak onderling eenigszins af. Op het monopolie der tolken wordt vooral de aandacht gevestigd in de (Hollandsche) voorrede van Orango hōkei (uitleg van de regels der Hollandsche taal); door Fugi no mori sensei (Morishima?) na 1812 verschenen en aanwezig ter Leidsche Universiteits-Bibliotheek (Catalogus Serrurier, no. 69); vgl. de omschrijving in Hoffmann's ,,Verzameling van Japansche boekwerken", uitgave Serrurier (Bijdragen tot de Taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, VI, blz. 34).

[2]) Yamasaki, a.w., blz. 77.

zeker. We weten immers, hoe in zijn tijd op de audiënties der vreemdelingen het dansen en zingen vervangen werd o.a. door het schrijven van hun taal en letterschrift *a*). Het is echter vreemd, dat hij hiertoe zou zijn overgegaan in een tijd (1744), toen hij reeds op het punt stond van het eigenlijk gezag afstand te doen. Evenwel ook na dien tijd heeft hij toch nog eens zulk een audiëntie gehouden (1746).

Yoshimune bewoonde toen, met den aangewezen troonopvolger van het shōgunaat, Ieharu, op wien al zijn hoop gevestigd was *b*), een afzonderlijk paleis. Terwijl bij den shōgun zelf niets voorviel, verschenen hier grootvader en kleinzoon openlijk voor de Hollanders, die tegen alle etiquette in, rechtop moesten staan en door Ieharu van nabij werden bekeken, waarna hij met een buiging weer vertrok. Toen moesten er vellen papier volgeschreven worden met ,,bamboe'', ,,kraanvogel'' en dergelijke woorden, die ook sterk aan de beeldende kunst doen denken en eraan herinneren, hoe Ieharu zelf de kalligrafie beoefende [1]).

Maar er is geen reden om daarom de gedachte aan het schrift als overbrenger der ideeën te sluiten.

Uit Japansche literatuur [2]) blijkt, dat na Yoshimune's dood de Hollandsche invloed tot stilstand kwam. Misschien mogen wij uit het bovenstaande nu afleiden, dat hij op zijn kleinzoon zijn belangstelling in westersche zaken heeft overgebracht; en waarin deze ook moge teleurgesteld hebben, daarin blijkbaar niet.

De gevolgtrekking is dus mogelijk, dat wij van een vollen opbloei der Europeesche wetenschap pas kunnen spreken tijdens het veel gesmade régime der Tanumas onder Ieharu 1760—1786. Ook de Japanners dateeren de belangrijkste feiten in die periode en ik neem deze verder hier over.

Een der meest bekende, waarin de auteur het worstelen met zeer geringe hulpmiddelen van hemzelf en eenige vrienden tegen de moeilijkheden van een Hollandsch boek beschrijft, heet kenmerkend genoeg ,,Rangaku koto hajime'': ,,Het *begin* van de Hollandsche studie''.

§ 5. TOLKEN EN TAALSTUDIE.

Het is zeker, dat er in dien tijd (sinds 1759) geregeld boeken *a.* **Tolken, invoer v. boeken.**

a) Hoofdstuk III F § 2. *b*) Hoofdstuk II, § 8.

[1]) ,,Dagregister'', 1746, 28 April, vgl. Titsingh, Mémoires des shōguns, op Yoshimune, § 16.

[2]) Ōtsuki Shuji, a.w., Hōreki 1 (1751).

voor het tolkencollege werden aangebracht [1]). Maar we moeten vaststellen, dat de tolken die niet uit eigen beweging in grooten getale zullen verbreid hebben. Evenals de ambtenaren van Deshima tegenover Batavia en Nederland, en beide groepen vermoedelijk in onderlinge samenwerking, waren zij vóór een stelsel van geheimhouding en hielden liefst de kennis der Westersche zaken en den omgang met de Hollanders voor zich alleen *a*).

Het geschenk van 1735 *b*), hoewel voor het hof van Yedo bestemd, bleef grootendeels jarenlang in het pakhuis liggen, of men versierde er de opperhoofdswoning mee. Eenige jaren later bleek het ten deele in handen der tolken te zijn geraakt, die er goede zaken mee deden. Deze verklaarden toen, dat alle dergelijke voorwerpen als geschenk aangevoerd in het vervolg door hen moesten worden aangeboden.

Over Nishi Zensaburō (bovenvermeld) verhaalt een Japansch auteur [2]), dat deze tolk een woordenboek had verworven, dat de shōgun (Yoshimune) het te zien vroeg, en dat hij dezen daarop met een werk over astronomie tevreden stelde. Daarop zou toch de opheffing van het boekenverbod gevolgd zijn.

Intusschen blijken de tolken, niettegenstaande het was opgeheven, nog zeer lang hun monopolie te hebben gehandhaafd. Van zekeren Gōtō toch, die omstreeks het midden der eeuw geleefd schijnt te hebben, wordt vermeld, dat hij veroordeeld zou zijn, omdat hij een boek met Europeesch alphabet publiceerde [3]).

Aoki Bunzō moet dan naar Nagasaki zijn gegaan om daar bij de tolken Hollandsch te leeren, waartoe Nishi Zensaburō en Yoshiō Kōsaku van het college verlof verkregen [4]). Een andere bron [5]) wil echter, dat hij daar zich niet meer zou hebben eigen gemaakt dan de letters en enkele woorden als zon, maan, ster. Zou hij astronoom geweest zijn? Uit een overzicht van zijn werkjes over vertalen van Hollandsche boeken (1762) blijkt evenzeer, dat hij dit

---

a) Vgl. hoofdstuk III, A, § 3; hoofdstuk IV, § 8. *b*) Hoofdstuk III, B, § 13.

[1]) „Facturen der ladingen", bijlagen der „Brieven" uit Batavia, 1758 vlgg. (Alg. Rijksarchief).

[2]) Hayashi, Some Dutch books on mathematical and physical sciences, imported from Holland to Japan before the restoration in 1868 (Nieuw Archief van Wiskunde IX, blz. 44). Dit artikel bevat nog tal van interessante bijzonderheden over het gebruik der boeken, die ik niet alle meer heb overgenomen.

[3]) Mitsukuri, The early study of Dutch in Japan (Transactions Asiatic Society of Japan, vol. V, blz. 20).

[4]) Ōtsuki, a.w., Enkyō, 1 en 2 (1744 en 1745).

[5]) Mitsukuri, a.w., blz. 210.

nog niet anders dan tastenderwijs kon beoefenen, waarbij alleen enkele substantiva tot vaste gegevens strekten en de verbeelding veel moest aanvullen [1]). Bunzō zag overigens alleen heil in spreken met Hollanders, want op de tolken viel niet te rekenen. Dat ondervonden ook twee medici, die zich omstreeks 1762 (begin Meiwa) tot Nishi Zensaburō wendden om onderricht; maar met de opmerking, dat het veel te moeilijk was, werden ze afgescheept [2]).

In 1762 vinden we Zensaburō en een anderen tolk op de auctie van een gestorven onderkoopman en, hoewel zij eenige sieraden kochten, taalden zij niet naar een der boeken, die er geveild werden, al gingen die voor redelijken prijs (f 5—f 23). Er waren bij: een zeeatlas, eenige woordenboeken, boeken over ,,consultatie en adviezen'' (rechtszaken), het werk van Kaempfer over Japan, verder het leven van Oldenbarneveld en dat van Alva, en de gedichten van Jacob Zeeus [3]).

Ook toen ter tijd was het meeste van die soort lectuur dus blijkbaar nog in het geheel niet in trek behalve de woordenboeken. Wat behalve deze gevraagd werd, waren werken over geneeskunde en natuurlijke historie, over sterrenkunde en enkele over physica.

We gaan elk dezer onderwerpen afzonderlijk na.

De voornaamste woordenboeken, die werden ingevoerd, weerspiegelen vrij duidelijk den stand van taal- en letterkundige wereld in de Republiek gedurende dien tijd *a*). Ze zijn:

1e. ,,De Nederlandsche woordenschat'' van den bekenden Dr. Lodewijk Meijer uit het genootschap ,,Nil volentibus arduum''. Uit het streven naar ,,zuivere taal'', dat die vereeniging voorstond, is voortgekomen zijn lijst van ,,basterdwoorden'' op de werken der groote 17e-eeuwers gegrond. Hierbij sloot zich aan een verzameling kunstwoorden uit de werken van Stevin, de lijst van ,,In liefde bloeiende'' enz., benevens een van verouderde woorden. In 1720 verscheen de achtste druk, in 1777 de elfde.

2e. Het ,,Nieuw woordenboek der Nederlandsche en Latijnsche taal'' door David Hoogstraten, bekend om zijn Latijnsche en Nederlandsche gedichten, om zijn geslachtslijst der zelfstandige

a) Hoofdstuk I, § 6.

[1]) Yamasaki, a.w., blz. 60.

[2]) Mutsikuri, a.w., blz. 208.

[3]) ,,Venduerolle der nagelaten goederen van wijlen den onderkoopman Corn. van Brattim volgens inventaris'' (Japan, Minuutboek van particuliere instrumenten 16 Augustus 1761; Alg. Rijksarchief).

naamwoorden, zijn verzamelingen enz. Dit boek, een statig deel van 1000 bladzijden quarto, bevat vele toelichtende zinnen, vervoegingen van werkwoorden, plaatsnamen enz. Tusschen 1704 en 1771 verschenen een aantal uitgaven.

3e. Pierre Marin: ,,Nederduitsch en Fransch woordenboek (Dictionnaire portatif Hollandais—Français), een uiting van de voorliefde voor de hoftaal van Europa. Tot het aanleeren daarvan werd dit boek door de beste autoriteiten geroemd en op de meeste scholen gebruikt (tusschen 1743 en '83 werd het herhaaldelijk herdrukt). Men kon er ook wel zijn Hollandsche kennis uit verrijken, niettegenstaande dat het door een Franschman, die echter in Holland woonde, was samengesteld [1]).

Doch aan al die woordenboeken had men niets, zoolang niet bij de woorden was gevoegd de beteekenis in het Japansch. Hier was voor de ambtenaren der Factorij een belangrijke taak, gelijk die later verricht is door Doeff en de tolken aan de hand van Halma's dictionnaire en daarna door de Cock Blomhoff. Maar wij weten reeds, hoe de Compagniesambtenaren zich er toen ter tijd nog afmaakten met een beroep op het ondoenlijke en het verboden zijn van die soort studie. Uit patria kwam evenwel de reeds vermelde *a*) aanmoediging en het hulpmiddel van een oud woordenboek ,,Latijnsch-Japansch" (Rome 1632), in 1759 aangebracht. Doch dat moest op het kantoor blijven berusten en verder aangevuld worden. Een uittreksel er uit geeft den indruk, dat het wel wat speciaal was in den geboden woordenschat, maar rijk aan voorbeelden [2]). Intusschen hooren wij hier verder niets meer van en Thunberg schijnt er geen spoor meer van te hebben aangetroffen. Hij vond echter wel een dergelijk woordenboek uit de Jezuietenpers van Ambrosius Calep en waarvan de eerste druk in 1598 moest zijn verschenen, overigens zonder titelblad en jaartal, in het bezit der tolken, die het van hun voorvaderen geërfd zouden hebben en er voor geen prijs afstand van wilden doen. Dit behoeft natuurlijk niet hetzelfde werk te wezen, hoewel de geschiedenis van het geschenk in 1735 in dit verband te denken geeft.

---

a) Hoofdstuk IV, § 8.

[1]) Alle drie ter Leidsche Universiteits-Bibliotheek; verder naar Van der Aa, Biographisch Woordenboek.

[2]) Over ,,The Jesuit press in Japan" bestaat een boekje van Satow, dat ik echter niet heb kunnen raadplegen. Een uittreksel geeft Chamberlain in de Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol XVII, blz. 91 vlgg.

Zoo worden de tolken een ernstige belemmering voor de taalstudie, zoowel voor Europeanen als Japanners; zij verschaften zich alle boeken en hielden die op fabelachtigen prijs. Evenwel prijst Thunberg hun kennis [1]) en Titsingh kreeg veel hulp van hen; in die dagen schijnt dus een omkeer te hebben plaats gehad.

b. De Rangaku en haar beoefenaars.

De veronderstelling is reeds geopperd, dat dit, behalve aan die twee mannen zelf, lag aan het optreden van een aantal Japansche medici, lijfartsen van den shōgun en de daimyōs, die zelfstandig Hollandsch beoefenden. Een van deze, Maeno Ryōtaku, zou een lijst van 5 à 700 Hollandsche woorden hebben verkregen, eenige anderen Sugita Gempaku (Issai) en Nakagawa Ryōnan (Jūnan?) verwierven zich een anatomisch boek met platen [2]).

Met deze gegevens gewapend zijn zij toen gezamenlijk met Katsuragawa Hoshū, en eenige anderen aan den slag gegaan om dat boek te vertalen. Over de medische zijde van het geval hierachter.

Dat ze zich vaak bevonden „als een schip in volle zee zonder roer" (kaji naki fune no taikai ni nori), dat zinnen als: „de wenkbrauwen zijn het haar, dat boven de oogen groeit", dat een uitdrukking over den neus, waarbij deze „verheven" wordt genoemd, hen heele dagen kostte, is begrijpelijk. Maar niet voor niets heette het genootschap „Kōmei Shuya" (beroemde heele nachten of hooggeschatte nachtwaken) [3]). Zij belandden in veilige haven.

Hunne geregelde samenkomsten hebben nu verdere taalstudie met samenstelling van woordenboeken als gevolg gehad. Onder de oudste van die Japansch-Nederlandsche lexicons worden twee genoemd van Ōtsuki Gentaku (een der leden) n.l.: de „Rangaku kaitei" (Gids van de Hollandsche studie) en de „Rokumotsu Shinsha" (Nieuw werk over zes zaken?), hoofdzakelijk weer handleidingen ter vertaling met een Hollandsche inleiding. Daar hierin echter het woordenboek van Doeff vermeld blijkt te worden, zullen ze mogelijk buiten ons tijdvak vallen. Ook vond ik een woordenboek van Inamura Sampaku genoemd; deze is misschien echter geen lid van het gezelschap geweest.

---

[1]) Thunberg, a.w., II, blz. 36—46. Later werden hem nog andere dergelijke woordenboeken getoond; vgl. blz. 209.

[2]) Mitsukuri, Early study, blz. 207.

[3]) Yamasaki, Action de la civilisation, blz. 63.

Vooral Maeno Ryōtaku schijnt echter als taalkenner en overzetter van boeken te hebben uitgeblonken. Een soort linguistisch wonder, begon hij op zijn 47e jaar nog Hollandsch te leeren. Hij had met vele moeilijkheden te worstelen, zelfs zou hij tot armoede vervallen zijn, terwijl zijn vrouw hem verliet[1]). Uiterst bescheiden, liet hij de eer van zijn werk meest aan anderen.

Twee leden van het gezelschap hadden verkeer met Thunberg te Yedo en spraken vrij goed Nederlandsch, speciaal Nakagawa Jūnan, maar ook Katsuragawa Hoshū, de lijfarts van den shōgun [2]).

Tegen het eind der eeuw (1798) is van Hoshū een woordenboek verschenen. Daar dit het oudste was, dat ik zelf kon raadplegen, een enkel woord hierover.

De „Bango Sen" (lijst van barbarentaal) schijnt bij den eersten druk (1797) de Hollandsche woorden nog niet te hebben gegeven in ons letterschrift, maar in de ± 50 phonetische teekens, die men „kana" noemt: verkorte Chineesche karakters, speciaal fonetisch gebruikt en in Japan veel gebezigd. Het boekje is echter niet gerangschikt volgens Europeesch alphabet, ook niet naar een der wijzen, die voor dat „kana" gebruikt worden, maar naar verschillende onderwerpen, volgens de gewone volgorde in Chineesche lexica: hemel, aarde, mensch:

1. astronomische en meteorologische namen; 2. aardrijkskundige; 3. tijdrekening; 4. menschelijke betrekkingen (namen voor verwanten, beroepen, vrienden, eigenschappen); 5. lichaamsdeelen en ziekten; 6. huizen en gebouwen; 7. kleederen, stoffen, kleuren; 8. eetwaren; 9. gebruiksvoorwerpen (ook deelen van schepen, allerlei instrumenten enz.); 10. vuurinstrumenten (wapens); 11. metalen; 12. edelsteenen; 13. —17. namen van verschillende diersoorten; 18. planten; 19. rekenkunde.

Dan volgen: 20. bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden; 21. werkwoorden; 22. voornaamwoorden; 23. voorzetsels; 24. voegwoorden; 25. tusschenwerpsels.

Daarna komen: 26. spreekwijzen voor dagelijksch gebruik (bevelende en vragende zinnen, werkwoorden, vervoeging enz.).

Eenige gesprekken, benevens een lijst van plaats- en rivier-

---

[1]) Yamasaki, a.w., blz. 62. Deze bewering doet zonderling aan bij de Japansche verhoudingen.

[2]) Thunberg, a.w., blz. 99 en 234.

namen enz. in de buitenwereld, besluiten het boekje. Van dit laatste zal men echter misschien veel niet in den eersten druk aantreffen, die evenwel uit de Leidsche bibliotheek vermist wordt[1]). Intusschen vindt men die wijze van rangschikken in vele der oudere woordenlijsten van de Japanners terug.

c. Phonetische en graphische kwesties; Nederlandsche woorden in het Japansch.

Men kan zich nauwelijks voorstellen, hoe de Japanners uit dien eersten druk veel Nederlandsch kunnen geleerd hebben. De kana-transcriptie geeft de voor hun oor en stem zoo vreemde en moeilijke woorden totaal vervormd weer, zoodat ze veel meer eigen schijnen en de Nederlandsche uitspraak zelf minder dan ooit benaderd kon worden, zooals uit de in het Japansch overgenomen woorden zal blijken.

Het weergeven van fonetische waarden is trouwens altijd een groote moeilijkheid gebleven, vooral toen men namen voor onbekende begrippen moest gaan weergeven. Het Europeesche letterschrift schrikte misschien velen af. Het leverde tal van technische moeilijkheden op en stond niet altijd in goeden reuk bij regeering en publieke opinie. Men is er dus blijkbaar van het begin af op uit geweest, het vreemde bij de eigen omgeving aan te passen.

Er werden en worden nog daarbij drie methoden toegepast [2]):

a. Men trachtte een bestaand Chineesch woord te vinden, waarmee het Hollandsche woord kon worden weergegeven (kanmei).

b. Men ging het begrip ontleden om vervolgens door een samenstel van karakters den zin van het woord in het Chineesch over te zetten (yakumei). In die beide gevallen gebruikte men dus meest de karakters naar hun beteekenis.

c. Men beproefde het westersche woord in klank te benaderen met de fonetische waarde, soms min of meer willekeurig gehecht aan karakters.

Dit laatste is in den grond hetzelfde; alleen nog minder duidelijk en houvast gevend dan de voorstelling in kana. Helaas hebben de pioniers der rangaku niet altijd de derde methode voldoende ver-

---

[1]) Althans dit maak ik op uit de omschrijving in Serrurier's Bibliothèque Japonaise onder no. 58. Een werkje, dat daaraan beantwoordt, bleek op mijn aanvraag niet meer in de bibliotheek te vinden, wel verschillende exemplaren als no. 58*a*; zie ook Hoffmann-Serrurier, Verzameling Japansche boekwerken, no. 43.

[2]) B.v. in de „Seiinfu", Magazijn van Westersche Klanken (Catalogus Serrurier, no. 72), door Ōtsuki (Gentaku?) en Katsuragawa (kleinzoon van Hoshū); zie de omschrijving in Hoffmann-Serrurier, Verzameling van Japansche boekwerken, blz. 67 vlgg.; zie nog aldaar blz. 49 en passim.

meden, zoodat daardoor hun boeken voor westerlingen en landgenooten onleesbaar worden.

Het is misschien mogelijk, dat hiermee samenhangt het betrekkelijk klein aantal woorden, dat uit onze taal in het Japansch is overgegaan. Ze schijnen veel minder talrijk te zijn dan die uit Spaansch en Portugeesch; vermoedelijk is een aantal later weer verdwenen en vervangen door woorden uit het Engelsch.

Die, welke we aantreffen, duiden hoofdzakelijk aan:

1e. handelswaren;

2e. artikelen van dagelijksch gebruik;

3e. begrippen uit zeevaart en wapenhandel;

4e. medicijnen, instrumenten, vogels, technische woorden.

Onder 1 vallen: grofgrein (stof)-gurofuguren; rassen(stof)-rassha; laken-raken; slangsteen-surangusutein; arak-araki; sammet; blik-buriki.

Onder 2: melk-meruki, boter-bōtoru; sop-soppu; pap; amandel; koffie-kohii; kurk-koruki; kachel-kaheru; mantel-manteru; veder; glas-gurasa; doek-zukka(?); kop-koppu; mes; penseel-penseru.

Onder 3: matroos; vlag; pek-pekki; kompas-konpassu; sextant-sekusutanto; sabel-saberu; pistool; ransel.

Onder 4: saffraan-saffuranu; bezoarsteen(?), lancet; zonneglans-zongarasu; weerglas-fuherugarasu; donderglas-dondorugarasu; orgel-orugaru; casuaris-cazuaru; kalkoen-karukuntori; grammatica; diplomatiek; zondag-dontaku [1]).

In deze technische termen herkennen we veel wat door de Nederlanders in Japan gebracht is, maar dit waren vaak niet de gemakkelijkste namen. Ze werden soms allerzonderlingst getranscribeerd.

Zoo is b.v. electriciteit-,,erikuteru", een struikelblok voor Japansche tong en pen gebleken. Bovendien waren dergelijke barbarenwoorden toch altijd nog wat aanstootelijk; men gebruikte dan ook wel den term ,,vuurblazer" voor het instrument, waardoor

---

[1]) Deze lijst is samengebracht uit de volgende artikelen:

Maeda, Kokugo ni natta seiyōgo (Westersche woorden in het Japansch), Shigaku zasshi, XXII, no. 7, 9, 10 en 12; XXIII, no. 2;

Murakami: Oji no seiyō kōtsū ga kokugo ni oyoboshitaru eikyō (invloed (op) de Japansche taal door het vroege verkeer met het Westen); (Shigaku zasshi, XIV, no. 10);

Suematsu Fujika, Indogermanic elements in the Japanese language (Far East, XXV, no. 3).

de Japanners het eerst dit gebied leerden kennen en waarover later meer.

Woorden volgens de methoden van kanmei en yakumei (boven onder a en b) woordelijk uit het Nederlandsch vertaald, zijn er natuurlijk in groot aantal geweest en bestaan nog. Om ze alle bijeen te zoeken, zou ik over meer oude woordenboeken moeten beschikken. B.v. is kurombō-neger, letterlijk ons „zwarte jongen".

Tenslotte zij nog opgemerkt, dat oran (Hollandsch) in het Nagasakisch dialect het praedicaat is geworden voor alles, wat uit Europa komt, b.v. orangasa-kōmorigasa-westersche parapluie [1]). Over de gewassen met dat praedicaat nog nader.

§ 6. GENEESKUNDE.

a. **Inleiding, verzwakking van de Chineesche theorie, polsleer.**

Het medische was het natuurlijkste en meest voor de hand liggende veld van westerschen invloed. Hier was toch steeds iemand aanwezig, die althans voor deskundige doorging. Wel kwam reeds ter sprake, hoe weinig dat paste op de Compagnies-chirurgijns *a*) zoo ook die in Japan, maar zij beoefenden toch het vak, hadden een hospitaal, geneesmiddelen en instrumenten. Sinds 1740 en vooral na 1759 komen geregeld reeksen medicamenten als geschenken voor. Een lijst van die, welke 1742 te Yedo werden aangevraagd, volgt onder de bijlagen *b*). Recepten geven was een der gewoonste vragen, aan den chirurgijn te Yedo gedaan.

Het kan niet verwonderlijk zijn, dat die technische hulpmiddelen ten slotte, eerder nog dan de personen der medici, zich bij de Japanners lieten gelden. De gebrekkige taalverbinding deed zich ook gevoelen, waardoor een Danner, Cleyer en ten Rhyne (hoewel de laatste op het speciaal verzoek om een bekwaam arts naar Japan gezonden was) weinig invloed oefenden. Zoo kon ook Kaempfer constateeren, dat de vragen, te Yedo aan hem gericht, vooral betroffen pleisters en eenvoudige chirurgische behandeling. Dat is dan ook de kern van die oudere oranryūgaku (Hollandsche chirurgie).

Van deze school is o. a. bekend, dat in de Gekasōden van Narabayashi (1706), en in de Kinsō senboku ryōchi (Chirurgische ge-

---

a) Hoofdstuk I, § 21; hoofdstuk III, E, § 3. *b*) Bijlage VII.

[1]) Notes on dialectical usages in the Nagasaki district (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. XXXVIII, blz. 113).

neeswijze (1713), vertalingen voorkwamen uit het werk van Paré. In laatstgenoemd werk waren deze afkomstig van den tolk Nishi Gentetsu. Het schijnt, dat deze richting ook reeds aan het hof van Tsunayoshi tot zekeren invloed kwam; Yoshida Jian, Kurasuki Seifu en Murayama Jihaku worden als lijfartsen van den shōgun genoemd [1]). Yoshimune ging zelfs over tot het stichten van een medische school (de Tenbuntai, 1744?) [2]).

Als hofarts is naar overlevering ook opgetreden Katsuragawa Hōchiku (1664—1741). Hij is een der eersten, die dezen geslachtsnaam voerde uit piëteit voor Ranzan Hōan, die dezen tak van de Morishima's — dat was de oorspronkelijke familienaam — tot de studie van de Rangaku gebracht had [3]).

Van een dier oudere leden van het geslacht wordt nog verteld, hoe hij, door onder zijn mouw zijn eenen arm af te binden, de werkzaamheid van een der polsen belette, zich daarop door zijn Chineesch gezinde collegas liet onderzoeken en doodziek verklaren, om toen zijn arm te vertoonen [4]).

Want het eerste vraagstuk, dat zich niet goed bij de Chineesche leer liet aanpassen, zooals dat wel het geval was met de wondbehandeling, maar deze fundamenteel aantastte, was de strijd over de polsleer tegenover die over den bloedsomloop *a*). Nog meer haast dan in het Westen had dit geweldige gevolgen.

Sugita Gempaku vermeldt Yoshimasu Nangai en Yoshimasu Tamenori, die de Chineesche school trachtten te doen herleven doch tevens twijfel koesterden over het verschijnsel van de pols. Hunne ideeën hebben misschien wel den invloed ondergaan van Gōtō Ranzan (*sic*) en zijn leerling Kagawa, die een eeuw vroeger leefden en een soort stelsel van circulatie, trouwens ook in China

---

a) Hoofdstuk I, § 7*b* en Hoofdstuk II, § 17.

1) Fujikawa, Geschichte der Medizin in Japan, blz. 50; Kleiweg de Zwaan, Völkerkundliches und Geschichtliches über die Heilkunde der Chinesen und Japaner, blz. 460 vlgg., blz. 489.

2) Ōtsuki, a.w., op dat jaar.

3) Whitney, Notes on the history of medical progress in Japan (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. XII, blz. 31). De karakters, waarmee men „Ranzan" schrijft, worden n.l., als men de zuiver Japansche uitspraak (eigenlijk vertaling) gebruikt, Arashiyama gelezen en op den berg van dien naam ontspringt een riviertje, dat Katsuragawa heet. Een lofrede op zijn geslacht door een der latere Katsuragawas in het Hollandsch geschreven, vindt men bij Hoffmann-Serrurier, a.w., blz. 105.

4) Honda's Inleiding bij de Kōmō Zatsuwa (Transactions and Proceedings of the Japan Society, III, blz. 325).

een welbekend begrip, door water, geest en bloed hadden ontwikkeld [1]).

Wel zal dit alles nog zuiver deductief zijn geweest, maar het verschijnsel wijst er mijns inziens toch op, dat in de 18e eeuw, evenals het geheele als orthodox verklaarde stelsel van Chu Hi *a*), ook de Chineesche medische school in verval moet zijn geraakt, zoodat om de hoofdzaak te handhaven enkele punten en theorieën zijn prijsgegeven, enkele speculaties overgenomen, wat met elkaar de receptie der westersche opvattingen vergemakkelijkte. Die westersche medische studie nu vertoont in dit tijdvak de neiging tot het vormen van systemen en aldus leerden de Japanners ze ten deele ook kennen. Redeneeringen over de vijf stoffen en vier temperamenten zullen waarschijnlijk, misschien al te zeer, hebben herinnerd aan hetgeen men gewend was.

b. **Anatomie, de „kaitaishinshō" en de „Oranda zenku naigwai bun no zu".**

Behalve dat de polsleer niet meer algemeen absoluut werd aanvaard, was er ook reeds eerder twijfel ingeslopen aangaande de anatomische en physiologische leer, door de Chineesche school verkondigd. Dat de spijs eerst zou verwerkt worden in lever en galblaas en dat met de vijf organen de hoofdzaak der samenstelling van het lichaam bekend was, werd niet meer zoo grif aangenomen.

Volgens Sugita Gempaku was Yamawaki Tōyō (1705—1762) hierin reeds voorgegaan; hij had den negatieven arbeid van het afbreken gedaan; de positieve bleef bewaard voor Gempaku en zijn genooten. Laatstgenoemde beroept zich echter met nadruk op de in hun richting reeds gevormde traditie.

De handleiding bij hun poging zouden de anatomische tabellen gevormd hebben van Johann Adam Kulmus uit Breslau, een der vele vreemdelingen, die onder Boerhaave en elders in de Republiek gestudeerd hebben *b*) Later werd hij leeraar aan het Athenaeum te Dantzig en is als bioloog eenigermate bekend. Maar zijn werken hebben weinig eigens en zijn anatomische tabellen bekleeden in de geschiedenis der medicijnen geen plaats, behalve door deze vertaling in Japan.

En deze is, dunkt mij, nog vrij twijfelachtig; tenminste indien er geen Hollandsche vertaling van het Latijnsch geschrift bestaat en deze bleek in de bibliotheken hier te lande (ook die der Maatschap-

a) Hoofdstuk II, § 2; § 19.

b) Hierover hoofdstuk I, § 7*b*; hoofdstuk II, § 17*b*; hoofdstuk V, § 5*b*.

[1]) Sugita's Kei-ei yawa, Gesprekken met een nachtschaduw; zie Whitney, a.w., blz. 331 vlgg. en aldaar, blz. 320 vlgg.

pij van Geneeskunde) niet te vinden. En de vertalers hadden een Hollandschen tekst voor zich.

Hoewel dus de anatomische kennis ginds in Europa nog verre van volmaakt was, vond men daar toch heel wat beter afbeeldingen uit de Leidsche en Amsterdamsche scholen zelf (Albinus, Ruysch). En het gebruikte werk schijnt wel zoo nauwkeurig geweest te zijn, dat de juistheid van het Europeesche standpunt erdoor bevestigd kon worden tegenover het Chineesche.

Secties in het algemeen waren verboden en slechts enkele uitzonderingen worden genoemd. Dezelfde overtuiging echter, die dat verbod ingaf, namelijk dat verminking van het lijk voor de overledenen slechte gevolgen had, deed juist bevel daartoe geven bij ter dood veroordeelde misdadigers. Kaempfer[1]) zeide, dat de jongelieden hun zwaarden op terechtgestelden gingen probeeren. Door bemiddeling van een Eta scherprechter *a*) hebben aldus eveneens die medici op zekere dievegge, Aocha baba, een meer systematische ontleding toegepast. De platen uit Kulmus, (of welk boek het anders was) werden hierbij vergeleken en juist bevonden.

De Japanners leggen grooten nadruk op dit feit, daar nu proefondervindelijk het onjuiste van de Chineesche leer bewezen was en ook haar tegenwerping geen kracht had, dat die Hollandsche anatomie alleen gold voor westersche menschen.

Daarop zijn dan de verklaringen tot die afbeeldingen met gezamenlijke krachten door het gezelschap der Nachtwakers, als boven vermeld *b*), vertaald en uitgegeven onder den titel: „Kaitai shinshō", een nieuw boek over de anatomie; en de indruk, dien het maakte, wordt als zeer groot beschreven. Het werd aangeboden aan den Shōgun [2]), aan een aantal invloedrijke ambtenaren en daimyōs, die het buitengewoon gunstig ontvingen. Tal van leerlingen stroomden naar de vertalers toe en deze werden bij moeilijke gevallen aan het ziekbed geraadpleegd.

Er bestaat een Japansche aquarel, toegeschreven aan de Ukiyoeschool, maar zonder datum en signatuur. Deze schijnt ook voor de groote bekendheid van het geval te getuigen. Er staat nl. op afgebeeld een Hollandsche arts uit het laatst der 18e eeuw met allongepruik maar in Japansche kleedij, bezig een beeldschoon meisje

---

a) Hoofdstuk II § 5 § 13. *b*) Hoofdstuk V § 5*b*.

[1]) Buch IV, cap. 8, editie Dohm, Teil II, blz. 121.

[2]) Ōtsuki, a.w., op Anei 1 en 3 (1772 en '73).

te anatomiseeren. De gevolgtrekking is gemaakt, dat dit een poging tot verdachtmaking der nieuwe richting zou zijn van de zijde der Chineesche school [1]).

Evenzoo wordt een ander werkje toegeschreven aan de concurrentie met Genpaku c.s. en aan de monopoliezucht der tolken. Het is de: „Oranda zenku naigai bun no zu" (letterlijk vertaald: „Hollandsche teekeningen naar de in- en uitwendige deelen van het geheele lichaam"), bewerkt door Motoki Shii, tolk te Nagasaki en gepubliceerd door Suzuki Sōun, lijfarts van den daimyō van Suwo. Het boekje is in de Leidsche Universiteitsbibliotheek aanwezig [2]) en blijkt te bestaan uit een catalogus van de verschillende lichaamsdeelen in het eerste bandje, en in het tweede uit een aantal platen, kunstig in lagen op elkaar geplakt en gepast, zoodat ze een aantal doorsneden moeten weergeven, die zich achtereenvolgens bij een sectie voordoen. De afbeeldingen (b.v. van de hersenen) zijn echter zoodanig, dat ze door een leek en, naar mij bij navraag bleek, zelfs door een vakman niet dadelijk zijn thuis te brengen, zonder de hulp der bijbehoorende opschriften. Een Europeesch geschrift, waarnaar het bewerkt is, wordt niet vermeld.

De Kaitai shinshō zelf heb ik alleen in een latere, alweder zeer verbeterde en uitgebreide, uitgave leeren kennen [3]). De platen van deze zijn enkelvoudig en heel wat duidelijker en correcter dan van het bovenbeschreven boekje. Met dien lateren druk der kaitei shinshō is ten overvloede het werk van Kulmus vergeleken, maar er bleek al zeer weinig overeenkomst in platen en tekst te ontdekken.

c. Practische geneeskunde, Thunberg en Katsuragawa Hoshū; boeken.

Er blijft dus nog wel een en ander onopgehelderd in de zoo romantische geschiedenis dezer vertaling, want er is meer.

De „Hollandsche afbeeldingen" zijn gedateerd 1772; de Kaitei shinshō wordt gesteld in 1773. Eigenaardig is het nu, dat Thunberg, die twee jaar later in Japan kwam, volstrekt geen melding maakt van het bewerken van beide geschriften en van de gebeurtenissen, die er aanleiding toe gaven, hoewel hij met de tolken te Nagasaki en met twee der vertalers van het laatste te Yedo dagelijks verkeerde en over medische zaken sprak. Eveneens klinkt het

[1]) Bijlage met toelichting door Eugen Holländer in de Deutsche Medizinische Wochenschrift 1908, II, no. 38; de aquarel bevond zich in 1906 op de tentoonstelling in het „Kaiser Friedrich Haus" te Berlijn.

[2]) Catalogus Serrurier, no. 1128.

[3]) De Kaidai hatsumō, Beginselen der anatomie, (Catalogus Serrurier, no. 1129).

zonderling, dat Gempaku met den bekenden Zweed geen aanraking heeft gezocht en dezen ook blijkbaar niet noemt. [1])

Intusschen zegt Thunberg wel, dat de tolken en de medici aan het hof de eenigen waren, die een uitzondering maakten wat betreft de algemeene onkunde in anatomie en physiologie, daar zij gelegenheid hadden om zich eenige kennis bij Europeesche artsen te verwerven [2]). Maar dat is ook alles. Misschien heeft Thunberg niet in de eerste plaats de aandacht op de theoretische zijde van het vak gevestigd; althans deze reiziger zegt niet, dat hij ook daarin onderricht gegeven heeft.

De voornaamste zaken, die de Japansche geneeskunde aan hem te danken heeft, zijn van meer praktischen aard. De held in zijn verhaal is Katsuragawa Hoshū, die als medicus van den shōgun geregeld met de Hollanders verkeerde, in tegenstelling met Gempaku, van wien eenmaal, toen hij het beproefde, vermeld wordt, dat de chirurgijn de Haut (of Bauer?) hem niet veel medewerking verleende [3]). Een andermaal werd Sugita getroffen door het feit, dat de Hollandsche medicus, die een aderlating deed, precies vooruit wist, hoever het bloed zou spuiten; een haast physische belangstelling, die aan Hakuseki herinnert, wiens geschriften Gempaku kende [4]). Ook in de inleiding tot de zooeven vermelde Hollandsche afbeeldingen vindt men die aderlating genoemd.

Hoshū was daarentegen meer de practicus; hij leerde met Nakagawa, Jūnan en anderen waarschijnlijk zelf aderlaten, wat Thunberg in vele gevallen als heilzaam beschouwde.

Zij werden onder diens leiding onderricht in de diagnosis der ziekten en de beginselen der Europeesche behandeling, in het voorzien en zelfs het voorkomen van complicaties. Zijn leerlingen riepen de hulp van den Zweed in bij een ziektegeval in het shōgunale huis, en, hoewel de etiquette niet toeliet, dat iemand, en althans geen barbaar, zelf bij zulk een ziekbed kwam, kreeg hij toch door bemiddeling van Katsuragawa Hoshū c.s. voldoende inlichtingen om de doeltreffende geneeswijze voor te schrijven.

[1]) Men houde tevens in het oog, dat de hoofdbron voor de heele geschiedenis, de ,,Rangaku koto hajime'', pas in de 19e eeuw voor den dag is gekomen en uitgegeven.

[2]) Thunberg, Resa, IV, blz. 70.

[3]) Ōtsuki Shuji, Nihon Yōgaku op Meiwa 5 (1768); de kana-transcriptie van den naam is niet volkomen duidelijk: ,,Hauru'' heeft meer van Bauer (met weggelaten nigori) dan van de Haut; laatstgenoemde was echter in dat jaar chirurgijn, eerstgenoemde iets vroeger (zie hoofdstuk III E, § 2).

[4]) Whitney, a.w., blz. 333 en passim.

Een ander resultaat van Thunberg's lessen was de invoering in Japan van de behandeling der venerische ziekten met kwik. De Japanners schrikten daar vroeger, wegens de al te ver doorgevoerde toepassing, voor terug, maar nu leerden ze het „aqua mercurialis" kennen. De resultaten, zegt de leermeester zelf, leken hun tooverij.

Eenige leerlingen, vooral Yoshiō Kōgyū (blijkbaar een der tolken), hebben hun herinneringen over den meester neergelegd in een aantal werkjes als de Kōmō hijiki, met toespeling op het hoog blonde haar van den Zweed [1]).

Ten slotte heeft Thunberg aan Katsuragawa Hoshū en de anderen een getuigenis van goede vorderingen gegeven [2]). Hij gaf hun nog meer, n.l. de noodige hulpmiddelen om verder te komen; geneesmiddelen, instrumenten, waarvan hij een prachtige collectie uit Europa had meegebracht, en dan boeken.

Reeds vond hij een aantal medische werken in Japan en meerdere waren in 't land aanwezig. Enkele zijn al terloops aangeduid. Onder de geschenken voor de tolken is een der meest voorkomende: Lorenz Heister's „Chirurgie". Eigenaardig is, dat juist deze auteur vaak neiging heeft te betoogen, hoe God's goedheid spreekt uit bouw en werking der organen *a*). Dit werk van zijn hand was een algemeen bekend en geliefd handboek voor de universiteiten. Het legt tevens getuigenis af van Boerhaave's belangstelling in chirurgie. Door diens medewerking werden de nieuwste vondsten op dit gebied (de obstetrische tang, het lichten van de staar, de genezing van de traanfistel) erin behandeld, zoodat het den toestand van het vak in de eerste helft der eeuw uitstekend weergeeft. Tal van kopergravures verduidelijken den tekst en beelden de instrumenten, de verbandleer enz. af. Van dit boek verschenen bewerkingen in tal van talen, onder anderen in het Hollandsch.

Een ander, reeds vroeger ingevoerd boek is: Johannes de Gorter's „Heelkunst" uit het Latijn, in het Nederlandsch overgezet door H. Krop (1744 2e, 1762, 3e druk). Hoewel de Gorter voornamelijk internist was, — hij had een eigen theorie over grondkracht — is dit toch in de eerste plaats een chirurgisch werk, dat evenwel een inleiding bevatte, waarin de klassieke temperamenten, gelijk

a) Vgl. hoofdstuk I, § 7*a*.

1) Fujikawa, a.w.; vgl. Kleiweg de Zwaan, a.w., blz. 486.

2) Thunberg, a.w., III, blz. 199—231.

ze in Leiden destijds weer naar voren werden gebracht, als uitgangspunt dienden. De Gorter verdeelt het lichaam in voorname en ondergeschikte deelen. De eerste zijn: hersenen, hart, longen, maag. Men kan zich voorstellen, dat de Japanners gemeend zullen hebben, daarin de ,,vijf organen" te herkennen.

Dit boek schijnt het voorbeeld geweest te zijn voor een bewerking in 1792 van Udagawa Kansui shin (of U-shin), lijfarts te Yedo. Hoewel deze medicus eenigszins afzijdig schijnt gestaan te hebben, worden er toch betrekkingen vermeld van hem en zijn vriend en aangenomen zoon Yasuoka met de school van Gempaku. Een zeer kort uittreksel uit Udagawa's geschrift doet echter weinig aan de Gorters ,,Heelkonst" denken [1]).

Kansui shin heeft bovendien een reeks westersche begrippen voor de Chineesche karakters door kanmei en yakumei geschikt gemaakt, en ook daardoor invloed geoefend.

Aanvankelijk heeft de chirurgie dus in het middelpunt gestaan van de belangstelling der Hollandsch gezinde artsen. Daar hinderden de Chineesche theorieën het minst. Van de uiterlijke wondbehandeling kwamen zij door hun anatomische kennis tot breeder opvatting. Zij benaderden de begrippen der westersche internisten *a*), die zoo gemakkelijk aansloten bij wat zij gewend waren; en onder invloed van Thunberg deden ze de eerste schreden op het gebied der pathologie. En wat de therapie betreft begonnen zij op de hoogte te komen van westersche medicamenten.

§ 7. BOTANIE, ZOÖLOGIE, MINERALOGIE.

Van hier tot de natuurhistorische kennis, welke zich onder westerschen invloed ontwikkelde, is maar een kleine overgang. De invoer van vreemde gewassen en dieren is na Yoshimune nog voorloopig niet gestaakt *b*).

---

a) Hoofdstuk I, § 7*b*. *b*) Hiervoor hoofdstuk V, § 3*d*.

[1]) Een latere druk van U-shin's Naika Isho (een buitenlandsch boek over geneeskunde) is bewerkt door diens zoon, die daarbij tevens een andere vertaling van de Gorter raadpleegde. Het resultaat van die bewerking, de ,,Naikai senyō" (Uitgekozen beginselen over de geneeskunde) is in de Leidsche Universiteits-Bibliotheek (catalogus Serrurier no. 1083); zie over dit geschrift de ,,Verzameling van Japansche boekwerken" van Hoffmann-Serrurier, onder no. 107. Over den inhoud en over Yasuoka (vermoedelijk de bewerker van dien 2en druk), Yamasaki, a.w., blz. 68.

Fujikawa, a.w., blz. 60, 61, geeft de Gorter's ,,Compendium medicinae" als bron voor de vertalingen der Udagawas. Inderdaad doen titel en inhoudsopgave daar wel eens aan denken, maar het lijkt toch minder waarschijnlijk, aangezien ook van dit boek geen Nederlandsche bewerking te vinden was.

Wij vinden onder de geschenken allerlei vogels, van parkietjes af tot struisen en casuarissen toe, herten, apen enz. [1]). Een tweetal tentoonstellingen, tusschen 1752 en 1762 gehouden [2]), wakkerden de belangstelling voor dit soort produkten aan. Vooral de tweede schijnt een rijke collectie te zien gegeven te hebben; wel waren er veel inlandsche produkten bij, maar toch ook die van buiten kwamen.

Vele gewassen, als witte klaver, aardbeien, koolraap, celleri, esperagus, dragen nog door het „oranda" in hun Japanschen naam het merk van hun afkomst [3]). Ook stekken van rozen en zaad van kapok zijn ingevoerd.

Op het gebied der classificatie schijnt Linnaeus' werk bekend geweest te zijn *a*), misschien uit de boeken, die de Hollandsche schepen aanbrachten, waaronder vele exemplaren van Dodonaeus' „Kruytboeck", wel oud, maar nog altijd een standaardwerk. Verder werden in Japan aangetroffen: John Johnstone's vijf verhandelingen: „de piscibus" etc. (Frankfort 1649), later met koperplaten als algemeen handboek over de dierenwereld in het Duitsch en Hollandsch vertaald; Plinius' „Menschen, dieren en planten" (Historia naturalis Liber XIX) en Munting, „Nauwkeurige beschrijving der aardgewassen", Leiden 1696 [4]).

Op dit gebied heeft Thunberg's invloed natuurlijk het krachtigst gewerkt: voortdurend werden hem natuurvoortbrengselen gebracht, die hij dan verklaarde; uitwisseling van namen had plaats; boeken en hulpmiddelen werden verstrekt. Zoo is er een „Thunberg's naamlijst van Japansche gewassen" ontstaan, en deze is door den beroemden Japanschen natuuronderzoeker Ito Keitsuke weer in zijn taal en in het Chineesch overgezet en uitgebreid met behoud van de Latijnsche woorden [5]).

§ 8. ASTRONOMIE.

a. Algemeene opmerkingen.

De astronomische invloed uit het Westen was een der voornaamste vervormingen, waartoe Hakuseki den grondslag had gelegd *b*).

a) Hoofdstuk I § 7*c*; vgl. § 21. *b*) Hiervóór hoofdstuk V § 2*b*.

[1]) Facturen in de bijlagen der „brieven" 1750—'70 (Alg. Rijksarchief).

[2]) Yamasaki Naozo, Action de la civilisation, blz. 83 vlgg.

[3]) Brinkley e.a., Japanese-English Dictionary, kolom 1090.

[4]) Zie de desbetreffende artikelen in „National Biography" (Johnstone) en bij van der Aa (Munting).

[5]) Daisei honzō meisu (naamlijst van inheemsche planten, naar Europeesch model); (Catalogus Serrurier, no. 982, Leidsche Universiteits-Bibliotheek).

Hij had o.a. reeds den bolvorm van de aarde aangenomen, Yoshimune toonde evengroote belangstelling, zoodat deze invloed zich nog uitbreidde. Deze Shōgun zou zelfs een poging hebben gedaan om de tijdrekening op Westersche leest te schoeien, hetgeen echter op te veel tegenstand stuitte. Toch werden jaarlijks de Bataviasche en andere almanakken ingevoerd. Op deze en op Chineesche werkjes van dien aard moest men zich verlaten voor het vaststellen van de het geheele leven beheerschende indeeling van het jaar en voor het bepalen der eclipsen, op welker voorspellende kracht zoo veel werd gebouwd.

In Yoshimune's tijd wordt ook zekere Nishigawa Yōgen of Jōken genoemd, een tolk te Nagasaki, die naar Yedo zou ontboden zijn wegens zijn kennis des hemels. Er worden eenige boeken van hem vermeld, waarin hij instrumenten zou verklaard hebben en het gezag van Chineesche boeken aangetast. Zelfs is er sprake van een observatorium door zijn medewerking voor den shōgun opgericht. Dat daarbij de naam Titsingh in 1740 wordt gesteld, maakt dit feit minstens twijfelachtig [1]).

Bovendien blijkt, dat er twee Nishigawas herhaaldelijk worden verward: Jōken, die reeds vroeger leefde, en die ook deel had aan het samenstellen van een kalender, en Seikyū, die in 1745 door Ieshige naar Tōkyō zou zijn geroepen om de erfelijke hofastro nomen, de Shibukawas, bij het berekenen van een nieuwe tijdin deeling behulpzaam te wezen. De kalenders konden de Japanners namelijk slechts voor een korten termijn vooruit berekenen. Daar later de Shibukawas al minder bekwaam bleken werd Nishigawa Seikyū aan het hoofd van het kalenderbureau gesteld. Met negen verschillende instrumenten deed hij observaties, werkte drie jaar in Kyōto (1750—'53), deed in een te Yedo opgericht observatorium (1755—'57) equinoxale en andere bepalingen, waarna de kalender gereed was. De Chineesche „Sheu shi lih" had tot leiddraad gediend. In 1763 werd echter de illusie verstoord door een eclips, nog wel op den eersten der maand, die de bewerkers niet voorzien hadden en die dus zeer omineus moest werken. Toch bleef de kalender bestaan en in 1766 werd een methode om eclipsen te voorzien bekend gemaakt.

[1]) Yamasaki Naozo, a.w., blz. 71—74; Ōtsuki Shuji, a.w., op Kyōhō 3 en 5 (1718 en 1720).

[2]) Hayashi, A brief history of Japanese mathematics (Nieuw Archief voor Wiskunde, dl. VII, blz. 24).

Eerst tegen het eind der eeuw vond Asada Ryugō (1731—1799) meer bekendheid. Als zoon van een medicus in dienst van den daimyō van Tsutsuki, zou hij Hollandsch geleerd hebben en die kennis dienstbaar hebben gemaakt aan zijn astronomische studies. Hij kritiseerde de bestaande tijdrekening; hij weigerde om zelf in dienst van den shōgun te treden, maar twee zijner leerlingen werkten mee aan de samenstelling van een nieuwen kalender (1797), terwijl het huis Shibukawa door adoptie werd opgefrischt.

Den Hollanders is reeds zeer vroeg (1717) een gebroken astrolabium aangeboden, maar niemand onder hen, ook niet een oud ingenieur, kon het herstellen. In het algemeen kreeg de chirurgijn, ook wel het opperhoofd, jaarlijks te Yedo vragen betreffende sterrenkunde te beantwoorden en soms werktuigen te verklaren.

Thunberg kreeg dergelijke vragen voorgelegd van zekere Sukaki Bunshi en Shubokawa Shūrō. Zij vroegen vooral naar eclipsen, die zij blijkbaar niet tot op een minuut, soms niet tot op een uur nauwkeurig konden berekenen.

De Zweedsche geleerde had echter geen boeken bij de hand over dat vak en bekent trouwens, dat het hem zelf hierin aan „jupare insigt" ontbrak. Ook was hier een direct gesprek onmogelijk, daar de astronomen (anders dan de medici) geen Hollandsch spraken en de aanwezige tolken waren voor een dergelijke taak niet berekend [1]).

b. **Boeken en vertalingen.**

Vermoedelijk zijn er ook boeken ingevoerd, tenminste heeft prof. Hayashi [2]) vóór eenige jaren een aantal titels van in Japan gevonden boeken verzameld, waarvan de Europeesche uitgaven althans ten deele uit of vóór ons tijdvak dateeren. b.v.:

„Abraham de Graaf, De Starrekonst, leerende de hoedanigheden der bewegingen van alle zichtbare hemelsche lichamen en 't berekenen haarder zichtbare plaatsen, mitsgaders de verduistering van zon en maan (1659)".

„Adams, Gronden der starrekunde, gelegd in het zonnestelsel, bevattelijk gemaakt in een beschouwing van het maaksel en ge-

---

[1]) Thunberg, a.w. III, blz. 198.

[2]) Hayashi, Notes on some astronomical works, imported into Japan (Nieuw Archief voor Wiskunde, 2e reeks VII, blz. 242, blz. 322; IX, blz. 39).

bruik der nieuwe hemel- en aardgloben". In het Nederlandsch vertaald met aanmerkingen door Jac. Ploos (1771).

„N. Struyk, Algemeene geographie, benevens eenige sterrekundige en andere verhandelingen".

„Idem, Vervolg van de beschrijving der staartsterren (in de Inleiding tot de algemeene geographie) en nadere ontdekkingen omtrent den staat van het menschelijk geslagt enz." (1753).

Van een nadere beschrijving dezer werken zie ik af, aangezien niet eens vaststaat, dat ze werkelijk nog in de 18e eeuw zijn aangebracht. Evenzoo van het boek van J. F. Martinet, Katechismus der natuur met platen, 4 deelen (1777—'79), hoewel van het laatstgenoemde een Japansche bewerking genoemd wordt, die echter blijkbaar in de 19e eeuw valt [1]).

Er is in Japansche bronnen sprake van zekere Takahashi, die te Nagasaki onderricht had ontvangen en met eenige zijner leerlingen, waaronder de naam Adachi genoemd wordt, het werk las van J. J. François de Lalande in de vertaling van A. B. Strabbe, bewerkt onder toezicht van C. Douwes, geheeten „Astronomia of Sterrekunde", (naar den 2en Franschen druk). Dit boek vatte den stand der Europeesche wetenschap van dien tijd samen. Het gebruik ervan in Japan wordt omstreeks 1782 gesteld, terwijl het boek 1773—'80 verschenen was. Dit tijdsverschil is dus wel zeer gering. De auteur, aan wien ik deze mededeeling ontleen, is bovendien zeer onnauwkeurig in data [2]). Overigens blijken voor Takahashi en de zijnen nog vele punten in Lalande's boek duister te zijn gebleven, o.a. de term aberratie. Doch zij werden getroffen door de nauwkeurige berekeningen, die hun veel beter toeschenen dan wat de school van Seki *a*) praesteerde.

Onder de ingevoerde werken is evenwel dat van Keill van het grootste belang geworden; in de bewerking van den hoogleeraar Lulofs was dit getiteld: „Inleiding tot een natuur- en wiskundige beschrijving des aardkloots", Leiden 1741 *b*).

Dit vormt n.l. den voornaamsten grondslag voor de verhandeling van Shizuki Tadao, „Rekisho Shinsho", nieuw boek

---

a) Hoofdstuk II § 17*d*.

b) Hoofdstuk I § 7*e*.

[1]) Mikami Yoshiō beschouwt (Nieuw Archief voor Wiskunde, dl. IX, blz. 231 vlgg.) Yoshiō Shunzō's „Kansho zusetsu" (1823) als gebaseerd op Martinet.

[2]) Yamasaki, a.w., blz. 74 vlgg.

over tijdrekening, dat aan het eind van ons tijdvak meer in het volle licht der geschiedenis staat [1]). Tadao is onder den indruk gekomen van den overvloed en de overtuigende kracht der Europeesche waarnemingen; hij kon die niet meer negeeren, zegt hij. Toch is hij nog een kind van zijn tijd en wordt beïnvloed door de heerschende Chineesche philosophie, die tijdens Sadanobu nog met strafbepalingen werd ondersteund *a*).

Zoo ontwijkt hij de consequenties van Keppler's en Newton's werk, waarvan hij de resultaten over de schijnbeweging van den hemel hier voor zich kreeg. Hij geeft een inleiding tot verontschuldiging en betoogt, met een beroep op de relativiteit van alle rust en beweging, dat de hemel toch evengoed kan bewegen als de aarde en dus de leer van Confucius nog zoo onzeker niet is. Op dergelijke wijze weet hij ook Chu Hi's dualistische opvatting van het heelal althans in beginsel te handhaven tegenover de leer, dat het universum is substantie en daarin werkende krachten. Overigens heeft hij toch voor het eerst de begrippen: zwaartekracht, kromme banen enz. in het Japansch bekend gemaakt.

Het werk eindigt met een z.g.n. neveltheorie. Of deze zou zijn gevonden onafhankelijk van Kant en Laplace, is nog een open strijdvraag in Japan [2]). Tadao toont ook hier nog midden in de Chineesche theorie te staan. Hij laat blijkbaar het splitsingsproces der Chineesche kosmogonie *b*) samenvallen met rotatie en zoo krijgt men iets in den geest der westersche theorie, maar vrij wat vager [3]).

Reeds deze mate van westerschen invloed was te veel voor Japan. Er kwam verzet ook van Buddhistische zijde [4]). Een bonze betoogde, dat de Indische leer de eenig ware moest zijn en dat die Westerlingen dwaalden, al was het alleen maar, omdat ze zoo vaak

---

a) Hoofdstuk II § 18.

b) Hoofdstuk II § 2, vgl. § 18.

[1]) Mikami Yoshiō, On Shizuki's translation of Keills astronomical treatise (Nieuw Archief voor Wiskunde, deel XI, blz. 1 vlgg.).

Idem, Development of mathematics in China and Japan, blz. 178.

[2]) Yamasaki, a.w., blz. 73.

[3]) Ook gebruikt hij vaak uitdrukkingen uit de Chineesche classieken, b.v. van den dooier en de eierschaal om de verhouding van aarde en hemel aan te duiden. Dit vindt men ook bij Hakuseki.

[4]) Mikami Yoshiō, A Japanese Buddhist view on European astronomy (Nieuw Archief voor wiskunde, X, blz. 233 vlgg.).

veranderd waren. Toch zouden ook de Buddhisten hun voorstellingen bij die westersche theorie moeten aanpassen [1]).

Het probleem liet blijkbaar geen enkele richting onverschillig. De Japanologen *a*), gelijk Motoori Norinaga en Hirata Atsutane, kwamen triomfantelijk voor den dag tegenover de redelijk klinkende Chineesche theorie: „en toch is ze niet waar, want in het Westen is ontdekt, dat de aarde rond is en draait". Dan gaven zij kunstige redeneeringen ten beste om te bewijzen, dat deze ontdekking juist pleitte voor hun eigen stelling, dat Japan het dichtst bij de zon was. De aarde werd met een menschenhoofd vergeleken en Japan was het aangezicht, enz. [2]).

Als reeds het land geopend is en nog een eenzaam strijder kampt voor de oude wereldbeschouwing, dan roept hij in wanhoop uit: „wat zeker valsch is aan die Europeesche begrippen,dat is hun kosmologie. Want als die juist was, dan viel de leer van Confucius, dan viel de leer van Chu Hi".

c. Landmeten en cartographie.

De praktische toepassing der astronomie in landmeten en cartographie vond blijkbaar al zeer vroeg beoefenaars, die zich op de Hollandsche methoden toelegden; onder de bovenbedoelde werken vinden we ook er een van de Vries over stuurmanskunst, met bijbehoorende tafels.

Reeds in de 17e eeuw worden zekere Higuchi en zijn leerlingen, de drie Kanazawa's, genoemd. Een van die drie droeg de kunst weer over aan Shimizu Taemon (Teikoku). Laatstgenoemde wordt als de eigenlijke stichter van de school genoemd, waar de kikujutsu, de kunst van opmetingen en plaatsbepalen te land en ter zee, voor schepen en militair gebruik wordt onderwezen. Hij voegde aan de reeds bestaande 32 artikelen tellende hoofdbegrippen nog 35 toe en zou in 1717 overleden zijn. Een werkje over de voortplanting van de school is door hem begonnen en later door een aantal anderen voortgezet; daaruit kennen we de namen van de verschillende deelnemers.

Aan het eind vermeldt die lijst onder dezen Morai Shōkō, de

---

a) Hoofdstuk II § 18.

[1]) Twee Japansche wereldkaarten, waarvan de een westerschen invloed vertoont, bevinden zich in de School for oriental studies te Londen; beide zijn van Buddhistische afkomst.

[2]) Satow, The revival of pure Shintau (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. III, appendix, blz. 59—70).

[3]) Knox, A Japanese phliosopher (Transactions of the Asiatic Society of Japan, vol. XX).

schrijver van de Ryōchi shinan (verhandeling over landmeten; 1e deel 1732, 2e deel 1754); deze schrijver verklaart daarin, dat de traditie van Higuchi en diens Kiku zensho in zijn familie was bewaard, en dat hij daarop voortbouwt. Hij gebruikt tevens het Hollandsche woord kompasu en construeert zelf een instrument, een soort waterpas, dat wel bruikbaar moet zijn geweest.

Vervolgens noemt men Mano Kogubei den schrijver van de Kiku buntō shū, die verschenen zou zijn in 1722. Deze datum lijkt zonderling vroeg met het oog op het feit, dat Kogubei een leerling van de zooeven genoemde Morai Shōkō zou zijn. Hetzelfde is het geval met Matsumiya Kanzan's zesdeelig Bundō Yōjutsu (westersche technische literatuur?), dat den datum 1728 draagt. Dit zou het vervolg zijn op een ander werk, de Kiku gempō hiden (Geheimleer over berekeningen van landmeting). Hollandsche schrijvers worden erin geciteerd, plaatsbepaling te land en ter zee uitgelegd benevens het gebruik van het banki of namban kompasu (zuider barbaren kompas).

Te meer lijkt ook die laatste datum zonderling, omdat Matsumiya Kanzan tevens als leermeester geldt van den beroemden Inō Chukei, die omtrent het eind van ons tijdvak zijn beroep van sakebrouwer neerlegde om zich geheel te gaan wijden aan de cartographie, waardoor hij zijn bekende kaart van Japan op westerschen grondslag zou voltooien.

De cartographie bleef vermoedelijk nog lang op de hoogte waarop Kaempfer haar aantrof; de kaarten van Ishigawa Nagara (1755), van Hayashi Kōhei (1785) geven nog meest het hoofdeiland als een rechthoek. Slechts een der afteekeningen des lands uit dezen tijd, zonder opschrift, en gedateerd 1775, vertoont een iets juister vorm, al is de kust nog te veel geleed[1]), met sporen van constructie en opgaaf van opmetingen der afstanden over het geheele rijk[1]).

§ 9. WISKUNDE EN WERKTUIGKUNDE.

Een der hoofdfiguren uit de Hollandsche school van medici en vertalers der anatomie heeft zich op dit of althans aangrenzend gebied bewogen. Het was de veelzijdige Maeno Ryōtaku. Achter in het van hem ontdekte stukje vertaling wordt nog even de

[1]) Britsch Museum Map department, nos. 62980 (8—12). Zie verder: Mikami Yoshiō, On the Dutch art of surveying as studied in Japan and Some additions to my paper (Nieuw Archief voor Wiskunde, dl. IX, blz. 301, 370).

naam van Isaac Newton (Isaka) genoemd en een astronomisch instrument beschreven, maar in hoofdzaak handelt het over mechanische problemen zooals Stevin's parallelogram van krachten en het vraagstuk omtrent meerdere krachten, die gezamenlijk op een lichaam inwerken [1]).

§ 10. PHYSICA EN TECHNIEK.

a. Optiek en electriciteit.

Met de astronomie hangt de optiek samen. Tal van kijkers, microscopen, lenzen en brillen, tot stereoscopen met platen toe, zijn in den loop der tijden ingevoerd. Hier gaf dus de Hollandsche wetenschap het beste, wat ze te bieden had *a*); ook op ander technisch en physisch gebied was dat het geval. Toch hadden hier de Japanners aanvankelijk al zeer weinig steun van kundige personen en vele moeilijkheden heeft Hayashi shihei, een der pioniers op dit terrein, moeten overwinnen. In 1756, na de ontrustbarende geruchten uit Voor-Indië, door de Hollanders nog aangedikt, kwam hij met voorstellen tot hernieuwing van de kustverdediging [2]), maar blijkbaar met weinig succes.

Beter resultaat hebben de pogingen van Hariga Gennai op het gebied der electriciteit gehad; een Leidsche flesch, vermoedelijk met een eenvoudige machine, werd in 1773 voor het Bakufu aangevoerd [3]). Gennai kon dus zijn verlangen om die zelf te bezitten niet bevredigen, maar hij maakte ze na [4]). De aldus verkregen machine wordt als volgt beschreven. Zij bestond in hoofdzaak uit een houten cylinder, waarom heen de romp van een glazen flesch bevestigd was; deze was in een houten doos, met koperen punten bedekt, draaibaar vastgemaakt, zoodat het glas tegen de koperen punten wreef. De later te vermelden afbeelding laat echter duidelijk een schijf zien, wat ook in overeenstemming is met den toen in Europa gebruikten vorm. Door middel van een koperdraad werd de electriciteit dan overgeplant naar een bankje, waarvan de pooten van onderen met porceleinen knoppen waren voorzien. Aanvankelijk werden papiertjes en poppetjes op dit bankje aan het

a) Hoofdstuk I § 7*c*.

[1]) Mikami Yoshiō, On Mayeno's Description of the parallelogram of forces (Nieuw Archief, dl. XI, blz. 86 vlgg.).

[2]) Ōtsuki op Hōreki 3 (1756); de opgave klopt echter niet met die in Papinot's Dictionnaire.

[3]) Facturen, bijlagen „Brieven" Deshima (Alg. Rijksarchief).

[4]) De Japanners stellen dat in Meiwa 7 (1770), dus weer een afwijking in de chronologie (Ōtsuki, a.w., en Yamasaki, a.w., blz. 72).

springen gebracht; maar Gennai ging verder, en de verbaasde toeschouwers kregen te zien, hoe van iemand, die op het bankje had plaats genomen, de haren overeind gingen staan. Gennai vervaardigde 15 machines en voor het hof van den Shōgun demonstreerde hij de merkwaardigheden ervan.

b. Techniek.

Zoo won de techniek de gemoederen te Yedo. Nog sterker ontwikkelde zich de neiging daartoe te Nagasaki; de gouverneurs en plaatselijke bestuurders vroegen geregeld om merkwaardigheden; tafel- en zakhorloges waren een gewoon geschenk voor hen. De brandspuiten der Factorij werden op verzoek van den gouverneur vertoond en later kreeg de stad vanwege de Compagnie er twee, met slangen en ander toebehooren ten geschenke.

Toen de crisisjaren van omstreeks 1780 aanbraken, schijnt het oog van sommigen zich gericht te hebben op het verkeer met en de techniek van het Westen, en werd daarvan uitkomst verwacht *a*). Reeds in 1780 kreeg Titsingh, bij een bespreking over de steeds hangende koperkwestie, een aanvraag voor watermolens tot bestrijding van het water in koper- en andere mijnen. Hij antwoordde, dat daartoe in 1754 een vuurpomp was uitgevonden. Het vervoer van dit werktuig uit Europa zou echter zeer moeilijk en kostbaar zijn; bovendien moest het gebruik verklaard worden en tenslotte rees de vraag: zou de Compagnie dan nog van dezen dienst profiteeren [1])?

c. Schepen en scheepsbouw.

Levendiger nog werd de gedachtenwisseling over scheepsbouw. Reeds bij het geschenk van 1735 schijnt een klein scheepsmodel te zijn geweest en vermoedelijk is dat op de Factorij blijven staan. Dit wekte reeds belangstelling en bovendien werden geregeld de Compagniesschepen door daimyōs en ambtenaren van Nagasaki bezichtigd. De Japanners waren overtuigd, dat met zulke vaartuigen elke storm kon getrotseerd worden.

Een fraaie Japansche afbeelding van zulk een Compagniesschip was op de scheepvaarttentoonstelling te Amsterdam in 1919. Uit den eenigszins onduidelijk geschreven naam op den spiegel heeft men „Schellach" (er staat „schllaar") gelezen, en gemeend, dat het dit schip, hetwelk in 1738 en 1748 naar Japan is gezonden *b*), moest voorstellen [2]). De afbeelding is echter blijkbaar naar een

a) Hoofdstuk III, B § 21. *b*) Bijlage VI.

[1]) Titsingh, „Secrete brieven" 1781 (Alg. Rijksarchief).

[2]) De Balbian Verster, Oost-Indisch Compagniesschip op een Japansche prent (Elseviers Maandschrift, deel XLVIII, blz. 383).

Europeesche prent gemaakt en het blijkt dus niet noodig om naar een schip te zoeken, dat in Japan geweest is en er het model toe geleverd kan hebben, hoewel de juiste afmetingen op het bijschrift wel een idee van die werkelijke schepen moesten geven.

Toen nu de honger neep en tegelijk het verkeer met Batavia tijdelijk stilstond, schijnt de wensch te zijn wakker geworden om weer zelf te gaan varen en dan in Europeesche schepen om zoo voor invoer te kunnen zorgen in tijden van nood als deze.

Titsingh kreeg in 1782 namens gouverneur Taga het verzoek, om scheepstimmerlieden te laten overkomen ter onderrichting van Japanners. Voorloopig dacht de gouverneur nog alleen aan de gewone rivier- en kustvaart; elke schipbreuk werd nu pijnlijk gevoeld en ook de koperaanvoer leed onder den slechten bouw der Japansche schepen *a*). Maar Titsingh kon met het oog op den oorlog geen enkele toezegging doen. Zijn tegenvoorstel luidde om 100 Japanners te Batavia op de werven te laten werken. Daar konden ze alles leeren en dan terugkeeren [1]). Maar men stond voor het oude verbod van 1635 aan alle Japanners om het land te verlaten. De kansen schenen niet ongunstig, de Tanumas — zij hadden ook Gennai begunstigd met zijn electrische machine — waren er wel voor gestemd, maar Ieharu zelf verzette zich, naar gezegd wordt en toen de zoon, Tanuma Yamashirō, in 1784 vermoord werd, was blijkbaar alle hoop vervlogen *b*).

Dat Titsingh toen nog de sloepen, met Japanners bemand, in de haven liet manoeuvreeren, dat hij het ontbrekende verstrekte voor een boot, door een Japanner naar het voorbeeld van de bij het schip Trompenburg behoorende gemaakt [2]), dat de Japansche timmerlieden bij het herstellen van de Compagniesschepen werden gebruikt en dat hun een model werd verstrekt van een lichter, als het meest geschikte vaartuig voor hun kustvaart bij de bestaande voorschriften [3]), — dit alles verandert aan de hoofdzaak niets.

---

a) Hoofdstuk II § 13*e*.

b) Hoofdstuk III, B § 21; zie ook hoofdstuk II, § 3, § 19.

[1]) Titsingh, Aparte aanteekeningen „Memories" (Alg. Rijksarchief); zie ook Cérémonies des mariages, Introduction.

[2]) Titsingh, Huwelijken en Begrafenisgebruiken, Inleiding (Britsch Museum, add. mss. 18099).

[3]) Id. Aparte aanteekeningen (Alg. Rijksarchief).

§ 11. POLITIEK.

Toch was door Thunberg en Titsingh een geheel nieuwen atmosfeer van westerschen invloed gevormd; zelfs vele tolken werkten nu geregeld met hen samen. Titsingh noemt Yoshiō Kosaku, Namura Moto-ichirō, Narabayashi Shunbi en Narabayashi Senbi, Nishi Kitsurōbe, Tōki Monjūrō, en zegt, dat zij alle moeite deden, om bij de autoriteiten en andere Japanners wetenschappelijke inlichtingen, die gevraagd werden, in te winnen. Na zijn vertrek was hij door hun stilzwijgen teleurgesteld, maar dit lag aan de ingetreden verandering in 1786, want bij zijn vertrek in 1784 koesterden vele westersch-gezinden nog eenige hoop.

Het aanschouwen van al dat vreemds op Deshima had grooten lust doen ontstaan om de verre landen zelf te gaan zien. Titsingh beweert, dat bij opheffing van het verbod in een maand wel 20000 mannen bereid zouden gevonden worden om zich buitenslands te begeven. Hij was in correspondentie getreden met verschillende groote heeren. Hij noemt den daimyō van Oki in Tamba, aan welken hij een werk heeft opgedragen en speciaal dien van Satsuma, vermoedelijk Shimazu Saikin. Deze laatste schreef in het Hollandsch, als hij iets wenschte mee te deelen, „dat niet voor derden was bestemd" [1]).

Hij stond dus met de opperhoofden in geheime betrekking en op hem was de hoop gevestigd, als aanstaand schoonvader van den jongen Ienari. Hoe daaraan de bodem is ingeslagen en hoe Sadanobu het bewind kreeg, is reeds medegedeeld. Maar de beweging dergenen, die den toestand des lands als ongelukkig beschouwden en alwie de opening tegenhielden, betitelden als „I no uchi no kaeru" (kikvorschen in een put, welke alleen den kleinen kring hemel boven de opening zien) — die beweging was niet ineens gesmoord. De economische problemen, die de crisis van 1778—'86 had opgeworpen, dreef sommigen der beste mannen van dien tijd, gelijk Satō Shingen *a*), ter leering naar de Hollanders [2]). De zetels der daimyōs van Satsuma, die van Nakatsu en Sakai waar Maeno Ryōtaku, Nakagawa Junan e.a. werkten, met welken laatsten Titsingh ook contact had, verder de hoven van Hirado, dat altijd zijn herinne-

a) Hoofdstuk II, § 19.

[1]) Titsingh's Inleidingen, opdrachten en brieven in de mss. (Britsch Museum, add. mss. 9392 en 9395).

[2]) Yamamoto Miono, An agricultural policy as represented by the great Japanese writer, blz. 22 (?).

ring aan de oude betrekking met de vreemden bewaarde, later Echigo en andere, waren brandpunten van westerschen invloed.

Uit sommige dier daimyaten zou de revolutie van 1868 voortkomen. Een lange lijdensweg lag evenwel nog voor de aanhangers der Hollandsche school. Toch zijn zij, met die van het herleefde Shintō, de voorbereiders tot het nieuwe Japan.

§ 12. ZEDEN EN GEWOONTEN. DE KŌMŌ ZATSUWA.

Ieder jaar herhaalden zich de verzoeken om artikelen van Europeesch vernuft en smaak: instrumenten, dieren, boeken, maar ook stoffen, meubelen (leuningstoelen). De daimyō van Tamba b.v. had een uitgebreide verzameling Europeesche munten, waarvan een beschrijving bestaat door Ōzawa Tōichi[1]). Er komen, behalve bij de Compagnie gebruikelijke munten, in voor: de soorten van alle Europeesche landen tot Portugeesche en Turksche toe, ook een gedenkpenning van de universiteit te Utrecht. Aan het slot van het boekje staat een kaart van Europa met beschrijving.

De nieuwsgierigheid breidde zich uit over alle verhoudingen van westersch leven en de westersche wereld, de schepen van andere naties verschenen in steeds grooter aantal in de Japansche zeeën, en toen in 1792 de aanvraag der Russen kwam en zij tevens een Japanner terugbrachten, die op hun kust geworpen was, werd deze te Yedo verhoord. Hij verklaarde, dat de naam van den lijfarts Katsuragawa Hoshū in Rusland zeer bekend was — vermoedelijk zonder grond van waarheid, of het moest wezen door Thunberg's werk. Het gevolg was echter, dat Hoshū een algemeen rapport, de „Hokusa shinryaku" (Korte nieuwigheden over het Noorden ?) moest opstellen over den toestand ginds.

Eenige jaren vroeger (1787) was van zijn broeder (deze heette nog Morishima Chūryō) een verzameling verschenen der verspreide verhalen over en van de „roodharigen" (de speciale naam voor Nederlanders, vooral in China) naar aanleiding van wat men op hun eiland eenmaal gezien of gehoord had en die nu de ronde deden [2]).

[1]) „Seigo zenbu" (1787) ter Leidsche Universiteits-Bibliotheek (Catalogus Serrurier, no. 505) met een opschrift, waarin ik de hand van Titsingh meen te herkennen.

[2]) Een exemplaar van de „Kōmō zatsuwa" ligt in het Britsch Museum. Met hulp van Yoshida Ichiemon zijn enkele gedeelten vertaald, overigens is gebruik gemaakt van een referaat over een aantal passages uit dit boekje door Honda (Transactions and Proceedings of the Japan Society, VIII, blz. 233 vlgg.).

In vergelijking met den nuchteren Hakuseki zijn wij hier in een veel romantischer sfeer gekomen. Het flauwe afschijnsel van Europeesch leven, dat Deshima bood, is met graagte waargenomen. Het begon met den Hollandschen Nieuwjaarsdag in de laatste Japansche maand. Het was een dag van luister, want tolken en andere bevriende personen werden dan bij het opperhoofd genoodigd aan een heerlijk maal en op een groote partij. Ook de rangakusha uit den medischen kring van Gempaku en Ryōtaku hielden op dien dag samenkomsten. Morishima verhaalt van eigenaardige gewoonten der Hollanders bij die gelegenheid, ons totaal onbekend. Op dien dag, zegt hij verder, tellen zij een nieuw jaar van het begin der Hollandsche natie of van de schepping af, dat weet de schrijver blijkbaar niet precies, maar het valt samen met het 31e jaar van den elfden Japanschen keizer.

Vervolgens geeft hij een reisbeschrijving van Amsterdam naar Java en zoo naar Japan, met uitvoerige schildering van alle landen en plaatsen, die men op dien weg langs kwam: Engeland, Frankrijk, Spanje. Bij Hakuseki vergeleken is hier en daar wel eenige vooruitgang in kennis. Zoo is ons land niet meer als eiland voorgesteld; bovendien zijn de landen niet door elkaar, maar in verband met de onderlinge ligging behandeld, terwijl de opgaven naar volgorde der reis, onder vermelding in welke richting die voortgezet werd, een beter inzicht geeft.

Merkwaardig is ook een korte schets van de bezoldiging der Compagniesambtenaren, waar de groote, werkelijke voordeelen, die zij genoten, verward worden met de karige, nominale bezoldiging, waarvan de helft als cautie werd ingehouden.

Verschillende westersche gewoonten bij afscheid, begrafenis enz. komen ook aan de orde. Men ziet: de belangstelling was wederkeerig (vergelijk Titsingh's Cérémonies des mariages et funérailles). Uitvoerig weidt de auteur uit over de begrippen: weeshuis, weduwhuis, gasthuis *a*) in verband met de aalmoeskas welke men op de compagniesschepen kon vinden; hij schijnt een boek over dat onderwerp te hebben kunnen raadplegen

Morishima Chūryō heeft, ook in dit geval, waar hij die instelling in verband brengt met de Iegaku-in en de Hiden-in, nogal de neiging, onmiddellijk aanknooping te zoeken bij de

---

a) Vgl. hoofdstuk I § 9.

Japansche ideeën en inrichtingen. Zoo associeert hij, op gezag van zijn broer Hoshū, de planeet Mars met de Japansche Maru Shiten. Het blijkt dus ,dat de gewone onderwerpen van physischen aard, zoo in trek bij de rangakusha, in dit boekje niet ontbreken.

Hij beschouwt ook het Europeesch letterschrift en vindt het zeer practisch. Ziekten komen ter sprake, zooals het „pootje", dat de opperhoofden nog al eens aantastte, en . . . de cholera, over welks ontstaan een fantastisch, zeemansverhaal wordt opgedischt.

Men ziet: de schrijver is op de Factorij goed thuis. Hij kent de „zwarte jongens" in hun gewoonten en vergelijkt hun Maleisch met Japansch; hij kent de overweelderige tafel, die blijkbaar wordt aangericht, en waarbij van tal van gerechten, van den „hartebout" tot het „kasteelbrood", de bereiding en de bestanddeelen beschreven worden. Dan volgen een reeks merkwaardigheden, zooals: electriciteit, microscoop, platen van vreemde vruchten en dieren, chirurgische instrumenten, gaffelgeweren, fontein, haartooi, kleeding, welke alle Deshima in volle glorie moeten laten zien, als het venster, waar het licht der buitenwereld doorscheen.

Twaalf jaren later en dus geheel op het eind der eeuw (1799) is een dergelijk boekje verschenen, getiteld: „Ransetsu benkoku Iwamizu monogatari" [1]), wat kan vertaald worden met: „Critiek op dwalingen aan de hand van de Hollandsche meeningen" of „Critiek op feilen in de Hollandsche meeningen"; het is gegrond op uitspraken en verhalen van Iwamizu, pseudoniem van Ōtsuki Gentaku. Dezen kennen we reeds uit zijn werk over de taal en verder door de Nieuwjaarsvieringen op onzen 1en Januari, die ook hij met zijn leerlingen sinds 1794 geregeld schijnt gehouden te hebben. Op de afbeelding van dat festijn, die hierachter is overgenomen, ziet men er ook een Hollander bij, in vol ornaat met pruik en pijp [2]).

Hier vinden we dus hetzelfde als bij Morishima en beiden komen dan ook uit eenzelfden kring van enthousiasten voor die verre

---

[1]) Leidsche Universiteits-Bibliotheek (Catalogus Serrurier, no. 174).

[2]) Vgl. La première célébration du jour de l'an au Japon suivant le calendrier solaire, Oranda Shogwatsu (1 Jan. 1794) (Bulletin de la Société Franco-Japonnaise, 1904, vol. II, blz. 103). De afbeelding is ontleend aan Green, Osoda's life of Takano Nagahide (Transactions Asiatic Society of Japan, XL, blz. 379).

wereld. Aan het einde van laatstgenoemd boekje vindt men eenige bladzijden aan deze Hollandsche viering gewijd, eveneens aan den 60-jarigen Sugita (Gempaku). Het is dus mogelijk, dat diens jubileum ongeveer gelijk herdacht is, want Gempaku schijnt in ± 1733 geboren te zijn.

De overige inhoud van de Ransetsu is weer gewijd aan vreemde landen, een kleine wereldkaart is opgenomen en produkten, glaswerk enz.; dieren en ook menschen zijn beschreven en afgebeeld; een Hollander en een Hollandsche (deftige lieden blijkbaar) staan erin vereeuwigd.

§ 13. BEELDENDE KUNST.

a. Algemeene inleiding.

Van deze soort literatuur op de beeldende kunst over te gaan, is geen groote stap. Integendeel aan alle kanten komen wij ze hier tegen, de beide vormen, waarin wij Europeeschen invloed op dit gebied kunnen vaststellen, n.l.:

1e. in de motieven en onderwerpen, die de Europeesche wereld aan de hand deed,

2e in de techniek, de nieuwe materialen, waarmee, en de nog onbekende regels, waarnaar geschilderd zou worden onder westerschen invloed.

Beide zijn niet altijd te scheiden. Als factoren moeten gelden:

1. de bestellingen der Hollanders, die graag Europeeschen smaak wilden bevredigen en terwille van de koopers in het Westen liefst bekende onderwerpen verwerkt zagen *a*).

2. Als model voor dit doel, en ook als handelswaar en geschenken, brachten zij omgekeerd produkten van Westersche kunst aan.

3. Zij en hun omgeving inspireerden zelf de kunstenaars.

4. Zij leverden boeken en werktuigen voor de techniek en gaven naar hun beste weten opheldering.

5. Er kwamen nog indirecte invloeden uit China bij.

De eerste factor heeft zich niet voorgedaan in de schilderkunst, wel die onder 2, 3, 4 en 5.

b. Teeken- en schilderkunst.

Reeds tijdens het verblijf der Portugeezen was een aanmerkelijke invloed in de schilderkunst merkbaar; zij zelf waren een dankbaar onderwerp. Ook hun wijze van werken vond navolging door de

a) Hoofdstuk IV § 13*a*.

reeds vroeger bestaande en destijds nog aangemoedigde olieverfschildering.

Ook na het verbod tegen het Christendom zette Yamada Emasuken (onder persoonlijke begunstiging van de autoriteiten) de beoefening van deze kunst nog voort, maar na zijn dood verdween deze manier van schilderen, waartoe meewerkte, dat de uitvoer van Japansche teekeningen en evenzoo de invoer van westersche beelden, die ook maar naar 't Christelijke zweemden, verboden werd. De eerste herleving in dit opzicht valt waar te nemen onder Yoshimune. In 1729 zijn eenige schilderijen voor hem aangevoerd en in 1735 bij het groote geschenk *a*) waren er weer twee. Die laatsten zijn echter niet aangenomen en bleven op de Factorij hangen. Het zouden geweest zijn: een landschap en een damesportret. Later zijn er ongetwijfeld veel prenten van zeer ongelijke waarde aangevoerd; er is eenmaal sprake van wel honderd tegelijk. Een ets van Visscher naar een schilderij van Bolswerd: „Boerenkermis", wordt nog in Japan als een kostbaar document bewaard[1]).

Deze prenten konden in technischen zin en als modellen nagevolgd worden. Tevens komen de roodharigen en hun verblijfplaats zelf daarvoor in aanmerking. Er bestaat een zeer uitvoerige rol (makimono) van Deshima door Hirowatari Hōshū [2]), waarvan hierbij eenige afbeeldingen zijn gevoegd en die reeds vroeger in het derde hoofdstuk besproken zijn [2]). Hetzelfde is het geval met den plattegrond uit Titsingh's werken.

Ook in geïllustreerde reisboeken als de Nagasaki meisho zue, de Nagasaki rokon shuran meishibo zue en vooral de Nagasaki miyage uit iets later tijd, namen de Hollanders een groote plaats in. Een ander onderwerp voor de kunstenaars waren de Hollandsche schepen in de baai van Nagasaki; zij werden gereproduceerd op kaarten en prenten; een er van, die vroeger reeds behandeld is *b*), is hier bijgevoegd. Hier dient ook nog de prent vermeld te worden, voorstellend een Engelsch schip voor Cartagena; het vaartuig krioelt van uniformen uit het eerste tijdvak der Georges. Al die teekeningen zijn echter vaak naar afbeeldingen uitgevoerd en niet naar de natuur. Van die prenten schijnen er heel

a) Hiervoor hoofdstuk V, § 3*b*; vgl. hoofdstuk III B, § 13.

b) Hoofdstuk III G § 3.

[1]) Aanwezig op de Engelsch-Japansche tentoonstelling 1910. Zie den catalogus, Mochizaki Kotarō; Japan to day.

[2]) Taigai Shiryō, I, no. 41—48.

wat gecopieerd te zijn, en zoo vinden wij in Japansche makimonos voorstellingen van echt 18e-eeuwsche pastoralen in Watteau-stijl[1].

Naar aanleiding van die prenten ontstaan dan ook dikwijls invloeden van technischen aard, merkbaar in het werk der Japansche schilders. Een zekere Okumura Masanobu (1690—1768) is hierin een soort voorlooper geweest; vooral in zijn boomen en groen zou zijn westersche stijl te herkennen zijn [2]. Maar later gingen sommige Ukiyoe schilders *a*) ook dien kant uit.

Vooral in de school van een der bekendste meesters, Toyoharu, werd de perspectief nog wel „verjapanscht", maar toch in duidelijke mate toegepast. Landschappen leenden zich daartoe bijzonder goed en een viertal prenten in het Ethnografisch museum te Leiden geven van dien „Hollandschen stijl" eenig denkbeeld. Uit zijn atelier zijn meesters als Toyokuni, Toyohiru, alsook Hokusai en Hiroshige voortgekomen. De twee laatsten vooral hebben een zekere mate van westersche traditie in Japan levendig gehouden. Ook de olieverfschildering begon te herleven; eenige schilders te Nagasaki vatten die weer op, o. a. schijnt een der tolken zich daarop toegelegd te hebben, maar het eenige stuk van zijn hand werd in den Tenjin tempel te Ōsaka door brand vernield. De kring der westerschgezinden begon echter ook belangstelling voor die kunst te toonen en daarmee was de mogelijkheid voor theoretische beschouwingen geopend.

c. Shiba Kōkan en de Lairesse.

Een der meest veelzijdigen onder hen, Hariga Gennai, legde zich ook op schilderen toe, maar zijn talent was niet groot. Later trad onder hen die belangstelden in Europa een man op, die zich meer in deze richting bewoog. Het was Shiba Kōkan, wiens aanleg voor teekenen al vroeg bleek, en die zich eenigen tijd in de Ukiyoe (Harunobu) en bij meer chineesch getinte meesters (de Nangwa, bij Shoshiseki) oefende. Hij vond echter in schilderen alleen geen bevrediging, beoefende zwaardvegen en ook samen met Gennai electriciteit en westersche techniek. De laatste vooral trok zijn belangstelling en hij beschouwde de schilderkunst als bijzaak en middel tot voortzetting van zijn studies.

---

a) Hoofdstuk II § 16*b*.

[1]) B.v. een rol in het Tōkyō-museum, waarvan ik een copie vond in het Musée Guimet.

[2]) De Visser, Japansche prenten in het Rijks-ethnografisch Museum, overdruk (8e tentoonstelling, blz. 4; (Elseviers Maandschrift, 1915).

[3]) Over Shiba Kōkan zie vooral het groote artikel in de Kokka, no. 219, blz. 64 vlgg.

Toch kreeg hij als schilder een vrij grooten naam, doch zelf vond hij, dat vroegere meesters hem ver overtroffen, speciaal die in het Westen, want daar bloeide de eigenlijke kunst en werd nauwkeurig en getrouw naar de natuur afgebeeld, zoodat dieren en landschappen als het ware leefden. Vermoedelijk duidt hij hier juiste verhouding en perspectief aan.

Datzelfde bedoelt men blijkbaar, waar gezegd wordt, dat de Japanners de westersche afbeeldingen als „ukie" (opgeheven, letterl. drijvende schilderstukken) betitelden. Misschien echter is dat ook, omdat die in vertikalen stand vervaardigd worden, de Japansche daarentegen horizontaal, terwijl de schilder er bovenop ziet; een verschil, waaruit men wel alle onderlinge afwijkingen van westersche en Japansche kunst *a*) heeft verklaard [1]). Shiba Kōkan echter vindt de westersche manier beter: technische hulpmiddelen als camera obscura en misschien de stereoscoop hadden hem dat geleerd. Hij was de eerste, die de lineaire perspectief in eenigszins ruimer mate toepastte, d.w.z. ook op de onderlinge deelen van een voorwerp, niet alleen op de voorwerpen in verhouding tot elkaar. Realisme en bruikbaarheid zijn bij hem belangrijke factoren. Uit dien hoofde bleek het hem, dat de kleuren het best in lijnolie worden gemengd. Kōkan vertelt zelf, hoe hij vergeefs trachtte dat te leeren, tot Isaac Titsingh hem het „Groot Schilderboek" van Gerard de Lairesse *b*) verstrekte, wat hij vertaalde met behulp van Gennai. Nu vinden wij in de „Kōmō Zatsuma" eveneens een passage over schilderkunst, waar bovendien de nadruk wordt gelegd op juiste anatomische verhoudingen bij menschen, ook onderscheid van sexen, en bij dieren. Ook de opvoeding tot schilder wordt behandeld, die de Lairesse geeft in het „Schilderboek" en in de „Grondleggingen der teekenkonst" (Principes du dessin), „zijnde een korte en zekere weg om door middel van geometrie en meetkunde de teekenkonst volkomen te leeren" (1746).

Dat meetkundige trok natuurlijk den kring, waarin èn de „Kōmō Zatsuwa" èn Kōkan thuis hooren, sterk aan. Een reeks voorbeelden zijn uit deze werken dan ook overgenomen: handen en voeten worden in rechthoeken, hoofden met behulp van vierkanten of driehoeken en cirkels geconstrueerd; schematische ledepop-

a) Hoofdstuk II § 16*c*. *b*) Hoofdstuk I § 7*d*.

[1]) Anderson, Catalog of Japanese paintings in the British Museum, blz. 354, 451 vlgg.; Brinkmann, Kunst und Kunsthandwerk in Japan, I, blz. 177 vlgg.

pen en personen in groepen, elk door hun houding en uiterlijk gekarakteriseerd, dienen ter verduidelijking.

Kōkan oefende zich eenige jaren aan de hand van den tekst en de platen van de Lairesse. Maar hij wilde meer: de techniek der kopergravure, waarvan hij de kennis waarschijnlijk dankt aan Gennai, moest hij nog vinden.

Zelf vertelt de schilder, hoe hij daartoe het boek van Bois(?) vertaalde met behulp van Ōtsuki Gentaku. De instrumenten, die gebruikt moesten worden, staan eveneens afgebeeld in de „Kōmō Zatsuwa". De anatomische platen uit Europa hebben vermoedelijk ook bijgedragen om die gravuren en etsen populair te maken; men vindt afbeeldingen, met die techniek vervaardigd, bij voorbeeld in de werken der Udagawas.

Kōkan is de eerste geweest, die de kunst van kopergraveeren en etsen in Japan beoefende. Dit feit, gepaard aan zijn krachtige overtuiging en doorzettingsvermogen, maakt zijn grootste verdienste uit, maar artistiek staat zijn werk niet zeer hoog en de technische onvolkomenheden zijn talrijk.

Bij de keuze zijner onderwerpen toont hij een bepaalde voorkeur; onder de kopergravures bevindt zich een kaart van sterrenhemel, zon en maan [1]); een andere draagt het Hollandsche opschrift„ Mandmaker" (voorgesteld aan zijn werk)[2]); beiden kunnen naar prenten gecopieerd zijn.

Overigens gaf hij veel landschappen. Onder zijn olieverfschilderijen komen kustgezichten met schepen voor. Hij is echter op zijn best — de natuur gaat boven de leer — waar hij deels of geheel den Japanschen stijl weer nadert, die ook hem in bloed en hand zat. Evenzoo als hij een zuiver Oostersch onderwerp behandelt als Awalokiteçwara. (In Japan bekend als de vrouwelijke Bodhisatwa Kwannon [3]).

In theorie echter heeft hij de nieuwe leer steeds verdedigd en o.a. een werkje de „Seiyō gwadan"[4]) erover uitgegeven. Hokusai zou ook aan hem de kennis van die westersche techniek danken [5]);

[1]) Misschien dezelfde als vermeld in Transactions and Proceedings of the Japan Society, II, blz. 112.

[2]) In de prentverzameling in het Britsch Museum (niet bij Anderson).

[3]) Kokka, no. 336, afbeelding VII en no. 219, blz. 4 en Taigai shiryō, I no. 18.

[4]) Deze inlichting dank ik aan Mr. A. Whalley, assistant keeper British Museum, Picture department.

[5]) Dickins, Hokusai and the Mangwa (Transactions and Proceedings of the Japan Soci,ety VI, blz. 279).

en wij bemerken het speelsche vernuft van dezen bekenden meester in zijn prentenboekje „Hokusai gwa tehon" (Hokusai's teekenvoorbeelden), naar aanleiding van de Lairesse's figuren. Een vogel komt uit een ei te voorschijn, libellen, vlinders en andere insecten uit mathematische figuren, wijnbladen uit zes hoeken en demonen uit cirkels [1]). Hokusai schijnt ook persoonlijk met de Hollanders te hebben kennis gemaakt, zijn afbeelding van Deshima vertoont zeer bijzonder nadrukkelijke perspectief [2]); zijn conterfeitsels der roodharigen zijn echter niet altijd vleiend.

Ook overigens is de westersche stijl, vooral bij de afbeelding van boomen, bergen en menschen, merkbaar in het werk van Murayama en in dat van den tweeden bekenden westerling-schilder Watanabe Kwazan.

Ten slotte dient nog de indirecte invloed vermeld, dien de westersche stijl kreeg door het werk van den Chineeschen kunstnijverheidschilder Tcheng Tien [3]). Bij porcelein en lakwerk *a*), de groote uitvoerproducten, was de invloed niet minder te bemerken. Hoe de Arita-porceleinbakkers naar motieven, door Hollanders aangegeven, werkten en die zelfs voor binnenlandsch gebruik overnamen, is bekend.

d. Lak en porcelein.

In hoofdstuk IV is daar verder een en ander van vermeld *b*). Het is mogelijk, dat het Delftsche aardewerk, dat werd aangevoerd, soms als model moest dienen maar toch ook als handelsartikel, daar het om zijn primitieven vorm en eenvoud zeer in de smaak viel bij liefhebbers van de theeceremonie. Mede om die reden is het nagemaakt in het Awata-fayence van Kyōto met het merk „Hōzan". De bakker, Yasubei Bunzō, was de vinder van die bewerking; hij schilderde wit op blauw glazuur en bracht dan, naar Delftsch model, medaillons aan [4]).

Terzelfder tijd, in de laatste helft van de 18e eeuw, leefde Nunonami Gonzaemon, die veel naam maakte aan het hof van Ienari door zijn aardewerk (1786). Hij werkte naar oude modellen maar toen hij eenmaal beroemd was, nam hij ook Chineesche en Delftsche producten als voorbeeld; het resultaat van zijn Delftsche inspiratie schijnt geen grooten opgang gemaakt te hebben. Toch

a) Hoofdstuk II, § 11; vgl. hoofdstuk I, § 7*d*. *b*) Hoofdstuk IV, § 15*b*.

[1]) Brinckmann, a.w., blz. 179.

[2]) Reproductie in M. Roux de la Mazellière, Le Japon, IV.

[3]) Maitre in Bulletin française de l'école de l'extrême orient (1912).

[4]) Brinkley, China and Japan, VIII, blz. 86, 197, 360.

werden door mij eenige exemplaren, wit met blauw, in het Musée Guimet aangetroffen [1]), en het South Kensington Museum. De landschappen met rotsen en kasteelen, zooals men ze op het oud-Delftsch vindt, zijn soms doormengd met Japansche motieven; ook voorstellingen als „de Hollander met zijn telescoop en schip" treft men nu en dan aan op aardewerk [2]).

Lakwerk was haast nog meer dan porcelein uitvoerartikel; hierop vinden wij veel copieën naar prenten,en teekeningen naar voorschriften. De St. Pieter te Rome, Oxenstierna en keizer Matthias, het eiland Onrust bij Batavia, Venus en Neptunus, schepen en de casuaris (dit dier schijnt veel indruk gemaakt te hebben), komen voor op voorwerpen, die echter wel meest exportwerk zullen geweest zijn. Over invloed op de techniek van goudlak heb ik niet meer kunnen vinden dan een vage aanduiding.

e. Netsuke.

In de snijkunst is, behalve een enkele andere specimen van twijfelachtigen aard, vooral de curiositeit van den Hollander en zijn zwarte bedienden talrijk vertegenwoordigd [3]). Wij zien hem, kenbaar aan zijn groote oogen, in allerlei gestalten, tot zelfs in die van den duivelbanner (Shōki) toe.

Trouwens in die voorstelling is het, dat de vreemdeling bij uitzondering in een gunstig licht wordt geplaatst; soms is hij met een Portugees (namban) met slappe hoed verward; vaak draagt hij een pruik; ook komt hij voor met een kind zittend op zijn rug of rijdend op zijn nek; als jager treedt hij op en door een ei (de fantastische verrekijker) tuurt hij naar de sterren. Men vindt hem uitgedost met klompen of matrozenmuts maar ook in Tartaarsch kostuum met bont of zijn portret uitgesneden in een boom, met hooge hoed ten slotte staat hij ook wel half naakt. Eveneens treft men vrouwen aan; alsook veel negers, die op koraalrotsen of in andere houding het gewenschte effect maken.

f. Textielproducten.

Hierna komt een der belangrijkste invoerartikelen ter sprake, zijde en linnen uit Azië, laken stoffen enz. uit Europa, meubeldamasten enz. werden veel als geschenk gebruikt en de textielproducten

---

[1]) Vitrine 14, vgl. Petite Guide, blz. 35.

[2]) Tentoonstelling „Western influence on Japanese art". (Transactions and Proceedings of the Japan Society, II, blz. 111).

[3]) Deze kleine wonderwereld is prachtig vertegenwoordigd in het Musée d'Etrennes te Parijs, aldaar vitrine 14 „Netsuke étrangers" van Koriyu, Minko, Mirra enz.; zie verder Brockhaus, Netsuke, blz. 308, 346, 394 vlgg.

der Nederlanden waren beroemd. Men heeft gemeend in de Japansche weverijen *a*) een spoor van invloed der Fransche fabrieken te Lyon te vinden [1]). Modellen en motieven van Europeeschen oorsprong ziet men vaak op Japansche weefsels: Deshima, rookende mannen en spelende kinderen, Latijnsche letters en zelfs den Duitschen adelaar.

Ook technisch heeft men van de Hollanders geleerd. Er bestaat een soort weefselversiering, „sukin" genaamd, bestaande in het aanbrengen der verschillende kleuren op het doek door tuitjes. Een boekje, dat daarover handelt „Hōrai Sarasa Benran" (1787) en aanwezig is in het South Kensington Museum, vertoont als titelplaat een Hollandsche vrouw, op een bank zittend, met de instrumenten voor de kunst noodig bij zich [2]).

Naast de textielnijverheid heeft ook de invoer van het Hollandsche bedrukte goudleer invloed gehad. De teekeningen hierop, meest van Spaansch karakter, zijn door de Japanners veel nagevolgd; ze hebben er ook een imitatie van gemaakt door hun geolied en gelakt papier, dat zeer geprezen wordt [3]).

g. IJzerwerk. Op de handvatten der beroemde zwaarden komen ook nu en dan onze letterteekens en dergelijke ornamenten voor, ook werden er pijpestoppers vervaardigd, die Hollanders zouden moeten voorstellen en vermoedelijk waren deze laatste voorwerpen ook bij de Hollanders zelf in gebruik.

Naar aanleiding hiervan heeft destijds een spreker in de Japan-Society den geheelen vroegen Europeeschen invloed op de Japansche kunst teruggebracht tot bestelwerk en de gril van het curieuze [4]).

De vraag, of daarmee al het bovenstaande is te verklaren, eveneens wat betreft andere kunsten (zooals de toonkunst, die in het kort bij het geschenk aan Yoshimune is behandeld), blijft hier onbeantwoord. Iets anders echter is, of die invloed ook in de wereld der verbeelding en der ideeën zoover is doorgedrongen, dat deze zich heeft doen gelden in de literaire kunst.

---

a) Hoofdstuk II § 14*a*.

[1]) Discussie bij Huish' lezing (zie noot 4) (Transactions and Proceedings of the Japan Society, II, blz. 105).

[2]) Crewson, Textiles in old Japan (Transactions and Proceedings of the Japan Society, XI, blz. 4 vlgg.).

[3]) Rein, Japan in Reisen und Studien, II, blz. 217.

[4]) Western Influence on Japanese art (Transactions and Proceedings of the Japan Society, II, blz. 77 vlgg.).

§ 14. LITERATUUR, WASHIYŌBIYŌE. BESLUIT.

De Japansche hoogleeraar Haga heeft die vraag bevestigend beantwoord en wel op grond van hetzelfde werk van Swift, dat Japan en de Hollanders, die daar verblijf hielden, zoo zonderling afschilderde *a*), naar aanleiding van het hoofdstuk over de reis naar Laputa enz. uit Gullivers Travels. Dit zou aan een onbekend schrijver te Nagasaki in 1774 een kort werkje in denzelfden geest geïnspireerd hebben, dat getiteld was: „Washiyōbiyōe", naar den held van het verhaal, die, zooals ook Gulliver *b*), belandt in de meest zonderlinge streken — „het land van eeuwig leven (in Japan wordt dit als het grootste geluk beschouwd), in dat van den overvloed, dat van de volgers der antieken, dat van de reuzen, enz." Er zij bij vermeld, dat zijn boek ons geheel verplaatst te midden van de Chineesche classieken en wemelt van citaten.

Chamberlain, die een gedeelte vertaalde, onthoudt zich van een hypothese [1]), maar Haga [2]) veronderstelt, dat een citaat uit Swift's boekje, door een der kenners van het Hollandsch, aanleiding tot dit werk is geweest. Ook al laten we die meening voor wat ze is, dan behoeft daarmee nog niet gezegd, dat we ons niet dien geest van ongeduld mogen herinneren tegenover het staren op eigen land alleen. Was ook het Japan der Takugawas niet als een „land van een eeuwig leven op aarde", zoo duurzaam, zoo rustig, zoo altijd hetzelfde, in een woord zóó, dat de mensch tenslotte naar verandering gaat haken, ook al zou die strijd èn moeite èn verwikkeling brengen?

Washiyōbiyōe komt ook bij de reuzen en staat op de handpalm van een van hen te betoogen, dat hij uit „Groot Japan" komt, dat hij een krijger is uit de school van Yoshitsune en dus geen vrees kent. Hij houdt een geweldige uiteenzetting over de Chineesche oudheid en over Buddhisme en meent zoo de reuzen tot redelijke schepselen te maken. Hij wordt kortweg door een van hen op zijn plaats gezet, daar hij met zijn engen gezichtskring, beperkt door de „leer der Wijzen", meent het universum te kennen. Hij krijgt te hooren, dat dogma een kleine doos is voor kleine geesten, die niet ver kunnen zien.

---

a) Hoofdstuk IV, § 3. *b*) Hoofdstuk I, § 6.

[1]) Transactions of the Asiatic Society of Japan, VII, blz. 80 vlgg.

[2]) Yamasaki Naozo, a.w., blz. 281 vlgg.

Het is mogelijk, dat de schrijver dit niet bedoelde, maar wij denken aan dat woord over „I no uchi no kaeru'', kikvorschen in een put.

Nog was de westersche invloed in zijn eerste stadium. Nog moest er meer dan drie kwart eeuw verloopen, voor deze een leidend beginsel werd bij de herstelde regeering des keizers. Zoolang hadden de volgelingen van de Hollandsche school geen overwegenden invloed. Enkelen onder hen werden zelfs slachtoffers van vervolgingen. De openbare meening bleef vooralsnog geheel onbewogen door de ideeën van buiten, welke slechts het eigendom waren van een kleinen kring. En toch was er het feit, dat enkele geesten gedrukt werden door het benauwende der gedachte te zijn opgesloten en beperkt tot hun eigen land, en dat dit land daardoor een put geleek in plaats van een berg met ruim uitzicht.

Dat besef bevatte de kiem, die kon uitgroeien tot ver strekkende gebeurtenissen.

LIJST DER MEEST AANGEHAALDE BOEKEN, TIJDSCHRIFTEN EN KAARTEN.

A. EUROPEESCHE TIJDSCHRIFTEN.

ANGLIA, Zeitschrift für Englische philologie. Enthaltend Beiträge zur Geschichte der Englischen Sprache und Literatur, herausgegeben von R. B. Wülcke enz. (Halle).

TEIL V (1883) blz. 397, Hönncher: Quellen zu Gullivers Travels.

TEIL XV (1893) blz. 349, Th. Borkowsky: Quellen zu Gullivers Travels.

ANNALES de l'école libre des sciences politiques (Paris).

VOL. IV (1889) blz. 433, Lefèvre Pontalis: Un projet de conquête du Japon par l'Angleterre et la Russie.

NIEUW ARCHIEF VOOR WISKUNDE, uitgegeven door het wiskundig genootschap te Amsterdam (Amsterdam):

DEEL VI (1906) blz. 296, Hayashi Tsuruichi: A brief History of Japanese Mathematics (1).

DEEL VII (1907) blz. 42, Id.: Id. (2); blz. 105, Id.: A List of some Dutch astronomical works imported into Japan from Holland, blz. 232; Id.: Dutch books in mathematical Sciences imported from Holland to Japan before the restoration 1868 (2).

DEEL IX (1911) blz. 39, Id.: Some Dutch books on Mathematical and Physical Sciences imported from Holland to Japan (3), blz. 42, Id.: How have the Japanese used the Dutch books imported from Holland, blz. 158, Mikami Yoshiō: Hatono Sōha and the Mathematics of Seki, blz. 231, Id.: On a Japanese astronomical Treatise based on Dutch works, blz. 301, Id.: On the Dutch art of surveying as studied in Japan; blz. 370, Id.: Some additions to my paper on the Dutch art of surveying as studied in Japan, blz. 373, Id.: Remarks on T. Hayashi's Brief History of Japanese mathematics.

DEEL X (1913) blz. 61, Mikami Yoshiō: On an astronomical treatise composed by the Portuguese in Japan, blz. 71; Id.: On a Japanese manuscript of the 17th century concerning the European astronomy.

DEEL XI (1915) blz. 1, Mikami Yoshiō: On Shizuki's translation of Keill's astronomical treatise, blz. 76; Id.: On Mayeno's description of the parallelogram of forces.

INDISCH ARCHIEF: Tijdschrift voor de Indiën, uitg. door Budding, (Batavia).

EERSTE JAARGANG, deel I (1849) blz. 44, Grimmius: Inassa begraafplaats der Europeanen en Chinezen bij Nagasakie te Japan.

BULLETIN DE L'ECOLE FRANÇAISE DE L'EXTRÊME ORIENT, Revue philologique parraissant tous les trois mois (Hanoi). vol. III (1903) blz. 491 vlgg., A. E. Maitre: les relations des étrangers et le Christianisme au Japon.

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ FRANCO JAPONAISE (Paris).

TOME II (1904) blz. 103, La première célébration du jour de l'an au Japon suivant le calendrier solaire.

TOME IV (1906) blz. 45, M. Nagaoka: Premiers relations entre l'Europe et le Japon.

BULLETIN VAN DEN OUDHEIDKUNDIGEN BOND, (1916) blz. 200, A. Pit: Aanwinsten van het Nederlandsch museum voor Geschiedenis en Kunst.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht (Utrecht, 's Gravenhage).

DEEL XXIV (1911) blz. 240 vlgg., Mémoire touchant le négoce et la navigation des Hollandais, ed. P. J. Blok.

DEEL XXX (1912) blz. 196 vlgg., Een memorie over de republiek in 1724 (Mémoire instructif pour M. de la Baune), ed. K. Th. Bussemaker.

BIJDRAGEN TOT DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIE (Tijdschrift van het Koninklijk Instituut voor taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië).

4e REEKS VI (1882) blz. 1, Verzameling van Japansche boekwerken, door Mr. J. H. Donker Curtius ('s-Gravenhage) op zijne reis naar Yedo in 1858 voor het rijk ingekocht, beschreven door wijlen J. J. Hoffmann en uitgegeven door L. Serrurier.

DEEL 73 (1917), blz. 32, J. de Hullu: Over den Chineeschen handel der Oost-Indische Compagnie in de eerste dertig jaar van de 18e eeuw.

THE FAR EAST (Tokyō).

VOL. I (1896) part. 9, blz. 1, (Ikebe) Komao: Outflow of gold of Japan.

ELSEVIER'S GEILLUSTR. MAANDSCHRIFT.

JAARGANG 24 (1914), blz. 373, J. F. de Balbian Verster: Een O.-I. Compagniesschip op een Japansche prent (met 1 afb.).

Id. 1912-'16, zie De Visser, Japansche prenten.
Jaargang 1920 M. Kalff: De begraafplaats der Hollanders in Japan.
De Gids (Amsterdam).
Jaargang 1917 dl. I, blz. 321, 504, dl. II, blz. 163, 327, Dr .H. P. N. Muller: Onze vaderen in China.
Indische Gids, tevens nieuwe Serie van het Tijdschrift v. Nederlandsch-Indië.
31e Jaarg. (1909) dl. I blz. 851, dl. II blz. 995, Mac Leod. Uit de geschiedenis der Oost-Indische Compagnie in de 18e eeuw IV, V, (reforme van het zeewezen en andere takken v. dienst onder Van Imhoff).
32e Jaarg. V (1910) dl. I blz. 29, J. Habbema: Hirado en Deshima slot.
blz. 620 N. Mac Leod: Uit de Geschiedenis der Oost-Indische Compagnie in de 18e eeuw VI (G. G. Mossel I Algemeene zaken), blz. 761. Id. (G. G. Mossel II De Archipel).
36e Jaarg. (1914) II blz. 488, H. van Kol, De historische verhouding tusschen Japan en Nederland.
Jahrbuch der Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft.
Teil VIII blz. 35, G. Schmoller: Das Merkantil-system.
Preussische Jahrbücher, Herausgegeben von H. V. Treitschke (Berlin).
1907 blz. 1 vlgg., E. Troeltsch: Das Wesen des modernen Geistes.
Jahresberichte der Geschichtswissenschaft (Leipzig).
Teil 25--35 (1903—1913), Nachod: Japan.
The Kokka, A Monthly Journal of oriental art (Tōkyō).
no. 138 (1902) 1e artikel, (Ken) Saitō: Origin of oil painting in Japan.
no. 293 (1907) blz. 661, Ichiryūsai Hiroshige: Views of the Tokaidō.
no. 219 (1908) blz. 64, Shiba Kōkan.
no. 336 (1918) Picture V, Shiba Kōkan: Paysage.
De Koopman (Amsterdam).
Deel II (1773) blz. 23, Staat van de Oost-Indische Compagnie.
Onze Kunst (Amsterdam).
Deel XXIX (1916) blz. 72, Eliz. Neurdenburg: De Verzameling Loudon.
Oude Kunst.
Deel I (1915-16) blz. 339, blz. 383.
Deel II (1916—17) blz. 1, Eliz. Neurdenburg: De verzameling Loudon.
Lettres edifiantes et curieuses.
Vol. X (1728) blz. 5 6, Lettre de Père Faure (missionnaire) au Père Boesse de la même Comp., de Jan. 1711.
Les Missions Catholiques (Paris).
Année XVI (1868) blz. 333, 343, 353, 367, 380: l'Abbé Juan Baptista Sidoti et son voyage au Japon.
Nouveaux Mélanges Asiatiques.
I (1829) blz. 266, A. de Rémusat: Sur une collection d'ouvrages relatifs au Japon formée par Titsingh.
Mélanges Japonnais.
no. 20 blz. 375, Peregrinus: Notes sur le Confucianisme.
no. 23 blz. 324; no. 24 blz. 487 vlgg., Duthu: Hayashi Razan, un confucianiste du 17e siècle.
no. 25 blz. 1, Duthu: Kumazawa Banzan.
no. 27 blz. 340; no. 28 blz. 481, Cesselin, Quelques causes célèbres du juge Ooka.
Memorials of the University of Tōkyō, Science department (Tōkyō).
1879 blz. 1 vlgg., Netto: Mining and mines in Japan.
Mittheilungen aus den Sächsischen Kunstsammlungen (Leipzig).
Teil VII (1915) blz. 81, E. Zimmermann: Die alte Bestände von Japanischem Porzellan in der Dresdener Porzellansammlung.
Mittheilungen der Deutschen Gesellschaft für Land- und Völkerkunde Ost-Asiens (Berlin-Yokohama).
Band I (1873—'76) Heft I blz. 8; Heft II blz. 2, P. Kempermann: Die 100 Gesetze des Iyeyasu.
Heft II blz. 9, Über eine Japanische Erdkugel.
Heft V blz. 33, M. von Brandt: The relations between the English and the Japanese from 1600—1854.
Band VI Heft 54 blz. 146, H. Lönholm: Hakuseki und Sidoti.
Band X blz. 161, D. A. Schinzinger: Die Jagd auf Hunde im alten Japan.
Teil II blz. 247, S. Misawa: Das Japanische Feuerwehr- und Feuerlöschwesen der Feodalzeit in Tōkyō.
Band XI teil 3 blz. 281, H. Haas: Annalen des Japanischen Buddhismus.
Mittheilungen des Seminars für orientalischen sprachen (Berlin).
Teil XVII blz. 1, M. W. de Visser: Fire and Ignes fatui in China and Japan.
Oud-Holland (Amsterdam).
Jaargang 34 (1916) blz. 49, De Hullu: De porceleinhandel der Oost-Indische Compagnie.
Revue de droit international et de législation comparee (Paris).
Vol. XI (1912) blz. 578, Kōzō Kajimi: Pages d'histoire diplomatique du Japon I.
Stemmen des tijds, Maandschrift voor Christendom en Cultuur (Amsterdam).
6e Jaarg. (1917) dl. III blz. 39, Nederbracht. Nederland en Japan voor, tijdens en na Doeff.
Stimmen aus Maria Laach.
Erganzungsheft L (1891), Jos. Dahlmann: Sprachkunde und Missionen.
Transactions and proceedings of the Japan society. (London).
Vol. II blz. 77, M. B. Huish: The influence of Europe on the art of old Japan, discussion, descriptive catalogue of Exhibits.
Vol. III (1897) blz. 7, E. Hart: Notes on the history of lacquer.

Vol. V (1902) blz. 245, Id.: Impressionism in Japanese art.
Vol. VI (1906) blz. 108, W. Crewdson: The dawn of western influence in Japan.
blz. 276, F. V. Dickins: The Mangwa of Hokusai.
Vol. VIII (1910) blz. 229, M. Honda: Kōmō Zatsuwa, or the red hair miscellany.
Vol. XI (1913) blz. 1, W. Crewdson: Textiles in old Japan.
Vol. XII blz. 26, Gowland: Metals and Metalworking in old Japan.
Transactions of the Asiatic Society of Japan (Yokohama).
Vol. III (1874). Appendix blz. 1, E. M. Satow: The revival of pure Sintau.
Vol. IV (1878), H. Geerts: Useful minerals and metallurgy of the Japanese, blz. 34, (Quecksilver), blz. 89, (Gold.).
blz. 145, I. B. Poate: On Cotton in Japan.
Vol. V (1878) blz. 207, K. Mitsukuri: The early study of Dutch in Japan.
Vol. VII (1879) blz. 713, B. H. Chamberlain: Wasiaubiyauwe the Japanese Gulliver.
blz. 173, Harding Smith: History of Japanese lacquer to the Genroku period.
Vol. IX (1881) blz. 1, J. J. Quin: the lacquer Industry in Japan.
blz. 125, J. A. Woolley: Historical notes on Nagasaki.
blz. 156, W. B. Wright: The capture and captivity of père Giovani Batista Sidotti in Japan from 1709 to 1715.
Vol. XII (1885) blz. 182, Korschelt and Yoshida: Chemistry of lacquer.
blz. 221, B. H. Chamberlain: Notes by Motoori on Japanese art.
blz. 245, E. H. Whitney: History of medical progress in Japan.
Vol. XV (1887) blz. 131, J. H. Gubbins: The feodal system in Japan under the Tokugawa Shoguns.
Vol. XVI (1889) blz. 173, G. Knott: Inō Chukei, the Japanese surveyer.
blz. 207, H. M. Dixon: Christian Valley.
Vol. XVIII blz. 1, Clement: Tokugawa princes of Mito.
Vol. XIX blz. 2, L. van de Polder: An abridged history of coppercoin in Japan.
Vol. XX (1893) blz. 1, George Wm. Knox: A Japanese Philosopher.
blz. 134, T. Haga: Note on Japanese schools of Philosophy.
blz. 148, G. W. Knox: A comment upon Shūshi's philosophy.
blz. 185, Remarks by Dr. T. Inoue.
blz. 157, G. W. Knox: Ri Ki and Ten.
blz. 178, T. Haga: Something more about Shūshi's philosophy.
Vol. XX, appendix I blz. 1, J. H. Whigmore: Materials for the Study of private law in old Japan, edited with notes and an introduction.
(Introduction, contract, civil customs).
Vol. XX Supplement (1892) blz. 1, Whigmore: Materials III, IV.
Vol. XXII (1894) blz. 69, G. Droppers: A Japanese credit association and its founder.
blz. 258, Id.: Population of Japan in the Tokugawa period.
Vol. XXIV (1897) blz. 176, (Minutes of meetings) Droppers: Old Japanese economic theories.
Vol. XXX (1902) blz. 1, blz. 89, G. W. Knox: Autobiography of Arai Hakuseki.
Vol. XXXIV (1906) blz. 3, A. W. Lloyd: Historic development of the Shūshi philosophy in Japan.
Vol. XXXV (1907) blz. 115, R. J. Kirby: Food and wealth, an essay by Dazai Jun.
Vol. XXXVI p. III blz. 1, M. W. de Visser: The Tengu.
p. V blz. 1. Id.: The fox and the badger in Japanese folklore.
Vol. XXXVII p. I blz. 1, Id.: The dog and the cat in Japanese Superstition.
Supplem. blz. 43 vlgg., W. Bramsen and E. Clement: Japanese Chronology and calendar and Japanese chronological tables.
Vol. XXXVIII (1911) blz. 301, C. Hall: Japanese feodal laws.
Vol. XL p. II (1912) blz. 1, Kirby: Dazai Jun on military matters.
Vol. XLI (1914) p. I blz. 379, D. C. Greene: Osada's life of Takano Nagahide translated with an introduction.
p. II bl. 1, R. J. Kirby: Dazai Jun's economic essays „Doing nothing" and „Devination".
Vol. XLIV p. II blz. 1, J. E. de Becker: Elements of Japanese law.
Vol. XLVI (1915) blz. 1, W. Mac Laren: Japanese government documents.
Tijdschrift van de vereeniging Het Nederlandsche Zeewezen. (den Haag).
Jaargang 1919 blz. 161, 171, 176, A. K. A. Gijsberti Hodenpijl: De Hofreizen naar Jedo in den Compagniestijd I, II, III.
Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap gevestigd te Amsterdam (Amsterdam, Utrecht).
Deel XXXII (1917) blz. 775, F. C. Wieder: Een inleiding tot de studie der Oud-Hollandsche kartographie.
Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, uitgegeven door Dr. W. R. van Hoëvell, (Bommel).
15e Jaargang 1e deel (1853) blz. 317, Het oordeel van den Gouverneur-Generaal G. W. Baron van Imhoff over den handel met Japan in 1744.
Tijdschrift voor Taal-, Land-, Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, uitgegeven door het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen (Batavia).
4e Serie II blz. 59, J. A. van der Chijs: De Bataviasche Nouvelles 1743—'44 en de Bataviasche Koloniale courant 1810-'11.

4e SERIE IV blz. 410, de Jonge: Overzicht van de betrekkingen der Nederlandsche Oost-Indische compagnie in Siam.

VERHANDELINGEN van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen (Batavia, 's-Gravenhage).

DEEL I (1779) blz. 91, Tijdrekening bij Aziatische volken.

DEEL II (1780) blz. 71, Lijst van wereldlijke keizers van Japan.
blz. 85, Barometer- en thermometerwaarnemingen in Nagasaki, Batavia en aan de Kaap.

DEEL III (1781) blz. 133, J. C. M. Radermacher: Bijdragen tot de beschrijving van Japan.
blz. 161, Id.: Eenige Japansche woorden.
blz. 153, I. Titsingh: Bereiding van Sacki.
blz. 159, Id.: Bereiding van Soya.

DEEL IV (1782) blz. 365, R. Radermacher: Bedenkingen over Tartarijen en Japan en de ontdekkingen der Russen aan de Ooster kusten van Azië en de Westerkusten van Amerika.

DEEL XIV (1833) blz. 1 vlgg., G. F. Meylan: Geschiedkundig overzicht van den Handel der Europezen op Japan.

DEEL XLVII 3e stuk (1894), G. C. Klerk de Reus: Geschichtlicher Ueberblick der administrativen, rechtlichen und finanziellen Entwicklung der Niederländisch-Ostindischen Compagnie.

DEUTSCH MEDIZINISCHE WOCHENSCHRIFT.

TEIL 48 (1908) no. 38, Eugen Holländer: Bemerkungen zu der Kunstbeilage, die Sektion einer Japanerin.

ZEITSCHRIFT FÜR SOZIALE- UND WIRTSCHAFTS-GESCHICHTE, herausgegeben von Stephan Bauer und Ludo Moritz Hartmann (Weimar).
VIer Band (1898) blz. 144, L. Riess: Die Goldausfuhr aus Japan im 16, 17 und 18en Jahrhundert.

B. EUROPEESCHE KAARTEN.

A. DALRYMPLE: Plan of the harbour of Nangasaqui.

RELAND: Imperii Japonici descriptio (1740).

SCHEUCHZER: Het koninkrijk Japan (1789).

SEUTTER: Imperium Japonicum (1730).

C. EUROPEESCHE WERKEN.

ADELUNG, J. C.: Geschichte der Schiffahrten und Versuche, welche zur Entdeckung des nord-östlichen Weges nach Japan und China von verschiedenen Nationen unternommen worden. (Halle 1768).

AMALVI, I. D.: Eclaircissements nécessaires pour bien entendre ce que le Sr N. F. D. B. R. dit être arrivé à l'Ecluse en Flandres par rapport à la conversion de Mr. George Psalmanaazar, Japonois, dans son livre intitulé: Description de l'Isle Formosa. (La Haye 1706).

ANDERSON W.: Descriptive and Historical catalogue of a collection of Japanese and Chinese paintings in the British Museum (London 1886).

ASTON H. C.: History of Japanese literature. (London 1899).

BARTHOLD W.: Die geographische und historische Erforschung des Orients mit besonderer Berücksichtigung der Russischen Quellen, aus dem Russischen von Romberg Figalla mit Geleitwort von M. Hartmann (Quellen und Forschungen der Erd- und Kulturkunde, herausgegeben von R. Stabe, (Band VIII) (Leipzig 1913).

BATAVIA, de hoofdstad van Neerlands Oost-Indiën in derzelver gelegenheid, opkomst, voortreffelijke gebouwen, hooge en laage regeering, geschiedenissen, kerkzaaken, koophandel, zeden, luchtgesteldheid, ziekten, dieren en gewassen, beschreven, met plaaten (Amsterdam 1772).

BENYOWSKI; Memoirs and travels of Mauritius Augustus Count de Benyowski (magnate of the kingdoms of Hungary and Poland) consisting of his military operations in Poland, his exile in Kamtschatka, escape and voyage from that peninsula through the northern Pacific ocean, touching at Japan and Formosa to Canton with introduction, notes and bibliography by captain Pasfield Oliver (London 1906). (Drydenhouse memoirs).

BLOK P. J.: Geschiedenis van het Nederlandsche volk, 2e dr. III (Leiden 1914).

BOIS, J. P. J. DU: Vies des gouverneurs-généraux avec l'abrégé des établissements des Hollandais aux Indes orientales (La Haye 1758).

BONNASSIEUX: Les Grandes Compagnies de commerce (Paris 1892).

BOOGAERD A.: Droevige schipbreuk van het fluitschip den Arion (Amsterd. 1723).

VAN DER BOON (A.): Geschiedenis der ontdekkingen in de ontleedkunde van den mensch in de Noordelijke Nederlanden tot het begin der 19e eeuw. (Utrecht 1881).

BRINKLEY F.: Japan and China (Their history, arts and literature, vol. IV, V, VI, VIII (London 1901—1904).

ID., with collaboration of Baron Kikuchi: A History of the Japanese people from the earliest times to the end of the Meiji era (New-York, London s.d.).

ID., (and others): An unabridged Japanese-English Dictionary with illustrations (Tōkyō s.d.).

BRINCKMANN, J.: Kunst und Kunsthandwerk in Japan I. (Berlin 1889).

BROCKHAUS A.: Netsuke, Versuch einer Geschichte der Japanischen Schnitzkunst mit Abbildungen (Leipzig 1905).

CHAMBERLAIN B. H.: Things Japanese, being notes on various subjects connected with Japan, 5th ed. (London 1905).

CHARLEVOIX T. H.: Histoire de l'établissement des progrès et de la décadence du Christianisme dans l'Empire du Japon, où l'on voit les différentes Révolutions qui ont agité cette monarchie pendant plus d'un siècle, 3 volumes (Rouen 1715).

ID.: Histoire et description générale du Japon, où l'on trouvera tout ce qu'on a pu apprendre de la nature et des productions du pays, du caractère et des coutumes des Habitans du gouvernement et du commerce, des révolutions arrivées dans l'Empire et dans la Religion et l'exament de tous les auteurs qui ont écrit sur le même sujet. Fastes chronologiques, figures, 2 volumes. (Paris 1736).

CHIJS J. A. VAN DER: Nederlandsch-Indisch Plakaatboek (1602—1811) uitgegeven door het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen met medewerking van de Indische regeering, dl. III—X (Batavia—'s-Gravenhage, 1888—'92).

COLENBRANDER H. T.: Patriottentijd, hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden, dl. I-III ('sGravenh. 1897-'99).

CONSIDERATIËN over de waarde van goud en zilver met relatie tot de belangen der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie. (Batavia 1767).

COOK J.: A Voyage to the pacific ocean undertaken for making discoveries in the northern hemisphere performed under the direction of captains Cook, Clerke and Gore (1776—80), 3 vol. (Vol. II bij King) 2d edition. (London 1785).

CORDIER H.: La Chine en France au XVIII siècle (Bibliothèque des curieux et des Amateurs) (Paris 1910).

ID.: Fragments d'une histoire des études Chinoises au 18e siècle (Paris 1895).

ID.: Bibliotheca Indosinica, dictionaire bibliographique des ouvrages relatifs à la Péninsule Indo- Chinoise. (Publications de l'école Francaise d'extrême orient XV—XVI). (Paris 1912—'14).

ID.: Bibliotheca Japonica, dictionaire bibliographique des ouvrages relatifs à l'empire Japonnais rangés par l'ordre chronologique jusqu' à 1870 suivi d'un appendice renfermant la liste alphabétique des principaux ouvrages parus de 1870 à 1912. (Publications de l'école des langues orientales vivantes) (Paris 1912).

CUNNINGHAM W.: The Growth of English industry and commerce in modern times. (Cambridge 1892).

DALRYMPLE, A.: A Plan for extending commerce (London 1769).

ID.: Oriental repertory (London 1808).

DANNEMANN: Die Naturwissenschaften in ihrer Entwicklung und ihrem Zusammenhange, Bd. II (Berlin 1911).

DAVENANT, C.: Political and Commercial works, new ed. (London 1771).

DAVIS, J. F.: China en de Chineezen, naar de laatste uitgave uit het Engelsch vertaald door C. J. Zweerts, II (Amsterdam 1841).

DIFFEREE, H. C.: Studiën over de Geschiedenis van den Nederlandschen handel, I een onuitgevoerde maatregel, II Geschiedenis van den fondsenhandel (Amsterdam 1908).

DOEFF, H.: Herinneringen uit Japan (Haarlem 1833).

ENCYCLOPEDIE voor Nederlandsch-Indië, 2e druk met medewerking van verschillende geleerden, ambtenaren en officieren, samengesteld door Mr. Dr. J. Paulus

DEEL I (1912) blz. 498 vlgg., E. Heeres: Oost-Indische Compagnie.

FENOLOSSA, E.: Epochs of Chinese and Japanese art., vol. II (London 1912).

FLORENZ, K.: Geschichte der Japanischen Literatur (Literaturen des Ostens in Einzeldarstellungen X) (Leipzig 1906).

FRUIN, R.: Verspreide Geschriften met aanteekeningen, dl. I ('s-Gravenhage 1900).

FUJIKAWA, Y.: Kurze Geschichte der Medizin in Japan (kurz-gefasste Darstellung der Entwickelung der Japanischen Medizin mit besonderer Berücksichtigung der Einführung der Europäischen Heilkunde in Japan) herausgegeben vom Kaiserlichen Japanischen Unterrichtsministerium (Tōkyō 1911).

FUKUDA TOKUZŌ: Die Gesellschaftliche und wirtschaftliche Entwickelung in Japan. (Münchener Volkswirtschaftliche Studien 42 Stück) (Stuttgart 1900)

GEERTS, J. H.: Produits de la Nature Japonaise et Chinoise tome II (partie inorganique et minéralogique) (Yokohama 1878).

GERLAND, E. UND F. TRAUMÜLLER: Geschichte der physicalischen Experimentirkunst (Leipzig 1899)

GIZELIUS, B.: Japan in vasterlandisk framställnung till omkring aren 1700 (Upsala 1910).

GORTER, JOH. DE: Medicinae Compendium in usum exertationis domesticae, parts I, II, Lugd. Bat. 1735/37.

GOSLINGA, A.: Slingelands Efforts towards an European peace (the Hague 1915).

GOSSES, I. H. EN N. JAPIKSE: Handboek tot de staatkundige geschiedenis van Nederland (den Haag, 1920).

GRAUL, R.: Die Ost Asiatische Kunst und Ihr Einfluss auf Europa (Aus Natur und Geisteswelt, Band 87) (Leipzig 1906).

GROOT, J. J. M. DE: Universismus, Die Grundlage der Religion, des Staatswesens und Ethik des Staatswesens und der Wissenschaft China's (Berlin 1918).

HAESER, H.: Handbuch der Geschichte der Medicin und der epidemischen Krankheiten, 3e Bearbeitung, Bd II Neuer Zeit (Jena 1881).
HAMILTON, A.: A new Account of the East Indies giving a description of the situation, products manners, facture laws, customs, religion, trade etc. of all the countries, which lie between the Cape of goode Hope and the Island of Japan. (London 1744).
HAREN, ONNO ZWIER VAN: Van Japan met betrekking tot de Hollandse natie en de Christelijke Godsdienst (Zwolle 1775).
ID.: Proeve op de Leevensbeschrijvingen der Nederlandsche doorluchte mannen, behelzende het leeven van Joannes Camphuis (Haarlemmer) (Zwolle s. d.), Mengelwerken (1e verzameling, no. 3).
ID.: Werken van Willem en Onno Zwier van Haren, uitgegeven door H.v.Vloten.
HARRIS, J.: Navigantium atque itinerantium bibliotheca, 2d ed. revised by Campbell, vol. II (1764).
HARZER, P.: Exacte Wissenschaften im alten Japan, Rede, (Hamburg 1898).
HAVARD, H.: Histoire de la Faience de Delft, ouvrage enrichi de 25 planches hors text et plus de 400 dessins facsimile chiffres etc. dans le texte. (Paris, Amsterdam, 1878).
HETTNER, H.: Literaturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts, 6e und 7e Auflage, 3 Teile (Braunsweig 1913), Bd. I, II (englische, französische Literatur).
HILDRETH, R.: Japan as it was and is (Boston. New York 1855).
ALLGEMEINE HISTORI DER REISEN ZU WASSER UND ZU LAND, (Leipzig 1753).
CAMBRIDGE MODERN HISTORY, planned by Lord Acton edited by A. W. Ward, G. W. Prothero and Sta. Leathes, vol. VI, The 18th century (Cambridge 1909).
HOGENDORP, D. VAN: Stukken raakende den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indië en den handel op dezelve, dl. I-III.
ID.: Recherches sur le commerce ou idees relatifs à differents peuples.
HUET, P.: Mémoire sur le commerce des Hollandais.
IMMICH, H.: Geschichte des Europäischen Staatensystems von 1660 bis 1789 (München 1905).
LE JEUNE, J. P.: Observations critiques sur le Japon et sur les Japonnais (Amsterdam 1780).
JONGE, J. K. J. DE: Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië, dl. IX—XI, voortgezet door van Deventer, dl. XII, XIII, (1885—'87).
KAEMPFER, E. Amoenitatum exoticarum politico-physico-medicarum, fasculi V (Lemgoviae 1712).
Id: The history of Japan together with a description of Siam, new edition (Glasgow 1906).
ID.: Geschichte und Beschreibung von Japan aus den Originalhandschriften des Verfassers, herausgegeben von Christian Wilhelm Dohm, Bd. I, II, mit Kupfern und Charten (Lemgo 1777/79).
VAN KAMPEN, N. G.: Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa, dl. III, 1e stuk (Haarlem 1832).
KANTOR, MORITZ: Vorlesungen über Geschichte der Mathemathik, Bd. III, IV (Leipzig 1898, 1908).
KLAPFROTH: Fookoua siriak ou traité sur l'origine des richesses au Japon écrit en 1708 par Arrai Tsikougo no kami sama, autrement nommé Fak Sik Sen See, instituteur du Dairi Tsuna Ioosi et de Yeye Miotsou, traduit de l'original Chinois et accompagné de notes (reprimé des Nouveaux Mélanges Asiatiques) (Paris 1828).
VAN KLEFFENS, E. N.: Internationaalrechterlijke betrekkingen tusschen Nederland en Japan (1605 heden) (Leiden 1919).
KLEIWEG DE ZWAAN, J. P.: Völkerkundliches und Geschichtliches über die Heilkunde der Chinesen und Japaner mit besonderer Berücksichtigung Holländischer Einflüsse. (Natuurkundige verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem) (Haarlem 1917).
KNAPPERT, L.: Het Zedelijk leven onzer Vaderen in de 18e eeuw (Leiden 1909).
KRUSENSTERN, A.: Reise um die Welt in den Jahren 1803, 1804, 1805, und 1806 auf befehl Seiner Majestät Alexander des Ersten auf den Schiffen Nadeshda und Newa unter dem Commando des Capitains von der Kaiserlichen Marine, A. J. von Krusenstern, (St. Petersburg 1810-12).
KULMUS, A.: Tabulae anatomicae in quibus corporis humani omnium ejus partium structura et usus brevissime explicantur . . . annotationes et tabulae aeneae. (Amsterdam 1744).
KUSSAKA, JOH. LS.: Das Japanische Geldwesen. (Inaugural dissertation). (Jena 1890).
LA PÉROUSE; Voyage de... autour du Monde, publié conformément au décret du 22 Avril 1791 et rédigé par Milet Mureau (Paris 1797).
DE LAIRESSE, GERARD: Groot Schilderboek waarin de schilderkonst in al haar deelen werd onderweezen, ook door redeneeringen en prentverbeeldingen verklaard, 2e dr., met levensbeschrijving, dl. I (Haarlem 1740).
ID.: Grondlegginge der teekenkonst, zijnde een korte en zeekere weg om door middel van de geometrie of meetkunde de teekenkonst volkome te leeren, 2e dr., deel I (Amsterdam 1766).
LASKE, F.: Ost Asiatische Einflüsse auf

die Baukunst des Abendlandes vornehmlich Deutschlands im 18en Jahrhundert (Berlin 1907).

LAUTS, G.: Geschiedenis van de vestiging, uitbreiding, bloei en verval van de magt der Nederlanders in Indië, dl. II, III (Groningen 1856/57).

ID.: Japan in zijne staatkundige en burgelijke inrigtingen en het verkeer met Europeesche natiën (Amsterdam 1847).

LEGGE: Yih King (Sacred Books of the east) (Oxford 1882).

LECKY, W. E. H.: History of the rise and influence of the spirit of Rationalism in Europe, vol. I, (London 1865).

LEVYSOHN, J. H.: Bladen over Japan met afbeelding ('s-Gravenhage 1852).

LIPPMANN, E. O. VON: Abhandlungen und Vorträge zur Geschichte der Naturwissenschafte (Leipzig 1906-'13).

LUZAC, E.: Hollands Rijkdom, behelzende den oorsprong van den koophandel en de magt van dezen staat; de toeneemende vermeerdering van deszelfs koophandel, scheepvaart, enz. Uit het Fransch vertaald, dl. II,(Leiden 1781).

MAN UNMASKED, Wonderfull discovery in the island of Japan, written in the Japonise language by the spirit of contradiction. (London 1706).

MEARES, J.: voyages de la Chine à la côte Nord Ouest d'Amérique faits dans les années 1788 et 1789, Précédes de la relation d'un autre voyage exécuté en 1786 sur le vaisseau le Nootka, parti du Bengale, d'un receuil d'observations sur la probabilité d'un Passage Nord Est et d'un Traité abrégé du Commerce entre la Côte Nord Ouest et la Chine etc., Traduits de l'Anglois par B. L. J. Billecocque, Cartes, Vues Marines (Paris 3 vol. s. d.)

METCHNIKOFF, L.: l'Empire Japonais (Genève 1881).

MIKAMI, YOSHIŌ: Development of mathemics in China and Japan (Abhandlungen zur Geschichte der Mathemathik Teil XXX).

MILBURN, W.: Oriental Commerce, containing a description of the principal places in the East Indies, China and Japan, with their Produce, Manufactures and Trade, including the coasting or country trade from port to port, also the rise and progress of trade with various European nations with the Eastern world, particularly that of the East India Compagnie from the discovery of the passage round the Cape of Good Hope, to the present period, vol. II, (London 1813).

MILLOUE, L. DE: Petit guide illustré au musée Guimet (Paris 1919).

MOCHIZUKI, KOTARŌ: Japan to day; souvenir of the English-Japanese exhibition (London 1910) (Spec. numb of the Jap. Financial monthly).

LE MOINE DE l'ESPINE, (verbeterd door Isaac le Long): De Koophandel van Amsterdam, IIe deel, 9e druk (Rotterdam 1780).

MONTESQUIEU: De l'Esprit des lois.; aveç les notes d'Helvétius. Tome I, II, III (Paris 1834).

MORSE, B. M.: The international relations of the Chinese empire, vol. I, the period of conflict (London, New York 1910).

MÜLLER, Russische Geschichte, Bd III (1775).

NACHOD, O.: Die Beziehungen der Niederländischen Ost-Indischen Compagnie zu Japan im 17en Jahrhundert (Leipzig 1897).

NEUBURGER, H. U. J. PAGEL: Handbuch der Geschichte der Medizin begründet von Th. Puschmann, Band II (Jena 1903).

NITOBE: Intercourse between the United States and Japan.

OVERMEER FISSCHER, J. F.: Bijdrage tot de kennis van het Japansche rijk, met platen (Amsterdam 1833).

OTTERLOO, A. VAN: Japan (Vreemde landen en volken beschreven naar de nieuwste bronnen), (Amsterdam 1860).

PAGEL, E.: Vorlesungen zur Geschichte der Medizin (s.l. 1915).

PAPINOT, E.: Dictionnaire illustré d'Histoire et du Géographie du Japon, appendices (Tōkyō, Yokohama s. d.).

PLAYFAIR, W.: An inquiry into the permanent causes of the decline and fall of powerfull and wealthy nations (London 1805).

PROPOSITIE van sijne Hoogheid ter vergaderinge van Haar Hoog Mogende en Haar Edel groot mogende gedaan tot redres en verbeeteringe van den Koophandel in de Republicq. ('s-Gravenhage 1751).

PSALMANAZAR: Historical and geographical description of Formosa, an island subject to the Emperor of Japan. Giving an account of the Religion, customs manners etc. of the inhabitants. Together with a Relation of what happened to the Author in his travels, particularly his conferences with the Jesuits and others, in several Parts of Europe. Also the History and reasons of his conversion to Christianity with his Objections against it and their Answers. To which is prefixed a preface in Vindication of himself from the refections of a Jesuit lately come from China, with an account of what passed between them. (London 1706).

ID.: A Dialogue between a Japonese and a Formosan about some points of the religion of the time, Quid rides. . . . . Fabula. (London 1707).

ID.: Memoirs of *** Commonly known by the name of George Psalmanazar, a reputed Native of Formosa. Written by himself in order to be published after his death. Containing an Account of his

Education, Travels, Adventures, Connections, Literary productions and pretended Conversion from Heathenism to Christianity; which last proved the occasion of his being brought over into this kingdom; and passing for a Proselyte and a Member of the Church of England (London 1764).
Id. and others: Universal History, modern part, vol. IX.
Rathchen, K.: Japans Volkswirtschaft und Staatshaushalt (staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen herausgegeben von G. Schmoller Xer Band, heft 3) (Leipzig 1892).
Raynal, Gme T.: Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes, Tome I, Supplément Tome I (la Haye 1774).
Realia register op de generale resolutiën van het kasteel Batavia (1632—1805), (uitgegeven door het Bataviaasch genootschap voor kunsten en wetenschappen) (dl. II, 's-Hage, Bat. 1885).
Rees, O. van: Geschiedenis der Staathuishoudkunde in Nederland, deel II, Geschiedenis der koloniale Politiek.
Rein, J. J.: Japan nach Reisen und Studien Bd I, II (Leipzig 1881—'86).
Reischauer, A. R.: Studies in Japanese Buddhism (New York 1917).
Relation d'un grand tremblement de Terreau Japon, pièce in 4° (Paris s.d).
Robbins: Life of Maccartney.
Roorda, T. B. en M. W. de Visser: Tentoonstelling van Japansch lakwerk in het ethnographisch museum te Leiden van af 15 December 1916. (Haarlem s.d.).
de Rooy, E. W.: Geschiedenis van den Nederlandschen handel. (Amsterdam 1856).
Roux de la Mazelière, Marquis: Le Japon, Histoire et Civilisation, Tome III le Japon des Tokugawa, Paris 1907, Tome IV le Japon moderne. La revolution et la restoration.
Salmon, Th., (vertaelt en vermeerderd door M. van Goch): Hedendaegsche Historie of tegenwoordige staet van alle volkeren, I deel, Behelzende de Tegenwoordige staet der keizerryken China en Japan, als mede van de Ladrones, Filipijnsche en Molukkische Eilanden en van Makassar.
Serrurier, E.: Bibliothèque Japonnaise (Leiden 1896).
Schlegel, G.: Uranographie Chinoise.... I, II (la Haye, Leiden 1875).
Siebold, Ph. S. von: Nippon, Archiv zur beschreibung von Japan und dessen Neben und Schutzländern, Abteil II, Land und Seereisen, Volk und Staat, Abteil VI, Landwirthschaft, Kunstfleiss und Handel.
Id.: Id. 2e Auflage, Bd. I, II (Würzburg, Leipzig 1897).
Suematsu, Kenchiō: A Fantasy of far Japan (1905).
Id.: The Risen sun (1905).
Söderblom, N.: Das Werden des Gottesglaubens, Deutsch von R. Stübe, (Leipzig 1916).
Stratz, V. C.: Körperformen in Kunst und Leben des Japanners.
Swift, J.: Gullivers travels (Proseworks VII) (London 1904).
Id.: A memoir of the Court of Japan, (Proseworks VIII), (London 1908).
Takaoka Komao: Die Innere Kolonisation Japans. (Staats- und Sozialwissenschaftliche Forschungen, herausgegeben von G. Schmoller und Max Sering, Band XXIII, Heft 3) (Leipzig 1904).
Teleki, A. P.: Atlas zur Kartographie der Japanischen Inseln (Leipzig 1909).
Thunberg, C. P.: Flora Japonica sistens plantas insularum Japonicarum secundum systemam sexuale emendatam redactas ad. XX classes ordines, genera et species cum differentis specificis synonymis, paucis descriptionibus Concinnis et XXXIX iconibus (Lipsiae 1704).
Id.: Resa uti Europa, Africa, Asia, förrattad aren 1770—1779, Tredje delen innehållande resan til och uti kejsardomet Japan aran 1775 och 1776 (Upsala 1791).
Id.: Fjerde delen innehållande resan uti kejsardomet Japan på Java och Ceilon samt hemresan (Upsala 1793).
Voyages de C. P. Thunberg au Japon par le Cap de Bonne Espérance, les îles de Sonde etc., traduits, rédigés et augmentés de notes considérables... par L. Langlès, Conservateur des Manuscrits orientaux de la Bibliothèque nationale et Professeur de Persan, de Tartar de Mantchou etc. à la meme Bibliothèque, tome I, III, IV (Paris 1796).
Titsingh, I.: Mémoires et anecdotes sur la dynastie régnante des Djogouns Souverains du Japon avec la description des fêtes et cérémonies observées aux différentes époques de l'année sur la poésie des Japonnais, leur manière de diviser l'année etc., publié avec des notes et eclaircissements p. Abel Rémusat de l'Institut, (Paris Nepheu 1820).
Id.: Cérémonies usitées au Japon pour les Mariages et les Funérailles de la préface d'un livre de Confoutze sur la Piété filiale, le tout traduit du Japonnais, vol. I, II, (Paris Nepheu 1819).
Troeltsch, Ernst: Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt (Historische Bibliothek, bd. 24) (Jena 1909).
Uffenbach, Z. C. von.: Merkwürdige Reisen durch Niedersachsen, Holland und Engelland, mit Kupfern (Frankfurt, Leipzig 1753).
Uytrekening van de Goude en Silvere

muntswaardije .... inhout der maten en swaarte der gewichten in de resp. gewesten van Indiën (Middelburg 1691).
Valentijn, F.: Oud en Nieuw Oost-Indiën, vervattende een nauwkeurige en uitvoerige Verhandelinge van Nederlands mogentheyd in die gewesten enz. Met prentverbeelingen dl. IV, V (Dordrecht en Amsterdam 1724—26).
Visser, M. W. de: Oud en Nieuw Japan. (Vier lezingen voor de Nederlandsch-Indische bestuursacademie), (Leiden 1913).
Id.: Japansche prenten in het Rijksethnographisch Museum (Elseviers Maandschrift, 1914—'16, overdrukken).
Id.: The Boddhisattva Ti Tsang (Jizo) in China and Japan (Erste Sonderveröffentlichung der Ost Asiatischen Zeitschrift, Berlin 1915).
Id.: The Dragon in China and Japan (verhandelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen N. R. dl. XIII no. 2) (Amsterdam 1913).
Voltaire: Oeuvres edition Renouard, vol. XV, XVI, XXVI (Paris 1886).
Voyage philosophique au Japon ou conférences, Anglo, Franco, Bataves, (Paris 1788).
Wells Williams, S.: The middle kingdom, a survey of the geography, government, literature, social life, arts and history of the Chinese empire and its inhabitants. Revised edition with illustr., maps, Vol. I, II (London 1883).
Nieuw Nederlandsch biographisch woordenboek, onder redactie van P. C. Molhuysen en P. J. Blok, met medewerking van tal van geleerden.
Deel III ('s-Gravenhage 1914) blz. 184, M. W. de Visser: Isaac Titsingh.
Yamamoto, Miono: An agriculture policy as represented by a great Japanese writer (Yedo 1908).
Yamasaki (Professeur à l'Universitée de Waseda Japon): l'Action de la civilisation Européenne sur la vie Japonaise avant l'arrivée du commodore Perry. (thése présentée pour le doctorat de l'unversitée de Paris (lettres) (Paris 1910).
Yoshida, Sakuya: Geschichtliche Darstellung der Staatsverfassung und des Lehnwesens von Japan (Inaug.dissertation), (Den Haag 1890).

D. JAPANSCHE WERKEN, TIJDSCHRIFT EN KAARTEN.

WERKEN.

Hakuseki Sensei: Iki, London 16096 b8.
Itō Keitsuke: Dai sei hon zō meisu(s.l. 1828), Leiden, no. 982.
Iwamizu (Ōtsuki Gentaku): Ransetsu benkoku Iwamizu monogatari (s. l. 1799), Leiden no. 174.
Katsuragawa Hōsan: Bango sen (s. l. 1798), Leiden no. 58.
Morishima Churyō: Kōmō Zatsuwa, Londen 16054, C. 3,4.
Murakami Nejiro: Ōji no seiyō kōtsū ga kokugo ni oyoboshitaru eikyō (Shigaku zasshi XII).
Nagasaki nenreki ryōmen kwan (Nagasaki 1828), Londen 16078 d. 33.
Nagayama Tokihide: Taigwai shiryō (Bijitsu daikwan I) (s.l. 1918), Leiden, no. 1265.
Ōtsuki Shuji: Nihon Yōgaku Nempyō, (Tōkyō 1878), Leiden no. 455.
Ōtsuki oyobi Katsuragawa: Seiin fu, (Yedo 1823), Leiden no. 72.
Ozawa Toichi: Seiyō sen bu (Yedo, Ōsaka 1778). Leiden no. 565.
Sugita Shōsū: Kaidai hatsuōm (Ōsaka 1813). Leiden no. 1129.
Suzuki Sōun oyobi Motoki Shii: Ōran zenku naigai bun no zu (s.l. 1772), Leiden no. 1128.

TIJDSCHRIFT.

Shigaku zasshi.
Vol. XXI, no. 9, 10, blz. 27, 108, Saitō Agu: Ranjin no Yedo Sanrei.
Vol. XXII, XXIII, blz. 89, 431, 811, 974, 1033, 1103, 1468 en blz. 104.
Maeda Tairō: Kokugo ni natta Seiyōgo.

KAARTEN.

Hayashi Kōhei: Nihon no zu (s. l. 1785), Londen 62980 (12).
Ishigawa Nagara: Nihon no zu (s.l. 1755) Londen 62980 (9)
Manshu Koreia Kyōhei no zu, (s. l. 1800), Londen 60620(1).
Nagasaki Hishu no zu (Nagasaki 1778), Leiden no. 359.
Shinkoku Nihon Yōchi baitei zen zu, (s. l. 1775), Londen 62980(10).

BIJLAGEN

BIJLAGE I. OVERZICHT DER GELDVERANDERINGEN.

Jaren	Goudmunten			Jaren	Aantal geslagen goudmunten	Jaren	Zilvermunten		Jaren	Prijs van 1 koku rijst in momme zilver
	gehalte	gewichtsverhoud.	waarde				gehalte	gewichtsverhoud.		
		4,76 momme 17,9 gram								
vóór 1695	85,7	0,571	f 25,2	1600– '95	14.727.000 st	vóór 1695	80	146	±1696	42,8
1696–1711	56,4	0,571	,, 17,2	1695–1710	10.527.000 ,, uit oude	1696–'98	64	130	±1700	56,7
					8.409.000 ,, nieuwe	1707	50	146	±1709	92,8
1711–1714	83,4	0,300	,, 13,0	1710–'14	11.515.300 ,, uit oude	1710–'11	40 20	180 154	±1712	103,5
				1714– '16	213.500 nieuwe	1712	80	140		
1715–1737	85,7	0,572	,, 25,4	1716– '36	8.280.000 ,,				±1722–'39	42,6
1737–1802	65,32	0,419	,, 14,5	1736– '68	17.436.000 ,,	1740–'65	46	154	±1740–'65	76,–
						1765–'72	94	(2 bu stukken)		

(Naar Kussaka: „Das Japanische Geldwesen" en Rathchen: „Japans Volkswirthschaft und Staatshaushalt, blz. 158/9).

Jaren	Invoer	Restanten	Uitvoer	Koper	Goud	Kamfer
1701	f 752.000	f 340.873	f 1.244.762	16.585 pikol à tael 12.8	18.160 kobans	10.375 pd
1702	- 646.918	- 193.273	- 1.208.213	14.650 „ id.	21.111 „	18.000 „
1703	- 761.512	- 141.751	- 1.238.321	16.300 „	19.245 „	
1704	- 685.602	- 108.789	- 927.752	18.294 „	2.427 „	
1705	- 737.355	- 108.894	- 1.098.728	18.300 „	9.290 „	34.249 „
1706	- 865.030	- 403.708*b*)	- 864.686	15.000 „	4.978 „	
1707	- 566.813			15.000 „	19.627 „	
1708	- 539.561	- 103.628	- 918.996	8.272 „	20.468 „	
1709	- 712.956	- 213.274	- 1.205.378	15.000 „	20.288 „	
1710	- 679.444	- 304.833	- 1.234.954	15.000 „		
1711	- 598.882	- 898.907	- 517.837	10.000 „		
1712	- 507.121	- 349.589	- 1.492.074	8.316 „	44.316 „	
1713	- 520.443	- 334.581	- 993.704	10.000 „	19.845 „	23.784 „
1714	- 541.282	- 360.528		10.500 „	5.000 „	25.167 „
1715	- 502.482	- 383.937	- 906.156	11.500 „	17.556 (kl.kob.)	41.978 „
1716	- 447.153	- 209.537	- 874.054	13.000 „ *s*)	5.312 „	
1717	- 537.185	- 481.477*f*)	- 838.410	13.000 „	3.736 „	40.920 „
1718	- 592.804	- 635.890	- 853.140	13.000 „	4.660 „	29.997 „
1719 *a*)		- 700.098				
1720	- 633.191	- 985.525	- 860.020	13.000 „ *s*)	5.406 „	
1721	- 610.665	- 508.503	- 1.451.607	19.500 „	7.222 (gr.kob.)	42.000 „
1722 *b*)	- 277.732	- 433.833	- 556.416*b*)	6.500 „	3.538 „	25.000 „
1723	- 609.871	- 213.838	- 1.204.205	10.000 „	12.822 „	19.999 „
1724 *b*)	- 276.695	- 92.463	- 519.378*b*)	6.002 „	3.187 „	37.500 „
1725	- 572.553	- 107.067	- 970.707	10.000 „	7.512 „	36.000 „
1726	- 539.049	- 117.535	- 638.827	8.600 „		
1727	- 609.169	- 109.582	- 1.047.494	10.000 „	9.882 „	24000. „
1728	- 659.634	- 113.806	- 981.693	9.600 „	9.437 „	
1729	- 618.502	- 107.880	- 974.939	10.000 „	8.630 „	
1730		- 115.315	- 648.385	8.300 „	5.161 „	36.000 „
1731 *b*)	- 311.344		- 390.484*b*)	4.440 „	1.641 „	
1732	- 731.578	- 108.538	- 866.079	9.908 „		
1733	- 669.583	- 109.177	-	8.104 „	5.620 „	
1734	- 726.192	- 183.862	- 850.469	10.200 „	5.680 „	
1735 *b*)	- 495.211	- 162.557		6.000 „	2.721 „	
1736 *g*)	- 995.260	- 423.827	- 987.462	10.700 „	3837 (kl.kob.)	
1737	- 480.891	- 351.407	- 686.966	10.000 „	125 „	
1738	- 423.453	- 198.581	- 753.218	10.500 „	579 (gr. „)	

a Alle schepen vergaan.
b Slechts één schip aangekomen.
f Koperrestanten 2000 pikol p. j. 1716—1720.
g Extra-geschenk ingevoerd en overgehouden 1736.
s Nieuwe regeling betreffende koper 1715, 1720, 1744, 1746, 1765, 1768.

Jaren	Invoer	Restanten	Uitvoer	Koper	Goud	Kamfer
1739	f 539.653	f 300.040	f 594.168			
1740	- 505.424	- 364.278	- 578.099	10.000		
1741						
1742	- 546.429	- 219.604	- 564.341	10.000 pikol		988 pd.
1743 b)	- 293.902b)	- 62.423	- 455.989b)	- 8.000 ,,	1500 ni. kob.	48.900 ,,
1744 c)	- 487.085	- 105.441	- 404.051c)	6.000 ,,s)		
1745	- 421.181	- 130.879	- 378.902	16.000 ,,	2700 gr. kob.	49.158 ,,
					878 ni. kob.	46.000 ,,
1746	- 471.166	- 194.401	- 350.076	11.000 ,,	800 ,,	
1747	- 422.618	- 137.982	- 486.835	11.000 ,,s)		
1748	- 315.427	- 114.342	- 379.096	11.000 ,,		48.029 ,,
1749	- 465.235	- 149.101	- 517.681	11.000 ,,	1700 ,,	42.000 ,,
1750	- 451.515	- 199.234	- 528.104	11.000 ,,	1.500 ,,	44.919 ,,
1751	- 496.110	- 220.036	- 491.782	11.000 ,,	1.000 ,,	30.000 ,,
1752	- 445.375	-		11.000 ,,	368 ni. kob.	
1753	- 357.886	- 176.990	- 438.046	11.000 ,,		29.944 ,,
				plaatkoper		
1754	- 373.733	- 151.779	-	(59.666 pd.)t)		24.021 ,,
1755	- 387.836	- 126.245	- 430.540	(79.889 ,,))		46.049 ,,
1756	- 396.833	- 119.224	- 433.199	(75.952 ,,))		24.994 ,,
1757	- 363.569	- 163.269	- 430.632	(81.860 ,,)t)		59.960 ,,
				(39.742 ,,)		
1758 b)	- 174.969b)	- 78.904	- 281.885b)	7.000 pikol		57.434 ,,
		- (75.503 schuld)		(125 pd)		
1759	- 496.869	- 95.226		15.000 pikol		13.088 ,,
				(250 pd.)		
1760	- 387.833	- 90.745	- 442.871	11.000 pikol		9.901 ,,
1761	- 417.518	- 117.135	- 424.341	11.000 ,,		50.253 ,,
1762	- 380.770	- 125.035	- 445.338	11.000 ,,		49.998 ,,
1763	- 349.606	- 98.865	- 429.893	11.000 ,,		60.081 ,,
1764	- 359.739	- 101.393	- 411.016	11.000 ,,		20.158 ,,
1765 b)	- 207.777		- 233.833b)	6.000 ,,s)		19.920 ,,
1766	-		- 388.171	10.000 ,,		47.923 ,,
1767 b)		- 122.633	- 267.425b)	6.000 ,,		60.419 ,,
1768bc)	- 165.151	- 84.160	- 255.165b)	6.275 ,,s)		54.000 ,,
1769	- 383.182	- 58.536	- 427.606b)	13.225 ,,		68.819 ,,
1770b)	- 280.628	- 48.292				
1771	- 395.278	- 100.161	- 388.489	11.425 ,,		70.013 ,,
1772 b)	- 124.449 (147.283)	- 182.404h)	- 180.118b)	5.300 ,,		48.789 ,,
1773	- 333.113	- 76.067	- 417.892	12.700 ,,		
1774	- 286.494	- 71.947	- 283.094	9.000 ,,		

b Slechts één schip aangekomen.
c Nieuwe geldrekening.
h Lading De Burgh tusschentijds verkocht.
s Nieuwe regeling betreffende koper.
t En 11000 pikol staafkoper.

Jaren	Invoer	Restanten	Uitvoer	Koper	Goud	Kamfer
1775 *b*)	f 133.062	f 69.542	f 191.602*b*)	6.000 pikol		25.018 pd.
1776		- 70.870				
1777	- 264.140	- 72.116	- 301.231	9.000 „		70.391 „
1778	-262.161	- 73.068	- 314.848	9.000 „		80.067 „
1779	- 232.628	-	- 332.043	9.000 „		90.015 „
1780			- 297.572	9.000 „		
1781	- 254.004	- 131.371	- 217.071*d*)	6.500 „		50.062 „
1782 *d*)						
1783	- 207.434		- 177.060	5.600 „		10.029 „
1784 *b*)	- 136.754		- 182.179*b*)			
1785	- 225.418		- 212.120	13.600 „		50.000 „
1786			- 409.522			

b Slechts één schip aangekomen.
d Geen schepen afgezonden.

Jaren	Omzet	Bruto-winsten	Afschrijvingen enz.	Onkosten	Netto opbrengst	Netto-winst-percentage.
1701	f 733.764	f 569.720		f 147.298	f 422.422	58%
1702		- 558.752	f 554	- 144.558	- 414.195	95%
1703	- 444.391	- 574.553	- 13867	- 149.265	- 425.287	
1704	- 250.000 *i*)	- 361.610		- 152.326	- 209.284	82½%
1705		- 527.733		- 163.097	- 364.635	
1706	- 535.187	- 451.412	- 9015	- 156.080	- 294.832	53%
1707		- 609.219	- 9753	- 151.365	- 457.852	65%
1708	- 503.999	- 491.798	- 3279	- 144.104	- 347.614	68%
1709	- 601.063	- 722.881		- 134.879	- 588.601	98%
1710	- 534.963	- 792.677	- 5576	- 141 064	- 651.613	121%
1711	- 459.706	- 654.993	- 5434	- 136.768	- 518.224	113%
1712	- 476.139	- 570.301		- 134.671	- 435.629	91%
1713	- 483.858	- 601.248	- 3707	- 138.349	- 459.803	95%
1714	- 468.746	- 633.753	-		- 497.186	106½%
1715	- 439.196	- 633.990	-	- 126.876	- 509.113	116%
1716	- 494.890	- 558.220 *l*)		- 140.547	- 417.673	84%
1717	- 506.749	- 544.192		- 135.732	- 408.460	80½%
1718	- 505.739	- 545.771		- 134.054	- 411.716	82%
1719	- 218.828 *k*)	- 247.003	- 1006	- 104.789	- 141.207	64½%
1720	- 523.307	- 526.666	- 4014	- 89.496 *p*)	- 433.155	83%
1721	- 527.984	- 519.877	- 3475	- 103.913	- 365.964	69½%
b) 1722	- 336.059	- 336.632		- 133.757	- 202.875	60%
1723	- 534.825	- 516.989	- 2725	- 142.726	- 371.537	69%
b) 1724	- 266.956	- 254.474		- 134.491	- 120.249	45%
1725	- 598.871	- 567.594	- 3087	- 148.914	- 415.600	81½%
1726	- 477.332	- 278.863		- 162.307	- 113.451	24%
1727	- 543.931	- 621.037		- 171.222	- 449.814	83%
1728	- 596.538	- 490.381	- 2288	- 164.005	- 326.376	55%

b Slechts één schip aangekomen.
i Moeilijkheden zijde en Indische artikelen, die onverkocht bleven liggen.
k Halve omzet uit restanten.
l Nieuwe taxatie.
p Half geschenk wegens verlies van schepen in vorig jaar.

Jaren	Omzet	Bruto Winsten	Afschrijvingen enz.	Onkosten	Netto opbrengst	Netto Winst-percentage.
1729	- 551.874	- 534.703	- 3273	- 176.946	- 354.283	64 %
1730	- 514.035	- 328.238	- (10957) *o*) 2174	- 175.524	- 49.582	9 %
b) 1731	- 262.801	- 234.939	- (29762) *o*) 4279	- 172.470	- 3.706	12½ %
1732	- 669.394	- 456.772	- 2871	- 142.790	- 130.408	19½ %
1733	- 552.009	- 379.776	- 3921	- 119.195	- 251.660	45 %
1734	- 524.140	- 381.791 *m*)	- 13326	- 169.308	- 199.156	38 %
1735	- 358.354	- 241.640	- 2022	- 178.381	- 91.237	24 %
1736	- 547.258	- 441.160	- 2706	- 181.495	- 253.975	44 %
1737	- 382.291	- 324.885	- 2905	- 184.241	- 137.937	43 %
1738	- 339.451	- 310.373 *n*)		- 154.165	- 153.258	45 %
1739	- 372.010	- 333.864	- 3253	- 170.695	- 159.920	25 %
1740	- 402.207	- 282.844	- 1966	- 182.041	- 98.550	30 %

b Slechts één schip aangekomen.
m Contract van levering.
n Van 1738 af met 6000 taels opgeld inbegrepen.
o 1731 en '32 verlies op kobans op Japansche rekening afgeschreven.

Jaren	Omzet	Winsten	Toeslag uit koper	Afschrijving en onderwichten
1742	f 429.645	f 270.704		f 1590
b) 1743	- 265.124	- 172.580		- 2307
c) 1744	- 208.233	- 83.736 c)		- 2167
1745	- 351.791	- 127.748		- 2228
1746	- 345.456	- 102.976		- 4013
1747	- 395.980	- 173.649		- 1510
1748	- 261.277	- 109.886		- 2236
1749	- 320.076	- 223.931	f 124.300 r)	- 1019
1750	- 312.859	- 168.657	- 124.300	- 2690
1751	- 350.522	- 90.025	- 124.300	- 5907
1752		- 110.303	- 124.300	
1753	- 314.642	- 65.888	- 124.300	- 5202
1754	- 303.107	- 80.511	- 124.300	- 4365
1755	- 296.942	- 101.943	- 124.300	- 4836
1756	- 323.668	- 74.637	- 124.300	- 3694
1757	- 302.344	- 104.304	- 124.300	- 5449
b) 1758	- 132.710	- 69.022	- 79.100	- 3214
1759	- 403.495	- 140.022	- 169.500	- 3760
1760	- 307.294	- 103.972	- 124.300	- 2648
1761	- 311.194	- 19.736	- 124.300	- 6047
1762	- 282.118	- 103.903	- 124.300	- 4137
1763	- 302.561	- 89.603	- 124.300	- 5158
1764	- 282.261	- 87.021	- 124.300	- 5058
b) 1765	- 153.778	- 86.457	- 67.800	- 2622
1766	- 250.606	- 103.084	- 113.000	
b) 1767	- 108.639	- 86.029	- 73.450	
b) 1768	- 137.732	- 67.794	- 70.907	- 4370
1769	- 314.827	- 102.948	- 123.290	- 4611
b) 1770	- 100.001	- 38.345	- 58.498	
1771	- 295.083	- 99.089	- 109.306	- 4056
b) 1772	- 120.464	- 43.306	- 49.409	- 1011

a Reeds onder de onkosten begrepen provisie.
b Slechts één schip aangekomen.
c Nieuwe geldrekening.
r Dubbele onkosten-rekening, kopertoeslag bij winst (regeling v. Imhoff 1749).

Onkosten koper, provisie aan de ambtenaren	Algemeene onkosten	Netto opbrengst	%	Netto deficit	%
	f 170.421	f 101.874	24%		
	- 177.272			f 7248	3%
	- 119.319 *c*)			- 37751	18%
- (23.504)*a*)	- 140.732			- 15212	15%
- (23.414)*a*)	- 147.164			- 48201	14%
- (39.205)*a*)	- 165.241	- 6.898	2%		
- (36.309)*a*)	- 172.846			- 4432	2%
- 44.868	- 141.455 *r*)	- 148.899 *r*)	32%		
- 48.046	- 138.032	- 107.635	34%		
- 53.755	- 140.913	- 21.223	6½%		
- 48.660	- 131.270	- 54.674	21%		
- 44.131	- 137.922	- 2.932	1%		
- 47.757	- 132.330	- 24.717	8%		
- 59.056	- 111.714	- 50.617	11%		
- 50.517	- 112.874	- 22.850	7%		
- 60.074	- 115.082	- 47.998	15%		
- 39.531	- 108.230			- 2770	2%
- 73.524	- 126.868	- 103.368	25%		
- 61.314	- 120.227	- 43.383	14%		
- 59.897	- 118.873	- 31.568	10%		
- 59.322	- 117.051	- 47.692	17%		
- 59.811	- 111.499	- 36.373	12%		
- 58.100	- 116.447	- 31.685	11%		
- 38.863	- 109.657	- 3.115	2%		
- 57.845	- 115.884	- 44.603	17%		
- 45.607	- 109.478	- 4.303	4%		
- 44.064	- 115.884	-		- 21216	15%
- 61.661	- 97.084	- 63.881			
- 64.269	- 93.111			- 28.842	29%
- 59.938	- 93.072	- 51.328			
- 41.387	- 102.216			- 41.999	35%

Jaren	Omzet	Winsten	Toeslag uit koper	Afschrijving en onderwichten
1773	f 328.868	- 87.009	- 118.395	- 2735
1774	- 203.456	- 66.222	- 83.906	-
b) 1775	- 80.623	- 34.812	- 55.935	- 1081
1776				
1777	- 200.869	- 62.533	- 83.902	- 1822
1778	- 291.413	- 87.066	- 74.002	- 2212
1779	- 180.173	- 85.767	- 74.002	- 2009
1780	- 233.226	- 82.089	- 74.002	
1781	- 194.702	- 62.973	- 60.596	
d) 1782	- 3.496	- 229 d)		
1783	- 151.030	- 66.970	- 36.818	
b) 1784	- 68.418	- 32.950	- 47.695	
1785	- 164.018	- 67.653	- 61.027	
1786	- 275.871	- 95.438	- 120.531	

b Slechts één schip aangekomen.
d Geen schepen afgezonden.

Onkosten koper, provisie aan de ambtenaren	Algemeene onkosten	Netto opbrengst	%	Netto deficit	%
- 21.528	- 120.229			- 30253	9%
- 47.216	- 99.404	- 3.144	2%		
- 31.688	- 94.404			- 36426	45%
-		- 43.621			
- 46.693	- 104.491			- 5571	3%
- 50.848	- 98.808	- 11.411	4%		
- 50.949	- 96.356	- 10.463	5%		
- 50.549	- 94.936	- 10.605	4%		
- 40.142	- 96.620			- 14093	7%
	- 62.044			- 62044	
- 41.652	- 50.952	- 44.285	29%		
- 48.143	- 95.150			- 6264	9%
- 44.102	- 97.040			- 11462	7%
- 70.808	- 102.246	- 39.913	14%		

Prijzen in Japansc

Invoerartikelen	Hoogste prijs voor de Compagnie vóór 1783			Jaren	Prijs voor de Compag in 1783		
	laagste	gemidd.	hoogste		laagste	gemidd.	hoo
Lakens p. ikje 1.9 M.	m 27,5	m 48,75	m 56,5	1722 – '29	m 20	m 35	m
Laken-rassen ,, ,, ,,	,, 555	,, 570	,, 595	1716 – '25	,, 200	,, 340	,, 4
Croon-rassen ,, ,, ,,	,, 151	,, 154	,, 157,3	1716 en '27		,, 140	
Perpetu-anen ,, ,, ,,	,, 105	,, 136,5	,, 143	1747	,, 90	,, 99,5	,,1
Greinen ,, ,, ,,							
Gingan ,, ,, ,,	,, 34	,, 52	,, 56	1735 en na 1744	,, 34	,, 45	,,
Tassalkelas							
Chitsen (Corom) ,, ,, ,,		,, 15		1720 – '23	,, 6,5	,, 9,4	,, 1
Roggehuiden p. stuk							
Suiker per cattie (1,25 pond)		,, 0,32		1716 – '24		,, 0,31	
Peper ,, ,,		,, 0,65		1723 – '24		,, 0,6	
Katoenen garen ,, ,,		,, 1,2		1723		,, 0,95	
Moer-nagelen ,, ,,		,, 2,1		1717			
Garioffel-nagelen ,, ,,		,, 8,75		1724			
Poetsjoek ,, ,,		,, 5		1704			
Cautchou ,, ,,		,, 18		1716			
Mumia ,, ,,		,, 1,7		1751			
Ivoor ,, ,,		,, 6		1758			
Sapanhout (Bimas) ,, ,,		,, 0,25		1743		,, 0,23	
Lood ,, ,,		,, 0,4		1719			
Tin ,, ,,		,, 1,1		1764			
Zilver (ducatons) ,, ,,		,, 12,-(?)		1768			

ermomme (= $^1/_3$ gulden).

en volgens de regeling Titsingh (1784)			Verkoopsprijs omstr. 1788			Verkoopsprijs 1789			Gemidd. winst
ste	gemidd.	hoogste	laagste	gemidd.	hoogste	laagste	gemidd.	hoogste	
o	m 43,1	m 5	m183,9	m223,8	m330	m120	m157	m231,9	(344 %)
5	,,450	,,475	,, 920	,,1070	,, 1180	,, 711	,, 801	,, 965	(107 %)
	,,150		,, 370	395	,, 420	,, 285	,, 315	,, 353,8	(130 %)
	,,125		,, 231	,,300 (1784)	,, 382	,, 188	,, 235	,, 277,9	(214 %)
			,, 131	,, 310	,, 404				
o	,, 50	,, 60	,, 77	,, 83	,, 94				(66.7 %)
	,, 12,5		,, 137	,,112,5	,, 88	,, 37	,, 40	,, 43,5	(510 %)
			,, 0,7	,, 0,78	,, 0,87				
	,, 0,37		,, 2,84	,, 2,88	,, 2,93	,, 2,3	,, 2,39	,, 2,4	(605 %)
	,, 0,75			,, 3,65			,, 5,—		(476,7 %)
	,, 1,25			,, 4,98			,, 4,1		(263,6 %)
	,, 2—			,, 9,7			,, 8,2		(344,5 %)
	,, 10		,, 15,7	,, 15,86	,, 16,03	,, 14,5	,, 14,58	,, 14,67	(51 %)
	,, 7,5								
	,, 25								
	,, 25								
	,, 10		,, 20,1	,, 28,83	,, 39,1	,, 45,45	,, 51,37	,, 57,3	(310 %)
	,, 0,27		,, 2,38	,, 2,45	,, 2,57	,, 2,39	,, 2,38	,, 2,37	(790 %)
	,, 0,5			,, 2,1					(320 %)
	,, 1,2								
	,, 14—								

ENKELE GEGEVENS OVER DE GELDKAMER.

Prijzen in Japansche zilvermomme (= 1/3 gulden).

Uitvoerartikelen	Inkoop	Verkoop	Verlies
Koper p. cattie	m 1,5	m 0,63	m 0,87 (58 %)
Kamfer „ „	„ 2,3	„ 1,1	„ 1,2 (52 %)
Lak gemidd.	„ 19	„ 10	„ 9 (90 %)
Geconserv. levensmidd. gem.	„ 138	„ 100	„ 38 (38 %)

Onkosten	Bijgelegd		
Kamferbalies	p.	st.	m 13,5
Planken tot stuwen der koperlading	„ 100	„	„ 39,25
Provisie voor de Factorij	p. momme 100		„ 38
Reparatie aan de gebouwen	„ „	„	„ 100
Hofreis	„ „	„	„ 70
Zoon Japansche dienaren en beambten	„ „	„	„ 30
Watervoorziening der Factorij	p. jaar		„ 2650

Jaren	Namen v. schepen	Invoer uit Batavia naar Japan.	Namen v. schepen.	Invoer	
				Batavia.	Siam.
1701	Zoelen	f 208.871	Brandenburg	f 62.640	
	Ellemeet	- 205.221			
	Bambeek	- 179.548			
1702	Concordia	- 242.162	Diemen	- 127.282	f 29.565
	Berkenrode	- 142.421			
	Westhoorn	- 163.668			
1703	Riefhoek	- 227.703	Taxisboom	- 51.563	- 48.858
	Ellemeet	- 125.743			
	Brandenburg	- 207.645			
1704	Waarde	- 162.322	Lokhorst	- 100.379	- 19.351
	Popkensburg	- 141.161			
	Cattendijk	- 229.381			
1705	Prins Eugenius	- 246.448	Nieuwling	- 83.530	- 45.301
	Bredenhof	- 185.159			
	Bon	- 176.356			
1706	Abbekerk	- 180.452	Breevliet	- 123.313	-
	Bredenhof	- 185.767			
	Slooten	- 185.219			
	Lokhorst	- 190.579			
1707	Zoelen	- 183.121	Veenhuizen	- 75.440	- 39.818
	Haringtuin	- 170.835			
	Driebergen	- 83.396			
1708	Barsande	- 258.073	Zoelen	- 119.779	- 35.000
	Haak	- 126.242			
	Monster	-(194.140)*a*			
1709	Van den Berg	- 231.480	Standvastigheid	- 114.232	- 60.251
	Arion	- 170.902			
	Corssloot	- 146.138			
1710	Lokhorst	- 139.582	Nederhoven	- 104.378	- 37.146
	Samson	- 242.421			
	Bon	- 166.968			
1711	Lokhorst	- 158.272	Raadhuis van Enkhuizen	- 103.194	- 41.179
	Bredenhoff	- 149.930			
	Reynesteyn	- 146.304			
1712	Abbekerk	- 130.379	Nederhoven	- 47.943	- 51.520
	Ouwerkerk	- 148.348			
	Charlois	- 128.906			
1713	Sanderhoef	- 189.446	Huis ter Leede	- 31.525	- 61.633
	Arion	- 187.838			
1714	Sanderhoef	- 211.825	Arion	- 61.947	- 52.420 *b*)
	Strijckebolle	- 269.729			
1715	Risdam	- 196.410			
	Sleewijk	- 194.711	Sanderhoef	- 66.404	- 44.907
1716	Ternisse	-			
	Ryxdorff	-			
1717	Luchtenburg	- 277.039			
	Noordbeek	- 266.145			
1718	Ternisse	- 298.645			
	Meeroogh	- 294.165			

Jaren	Namen v. schepen	Invoer
1719 *d*)	Slot van Capelle	- *a*)
	Meeroogh	- *a*)
	Catharina	- *a*)
1720	Commerrust	- 318.930
	Noordwaddingsveen	- 314.261
1721	Boekenrode	- 207.481
	Valkenbos	- 205.569
	Bentveld	- 197.614
1722	Hillegonda	- 277.732
	Valkenbos	-(275.865)*a*)
1723	Cornelia	- 304.808
	Apollonia	- 304.961
1724	Casteel v. Woerden	- 276.695
	Apollonia	-(298.800)*a*)
1725	Casteel v. Woerden	- 292.456
	Wapen van Hoorn	- 286.092
1726	Adelaar	- 269.879
	Wapen v. Woerden	- 269.878
1727	Jacoba	- 361.293
	Meerlust	- 247.875
1728	Casteel v. Woerden	- 383.673
	Reigersbroek	- 276.561
1729	Casteel v. Woerden	-
	Wapen van Hoorn	-
1730	Padmos	-
	Midloo	-
1731	Blijdorp	- 311.344
	Knapenburg	-(323.297)*c*)
1732	Huis Marquette	- 376.327
	Landscroon	- 372.841
1733	Huis te Foreest	- 331.078
	Huis te Marquette	- 338.088
1734	Huis ten Hult	- 373.689
	Popkensburg	- 352.503
1735	Huis ten Hult	-(354.014)*c*)
	Popkensburg	-{349.184 *e*)
		-{495.211
1736	Abbekerk	- 492.991
	St. Laurens	- 502.269
1737	Abbekerk	249.455
	Enkhuizen	- 231.436
1738	Schellag	- 207.153
	Enkhuizen	- 216.299
1739	Arnestein	-
	Popkensburg	-
1740	Arnestein	- 241.252
	Krabbendijk	- 304.912
1741	Reigersdal	- 209.246
	Krabbendijk	- 214.888

a) Verongelukt op de heenreis van Batavia.
b) Verongelukt op de terugreis van Japan.
c) Schip en lading elders geborgen.
d) 1719 verongelukte invoer f 541303.
e) In Popkensburg 1735, deel der lading over uit Huis ten Hult, dat bij Kanton masteloos is geslagen.

SCHEPEN EN IN- EN UITVOERLADINGEN 1742—1786.

Jaren	Namen van schepen	Invoer	Uitvoer
1742	Gunterstein	f 177.330	f 306.871
	Westhoven	- 169.098	- 257.470
1743	Beukensteijn	- 161.059	- 234.831
	Polanen	- 132.843	- 221.157
1744	den Heuvel	- 245.129	- 231.391
	Ruyven	- 241.955	- 172.163
1745	Cleversteijn	- 131.579	- 111.355
	Vrijheid*	- 157.217	- 140.729
	Hofwegen	- 132.384	- 126.618
1746	Nieuwstad	- 165.821	- 123.779
	Vrijheid*	-	- 121.537
	Westhoven	-	- 104.759
1747	Maarsseveen*	-	- 108.224
	Westcappel *	-	- 293.125
	Batavier	-	- 80.486
1748	Huis te Perssijn	- 157.558	- *b)*
	Schellag*	- 206.298	- 196.069 *d)*
	de Jager	- 109.744	- 183.020
1749	Witsburg*	- 149.731	- 79.223
	Oudscarspel	- 13.347	- 263.075
1750	Duinesveld	- 17.356	- 88.803
	Haerlem	- 157.389	- 248.277
	Zuyderburg	- 176.768	- 191.019
1751	Elswoud	- 209.151	- 173.315
	Slooten	- 184.582	- 185.292
	Pasgeld	- 101.982	- 133.117
1752	Bosschenhoven	-	-
	Hof d'Uno	-	-
1753	Witsburg	- 173.540	- 209.188
	Vlietlust	- 179.346	- 219.756
1754	Ruiterveld	- 172.823	- 207.855
	Vlietlust	- 214.672	- 200.909

b) Verongelukt op de terugreis van Japan.
d) Door de Franschen genomen op den terugweg.
*) Terugreis naar Voor-Indië.

Jaren	Namen van schepen	Invoer	Uitvoer
1755	Radermacher	f 174.894	f 213.083
	Amelisweerd	- 212.941	- 218.465
1756	Radermacher	- 209.260	- 216.187
	Keukenhof	- 187.573	- 217.522
1757	Tulpenburg	- 192.872	- 208.507
	Admiraal de Ruyter	- 170.796	- 222.155
1758	Lijmuiden	- 74.969	- 281.884
	Stadwijk	- (182.127)*a*)	-
1759	Lijmuiden	-	- 189.091
	Zuid-Beveland	-	- 184.169
	Drie Papegaaien	-	- 78.076
1760	Keukenhof	-	- 222.967
	Zuid-Beveland	-	- 184.169
	Drie Papegaaien	-	- 78.076
1761	Duyvenburg	-	- 205.267
	Bosch en Hoven	-	- 219.126
1762	Burg	-	- 219.932
	Overnes	-	- 225.306
1763	Lijmuiden	-	- 215.715
	Enkhuyzen	-	- 214.177
1764	Zuid-Beveland	-	- 206.775
	Enkhuyzen	-	- 204.841
1765	Burgh	- 207.776	- 233.823
1766	Burgh	-	- 191.760
	Landscroon	-	- 196.411
1767	Vreedenburg	-	- 267.425
1768	Vreedenburg	- *a*)	-
	Hertog v. Brunswijk	-	- 255.165
1769	Ganzenhoef	-	- 214.739
	Maria Jacoba	-	- 212.867
1770	Ganzenhoef	-	- (211.326)*b*)
	Burgh	- *c*)	-
1771	Walcheren	-	- 138.088
	Burgh	-	- 191.800

a) Verongelukt op de heenreis van Batavia.
b) Verongelukt op de terugreis van Japan. *c*) Schip en lading (elders) geborgen.

Jaren	Namen van schepen	Invoer	Uitvoer
1772	Maria Margaretha	- 124.449	- 180.108
	Burgh	-(147.203)*e*)	-
1773	Compagnie's Welvaren	-	- 209.809
	Ghijnwensch	- 168.890	- 207.992
1774	Bleyenburg	- 120.149	- 140.548
	Ghijnwensch	- 166.342	- 142.545
1775	Bleyenburg	-(132.776)*a*)	-
	Stavenisse	- 130.761	- 191.602
1776			
1777	Roodenrijs	- 116.232	- 158.386
	Zeeduin	- 147.908	-
1778	Roodenrijs		- 175.532
	Huis te Spijk		- 156.461
1779	Huis te Spijk		- 180.991
	Roodenrijs		- 151.152
1780	Mars		- 149.891
	Kanaän		- 147.724
1781			
1782 *f*)			
1783	Trompenburg		
1784	Ouwerkerk		
	Everdina		*a*)
1785	Schelde		
	Avercorn		- 185.714
1786	Alblasserdam		- 223.773

a) Verongelukt op de heenreis van Batavia.
e) Burgh 1772. In het gezicht van Japan verlaten, later aan wal gedreven.
f) Geen schepen afgezonden.

LIJST VAN MEDICAMENTEN, AANGEVRAAGD IN 1747.

4	Pond	theribent:	vent.
1	,,	theriac.	
1	,,	ocul:	cancri.
2	,,	sal:	pourel.
2	ons dragma	corn.	sero.
8	Pond	succ.	liquirit (drop).
2	,,	rad:	salsapault.
9	,,	ling:	sassafr.
3	,,	— d':	quarac.
3	onc.	tut:	proparat.
1	,,	sagger:	saturn.
3	,,	cinabr:	nativ.
2	,,	— d°	antimon.
2	,,	— d°	flor. cros.
3	,,	marc:	dulc.
3	,,	— d°	precipitaat rubr.
3	,,	— d°	— d° alv.
4	dragma	— d°	supplim.
4	onc.	ol:	cinamon.
4	,,	— d°	carrioph.
4	,,	— d°	anis.
4	,,	— d°	carapoet.
2	,,	— d°	serre.
8	Pond	ol:	therebint.
8	onc.	— d°	Jurip.
6	,,	bals:	sulph. anisat.
4	,,	— d°	— d° therebint.
4	,,	— d°	copier.
3	,,	— d°	perru.
3	Pond	empl:	Melialot.
3	,,	— d°	oc. croc.
3	,,	— d°	de communi.
4	,,	— d°	defencir.
3	,,	— d°	deram. cum. marc.
3	onc.	spir. corn.	cereb.
2	,,	— d°	nitr. dulc.
4	,,	— d°	corminat.

4	onc	sinct	castor.
3	,,	— d°	saccin.
2	,,	— d°	abregrijs.
8	flessen	hollandse	annijs.
10	,,	inlandsc	— d°.

Jaren	Huur van Deshima	Mond-kosten	Huis- e. a. gewone onkosten	Buitengewone onkosten (feesten, onthaal Japanners, herstellingen)	Kosten op goederen	Repar. sloepen, idem gebouwen
1704	f 193530	f 16556	f 3279	f 12967	f 5938	f 1708
1710	„ „	„ 15863	„ 3298	„ 12760	„ 5955	„ 1422
1720	„ „	„ 21818	„ 9503	„ 1295	„ 1992	„ 929
1721	„ „	„ 30959	„ 11039	„	„ 6701	„ 1484
1726	„ „	„ 31315	„ 11107	„ 1103	„ 5969	„
1736	„ „	„ 30731	„ 13985	„ 1750	„ 8385	„
1740	„ „	„ 40237	„ 14266	„ 1554	„ 8484	„ 1504
1746 *a*)	„ 11160	„ 22696	„ 8774	„ 1452	„ 3806	„ 702
						741
						sloep. gebouw[illegible]
1756	„ „	„ 24369	„ 9178	„ 664	„ 4019	f 546 f 78[illegible]
1760 *b*)		„ 22535	„ 10068			„ 712 „ 21[illegible]
1768 *a*)		„ 18443	„ 99745	„ 4896		„ 570 „ 52[illegible]
1775		„ 16696	„ 7847	„ 450		„ 7275 „ 45[illegible]
1785		„ 17828	„ 8672			„ 296 „ 82[illegible]

a) Nieuwe geldrekening.
b) „ regeling Mossel. Huur van Deshima en kosten op goederen apart afgeschreven van kopertoeslag.
c) Extra geschenk.
d) Rariteiten als jaarlijksch extra geschenk.

Kosten op schepen	Soldijen	Geschenk Yedo verkoopprijs	Id. inkoopprijs	Reis- e. a. onkosten	Nag. hassaku verk.prijs	Id. inkoopprijs.
f 6375	f 867	f 39887	f 23676	f 27600		f 25654
				,, 27423		
,, 4623						
,, 7108		,, 31809	,, 14415	,, 35084		,, 20529
		,, 44136	,, 22841	,, 35722	,, 34544	,, 15408
,, 5090	,, 417,8	,, 44814 *c*)	,, 28501	,, 38185	,, 42947 *c*)	,, 15884
,, 5135	,, 278	,, 44671	,, 26917	,, 40102	,, 42924	,, 11981
,, 3813	,, 275	,, 29320 407*d*)	,, 25777	,, 24617	,, 24723	,, 17216
,, 2706	,, 55	,, 27763 5189*d*)	,, 25868	,, 32093	,, 24728	,, 21690
,, 2052	,, 71	,, 27959 5193*d*)	,, 29841	,, 23152	,, ,,	,, 21788
,, 399	,, 94,8	,, 32361	,, 27612	,, 23168	,, ,,	,, 21625
,, 289	,, 137	,, 24581	,, 20770	,, 19368	,, 27912	,, 18262
,, 289	,, 15	,, 26953	,, 22487	,, 19244	,, 25788	,, 17644

LIJST VAN PERSONEN

Abe Bongo, rijksraad, 114.
Adams, schrijver, 269.
„ (W.), reiziger, raadsman van Ieyasu, 246.
Adachi, Japansch astroloog, 270.
Albinus, anatoom, 14, 18, 262.
Alting, gouverneur-generaal, 39, 151.
d'Anville, geograaf, 231.
Aoki Bunzō, pionier westersche invloed, 249 vlgg.
Aouwer, opperhoofd Deshima, 113.
Arai Hakuseki, Confucianist, leermeester en raadsman van Ienobu, 49, 56, 103 vlgg., 194 vlgg. 240 vlgg. passim.
Armenault, opperhoofd Deshima, 144.
Asada Ryūgō, Jap. astroloog, 269.
Aurang Zeb, groot mogol, 35.

Bauer, chirurgijn Deshima, 173, 264.
Behm, commandant Kamtschatka, 230.
Behring, ontdekkingsreiziger, 203.
Bell (van der), opperhoofd, 120 vlgg.
Benyowski, avonturier, 142, 206 vlgg., 227 vlgg.
Boerhaave, medicus, 13 vlgg., 265 vlg.
Bolswerd, schilder, 282.
Boudaen, opperhoofd, 110, 184.
Bourgeaux, chirurgijn Deshima, 172.
Brisseau, medicus, 15.
Broughton, ontdekkingsreiziger, 232.
Buaches, geograaf, 232.

Cagliostro, avonturier, 20.
Calep, schrijver, Jap. woordenboek, 254.
Calvinus, reformator, 242.
Camper, medicus, 14.
Camphuys, gouverneur-generaal, 41, 216.
Canning, Eng. gezant Petersburg, 228.
Carrera, schrijver, 215.
Carreri, latijnsch dichter, 212.
Catchpool, leider factorij Chusan, 198 vlgg.
Chambers, architect, 238.
Chamberlain, Japanoloog, 289.
Chang Heng, Confucianist, astroloog, 82.
Chassé, opperhoofd Deshima, 153.
Chastelain, raad v. Indië, adviseur in Japansche zaken, 103, 113.
Chu Hi, stichter van Confucianistische richting, 45 vlg., 56, 186 enz.
Cleyer, medicus, opperhoofd, 259.
Cloon (van), gouverneur-generaal, 34, 119.
Cock Blomhoff, opperhoofd Deshima, 254.
Colbert, staatsman, 3.
Cook, ontdekkingsreiziger, 200, 228 vlg.
Copernicus, natuur-onderzoeker, 2.
Cromwell, staatsman, 3.
Cruysse (van der), pakhuismeester, 171.

Dalrymple, schrijver en Engelsch-Indisch ambtenaar, 200 vlgg.
Danner, medicus, 259.
Davenant, schrijver, 199.
Diemen (van), gouverneur-generaal, 101.
Dodoneus, botanicus, 267.
Doeff, opperhoofd, XX, 154, 254.
Domburgh, opperhoofd, 153.
Donati, natuuronderzoeker, 41.
Douglas, opperhoofd, later raad van Indië, 100.
Douw, assistent Deshima, 194.
Drinkman, chirurgijn, later opperhoofd, 124, 172.
Durven, gouverneur-generaal, 117, 248

Evertz, chirurgijn op Deshima, 173.

Fujiwara Seigwa, Confucianist, raadsman Ieyasu, 61.
Fukuda Shuroemon, toshiyori te Nagasaki, 142.

Galvani, Natuuronderzoeker, 15.
Garçin, schrijver, 160.
Gorre, zeevaarder, 200, 232.
Gorter (de), medicus, 13, 265.
Graaf (de), schrijver, 269.
's-Gravesande, natuuronderzoeker, 16.
Groot (de), opperhoofd, 101.
Guines (de), geleerde, 224.

Haan (de), gouverneur-generaal, 34.
Haaster (van), chirurgijn Deshima, 173.
Haen (de), medicus, 13.
Haga, hoogleeraar, letterkundige, 289.
Haghen (van der), avonturier, 192.
Hagiwara Shigehide, financier v. Bakufu, 62 vlg.
Haidar Ali, sultan van Misore, 149.
Halde (du), schrijver, geograaf, 291.
Haller, medicus, 14, 15.
Hamilton, reiziger, schrijver, 219.
Hannemon, toshiyori Nagasaki, 150.
Haren, staatsman en schrijver, 219 vlgg.
Hariga Gennai, technikus, pionier der Westersche invloed, 274, vlg. 283 vlgg.
Harris, schrijver, 199.
Hartogh, opperhoofd, 180.
Harvey, medicus, 2.
Haut (de), chirurgijn Deshima, 173, 264.

Hayashi Razan, Confucianist, geleerde, 45.
Hayashi Shunzai, Confucianist, geleerde, 45.
Hayashi Hōkō, Confucianist, geleerde, 47 vlgg.
Hayashi Kohei, cartograaf, 273.
Hayashi, hoogleeraar, mathematicus, 269.
Heister, medicus, 265.
Higuchi, astronoom, landmeter, 272.
Hirata Atsutane, wagakusha, 85, 272.
Hirowataru Kōshū, schilder, 283.
Hoogstraten, taalkundige, 253.
Hoorn (van), gouverneur-generaal, XVIII, 23.
Houbraken, schilder, etser, 18.
Huyghens, wiskundige, 16.

Imhoff (van), gouverneur-generaal, 23, 36 vlgg., 41, 126 vlg., 131 passim.
Inō Chukei, cartograaf, 273.
Ishitani Bigo, bugyō te Nagasaki, 140.
Itō Keitsuke, nat. botanicus, 267.
Isle (de l'), geograaf, 109.

Katsushika Hokusai, schilder, 283 vlgg.
Kada, Azumamaru, wagakusha, kenner van oud Japan, 84.
Kaempfer, reiziger, geleerde, schrijver, 89 vlgg., 216 vlgg. passim.
Kakiemon, porceleinbakker, 233.
Kamō Mabuchi, wagakusha, 84.
Kang Hi, keizer, 30, 188, 193 enz.
Kao Tsung, keizer, 32, 188, 193.
Katsuragawa Hoshū, medicus, pionier Westersche invl. 255, 260, 264 vlg., 278.
Keill, natuurkundige, 16, 270.
Keyserling, sergeant, stalknecht, 123, 247 vlgg.
Keyzer (de), pottebakker, 235.
Kurasuki Seifu, lijfarts shōgun, 260.
King, zeevaarder, 200, 230.
Klapfroth, uitgever v. Titsingh's werk, 224 vlg.
Klerck (de), gouverneur-generaal, 144.
Krusenstern, ontdekkingsreiziger en geograaf, 232.
Kulmus, anatoom, 261 vlgg.
Kusei Tago, bugyō te Nagasaki, 147 vlgg.
Kyōdai, „student" in westersche zaken.

Lairesse (de), schilder, schrijver, 18, 284, vlgg.
Lardijn, opperhoofd, 184.
Lavoisier, scheikundige, 16.
Law, financier, avonturier, 20.
Laxmann, academiker, gezant naar Japan, 210.
Linnaeus, bioloog, 16, 221, 267.
Lulofs, natuurkundige, 16.
Luther, reformator, 242.

Maccartney, gezant in China, 203.
Maeno Ryōtaku, pionier, 255, 273 e. eld.
Mana Kogubei, landmeetkundige, 273.
Marsden, geleerde, 224.
Martin (gebr.), sierkunstenaars, 237.
Matsudaira Sadanobu, leidend staatsman in het Bakufu, 58, 85, 152, 277.
Matsudaira Sakon, ambtenaar in Bakufu, 131.
Matsumiya Kanshin, landmeter, cartograaf, 273.
Matsuura Yoshiro (Kawauchi), ambtenaar onder Yoshimune, 57, 134 vlg.
Meares, koopman, zeevaarder, 202.
Mensingh, opperhoofd, 99, 101.
Meyer Lod, letterkundige, 253.
Montesquieu, 12, 217.
Morai Shōkō, Jap. astroloog, 272.
Morishima Chūryō, pionier westersche wetenschap, 278 vlgg.
Mossel, gouverneur-generaal, 38 vlg., 136 vlgg.
Motoori Norinaga, wagakusha, 84, 272.
Murayama Jihaku, lijfarts shōgun, 260.
„ schilder, 286.
Musculus, chirurgijn op Deshima, 173.
Musschenbroek, natuurkundige, 16.

Nakagawa Junan, pionier westersche invloed, 256, 264 en eld.
Namura Motoichiro, tolk, 277.
Nansaburo, leerling-tolk, 150.
Narabayashi Shubi, tolk, 277.
Narabayashi Senbi, tolk, 277.
Nentwig, boekhouder op Deshima, 244.
Nepheu, uitgever van Titsingh's werk, 224.
Newton, mathematicus-physicus, 16, 271.
Ninomiya Sontoku, practisch volkshuishoudkundige, 86.
Nishi Zensaburo, tolk, westersch pionier, 242, vlgg., 250.
Nishi Gentetsu, tolk, 260.
Nishi Kitsurobe, tolk, 277.
Nishigawa Yōgen, tolk, astroloog, 268.
Nishigawa Seikyū, tolk, astroloog, 268.
Nunonami Gonzaemon, pottebakker, 286.

Oakes, Eng. Chargé d'affaires Petersburg, 229.
Oda Nobunaga, krijgsman-heerscher (1573—1582).
Oberkampf, chirurgijn Deshima, 173.
Okumura Masunobu, schilder, 283.
Oldenbarneveld, staatsman, 253.
Ōoka Bizen, bugyō Nagasaki, 107, 114.
Ōoka Tadatsuke, ambtenaar onder Yoshimune, 57, 70.
Oranje-Nassau, Willem IV, algemeen stadhouder (1717—1751), 8, 13.
Oranje-Nassau, Willem V, algemeen stadhouder (1751—1795), 168, 236.
Ōtsuki Gentaku, pionier westersche invloed, 255, 280.
Outhoorn, gouverneur-generaal, 20.
Oyanguren, schrijver van werk over Japansche taal, 212.
Ōzawa Toichi, dienaar daimyō Tanba, 278.

Paflijn, chirurg, 15.
Paré, chirurg, 15.
Parra (van de), gouverneur-generaal, 39, 41, 139, 168.
Pérouse (la), ontdekkingsreiziger, 196, 230.

Peter de Groote, czaar, 31, 226.
Pomortsef, gedoopt Japanner (Gonza), 227.
Pronk, teekenaar, 234.
Psalmanazar, avonturier en schrijver, 213 vlgg.
Pijnacker, pottebakker, 235.

Raffles, luitenant gouverneur-generaal v. Java, 204.
Ranzan Hōan, pionier westersche invloed, 260.
Ranzan Gōtō, 260.

Reinouts, opperhoofd, 171.
Rheede tot de Parkerler (Baron van), opperhoofd, 150 vlgg.
Rhijne (ten), medicus, 40, 259.
Riebeeck, gouverneur-generaal, 34, 103.
Rijkman, boekhouder op Deshima, 247.
Rokuzaemon, toshiyorite te Nagasaki, 120 vlgg.
Roo (de), boekhouder compagnie, 24.
Royer, beoefenaar Chineesch, 224.
Ruysch, anatoom, 20.

Salmon, schrijver Tegenwoordige Staet 161, 219.
Schaal, missionaris, 32.
Schaep, ontdekkingsreiziger, 232.
Scherer, ambtenaar buitenlandsche zaken, Parijs, 227.
Scheuchzer, uitgever Kaempfers werk, 231 vgl. 216.
Schulz, gedoopt Japanner, 226 vlgg.
Shiba Kōkan, schilder, 284 vlg.
Shibukawas, astronoom v. shogunaat, 268.
Shimazu Taikin, daimyō Satsuma, 150, 277.
Shimizu Taemon, astronoom landmeter, 272.
Shuzuki Tadao, astronoom, 270.
Siberg, directeur-generaal, 153.
Sidoti, abt, missionaris, 192 vlgg., 212 vlgg.
Slingelandt, raadpensionaris, 9.
Spangberg, zeevaarder, 203.
Sprengeur, chirurgijn Deshima, 173.
Stevin, mathematicus, 253, 274.
Strabbe, astronoom, schrijver, 271.
Struijk, astronoom, schrijver, 271.
Sugita Gempaku, pionier westersche invloed, 255, 259 vlgg., 280, enz.
Swift, schrijver, 12, 215, 289.

Takahashi, astronoom, 270.
Takaki Sakamon, toshiyoris en plaatsvervangers in functie van daikwan te Nagasaki, 177 vgl. 89.
Tant, opperhoofd, 99.
Tanuma Okitsugu, rōju, onder Ieharu, 58, 140, 274 en eld.
Tanuma Okitomo, wakatoshiyori, onder Ieharu, 58, 140, 274 en eld.
Tatsuke Awa, bugyō Nagasaki, 131.
Tcheng Tien, kunstnijverheidsschilder, 286
Tching Mao, mandarijn, 112.
Thedens, oud-opperhoofd in Japan, waarnemend gouverneur-generaal, 126.
Thunberg, bioloog, reiziger, schrijver. chirurgijn op Deshima, 173, 221 vlg, 255, 263 vlgg. enz.
Titsingh, opperhoofd, raad van Indië, 40, 145, vlgg., 167, 222 vlgg., 275 vlgg., enz.
Toki Monzuro, tolk, pionier west. invloed, 152 vlg. 271.
Tokugawa Ieyasu, stichter van Shōgun-dynastie (1603—1605), 43, 50 enz.
Tokugawa Hidetada, tweede shōgun (1605—1622), 45.
Tokugawa Iemitsu, derde shōgun (1622—1651), 45.
Tokugawa Tsunayoshi, vijfde shōgun (1680—1709), 47, 58, 64, enz.
Tokugawa Ienobu, zesde shōgun (1709—1712), 49, 64, 194, enz.
Tokugawa Ietsugu, zevende shōgun (1712—1716), 49.
Tokugawa Yoshimune, achtste shōgun (1716—1745), 48, 56 vlg., 66, 113, vlg.. 126, 180, 252 vlg. enz.
Tokugawa Ieshige, negende shōgun (1745—1760), 58.
Tokugawa Ieharu, tiende shōgun (1760—1786), 58, 84, 139, 251, enz.
Tokugawa Ienari, elfde shōgun (1786—1837), 59, 84, enz.
Toulon, pauselijk legaat, 193.
Toyoharu, schilder, 283.
Toyohiru, schilder, 283.
Toyokuni, schilder, 284.
Toyotomi Hideyoshi, krijgsman, heerscher in Japan (1582—1598), 43.
Tserbitsky, chirurgijn op Deshima, 173.

Udagawa Genzuishin, medicus, pionier westersche invloed, 266.
Udagawa (Yasuoka), aangenomen zoon van vorige, 266.

Valentijn, schrijver over Indië, 219.
Valckenier, gouverneur-generaal, 22, 35 enz.
Vaugondy, geograaf, 232.
Verbiest, missionaris, 32.
Vergennes, Fransch minister van buitenlandsche zaken, 227 vlgg.
Vermeulen, opperhoofd Deshima, 138.
Vesalius, anatoom, 2.
Visscher, opperhoofd Deshima, 125.
Vooght (Cl. Jz.), cartograaf, 231.
Voogt (G.), (oud) secunde Deshima, 184, (zie Salmon).
Vries (de), ontdekkingsreiziger, 232 vgl. 3.
Vrijberghe, opperhoofd Deshima, 113 vlg.

Waeyen(van der), opperhoofd Deshima, raad van Indië, adviseur Japansche zaken, 136 vlg.
Wagemans, chirurgijn Deshima, 173.
Wandelaer, teekenaar, etser, 18.
Wang Yang Ming, Confucianist, 78.
Watanabe Kwazan, schilder, pionier westersche invloed, 286.
Watteau, schilder, 237, 282.

Werff (van der), boekhouder Deshima, 244.
Werner, corporaal, stalknecht, pikeur, 248.
Win (de), opperhoofd Deshima, 131.
Witt (de), raadpensionaris, 14.
Xaverius, missionaris, 241.

Yamada Emasuken, schilder in olieverf, 282.
Yamaga Sōkō, grondlegger bushidō, 51.
Yamawaki Tōyō, lijfarts shōgun, 261.
Yanagisawa Yoshiyasu, leider van financiën in Bakufu, 48, 56.
Yasubei Bunzō, pottebakker, 286.
Yoshida Jian, lijfarts shōgun, 260.
Yoshimasu Nangai, medicus, 260.
Yoshimasu Tamenori, medicus, 260.
Yoshiō Kogyū, tolk, astroloog, 265.
Yoshiō Kosaku, tolk, 252, 277.
Yoshitsune (Minamoto), strijder, 289.
Yang Ch'eng, Chineesch astroloog, 32.

Zeeus, dichter, 253.
Zwaardecroon, gouverneur-generaal, 28, 35, 167.

VERKLARING VAN ENKELE JAPANSCHE UITDRUKKINGEN, TITELS EN INSTELLINGEN.

Amaterasu ōmikami, zonnegodin, leerde de menschen den landbouw en de weefkunst. Stammoeder van het keizerhuis.

Awalokiteçwara, mannel. Bodhisattwa geïdentificeerd met de Chineesche godin Miao Chen en in Japan bekend als Kwannon.

Bakufu, tentregeering, het feodale krijgsmansbestuur van den shōgun.

Bango Sen, lijst van barbarentaal.

Banki, barbaren-instrument (= namban kompasu).

Bugyō, „aanbieder van geschenken", stedelijk ambtenaar vanwege de centrale regeering.

Buke, krijgsadel, groote feodale heeren.

Bundō Yōjutsu, literatuur over westersche techniek(?).

Bunjinga, Chineesche stijl.

Chusainin, middelaar, makelaar.

Compra, nakama, compra gilde, Portugeesch woord voor de leveranciers van alle behoeften aan de vreemdelingen.

Daikwan, hoofdambtenaar over een district vanwege de centrale regeering.

Daimyō, „groote naam", het hoofd van een clan, groote feodale heeren, in rang gelijk, maar feitelijk ondergeschikt aan het shōgunhuis.

Damatte kure, „zwijg", imperatief gebruikelijk tegen koelies en eigen bedienden.

Densō, ambtenaar vanwege den Shōgun bij het keizerlijk hof.

Doshin, zij die „instemden" met alles; laagste ambtenaren van het Bakufu.

Fuda, aanwijzing, bewijs, billet, ticket.

Fudas ashi, hij die fuda aanwijst, uitgeeft, registreert of bewaart.

Fudai (daimyō), vazal van ouder tot ouder, de groote landsheeren, die zich reeds vóór den slag van Sekigahara (1600) aan de Tokugawas hadden onderworpen.

Gundai, Hoogste ambtenaar der centrale regeering over een gun omvattende verschillende kleinere districten.

Gwa tehon, teekenvoorbeelden (ter oefening).

Hanakin, bloemgeld, heffingen van den vreemden handel tot bloei van Nagasaki.

Hassaku, Geschenken (oorspronkelijk als deel van de oogst) door dienaren en onderdanen aan hun heer en omgekeerd, te Nagasaki ook bij het stadsbestuur in gebruik en van de vreemdelingen gevorderd.

Hatamoto, de „oorspronkelijk onder de vaan" der Tokugawas staande kleinere (samurai) vazallen.

Hidenin, asyl.

Hōka tsūyō jiryaku, korte verhandeling over de circulatie van wettig betaalmiddel.

Hokusa shinryaku, korte nieuwigheden over het Noorden.

Hokurokudō, Noorder landweg, Westzijde van midden Hondo.

Hōrai sarasa benran, handleiding tot het versieren van gebleekte weefsels.

Hyakushō, de honderd geslachten, de boerenstand.

I no uchi no kaeru, kikvorschen in een bron (put).

Iefumi, beeldtrappen, n.l. op kruis- en Mariabeelden bij de inquisitie tegen het Christendom.

Iegakuin, asyl.

Jishabugyō, hooge ambtenaren belast met het toezicht op tempels en eeredienst.

Jōdai, plaatsvervanger van den shōgun, als bevelhebber dan het kasteel en over de omgeving te Ōsaka enz.

Jōriki, „helper" van de lage feodale ambtenaren.

Kabushiki, deelnemers in een vennootschap, in een gilde.

Kaitai shinshō, Nieuw boek over anatomie.

Kaji naki fune no taikai ni nori, op de wijze van een schip zonder roer in volle zee.

Kakeya, geldschieter en zaakwaarnemer, die crediet schaft op de oogsten (?)

Kamban, uithangbord, handelsteeken

voor een firma en naam voor de „directe" verkoop van de Compagnie.
Kami, gouverneur van een provincie, titel voor een daimyō.
Kangakusha, Chineesche geleerde(n) en aanhanger(s) van de Chineesche classieken.
Kanjōbugyō, zeer hooge ambtenaren in het Bakufu voor financieën en administratie.
Kanmei, Chineesche verklaring, door met de samenstelling van Chineesche Charakters een equivalent te vormen voor het vreemde woord b.v. electriciteit, bliksemgeest (denki).
Karō, voornaamste ambtenaar van een clan, huis-oudste, plaatsvervanger van een daimyō, „secretaris".
Kenshi, onderzoeker, „inspecteur" van de reis der Hollanders naar Yedo.
Keiei Yawa, boogconstructies.
Ki (Chin. K'i), universum (zie blz. 48).
Kikujutsu, de kunst van opmeten.
Kiku gempō hiden, geheimleer over de berekening van het landmeten.
Kimban, feodaal ambtenaar van een daimyō (in Yedo).
Kinchū narabini kugeshu shōhattō, wetten voor het keizerlijk hof en de hofgrooten.
Kinsō senboku ryōchi, chirurgische geneeswijze (?)
Kirishitan Yashiki, „Christenslot", gevangenis v. christenen.
Koban, kleine ban, grootste goudstuk voor algemeen gebruik, nominaal met 1 ryō goud.
Komei shuya, beroemd (om) de geheele nachten die zij door werkten, befaamde nachtwakers.
Kōmō zatsuwa, mengelwerk over de roodharigen.
Kosengin, kleingeld, percentage(?), heffing van den vreemden handel te Nagasaki.
Kourinin, kleinverkooper, kleinhandelaar.
Kuge, hofadel van het keizerlijk huis.
Kumi, compagnie, gilde.
Kumi gashira, gildehoofd, leider.
Kwan, „bos" van 1000 stukjes geld aan een draad geregen.
Kyūnin, feodaal en stedelijk ambtenaar van lageren rang (beschonken door zijn heer).

Liki, Chineesch boek der ceremonieën.

Machibugyō, stedelijk ambtenaar der centrale regeering te Yedo, Kyōto, Ōsaka; oorspronkelijk alle gelijk met de gewone bugyō, maar ondergeschikt aan een ander stedelijk ambtenaar of het centrale bestuur zelf (Yedo).
Mameita = mamegin, boonengeld naar de vorm die leek op een schijfvormig gebak van boonen.
Meisho zue, teekeningen naar beroemde gezichten.
Metsuke, ooghechter, opzichter der centrale regeering op locale ambtenaren.
Momme (mon, me), gewicht (3,75 gram) en eenheid van koper- en zilvermunt.
Mudaimono, gratis (levering) geschenk(?)
Myōgakin, offer als „dankgebed" aan een tempel en de overheid.

Naika isho, buitenlandsch werk over geneeskunde.
Nagasaki nenreki ryōmen kwan, annalen van de twee kanten van de Nagasakische haven.
Namban, zuider barbaren, naam voor alle Europeanen, meer bijzonder voor de Portugeezen.
Nanushi, hoofd over een dorp, locale autoriteit op het platte land.
Nenban, jaarwachter, degene uit een ambtelijk college of het bestuur van een gilde, die voor een jaar de dagelijksche zaken afdoet.
Ninushi, eigenaar v. d. vracht, ook cargadoor.
Norimono, draagding, draagstoel.
Nusuki, uitzoek, voorkeursrecht der Nagasakische bestuurders op de vreemde goederen.

Oban, groote ban, munt alleen in gebruik voor de feodaliteit.
O oide de gozaimas, zijn edele komt.
Oranda zenku naigai no zu, Hollandsche teekeningen naar de in- en uitwendige deelen van het geheele (menschelijk) lichaam.
Oritaku shiba no ki, registers van herhaaldelijk thuis zitten (?), herinneringen uit ledige uren.
Otona, hoofd van een familie, stam, later van de wijk in een stad.

Rangaku, Hollandsche wetenschap.
Rangakusha, Hollandsche geleerde (vgl. Kangakusha, en Wagakusha).
Rangaku koto hajime, het begin van de Hollandsche studie.
Rangaku kaitei, inleiding (trap) tot de Hollandsche studie.
Ransetsu benkoku Iwamizu monogatari, Critiek op (of aan de hand van) Hollandsche meeningen naar de oude verhalen van Iwamizu.
Ranjin sampu o itoma no setsu kenshi kokoroe kata. De zijde der gevoelens van den kenshi over den termijn van afscheid bij de komst der Hollanders in de hoofdstad.
Rekisho shinsho, een nieuw werk over de kalender (tijdrekening).
Ri (Chin. Li), „Logos" (zie blz. 48).
Rōjū, Centrale raad der ouden, hoogste college in het Bakufu onder den shōgun.
Rokumotsu shinsho, een nieuw werk over zes zaken (?).

Rokusendō, zes sen onderweg voor de dooden op hun reis.
Ryō, gewicht (18 gram) en eenheid van goudmunt.

Sairan igen, uitgekozen gezichtspunten uit westersche mededeelingen.
Samurai, dienaar, vazal, ministeriale ridderschap in dienst van een grooten feodalen heer.
San warimashi, drie opcenten, extra-betaling(?) (wegbelasting op den Tōkaidō en elders).
Seiyō gwadan, opstap(?), inleiding tot de westersche teekenwijze.
Seiyō kibun, westersche verhandelingen.
Sekke, ambtenaar vanwege den shōgun bij het keizerlijk hof.
Shitanin, ondergeschikte(?), laag feodaal ambtenaar.
Shōgun, legeraanvoerder, titel o. a. der Tokugawa-heeren, die zich de heerschappij over den krijgsadel (en daardoor over het geheele land) hadden verworven.
Shōmon bugyō, poortambtenaar of „Commissaris" der vreemdelingen, die de leiding had bij het verblijf der Hollanders te Yedo en vaak bemiddelend optrad bij hun onderhandelingen aldaar; blijkbaar één rang hooger dan de gewone bugyō.
Shoshidai, gouverneur in Kyōto en omgeving vanwege den shōgun, grootrechter.
Shundai zatsuwa, causerieën naar het seizoen (?)
Souwenn, Chineesche schildering.

Tabakari, bedrog, bedriegers.
Taikyoku, primordium.
Taishōgun, groote veldheer (blz. 241) vlg. shōgun.
Toiya, groote gilden in Osaka.

Ukiyoe, schildering van de vlietende wereld, populaire school, hoogste bloei, eind 18e eeuw.
Urikata chusainin, arbiter der (beide) zijden van den verkoop; officieel prijsnoteerder.

Wagakusha, Japansche geleerde(n), hernieuwer(s) van shintō en keizerverеering.
Wakatoshiyori, jonge(re) raad der ouden, stond onder de Rōjū.

Yadoya, herberg.
Yakumei, vertalende verklaring, door van het vreemde woord een Japansch of Chineesch equivalent te zoeken.
Yin (Jap. In), vrouwelijk beginsel in de natuur.
Yō, (Chin: Yang) mannelijk beginsel in de natuur.
Yoshiwara, wijk der „dames van plaisier".

TIJDREKENING (nengo).

Keichō (1596—1614).
Kwanei (1624—1643).
Genroku (1688—1704).
Hōei (1704—1711).
Shōtoku (1711—1716).
Kyōhō (1716—1736).
Gembun (1736—1741).
Kwampō (1741—1744).
Eikyō (1744—1748).
Kwan en (1748—1751).
Hōreki (1751—1764).
Meiwa (1764—1772).
Anei (1772—1781).
Tenmei (1781—1789)

M
no
ga
m
Si
sa
he
bu
bu
na
Ka
Oli
(
Po
Ar
Ca
Wa
Sch
Ve
Lo
Zil
Tin

BIJLAGE IV.

INVOER-ARTIKELEN EN WINSTEN.

a = Netto-omzet. *b.* = Winstpercent.

Artikelen.	1709	1728 *a*	1728 *b*	1738 *a*	1738 *b*	1748 *a*	1748 *b*	1765 *a*	1765 *b*	1781 *a*	1781 *b*	1785 *a*	1785 *b*
Lakens	76–254 %	f 33000	29– 42 %	f 18000	24– 40 %	f 2500	8– 67 %	f 9400	–¼–+25 %	f 5800	–24–+25 %	f 923	– 5–+27 %
Drap des dames	79 %	-		-									
Lakenrassen	39–200 %	- 23000	62– 97 %			- 34000	55– 68 %	- 6440	–14–+14 %	- 7900	–35–+30 %		
Kroonrassen		- 2000	37–123 %	- 2400	42–100 %	- 2200	100–140 %	- 8500	–79–+35 %	- 880	–100–+38 %		
Perpetuanen	216 %	- 3000	37–182 %	- 2000	84– 92 %	- 4000	174–192 %	- 300	½ %	- 530	26–64 %		
Heerenzaaien enz.						- 5847	40– 50 %					- 133	40%
Fluweel								- 2800	14– 77 %				
Imperialen, Chineesche stoffen, Satijnen enz.	21–194 %	- 3700	49 %	- 8800	37 %	- 4642	89 %						
Bengaalsche en andere Voor-Indische stoffen													
Armosynen	98–111 %	- 32000	32– 77 %	- 40000	66– 74 %	- 7810	–15–+8 %	- 500	–37– 48 %			- 5674	–64–+37 %
Monas, Restus enz.						- 2500	–16–+2 %						
Allegias	97–141 %	- 68000	54–144 %	- 2000	49– 58 %	- 1142	–9 %						
Hamans		- 7000	68 %					- 361	– 29 %			- 2176	– 18 %
Gingams	90–210 %	- 66000	105–219 %	- 48000	65– 93 %	- 39000	33 %					- 386	– 61 %
Pinas cors		- 14000	113 %			- 234	–2 %	- 914	15 %				
Gerassen	65–240 %	- 14000	127 %	- 143	50 %								
Guineesche chitzen enz.		- 6400	26– 89 %	- 502	3 %	- 268	16 %						
Salempouris	85–108 %	- 19000	28– 70 %	- 4500	30– 48 %	- 10	2 %	- 123	14 %				
Gingams tassalkelas		- 27000	18– 22 %	- 13000	45– 82 %	- 1600	–37–+19 %	- 27000	– 16– 37 %	- 25000	–30–+21 %		
Percallen	87–106 %	- 155	82 %										
Zeildoek				- 400	31 %			- 780	63 %	- 3152	–11–+5½ %	- 1161	21 %
Coromandelsche stoffen(chitzen enz.)	12–106 %					- 4600	34– 37 %			- 257	50 %		
dekens en spreien e. a.						- 2000	50 %	- 76	50 %				
Souratsche chitzen	140 %												
Roggenhuiden	201 %	- 1964	54 %	- 7059	143 %	- 3500	87 %	- 980	30 %	- 531	4 %	- 232	50 %
Bengaalsche zijde	92–130 %	- 86000	28 %	- 48000	6– 64 %								
Perzisch leer	283 %												
Java:													
katoenen garen	191 %	- 3600	481 %	- 240	90 %	- 2812	66 %	- 763	12 %	- 336	12 %	- 681	93 %
peper	169 %	- 7500	121 %	-		- 8517	34 %	- 1299	18 %	- 2921	9 %	- 3606	63 %
suiker (poeder)	152 %	- 30000	99 %	- 12339	95 %	- 88830	28 %	- 43576	– 15,51 %	- 35765	17 %	- 34068	42 %
,, (candij)	111 %	- 363	67 %	- 1249	60 %	- 896	6 %	- 58	– 7 %				
Molukken:													
notemuscaat	1735 %			- 126	1750 %	- 381	570 %						
garioffelnagelen	978 %	- 1342	1413 %	- 683	850 %	- 3448	553 %	- 4009	512 %	- 3299	512 %	- 3847	505 %
moernagelen		- 141	246 %	- 126	209 %	- 392	381 %	- 422	310 %	- 3265	325 %		
Siam artikelen:													
sapanhout	219 %					- 17658	139 %	- 10235	87 %	- 819 (Bimas)	116 %	- 11487 (3 soorten)	34 %
hertehuiden	82–107 %												
buffelhuiden	125 %												
buffelhoorns	18 %												
namrak	177 %							- 735	– 16 %				
Kamfer-Baros	26 %												
Olifanstanden (ivoor)								- 735	16 %				
Poetsjoek		- 5400	200 %					- 695	174 %	- 1963	67 %	- 1264	58 %
Arek						- 700	40 %						
Caoutshouc	91 %							- 852	35 %				
Was	94 %					- 2943	43 %						
Schildpadshoorn	330 %												
Vermillioen						- 3900	–33(?) %						
Lood	81 %	- 759	1 %			- 3596	9 %			- 6500	2 %	- 9864	9 %
Zilver								- 409	– 7 %	- 10205	23 %	- 52800	20 %
Tin								- 26984	10 %	- 39307	21 %	- 36960	20 %

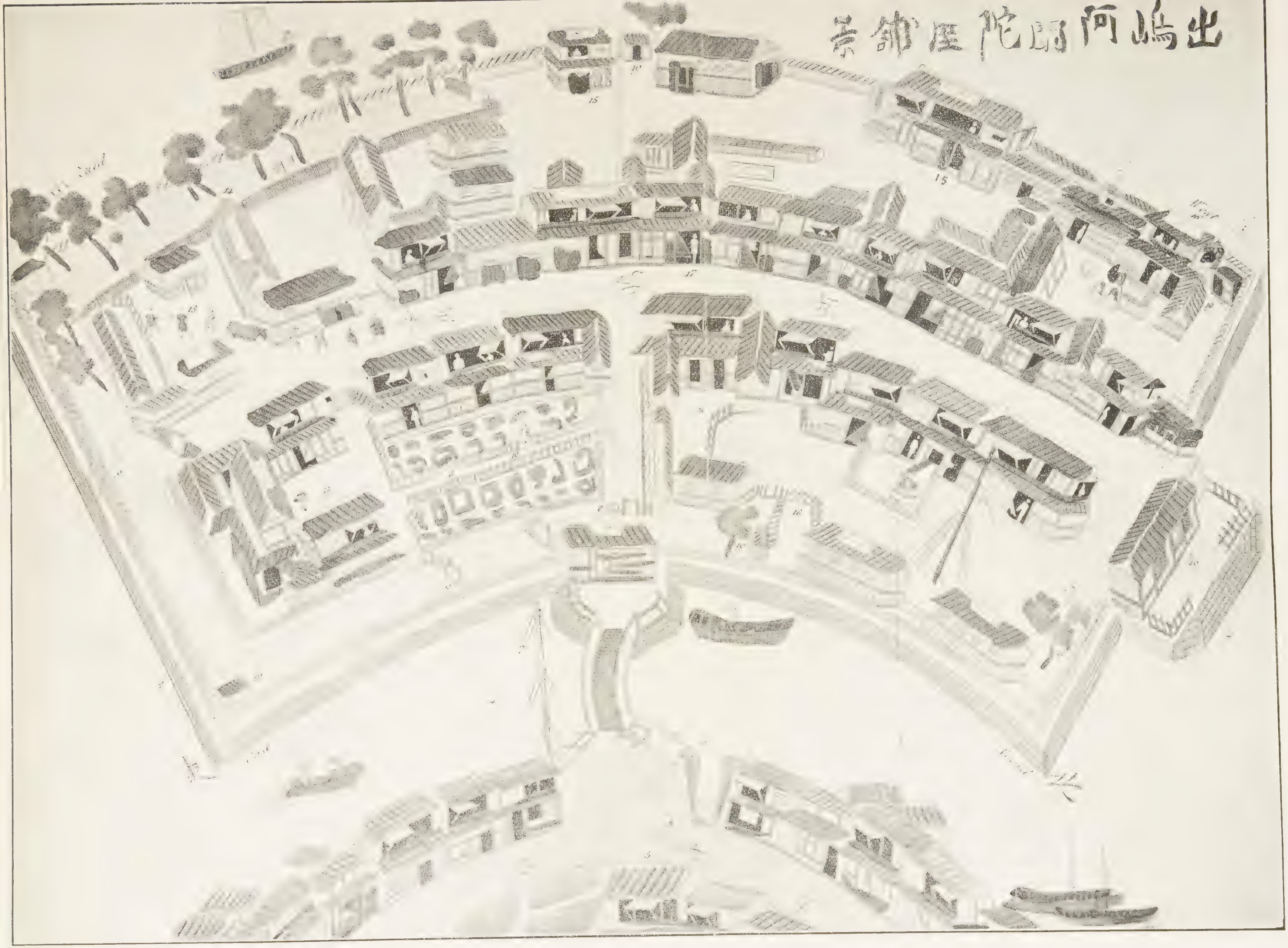

1. PLATTEGROND DER NEDERLANDSCHE FAKTORIJ OP HET EILAND DESHIMA IN DE 18[E] EEUW

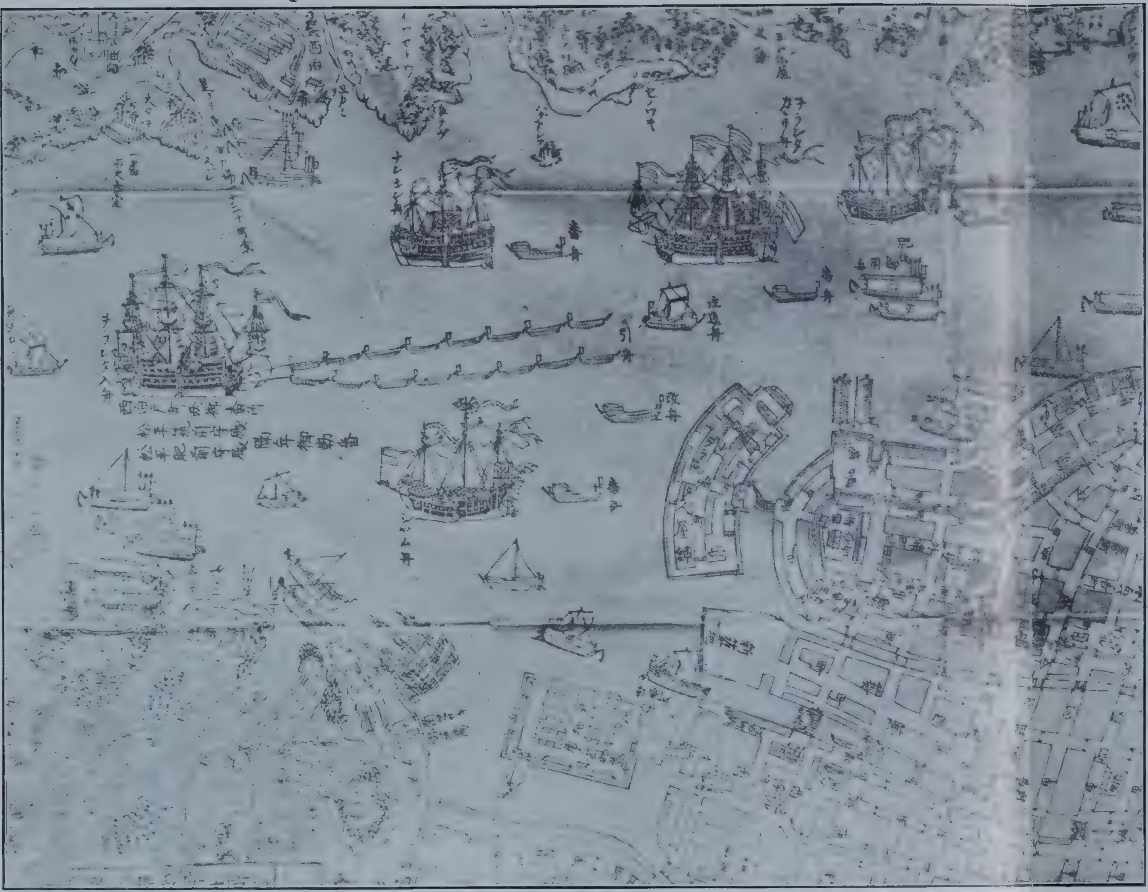

II. DE BAAI VAN NAGASAKI MET DESHIMA EN OMGEVING

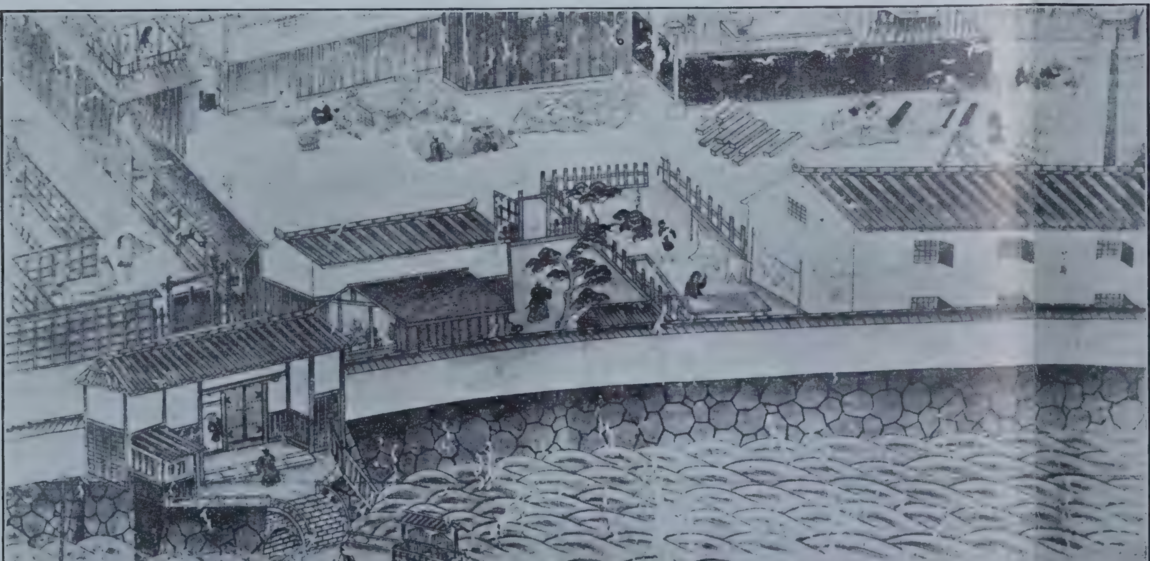

III. LANDPOORT EN OMGEVING

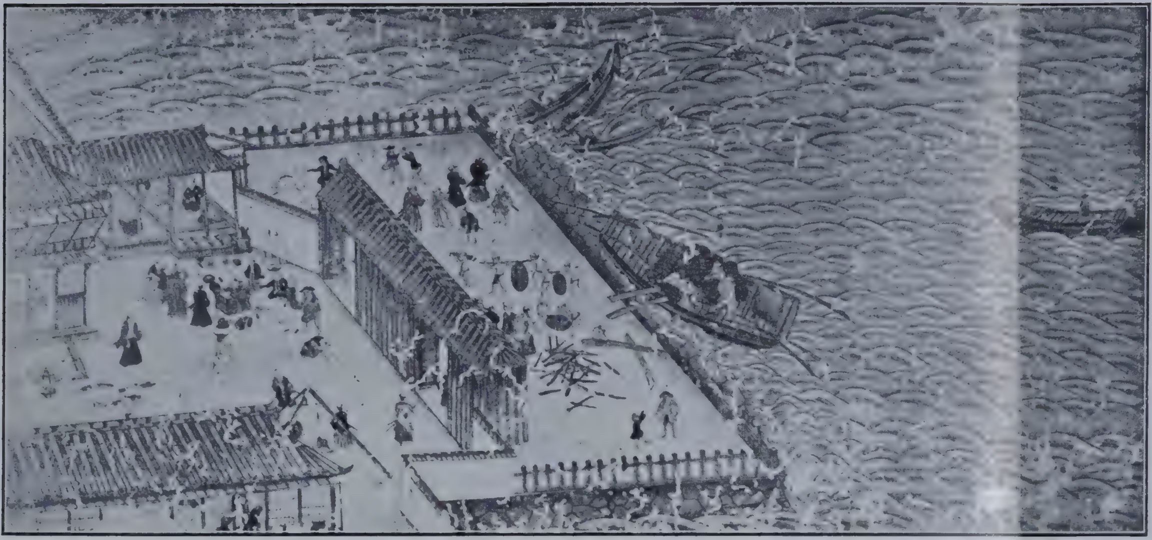

IV. WATERPOORT EN OMGEVING

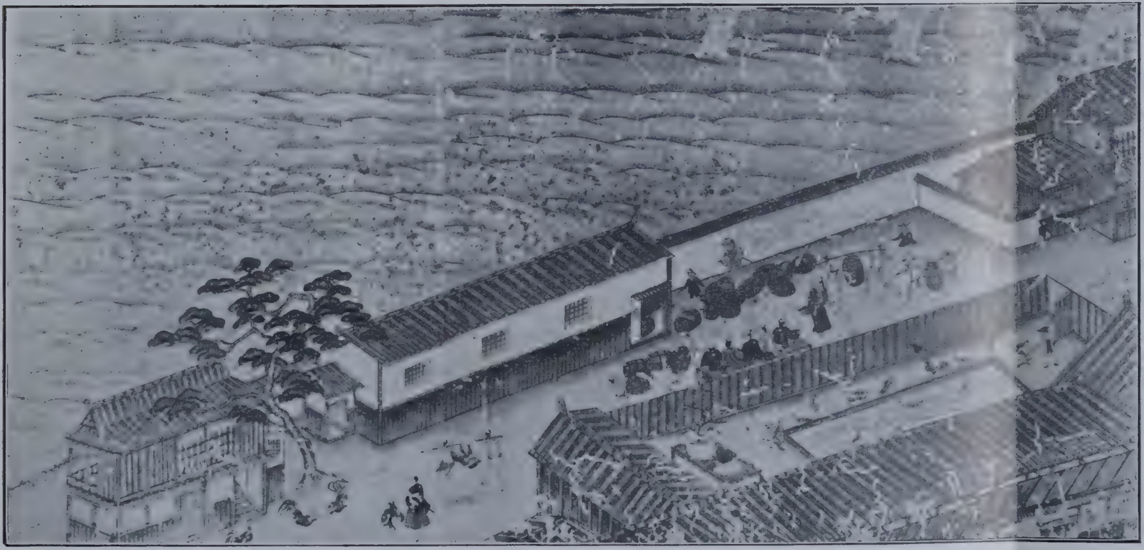

V. ACHTERZIJDE VAN HET EILAND DESHIMA
(OTANA'S EN EIGENAARSWONINGEN, PAKHUIS, WATERBASSIN)

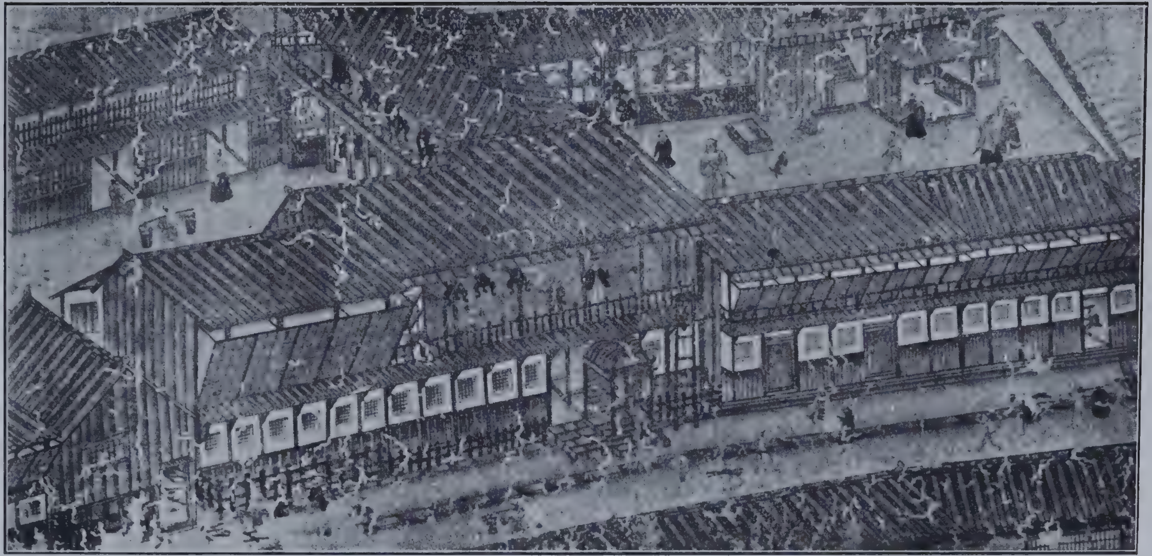

VI. RECHTER ACHTERHOEK (OPPERHOOFDSWONING EN OMGEVING)

VII. NIEUWJAARSVIERING VOLGENS DEN WESTERSCHEN KALENDER SINDS 1 JANUARI 1795 DOOR OTSUKI GENTAKU EN ZIJN KRING

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 122885681